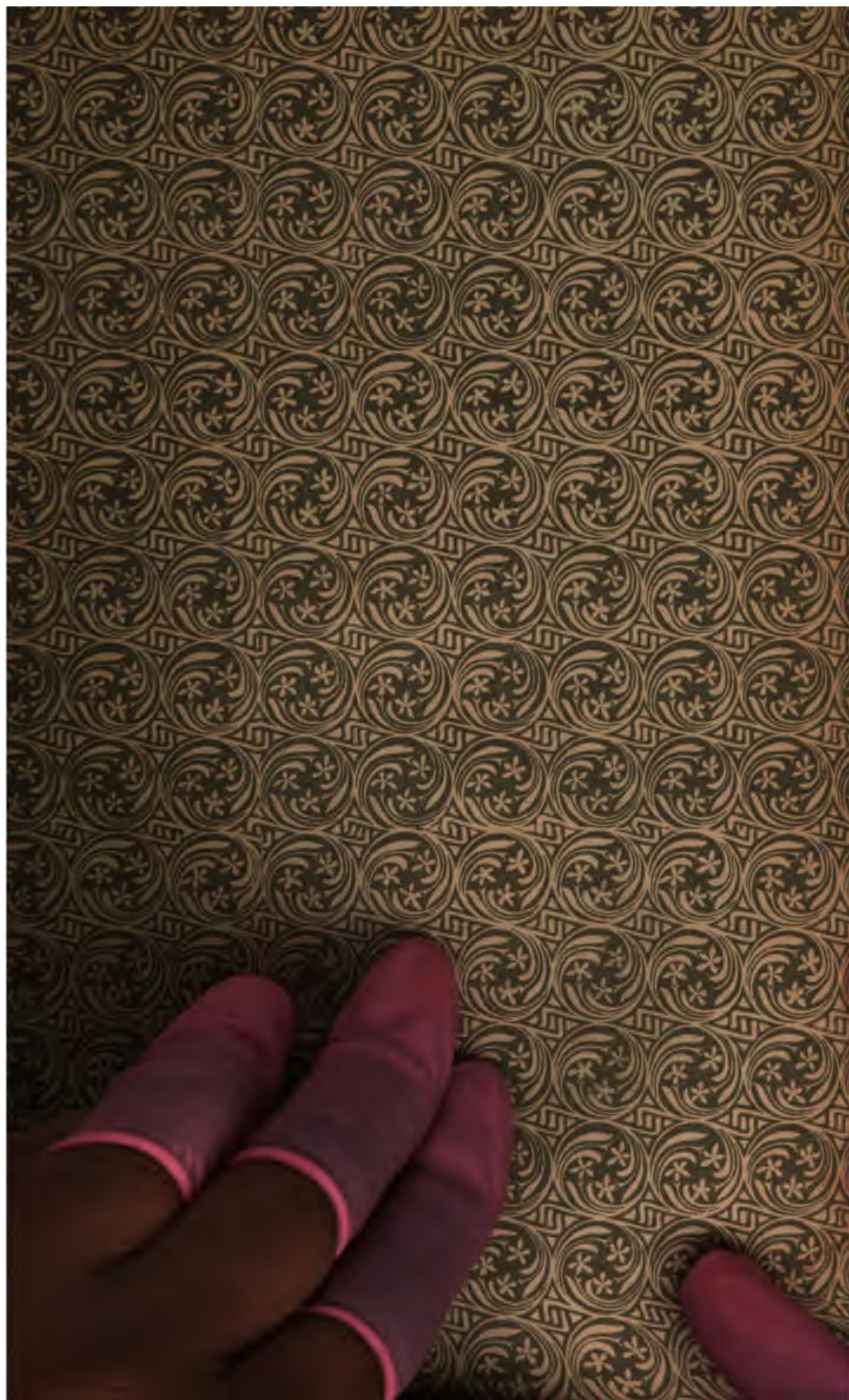

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
LIBRARIES



SLAVENI I PAPE.

NAPISAO

DR. IVAN MARKOVIĆ.

PREVEO

O. PETAR PERKOVIĆ,

FRANJEVAC.

Ꙋтоли (Господи) раздоры церквей .... Расточєнныѧ собери, прельщєнныѧ обрати и совокꙋпи свѧтѣй Твоєй соборнѣй и апостольстѣй церкви.

Liturgjija Sv. Basilija.

DIO II.



ZAGREB

TISAK DIONIČKE TISKARE

1904.

AD NUM. 986.

IMPRIMATUR.

DATUM IN CONVENTUM NOSTRO B. MARIAE VIRGINIS.

SPALATI DIE 1. OCTOBRIS 1901.

FR. MARCUS IVANDIĆ
MINISTER PROVINCIALIS.

POGLAVLJE I.

O odnošajima Rusije s Rimom do Florentinskog sabora.

Nije nemoguće, da je sve ono, što pričaju povjesna vrela Ruska o uzajamnim poslanstvima izmegju Svete Stolice i Vladimira Velikoga, sama Bisantinska hvalidba, rgjava ukusa, pozlopce udešena, da se narugaju s Rimom[1]. Bilo što mu drago, ne može se poreći, da su odnosi papa s Rusijom, ako ne prvo, započeli s Grgurom VII; drugim riječima, netom je raskol, Cerularijevim odmetništvom, odvojio istočnu Crkvu od zapadne. Istina, da se odmetništvo dogodilo jedno dvije desetine godina prije; ali osim što se raskol nije bio dovršio jednim mahom u svem Istoku, poslije izgona njegova početnika sa patrijarske stolice, Rim se nadaše još, da će se stvari povratiti u pregjašnje stanje. S druge strane, u to vrijeme sjegjaše na mitropolitskoj stolici u Rusiji Ilarion (1051—1068), koji, ni po svom regjenju, ni po kakvom drugom načinu, nije bio zavisan od Bisanta.

Odnošaje bješe otvorila sama Rusija; a politika je tjeraše ka Grguru VII. Tako će biti svagda, a mi ćemo vidjeti, da kroz tok od osam vijekova i dalje, otada do naših dana, kretalac svih koraka, što će ih Rusija činiti prama Rimu, ne će biti drugo nego politika. Rim pak u svojim odnosima s Rusijom, i kad upotrebi politiku kao sredstvo, svegjerno će mo-

---

[1] Vidi Prvi Dio, Poglavlje III.

triti višu svrhu, pa držeći ovu pred svojim očima, slijedit će svoj put, te će iskati da se približi onome, što je njegov idejal, ne sustajući nigda.

Do Mongolskoga gospodstva, postajaše u Rusiji davni patrijarhalni običaj, da sinovi dijele megju se očinu baštinu, ostavivši starijemu samo neko prvenstvo časti. Takav običaj morao je uzrokovati bratoubilačke ratove; a to se obistinilo odma nakon Jaroslavove smrti (1054). Njegov sin Izjaslav, nazvan jošte Demetrije, po svom krštenom imenu, imao je Kijevsku knežinu, koja se, osim Novgoroda, prostiraše na jug do Karpatskih gora, a na zapad do Poljske i Litve. Druga četiri brata dobiše zasebne knežine. Uslijed narodne bune veliki knez Izjaslav pobjegne (1068) u Poljsku, te se skloni u dvor Boljeslava II, koji je, kao i on, bio unuk Vladimirov od strane materine, a k tome bješe oženjen s jednom Ruskom kneginjom. Boljeslav, s oružjem u ruci, vrati rogjaku prijesto (1069). Poslije nekoliko vremena, Izjaslav morao po drugi put bježati iz svoje prijestonice, prognat od brata Svetoslava. Pošavši i sada Boljeslavu u Poljsku, ne samo što nije mogao dobiti nikakove pomoći, nego mu Boljeslav otme sve blago, što bješe sa sobom ponio. Rus zatim ode u Magoncu, k caru Henriku IV, koji pošlje u Kijev Burkarda, prepošta Frevirske crkve, da navijesti Ruskim knezovima, neka povrate Izjaslavu njegovu zakonitu vlast; ali je Svetoslav, sa svojim bogastvom, znao opčiniti Burkarda; koji se stoga povrati kako bješe došao, noseći bogate darove Henriku. Izjaslav, prevaren u svojim nadama, pošlje tada svoga sina u Rim, da traži papinu pomoć, zavjeravajući mu se, da će učiniti Rusiju vasalnu Svetoj Stolici. — Grgur VII zauzme se za stvar Izjaslavovu, te preko svojih poslanika pošalje mu slijedeće pismo:

„Grgur, biskup, sluga slugu Božjih[2], Demetriju *kralju*

[2] Filaret u svojoj Povjesti, govoreći o ovoj poslanici, kaže svojim čitateljima, da se je Grgur VII nazivao „kralj kraljeva“ *(Der König der Könige* — so nannte sich Hildebrand): I, p. 53.

Rusa, i kraljici, njegovoj drugarici, pozdrav, sreća i apostolski blagoslov.

„Tvoj sin, dok je pohagjao grob svetih Apostola, prikazao se Nama sa svojom željom; te lijepo iskao milost, da bi primio to carstvo iz Naših ruku, kaono dar svetog Petra, s obricanjem i dužne vjernosti poglavici apostolskomu; uvjeravajući Nas k jednu, da će ova molba bit odobrena s tvojim pristajanjem, kad bi bila dopuštena blagonaklonošću apostolske oblasti. Čineći nam se ta želja i iskanje pravedno, s obzirom na tvoj pristanak i blagovjernost molioca, na koncu se privoljesmo, te mu povjerismo, od strane svetog Petra, vladu tvoje države, s namjerom i željom, da bi blaženi Petar, svojim molitvama kod Boga, štitio tebe, tvoju državu i sva tvoja dobra, ter ti dao uživati tvoje carstvo u najpunijem miru, sa svakom čašću i slavom do kraja tvoga života, a poslije ovoga, isprosio ti od višnjega Kralja besmrtnu slavu. — Neka znade još prevedro gospodstvo tvoje, da smo mi pregotovi tebe zadovoljiti, kadagod htjedbudeš prizvati, za pravedne stvari, oblast ove Stolice.

„Da pak bolje možeš razumjeti druge mnoge stvari, što nisu sadržane u nazočnom pismu, šaljemo ti ove Naše poslanike, od kojih je jedan tvoj znanac, pače vjerni prijatelj, pa će ti oni istumačiti, kako treba ono, što stoji u ovom pismu, a ono, što u njem nema, kazat će ti naustice. Pokaži im se blag i ljubezan, štovanja radi spram svetog Petra, čiji su poslanici, te slušaj strpljivo, što ti, u ime Naše, reknu, vjerujući im svom vjerom; i nemoj dopustiti, da bilo čija zloba spriječi im raspravljati i uregjivati u tim stranama poslove apostolske Stolice; nego traži nasuprot pomagati ih pravom ljubavlju. — Neka svemogući Bog prosvijetli tvoje srce, i kroz vrěmena dobra uvede te u vječnu slavu“[3].

Pismo je pisano dne 17 travnja 1075 godine.

---

[3] *Epistolar.* L. II, ep. 74; JAFFÉ I, p. 614, n. 4955.

Kako se vidi, veliki knez Izjaslav, po svom sinu, tražio je u pape svoju državu u leno, a Grgur VII to mu je dopustio. Takove su bile misli, načela i ustav kršćanstva u XI vijeku. Vojvode, knezovi i katolički kralji, od svoje dobre volje, postajahu vasali svete Stolice, podlažući se i u zemaljskim stvarima Isukrstovu namjesniku, kralju kraljā, da bi našli u okrilju zajedničkog oca vjernikā bezbrižnost i mir. Zašto, dakle, papa ne bi priznao Ruskom knezu ono, što je ovaj iskao? Megjuto nam Grgurova poslanica, kako smo na drugom mjestu natuknuli, pruža vrlo očigledan dokaz, da je u ono vrijeme Rusija bila katolička ili sjedinjena s Rimskom Crkvom. Grgur je VII znao, da istočna Crkva bješe postala raskolna, a to mu je zadavalo duboki bol, i može se reći smrtnu tjeskobu[4]; nego, u našem spomeniku nema pomena o sjedinjenju Ruske Crkve s Petrovom Stolicom: osim toga sam natpis poslanici dostajao bi dokazati, da onaj veliki papa bješe u duši uvjeren o katoličanstvu Izjaslavovu, i dosljedno Ruske Crkve. Poradi toga sasvim je neistinito tumačenje Karamzinovo i Strahlovo, da je veliki knez, kako bi dobio papinu pomoć, obećao Grguru, da će unapredak priznavati *duhovnu* vlast Petrova nasljednika. Pismo govori o obećanju „vjernosti“. Ali se zna, da je svaki vasal, kojega mu drago vladaoca, svjetskog ili crkvenog, morao zavjeriti se ovomu sa zakletvom, obavezujući se još na ličnu službu u ratu. Vjernost dakle, što ju Izjaslav, preko svoga sina, obećao papi nije bila drugačija od one, što svi katolički vladaoci bijahu dužni obećati, postajući vasalima svete Rimske Crkve.

U čemu su stajali posebni napuci dati poslanicima, ne može se kazati ništa pouzdano. Mi smo voljni vjerovati, da je papa tražio učiniti konačno nezavisnu Rusiju od Carigradske patrijarhije: ili je združujući sa zapadnom patrijarhijom ili na kaki drugi način, nismo kadri kazati. Ali kako je stalno, da je morao nastojati spasti od raskola i njegovih udesnih poslje-

[4] Vidi Prvi Dio, str. 201.

dica Rusku Crkvu, tako nam se čini, da ju je htio tješnje privezati Rimu. Koji mu drago papa u tim okolnostima, bio bi učinio, a i morao bi učiniti tako. Tko su pak bili papini poslanici, a napose tko je megju njima bio onaj znanac, onaj „vjerni prijatelj“ Ruskoga vladaoca, povjest nam ne zna ništa reći, kao što nam nije ništa ostavila ni o uspjehu papinog poslanstva.

U isto vrijeme, kad je Izjaslav bio poslao u Rim svoga sina, i Poljski kralj bješe poslao jedno poslanstvo, sa sjajnim darovima za Sv. Petra. Papa, šaljući i njemu svoje legate, kojima je valjalo sregjivati crkvene stvari onoga kraljevstva, gdje biskupije bijahu veoma prostrane, te ne imagjahu odregjene metropole, u pismu, što mu tom prilikom pisa (20 travnja 1075), pošto mu je zahvalio na primljenim darovima, nije propustio prekoriti ga za Izjaslavov posao, koji mu se bješe zbog njega žalio. „Prisvojivši — ovako mu govori — blago Ruskoga kneza, ti si povrijedio kršćanske kreposti. Molim te stoga i zaklinjem u ime Božje, da mu povratiš sve ono, što si mu ti i tvoji podanici odnijeli: jer lupeži ne će unići u kraljevstvo nebesko, ako prije ne povrate, što su ukrali“[5].

Izjaslav vrati se tada u Poljsku, te sakupi vojsku, s kojom upadne u Rusiju i osvoji, u 1077 godini, svoju prijestonicu, Kijevo, gdje već bješe umro Svetoslav. Ali godinu kasnije (1078) pogine u bitci protiv svojih unuka Olega i Borisa. Boljari prenesu, u jednoj šiklji njegovo mrtvo tijelo; Kijevski stanovnici, plemići i siromasi, poglavarstva, svećenstvo, svi ga sa suzama čekahu na brijegu Dnjepra, a opijelo, veli Nestorova Kronaka, bješe pokrito jecajima rastuženoga puka. Bi položen u mramorni kovčeg i pokopan u crkvi Bl. Djevice, uz spomenik, podignut sv. Vladimiru. Istorik Karamzin govori vrlo pohvalno o ovome knezu[6].

---

[5] *Epistolar.* L. II, ep. 73; Jaffé I, p. 614, e. 4958. Cf. Karamsin II, p. 102.

[6] Karamsin II, p. 107. Vidi Prvi Dio, p. 26.

Pod velikim knezom Vsevolodom (1078—1093), nasljednikom Izjaslavovim, bude ustanovljena u Rusiji svetkovina Prijenosa svetog Nikole, koju bješe ustanovio Urban II: što se nije moglo učiniti bez vladareva privoljenja. Isti papa pošalje god. 1091 Vsevolodu jednog biskupa, po imenu Teodora, s moćima svetaca. Karamzin ne poriče činjenice, unatoč Nestorovu muku, dodajući primjedbu, koja ne služi mnogo na čast rasudljivom istoriku kakav je on: „Slavoljubni nasljednici Sv. Petra — govori — bez sumnje su tražili na sve načine podvrći Rusku Crkvu svojoj vlasti“[7].

Oko polovine dvanaestoga vijeka na Zapadu se počinje govoriti o obraćenju Rusa na katoličanstvo. Matej, Krakovski biskup pisaše sv. Brnardu iz Chiaravalle, potičući ga, da bi propovijedao Rusima. „Rusi, piše mu, žive kao na drugom svijetu; mnogobrojni su kao zvijezde, a nastavaju u potmurnim i ledenim krajevima: oni poznaju samo ime Spasiteljevo, a čekaju blagotvornu svjetlost prave vjere od nasljednika apostolā“[8]. — Mi smo mišljenja, da je ovo pismo pisano, kadno sv. Brnardo putovaše po Germaniji; jer je Krakovski biskup morao čuti, što se govori o divnim uspjesima njegova propovijedanja u onim stranama, gdje kršćanski puk plakaše, i ako nije razumijevao njegovih riječi, jer je svetac propovijedao Francuski[9]. Ne vjerujemo pak, da je opat iz Chiaravalle otišao u Rusiju, kako se čini prof. Ikonikovu.

Nekoliko vremena kasnije, za pontifikata Hadrijana IV i Aleksandra III, raspravljajući se izmegju Rima i Carigrada o sjedinjenju Grčke Crkve s katoličkom, — kad je Manuel Komnen, da bi prelastio pape, davao lažna obećanja[10], drugi od pomenutih papa, htio da se obavijesti o vjerovanju Ruske Crkve,

[7] II, p. 128. Cf. PICHLER II, p. 15.

[8] KARAMSIN III, p. 132. Cf. ib. p. 360 sq.

[9] *Acta S. Bernardi Bollandiana* §. XXXIX, n. 416. Opp. (Migne IV, col. 846.

[10] MARKOVIĆ, *Cesarizam* II, str. 195—208.

koja je ipak pripadala Bisantinskoj patrijarhiji. Stoga dade nalog jednomu biskupu, za koga ne znamo, da zapita o tome predmetu Kijevskoga mitropolita Ivana IV (1164—1168); te je sasvim prilično istini, da je taj biskup lično otišao tamo. Do nas je dopro odgovor Ruskoga mitropolita papi[11]. Ivan piše papi srdačno, ljubazno i bez okolišenja. Ispoljava veliku želju, da se Crkve sajedine, te bez ikakve teškoće ispovijeda, da papu ide odličnije mjesto megju svim biskupima; ali u isto vrijeme spominje pogreške Latina, kojih treba da se odreku, hoće li se uspostaviti sloga i jedinstvo. „Ti nas pitaš — veli mu — za našu pravu i pravoslavnu vjeru, koja te, kako nam kaže jedan biskup, napunja čudom. Budući da si ti tako velik i štovan svećenik, ja bijedan pozdravljam te i cjelivam ti ruku. Ne znam kako se zametnuo raskol, koji skreće ljude s puta spasa i otkupljenja, te se ne mogu dosta načuditi, kako se našao vrag tako pakostan i zavistan, tako protivan istini i megjusobnoj našoj ljubavi te je razdvojio naše bratoljublje, da ne bude jedna kršćanska zadruga, kao da nismo kršćani. — Od svoje strane svagda vas posmatrasmo kršćanima, premda ne držite savršeno kršćanske vjere, i u mnogim se stvarima od nas razlikujete *(licet in omnibus fidem christianam non servetis, et in multis diversis sitis)*: što bi mogao dokazati svjedočanstvom sedam sabora, u kojima je bila odregjena i utvrgjena pravoslavna i kršćanska vjera, tako da je na njima, kao na sedam stupova, božanstvena mudrost, sebi sazidala dom. U tih sedam sabora sve pape biše cijenjene dostojnima stolice Sv. Petra, jer bjehu istog mišljenja s nama". Ovgje prigovara Rimskoj Crkvi mnoge griješke i prijestupe božanstvenog i crkvenog zakona *(sunt profecto mala multa quae a vobis contra leges divinas ac statuta ecclesiastica committuntur)*; kao subotni post, ponavljanje krizme na onima, što su bili pomazani

[11] Knez D. Tolstoj prisvaja ovo pismo mitropolitu Ivanu II, koji, da ga je poslao Klementu III *(Le Catholicisme Romain en Russie* I, p. 10); ali se zna, da je prvi vladao Ruskom Crkvom od 1080 do 1088, a Klement III sjedio je na papinskoj stolici od 1187 - 1191.

od prostih svećenika, upotrebljavanje nekvasna hljeba pri eukaristiji i *Filioque.* Ovu posljednju točku on naziva najgorom od svih zala *(caput omnium malorum).* Nadodaje, da bi papa morao o svem tome pisati svome duhovnom bratu, Carigradskomu patrijaru, te se brižiti, da se uklone te zablude, pa se tako uspostavi sloga, postavši svi jednovoljni. „Jer — nastavlja govoriti — ako je istina ono, što smo čuli, ti sam moraš ispovjediti da vi prestupate pravila svetih apostola i naredbe sedam sabora, u kojima vaši patrijari s nama bijahu jednodušni, te su prvi osudili sadašnje vaše zablude. Da ste zašli s pravoga puta, dokazat ću sada . . .“ Zatim hoće da dokaže, da su spomenute točke prave jeresi: navlastito tvrdeći, da Latini sa svojim *Filioque* uvode u Trojstvo dva principa. Pa završuje pismo s ovim riječima: „Padam na koljena pred tobom, i zaklinjem te, da digneš ove zablude, što su postale općenite megju vama: oprosti mi, megjuto, ako sam ti, od prevelike ljubavi, osudio se pisati (na ovaj način). Još jednom molim te, da pišeš našem gospodinu patrijaru Carigradskomu i svetim (njegovim) mitropolitima, u kojima je riječ života, te po njoj sjaju kao svjetlost svijeta. Moglo bi se dati, da Bog, preko njih, dokona te zablude[12]“. — Kažimo otvoreno: za nas je stvar neshvatljiva kako neki pisci, i dandanas, mogu ozbiljno pozivati se na ovo pismo, kao na dokaz, da je Ruska Crkva onda bila združena s Rimom.

Jedan Ruski izvor, Kronaka Nikonijanova, bilježi godine 1169, dolazak jednog poslanstva papina (Aleksandra III) u Rusiju[13]; ali ne govori ništa o cilju ni o uspjehu istoga.

Klement III (1187—1191), čim se uspeo na papinski prijesto, stade sloboditi kršćanske vladare, da osvoje Jerusolim i Sveta Mjesta. Radi iste svrhe obrati pogled i na Rusiju, te

---

[12] Herberstein, *Rerum Moscovitarum Commentarii* (Basileae 1551), p. 32 34. Od ove poslanice donosi Theiner jedan izvadak krnj i nepouzdan.

[13] *Cronicon Niconianum* (Petrograd 1767—1792) II, p. 203.

pošlje poslanika velikom knezu Vsevolodu III i mitropolitu Niceforu II[14]. Nisu nam poznate sve potankosti ovoga poslanstva; ali je sigurno, da poziv i molbe papine, da sudjeluju križarskim vojnama, biše odbivene[15]. U to su vrijeme domaći ratovi pustošili Rusiju, i samom velikom knezu valjalo se bojati za svoju bezbjednost, jer njegova vlast ne bješe još ustaljena; nego, može se držati, da je na tu odluku Vsevoloda i Nicefora mitropolita poštogod mogla i mržnja protiv Latinske Crkve, koja je iz Grčke bila već prešla u Rusku Crkvu.

Povjest spominje jedno poslanstvo (1204?) Inocenta III jednom od najsilnijih Ruskih knezova, Romanu, gospodaru Vladimira, Galicije i sve Crvene Rusije. Po Ruskim spisateljima poslanik bi gledao navesti Romana na sjedinjenje s katoličkom Crkvom, dokazujući, u govoru punom rječitosti, pretežnost Latinske vjere, kaošto i njegovu vremenitu korist, jer papa, služeći se mačem Sv. Petra, mogao bi mu dati kraljevsko ime, kako ga je dao Bugarskim, Češkim i Armenskim vladarima. Roman tada izvadi iz korica svoj mač, te ponosito upita, jeda li ima sličnoga papa pak dodade: „Doklegod ludem nositi ovaj o mojoj bedri, dotle ne će mi trebati bilo čiji, da osvajam kraljevstva i krune[16]. — Sin Mstislavov, ovaj trepet Ugričića i Poljaka, bijaše neprijatelj od zakletve katoličkoj vjeri. Kad je po drugiput provalio u Poljsku, javno se hvastao, da ratuje sproću te države ne bi li zatřo katoličanstvo[17]. Ali u ovoj vojni izgubi prijestolje i glavu.

---

[14] Nicefor II bješe Grčke narodnosti, a bio je poslan u Rusiju od patrijara Basilija II Kamatera. Kulczynski i drugi zapadni spisatelji hoće, da je on bio odan papi. Ali čime bi on dokazao tu svoju privrženost?... Pelesz *(Geschichte der Union*, I, p. 303) navodi jedan novi povjesni izvor, po kome bi Nicefor bio odan samo Carigradskome patrijaru; a kada to ne bi bio, zacijelo Basilije ne bi ga učinio mitropolitom jedne važne oblasti, kao Rusije.

[15] Strahl O. c. I, p. 187 sq.

[16] Karamsin III, p. 132 sq.; Pichler II, p. 22.

[17] Pichler l. c.

Godine 1207 Inocent III šalje drugo poslanstvo u Rusiju, s jednim pismom upravljenim biskupima, svećenstvu i narodu. Ovog puta on misli, da može s većom oblašću govoriti, opominjući se, da je Petar u Isukrstovoj Crkvi. Zato sa dostojanstvom, što liči vrhovnome apostolu, živućem u svojim nasljednicima, i s očinskom ljubavlju poziva sve, da se sjedine s katoličkom Crkvom, povrativši se od raskola k jedinstvu: „da se — govori alegorišući — Efraim okrene prema Judi, a Samarija vrati se k Jerusolimu". Pa onda, služeći se rečenicama Grčkih Otaca u Kalcedonskom saboru, spominje im potrebu prionuti za Petrova nasljednika, onako kako u tijelu udovi prianjaju za svoju glavu: jer je Petar bio od Isukrsta postavljen za učitelja, poglavicu i pastira svemu njegovu stadu; te „je nužnom dosljednošću izvan Krstove ovčarnice, tko se ne podlaže ovome pastiru u licu njegovih nasljednika". Kako pak Crkva ne može ne biti jedna, i jedan njen vrhovni vidljivi pastir, „ja, veli papa, dužnošću svoje službe, moram se trsiti, da privedem k stadu ovce, što lutaju van njega: zato budući da je jedan pastir, svi kršćani treba da čini dijel ciglog stada Gospodinova . . . Toga radi, moja predraga braćo i djeco, smatrao sam za potrebno odrediti stožernika Grgura, sa naslovom svetoga Vitala, da pogje k vama u službi moga legata, te traži dovesti kćer majci, ud ka glavi, jer sam mu dao potpunu vlast istrebljavati, obarati, a tako graditi i saditi[18]". — S ovim riječima proroka Jeremije (1, 10), upotrebljavanim od svetog Pavla (2 Kor. 4—5), sredovječne pape označivale su punoću vlasti papinskoga poslanika: niti se valja sablažnjavati kako čine protivupapinski spisatelji — zbog ovoga bezazlenog obrasca. — Kako je svršilo to poslanstvo, ne znamo.

Oko godine 1222 Rim je poslao svetog Jacinta, Dominikanskoga reda, sa nekoliko njegove braće u južnu Rusiju, da tamo svoju revnost razviju. Oni sagradiše veličanstven ma-

[18] INNOCENTIUS III, Opp. (Migne) col. 1232—1234.

nastir u Kijevu, posvećen Presv. Djevici, i jedan drugi u Galiciji. Ali u Kijevu ne mogoše dugo stati; te budu izgnani 1133 godine. Uto sveta Stolica bješe već 1232 imenovala biskupa za Rusiju, a ovaj je bio Gerardo, provincijao Dominikanaca, rodom Poljak. Od to doba Rim je slijedio imenovati Dominikanca Kijevskim biskupom[19]; i ako ovi biskupi nisu sjedili u svojoj biskupiji. Stoga papa Grgur IX, s pismom od 15 lipnja 1234, upravljenim Ulriku i Latinskim katolicima u Kijevu, uzima pod zaštitu sv. Petra njihove ličnosti i njihova dobra[20].

Pod Onorijem III nahodimo Rusiju u svezama sa svetom Stolicom. Jaroslav, Novgorodski knez, hoćaše provaliti u Pskovsku državu, a ova zaiska pomoć u vitezova Mačonoša, te pošlje svoje poslanike Vihelmu, biskupu Modenskom, legatu papinu, koji se nalazio u Rigi, moleći ga, neka bi došao u Pskov poučiti ih u katoličkoj vjeri, na koju su htjeli prijeći. Legat o tome obavijesti papu. Onorije III, naravski, obradova se uvelike, pa držeći, da je pitanje Pskovskih gragjana općeno svim Rusima, piše odma njihovim knezovima pismo, koje ćemo ovgje u izvatku donijeti. „Svim kraljima Rusije. — Veselimo se u Gospodinu, što ste se obratili našem legatu a *latere*, s molbom, da vas dogje lično pohoditi, kazavši mu, da želite poučiti se u zdravoj nauci te da ste spravni odustaviti sve zablude, poradi kojih Bog je poslao na Rusiju toliko zla. Hoteći

---

[19] LE QUIEN, *Oriens Christianus* III, p. 1126 sqq. O misiji Sv. Jacinta u Rusiji čita se u jednom rukopisu XIV vijeka: „Anno igitur 1222 venit S. Jazcho cum sua societate idest patre Godino et patre Floriano et fr. Benedicto in Kiow verbum vitae disseminando, et multis prodigiis et miraculis corruscando in eadem civitate conventum in honorem Virginis gloriosae patrum praedicatorum recepit, ibique quatuor annis moram fecit, et numerosam multitudinem sacerdotum et cleri-corum ad ordinem recepit“. — Ap. THEINER *Vicende della Chiesa cattolica* p. 60.

[20] THEINER *Monum. Pol.* I, p. 25; POTTHAST, *Regesta* I, p. 808, n. 9172.

doznati od vas, jeste li voljni imati poslanika, koji bi vas obučavao u katoličkoj vjeri, bez koje nitko ne može se spasti, molimo vas, da nam to saopćite s vašim pismima i preko pouzdanih glasonoša[21]". — Onorije umre dva mjeseca kasnije nego što je pisao ovo pismo, te odnese sa sobom na drugi svijet lijepu nadu, koja se nije imala ostvariti ni za oni dijel, što se ticao Pskovskih Rusa: jer ovi, minuvši pogibao, nisu više mislili o crkvenom sjedinjenju s Rimom.

Iste je nade začimao četiri godine docnije Grgur IX, a i ovaj put radilo se o Pskovu. Stvar se zbila ovako. Kristijan, Latinski biskup Prusâ, bio je obznanio papu, da se knez Pskovske republike, Gjuragj, hoće združiti s Rimskom Crkvom. Na ovu vijest koliko se uzradovala pobožna i velika duša Grgura IX može se domisliti, tko iz povjesti poznaje izredna svojstva uma i srca, što su resila toga starovremenog papu. Mi ćemo navesti ovgje poslanicu, što ju je pisao istomu knezu[22].

„Grgur . . . svijetlom kralju od Rusije. — Znamo iz Gospodnjih riječi u Evangjelju, da ima samo jedno stado i jedan pastir, kao i to, da je Krst postavio blaženoga Petra osobitim čuvarom svojih ovaca: dajući mu, naročitom povlasticom,

---

[21] Universis regibus Russiae. — Gaudemus in Domino, quod sicut audivimus nuntii vestri ad venerabilem fratrem nostrum Mutinensem episcopum apostolicae Sedis legatum a latere nostro transmissi, eum humiliter rogaverunt, ut partes vestras personaliter visitaret, quia cupientes sana doctrina salubriter institui, parati estis omnes errores penitus abnegare, quos propter defectum praedicatorum, sicut dicitur, incurristis; et pro quibus iratus contra vos Dominus permisit vos hactenus multipliciter tribulari . . . . Per vos igitur certificari volentes, an velitis habere ab ecclesia romana legatum, ut ejus salutaribus monitis informati, catholicae fidei, sine qua nemo salvatur, amplectamini veritatem, universitatem vestram rogamus, monemus et hortamur attente, quatenus, super hoc voluntatem vestram nobis per litteras et fideles nuntios intimetis. RAYNALDI a. 1227, n. 8—9; POTTHAST I, p. 658, n. 7652.

[22] Jedni misle, da se vas ovaj posao proteže na Danila, Galičkoga kneza; ali mi se volimo držati Pichlera i Potthasta.

ključe kraljevstva nebeskoga, sa vlašću vezati i driješiti, te je njemu napose triput rekao: Pasi ovce moje. Prema tome nije u ovom ovčinjaku, te ne pripada Gospodinovu stadu, tko se god otima podvrći Kristovu namjesniku, to jest nasljedniku blaženoga Petra, komu je bila povjerena potpuna vlast, (budući drugi pozvani na jedan dijel njegove skrbi) i za kojega je u Petrovoj osobi, molio Krst, da njegova vjera ne bi oslabila. Stoga, čuvši po obavještajima časnog našega brata, biskupa Prusima, da si ti kršćanski knez, ali Grčko-Ruskoga obreda, kaono i tvoji podanici, no sada, nadahnut božanstvenom milošću, hoćeš da postaneš katolik; Mi želeći svim srcem spas tvoje duše i tvoju (vremenu) korist, udobnost i čast, opominjemo i nukamo u Gospodinu čestitost tvoju, da kad primaš sa štovanjem zdravu nauku, primiš takogjer običaje i obred Latinskih kršćana, podlažući ljubavi Krstove radi, sebe i svoju državu ugodnom preimućstvu Rimske Crkve, majke svih pravovjernih, koja će te cijeniti kako se dolikuje blagorodnome knezu, te će te ljubiti kao svoga odličnog sina. Zagrlivši pravu vjeru kušat ćeš jošte blagotvorniju pomoć apostolske Stolice, koja će se starat potpomagati osobitim načinom tebe i tvoju državu[23]". — Pošto je Pskovski knez bio izjavio, da će prijeći na katoličku vjero, Grgur IX svjetuje ga, da primi i Latinski obred; i takav nagovor, kao da bi bio biljeg neprijateljskog duha napram Crkvi i istočnom obredu, piše se u grijeh papi. Nama se čini, da je nepravedno bijediti protivnošću na obred i Crkvu istočnu papu Grgura IX, poradi savjeta dana tome knezu. Zašto papa, bez ikakvog obzira spram istočne Crkve, ne bi mogao željeti, da ovaj knez, prelazeći od svoje volje na katoličanstvo, prigrli još Latinski obred, kad svatko zna, da je jedinstvo obreda moćna predohrana jedinstvu vjere? Mi vidimo, da je postupak istočne Crkve mnogo oštriji; jer ište od svih onih, što joj pripadaju ili hoće da joj pripadnu, neka slijede

[23] Raynaldi a. 1231, n. 43; Potthast I, p. 752, n, 8765.

njeni obred. Sav svijet znade za ovaj postupak, pa nikomu ne pada na pamet opaziti u istome zlomisleno ili neprijateljsko osjećanje prema Rimskoj Crkvi. Za što bi, dakle, trebalo spaziti pristrasnost u Grguru IX, koji napokon nije dao, kako smo rekli, nego jednostavan savjet[24]?

Poznato je iz povjesti, koliko je Grguru bilo na srcu združenje Crkava; pa kako ništa nije mogao postignuti na Istoku, jer ni car Ivan Vatace, ni patrijar German, ni Grčki biskupi nisu iskreno željeli, da se ono ostvari, tako ništa ne postiže u Rusiji, jer ni tamo nisu marili za ono, što Rim žugjaše. Ono što je započeo Pskovski knez, bijaše politička igra ili u najboljoj postavci prolazna volja. Osim toga, bijaše tada u Rusiji jedna kobna propaganda na štetu katoličanstvu. Rusi vjenčavahu katolikinje, te ne samo da im nisu dopuštali ispovijedati svoju vjeru nego su ih nagonili, da je se odreknu, a od mržnje na katoličku vjeru, prekrštavali bi ih po svom pravilu. Stoga sâm papa Grgur IX, da ne bi izdao korist Crkve i katoličke dogmate, nagje se primoran osuditi tu propagandu; a to učini jednim odrešitim pismom, poslanim (1233) provincijalu Dominikanaca, arcidžaknu Krakovskom, i skolastiku te crkve, nalažući, da se unapredak nemaju dopuštati te mješovite ženidbe[25].

Tatarska najezda pruži prigodu tako Rusima kako Inocentu IV, da raspravljaju o združenju Crkava. Ruski knezovi bježahu te ostavljahu puke sebi samima. Batu, opustošivši Kijevo, prijegje u Vladimiriju i Galiciju; odavde njegovi čopori provaljivahu u Ugarsku, koja u kratko vrijeme postane pustopoljina. Već Grgur IX bješe upotrebio sva moguća sredstva, da bi izjedinio kršćanstvo i podigao nasap proti naviranju tih neprijatelja kršćanskog imena i prosvjete; nego, svaki od kršćanskih vladara, gledajući na svoju pogibao, kao da nije znao ili nije htio

[24] . . . serenitatem tuam monemus et hortamus, quatenus sanam doctrinam non abnuens venerabiliter amplexari, ritus et mores christianorum Latinorum devote suscipias et observes.

[25] Theiner, *Monum. Pol.* I, p. 22; Potthast I, p. 780, n. 9105.

mjeriti tugju. Papa Inocent IV odabere drugi put. Naumi obratiti Tatare na kršćanstvo: veličajna misao, kaže Cesare Cantù, i manje varljiva nego se na prvi mah čini. Dakle, dok je vascio svijet motrio u njima narod, što zatire ili koji treba zatrti, papa se nadao privući ih k prosvjeti i kršćanskoj vjeri. S ovom namjerom pošlje nekolike čete Franjevaca i Dominikanaca propovijedati blagu vijest Tatarima, s naredbom, da se prilagode običajima i načinu ovih divljaka. Naročito poslanstvo pak povjeri Malobraćaninu Ivanu iz Pian Carpina, šaljući ga sa posebnim pismom[26] velikom kanu Batu, i naregjujući mu, da nastoji oko njega, ne bi li ga privolio na osjećaje blagosti i mira. Istodobno povjeri mu jednu drugu vrlo nježnu brigu, da, naime, poradi na svom prolasku kroz Rusiju o poslu sjedinjenja one Crkve sa katoličkom; s tom svrhom dade mu jedno pismo za Ruske biskupe. Prispjevši Ivan u Vladimir, glavni grad Danila, Galičkoga kneza, pa kad nije našao ovoga, jer ispred navale Litavaca bješe pribjegao u Tatarski oko, zamoli njegova brata, kneza Vasilka, da sazovne biskupe, kojima će saopćiti poslanicu papinu. Vasilko mu učini na ruku. Biskupima bi pročitana poslanica, koja je, to se zna, raspravljala o združenju: dok poslanik sa svojim drugovima od svoje strane nisu propustili govoriti u istome smislu; ali biskupi odgovoriše, da o tome ne bi mogli ništa odlučiti bez svoga kneza Danila. — Odgovor, što otkriva ropstvo Crkve i svemožnost političkoga vladara naprama njoj.

Poslije odlaska papina poslanika, povrativši se u Vladimir knez Danilo, te doznavši za poruku papinu, pošalje bez oklijevanja u Rim jednoga svog arhimandrita, da ugovara s papom o združenju; a kad se Pian-Carpino vratio iz ordije, Danilo, kako smo prvo vidjeli[27], veselo i sjajno primi ga. Nato sabere biskupe svojih država, pa s njima i sa bratom Vasilkom

[26] Raynaldi a. 1245, n. 18; Potthast II, p. 982, n. 11572.
[27] Vidi I Dio, pog. 11, bilješka 13.

njeni obred. Sav svijet znade za ovaj postupak, pa nikomu ne pada na pamet opaziti u istome zlomisleno ili neprijateljsko osjećanje prema Rimskoj Crkvi. Za što bi, dakle, trebalo spaziti pristrasnost u Grguru IX, koji napokon nije dao, kako smo rekli, nego jednostavan savjet[24]?

Poznato je iz povjesti, koliko je Grguru bilo na srcu združenje Crkava; pa kako ništa nije mogao postignuti na Istoku, jer ni car Ivan Vatace, ni patrijar German, ni Grčki biskupi nisu iskreno željeli, da se ono ostvari, tako ništa ne postiže u Rusiji, jer ni tamo nisu marili za ono, što Rim žugjaše. Ono što je započeo Pskovski knez, bijaše politička igra ili u najboljoj postavci prolazna volja. Osim toga, bijaše tada u Rusiji jedna kobna propaganda na štetu katoličanstvu. Rusi vjenčavahu katolikinje, te ne samo da im nisu dopuštali ispovijedati svoju vjeru nego su ih nagonili, da je se odreknu, a od mržnje na katoličku vjeru, prekrštavali bi ih po svom pravilu. Stoga sâm papa Grgur IX, da ne bi izdao korist Crkve i katoličke dogmate, nagje se primoran osuditi tu propagandu; a to učini jednim odrešitim pismom, poslanim (1233) provincijalu Dominikanaca, arcidžaknu Krakovskom, i skolastiku te crkve, nalažući, da se unapredak nemaju dopuštati te mješovite ženidbe[25].

Tatarska najezda pruži prigodu tako Rusima kako Inocentu IV, da raspravljaju o združenju Crkava. Ruski knezovi bježahu te ostavljahu puke sebi samima. Batu, opustošivši Kijevo, prijegje u Vladimiriju i Galiciju; odavde njegovi čopori provaljivahu u Ugarsku, koja u kratko vrijeme postane pustopoljina. Već Grgur IX bješe upotrebio sva moguća sredstva, da bi izjedinio kršćanstvo i podigao nasap proti naviranju tih neprijatelja kršćanskog imena i prosvjete; nego, svaki od kršćanskih vladara, gledajući na svoju pogibao, kao da nije znao ili nije htio

[24] . . . serenitatem tuam monemus et hortamus, quatenus sanam doctrinam non abnuens venerabiliter amplexari, ritus et mores christianorum Latinorum devote suscipias et observes.

[25] Theiner, *Monum. Pol.* I, p. 22; Potthast I, p. 780, n. 9105.

mjeriti tugju. Papa Inocent IV odabere drugi put. Naumi obratiti Tatare na kršćanstvo: veličajna misao, kaže Cesare Cantù, i manje varljiva nego se na prvi mah čini. Dakle, dok je vascio svijet motrio u njima narod, što zatire ili koji treba zatrti, papa se nadao privući ih k prosvjeti i kršćanskoj vjeri. S ovom namjerom pošlje nekolike čete Franjevaca i Dominikanaca propovijedati blagu vijest Tatarima, s naredbom, da se prilagode običajima i načinu ovih divljaka. Naročito poslanstvo pak povjeri Malobraćaninu Ivanu iz Pian Carpina, šaljući ga sa posebnim pismom[26] velikom kanu Batu, i naregjujući mu, da nastoji oko njega, ne bi li ga privolio na osjećaje blagosti i mira. Istodobno povjeri mu jednu drugu vrlo nježnu brigu, da, naime, poradi na svom prolasku kroz Rusiju o poslu sjedinjenja one Crkve sa katoličkom; s tom svrhom dade mu jedno pismo za Ruske biskupe. Prispjevši Ivan u Vladimir, glavni grad Danila, Galičkoga kneza, pa kad nije našao ovoga, jer ispred navale Litavaca bješe pribjegao u Tatarski oko, zamoli njegova brata, kneza Vasilka, da sazovne biskupe, kojima će saopćiti poslanicu papinu. Vasilko mu učini na ruku. Biskupima bi pročitana poslanica, koja je, to se zna, raspravljala o združenju: dok poslanik sa svojim drugovima od svoje strane nisu propustili govoriti u istome smislu; ali biskupi odgovoriše, da o tome ne bi mogli ništa odlučiti bez svoga kneza Danila. — Odgovor, što otkriva ropstvo Crkve i svemožnost političkoga vladara naprama njoj.

Poslije odlaska papina poslanika, povrativši se u Vladimir knez Danilo, te doznavši za poruku papinu, pošalje bez oklijevanja u Rim jednoga svog arhimandrita, da ugovara s papom o združenju; a kad se Pian-Carpino vratio iz ordije, Danilo, kako smo prvo vidjeli[27], veselo i sjajno primi ga. Nato sabere biskupe svojih država, pa s njima i sa bratom Vasilkom

---

[26] Raynaldi a. 1245, n. 18; Potlhast II, p. 982, n. 11572.
[27] Vidi I Dio, pog. 11, bilješka 13.

stane riješiti; te svi izjaviše, da hoće priznati papu za svoga osobitog gospodara i oca, a svetu Rimsku Crkvu za svoju gospodaricu i učiteljicu, sa svim ostalim, što već bjehu saopćili papi preko pomenutoga arhimandrita. — Ovo je prva postavna činjenica, da jedan dio Ruskih biskupa izrijekom priznava papino prvenstvo. S takom izjavom Danilo pošalje u Rim svoje poslanike, koji zaputiše s istim Pian-Carpinom i njegovim društvom.

Zanimanje Ruskoga kneza za sjedinjenje Crkava ne imaše religiosne svrhe. On je hotio zadobiti oslonac najveće moralne sile, što je tada u Evropi postojala, a s tom namjerom i prije bio se obratio opatu Opizonu, papinskom nunciju u Poljskoj, te zaiskao u pape naziv i krunu kraljevsku.

U svezi s tim iskanjem, Inocent IV još prije nego će stignuti Ruski poslanici u Rim, pošalje Danilu Dominikanca Crescencija s pismom od 3 svibnja 1246, u kome mu veli, da ga, prema njegovu prošenju, uzima, sa njegovom državom, pod zaštitu Sv. Petra[28]. Dopušta mu tako isto, da na svom dvoru može svagjerno držati Dominikanca Aleksija, zajedno sa svojim drugom[29]. U isto vrijeme, s drugim pismom, obavješćuje ga, da je naimenovao punovlasnim apostolskim poslanikom Alberta, nadbiskupa Prusije, neka uredi crkvene posle[30]; naime, da svrši i ostvari naumljeno združenje. Što se tiče kraljevske krune papa mu je nije htio jošte dati.

Nego, je li istina, da je u ovoj prilici papa osudio obred Grčke Crkve, kako tvrde spisatelji protivni papama? Je li on htio, da Danilo prigrli Latinski obred? Da vidimo malo. Papa kaže, da kada su se Grci praznovjerno i sa štetom ocijepili od crkvenoga jedinstva, a Rusi drže se Grčkih običaja i obreda:

---

[28] TURGENEV, *Monimenta Russiae* I, p. 57; POTTHAST II, p. 1025, n. 12094.

[29] TURGENEV l. c.; RAYNALDI a. 1246, n. 30; POTTHAST n. 12095—12096.

[30] RAYNALDI a. 1246, n. 29; POTTHAST n. 12097.

to oboje da je bilo pogibeljna prigoda njihovim dušama. Nama se čini, da je sa katoličkoga motrišta papa morao tako suditi; ne zato što bi Grčki obred sadržavao u sebi štogod osudljiva ili pogibna, nego zato što su Rusi poradi njega slijedili Grke u raskolu. Zatim papa dodaje, budući da su Rusi odskora priznali Rimsku Crkvu majkom i učiteljicom svih drugih Crkava, a njezina prvosvećenika nasljednikom Petrovim i poglavicom svecijele Isukrstove Crkve, a žele se metnuti pod poslušnost apostolske Stolice, to je on u tu svrhu imenovao papina poslanika za njihovu zemlju nadbiskupa Alberta, da svrši sjedinjenje, ispravljajući zloupotrebe te uregjujući sve ono, što nagje, da je pred Bogom probitačno[31]. U ovome istome smislu pisa i Albertu[32]. Stvar, koja nam u svemu ovom poslu nije poćudna jest ova. Da bi jače potpomogao korist vjere i istine, te utvrdio još bolje sjedinjenje, za koje mišljaše, da bi ga valjalo sklopiti, papa naloži Albertu, da Rusima dade biskupe, uzete iz Latinskoga svećenstva, odabirući odličnije naukom i znatnije krepošću. Premda nije rekao, da ti biskupi slijede svoj stari obred, to se samo po sebi razumije. Nego takova mjera, ma što se moglo

[31] Sane cum in partibus vestris mores et ritus Graecorum, qui superstitiose ac damnabiliter ab unitate ecclesiastica recesserunt, fuerunt hactenus non sine animarum periculis observati; et nuper gratia faciente divina illuminata fuerint corda vestra, ut recognoscentes Romanam ecclesiam matrem aliarum omnium et magistram; ac summum Pontificem successorem Petri, cui collatae sunt claves regni coelestis ligandi et solvendi, et Jesu Christi vicarium esse caput; quia cum unus sit Dominus, una fides, unum baptisma, unum principium, unum corpus Ecclesiae militantis, corpus cum pluribus capitibus monstruosum et sine capite acephalum censeretur; ad devotionem et obedientiam apostolicae Sedis et nostram redire, sicut accepimus, affectetis; nos ei assurgentes in laudem, qui oculos Tobiae . . illuminare dignatus est, et aperire oculos coeci nati; ac exultantes cum muliere, quae . . drachmam, quae perierat reinvenit; venerabilem fratrem nostrum archiepiscopum Prussiae et Estoniae A . . . . ad partes vestras . . . duximus destinandum; concessa ei libera potestate ut evellat et destruat, dissipet et disperdat, aedificet et plantet, prout secundum Deum viderit expedire.

[32] Raynaldi l. c. n. 30; Potthast n. 12098.

reći sa teoričke strane, praktično ne bješe ni mnogo oprezna, ni zgodna. Stoga vidimo, da je Ruskom knezu na to bilo žao: te, prije Albertova dolaska u Galiciju, piše papi poradi obreda, a papa mu odgovori pismom od 27 kolovoza 1247 veleći mu: „Pošto me moliš, da bude prosto biskupima i drugim svećenicima govoriti misu po svome običaju, služeći se kvasnim kruhom, te svršivati ostale obrede, što nisu suprotni katoličkoj vjeri, koju ispovijeda Rimska Crkva, vlašću nazočnoga pisma to dopuštamo[33]". I ova jednostručna popustljivost ne može da zadovolji; pa ni nama nije povoljita.

S drugim pismom, upravljenim istome knezu, njegovu sinu i njegovu bratu Vasilku, dopušta, da u njihovim zemljama nijedan križar ili redovnik ne može bez njihova pristajanja namicati posjede ili se upletati u bilo kakve (javne) poslove[34], a s trećim ovlašćuje ih, da otkupe zemlje i druga dobra, što po pravu baštinstva ili kakvim drugim pravednim načinom njima pripadaju, a megjuto ih posjeduju drugi kraljevi, što nisu katolici[35].

Malo dana poslije (7 rujna), Inocent piša nadbiskupu Albertu ovo pismo: „Kako pogiboše svi oni, što je potop našao izvan kovčega, tako upadaju u kaznu vječitog osugjenja svi oni, što su izvan zajednice Crkve, ako se obraćeni ne povrate u njeno jedinstvo. Naveden takovim razmatranjem predragi naš sin u Krstu, Danilo, svijetli kralj od Rusije, čiji um prosvijetli milost Gospodinova, — koji ne će smrt grešnika nego da se

---

[33] Qum te de caetero specialem inter devotos Ecclesiae reputemus, petitiones tuas, quantum cum Deo possumus, libenter ad gratiam exauditionis admittimus, et votis tuis favorem benevolum impertimur. Eapropter, charissime in Christo fili, tuis supplicationibus inclinati episcopis et aliis presbyteris de Russia, ut liceat eis more suo ex fermentato conficere, et alios eorum ritus, qui fidei catholicae, quam Ecclesia romana tenet, non obviant, observare, auctoritate praesentium indulgemus. Raynaldi a. 1247, n. 29; Potthast II, p. 1067, n. 12669.

[34] Turgenev, *Monimenta Russiae* I, p. 62; Potthast n. 12670.

[35] Turgenev I, p. 61; Potthast n. 12668.

obrati i živi, — posebnim pismima i po poslanicima, koje nam je nedavno za tu svrhu poslao, smjerno i lijepo nas proseći, da blagovoljno primimo u crkveno jedinstvo i odanost prama Rimskoj Crkvi, koja je glava i učiteljica svih drugih, njega, sa svim njegovim narodom i državom, koji su dosele bili odvojeni od jedinstva vjere. Toga radi, mi ti naregjujemo, da odeš lično onamo, pa ako rečeni kralj, ostane u tako svetoj odluci, a nadbiskupi, biskupi i boljari njegove države, odričući se svakoga raskola, obreku sa zakletvom, da će u buduće držati se u jedinstvu vjere, koju propovijeda i drži Rimska Crkva, i da će biti podložni ovoj, ti ćeš ih, Našom vlašću pomiriti, te kao osobite i odane sinove utjeloviti u jedinstvo rečene Rimske Crkve, koja je majka sviju; a to ćeš proglasiti u mjestima i državama, gdje ti se učini zgodno[36]".

Združenje doistine bude proglašeno; stoga papa, radujući se, piša nanovo, dne 12 rujna 1247, Danilu, mećući po drugi put pod okrilje Sv. Petra, njega, njegova brata, njegova sina, njihove porodice i države, sa svim dobrima pokretnima i nepokretnima, što su posjedovali tada ili bi posjedovali unapredak njihovi katolički baštinici[37].

Na 5 prosinca iste godine Inocent piša knezu Vasilku, koji u njegovim očima bješe kralj kao i Danilo, odobravajući njegovu ženidbu s kraljicom Dobravkom, koja je bila s njime u rodstvu u trećem koljenu[38].

Na 22 siječnja slijedeće godine papa piše Danilu moleći ga i opominjući, čim dozna, da se Tatarska vojska kreće na kršćanstvo, neka obznani Teutonske vitezove, što borave u Rusiji[39].

---

36 Raynaldi a. 1247, n. 28; Potthast II, p. 1069, n. 12686.
37 Turgenev I, p. 65; Potthast n. 12688.
38 Turgenev I, p. 67; Potthast II, p. 1076, n. 12775,
39 Turgenev I, p. 68; Potthast II, p. 1078, n. 12814.

*

Obred krunjenja odgodi se još za dugo vremena, a povjest ne zna nam kazati zašto. Napokon papa naredi svome poslaniku u Poljskoj, da okruni Danila, komu pošalje krunu i kraljevske urese. Mesinski opat, na velikom saboru naroda, biskupa, nižega svećenstva i boljara, tržanstveno okruni, 1254 godine, Danila, u njegovu gradu Dorogčinu; i od to doba Galički je knez nosio kraljevsko ime.

Prije ovoga znamenitog dagagjaja, Inocent IV bješe opravio dne 14 svibnja 1233 poslanicu svim kršćanima Češke, Moravske, Poljske, Srbije i drugih krajeva, ne bi li ih podstakao. da se udruže s Galičanima te udare zajedničkim silama, pod stijegom križa, na Mongole. Da pak propovijeda križarsku vojnu megju tim narodima, bješe odredio već pomenutoga opata iz Mesine[40]. Ali kako su — Karamzinova je primjedba — besmislene raspre kršćanskih vladara sprečavale, da se zavrgne ova krajina, tako Danilo skide obrazinu te prekinu sveze s Rimom, vraćajući se na ono, što je prije bio, a odvajajući od Petrove Stolice Crkvu svoga kraljevstva (1256).

Treba nam na ovome mjestu spomenuti velikog kneza Jaroslava II Vsevolodvića (1238—1247), oca Aleksandra Nevskoga. U mjesecu studenom 1246 morao je sliediti pod *žutim šatorom* umještaj velikoga kana Tatarskog, Gajuka, ili Kajuka. Bijaše došlo da nazočava obredu četiri hiljade poslanika, Gorgiski kralj i bezbrojni emiri iz Perzije, iz Transoksijane, iz Iraka. Valjalo ići i velikom knezu Ruskom. Prispjevši uto tamo Ivan iz Pian-Carpina, raspravljao je sa Jaroslavom o poslu, za koji mu papa bješe dao nalog ili o sjedinjenju Crkava. Jaroslav se pokaže posve raspoložen, i bez okrajanja pred poslanikom odreče se raskola te se učini katolik. Vraćajući se u Rusiju, umre na putu, možda od otrova, što mu majka Gajukova bješe dala u jiću. Obraćenje Jaroslavovo dade priliku Inocentu IV da pošalje, u siječnju 1248, svoje poslanike njegovu sinu Aleksandru,

---

[40] RAYNALDI a. 1253. n. 21; POTTHAST II. p. 1232, n. 14972.

s jednom poslanicom[41], koja započinje ovako: „Blagorodnoj ličnosti Aleksandru, vojvodi Susdalskom. — Otac budućega vijeka, knez mira, Sijač čistoga savjeta, Otkupitelj i Gospodin naš Isukrst ulio je rosu svoga blagoslova u srce tvoga roditelja Jaroslava, glasovite uspomene: koji od božanstvene milosti bi priveden stadu Gospodinovu, dok prvo bješe zalutala ovca u pustinji. Jer — kako smo doznali po izvještaju našeg dragog sina fra Ivana iz Pian-Carpina — isti tvoj otac žudeći obući se u novog čovjeka (Efes. 4, 24), pobožno i smjerno sjedinio se s Rimskom Crkvom, svojom majkom, izjavljujući posluh toj istoj Crkvi u njegove ruke, za koje je znao jedan njegov savjetnik vojničkoga čina; što bi se odma bilo proglasilo (u Rusiji), da ga smrt koliko iznenada toliko po nesreći ne bude zatekla. Stoga svršivši on tijek svojih dana svrhom tako čestitom, mora se bogoljubno vjerovati i držati za vrlo pouzdanu stvar, da jurve počiva u društvu svetaca, u vječnom blaženstvu, gdje sja svjetlost, koju nikakvo mjesto ne može obuhvatiti, miriše miris, koji ne dolazi ni od kakva isparivanja, a caruje zagrljaj ljubavi, koju sitost ne prekida". Poslije ovoga uvoda, papa najbiranijim i najuvjerljivijim riječima moli, nuka, opominje Aleksandra, da slijedi dobar primjer svojega oca, i nastoji navesti svoj narod, neka prigrli sjedinjenje. Papa ga na posljetku uvjerava, da mu piše jedino svoje dužnosti radi, te mu nadalje kaže, da posluh rimskoj Crkvi ne umanjiva nego uvećava moć i slobodu vladaocima. — Ova je poslanica poslana Ruskomu gospodaru preko dva poslanika, koji bi, po *Žiću Aleksandra Nevskoga*, napisanom, kako se drži, od jednog savremenog spisatelja, bila dva stožernika, po imenu Galda i Emonte.

Osvrćući se na ovo isto povjesno vrelo, gdjekoji pisci[42] pripovijedaju, da je Aleksander otpustio poslanike sasvim dru-

---

[41] Raynaldi a. 1248, 41—43; Potthast II. p. 1078, n. 12815.

[42] Megju kojima Karamzin, Strahl, Pichler i Černigovski nadbiskup Filaret.

gačije, nego bi bili zadovoljni ovi ili papa. Pročitavši papinu poslanicu, da je sazvao najumnije ljude te držao vijeće s njima; pak da je dao poslanicima ovaj odgovor: „Od Adama do potopa, od potopa do pometnje jezikâ, od Abrama do prijelaza Izraelićana preko Crvenoga mora, do smrti kralja Davida, od početka vladanja Salamunova do Augusta i rogjenja Krstova, do muke, uskrsnuća i uzašašća, i do vladanja Konstantinova, od početka ovoga do prvoga i sedmoga vasiljenskoga sabora, — mi poznajemo pravu nauku crkve, te ne ćemo primiti vaše". Ali je posve teško vjerovati, da je bio takav odgovor toga kneza, kada se zna, da mu je papa, malo mjeseci kasnije, upravio (15 rujna 1248) drugu poslanicu, iz koje jasno proizlazi, da se Aleksandar u to vrijeme bješe izjavio katolikom. Evo skraćeni tekst ove druge poslanice: „Predragomu u Krstu sinu[43], svijetlomu kralju od Novgoroda, pozdravlje. — Bog je otvorio oči tvoga uma, te si, kako nas je obavijestio Pruski nadbiskup, poslanik apostolske Stolice, mudro tražio i našao stazu, što vodi vječnom spasu. Radi čega vrlo si blagovjerno iskao sjediniti se pravom poslušnošću s Rimskom Crkvom, kao ud sa svojom glavom; a u znak te poslušnosti hoćeš da sagradiš u Pskovu stolnu crkvu za Latine. Na čemu, koliko možemo, Mi zahvaljujemo našem božanstvenom Spasitelju; i dok te stiskamo u zagrljajima ljubavi kako prilikuje tako odličnom sinu Crkve, osjećamo toliko veću radost radi tvoga obraćenja, koliko tvoj primjer, u tim daljnim krajevima, moći će bit pobuda drugima, da se sajedine s ovom istom Crkvom. Ohrabri se, dakle, blagoslovljeni sinko, te držeći se tvrd i postojan u privrženosti prama istoj Crkvi, brini se, da u njoj procvjetaš blagovonjenim cvijećem, koje će docnije ponijeti rod, što se ne će nigda premaći; a budi stalan, da ti tvoja pokornost Rimskoj Crkvi ne će donijeti ni najmanje tegobe, budući da Mi tražimo, samo da čovjek ljubi Boga, te napredujući u svom

[43] U prvoj poslanici Inocent nije nazvao svojim „sinom" Ruskoga kneza.

posvećenju vječno se spasi. A pošto rečeni nadbiskup želi te pohoditi, molimo tvoju kraljevsku vedrost, da ga blagohotno primiš i voljno poslušaš u čemu te god za tvoje duhovno dobro i tvojih državljana naputi. Dopuštamo ti, da možeš sagraditi, posavjetovavši s njime, crkvu, koju smo više pomenuli[44]".

U jednoj rukopisnoj Biografiji istoga kneza, koju je proučio grof Demetrije Tolstoj, ima njegova *Ispovijest*. Premda je ovu skonobio kakav raskolnik, i ona nam pruža jedan dokaz, da Aleksandar nije našao ništa, šta bi zabavio u dogmatičkoj nauci Latinskoj Crkvi. Nesuglasnost dviju Crkava, po tome spomeniku, sva bi sastojala u različnosti obredā: stoga se beskvasni kruh zove „glupošću". Ali se spor prvenstva Rimske Crkve i pape sasvim mimoilazi, a tako isto *Filioque*[45].

Kad je došao glas u Rim o odstupništvu od katoličke vjere Galičkog kralja, da ga podsjeti na pogrešan korak i da ga opet zadobije Crkvi, Aleksandar IV piše mu (23 veljače 1257) vrlo ljubezno pismo; ali jer je već vidio, da će se taj krivorotni knez oglušiti njegova očinskog poziva, nadoda na kraju prijetnju, da će mu se, u slučaju upornosti, udariti crkvena kazna, te će iskusiti njene posljedice, biva, neprijateljstvo i oružje vjernikā okrenuto protiv njega. Bez sumnje prijetnja takove vrsti ne zvuči dobro u ušima čeljadi, što živi u XIX vijeku; ali ona odgovara savršeno načelima javnoga prava Evropskog onih vremena; jerbo papi bješe priznavato pravo ne samo raspolagati poganskim zemljama — pravo kome je učestvovao i car kao politička glava kršćanstva, — nego i pedipsati kršćanskog vladaoca, koji prevjeravaše katoličkom vjerom; a to lišavajući ga katkada i kraljevstva. Papa je dakle pisao ovako:

„Danilu, kralju od Rusije. — Megju dužnostima, što Nam naliježu po apostolskoj službi, poglavita je bdjeti nad spasom

---

[44] THEINER, *Monum. Polon.* I, p. 46; POTTHAST II, p. 1095, n. 13023.

[45] TOLSTOJ, *Le Catholicisme romain en Russie* I. p. 8 sq.

duša, da ih dobijemo, s pomoću božanstvene milosti, Kralju kraljā, koji je htio Nas nedostojne postaviti, da njima vladamo. A pošto Bogu nije po volji čast, što mu se bez vjere dava, niti se dolazi do spasa s djelima, što nemaju za podlogu vjere, sa svim silama i s najvećom skrbi, s riječima i djelima, moramo se trsiti, da širimo (pravu) vjeru te je krijepimo u srcima sviju, da, rasprostranjavajući se sve većma u svijetu kršćanska vjera i množeći se broj njegovih štovalaca, bude više čašćen Sin vječitoga Oca.

„Budući ti, ne bez Božjega nadahnuća, želio prijeći k svjetlosti katoličke vjere, bez koje nitko se ne može spasti, i na pokornost Rimske Crkve, ostavljajući tmine nevjerstva, što ti bjehu obastrle oči još poslije nego si se bio preporodio na krštenju, zacijelo si obećao sa zakletvom slušati istu Crkvu, kao njeni vjerni sin i izvršivati katoličku vjeru, kao i drugi pravovjerni vladaoci svijeta: poradi šta sama Crkva, da bi te utvrdila u takovoj privrženosti prema njoj, sa zgodnim blagovoljenjem i osobitim milostima htjede da te digne na vrhunac kraljevskog dostojanstva, pomazavši te uljem svete krizme, i metnuvši ti na glavu kraljevski vijenac. A ti, kako smo sa žalošću duše dočuli, ne mareći za duhovna i vremenita dobročinstva, što si od Crkve primio, te skrozi nezahvalan na tolikoj blagodati, tlačeći svetost svoje zakletve, porekao si obećani posluh i katoličku vjeru, na štetu svoje duše, na uvredu iste vjere i katoličke Crkve, a na porugu Isukrstovu. Što Nam zadaje toliko veću pečal, koliko nada svim Našim željama stoji ovo, da bogočašće katoličke vjere, jur raširene po vasionom svijetu, darom Gospodnjim, sve se više umnožava.

„Megjuto, da budemo postojani s tobom u apostolskim opomenama, i da te očinskim svjetima privedemo istini, koja je Krst, smatrali smo, da Nam treba glasnije svjetovati i nagovarati tvoju visost; jer se ufamo, da ćeš ti, sjećajući se teške uvrede protiv Boga i njegove Crkve, dolično se pokajati, te sâm popraviti svoju zabludu; a spominjući se koliko je na-

stojanja i koliko brige zapalo apostolsku Stolicu tvoje uzvišenje, i promatrajući još, da ti ne varaš Crkvu, nego sam sebe, jer je sramotno ne svjerovati svoje obrečenje, držimo da ne ćeš odgagjat povući se s puta propasti, kojim si pošao, te da ćeš započet vršiti nepovrijegjeno, što si za zakletvom obećao o vjeri i pokornosti prama Crkvi: koja će te onda, po tvojim zaslugama, napuniti većim darovima. U protivnom dogogjaju, neka znaš, da mi već dajemo naredbu našoj časnoj braći biskupima u Olumucu i Vratislaviji, da upotrebe protiva tibi crkvene kazne, zovući u pomoć i svjetovnu vlast: unatoč apostolskim poslanicama, kojima bi bio smisao protivan ovoj nazočnoj, unatoč saborskom ustavu od dviju dijeta[46]".

Opravljena poslanica biskupima Brunonu Olumuškom i Tomi Vratislavskom, s kojom im papa naregjivao, da gledaju, sa kaznama i oružjem vjernikā, svesti na dužnost Galičkog kralja, jest istoga nadnevka[47].

Poslije ove činjenice udugotežio je zadugo prijelom u odnošajima Rusa sa Sv. Stolicom, te ništa ne znamo do pontifikata Ivana XII (1316—1334). — Jamačno pape nisu nikada ostavile misao, niti se za jedan cigli čas odrekli nade, da će uspjeti makar kada, s pomoću Božjom, da sjedine Rusku Crkvu, kao uopćeno svu istočnu Crkvu, s Petrovom Stolicom. Oni ne rekoše tada, kako nisu rekli poznije, pa ne će nikada unapred reći: *Curavimus Babylonem, et non est sanata: derelinquamus eam.* Pače vidimo, gdje pape, u ovo isto doba, naime, u drugoj polovini XII vijeka i u prvoj četvrtini slijedećega vijeka, posvećuju ovoj misli veći dijel svojih apostolskih briga u Istoku

---

[46] Raynaldi a. 1257, n. 26—28; Potthast II, p. 1370, n. 16731. Da budemo na ruci čitatelju, koji nije vičan kanoničkome Pravu, za ovu posljednju klauzolu papine poslanice prinijet ćemo ovgje riječi dekretala *De Rescriptis:* „Ne quis ultra duas diaetas *(quae excedit iter duorum dierum)* extra suam dioecesim per litteras apostolicas ad judicium trahi possit".

[47] Raynaldi a, 1257, n. 28; Potthast n. 16732.

i na Balkanskom poluostrvu, kako nam dokazuje povjest pontifikata istoga Aleksandra IV, onda Urbana IV, Klementa IV, Grgura X, Nikole III, Nikole IV, Benedikta XI i Klementa V. Stalno je pak, da su oni držali, e će sa združenjem Grčke Crkve s Rimom, nadoći bez teškoće i združenje Ruske Crkve, koja je zavisila od Carigradske patrijaršije.

Kad je veliki knez Litavski, Gedimin, predobio (1320) Bijelu Rusiju, to jest, svu Volinju, Kijevsku kneževinu, Černigov i nekošnju Sjeveriju, sa glavnim gradom Novgorod-Sjeverski, premda je bio neznabožac, dade potpunu vjeroispovjednu slobodu svojim novim podanicima; dapače branjaše njihovu vjeru, davši (1321) Kijevskim stanovnicima za namjesnika jednoga kneza, svoga rogjaka, po imenu Mendoga, koji se bješe krstio po njihovu obredu. Stoga Rusima bješe sasvim slobodno ostati u duhovnom području svoga mitropolita, koji od 1290 sjegjaše u Vladimiru na Kljazmi, a iza 1328 godine premjesti svoje sjedište u Moskvu. Prigrlivši jošte njegovi sinovi Oljgrd i Ljubart, s njegovim pristajanjem, kršćansku vjeru i vjenčavši dvije Ruske kneginje, prava Litva, morala je postati za Crkvu otvoreno polje za širenje kršćanstva megju tim neznabošcima. Za vjerovatnost, šta više za sigurnost dobrog uspjeha donekle joj jamčilo zlo raspoloženje Gediminovo napram katoličkoj Crkvi; — raspoloženje u njem uzrokovano krvavim ratovima, što mu trebaše izdržavati s Teutonskim vitezovima. Megjutim, veli Strahl, Ruska se Crkva nije marila okoristiti prilikama za nju tako podesnim; niti se čita u ikakvoj uspomeni, da su Ruski blagovjesnici kušali obraćati Litavske neznabošce na vjeru[48]. Srećom, za kršćansku vjeru i prosvjetu, tamo trugjahu od polovine XII vijeka Latinski blagovjesnici, poslati od papa; te je već, 1252 godine, jedan redovnik Propovjedalačkog reda, imenom Vid, bio naimenovan prvim biskupom toga novog kršćanstva. Da ne budu otpadnik Mindovg († 1163), a docnije Viten (1282—1315) kinjili i progonili kr-

[48] *Geschichte der russischen Kirche* I, p. 302.

šćane, može biti da bi još od početka Gediminova vladanja Dominikanci i Franjevci bili obratili kršćanstvu svu Litvu.

Godine 1323 Gedimin, umoran od ratovanja s Teutonskim redom, pošlje poslanstvo papi Ivanu XXII s pismom, u kome očituje, kako je dopustio Franjevcima i Dominikancima propovijedati evangjelje u svojim pokrajinama, pa da će tako i on prigrliti katoličku vjeru, samo ako papa prinudi Njemačke viteze, da ga ne uznemiruju u njegovim zemljama. Poradi toga papa otpremi svoje poslanike, da bi s njime raspravili stvar; ali budući da ga je taj taštohlepni i nemirni red kroz to vrijeme bio ražljutio, kada poslanici prispješe u Vilnu, Gedimin ih uvredljivo otjera, govoreći im: „Ne ću znati za vašega papu: ja ću ostati u vjeri, što sam je ubaštinio od svojih predaka, te ću se za nju boriti do posljednje kapi krvi[49]". Ipak nije branio Latinskim misionarima, da se bave u Litvi svojom apostolskom radinošću, jer je vidio, da su prožeti duhom mira, poniznosti i krotkosti, te bjehu u njegovim očima nešto suprotno Teutonskim vitezovima, koje mržaše i ne trpljaše. Misionari su pri svem tom, i pod njegovim vladanjem, mnogo trpjeli od pučke bjesnoće. Tako 1332 godine Franjevci u Vilni imagjahu četrnaest mučenika. Trojica od njih bili su metnuti na križ s rukama svezanim na legjima, druga jedanaestorica budu probodena mačem, te bačena u oganj. Njihovi sveti ostanci, sakupljeni od kršćana, biše sahranjeni u predvorju crkve svetog Križa toga grada. Jednaka sudbina zateče Franjevce godinu poslije smrti Gediminove, naime 1341. U ovome progonstvu bješe drugih trideset i šest mučenika, megju kojima Gastoldo, Vilnski biskup, koji, rogjen od glasovite Litavske porodice bješe ušao u njihov red[50].

Netom je Gedimin osvojio Kijev, Ivan XXII, pri izmaku 1323 godine, uspostavi davnu dijecesu Latinsku onoga grada,

[49] Raynaldi a. 1325, n. 48—52.

[50] Marcellino da Civezza, *Storia delle Missioni Francescane* III, p. 344 sqq. 680 sqq.

imenovavši biskupom jednoga Dominikanca; dok je Ruski mitropolit imao svoju stolicu u Vladimiru. Wading donosi, da su 1341 godine Franjevci Pankracije, Petar, Pavao i Leonard bili smaknuti od Kijevskog vojvode, što su, ušavši u njegove zemlje, propovijedali svijetu vjeroučenje Rimske Crkve[51].

Nekoliko vremena prvo, jedan žalostan dogogjaj bješe uznemirio Galiciju, te razdražio duhove na katoličku vjeru. Masoviski vojvoda, Boljeslav Trojdenović, koji je, kao svi članovi vojvodske porodice, bio katolik, primivši 1327 godine, u leno od Tatarskoga kana Galiciju, htjede silom u nju uvesti Latinski obred, a isturiti Grčki. O tome naumu pisa papi Ivanu XXII. Papa razumje zlo njegovo pismo, pa držeći, da sam vojvoda dotada bješe nekatolik te se šćaše obratiti na Rimsku vjeru, odgovori mu, nagovarajući ga, da se združi, zajedno sa svojim pucima, sa katoličkom Crkvom[52], a istodopce piše Vladislavu IV, Poljskomu kralju, da poradi za istu svrhu kod Boljeslava[53]. Izatoga Masoviski vojvoda porazdijeli u Galiciji sve službe i dostojanstva katolicima, te čini doći u zemlju Njemačko i Češko svećenstvo. S time tako omrznu narodu, te je nakon trinaest godina planuo prevrat. Boljeslav umrije otrovan; njegovi ljubimci, megju kojima knez Juraj, posljednji odvjetak vladalačkog doma Romanova, budu pobijeni, a zemlja postade plijen Tatarima, Litavcima i Poljacima.

Poznato je iz povjesti, koliko su se brižili pape Klement VI (1342—1352), Inocent VI (1352—1362), Urban V (1362—1370) i Grgur XI (1370—1378) da privedu sajedinjenju istočnu Crkvu[54]; ali kad je započeo zlokobni zapadni raskol, sa sablažnju kršćanstva i s neizmjernom štetom Isukrstove Crkve, — raskol za koji odgovaraju kralji i pape — sveta Stolica morala je za neko vrijeme pretrgnuti svoj tradicionalni rad.

---

[51] Wadingus *Annales* a. 1341, n. 2.

[52] Theiner *Monum. Polon.* I, p. 299.

[53] Raynaldi a. 1327, n. 49.

[54] Cf. Marković, *Cesarizam* II, p. 380—382.

Ona je imala podosta posla u svojoj kući, da liječi domaće rane, što joj zloća vremena i zlopaki ljudi zadaše.

Pri koncu ovog nesretnoga doba, pošto su se poslanici Ivana XXII, stožernik Antun, naslova svete Cecilije i stožernik Zabarella, s vitezom Marcelom Krisolorom, rodom iz Carigrada, dogovorili sa carem Sigusmundom, kako bi sakupili općeniti sabor u gradu Kostancu, da provide Crkvi jedinstvo i mir, prilično je istini, da je isti car, valjada podgovoren od Krisolora, poslao naročiti poziv caru u Carigrad, neka bi činio zastupati na saboru Grčko-Rusku Crkvu, zbog raspravljanja o sjedinjenju. Činjenica je, da je prispjelo u Konstanac jedno odaslanstvo toga cara i ekumeničkoga patrijara. Osim mnoge svjetovne gospode, prikazalo se i devetnaest biskupa Grčkoga obreda. I Rusija bi zastupana, jer je s Grčkim odaslanstvom došao Kijevski mitropolit Grgur[55]. Jedan očevidac, Gunzo de Zvola, u pismu Praškim kanonicima, uvjerava, da su Grčki odaslanici bili oskrbljeni punomoćstvima, da ugode sjedinjenje[56]; ali se spomenici i čini tome suprote. Grci iskahu pomoći proti Turcima, te obricahu, u ime cara Manuila i svekolike svoje Crkve, da će se prisajediniti s Rimskom Crkvom ne samo u člancima vjere, nego i u obredu. Takovo obećanje ne mogaše biti iskreno, niti li je itko na nj računao; pošto svima bješe očigledno, da je Bisantinski Dvor, po svojoj navadi, samo trgovao svetim stvarima u svoje političke svrhe, za kojima toliko je Manuilu bilo stalo, te je poslao još drugo odaslanstvo, koje je sačinjavao Ivan Eudemon i jedan biskup po imenu Teodor. Ova dvojica bijahu primili nalog, da raspravljaju samo crkveni posao; ali je povod bio isti: — pod izgovorom sjedinjenja Crkvi dobiti pomoć protiva Turcima, što prijećahu Carigradu. Stvar bude iznesena pred sabor na 1 veljače 1418. Svi se oci njome uvelike zanimahu; a ponajviše Dominikanac Andrija, rogjeni Grk, koji je kasnije postavljen za biskupa u Rodu.

---

[55] Vidi Dio Prvi, Poglavlje VIII, str. 228.
[56] Pelesz O. c. I, p. 365.

Sabor odluči neka se pošlje u Carigrad, kao papin poslanik, stožernik Ivan Dominici. Prijekom smrti ovoga zadocni se nešto posao. Megjutim poslanici Grčkoga cara, Eudemon i biskup Teodor, vratiše se u Carigrad, a papa Martin V pošalje na pomoć njihovu caru nekoliko naoružanih galija. A kad je Manuilo prikazao papi, da će se združenje lakše postići, ako sveta Stolica pristane, da se katoličke kneginje vjenčaju za njegove sinove Ivana, Teodora, Andronika, Konstantina, Demetrija i Tomu, papa to dopusti, ali s pogodbom, da ove ispovijedaju katoličku vjeru i vrše obred svoje Crkve[57].

Dok su se vodili dugi, zametljivi i skupi pregovori, te se došlo do ozbiljna sporazumka, da se sazove vasiljenski sabor združenja radi kršćanskog Istoka sa Zapadom, bude ispražnjena mitropolitska stolica u Kijevu[58] Focijevom smrću (1431). Veliki knez Vasilj II Slijepi odredi za to dostojanstvo Jonu, Rjazanskog biskupa. Dok se ovaj vladika zatezao posvetiti, predloženik Litavaca Jerasim, Smolenski biskup, otišav u Carigrad, bude imenovan Kijevski mitropolit i svecijele Rusije (1433). Gerasim bješe prijatelj združenju Crkava, te se zna iz jednog pisma, što ga Svidrigailo, veliki knez Litavski, pisao Eugenu IV, kako novi mitropolit, sa hvalevrijednom revnošću, s njime bješe ugodio način, da ostvari ovi tako sveti posao. Malo vrijeme potrajalo, a Gerasim ozlojedi svoga gospodara, jer je imao tajne dogovore sa Sigismundom, sinom Kestutovim, njegovim neprijateljem. Svidrigailo uhvativši ga u Smolenskom, i dovedavši okovana u Vitepsku, dade ga spaliti na lomači (1435).

Poslije Gerasimove tragične smrti, Jona brže pohiti u Carigrad; ali ga tamo čekaše druga ljuta samoobmana. Car Paleolog, koji je bio rod Vasilju, jer imaše za ženu Anu, Moskovsku kneginju, i patrijar Josip, pred što će stignuti slučajni prijedlozi velikog kneza Rusije ili onog Litve, bjehu već

[57] Raynaldi a. 1418, n. 17. Cf. *Cesarizam* II, p. 368 sq.

[58] Vidi Dio Prvi, Pogl. VI, str. 155.

preduzeli svoje mjere, i našli čovjeka, odana stvari sjedinjenja te podobna svladati sve sprečice, na koje valjada mogaše naići u Rusiji. Taj čovjek bješe Isidor, iguman manastira svetog Demetrija kraljevskoga grada. On je bio rodom Grk, ali rogjen u Solunu, zavičaju Slavenskih Svetitelja Ćirila i Metoda. Isidor bješe uman, ugodljiv, rječit, veoma vrijedan bogoslovac, isto tako vješt Grčkoj kao i Latinskoj književnosti; a mi cijenimo, da nije manje poznavao ni Slavenski jezik. Isidor je dakle bio posvećen za mitropolita, prije Jonina dolaska u Carigrad. Ruski biskup morao se zadovoljiti obećanjem nasljedstva, koje su mu učinili, u slučaju, kad bi nadživio Isidora. Pokorivši se svojoj sudbini, krene u Rusiju, zajedno sa Isidorom.

Novi pastir dolažaše u Rusiju sa stalnim pregnućem sklonuti Ruse, da učestvuju u nastajnom vasiljenskom saboru, ili u najgoroj postavci, da on ima zakonito ime zastupati ih. Nego, za takovo preduzeće ne bijahu podesne političke i religiosne prilike u Rusiji; niti li je veliki knez lično bio tomu sklon[39]. S druge strane samo imenovanje Isidorovo kao da bijaše zazorno i podazrivo.

Omesti dvaput zasopce izbor Moskovskog mitropolita bio je zanago osjetljiv udarac ugledu Ruskog gospodara, te je bez sumnje darnuo u živac njegovo samoljublje. I pored toga Vasilj priduši svoj osjećaj, te primi sa prividnim zadovoljstvom mitropolita, poslatog mu od njegova šure i ekumeničkog patrijara. Dapače razdragan donekle laskavim pismima, što su mu jedan i drugi pisali, gradio se, da mu je ugodno njegovo imenovanje, te mu davao sjajne zabave u svojoj palači u Kremlju. Ove ne bjehu još dovršene, a veliki knez sa čugjenjem ču, da je mitropolit naumio poći u Italiju. Rječiti Isidor trsio se dokazati mu važnost *osmoga* ekumeničkoga sabora, i prijeko potrebno, da

---

[39] Neka se o tome vidi Pierlingova disertacija: *Les Russes au Concil de Florence*, u *Revue des Questions historiques* (Paris), 1-er Juillet 1892.

Rusija sudjeluje pri ovoj uzvišenoj skupštini, gdje će Istok i Zapad, kroz svoje vladaoce i dostojanstvenike zasvagda utvrditi dogmate Crkve; ali njegova blistateljna rječitost ne mogaše da uvjeri Vasilja. „Naši oci i naši djedovi — on odgovori — nisu htjeli nigda slušati onoga, koji predlagaše sjedinjenje dviju vjera, Grčke i Latinske. I ja sam jednako uvjeren; ako ti misliš drugojačije, idi, ja se tome ne opirem. Znaj, megjuto, da ne ću primiti nikakve novine kako u nauku tako u obredu. Ali pazi na čistoću našeg vjeroučenja, te nam ga donesi netaknuta, kad se povratiš". — Isidor se zakle, da će ostati vjeran pravoslavlju, te zaputi iz Moskve na 8 rujna 1437, praćen od Abrama, Susdalskoga biskupa, i od velikog broja svećenika i svjetovnjaka, što činjahu pratnju od jednu stotinu osoba. Megju ovima bijaše arhimandrit Basijan i pop Šimun iz Suzdala, poznat po izvještaju, što nam je ostavio o Florentinskom saboru, ili bolje o svojim zgodama za boravka mu u Italiji i na putovanju; jer ono malo stvari, što pripovijeda o saboru, nisu do potka laži i nezgrapnih primjedaba[60].

Novgorodski nadbiskup Eufemije, koji se tada nalazio u Moskvi, i on hoćaše pratiti Isidora do granice svoje dijecese. Tverski knez Boris primi mitropolita sa velikim slavljem i, da ga zastupa na saboru, pošlje s njime u Italiju jednog svoga boljarina, po imenu Tomu. U Pskovu, Isidor redi za biskupa ovoga grada, arhimandrita Galasija, gdje su ga častili gozbama i darovima. I u Novgorodu svećenstvo i gragjanstvo iskazaše mu svoju ljubav sa sjajnim častima i bogatim darovima. Došav u Dorpat pokaza osobitu svoju ljubav k Latinskoj vjeri. Primljen od Latinskog svećenstva i biskupa, i od Ruskih svećenika, — jer u tom gradu, koji je pripadao vitezima Mačenošima, bijahu takogjer dvije Ruske Crkve, — Isidor nije cjelovao ponugjene mu slike od onih, nego pošto je bogoljubno cjelovao križ Latinskog svećenstva. Ovo rasrdi njegovu pratnju; te od tog časa njegovi drugovi nisu imali u nj pouzdanja.

[60] *Cesarizam* II, str. 475 sq.

Dne 18 kolovoza 1438, poslije godinu dana putovanja, Isidor ulažaše u Ferraru: gdje, govori Karamzin, koji je ovgje naš povjesni izvor, ovoga svijetlog poglavara Ruske Crkve, ovog učenoga prelata i prijatelja Eugenova od nekoliko mjeseci čekahu car i papa[61].

Kijevski mitropolit imao je u saboru vrlo znatno udjelje. Preodan sjedinjenju, pregao je svojim ponajboljim silama, da ga zagovara[62]. Susdalski biskup kao da nije bio ni živ za cijeloga sabora; no ako je vjerovati izvještaju popa Šimuna, on bijaše zatucani protivnik sjedinjenju, te se sve zatezao staviti svoj potpis Florentinskom dekretu, dok nije Isidor pridobio njegovu zatežljivost, lišivši ga slobode za osam dana.

Isidor ode iz Firence na 6 rujna 1439, pošto ga je papa, brevom od 17 kolovoza, imenovao svojim poslanikom *a latere* za Litvu, Livoniju, Rusiju i za Poljačke oblasti, podvlašćene crkvenoj jurisdikciji metropolitanske stolice Kijevske[63]; a nalazio se još u Mlecima, kad ga Eugen, dne 17 prosinca iste godine, naimenova stožernikom[64]. U ovome je gradu otpravljao bogoslužbu u Latinskim crkvama po istočnom obredu; te je htio, da biskup Abram i pop Šimun čine isto tako. Poradi toga Šimun, dogovorivši se s boljarinom Tomom, pobjegne s njime, iz Mletaka na 9 prosinca; dok se je Isidor odatle dijelio na 22 istog mjeseca, krenuvši preko Dalmacije. Došav u Budvu, upravi odavle (5 ožujka 1440) okružnicu Rusima i Litavcima, koja je glasila ovako:

„Isidor, milošću Božjom, Kijevski mitropolit i svecijele Rusije, poslanik apostolski *a latere*, svim kršćanima uopćeno i svakomu napose: vječno spasenje, mir i blagoslov.

---

[61] Karamsin V, 335–338; Strahl I, p. 445—447.

[62] Ulogu Isidorovu u saboru opisali smo u djelu *Cesarizam:* Dio II, Poglavlje XXII.

[63] Raynaldi a. 1439, n. 11.

[64] Raynaldi a. 1439, n. 41.

„Veselite se sada u Gospodinu: Istočna i Zapadna Crkva nanovo su se ujedinile, kakogod u starini bijahu. Rusi, Srbi, Vlasi, revnosni kršćani Carigradske Crkve, te vi svi što vjerujete Isukrsta, praznujte ovaj sveti savez sa veselim zanosom i najsvečanijim praznicima. Ispunite se bratoljubivim osjećajima naprama kršćanima Rima. Nema nego jedna sama vjera, kaogogj nema nego jedan sam Bog; ljubav i mir treba da svagda caruju megju vama. A vi, Latinski narodi, ne bježite od Grkâ, koje Rim priznaje pravim kršćanima; molite u njihovim hramovima kao oni što će činiti u vašima: ispovijedajte se bez razlike svećenicima jednoga i drugoga pravila: primajte iz njihovih ruku tijelo našeg Gospodina Isukrsta isto tako posvećeno u nekvasnom kao i kvasnom hljebu. Tako je naredila Katolička Crkva, naša majka zajednička, dne 6 lipnja 1439, u staroj crkvi Florentinskoj, poslije svečanog sabora, i poslije mnogostručnih i zrelih promatranja".

Izatoga Isidor pogje u Rusiju. U Kijevu, knez Aleksandar Vladimirović, zet velikog kneza Vasilja, dočeka ga s velikim počastima i, dogovorno s boljarima svoga dvora, dade mu povelju, sa nadnevkom 5 veljače 1441, s kojom mu potvrdi mirni posjed zemalja i svih prihoda mitropolitanske stolice Kijevske. I u Smolenskom bude dočekan svečano od kneza Jurja. Tu nagje popa Šimuna, koga mu knez Juraj dade u ruke. Iz Smolenskoga Isidor pogje u Moskvu, gdje stigne u proljeće, treće nedjelje korizmene.

Čini se, da se u Moskvi još ništa nije znalo o zaključenom sjedinjenju u Firenci, niti je bilo prispjelo Isidorovo pismo pisano u Budvi. Nego je Isidor predao velikom knezu papino pismo, u kome ga sveti otac obavješćuje „o sretnom uspjehu Florentinskog sabora", te nazivlje ovaj „dogagjajem toliko slavnim za Rusiju; budući da je njeni prvi pastir bio onaj, koji je najvećma uskorio mu uspjeh". U ovome pismu, prepunom prijateljskih izričaja, a pisanom najkrotkijim glasom,

papa moli Vasilja, da se pokaže blagonaklonim Isidoru te mu da dohotke, što su ih mitropoliti svagda uživali. Uto svećenstvo i puk čekahu nestrpljivo svoga prvosvećenika u crkvi Gospe Kremljinske. Opkoljen mnogim dostojanstvenicima, sa križem Latinskim naprijed, pa s tri štakonoše sa srebrnim štakama, pomoli se Isidor. Rusi na prvi mah iznebušeni ovom novošću, budu mnogo više kadno preko mise, mitropolit na običnom pomenu glasno izreče pred nazočnima ove riječi: „Prije svega, Gospodine, pomeni se Rimskoga Pape". Od stoljećâ ne bjehu čuvene ove riječi u Rusiji; a sada se izgovara papino ime, i to prije od svih ostalih patrijara! Svršivši božanstvenu službu, Isidorov gjakon uspne se na ambon te pročita visokim glasom dekret združenja Florentinskoga sabora. Svi nazočni, svećenstvo i svjetovnjaci, zgledali se od čuda, ne znajući i ne razumijevajući šta bi ovo, što su čuli. Uza sve to ime vasiljenskoga sabora, ono cara Ivana, pristajanje svijetlih i pravoslavnih vladika Grčkih, koji su od pamtivijeka bili učitelji vjere Rusima, umučka biskupe i boljare.

Jedan se samo glas čuo; bješe glas velikog kneza. Njemu su se novi dogmati činili bezboštvo, pa da skine obrazinu ovome, odma se stao prepirati s Isidorom, nazivljući ga javno nazovipastirom, poluvjercem i dušogupcem.

Vasilj brže sabere sabor biskupa, arhimandrita, igumana, svećenika, kalugjera i boljara, što bijahu učeniji u svetim knjigama; pa im naredi, da marljivo ispitaju Florentinski dekret. Oštroumlje velikog kneza općenito se odobravalo, a biskupi sa boljarima prozovu ga spasiteljem pravoslavlja, upravljajući mu ove riječi: „Tebi blagodarimo, kneže, koji si, dok mi spavasmo, bdio za nas, te si sâm spasao vjeru, otkrivši joj istinu! Mitropolit je zamijenio ovu uzvišenu vjeru sa zlatom Rimskoga biskupa, te umjesto nje donio nam krivovjerstvo". Zaludu se Isidor branio: Vasilj ga zatvori u Čudovski manastir, sa naredbom, da tu ostane doklegod ne prizna svoju griješku i ne pretrgne svaki saobraćaj s Latinskom Crkvom. Čekale su ga

po prilici teže kazne, da mu nije pošlo za rukom uteći (15 rujna 1443) iz svoje tamnice[65]. Vasilj — završuje Karamzin — učinio je pametno, što nije išao u potjeru za bjeguncem; ne htjevši upotrebiti silovitih mjera protiv ovog izgnanoga mitropolita, koji bježaše poput krivca, dršćući od straha, da ga Moskovljani ne bi spalili živa kao eretika[66]. S njime pobjegoše njegova dva druga, kalugjeri Grgur i Atanasije.

Došav Isidor u Tver predstavi se knezu Borisu, koji ga ljubezno primi, kad je polazio na sabor; ali sad ovoga puta Boris ga dade zatvoriti u jedan manastir. Pošavši mu za rukom i odavle umaći, zaputi se u Italiju.

Nikola V slao ga dvaput u poslanstvo u Carigrad, ne bi li pridobio svoje suplemenike za sjedinjenje u smislu Florentinskog dekreta; ali je njegov trud ostao besplodan, jer su Grci smatrali papu samo eretikom, dapače su zvali „pasom" namjesnika Isukrstova. Za njegova drugog poslanstva prigodilo se podsjedanje i uzeće Carigrada. Stari iguman svetog Demetrija, branio je hrabro vrata od grada, koja se zvahu baš istim imenom svečevim. Uhvaćen od Turaka, koji ga prerušena nisu poznavali, bude prodan s ostalim sužnjima u Galatu: otkle se spase bijegom te dogje u Rim: gdje umrije 8 ožujka 1463 godine.

Ruskog mitropolita sahraniše u glavnome hramu kršćanskoga svijeta. Kosti onoga, koji se toliko trudio o sjedinjenju Grčko-Ruske Crkve sa Crkvom od Isukrsta utemeljenom na Petru, ne mogahu naći udobnijega mjesta doli ono, gdje počivaju samrtni ostanci apostolskoga poglavice.

---

[65] Pessime a Moschis fuit exceptus Isidorus conjectusque in carcerem, atque a congregato schismaticorum conciliabulo *intendebantur illi supplicia, seu verius martyrii palma parabatur,* nisi e carcere divinae providentiae arcano consilio fuisset emissus. RAYNALDI a. 1439, n. 11 ad fin.

[66] KARAMSIN V, p. 349—353. Cf. STRAHL I, p. 447—452.

POGLAVLJE II.

Odnošaji Rusije s Rimom od sabora Florentinskoga do smrti Vasilja III (1439—1533).

Preteška pogibio, što, iza pada Carigrada, grožaše Crkvi i prosvjeti, učini te je Rim preuzeo većom badrošću voditi krstonosnu vojnu protiv Turaka. Kao da je Bog, bjelodanim čudom, htio da ga na nju podstakne. Bijaše isti dan 29 svibnja 1453 godine, kadno se, u crkvi Sv. Franke iz Foligna, sa zidova groba blažene Angjeline, vlasteoke od Marsciano, vidjelo, gdje se od jutra do mraka, cijedi krv. Svetica ova, ne mogavši svojim očima plakati bezmjerni udes kršćanskoga svijeta, sa krvavim suzama, što se cijegjahu iz stijena njezina groba, ne samo da je otkrivala, da su tog dana sinovi lažnog proroka osvojili Carigrad, nego je jošte korila vladaoce i glavne narode Evrope, koji, samo gramzeći za svojom trenutačnom korišću te gložeći se izmegju sebe, ne pokazivahu nego hladnoću i ravnodušnost prama sveukupnom dobru kršćanstva.

Poslije dvije godina sio na stolicu Sv. Petra Kalist III, koji je ima tada sedamdeset i osam godina; ali bješe sačuvao čitavu svježinu duha i krepčinu svojih mlagjahnih godina. Bješe se rodio u Valenci u Španjolskoj, a Sv. Vicko Ferreri bijaše mu predskazao, da će biti papa. Kalist III, kao svi Španjolci, bješe posao s maternjim mlijekom žestoku mržnju sproću neprijatelja kršćanskoga imena, i ta mržnja u njemu

nigda nije jenjala. Postavši papa, nije umio bolje da započne vladati Crkvom, nego se svečanim zavjetom zavjetujući žrtvovati sve crkveno blago, i, ako ustreba, sâm život, pa da vojuje protiva Polumjesecu i opet osvoji Carigrad. Ovaj zavjet glasio je ovako: „Ja papa Kalist III, obećajem te činim zavjet Presv. Trojstvu, Ocu, Sinu i Duhu Svetomu, vazda Djevici Majci Božjoj, svetim apostolima Petru i Pavlu i svim nebeskim četama, da ću, bude li nužno, i sa prolićem sopstvene krvi, prema svojim snagama sve činiti, da otmem Carigrad, koji je, za pokaranje grešnoga ljudskoga koljena, uzeo i porušio dušmanin propetoga Spasitelja, sin gjavolji, Muhamed, vladalac Turaka; osim toga, da oslobodim kršćane, što čame u sužanjstvu, uzdignem vjeru i proždenem s Istoka gjavolsku sljedbu prokletog i bezbožnog Muhameda. Jer je ongje svjetlost vjere gjoja ugasla sasvim. O! ako zaboravim tebe, Jerusolime, neka me zaboravi desnica; neka prione jezik moj za usta moja, ako tebe ne uspamtim: ako ne uzdržim Jerusolima svrh svega veselja svojega. Tako me Bog pomogao i njegovo sveto evangjelje. Amen". Malo dana zatim (16 svibnja 1455) izda svečanu križarsku bulu, te je dade objaviti po svemu katoličkom svijetu, posla poslanike i propovijedaoce, oglasi sabiranje priloga u svim zemljama, upotrebi vas novac i sile, kojima raspolagaše, a da bi sakupio potrebite svote nije se žapao prodati dragulje papinske riznice pa i predmete spadajuće na bogočašće[1].

Po stopama politike Kalista III išli su njegovi posljednici, a križarska misao pružit će im zgodu, da započmu dogovore sa Rusijom.

Hele da vidimo tok pregjašnjim dogagjajima.

Nakon Isidorova bijega, veliki knez Vasilj Slijepi, koji već pregje, kako smo rekli, bješe narekao Rjazanskog biskupa Jonu, na mitropolitsko dostojanstvo, pošlje u Carigrad boljarina Polijeukta, da bi pitao za nj pristajanje carevo i blagoslov patri-

[1] Raynaldi a. 1455, n. 18—19: 1456, n. 8. 49. Cf. Pastor, *Storia dei Papi* I, p. 501 sqq.

jarov. Ali kako je on činio vratiti natrag svog poslanika prije nego će prispjeti tamo, Jona je u istinu postao mitropolit samom gospodarevom voljom, pristajući na to Ruski biskupi. Otada Ruska Crkva, što se tiče imenovanja njenog vrhovnoga pastira, bí nezavisna od Bizanta; a veliki knezovi usvojiše ista prava, što su, naprama Carigradskim patrijarama, vršili Bizantinski carevi. Stoga su Ruski mitropoliti zavisili sasvim od njihove volje; jer oni, kako su ih dizali na mitropolitski prijesto, tako su ih svrgnjivali po svojoj volji[2]. Izbor pak Ruskoga mitropolita u ono doba bješe jošte vrlo važan državni posao: jer ovi dostojanstvenici, kako opaža Karamzin, bjehu u rukama Moskovskog gospodara najače orugje, da drže na uzdi ostale knezove[3].

Poradi groznih bratoubojnih ratova, što su poslije pet godina umira, buknuli 1441 godine izmegju velikog kneza Vasilja i kneza Dmitra Šemjaka, te opustošavali Rusiju za šest godina, a velikoga kneza stale očiju, koje mu je Šemjaka iskopao 1446, odloži se kanoničko ustoličenje Jonino na službu i dostojanstvo mitropolitsko do konca godine 1447. Vasilj tada bješe natrag dobio prijestolje i povratio se slavodobitan u Moskvu. Utom vladar dozove u svoju prijestonicu biskupe Efraima Rostovskoga, Abrama Susdalskoga, Pitirima Permskoga i Barlama Kolomskoga. Biskupi Tverski i Novgorodski izjave pismeno, da pristaju. Pafnucije, biskup Borovski, imao je srčanosti izjaviti svoje nezadovoljstvo; ali tamnica i okovi učiniše ga poslušnim. Jona bude zavladičen 15 prosinca, i uze naslov „mitropolit Moskve i sve Rusije". U okružnom pismu, što ga je tada poslao biskupima Ruske Litve, svjedoči, da je izabran od *Ruskih* biskupa, po apostolskim uredbama. S ovim šćaše kazati, da u njegov izbor nisu se miješali ni upletali Grci, koji, po njegovu mišljenju, već bijahu postali eretici; pa

[2] Karamsin V, p. 463 sqq.
[3] Karamsin V, p. 463 sqq.

ih stoga u istome pismu oštro prekorava, što su učestvovali Florentinskom saboru[4].

Megjuto je Isidor jednako sebe posmatrao Kijevskim mitropolitom i sve Rusije. Davši odreku Kalistu III (izmegju 1456 i 1459) na pravo mitropolitske stolice Kijevske, Pije II, sa brevom[5] od 3 rujna 1458 godine, naimenova za onu stolicu Grgura, rodom iz Bugarske, učenika i prevjernog prijatelja Isidorova: koji je kao i on pripadao manastiru svetog Demetrija u Carigradu, i bio mu arhimandrit. Papa učini te ga zavladiči Carigradski patrijar Grgur IV Mamma, koji se nalazio u Rimu. Papin breve postavljao ga mitropolitom sviju postojećih dijecesa Grčkog obreda u Litvo-Poljskim oblastima. Stoga njegovu području pripadaše devet biskupija, naime: Brjansk, Smolensk, Poloc, Turov, Luck, Vladimir u Volinji, Kelm, Przemysl i Halič. U isto vrijeme papa pisa kralju Kazimiru IV, mećući pod njegovo pokroviteljstvo novoga mitropolita, i moleći velikog monarha Poljskoga, da ga brani od nasrtajâ raskolnikâ.

Treba nam napomenuti, da su biskupi južne Rusije već bili primili odluku združenja Florentinskog sabora; pa zato Poljski i Ugarski kralj, Vladislav IV (u Poljskoj Vladislav VI), Jagelonov sin, poveljom, potpisanom u petak pred nedjelju *Oculi* 1443 godine, dade im sve povlastice i koristi, koje uživahu biskupi i svećenstvo Latinsko[6].

Došav Grgur u svoju biskupiju, nagje duhove uopće dobro raspoložene. Ali bijaše u njegovoj crkvenoj oblasti i onih te držahu stranu Jone, Moskovskoga mitropolita. Ovaj, što je bilo do njega, upotrebi sva moguća sredstva, da bi podčinio svojoj vlasti Litavske dijecese, te je tražio podgovoriti te biskupe proti Grguru, opisući ga kaono Latinskoga raskolnika i lažnog

[4] KARAMSIN V, p. 398; STRAHL I, p. 454. 457; PIERLING l. c. p. 103.

[5] Tekst breva, u Povjesti PELESZA I, p. 471—473.

[6] RAYNALDI a. 1443, n. 22.

pastira. Nego svi njegovi napori ostaše bezuspješni[7]. Da dokrajči to komešanje, kralj Kazimir piše velikom knezu Moskve, zanimajući ga, da bi priznao Kijevskoga mitropolita za poglavicu svih svojih biskupa. Govoraše on u svojoj poslanici, da će crkvena vlast, tako prisajedinjena u ličnosti jednoga samoga pastira, zacijelo doprinijeti, da sljubi bratinski savez sjevernih i južnih Rusa. Odgovor bi, kakvom se bješe nadati: „Kod naš — odgovori veliki knez — ne će se trpjeti nikakav mitropolit, što dolazi iz Rima". Jona pak i njegovi biskupi udariše anatemu na Grgura, te napisaše jednu okružnicu svim pravoslavnima u Litvi, podbadajući ih, da se ne pokore „Rimskom" mitropolitu. Osim toga Jona pošlje dva arhimandrita u Litvu, da bi bunili pučanstvo[8]. Ni to ne bješe dosta Moskovskomu nadsvećeniku, nego je, odbacujući Florentinski sabor, kao pokušaj odpadništva, javno, sa svojim poslanicama, učio, da je saziv *osmog* sabora bio oštro zaprekovan od crkvenih pravila, od sedam prvih sabora vasiljensskih, biva od samih apostola.

Gdjekoji povjesničari kažu, da je Pije II, uostren takovim postupkom Ruskog mitropolita, objelodanio suproć njemu „strašnu bulu"[10], prišivajući istome mitropolitu izraze vrlo sramotne. Oni ne navode Latinski tekst ove bule: stoga bi reći, da ona postoji samo u Slavenskom prijevodu. Strahl pak tvrdi, da upravo ono mjesto, odakle se prinose oni uvredljivi pridjevi („zloglasan", „odmetnik", „bogozaboravni sin"), u Slavenskomu je prijevodu „sasma tamno". A tko nam jamči, da je prevoditelj točno istumačio riječi Latinskoga teksta? Nego ima razloga vjerovati, da Pije II nije izdao nikakve prave bule, protiv Jone. Filaret se tome dosjetio; pa zato tvrdi, da je papa upotrebio one

[7] KARAMSIN V, p. 399.
[8] KARAMSIN V, p. 355 sq.; PHILARET I, p. 283.
[9] MACARIO, *Storia della Chiesa russa* VI, q. 361, ap. PIERLING l. c. p. 105.
[10] Vidi Dio Prvi, Pogl. VIII, p. 228.

izričaje protiva vladici Ruskom u jednom „vlastoručnom pismu“, pisanom god. 1458 Kazimiru, kralju Poljskom. Mi ćemo nadodati, da je u više spomenutom brevu Pija II novom mitropolitu Grguru, zbiljam Jona nazvan „*iniquitatis et perditionis filius . . . schismaticus*“. Što gleda „izopćenje“, o kom govori Pichler, premda papa može kazniti izopćenjem eretike, odmetnike i raskolnike, jer su, kršteni budući, podanici Crkve, ipak ne mislimo, da je tako kaznio Jonu. Filaret veli, da je papa s onom poslanicom dao „zapretnu naredbu, da se uhvati i u okove metne Jona“. Predpostavivši povjesnu istinitost takove naredbe, da se ona ispriča, dosta je uzeti na um ono, što pripovijeda sam Filaret, naime, da je Ruski mitropolit ne samo pismima, nego preko dva arhimandrita, poslata u Litvu, podbunjivao taj narod, da se odmetne crkvene vlasti, a neupravce i gragjanske. A jer zatvor ovoga ne bi se mogao izvesti nego u slučaju, kad bi on lično otišao u Litvu, da odvraća puk od sjedinjenja, koje u očima papinim ne mogaše ne biti neprocijenjeno te višega reda dobro, dapače uvjet postignuću vječnog spasa, to jamačno pri sudu zdrava razuma ne bi se mogla naći prijekorna dotična zapovijest. Kakvo ja zlo lišiti slobode jednog čovjeka, pa bio i mitropolit, ako se ovaj uvuče u tugjozemsku državu, stane tu rušiti religiosni i gragjanski mir, remećući duhove i skrećući ljude sa prave vjere?

Mitropolit Grgur ostane vjeran sjedinjenju do smrti (1472). Odmijeni ga Misael Drucki (1474—1477), koji je bio otprije biskup Smolenski. Da bi slijedio red, koji se opsluživao za Ruske mitropolite, Poljski kralj zaiska mu kanoničko postavljenje u Carigradskog patrijara. Stalno je u ostalom, da je i Misael bio prijatelj združenju. Godine 1476 pošalje odaslanstvo papi Sikstu IV, sa pismom, potvrgjenim od njega i mnogih arhimandrita, a tako i od knezova i vlastelja Litavskih; u kome

---

[11] Die slavonische Uebersetzung dieser Bulle ist jedoch *hier* sehr undeutlich. STRAHL O. c. I, p. 459.

je pismu izrijekom priznavao prvenstvo Rimskog nadsvećenika, te molio papu, da pošlje svoje poslanike, koji bi trebalo da riješe nekolike sporove izmegju Latinskog i Ruskog svećenstva[12]. Misaela je zamijenio Šimun (1477—1488); pak Jona Hlezna (1488–1494) i Makarije (1494—1497), koga uhvate Tatari i glavu mu odsjeku. Litavski veliki knez, Aleksandar, naimenova onda mitropolitom Smolenskoga biskupa, Josipa II (1498–1517), koji je s velikom bogoljubnom brigom radio oko širenja sjedinjenja u svome crkvenom području. I on je primio kanonički umještaj iz Carigrada; ali ga je isti patrijar Nifont opominjao, neka ostane vjeran Florentinskom saboru[13]. Imamo prekrasnu poslanicu, što ju je ovaj mitropolit pisao (1500) papi Aleksandru VI, šaljući u Rim svoga rogjaka, Ivana Sapieha, da bi dobio od svete Stolice naročitu potvrdu svog mitropolitskog dostojanstva kaošto i druge duhovne povlastice[14]. Poradi njegove revnosti za stvar sjedinjenja, Ruski car, Ivan III, žalio se na nj Litavskom velikom knezu Aleksandru[15].

Smrću Josipa II (1517) učini se kraj sjedinjenju s Rimom. Kijevska Crkva upadne u raskol. Veliki knez Aleksandar bijaše gorljiv katolik, ali kad je postao Poljski kralj (1501—1506), eda dovrši neprestano ratovanje s Rusijom, vjenča kćer cara Vasilja III, koja se tvrdokorno držala vjere i Crkve svoga oca. Nakon smrti Aleksandra, s pomoću njegove udovice, kraljice Jelene, pošljicima Moskovskoga dvora pogje za rukom dignuti na mitropolitsku stolicu otvorenog neprijatelja sjedinjenja, imenom Jonu II (1518–1523). Raskol potraja do 1595 godine, kada je uspostavljeno sjedinjenje, kako ćemo vidjeti u četvrtom Poglavlju.

Ruski veliki knez Vasilj II Slijepi umrije 17 ožujka 1462 godine, a naslijedi ga prvorogjeni sin Ivan III (1462—1505).

[12] Pelesz O. c. I, p. 476 sq.
[13] Raynaldi a. 1436, n. 62. Cf. *Cesarizam* II, p. 540 sq.
[14] Theiner *Mon. Pol.* II, p. 267; Pelesz I, p. 481—483.
[15] Marković, *Cesarizam* II, p. 113.

— Jedna sasma osobita okolnost pruži prigodu Rimskom Dvoru, da ugje u odnošaje s ovim Moskovskim gospodarom.

Posljednji istočni car imaše dva brata, Demetrija i Tomu, koji su kao despoti vladali u Peloponezu. Podsticani mržnjom jedan na drugoga, te vodeći rat izmegju sebe, uskoriše pobjedu Muhamedu II. Demetrije, da se dosine sultanove milosti, pošlje mu na dar svoju kćer, a za uzdarje, kao osobinu, dobije grad Enos u Traciji. Toma, nasuprot, pobjegne iz Grčke sa ženom, djecom i s velikim brojem otmenih ličnosti, te se skloni u Rim (1460), noseći na dar papi glavu sv. Andrije apostola. Pije II odredi svijetlom izgnaniku godišnji prihod od 6000 dukata. Toma umre na 12 svibnja 1465 u bolnici Sv. Duha. Njegova žena Katarina umrla je prije, godine 1462. Njena kći Jelena, Srpska kraljica i udovica Lazara Brankovića, bješe umrla, 1464 u jednom manastiru ostrva Leukadije. Andrijini i Manuilovi sinovi sljedovali su živjeti dobročinstvima novog pape Pavla II; ali se učiniše nedostojni svojim lakomislenim i sablažnjivim podnašanjem. Vrativši se potom Manuil u Carigrad, prigrli Islam, te je primao godišnju potporu od Porte. Andrija, kojega Pio II bješe priznao za naslovnog despota od Morije, ostane u Rimu; ali naudi svome činu, vjenčavši jednu ženu zla glasa. Zoe[16], njihova sestra, kneginja rijetke ljepote, nadarena izvrsnim svojstvima duha i srca, a odgojena pod umnom upravom Grčkog stožernika, Besariona, postade predmet općenitog štovanja i blagonaklonosti. Pavao II želio dati joj dostojna vjerenika, a Besarion, koji je uživao papino prijateljstvo i bio njegov povjerljivi savjetnik, baci pogled na velikog kneza Moskve, koji, 1468 godine, bješe obudovio svojom prvom ženom Marijom, kneginjom Tverskom. S ovom ženidbom, stožernik se nadaše, da će se polučiti dvije svrhe: jedna politička, a druga religiosna: — obadvije plemenite i svete. Već Pavao II bješe začeo osnovu stisnuti u jedan savez sve vladare Evrope protiv Mu-

[16] Drugi povjesni izvori zovu je Sofijom.

hameda II. I poradi toga, kad bi Moskovski gospodar vjenčao jednu kneginju Paleologâ, stvar je izgledala prirodna, da bi sudjelovao i križarskoj vojni, za oslobogjenje Grčke od Turaka. S druge pak strane, budući Zoe odgojena u sjeni stolice Sv. Petra i u duhu Florentinskog sabora, Besarion se ufao, da bi njenim posredstvom pošlo za rukom uvjeriti Ivana III, neka prizna ta sabor te se združi s katoličkom Crkvom. Prama tomu, 1469 godine, otpravi velikom knezu jednog glasnika, rodom Grka a po imenu Jurja, s pismom, u kome mu nudio ruku Zoe, kćeri bivšeg despota od Morije. U Moskvi tada življaše jedan Mlečanin, koji je bio primio Grčki zakon, te bijaše već davno u službi velikog kneza, koji ga je častio svojim povjerenjem. Ovo bješe Ivan Friazin. Besarion, poslije onog prvoga glasonoše, odašalje u istu svrhu u Moskvu brata i sinovca ove pouzdane ličnosti Ruskomu vladaru. A bješe baš Friazin onaj, koji je na dvoru svoga gospodara razvijao najveću djelatnost u ovome poslu.

Ništa draže ne mogaše biti Ivanu. Njegovi savjetnici, majka, mitropolit, znatniji boljari, mišljahu kao i on; činilo se njima, da je sam Bog poslao njihovu gospodaru vjerenicu tako svijetlu, ta izdanak jednog stabla carskoga, kojega sjena jednoč pokrivaše sve pravoslavne kršćane i braću; jer bi ova čestita ženidba, koja je podsjećala na onu Vladimira Velikoga, učinila od Moskve drugi Bizant, a dala bi Ruskim samodršcima prava Grčkih careva. Stoga veliki knez pošalje u Rim istog Friazina, kao poslanika, da uputi potrebite pregovore. Papa i Besarion napuniše darovima Ruskog odaslanika, koji se jamačno u Rimu znagjaše hiniti katolikom, a povrati se u Rusiju sa slikom Zoinom, hvaleći u velike Grčku kneginju. Utome umre Pavao II (26 srpnja 1471), a zamijeni ga Siksto IV (1472—1484), dok u Rusiji se prosu glas, da se novi papa zove Kalist. Na 17 siječnja 1472 veliki knez pošlje u Rim i ovog puta Friazina s brojnom pratnjom, neka prosi Zou u pape, i odnese mu jedno otvoreno pismo, pisano Ruski na listiću kvijera, na kome je visjela zlatna pečatnica. Sadržaj pismu bješe ovaj: „Velikomu

Sikstu, Rimskom nadsvećeniku, učitelju, Ivan, veliki knez Bijele Rusije, bijući čelo rukom, čini poklon, te sam moli, da se vjeruje njegovim poslanicima[17]". Diplomatički spomenik *sui generis*.

Friazin uvjeri papu, da Moskovski gospodar prianja uz Florentinski dekret te traži zato papinskog poslanika, koji bi imao ispraviti izopačenosti i zloporabe, što su se može biti uvukle u Rusku Crkvu. Naravski, ovo bješe samo makijavelisam, lažni trg, što ga je poslanik htio prišabaniti u ime svoga gospodara, a jamačno poklem se sporazumio s njime. Na papinu dvoru bilo ih je, koji se sumnjahu o pravoslavlju velikog kneza; ali im papa odgovarao ono, što smo malo prije naveli, nadodajući, da naposlijed valja služiti se blagošću i popustljivošću, eda se privedu zalutali sinovi u majčino krilo; stim više, što kanoničko Pravo ne kaže, da su nevaljale ženidbe izmegju katolikā i kršćana nekatolikā.

Na 25 svibnja Ivanovi poslanici budu primljeni u tajni koncistor, gdje, u nazočnosti stožernikā i govornikā iz Napulja, Mletaka, Milana, Firence i vojvode Ferarskoga, Siksto IV pohvali velikog kneza, govoreći, da je on kao dobar kršćanin, *pristao na Florentinski sabor*, da ne prima mitropolitā od Carigradskih patrijara, a da zasvjedočava svoju predanost glavi Crkve i samim činom, što želi združiti se u ženidbi sa kršćankom, uzgojenom u prijestonici katoličke i apostolske vjere. — Prvoga lipnja, u Vatikanskoj basilici, vjenča se kneginja Zoe s velikim knezom Moskovskim, koga je zastupao njegov poslanik Ivan Friazin[18].

Na 12 lipnja opet se sakupe stožernici, da dovrše dogovore s Ruskim poslanicima; a ovi još jednom „osvjedočiše papi za revnost svoga monarha spram sretnog sjedinjenja dviju

---

[17] Raynaldi a. 1472, n. 48.

[18] Raynaldi a. 1472, n. 48—49. Cf. Karamsin VI, p. 68—76. Friazin imao je drugo ime, koje bi moglo biti istinito: *Ivan Krstitelj della Volpe.*

Crkava". Papa dade prebogat miraz Zoji, i htjede da je prati u Rusiju njegov poslanik, biskup Antun, i mnoga druga gospoda Rimska. Uzvišena nevjesta imala je jedan posebni Dvor, sa službom i dvoranstvom odregjenim za njenu podvorbu, kojima se bješe pridružio velik broj Grka, uzdajući se naći u Moskvi drugu domovinu. Siksto IV bješe poduzeo sve mjere zbog bezbrižnosti kneginjina puta, te naredio, da joj se, u svim gradovima, kroz koje imala proći, iskažu dužne počasti, i posvuda, u Italiji i u Germaniji, da se oskrbi hranom, konjima, vogjima dori do granica Rusije. Zoe izagje iz Rima na 24 svibnja a dogje u Raval na 21 rujna: gdje je, za deset dana, divno častiše na svoje troškove vitezovi Mačonoše. Kad je bilo petnaest vrstâ nedomâ od Moskve, veliki knez sazove boljare i mitropolita na vijeće, da udese način, kojim bi se moglo primiti papina poslanika, pred kojim je išao Latinski srebrni križ u zasebnom podvozu. Mitropolit Filip reče: „Gospodaru, ako dopustiš, da se nosi križ pred Latinskim biskupom u Moskvi, postojbini pravoslavlja, ončas kad vladika ugje na jedna vrata, ja, koji sam tvoj otac, izaći ću na druga: jer časteći inostransku vjeru izdaje se svoja". Čuvši to veliki knez, po boljaru Feodoru javi poslaniku, da valja sakriti križ, uzrok svadnji i zlovolji. Poslanik posluša preko volje. Na čast istini valja nam nadodati, da je Ivan Friazin jako zabavio postupku mitropolitovu, govoreći: „Poslanici velikog kneza biše osobito čašćeni u Italiji; naša je dakle dužnost imati iste obzire napram poslaniku Rimskog velikoga nadsvećenika u Moskvi".

Jutrom 12 studenoga Zoe stigne u Moskvu. Pošavši u stolnu Crkvu, gdje je čekaše mitropolit, primi njegov blagoslov; i taj isti dan, poslije svečane mise, u nazočnosti knezova, boljara, papinog poslanika Antuna i velikog broja Grka i Rimljana vjenča se sa velikim knezom Ivanom[19].

[19] Ne može se razumjeti kako je Vast mogao pisati, da je Besarion, da bi potpunije izveo fusiju Grčkih izagnanika sa Talijancima, vjenčao

Poslanik, prema uputama papinim, zaište, da Rusija primi Florentinski Dekret, kako bješe obećao veliki knez, po svojim poslanicima, kad je prosio ruku Zojinu. No kad postade jednom muž ovoj kneginji, Moskovski samodržac nije htio više da se govori o toj stvari. — Jedan Ruski ljetopis priča, da je poslanik imao živahnih rasprava bogoslovnih sa mitropolitom Filipom, i da je ovaj, s pomoću nekoga Niceta, dokazao tako jasno istinitost Grčke vjere, te je poslanik, ne znajući što protivu kazati, svršio prepirku, govoreći: nemam uza se knjiga. On se povrati u Italiju, noseći papi tužan glas, da u Rusiji duhovi nisu nipošto skloni sjedinjenju. I poziv na krstašku vojnu bio je zaludan. Što se tiče kneginje Zoe, zna se, mjesto da obrati čovjeka na katoličanstvo, da je sama prešla na vjeru svoga čovjeka, ili na silu ili za ljubav, kako kaže jedan savremeni spisatelj[20]. Karamzin pak tvrdi, da ona nije svjerovala, što je rekla Sikstu IV, te da je bila jedna revnosna kršćanka Grčke vjere[21].

Ivan III, smatrajući se odsada baštinik istočnih careva, usvoji njihov grb, to jest štit sa dvoglavim orlom; a Rusi još onda mišljahu, da je Moskva naslijedila Bizant, kako ovaj bješe naslijedio Rim. U jednom spomeniku 1488 godine Ruski samodržac nazivlje se „bratom starinskih careva Carigradskih". Njemački car Fridrih III prošaše u njega jednu od njegovih kćeri, Jelenu ili Teodosiju, za svoga sinovca Alberta, markgrofa Badenskoga. U napucima, što ih je Ivan III dao svome odaslaniku, kojega je slao u Njemačku, bješe naregjeno istomu, da odgovori u stvari ženidbe, „da takav savez ne dolikuje veličini ni sili Ruskog monarha, *brata starinskih Grčkih careva*, koji, nastanivši se u Carigradu, bjehu ustupili papama grad Rim[22]".

kćer despota Tome za bogatoga plemića Paraciola", dodajući još druge čudnovate potankosti. Henri Vast, *Le Cardinal Bessarion* (Paris 1878), p. 324.

[20] Concessit illa, volens nolensque in ritus Russorum. Krantz, *Wandalia* p. 397.

[21] Karamsin VI, p. 79–84.

[22] Karamsin VI, p. 262–265.

Ruski vladar koliko bješe revan branilac Grčkog pravoslavlja, toliko mržaše katoličku Crkvu. On je želio zaručiti jednu od svojih kćeri sa sinom spomenutoga cara Fridriha III ili sa Maksimilijanom, Rimskim carem, koji je imao naslijediti oca u carstvu. Ali kada je Maksimilijan, 1490 godine, poslao prositi jednu od tih kćeri, Ivan odgovori, da iznajprije treba utvrditi, da mlada kneginja, kada postane zaručnica Maksimilijanova, ne će prevrnuti svojom vjerom, i da će u palači imati Grčku moljnicu, sa bogoslužbom Ruskih svećenika[23].

Godine 1494, veliki knez Litavski, Aleksandar, prosio ruku kneginje Jelene. Moskovski gospodar bješe sklon dati mu kćer, ali pod uvjet, da je Aleksandar ne bi nagonio, da promijeni Grčku vjeru. Litavski poslanici obreku, da bi se njihov gospodar vezao posebnim pismom, da ne će uznemirivati buduću svoju vjerenicu u njenoj vjeri. Ivan III otpravi tada u Viljnu svoje podanike, knezove Vasilja i Šimuna Rjapolovskog, da ugode posao ženidbe. No Aleksandar u ispravi, što ju dade napisati, dometnu ovo: „Ako bi kneginja Jelena htjela da prigrli Rimsku vjeru, bit će vlasna to učiniti“. Ova uvjetna izreka malo da nije osujetila naumljenu ženidbu. Radi toga se Moskovski vladalac rasrdi, te poruči Aleksandru, da on zaufano ne želi biti zet Ruskomu samodršcu. Ne htjevši Litvanac razreći rečenu pogodbu, Ivan mu dade kćer; nego, kada je ova odlazila u Litvu (13 siječnja 1495), on je zagrli tiskajući joj u ruku listak s ovim riječima: „Uspomena velikoj kneginji Jeleni. Ne ulazi nigda u Latinske hramove. Polazi vazda samo Grčku crkvu. Opet ti dopuštam, da ugješ jednom ili dvaput u katoličku crkvu ili manastir, da zadovoljiš svoju ljubopitnost. Ako se tvoja svekrva nagje u Viljni, pa te natjera, da ju pratiš u njezinu crkvu, otprati je udvorno do vrata, a onda joj reci, da igješ u svoju crkvu“. U potajnim napucima knezu Šimunu Rjapolovskomu, Ivan mu naregjuje da ište, neka se obred že-

[23] Karamsin VI, p. 266 sq.

nidbe svrši u Grčkoj crkvi; a u činu svetog obreda, kada biskup zapita veliku kneginju: *Ljubiš li Aleksandra?* ona neka odgovori: „Ja ga toliko ljubim, da me do posljednjeg daha, ne će ni najžešće muke primorati, da ga ostavim: sve ću za nj ostaviti krom svoje vjere; pa radi toga on me nema natjerivati da prigrlim katoličku vjeru“. Ženidba se obavila u katoličkoj crkvi sv. Stanislava, te nije bilo čuti, da Jelena izgovara pridržaj, što joj otac, u pitanju vjere, bješe preporučio[24].

Spomenimo još jednu značajnu crtu života ovoga Ruskog cara, prinoseći je od riječi do riječi iz Karamzina. „Kadar složiti svoje poštovanje spram svećenstva sa načelima samodržavne vlasti, Ivan je III znao združiti snošljivost, u stvarima vjere, sa svojom revnošću za pravoslavlje. Muhamedanci i Židovi uživahu njegovu zaštitu; premda mu je bilo drago vidjeti, gdje se Latinski kršćani obraćaju, od svoje volje, k nauci naše Crkve. Jedan kanonik reda Sv. Agustina, došav u Moskvu, godine 1490, s bratom velike kneginje Sofije (Zoe) i s mnogim Talijanskim umjetnicima, prigrli svečano Grčku vjeru: oženi se jednom Ruskinjom, a za nagradu dobije od velikog kneza velik posjed[25]“. Istorik ne kaže niggje za ovu zaštitu, što je uživahu Muhamedovci i Israelićani pod vladom Ivana III, da su je uživali i katolici. Dapače primjedba o istima, i činjenica, koju navodi o redovniku dvaput odmetniku, kraljem izdašno nadarenu, dokazuju suprotno, te bi rekao, da je u očima njegovim katolička vjera bila predmet dostojan mržnje.

Uzajmična nezadovoljstva megju Ivanom III i njegovim zetom Aleksandrom narastoše dotle, te uzrokovaše prijelom megju dva dvora (1500), a dovedoše i do otvorena rata. Kad je Aleksandar postao, 1501 godine, Poljskim kraljem, učini savez sa Livonskim vitezovima, koji su tada imali za velikog meštra Valtera Pletemberskoga, čovjeka izrednih svojstava,

[24] Karamsin VI, p. 310—317.
[25] Karamsin VI, p. 454.

mudra upravitelja i vrsna vojskovogju. Sljedovale su mnoge bitke. Napokon papa Aleksandar VI, godine 1503, uze na se brigu kako bi pomirio ratujuće sile. Sigismund Santaj, činovnik Ugarskoga kralja, odnose tê godine u Moskvu pisma papina i njegova državnog tajnika, stožernika Regnusa. Obadva pisahu velikom knezu, da se svecijelo kršćanstvo prenerazilo od straha sa osvajanjâ Otomanske Porte, koja i onomadne bješe osvojila u Grčkoj Mletačke gradove Madon i Koron; da je papa poslao istoga Regnusa svim vladaocima Evrope, neka ih podstakne, da istjeraju Turke iz Grčke, ali da su Ugarski i Poljski kraljevi odgovorili, da ne mogu upuštati se u tako slavnu vojnu, jer ratovahu s Ruskim carem; na koncu, da Sv. Otac, kao poglavar Crkve, a na korist svih kršćana, moli velikog kneza, da bi se pomirio s njima, pa stupio u savez s ostalim vladaocima, te navijestili rat Turcima. Uslijed ovog posredovanja Ruski veliki knez učini s Litvom i s Livonskim Mačonošama primirje na šest godina[26].

Ivan III umre 27 listopada 1505, a naslijedi ga sin Vasilj III (1505—1533). Ovaj življaše u najboljim odnošajima s Ivanom, Danskim i Norveškim kraljem, koji je bio vrlo naklonjen Sv. Stolici. Budući se otvorio pod Julijem II, peti ekumenički sabor Lateranski (1512), Danski govornici, što su bili došli, izjaviše, da se njihov kralj bješe poduzeo, ne bi li naveo Ruskog velikog kneža, neka i on pošalje svoje poslanike na isti sabor[27], te se udruže, kako veli drugi povjesni izvor, s Rimskom Crkvom[28]. Doista slijedeće godine (1513) dogje u Moskvu jedan poslanik Danskog kralja, koji, osim nekog političkog posla Švedske, imao je nalog moliti velikog kneza, da sjedini Ruse s katoličkom Crkvom[29]. Treći povjesni izvor, što ga navodi Pichler, kaže, da je Vasilj bio namjeran poslati posla-

[26] Karamsin VI, p. 379—405.
[27] Raynaldi a. 1512, n. 82—84.
[28] Petrus Cordier, ap. *Raynaldi* l. c. n. 85.
[29] Karamsin VII, p. 97.

nike na sabor, te već bješe zamolio Danskoga kralja, neka bi posredovao kod pape; ali uto umre Julije II i kralj Ivan, pa odustane od nakane[30].

U povodu snažne obrane protiv Polumjeseca bješe se povela riječ i na pomenutom saboru Lateranskom (1512—1517). Lav X proglasi općenu uvjericu od pet godina megju kršćanskim kraljevima, da bi imali vremena sabrati i srediti sopstvene sile suprot zajedničkom neprijatelju. Budu razaslati papinski poslanici na glavne dvorove. Pa kako je u to doba Teutonski red, zaradi jednog ugovora s Rusijom, spravljao se zavojštiti na Sigismunda, Poljskoga kralja, Lav X piše velikom Meštru, ne samo da živi s kraljem u miru, nego da bude posrednik izmegju njega i Rusije; dok bi on dobio vrhovno zapovjedništvo nad svom kršćanskom vojskom, što bi se uvrstala pod stijegom vjere, da ponizi sultanovu oholost. Poslanstvo za Moskvu bi povjereno Dominikancu Nikoli Schombergu, ali ne znamo, zašto je bilo naloženo, da ga izvrši, velikom Meštru rečenoga reda. O ovome poslanstvu evo kako se izražava sam Schomberg u jednoj svojoj uspomeni, što nam je sačuvana: „Papa želi sjediniti s Rimskom Crkvom velikog kneza i sve stanovnike Rusije, ne misleći zabranjivati ili mijenjati bilo koji njihov pohvalni običaj ili zakon. Cigla njegova želja jest potvrditi ovo sjedinjenje s jednom apostolskom bulom. Osim toga nalazeći se Carigradski patrijar i čitava Grčka pod Turskam vlašću, i prama tome ne imajući Grčka Crkva pravog poglavice, Sv. Otac, pošto zna, da jedan prepoštovani mitropolit sjedi u Moskvi, nakan je ovoga nadsvećenika i njegova nasljednika dignuti na patrijarsko dostojanstvo, kako već bijaše ono Carigradsko; a što se tiče presvijetloga i prečestitoga cara svecijele Rusije, hoće da ga učini prekršćanskim kraljem. Papa to želi svim svojim srcem . . . . njega ne vodi nikakva lična korist; nitili šta drugo gleda do slavu Božju i ujedinjenje svih kršćana[31]“. Ruski povjesničari

[30] Alb. Campensis ap. *Pichler* II, p. 62.
[31] Kod Karamsina VII, p. 376.

pričaju jošte, da je Lav X, ovaj glasoviti papa u povjesti više sa svoje ljubavi k znanosti i umjetnosti nego sa svoje apostolske brige, imao predstaviti, preko velikog Meštra, Vasilju III Ivanoviću, da je Carigrad zakonito naslijegje Ruskog samodršca, koji je vodio podrijetlo od jedne Grčke velike kneginje, da mu zakoni zdrave politike nalažu, da se miri sa Litvom, velevlašću, koju je vrijeme muklo podrivalo; da će se veze, što vežu Litvu s Poljskom, nužno prekinuti smrću Sigismundovom, budući sva prilika, e će tada dvije države izabrati sebi zasebne vladaoce, te će oslabljavati svojim megjusobicama. Dodavaše jošte kako je zapriličilo, da sve ugagja veličini Rusije, kojoj bješe usugjeno postati silom prvoga reda, samo ako njeni car pregne unići u kolo katoličkih vladalaca, *kroz svete sveze vjere*, te učestvuje s njima u vojni protiv Turaka. Na posljetku papa izjavljuje, da je njegova najvruća želja uresiti čelo gospodaru od Rusâ krunom kršćanskih monarha, bez ikakve zemaljske pobude nego samo Božje slave radi.

Isti istorici vele, da je Vasilj III imao jakih razloga mrziti papu, koji, 1514 godine, bješe u Rimu proslavio pobjedu Sigismundovu nad Rusima[32], smatrajući ih *ereticima*. Sasvim

[32] U Oršavskoj bitki (8 listopada 1514) poginulo je više od trideset tisuća Rusa, a padoše u šake pobjedonosnim Litavcima dva njihova generala, Bulgakov i Čeladnin, sa šest boljara, trideset i sedam knezova i tisuću pet stotina odlične gospode. — Obzirom na svečanosti, što su držane u Rimu (RAYNALDI a. 1514, a. 64) zbog pobjede Poljaka, ne treba se čuditi. Radilo se, naime, o jednoj katoličkoj državi, koja je tome bila *napadnuta*; ali povjesni izvori ne govore, da je papa, tom prilikom, nazvao Ruse *ereticima*. Pistorio piše: „Tanta gratulatio omnium est subsecuta, ut etiam Romae a Leone X supplicatio Sigismundi nomine decerneretur. Totaque urbe dies festi atque ludi fuerant instituti“ (*Rerum Polonicarum Scriptores*, Basiliae 1582, III, p. 49). Istina da Giovio veli: „Romae supplicationes sunt decretae, veluti devictis caesisque christiani nominis hostibus“ (*De Lagatione Basilii ad Clementem VII*, Bas. 1527, p. 7); ali, osim što ovaj pisac nije vazda pouzdan izvor, u navedenome mjestu svatko vidi, da je drugi dio rečenice jedna glosa autorova: riječ *veluti* ne prima drugoga značenja.

tim nadahnut razboritošću, veliki knez odgovori velikom Meštru, da je on motrio sa zadovoljstvom dobre namjere papine naprama njemu; da je skroz raspoložen udesiti s njime prijateljske odnose o Europejskim stvarima; ali, što se tiče vjerovanja, Rusija bijaše te će ostati svagda privržena Grčkoj vjeri, u svoj njezinoj čistoći[33].

Vasilj ne bi se nigda učinio katolikom, jer bješe preodan svojoj vjeri; a koliko je cijenio ovu bolju od katoličke, čitatelj će moći da razabere iz slijedećeg čina. Car Maksimilijan I bio je sklopio s njime savez (1514), komu bješe svrha sjediniti Njemačke i Ruske sile, eda rade protiv Poljskoga kralja, Sigismunda I, prozvana Veliki. U pripadnom spomeniku dva vladaoca imenuju se „braćom" „velikim monarsima" i „carima". Isti spomenik, napisan izvorno u Ruskom jeziku, bi preveden u Moskvi na Njemački, te u prijevodu bude stavljena riječ *Kaiser* mjesto *car*. Hele, godine 1517 barun Herberstein, poslanik Maksimilijanov, preda Vasilju jednu poslanicu carevu, kojom je Ruskog gospodara lijepo molio, da bi pomilovao Mihovila Glinskoga, zatvorena poradi veleizdaje. Car govoraše: „On može biti krivac, ali duga tamnica, što ju je već izdržao, može se smatrati kaono dovoljna kazna za njegovu krivnju. Odgojen na Bečkom Dvoru, služio ga je vjerno. Stoga će Vasilj uvelike ugoditi Maksimilijanu dajući Glinskomu slobodu, da može poći u Španjolsku ka Karlu[34], carevu sinovcu". Veliki knez ne htje podati moćnom savezniku milosti, što mu je iskaše, ali mu je veoma značajan odgovor. Taj izdajica — kaže Vasilj — već bi bio izgubio glavu na stratištu, da ne bude očitovao želju zagrliti Grčku vjeru, ispovijedanu od njegovih roditelja; koju je on, za svog boravljenja u Italiji, lakomisleno, ostavio, primajući Rimsku vjeru. Veliki je knez još dodao, da Glinsky hoće sada umrijeti kao kršćanin istočne Crkve; a da je mitropolitu

[33] KARAMSIN VII, p. 122 sq.

[34] Poslije Karlo V.

jurve dan nalog, da ga obučava u potrebnim stvarima[35]. — Zaradi prijelaza sa katoličke vjere na Grčku, Vasilj oprašta smrtnu kaznu, koja već bješe odregjena!

Unatoč slabom uspjehu prvog poslanstva, Lav X nanovo (1519) pošlje u Moskvu drugog poslanika, biskupa od Guardia-Alfiera, Zahariju Ferrerija, čovjeka velikoga bogoslovnog zvanja i rijetke energije, koji trebaše da učini knezu iste prijedloge. Stigavši u Krakov, divljahu mu se ongje sa njegove riječitosti; ali nije mogao nastaviti put u Moskvu, jer se Poljski Dvor tome suprotaše.

Godine 1521 prispije u Moskvu, oskrbljen preporučnicama Lava X, Genoveski trgovac Paoletto Centurione, koji hoćaše otvoriti kroz Rusiju prolaz u Indiju radi progje mirodija. U isto vrijeme imao je naredbu neka radi na Dvoru velikog kneza za sjedinjenje dviju Crkava; ali sve njegovo nastojanje bješe zaludnje. Po drugi put povrati se Centurione u Rusiju, poslan 1525 godine, od pape Klementa VII, da istanova predloži isto pitanje; i sada mu ispane za rukom uvjeriti velikoga kneza, da opremi (1526) u Rim svoga poslanika. Za ovo poslanstvo bude izabran Dmitar Gerasimov, koji je otprije bio pri poslaničkoj službi na Dvorovima Švedske, Danske i Beča, pa kod velikog Meštra Teutonskog reda. U poslanici, što je Gerasimov nosio papi, Ruski vladalac jamči, da je spreman stupiti u savez s ostalim kršćanskim kraljevima proti nevjernicima; ali o sjedinjenju Crkava ne bijaše pomena. Ovo poslanstvo nije postiglo nikakva uspjeha, i „pored blagorodne ljupkosti papine i raznovrsne pažnje iskazane Ruskom izaslaniku[36]".

Kada se je Gerasimov, u studenom iste godine, vraćao u Rusiju, papa pošlje s njime biskupa Skarskoga, Ivana-Franu iz Potence. Onovremene prilike bijahu veoma podesne, da se podigne u Kremlju papin ugled. Veliki knez želio se pomiriti

[35] HERBERSTEIN, *Rerum Moscovitarum* p. 108. Cf. KARAMSIN VII, p. 111.

[36] TOLSTOJ, *Le Catholicisme romain en Russie* I, p. 50.

sa Sigismundom I Poljskim; Zapad čeznuo za mirom; car, nadvojvoda Ferdinand Austriski i papa bijahu posrednici, a Vasilj primaše njihovu usrdnu uslugu, držeći za sreću, što se uklonio neprilikama ličnih pregovora sa Poljacima. Pregovori uspiju: bude ugogjena uvjerica za šest godina. Vasilj izreče jedan govor, u kom istavljaše svoje prijateljstvo k papi, caru i nadvojvodi, pripisujući njima svu zaslugu pomirbe. Nato otpravi dva nova punovlasnika u Rim, Trusova i Ladigina, da bi dobio od pape graditeljâ, zigjarâ, od svake ruke radnika, koji će da prerode u Rusiji blistateljno doba Ivana III. Nego u Rimu ne znadijahu, da Ruski car ne bješe beshimben saveznik protiv Turaka. On je bio u najboljim odnosima sa Sulejmanom i izmegju dva dvora regjale se poslanice i posaobine; a Sulejman nazivaše Vasilja „iskrenim prijateljem", „dobrim susjedom", uvjeravajući ga, da su njegove najživlje želje živjeti s njime u snošajima „jake i bratske naklonosti[37].

Jednog dana (1525) šetajući Vasilj izvan grada u zlatnoj kočiji, pa spazivši gnijezdo na jednom stablu, tužan i suzan reći će ove riječi: „Ptice su sretnije od mene; one barem imaju djece". Pak okrenuvši se boljarima reče im: „Tko će postati moj nasljednik, i nasljednik Ruskog carstva? Njega nisu dostojna moja braća, koja ne znadu upravljati ni svojom osopštinom?" Boljari odgovore: „Veličanstvo, nerodna se smokvenica posiječe, te se posadi druga u vrtlu". Od dvadeset godina on življaše sa Salomonijom, a nije imao sinova. Dvoranici bijahu pogodili njegovu misao, pa, da mu ugode, tako ga savjetovaše, da se raženi. Vasilj otpusti svoju dobru bezazlenu drugaricu, te ona, što je za dvadeset godina tvorila njegovu sreću, bude ostavljena u stiskolju, sramoti, očajnosti. Salomoniju zatvore u jedan manastir, gdje joj, na silu, metnu koprenu. Kneginja trgne iz ruke mitropolitu šepicu, baci je na zemlju, te zgazi nogama.

[37] KARAMSIN VII, p. 120 sq., 129 sq., 141—143, 185 sq.

Tada Šigona, jedan od glasovitih činovnika velikog kneza, digne ruku te je udari govoreći joj. „Ti se smiješ opirati carevoj volji?“ Nesretnica plakaše, te govoraše svečanim glasom: „Bog će suditi mome progonitelju“. Mitropolit Danijel, „povodljiv, ugodljiv, više naklonjen svjetskim načelima nego onima vjere, prizna, da je zakonita careva namisao, — šta više, pohvali je“: ovo su riječi istorika Karamzina, koji još domeće ovu primjedbu: „Raskinuvši veze prve ženidbe Vasilj ne bi se mogao drugi put ženiti, jer se suproti tome ovo pravilo Crkve: *Kada žena sa pristajanjem muževljim obuče se u duvne, i on mora ostaviti svijet;* ali blagoslov mitropolitov ukloni smetnju[38]“. — Dva mjeseca izatoga Vasilj zaruči se (1526) sa kneginjom Jelenom, kćerju Vasilija Glinskoga.

Iz ove ženidbe rodi se 25 kolovoza 1530, u sedam sati iz jutra, Ivan IV Grozni. Ruski ljetopisi povijedaju, da se, u vrijeme njegova rogjenja, iznenada čula strašna grmljavina, i da se vidio po cijeloj Rusiji strahotan blijesak munje, te se činilo, da je došao smak svijeta[39].

[38] HERBERSTEIN O. c. p. 18 sq.; KARAMSIN VII, p. 169–172.
[39] KARAMSIN VII, p. 197. 383.

POGLAVLJE III.

Odnošaji Rusije s Rimom pod vladom Ivana Groznoga (1533—1584).

Ivan Grozni naslijedi svoga oca u dobi od tri godine (1533 do 1584). Njegova majka, kći Litavskoga junaka Glinskoga, ne mareći povoditi se za navikama drugih velikih kneginja, koje bi se, nakon smrti svojih muževa zatvorale u manastir, već preuzme stárateljstvo nad mladoljetnim Ivanom, te postade vrhovna upraviteljica države. Nesposobna, putevna, od koga bi gogj zazirala strmorom bi ga okrenula. Njena vladavina potraja samo pet godina, jer umrije otrovana 3 travnja 1538. Uto Ivan obijestan i samosion opakivao usred besputnih i okrutnih zabava. Tek navrši šesnaestu godinu a čini se okruniti (16 siječnja 1547), pustivši svu vlast u ruke Glinskomu. Rusijom doonda nije se nikad tako zlo upravljalo; dok je mladi car, opkoljen dvorskim ulažicama i lakrdijašima, tratio vrijeme u grubim užicima i nedostojnim kojega mu drago čeljadeta, a nekmoli jednog vladaoca. Ako bi mu se katkad prohtjelo pokažati vladaocem, to bivaše samo, da udari nepravedne kazne ili da zadovolji svojim mnogobrojnim hirima. Godine 1560 izgubi svoju kreposnu ženu Anastasiju, pa se vrati na zvjerstvo, u kome ga odgoj bješe obrazovao, te naskoro postane Nerun i Tiberije Rusije. Uopće svugje vigjaše urote. Progna, na jedno divljačno ostrvo Bijelog mora, svog ispovjednika Silvestra, kriva božem, što ga je svojim vradžbi-

nama naveo da učini ono malo dobra, koje dotada bješe učinio. Pridvorice i uhode osvojiše njegov Dvor: vladike pribivahu bestidnim gozbama. U pijanstvu bi slao u prognanstvo čestite i bogate gragjane, ispitivao bi tajne kućne i misli svojih podanika. Ni krepost, ni zasluga, ni sveštensko dostojanstvo vrhovnih pastira ne mogaše naći milosti kod njega. Mitropolit Filip II (1566—1568), časni 79 godišnji starac, po njegovoj naredbi, bio je na najokrutniji način zadavljen od njegova ljubimca Skuratova. Novgorodski prabiskup, Pimen, koji se bješe usudio iskati milost za nesretne stanovnike toga grada, od kojih preko šezdeset tisuća bješe palo žrtvom njegove sverjeposti, dok je sjedio u svojoj palači za stolom, sa carem i njegovim boljarima, a veselje uzvanika došlo do vrhunca, na zapovijed carevu ščepa ga straža i svuče s njega odijelo, pak obaviv ga gnusnim dronjcima, stavi mu u ruku gadlje i bubnjić sa praporcima, posadi na bijelu kobilu, onda, za rug svemu svijetu, stane ga voditi po Novgorodskim ulicama, a najposlije odvede u Moskvu te baci u tamnicu. Ivan nije poštedio ni svog prijatelja i hvalitelja svojih strasti nadbiskupa Leonidu, nasljednika Pimenova. Dao ga ušiti u medvegju kožu, da ga psi živa deru.

Ivan ustanovi legiju izabranih; to bijaše tisuća pandura, izabranih megju knezovima, plemićima i sinovima boljara. Oni nošahu obješenu o sedlu pasju glavu i metlu, da bi pokazali, da moraju ujedati careve neprijatelje te pomesti svijet od tih bundžija. Onda prisvoji kaono bezuvjetno vlasništvo devetnaest gradova sa njihovim kotarima i okolicu Moskve, ali ne prijestonicu, izuzevši nekolika predgragja, odakle budu izgnani starinski vlasnici. Tisuća pandura, s ovim gradovima i zemljama, s novim kraljevskim dvorom, što ga popat tvrgjave, okružene platnima, Ivan bješe sagradio izvan bedema Kremlja, sačinjavahu zasebnu vlaštinu carevu, koja dobi ime *opričina* (опри́чина — povlast), a od istoga imena budu tisućnici prozvati *opričniki*. Sve ostalo, naime cijelu državu, pod imenom *zemščine* (oblasne zemlje) upravljali su boljari, pridržavajući car vojnu vlast

i pravo mača. Doskora umnoža car broj opričnika na 6000, koji se zakleše, da će mu služiti vjerno, da će mu prosočivati izdajice, da ne će imati nikakva odnošaja s gragjanima *zemšćine*, i da ne će poznavati ni svojbine, ni porodice, kada se bude radilo o carevoj koristi. Ivan tada stao nevine gragjane izgoniti, smicati, vješati, na kolac nabijati. Čitavi gradovi bijahu proglašeni buntovnima, te osugjeni na iztragu. On namjesti jedno sudilište, da sudi Novgogjanima, gdje bi se po hiljadu na dan dovodilo, osugjivalo, te u rijeku bacalo; taj pokolj i ubistvo trajaše sedam sedmica. Dne 15 srpnja 1570, na pazarištu, u Moskvi, tiranin čini popeti osamnaest vješala, svakojakih mučila, ogromnu lomaču i veliki kotao. Svak bijega. Uto se pomoli car u vojničkom redu, sa tri ili četiri stotine žrtava, te nagoni Moskvićane, neka gledaju krvavo pozorje te plještu rukama njegovoj pravici.

Izgubivši drugu ženu, Ivan Grozni, nasuprot pravilima Grčke Crkve, vodi treću, a poslije smrti ove ženi se četvrtom, te dolazi do sedme. Drugar besputnosti i okrutnosti očeve bješe njegov sin Ivan, koji je imao 27 godina, a već bješe promijenio tri žene. Povjest je ipak zabilježila na svojim stranicama jednu dobru odluku njegovu, koja ga je zapala života. Videći sramotu Ruskog oružja, iskao se u oca, da ga pošalje protiv Poljaka. Ali car pomisli, da se u toj nakani skriva izdaja, pa će ga poradi toga, sa svojom gvozdenom toljagom tako smjeriti po glavi, da ga je ubio.

Pri tome je tiranin preobrazio svoju palaču u manastir *svoje vrste*. Trista svojih najpokvarenijih legionaraca prozove „braćom“, a sebe „arhimandritom“. Davši im kapice i duge crne oblake pod kojima nošahu zlatno odijelo i kožuh od kune, sastavi pravilo, što su ga morali vršiti. Na tri ure po ponoći, car bi, praćen od svojih sinova išao u zvonik te zvonio jutrenju: i ončas svakolika braća dolažahu u crkvu. Tko bi izostao bješe kažnjen zatvorom od osam dana. Za bogomoljstva, koje bi se produljilo do šest i sedam sati, car pjevaše, čitaše, moljaše s tolikom gorljivošću te mu ostajahu na čelu znakovi od poklonâ,

što ih činjaše. Preko objeda, koji vazda bješe preobilan, on bi na nogama, jakim glasom čitao duhovne pouke. Poslije drugih, on objedovaše; potom bi se zadržao još govoreći o duhovnim predmetima sa svojim ljubimcima. Onda bi pošao leći ili pohagjati tamnice — da metne na mučila gdjekoje nesretnike. Jednoga je dana svojom rukom ubio stotinu ovih. A iz tih mjesta bijede izlazio je svagda izgledajući osobito zadovoljan. U osam na večer svi igjahu na večernju. U deset bi odlazio u svoju sobu, da leže. Tada bi mu tri slijepca, jedan za drugim, pričali basne, koje bi ga uspavljivale za nekoliko sata.

Pod vladom takvog raščovjeka govorilo se mnogo i radilo o sjedinjenju Crkava.

Godine 1547, kad je uzeo ime cara, otpočeše njegovi odnosi sa Zapadom. Življaše tada u Moskvi jedan Nijemac, po imenu Ivan Schlitt, čovjek razuman, ali snatriva duha. Bješe naučio Ruski jezik, te bude pušten pred mladoga cara. U travnju te iste godine Ivan ga pošalje u Germaniju, naloživši mu, da traži za plaću ljudi podobnih obučavati Ruse u znanostima, umjetnostima i zanatima. U povelji, što mu bi data, ne bijaše ni cigle riječi o religiosnom pitanju. Megjutim Schlitt, prisvojavajući sebi vlast, koje ne imaše, razglasi u Germaniji, da mu je bilo naloženo, da vodi pregovore o sjedinjenju Ruske Crkve sa katoličkom. Krepošću dakle umišljene povlasti podijeli dostojanstvo careva kančelira „Latinskog i Njemačkog" Austriskom vlastelinu Ivanu Steinbergu, te ga izašalje, da se dogovara s papom i sa carem Karlom V o crkvenom pitanju. Steinberg ode u Rim i preda dvije uspomene, Juliju III i stožerniku Petru Bertanu. Posao bude povjeren naročitom odboru stožernika, koji se bavio njime ozbiljno i dugo. Ovikrat Rim je išao polagano. Napokon, u mjesecu studenom 1552 godine, stvar bi saopćena Konarskomu, poslaniku Sigismunda II kod Sv. Stolice. Poljski dvor saznavši papin namišljaj, koji se svodio na ove dvije točke: predobiti Rusiju katoličkoj Crkvi i priskrbiti

Poljskoj mirna susjeda, znade razbiti cio posao, koji se u ostalom osnivao na jednoj spletki Schlittovoj[1].

Knez Tolstoj pripovijeda, da je Julije III, počem je proglasio bulu (14 studenoga 1550) o ponovnom otvoru Tridentinskog sabora, opravio u Moskvu poslanstvo, sastavljeno od kneza Herbersteina i nekoga Stemberga, neka bi sklonili Ivana IV, da prione za misao sjedinjenja te pošlje svoje poslanike u Rim, da ugovaraju s papom o istome poslu[2]. O ovome poslanstvu ne znamo ništa više.

Imavši se po drugi put, na početku 1562 godine, opet otvoriti Tridentinski sabor, Pio IV otpremi u Moskvu svoga poslanika Ivana Franu Mazza de Canobija, koji trebaše da preda caru bulu indikcije, objavljenu dne 20 studenoga 1560 i breve od 18 travnja 1561[3], te da ga pozove da učestvuje saboru, kome bi glavna svrha bila iskorenuće eresija i shisma, i sjedinjenje narodâ u krilu prave Crkve. Canobije krene iz Rima na 16 travnja 1561, pod izlikom, da nosi papinu zlatnu ružu Češkoj kraljici, a u istinu s onim pismima, koja je valjalo držati tajna. A budući da su u to doba raspre izmegju Rusije i Poljske prijetile da se izvrgnu u zlosretni rat, Canobiju bude dan nalog, da ponudi Poljskoj svoju uslugu, eda izmiri dva vladara. Poljska politika osujeti ovo poslanstvo; a poslanik morao se povratiti natrag, jer mu kralj Sigismund bješe zabranio prijeći u Rusiju[4].

Iste godine, u studenomu, papa pošalje drugog poslanika, Ivana Giraldija, sa poslanstvom kao pregjašnje. Giraldi, koji poznavaše Poljski i Njemački — stvar rijetka megj onodobnim Talijancima — primi naredbu, da ode potajno u Moskvu te

---

[1] Za uobraženo poslanstvo Ivana Schlitta može se pogledati u Pierlingovu knjigu: *Papes et Tsars* (Paris 1890), p. 27—68. Cf. Karamsin VIII, p. 91—93.

[2] *Le Catholicisme romain en Russie* I, p. 22.

[3] Turgenev I, p. 180.

[4] Pierling O. c. p. 69—82.

obavijesti cara; jer je zbog samovoljnih Schlittovih pregovaranja, Rimska kurija držala, da je on naklonjen sjedinjenju Crkava. Stoga u uputstvima datim poslaniku ne sumnja se ni malo u dobar uspjeh na Moskovskom Dvoru; ali je Poljska zadavala brigu Rimu. Poradi toga u istim uputstvima nagovaraju se Rusi, neka se preruše te morem dogju u Holandiju; otkud će lasno prispjeti u Trident. Poslanik je ovlašten ostati u Rusiji, ako vidi, da je tu potrebna njegova nazočnost. Tako isto bilo mu naloženo, da izabere u Rusiji nekoliko mladića te ih dovede u Rim, gdje bi naučili Latinski i obrede zapadne Crkve; a potom bi ih papa vratio u Rusiju, eda upotrebe svoju sposobnost i znanje na službu domovine. Nego se Poljska vlada tome dosjeti, pa spriječi i Giraldiju otići na mjesto svog poziva[5].

Papin poslanik u Poljskoj, Fulvije Rugjeri, obavješćivao je 1568 godine papu Sv. Pija V, „budući da su Rusi veliki neprijatelji novovjekim ereticima *(protestantima)*, koji su kušali pokvariti tu zemlju“, zato da ne bi bilo posve teško postići, da prime katoličku vjeru, kad bi im apostolski poslanik pokazao odluku sjedinjenja Florentinskoga sabora, o kojoj ti vrlo neuki puci ništa ne znadijahu[6].

Prama ovoj obavijesti, Pio V naredi, 1570 godine, svomu poslaniku u Poljskoj, Vincencu Portiku, da nastoji pomiriti kralja Sigismunda s Ruskim carem, te da pogje, ako mu bude moguće, lično u Moskvu, ne bi li preslovio cara, da ugje u savez protiv Turaka. U uputama datim poslaniku govori se o poslanstvu Steinberga ovim riječima: „Naš Gospodin (to jest Pio V) imao je nanovo vijest, da su u vrijeme Pavla III, *sanctae memoriae* i Julija III, došli neki poslanici Njegove Visosti iskazujući naklonost i predanost spram ove Sv. Stolice, ištući od njih neke milosti, i čineći neke ponude veoma bogodušne i kršćanske; ali zaradi raznih zgoda nije se poslije na-

[5] Pierling p. 82—88.
[6] Turgenev I, p. 209.

stavilo ovo dogovaranje, niti zna s kakvim se uzrokom prekinulo. Pošto Njegova Svetost „želi spasenje duša i Njegove Visosti, te njemu svih podložnih krajeva, rada bi znati, je li to poslanstvo po njegovoj naredbi, i je li i sada istoga mišljenja; jer Njegova Svetost ne će propustiti poslati propovjednike i biskupe, da ih obučavaju u nauci prave vjere". U dodatku pismu nastavlja se: „Povlastice i milosti za koje je Njegova Svetost čula, da ih želi Moskvićanin, bijahu, da mu se da ime kraljevsko i pošalje nekoliko svećenika, da poučavaju njegov puk u obredima Rimskim, kaošto nekoliko umjetnika, i drugih stvari: koje, ako je istina, moći će se toga sjećati Njegova Visost[7]". Poradi razlogā razboritosti nalaže se pak poslaniku, kad bi našao raspoložena Ruskog gospodara primiti istine vjere, da ne govori o posebnim člancima, osim ako bi Ivan dvoumio o prvenstvu Petrovu, o čistilištu, o proishogjenju Duha Svetoga od Sina, o blaženom bogovigjenju poslije smrti, ili „o drugim sličnim griješkama Grkā". Naprotiv poslanik moraše izložiti pojedinosti saveza protiv Turaka: iz koga bi slijedila ljubav i jedinstvo kršćanskih naroda; a suviše bilo bi se nadati, da će ne samo biti pokorisan taj tiranin žedan kršćanske krvi, nego da će se osloboditi njegova jarma „ona mjesta, gdje je Isukrst savršio spas i otkup čovječanstva".

I ovog puta Sigismund izjavi, da ne može dati papinu poslaniku potrebni putni list za Moskvu. U jednom pismu, što je pisao, 23 svibnja 1571 godine, stožerniku Osiju, kómu bješe povjereno visoko rukovogjenje Moskovskoga posla, govori, da su ga dvije pobude prinudile, da preduzme tu odluku: divljak Ivan postao bi smioniji i usovniji, kad bi vidio inostranske dvoranske ličnosti dolaziti u Kremalj; obraćenje Rusa, usprkos svim ovim naporima, ostala bi puka tlapnja. Dodavaše, da je teže obratiti Rusa nego Žida, i ako je poslovička upornost Abrahamovih potomaka; pa onda kako se

[7] Dokumenat je u Pierlinga, *Rome et Moscou*, p. 140—144.

obmanjivati, da se može mahom sav narod privesti u ovčinjak? Jedan apolog, koji očito smjeraše na papu, služio je za zaključak: kralj se pribojava, da nekomu, „ne mari kome", ne zapadne sreća Esopova psa, koji je ostavio plijen, što ga imaše u zubima, da ščepa odbojni sjen u vodi. — Ne bijaše pomučno odgonenuti nauku basne: prijateljovati sa Moskvom bilo-bi sneprijateljiti se sa Poljskom.

Pri svem tom Portiku pogje za rukom poslati, 10 svibnja 1571 godine, u Moskvu jednog svećenika, a koncem srpnja, i drugoga; ali se ništa ne zna o njihovu poslanstvu, tako da nije poznato jesu li i došli u Kremalj[8].

Kako se vidi, diplomatička spletka Schlittova, čije je nesvijesno orugje bio Steinberg, bijaše ostavila u Rimu vrlo dubok trag; te joj se vjerovalo dugo vremena. Tome je doprinio ne malo i poslanik Maksimilijana II, Ivan Kobenzl, koji je hvalio u Evropi tokoršnju dobrohotnost Rusâ napram Latinskoj Crkvi. U jednom pismu, što ga je godine 1576 pisao Zagrebačkom biskupu, već narečenom nadbiskupu Koločkom, Jurju Draškoviću, Kobenzl piše: „Krivo su Rusi posmatrani kao neprijatelji Latinske Crkve. To mogaše biti jedared; ali sada oni se rado bave Rimom: pokazuju želju vidjeti ovaj grad, te znadu, da su u njegovu krilu trpljeli i počivaju znatni mučenići kršćanstva, više štovani od njih nego ih mi sami štujemo; oni poznaju Loretsko svetište bolje od mnogih Nijemaca i Francuza. Kada su saznali, da ja pripadam staroj vjeri, a ne onoj Luterovoj, koja je njima mrska, nisu se ščinjali povesti me pred sliku S. Nikole, najsvetiji predmet ovog naroda". — Austriski diplomat nalazi Ruse vrlo raspoložene na sjedinjenje; samo kad bi se postupalo razborito i umjereno. Odista — po njegovu shvatanju — ništa lakše, što opet unići u krilo Crkve onima, koji, strogo govoreći, nisu nigda iz nje ni izišli:

[8] Pierling, *Papes et Tsars*, p. 92—102.

takav je slučaj Rusâ. Oni ispovijedaju, do nekoliko pojedinosti, svu nauku Rimske Crkve, imadu iste običaje i iste sakramente.

Kobenzl je nalazio glavnu zabludu Rusa u tome, što tvrde, da poslije prvih sedam sabora ne bješe prosto držati druge; radi česa odbacivahu sve druge, te se na ovaj način nahode odvojeni od Stolice Petrove.[9]

Stožernik Ivan Morone, koji je bio papin poslanik na Tridentinskom saboru, koji ga je i zatvorio, čovjek prevelikih zasluga, desivši se u Ratisboni s Ruskim poslanicima, izaslatim Maksimilijanu II, mišljaše, da će njihovim posredovanjem uspostaviti s carem pregovore o jedinstvu. Ali oni izjaviše, da je njima izrijekom zabranjeno nositi svome gospodaru bilo čije poslanice, osim careve. Morone piše papi Grguru XIII nutkajući ga, da pošlje jednog poslanika caru. Papa, dakle, u kolovozu 1576 godine, pošalje mu breve za Ivana IV, naregjujući mu, da mu ga otpravi s naročitim poslanikom. Cilj poslanstvu bijaše jednovremeno religiosan i političan, kako je očevidno iz otpisa stožernika od Koma, državnog tajnika, poslata tom prilikom Moronu. „Njegova Svetost, veli se u toj ispravi, vrlo je dobro obaviještena o velikoj časti i strahopoštovanju, koje nosi sada više no igda taj veliki knez prama apostolskoj (?!) Stolici, zato je . . . Njegova Svetost savjetovana, neka pošalje svakako koju privatnu ličnost pozdraviti toga cara i pozvati ga, da se udruži ne samo silama, nego duhom i vjerom, sa vladaocima, pokornim sinovima apostolske Stolice“. Nato je u ispravi preporučeno Moronu, eda se trsi i kod cara Maksimilijana, neka i on, svojim pismima, „ponuka toga cara, da prizna vlast svete i apostolske Stolice“; a da naredi takogjer i svome „patrijaru“, neka učini isto[10]. — Morone nagje osobu, koja je

[9] Praecipuus error eorum meo judicio hic est, quod affirmant, non fuisse ulli homini licitum, post prima VII concilia ullum aliud celebrare. Ac quemadmodum illa VII concilia universa amplectuntur, ita posteriora omnia refutant et rejiciunt, et sic ab obedientia sedis apostolicae disceditur. Tolstoj O. c. I, p. 26. Cf. Karamsin IX, p. 409 sq.

[10] Pierling, *Rome et Moscou*, p. 105—153.

imala poći u Moskvu s papinim brevom. To bijaše Rudolf Klenchen, preodličan svećenik, preuzorita života, naučan, koji je k tome poznavao jezik i običaje Ruske. Poslanik napiše za nj dugo uputstvo, sastavljeno besprimjernom tančinom i oštroumnošću, ali koje odsjauje vjerno samoopsjenu Rima. Već se razumije, da su mu predmet združenje s katoličkom Crkvom i rat proti Polumjesecu. Klenchenu bude naloženo, da uvjeri cara, neka otpremi jedno poslanstvo papi, sa punomoćstvom obreći mu od strane Rima, da će se poslati bogoslovi i svećenici, ako car, novi David, gotov vojevati protiva Turcima, htjedbude potpunije se poučiti. — Koliko Morone i Rim malo poznavahu Rusiju, te da bi išli za takovim tlapnjama!

Austrija osujeti ovo poslanstvo. Nakon duga oklijevanjā, car Maksimilijan odgovori poslaniku[11], da je bezgodno slati u Moskvu, od strane papine, bilo Klenchena ili koga drugoga; a to s dva razloga: jer Bečki kabinet bješe ugodio s Ruskim poslanicima, koji su se tude tada našli, da ne će ništa raditi, prije nego se sakupe u Moskvu poslanici svetog Carstva, Španjolskog i Danskog kralja, i jer se sudilo zgodno, da se poslanici ovih država sporazumiju megju se, pred što će zametnuti pregovore s carem. — Jedna potajna surevnjivost bijaše posljednji razlog carskoj odluci. Velebrižljivi savjetnici bijahu podazrivi poradi naumljenog zbliženja izmegju Rima i Moskve. Bojeći se, da ne bi Sv. Stolica postala mnogo silna, bjehu nagovorili Maksimilijana, da razmetne osnovu Grgura XIII, koji šćaše pridobiti Ruskoga cara na Rimsku vjeru, te ga učiniti zatočnikom Sv. Stolice u borbi protiv Islamstva[12].

Godine 1579 Sv. Stolica, vogjena istom mišlju, naredi Varšavskom poslaniku, Andriji Caligariju, da ugje u odnošaje sa Moskvom, i da opravi, s jednim papinim brevom, koji mu se šiljaše, sinovca Gnjezenskog nadbiskupa, Ivanu IV. U pismu,

[11] Dokumenat je izdao Pierling, *Rome et Moscou*, p. 155.

[12] Pierling, *Rome et Moscou*, p. 89—107; *Papes et Tsars*, p. 116—122; Karamsin IX, p. 409.

sa nadnevkom 10 srpnja, stožernik od Koma govori Caligariju: „Bit će dobro jošte poslati rečenom Moskovljaninu jedan ili dva primjerka Florentinskog sabora, od onih, što si ponio sa sobom; ... te ćeš podsjetiti rečenog vladaoca, da primi taj sabor i njegov nauk kako se pristoji, te da se zbiljam sajedini sa glavom Crkve, što je u Rimu, i posluša umirni ugovor sa Poljskom. O tome ćeš me odma izvijestiti; jer njegova Svetost, ustreba li, poslat će odavle navalice koga, neka dokona posao; premda bi u tome slučaju mogao i ti sâm poći k njemu[13]". — Ovo pismo ostade bez uspjeha, jer Poljski kralj, Stjepan Bathori, taman tada (29 lipnja 1579) bješe navijestio rat Rusiji.

Godine 1580 Ivan IV nalazio se u opasnome stadu. Poljaci, pod Bathorom, sretno ratovahu protiv Rusa. Švedi naseljavahu i preosvajahu Estijandiju. Danci nestrpljivo čekahu čas i zgodu, da prekinu uvjericu, koju su, 1578 godine, bili primorani sklopiti. Car, ne znajući kako se pomoći, obrati se cesaru Rudolfu II i papi Grguru XIII, šaljući, u rujnu 1580, u Prag i Rim jedno poslanstvo, komu bješe pročelnik Leoncije Ševrigin. U pismu na cesara, muči se on dokazati, da Poljaci ratovahu na Rusiju zaradi njene tijesne sveze s Austrijom; zatim ište, da Rudolf, vjeran svome obećanju, izašalje punomoćnike u Moskvu, da ponove savez proti svom zajedničkom neprijatelju. Papi pominje dobre odnose svog oca Vasilja s Rimom i i svoje sa svetim Carstvom, naime s Maksimilijanom II i s Rudolfom, te uvjerava, da je obuzet živom željom stupiti u savez s kršćanskim vladarima, da se zatre Islam. Nato govori, da je jedina prepreka Bathorovo prijateljstvo s Turcima, pomoću kojih bješe sio na Poljski prijesto. On je utvrdio dvostruki savez, sa sultanom Muratom i Krimejskim kanom, te besavjesno proljeva na potoke kršćansku krv, uskos svojim kletvama i uvjerici, što jê bio uhvatio s Rusijom. Toga radi biva nužno neka papa „naredi Poljskomu kralju, da odustavi savez s Tur-

[13] *Rome et Moscou*, p. 156—161.

cima i da ne ratuje na kršćane". Pismo dovršuje iskanjem jednog papina poslanika, koji bi imao obavijestiti cara o vojenim pripremama protiv Polumjeseca[14].

Ševrigina, koji stiže u Rim 24 veljače 1581 godine, papa primi najodličnije. Ali već papinski Dvor bješe počeo otvorati oči spram namjera Rusije; te je dostajalo samo carevo pismo, da ih osvijetli. Zato je stožernik od Koma pisao Caligariju u Poljsku ove riječi: „Stil poslanice (Ivana IV) dosta je osobit; no koji znaju, kao mi svi što znamo, da to ne polazi od njegovih dobrih namjera, nego od zadatih mu udaraca od više pomenutog presvijetloga kralja, koji su ga prekomjerno ponizili, ti ne bi mogli iščekivati bilo koje dobro od ovoga poslanstva, toliko više, što se tiče vjere, *ne verbum quidem*[15]". Kraj svega toga papa i njegovi savjetnici držali su, da treba poslati u Moskvu poslanika, koji bi morao raspravljati s carem u prvom redu religiosno pitanje; a kad bi mu uspjelo sporazumjeti se s njime u ovome, neka onda počne dogovarati se o političkom pitanju.

Papin poslanik bio je Jesuit Ante Posevino.

Upustva data poslaniku i breve Grgura XIII caru otkrivaju nam misao Rima. Ta dva dokumenta popunjavaju se megju sobom. Careva misao o križarskoj vojni uvelike se odobrava: papa obećaje svoje sudjelovanje. Što se tiče rata megju dvije Slavenske države, papa, videći, da se svaka poziva na svoje pravo, nudi svoje posredovanje; nesuglasice bit će izravnane prama zakonima pravice; te mir, osnovan na podlozi pravičnosti, utrt će put savezu, koji tako živo želi Ruski car. Ali, budući da nema trajne sloge izvan Crkve, koja sama ima tajnu jedinstva, treba da se Crkve najprije sajedine na temelju Florentinskog sabora, kojega jedan egsemplar poslanik će izručiti caru, a ovaj će ga dat ispitati od svoga svećenstva;

---

[14] KARAMSIN IX, p. 392; PIERLING, *Papes et Tsars*, p. 147—162.
[15] PIERLING, *Papes et Tsars*, p. 162.

izatoga će poslati u Rim novo poslanstvo, koje će biti primljeno sjajno, samo da se uspostavi staro jedinstvo.

Papinski poslanik krene iz Rima na 27 ožujka 1581, u društvu sa Ruskim poslanikom Ševriginom, koga papa bješe darovao bogatim darovima. Došavši Posevin u Poljsku, izloži cilj svoga poslanstva Bathoru, koji mu odgovori: „Ruski car hoće da prevari Sv. Oca: napomolu oluje, što prijeti, taj će čovjek obećati sve, i sjedinjenje i rat protiv Turaka: što se tiče mene, ne će me lje prevariti. Hele, idite, radite, ja se ne suprotim ni malo: samo sam uvjeren, da je za častan i probitačan mir prijeko nuždan rat: mi ćemo imati taj mir, ja dajem svoju riječ". Poslije ovog razgovara poslanik davši svoj blagoslov kralju zaputi u Moskvu. U Rusiji ga učtivo prime. U Smolenskom mogao se uvjeriti, da će njegovo poslanstvo promašiti. Car bješe propisao Silvestru, biskupu toga grada, kako treba primiti poslanika, jer je to bio prvi Ruski biskup, koga Jesuit moraše na svom putu susresti. Silvestar, dakle, primi uljudno poslanika, pozovne ga na misu, a on mišljaše, da ga zove na objed. Fonetička naličnost Ruskih riječi обѣдъ *(objed)* i обѣдня *(objednja)* prevari njegova dva Litavska tumača. Stoga možemo shvatiti iznenagjenje Posevinovo, kad se odjedared vidio okružen mnoštvom svijeta te doveden do vrata crkve, gdje Silvestar, mjesto dati mu obični blagoslov, iskaše, da mu poslanik cjeliva ruku, budući da tako car bješe naredio. Posevin se dosjeti, da se s tim htjelo od njega dobiti znak odobrenja i štovanja Grčke vjeroispovijesti, te ne htjede nipošto niti cjelovati biskupovu ruku, niti ući u crkvu.

Na 18 kolovoza poslanik stigne u Staricu, tvrgjavu na Volgi, gdje se tada nalažaše Dvor. Od Smolenskoga do u Staricu bijaše primljen i pozdravljen uopćeno s najvećom udvornošću i vanrednom svečanošću. Čete vojnika, pokrivene bo-

---

[16] KARAMSIN IX, p. 410 sq.

gatim oklopima, stajahu pod oružjem na prolasku Jesuita. Časnici sjahivahu s konja te ga pozdravljahu poklonitim govorima. Nigda, govori Karamzin, poslanici nijednog vladaoca ne bijahu primili, u Rusiji, slične počasti. Pošto se dva dana odmarao od puta, Posevin, praćen četirma redovnicima svoga reda, bude primljen od cara; komu prikaže pozdrav i darove papine, ističući ga kao „sveopćeg pastira Crkve, namjesnika Isukrstova na zemlji, nasljednika Petrova“. Darovi bijahu biljurni križ, krunica naverugana zlatom te urešena dragim kamenjem, jedna biljurna čaša, zlatom optočena, i jedan egsemplar Florentinskog sabora, bogato uvezan. Drugi darovi bijahu odregjeni za carevića, prvorodnog sina careva, i za caricu, koju papa zvaše Anastasija, mjesto Marija.

Za pregovorā, poslanik i njegovi drugovi sjedili su za carevim stolom, koji hoćaše da ih služi svojim rukama. Jednog dana, kada su bili na pô objeda, Ivan, naslonivši se na stô, reče Posevinu: „Antune! pokrijepi svoje snage vinom i dobrim jelom; ti si učinio dug put, poslan k meni od svetog Oca, poglavara i pastira Rimske Crkve, prama kome ja osjećam duboko poštovanje“. Ali nije htio, da se govori o religiosnom pitanju prije nego se učini mir izmegju njega i Bathora. Raspravljalo se zatim vrlo dugo o uvjetima mira, a Posevin moraše podnositi golemi trud, te putovati u okô Poljskoga kralja, koji već podsjedaše Pskov.

Napokon jedna nepredvigjena okolnost pruži Posevinu zgodu, da se počme baviti glavnim predmetom svoga poslanstva. Neki Engleski trgovci krišom predadu caru jednu uspomenu, gdje se Rim istovjetovao s Babilonom, a papa s Antikrstom. Koristeći se takovom prilikom, i Jesuit prikaže caru jednu učenu disertaciju o prvenstvu Sv. Stolice[17]: što izazove bogoslovna prepiranja izmegju njega i cara. Dne 22 veljače (1582) bio uročeni dan za raspravu. Dva suparnika, pri nazoč-

[17] Possevinus, *Moscovia et alia Opera* (Poloniae 1587), p. 46—50.

nosti mnogih boljara, ugjoše u bogoslovno rvalište sa unaprijed smišljenom osnovom. Ivan prvi uze govoriti, rekavši: „Antune, ja već imam pedeset i jednu godinu, te mi ne ostaje još dugo vremena živjeti: odgojen u načelima svoje *kršćanske* Crkve, od vijekova odvojene od Latinske, bi li joj mogao iznevjeriti se na koncu svoga života! Dan Božjeg suda približava se; on će pokazati, koja je od dvije vjere istinitija, svetija; ama govori, ako hoćeš". Poslanik odgovori: „Čestiti care, od svih svjedočanstva dobrote, što si mi pokazao dosele, najveće je to, što mi dopuštaš da govorim o predmetu tako važnom za spas kršćana. Neka bude daleko od tebe misao, da te Sv. Otac misli prinuditi, da se odrečeš Grčke vjere. Ne, gospodaru! Poznajući opsežnost i snagu tvoga uma, on samo želi, da ti ispitaš spise prvih sabora, ter utvrdiš u tvome carstvu, kao nepromjeniti zakon, istine, što nam ih je starina ostavila. Tada će iščeznuti malene razlike, što razdvajaju dvije Crkve. Tada ćemo činiti jedno tijelo u Isukrstu, sa velikim zadovoljstvom pravog pastira data Crkvi od Previšnjega. Gospodaru, kada si molio Sv. Oca, da se postara za mir Evrope, i da sjedini sve monarhe kršćanske, ne bi li kako ukrotili nevjernike, zar ga nisi s time sâm priznao glavom kršćanstva? Zar nisi iskazao osobito poštovanje apostolskoj Rimskoj Crkvi, dopuštajući svima onim te joj pripadaju, da slobodno prebivaju u tvojim državama i da prizivaju Svemogućega po svetim pravilima od nje posvećenima? Nitko te ne mogaše primorati, da priznaš ovu pobjedu istine; nego si ti bio vogjen, silni care gospodare, voljom Kralja kraljeva, bez kojega ni listak sa svoga stabla u šumi ne otpada. Ovaj općeniti mir, što ga ti želiš, ovaj savez vladarâ, može li imati postojanu podlogu bez jedinstva bogočašćâ? Ti znaš, osim toga, da je to jedinstvo bilo odlučeno od Florentinskoga sabora, od cara i svećenstva Grčkoga, pa i od Isidora, svijetlog poglavice vaše Crkve. Čitaj spise toga osmoga sabora ekumeničkog, što su ti podneseni, i ako ti pak ostane još koja sumnja, dopusti mi, da je ja raspršim, objašnjavajući ti

ono, što bi ti se činilo tamno. Koja slava, koja li veličina tebe bi čekala, kad bi ga primio te stupio u bratsko kolo s najmoćnijim monarsima Evrope? Ti bi tada, gospodaru, opet uzeo, ne samo Kijevo, starodrevnu baštinu Rusije, nego svecijelo carstvo Bizantinsko, koje je Bog odnio Grcima, da ih pokara za njihov raskol i njihovu nepokornost Isukrstu".

Car odgovori ovim riječima: „Ja nisam nikada pisao papi o predmetu vjere. Mnogi su me razlozi sklanjali, da ne govorim ni s tobom: ponajprije, jer se bojah uvrijediti tvoje srce kakvom jedljivom riječju; pak onda, jer se bavim jedino vremenitim stvarima i državnim poslovima, ostavljajući na stranu prepirku, koja spada u mitropolitovo područje. Smionstvo tvojih razgovora štiti sveštenski čin, kao i poslanstvo, što ga zastupaš; ali se ti varaš, ako misliš, da su Grci nama drugo evangjelje: mi vjerujemo Isukrstu a ne Grcima". Zatim nadoda: „Grčka vjera zove se tako, jer je prorok Danijel prorekao još prije rogjenja Isukrstova, da će Etiopija imati prvinu Božjega milosrgja (77, 32): a Etiopija je istovetna s Bizantom, a Bizant je bio prvo kršćansko kraljevstvo: i stoga se kršćanska vjera zove Grčka vjera. Što gleda nas, znadi, da ispovijedamo pravu kršćansku vjeru, koja se, u mnogim točkama, ne saglašava s Rimskom vjerom. Što se pak tiče istočnog carstva, ono nije predmet moga slavoljublja: zadovoljan svojim na ovome svijetu, želim samo Božje milosrgje na drugome". Ivan ne pomenu ni Florentinski sabor, ni sveopći savez kršćana protiv Sultana; ali u znak prijateljstva s papom, nanovo obeća slobodu i zaštitu svim tugjozemskim trgovcima, a tako isto i Latinskim svećenicima, u Rusiji, uz pogodbu, da ne raspravljaju s domorocima o vjeri.

Jesuit našavši način da se nastavi diskusija, car rapidno ocrta jednu stranu Moskovske povjesti, započinjući od legendarnog apostolstva Sv. Andrije u Rusiji. Došlo se nato do onoga, što tvori kulminantnu spornu točku megj Istokom i Zapadom, a naime, na prvenstvo papino; te car zametnu pi-

tanje: „Vi se, reče, razmećete svojim pravoslavljem, a brijete starinsku bradu! Vaš papa daje se nositi na prijestolju, i nudi cjelivati svoju papuču, na kojoj se nahodi propeće! Koja oholost za jednog pastira kršćanstva! Koje obešćaćenje svetih stvari!" — „Tu nema obeščaćenja — reći će poslanik —; to je pravica iskazana onome, tko je dostojan. Papa ja glava kršćanstvu, učitelj pravoslavnih vladara, drugar apostolu Petru. Mi i tebe častimo, gospodaru, kao potomka Monomaka, a sv. Otac..." Car mu riječ presiječe govoreći: „Kršćani imadu samo jednog oca, koji je na nebesima. Mi zemaljski vladaoci treba da smo čašćeni po vjekovnim uredbama, a poniznost valjalo bi da bude krepost jednoga učenika apostolā. Ako vladalačke počasti jesu naša osopština, pape i patrijare moraju se zadovoljiti biskupskim počastima. Mi štujemo svoga mitropolita, mi prosimo njegov blagoslov; ali on igje po zemlji te se ne diže, u svojoj ponositosti, nad kraljeve". — Car-polemista prizna na ovom mjestu, da su pape prvih vijekova štovani kaono svetitelji u njihovoj Crkvi, te pomenu Klementa, Silvestra, Agatona, Leona, Grgura; ali njihove posljednike posmatraše nedostojne pregjašnjeg njihova dostojanstva, zbog sablažnjiva života gdjekojih megju njima. — Ivan, nesumnjivo, mišljaše tada na Aleksandra VI, i na neke druge pape, što su obeščastili prijesto Sv. Petra; a njihovu uspomenu pravedno žigoše povjest. Ali se Posevin ne smete, nego mu vrati šilo za ognjilo: „Dogagja se papama što i carima: prava i povlastice carskog dostojanstva ostaju vazda iste, nezastarive i nepromjenite, ma koliko bili nedostojni carevi, što se njima ponose".

Kad su bile izgovorene ove riječi, nasumori se odjednom carevo lice. Dignuvši se napola iz stolice, te piljeći poprijeko u Posevina, ljuto će ga uvrijediti, govoreći mu: „Zar ne znaš, da Rimski papa nije pastir nego vuk". Jesuit će na to: „A zašto si se obratio vuku? Zašto si zaiskao posredovanje onoga, koga ti i tvoji prethodnici častiste imenom pastira?" Sada se Ruski Neron pogoropadi, prkos i gnjev ispoljavahu se na crtama nje-

gova lica: zamahuje svojom gvozdenom toljagom, kojom bješe ubio svoga sina i tko zna koliko drugih nesretnika, te svak čeka, eda vidi novu žrtvu pasti pred njegovim nogama". Već je nastao u dvornici svečani muk, a car će zavikati: „Zacijelo si naučio od koga kalogaže na javnom pazarištu, kako ćeš da govoriš sa mnom, kao da sam ja jedan od njih". Posevin se ni malo ne promijeni: gospodar od sama sebe, ublaži cara lijepim riječima, podsjećajući ga, da treba raspravljati u ime Krstovo, sa svom slobodom. Ivan se stiša, pa uzevši govoriti reče: „Eto zašto nisam htio s tobom govoriti o vjeri. I ne hoteći mogli bismo se razljutiti. Hele, ja nisam nazvao vukom Grgura XIII nego onoga papu, koji bi se udaljio od Krstove nauke".

Diskusija se započme iznovice, ali načinom sasma miroljubivim. Ivan htijaše dokazati, da papa ne može biti namjesnik Isukrstov. „Papa — reče — čini sebe nositi na jednoj stolici, te zahtijeva, da ima dio prijestola Sv. Petra a, po Sv. Petru, prijestola Krstova. Ali papa nije Krst, a njegova nosiljka nije oblak, i njegovi nosioci nisu angjeoski duhovi: ne, ne, ni sveti Petar ne može se izjednačivati s Krstom. U ostalom poglavica apostolski igjaše po zemlji, i još bosim nogama, kao svi njegovi drugovi". — Posevin odgovori, da i papa igje na nogama, i da je takogje tako činio časne pute; ako pak u nekim prilikama biva nošen na nosiljci, to čini, da može laglje blagosivati puk. Car onda reče: „Evo već jedna velika razlika izmegju kršćanske vjere, što je naša, i Rimske vjere. Kod nas je križ Spasiteljev znak pobjede nad neprijateljima: mi ga štujemo po starinskom predanju .... Naprotiv Rimski običaj upotrebljavati križ sa prezirom, pa ga nositi na svojoj čizmi, nema drugog postanja osim oholosti, te se suproti nauku Crkve i odlukama prvih sedam sabora". — Posevin, na odgovor, spomene caru navadu prvih kršćana cjelivati noge apostola; — čast, što se činila i njihovim nasljednicima. Zatim reče: Kao dokaz, da čast pokazana čovjeku daje se Bogu, papinska

je papuča urešena križem. Oholost tako malo u to ulazi, te se sâm papa na Veliki Četvrtak ponižava prati i cjelivati noge siromasima. Što se tiče brijanja brade, čemu car bješe prigovorio, Posevin odgovori, da Grgur XIII nosi lijepu i dugu bradu.

Dva dana kasnije poslanik bude pozvan u Dvor. Car sjedavši ga prama sebi, te dižući glas tako, da ga mogu čuti boljari, reče mu: „Antune, molim te, da zaboraviš ono, što ti neugodna rekoh protiv papa. Doistine mi se ne slažemo u nekim zapovijestima vjere; ali ja hoću da živim u lijepom skladu sa svim kraljima kršćanskim. Megjuto hoću da te isprati u Rim jedan moj dostojanstvenik, te ću ti dati dokaz svoje zahvalnosti, za službu, što si mi učinio“. — Posevin ga zamoli u ime pape, da pošalje u Rim nekoliko Ruskih mladića, vještih knjizi, da mogu tamo naučiti prave dogmate stare Crkve Grčke, a tako Talijanski i Latinski, dok bi oni, da olakote dopisivanje sa Moskvom, Talijance učili Ruski. Car mu odgovori, da će tražiti mladića sposobnih za nauk, te nagje li ih, da će ih, naravski, poslati. Onda poslanik, dobivši carev dopust, govoraše boljarima o istinama katoličke Rimske vjere. Nato zamoljen od njih i od istoga cara, sastavi, u malo dana, jednu uspomenu o dogmatičnim nesuglasicama izmegju dvije Crkve[18]: u kojoj pokaza, da ne umije približavati se sinkretismu sa nekom slabo shvaćenom irenikom.

Ivan IV, kome više ne trebaše papa za njegove političke koristi, ishitri nešto, čime bi umirio Moskovske duhove, koji se bijahu ne malo sablaznili sa smionosti, s kojom Jesuit bješe sudio o njihovoj vjeri. U prvu nedjelju korizme, dne 4 ožujka, zovne u palaču Posevina, te mu reče: „Antune, čuvši, da ti želiš vidjeti obrede naše Crkve, dao sam naredbu, da te odvedu danas u hram Uznesenja, gdje ću biti i ja. Tako ćeš moći promatrati ljepotu i veličanstvo *istinitog* štovanja Boga. Tu se mi klanjamo onome, što je na nebu, a ne stvarima, što

[18] Possevinus, *Moscovia*, p. 38—46.

su na zemlji. Mi častimo svoga mitropolita, ali ga ne nosimo na svojim rukama . . . Nikada Sv. Petar nije bio nošen od vjernika; on je išao bosonog: a vaš papa usugjuje se zvati njegov namjesnik!“ — Iznebušen s ovim novim grubijanstvom, Posevin hladno odgovori: „Sva su mjesta, gdje se klanjamo Krstu, sveta; ali dokle se god ne složimo u nekim dogmama i Ruski mitropolit ne bude u zajednici sa Sv. Ocem, ja ne mogu nazočavati vašim obredima. Ja ću ti ponoviti, da je dužnost iskazivati čast vrhovnom nadsvećeniku Crkve, a nije grijeh. Vi ne nosite na rukama svoga mitropolita, ali umivate oči vodom, kojom on pere ruke“. Ivan tada istumači poslaniku, da je taj obred uveden na uspomenu muke našeg Gospodina, pak dade znak, na koji mnoštvo dvorana pogje k vratima, potežući za sobom poslanika. Odlučivši on u nju ne unići, u času, kada se pratnja ustavila ispred stolne crkve, nekako mu izagje za rukom šmignuti. — Svi mišljahu, da je njegova propast neminovna; nego car, iznajprije iznenagjen njegovom nepokornošću, malo se zamisli, onda se potare po čelu, pa će reći: On je slobodan raditi po svojoj volji.

Naveli smo ovu pošljednju zgodicu s istim riječima Posevinovim; koji, pošto ju ispričao, pita: Kakva je u ovoj okolnosti bila Ivanova namjera? On je htio pokazati Rusima pobjedu njihove religije na poslaniku Rima, koji moli u njihovoj crkvi i cjeliva mitropolitovu ruku, na slavu Istočne Crkve a na poniženstvo Zapadne: prizor kadar da zbriše u očima puka sablazan uzrokovanu vanrednim biljezima štovanja, što ih je car iskazao papi“. Ovgje Karamzin primjećuje: Sva je prilika vjerovati, da su nagagjanja Posevinova osnovana“.

U ostalom, nastavlja isti istorik, sve do njegova odlaska, s njime je Ivan postupao krajnjom dobrohotnošću. Imao je svagda slobodan pristup u palaču, kamo bješe vogjen kroz redove brojne i sjajne straže, a izlažaše praćen dostojanstvenicima visokoga čina. Isposluje slobodu osamnaestorici Španjolskih zarobljenika, što su pribjegli iz Azofa u Rusiju. Na njegovu

prozbu bi ublažena sudbina Poljskim i Njemačkim zasužnjenicima, dok se ne zamijene; vrata njihovih tamnica budu otvorena, a oni smješćeni u kuće posebnih gragjana, kojima se naredi, da ih oskrbe svim potrebnime. Nego tople molbe Jesuita, da se grade Latinske crkve u Rusiji, Ivan nanovo odbi. „Katolici — reče Posevinu — mogu slobodno živjeti megju nama po svojoj vjeri, bez prijekora i sramote; to mora biti dosta". Napokon na oproštajnom saslušaju, Ivan svečano zahvali Jesuitu na njegovoj radišnosti, da se učini primirje[19]; uvjeri ga o svojoj osobitoj naklonosti; pak, dignuvši se s mjesta, pruži mu ruku, i naloži mu, da pozdravi papu i kralja Stjepana Bathora.

Papinski poslanik ode iz Moskve 15 ožujka (1582), praćen od Jakova Molovjaninova, careva izaslanika, koji je nosio odgovor na papinu poslanicu. Ivan, u ovome pismu, izjavljuje, da je Rusija gotova sklopiti savez s kršćanskim vlastima protiv Turaka; ali se u ispravi nije nahodilo ništa, što bi i preuba bilo u kakoj svezi sa sjedinjenjem Crkava[20].

Kraj svega toga Grgur XIII, pišući mu 1682 godine, da mu zahvali na poslatim darovima, hoćaše izreći mu svoju nadu, da će car ustrajati u osvjedočenju, izraženu u poslanici pisanoj Poljskom kralju, da je Rimska Crkva sačuvala te da će svagda čuvati pravovjerje[21].

[19] Umir je bio ugovoren za deset godina, započinjući 10 siječnja 1582. Neki istorici kažu, da je Posevin, opraštajući se sa carom, zamolio ga, neka dopusti barem Jesuitima imati jednu kuću u Moskvi, pa da je dobio ovaj odgovor: Upravo reći ništa ne bi koristilo vašem družtvu, da vam to dopustim; jer navijeke ne ćete uspjeti, da obratite Ruse na svoj zakon; a s druge strane htjela bi se do dvaestina Jesuita, da osvjedoče jednog cigloga Rusa". GRUNER *Geschichte Polens*, apud PICHLER, II, p. 80.

[20] POSSEVINUS, *Moscovia*, p. 31—37. Cf. KARAMSIN IX, p. 413—417; 453—467; PIERLING, *Papes et Tsars*, p. 222—325.

[21] Quod ex tuis literis, quas superiore anno ad Stephanum Poloniae regem scripseras, cognovimus, perspectum habere te, semper in ecclesia romana sincerum verae fidei cultum viguisse, nec posse unquam ulla aut temporum iniquitate aut hominum fraude et perversitate violari, incredibiliter laetati sumus, idemque hoc tempore sentire te speramus. TURGENEV I, p. 393.

Dvije godine kasnije umrije Ivan IV kako bješe živio. Ne imaše još ni 54 godine i bijaše zdrav kao lav. Mogao se nadati još dugu životu; nego svegjerno trabunjenje od srdžbe i straha, pečali bez kajanja, besramni zanosi putevnosti, muke od sramote, slabomoćna bjesnoća s velike neruke u oružju, crv glodalac ocoubistva, već u toj dobi poremeti zdravlje tiraninu. Zimi 1584 godine pokaže se repatica, sa repom u obliku križa. Car, ugledavši je, reče onima te bijahu uza nj: „Ta zvijezda kobnica kobi meni smrt". Gonjen tom mišlju, stane tražiti u Rusiji i Laponiji zvjezdare i vračare. Sabere ih ih jedno šezdeset, te ih nastani u jednoj kući u Moskvi, gdje bi njegov ljubimac Belsky svaki dan dolazio, da ih ispituje o repatici. Naskoro Ivana napadne smrtna bolest. Crijeva mu se počmu izjedati, a tijelo nadimati. Govori se, da su mu zvjezdoznanci prorekli, da će umrijeti na 18 ožujka; ali im Ivan bješe zaprijetio, da će ih žive spaliti, ako bi se usudili razglasiti ovo predskazanje. Megjutim proglasi nasljednikom krune carevića Feodora, dajući mu mudre opomene i nagovarajući ga, da caruje duševno. Činilo se iz ovoga, da je spravan pomiriti se sa savješću, sa čovječanstvom i s Bogom. Kami! Primičući se grobu, hoćaše da ga nose u naslonjaču u klijeti njegovih riznica, gdje promatraše svoje drago kamenje. Dne 15 ožujka pokazivaše ga sa zadovoljstvom nekom Englezu, koji se zvaše Horsey, tumačeći mu svojstva dijamanta i jacinta. Vrativši se u postelju, njegova snaha, žena carevića Feodora, približivši se k njemu nježne pomoći radi, uzmakne prestravljena besramnošću tê grdobe. Na 17 ožujka osjeti se malko bolje uslijed mlakog kupanja. Sutradan dozove Belskoga te mu naredi da pogubi one lažne zvjezdare; „zašto — reče — po njima ja sam morao umrijeti; a meni se naprotiv snage pomlagjuju". Naredba se morala s te stope izvršiti: ali gatari odgovore: Počekajte, dan nije još svršio. Caru bude zatim pripravljena druga kupelj, u kojoj ostane tri ure; pak legne i malo otpočine. Jedan čas poslije digne se te zapita šahe. Sjedeći na zastavnici postelje,

u sobnoj odjeći, udešava po dasci za igranje pješake i izbira komade, da igra s Belskym. Iznenada padne te zatvori oči . . . zasvagda. Tada pozovnu mitropolita Dionisija, a ovaj nad mrtvim tijelom stane moliti molitve inočaskoga svećenja. Ivan, već mrtav, postaje kalugjer te prima ime Jone; dok Ruski puk šalje k nebu tužnu viku, plačući smrt svoga tiranina[22].

[22] KARAMSIN IX, p. 550--556.

POGLAVLJE IV.

Odnošaji Rusije s Rimom do svrhe vladanja Sofije (1584—1689).

Prije nego će umrijeti Ivan Grozni, Posevin bješe ušao u svezu s Ostroškim knezom, Konstantinom II. Ovaj svijetli izdanak Vladimira Velikoga zauzimaše otmeno mjesto megju Ruskim vlasteljama. Njegove zemlje i gospoštine tvorahu malu Državu od trideset i pet gradova i varoša sa 671 selom, ne brojeći zadužbine učinjene crkvama i manastirima. Knez bijaše politička pristalica Poljske; dapače je vojevao protiv Moskve te bio opustošio Seversku oblast. U religiosnim sporovima kolebao je izmegju Rima i Carigrada; vodio je prepisku s Istočnim patrijarima, a s poštovanjem bi odgovarao papinim brevima.

Posevin dobi nalog sastati s njime. Iza udvorne posjete, što mu je učinio Jesuit, knez, 8 srpnja 1583 godine, dogje ga naći u njegovu sobu, u Krakovu, te mu sa suzama na očima nadugo govoraše o sjedinjenju Rusâ i Grkâ s Rimom, uvjeravajući ga, da je religiosni mir njegova najveća želja. Sutradan, preko svog poslanika, ponovi mu ista uvjeravanja, te zaište uspomenu, koju Posevin malo prije bješe prikazao Ruskom gospodaru o nesuglasicama dviju crkava. Knez i Jesuit ostaše i nadalje u prepisci. Mjeseca kolovoza 1584 godine, Posevin mu preda pismo stožernika Coma, državnog tajnika Grgura

XIII, a on se pokaza vrlo zadovoljan; ali kad mu je počeo govoriti na prijateljsku o crkvenom sjedinjenju, reče: „Ako je katolička vjera dobra, nije zla ni pravoslavna".

Rim se megjutim nije prestao baviti crkvenim sjedinjenjem. Godine 1581 bude u Rimu otvoren Grčki zavod Sv. Atanasija, koji papa oskrbi mnogim dohocima. Grgur XIII bješe namijenio ovaj zavod naročito Grcima, ne misleći izuzeti ni Slavene istočnoga obreda; toga radi stožernik Como naloži poslaniku u Poljskoj, neka traži jedno dvanaest Ruskih mladića, umnih, čestitih, voljnih učiti, duboko predanih svojoj domovini; koji bi, kao prvine Slavena, pošto ugju u zavod, mogli biti kasnije, megju svojima suplemenicima, apostoli Rima. Carigradski patrijar, Jeremija II, u jednom smjernom pismu Grguru XIII, bješe povladio podignuće zavoda: u koji, poznije, imali su doći učiti dva njegova sinovca.

U nadi, da dobije samoga patrijara za reformu kalendara, papa pošlje u Carigrad, da o tome progovara, Ninskoga biskupa Petra Cedolina, rodom Zadranina, i Livija Cellina. Po nekim povjesnim izvorima[1], Jeremija bi obrekao poslanicima, da će, u zgodan čas, primiti novi kalendar, te da će se starati, da ga prihvate ostali Grci i Rusi. Ali kad izagje bula 24 veljače 1582 godine, kojom se uvodio Grgurski kalendar, Jeremija, valjada bojeći se svojih suparnika, što ga objegjavahu Visokoj Kapiji, da prijateljuje s Rimom, u sinodu, sazvanom u Carigradu mjeseca studenoga (1582), odsudi novi kalendar, a, razlozima potkrijepljenu odluku, saopći Ostroškom knezu.

Dok je Jeremija II, po drugi put, bio izagnat iz Carigrada te zatočen u Rod, stožernik Como, pismom 27 travnja 1584 godine, javljajući Posevinu ovu tužnu vijest, nacrta mu ovu prigodnu osnovu: postignuti oslobogjenje zasužnjenoga, učiniti od njega patrijara skrozi Slavenskoga, nastanjena megju Rusima, ocijepiti tako od Bizanta raskolne Slavene Poljske i Ru-

[1] Cf. Marković, *Cesarizam* II, p. 544.

sije, te ih združiti sa Sv. Stolicom. Posevin nasuprot voljaše vidjeti Jeremiju nastanjena u Rimu, da bude novi Besarion: stolica u Moskvi činjaše mu se nemoguća, a i malo poželjena. Uto Jeremija, iskanjem Francuske diplomacije, dobije, treći put, patrijarsku stolicu Carigradsku; ali pretrpljena progonstva učiniše ga plašljivijim i prevrtljivijim nego što pregje bijaše[5]. A vidjesmo naprijed[6] kako je, 1589 godine, ustanovio u Rusiji petu patrijaršiju Grčke Crkve. Je li on poznavao osnovu Rima? Je li on pristao uz prijedlog Borisa Godunova, da ne ostavi Rimu zaslugu zavedbe gorostasnog patrijarhata Slavenskoga, te da se u rukama Sv. Stolice prerežu niti, kojima se ona tada nadala, da će pritegnuti k sebi Slavene, i da će oslabiti Carigradsku patrijaršiju? Možda budućnost odgovori na ova pitanja. Megjutim Rusija, da bi ustalila dostojanstvo i vrhovnu vlast svoje Crkve, pristajanjem istoga patrijara Jeremije, dade napisati jedan spis, u kome se govoraše, da je stari Rim otpao krivovjerstvom Apolinarovim, da je novi Rim u vlasti bezbožne Saracenske pasmine, a da je treći Rim Moskva; prama tome, namjesto lažnog poglavice zapadne Crkve, potamnjene krivim naucima, da je prvi ekumenički patrijar onaj Carigradski, drugi Aleksandriski, treći Moskovski, četvrti Antiohiski, peti Jerusolimski. Poradi toga da u Rusiji treba moliti za Grčke patrijare, a u Grčkoj za Ruskog patrijara; koji će odsele, pa do konca svijeta, biti biran i posvećen u Moskvi, bez privoljenja i odobrenja Grkā. Budu dodata još druga spoljašnja odličja dostojanstvu Ruskog patrijara. Kada bude izlazio iz kuće, da se nosi pred njim goreća svijeća, da ga vjernici prate u ophodu, pjevajući duhovne pjesme, a zvona da slave. U crkvi treba da ima podnicu na tri stepena, kada se oblači u nadsveštensku odjeću. U sebične dane, neka nosi kapu sa serafinima, križ i optočeni

---

[5] Pierling, *Papes et Tsars*, p. 367.
[6] Dio Prvi, str. 159 sq.

plašt. A kada hodi na nogama, da ima u ruci križ i pastirsku palicu, a u svečane dane, nek se vozi u šesteroprežnim kolima[4].

Kad je stigla u Rim vijest o smrti Ivana IV i o uzdignuću na prijesto njegova sina Feodora Ivanovića (1584—1598), papinski Dvor pošalje odma (1584) Posevinu, koji se tada nalazio u Pragu, dva breva na novoga cara, i na vladajuće članove, sastavljene od pet državnih velikaša, koje, pred što će umrijeti, sam Ivan bješe imenovao. Grgur XIII šaljući svoje žalovanje Feodoru, uvjeravaše ga o svome prijateljstvu te ispoljavaše nadu, da će Rusija svagda ostati u dobrim svezama sa Sv. Stolicom[5].

Feodoru je tada bilo dvadeset i sedam godina, ali bješe slapčina duhom i tijelom i sasvim nesposoban za vladanje. I pored toga za sveg njegova vladanja, narod ga je nježno ljubio i štovao kano angjela sašla s neba, te je pripisivao njegovim toplim molitvama sreću otadžbine. Feodor ne imagjaše djece, te bijaše posljednji potomak krvi Vladimira Monomaka. — Kad je patrijar Jeremija bio u Rusiji i osnovao patrijaršiju, carica Irena, zovnut će njega i njegova dva druga, Doroteja Monembasiskog mitropolita, i Arsenija, Elasonskog biskupa, pa roneći suze, stane im se vajkati na svoju neplodnost. Vajnica uzdaše se u njihovu molitvu. Svetri vladike ostaše duboko tronuti; te i oni plačući počnu da govore ovo: „Svevišnji, kome ništa nije sakriveno, mnogomilostivi Bože, vječna ti hvala i slava, što si tako bogatu učinio ovu zemlju, ali joj još daj jednoga baštinika, koji joj najvećma treba"! Bog, čiji su sudovi nedokučljivi, ne htje čuti ovu molbu.

Novoizabrani papa Siksto V (1585), da bi nastavio sveze pregjašnjega pontifikata s Ruskim Dvorom, brevom 21 prosinca 1585 saopći svoj izbor „gospodaru Rusije, velikomu voj-

---

[4] Karamsin X, p. 165 sq. Cf. Galitzin, *Document relatif au Patriarcat Moscovite* (Paris 1857). Tu se nahodi mnogo ljubopitnih i zanimljivih pojedinosti.

[5] Turgenev II, n. 4, 6; Pierling, *Papes et Tsars* p. 379.

vodi Moskve, Novgoroda, Smolenskoga, Vladimira, vladaocu Kazana i Astrakana, velikomu knezu drugih mnogih oblasti", izjavljajući nadu i želju živjeti s njime u najboljim odnosima[6]. Ovaj breve bješe poslan Posevinu, da ga otpravi u Moskvu; ali mu Poljska politika Bathorijeva spriječi poslati ga.

Poljska snovaše ratne osnove protiv Rusije. Smrću Ivana IV Bathori je držao, da nema više punovažnosti ugovor Jama Zapolskoga, kojim bješe ugogjena uvjerica za deset godina. Rusija oda svih strana bješe okružena ulatnim i opasnim neprijateljima, a Poljski kralj nije htio, da mu drugi preteku namjere. On je snivao osvojiti Moskvu, te je mislio pridobiti Rim za svoju politiku, ističući jeznu avetinju Turaka. Ako Poljaci ne zavladaju Moskvom, Polumjesec će naskoro pomoliti se na platnima Kremlja; a onda teško Evropi. Nasuprot, ako katolički vladalac zauzme prijestolje Monomaka, sjedinjenje Rusa s Rimom mahom će se ostvariti; Georgijanci i Pjatigorski planinari, koji su već katolici, preuzet će davnašnje odnose sa općenim pastirom; vojnički savez s Persijancima podvostručit će kršćansku snagu; Kaspijsko more postat će Slavensko jezero, čime bi se dobila strategička podina, da se Turci zatvore gvozdenim i ognjenim obručem, sa izvjesnošću strmorom okrenuti dovijeka njihovu silu i slavu. Ova je osnova bistro ispoljena u uputstvu, što ga je Poljski kralj dao svome sinovcu, stožerniku Andriji, Lavovskom nadbiskupu, kad ga je poslao, zajedno sa Posevinom, u Rim[7]. Bathori iskaše novca u Siksta V za tu vojnu. Zna se takogjer, da mu je papa jednom poslao mjenicu od 25 000 škudi. Ali ovi novci bijahu jedna potpomoć ratu proti Turcima, a ne proti Rusima: koje izrijekom svjedoči Posevin, jer odrešito tvrdi, da Siksto V nije hotio odobriti naumljeni rat protiv Rusa[8]; osim toga ista se stvar može

[6] *Ibidem*, p. 412.

[7] PIERLING, *Le Saint Siège, la Pologne et Moscou*, p. 160—169. Cf. *ibidem*, p. 75 84.

[8] *Ibidem*, p. 91.

zaključiti iz pisma pisana duždu 3 siječnja 1586, od Mletačkog poslanika Gritti[9]. Imamo o tome još jedno malo poznije svjedočanstvo, a naime, papinsku kancelariju, pod Pavlom V, koja piše (10 siječnja 1609) poslaniku u Poljskoj, da je kralj Stjepan „obećao ratovati na Turke, a ne na Ruse", te zato, „da mu je Siksto V poslao jednu novčanu potpomoć[10]. A to će reći, kad nije htio papinski Dvor povladiti Bathorijev namišljaj protiv Rusije, Poljak se bješe zarekao, da će zavojštiti na Turke. Istina, da je Siksto V mislio, videći, da se Bathori riješio nanovo osvojiti Ruske oblasti, koje su doskora pripadale Litvi, da mu treba posredovati kod cara Feodora, te mu i pisao poslanicu (20 studenoga 1586), kojom ga svjetuje, da se radije izravna na prijateljsku s Bathorijem, nego da ogleda vojnu sreću Poljskoga oružja, budući da se Bathori zavjerio, da će iznova osvojiti Smolensk, Novgorod i Pskov[11]. Istoga dana papa je pisao i Bathoriju, povijedajući mu, u kome je smislu pisao u Moskvu[12]. Hele je stvar prošla bez posljedica, jer, malo dana izatoga (12 prosinca st. stil) umrije Stjepan Bathori, koji bješe, kako veli Karamzin, jedan od najslavnijih vladalaca svijeta i jedan od najstrašnijih neprijatelja Rusije. On je nadbio Ruse u više bitaka, a bio je primorao cara, da mu ustupi svu Kurljandiju i jedan dijel Livonije. Te dok su se Rusi — kako govori isti istorik — bojali, da ne bi postao za nje drugi Gedimin, drugi Vitovt, Poljska i Litva, nezahvalne, voljele su mir, što ih nije zapadao ništa nego trudnu slavu: stoga je njegova smrt više obveselila Ruse, no što je sneveselila njegove podanike[13].

---

[9] „Per l'impresa dunque di Moscovia, *come quella che faria la strada all' andar contra Turchi*, si vorria trazer ajuto di denari da Sua Santità". *Ibidem*, p. 174—176: 178.

[10] *Ibidem*, p. 179.

[11] TURGENEV, II, p. 9.

[12] PIERLING, *Le Saint Siège, la Pologne et Moscou*, p. 176—178.

[13] KARAMSIN X, p. 115 sq.

Misao sjedinjenja Crkava, unatoč tisućama prepona, otvorala je sebi put u južnoj Rusiji. U Ukrajini, koja je od godine 1569 pripadala Poljskoj, pokaza se struja naklonjena sjedinjenju, a bješe postala različitim okolnostima. Rutenska je Crkva čiljela u jednome stanju duboke potištenosti. Više crkvene čine kupovahu za novac ljudi preispodnji i sasma prezreni sa njihova zlopaka života i sa njihova fenomenalna neznanja; redovno i svjetovno svećenstvo življaše ne mareći za svoje dužnosti; crkvena se dobra prosipahu, a beskažnjeno se činjahu grozna svetogrgja. S takovim biskupima i svetim služiteljima, kojino bijahu sve drugo no sô zemlje i svijetlo svijeta, kako je Isukrst htio da budu, sasvim je naravski, da se ćudoredni život morao kvariti, a kršćanski puk divljati. Pretežni dio svećenstva i svjetovnjaka, što još ne bijahu izgubili strah Božji, plakahu i ridahu nad ovim tužnim stanjem stvarî, te uzdisahu za lijekom. Alî od koga, i odakle ga dobiti? Iz Moskve ne; jer tamo Crkva bješe pala još niže; a da se uvjerimo dosta je zaviriti u *Stoglav* ili propise Moskovskoga sabora[14] 1551 godine, od kojih se jedan izvadak može vidjeti u Peleszovoj povjesti[15]. Ni

---

[14] Ovaj smo sabor spomenuli u Poglavlju IX Prvoga Dijela (str. 244).

[15] *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom* I, p. 4[illegible]—464. Cf. STRAHL, *Beiträgen zur russ. Kirchen-Geschichte*, p. 25 - 31; a tako istoga pisca: *Geschichte der russ. Kirche* I, p. 576—579; KARAMSIN VIII, p. 89 - 91. — Kako je u to doba živjelo Rusko svećenstvo, neka čitalac sudi iz ovih tekstualnih riječi glave IV *Stoglava*: „Zlopotrebe i sablazni kvare sveštenstvo. A šta vidimo u manastirima? Ljudi u njima ne traže spasenje duše nego zevkarenje i uživanje. Arhimandriti i igumani ne jedu u zajedničkoj trpezariji; oni se goste i vesele u svojim sobama sa svojim svjetovnim prijateljima; kalugjeri *drže sa sobom mladiče,* te primaju, ne stideći se, žene i djevojčice, zabavljaju se i prosiplju manastirski imutak. Od danas unapredak, u svim manastirima treba da bude jedna trpezarija za sve: kalugjeri treba da udalje mlade sluge, da ne puštaju ulaziti žene, da ne drže kod sebe vina, pa ni jake medovine; a zabranjuje im se ići na zabave po gradovima i selima. Prestupnici, neka se kazne svrgnućem, pa i izopćenjem. Ovaj zakon vrijedi za svećenike, gjakone i crkvenjake". Stoglav žali, što „se

iz Carigrada nije bilo čekati pomoći; jer Bizantinski patrijari u to doba gledali su samo izgoniti novac od Crkava njima podvlasnih. Zato ljudi dobre volje Ukrajinske Crkve počeše da misle o ujedinjenju s Rimom. A već su ovoj misli Jesuiti bili posvetili svoju apostolsku skrb. Ovdje nanovo nalazimo na djelu o. Posevina, koga potpomažu njegova braća, navlastito Petar Skarga. Ovaj glasoviti govornik, prozvan Poljski Hrisostom, koji se, od preposita Rohatinske Crkve i kanonika Lavovske, učinio Jesuit, bio je već 1576 godine izdao u Vilni djelce s natpisom: „O jedinstvu Božje Crkve pod jednim pastirom“: djelce, koje razgnjevi raskolnike, te su kupovali koliko su mogli više istisaka, da ih unište; ali koje se ipak požudno čitalo, pa time postiglo svoj cilj, veoma doprinoseći k objašnjenju pitanja.

Kad je Jeremija II. 1588 godine išao u Rusiju, te prolazio Ukrajinom, na tražbu kralja Sigismunda III zavladiči mitropolitom Kijeva-Haliča Mihaila Rahosa (1588). Vraćajući se pak iz Rusije, umotri, megju Rutenskim biskupima, pokret u prilog sjedinjenju, pa da ga spriječi, a potpači kolebajući raskol, iznaći će jedno sredstvo, koje mu se činilo sasma prikladno: — ustanovljenje esarhata ili patrijarskog vikarijata u crkvenoj oblasti Kijevskoj. Nalazio se tada megju Rutenskim biskupima jedan, koji je bio otprije dvaputa oženjen, a i u ovaj par nije živio kako liči kanonima: bijaše to Lucki i Ostroški biskup Ćiril Terleczki. Patrijar bješe zakanio da ga svrgne; ali mu sada dogje na pamet, da bi Ćiril mogao biti potpačica tobožnjeg pravoslavlja: toga radi mjesto ga svrgnuti, odlukom 6 kolovoza 1589 naimenuje ga esarhom i svojim namjesnikom, izdajući mu nalog, da uspostavi zatomljenu crkvenu stegu megju Rutenima. U tu ga svrhu potpuno ovlasti nemarne opominjati i obustavljati od službe, pa i svrgnjivati ih. U od-

---

ljudi i žene kupaju zajedno, *i što se kalugjeri i duvne ne srame isto činiti*“. Karamsin (l. c.) veli, „da su u to doba mnogi Ruski svećenici jedva znali alfabet, te da su molili napamet molitve i svekoliko bogomoljstvo“.

luci naimenovanja, patrijar hvali Ćirila, te ga naziva „mudrim i u stvarima crkvenim valjanim biskupom[16]“.

Terleczki nije odgovorio očekivanjima Jeremijinim. Naprotiv, ako pregje nije bio, to je postao sada i on privrženik unije. Kada je mitropolit Mihailo Rahosa sazvao, 1590 godine, u Brest, maleni gradić Litve, pokrajinski sinod, Ćiril se složi s drugim Rutenskim biskupima; ter svi odrediše sjediniti se s papom. Čega radi, istorik Ruske Crkve, Filaret, da bi umalio važnost ujedinjenju, koje su tražili Rutenski biskupi, prebacuje Ćirilu nekošnje prestupke[17]. Mimolazi mukom okolnost, koju smo pomenuli, a naime, da i kraj poznate nedostojnosti Terleczkoga, onaj patrijar, čiju nauku, pobožnost i zasluge za vjeru Filaret hvali[18], bješe ga imenovao svojim namjesnikom, dajući mu svu onu punovlast, što smo ju spomenuli; a svrh toga ne mari privesti dokaze, da je taj biskup, prešavši na sjedinjenje, proslijedio onako živjeti, kako življaše, kada ga je Jeremija htio da svrgne.

Kralj Sigismund III pozdravi sa veseljem odluku Brestanskoga sinoda, te poveljom 18 ožujka 1592 godine, sastavljenom na Rutenskom jeziku, obreče biskupima tog naroda, ako se odista sajedine s Rimom, ista prava i povlastice, što su imali Latinski biskupi njegove države.

Godine 1594, 24 lipnja, Rutenski biskupi sastanu se po drugi put, da saborišu. Tu su raspravljali i dogovarali se o uvjetima i načinima kako bi se moglo ostvariti ono, što bijahu ugodili u Brestanskom sinodu. Iste godine 6 prosinca sastave dotičnu odluku, koju potpisa mitropolit Mihailo Rahosa i drugih šest biskupa. Zatim su nastavljeni potrebni pregovori s papinskim poslanikom u Krakovu i s kraljem Sigismundom: izatoga biskupi držahu, 12 lipnja 1595 godine, drugi sinod u Brestu,

---

[16] PELESZ O. c. I, p. 513 sq.
[17] O. c. II, p. 55.
[18] II, p. 2 sqq.

u kome se izaberu zastupnici, koji će nositi u Rim sinodalnu poslanicu, potpisanu od sviju i zapečaćenu pečatom svakoga posamce, te tražiti sjedinjenje na podlozi Florentinskog sabora, obričući, u ime svih, pokornost papi. Zastupnici bijahu: Vladimirski biskup Ipacije Pocijej i Lucki biskup Ćiril Terleczki.

Tada je bio papa Klement VIII. U svečanom koncistoru od 23 prosinca 1595 godine, odaslanici Rutenske Crkve, u svoje ime i povlastitelja, pročitaše ispovijest vjere, te sjedinjenje postade gotova činjenica. Klement dade skovati spomen-kolajnu s natpisom: *Ruthenis receptis*. Sjedinjenje pak bude tržanstveno proglašeno u Brestanskom sinodu, držanom 6 listopada 1596 godine. Ali još prije ovog proglašenja, ne održaše zadate riječi Gedeon Balaban, Lavovski biskup, i Mihailo Kopestynjski, biskup Przemyslinski; tako te su ove dvije dijecese ostale odijeljene od Rima do 1720 godine.

Krivicu za to otpadništvo treba baciti na Ostroškog kneza. Već prije nego će poći u Rim odaslanici Brestanskoga sinoda, on izda proglas, kojim podsticaše svećenstvo i puk, neka se bore protiv unije. „Naši lažni pastiri — govori u tom spomeniku — mitropolit i biskupi, zaslijepljeni svjetskim sjajem, i zavedeni sopstvenim slavoljubljem, odustavili su naše svete patrijare, te otpadoše, prešavši na Latinsku vjeru. Još kriju svoju vučju prirodu, pa ne će da otvoreno iskažu svoje namjere, nego si dadoše ruke, da zapletu u pogibiju sve pravoslavne kršćane ovog kraja, kakono se Juda sjatio sa Židovima, da proda Krsta. Budući da većina stanovnika ove zemlje, a imenito pravoslavni kršćani, nekim načinom mene drže glavom pravoslavlja, i budući da se ja pred Bogom i vama, preljubezna braćo, bojim nositi ma kakovu krivicu, objavljujem svima i svakome napose, da sam se riješio održati nepokolebljiv svama zajedno suprot ovim opasnim suparnicima našeg spasa. — Ne može se pojmiti čeljadi beščasnije i bezbožnije od ovih šest, sedam li ljudi, koji, poput razbojnika, druže se potajno. Ostavljaju naše pastire, patrijare, pa, i ne pitajući nas, miješaju u ovu izdaju nas pravo-

slavne, kao da smo nijemi psi! Treba li da slušamo ovakove ljude? Kada sō obljutavi, tada se baci i nogama pogazi". — Ovaj prevratni proglas donese svoj plod. Sam mitropolit Mihailo, koji je 12 lipnja 1595 poslao predstavku predanosti papi, prestrašen oporbom, stao se kolebati; šta više, pismima, iz Novogrodeka 12 kolovoza i 28 rujna, iste godine, izjavi, da on više nipošto ne misli o uniji. Ali poslije, kajući se svoje slabosti, vrati se na pregjašnju misao. Što se tiče Lavovskog biskupa, Gedeona Balabana, stvar se prigodila ovako: on bješe zametnuo nepravednu parnicu manastiru Basilijanaca u tome gradu, a knez Konstantin, koji je bio jako moguć, obeća mu, da će ga potpomoći, s pogodbom, to se razumije, da se iznevjeri sjedinjenju. Primjer Balabanov povuče za sobom biskupa Mihaila Kopestynjskoga.

Oporba je jednako rasla i to veoma opasna. Rutenski vlasteli bijahu suprotni sjedinjenju, više zato što su ga biskupi uradili i uglavili, ne sporazumjevši se s njima, negoli za stvar u sebi. Nato se Ostroški knez združi sa knezom Gjorgjem Druckim Horskim, sa knezom Aleksandrom Polubenskim, Novogrodeckim kaštelanom, sa vlastelom nezadovoljnom svojim biskupima, da se bore zajedno protiv sjedinjenja. S njima se združiše i dva pomenuta biskupa. Tako isto esarh (namjesnik) Kijevskoga mitropolita Nestor Kozmycz, arhimandrit manastira Kijevskih Pećina Nicefor Tur, arhimandrit od Suprasla Ilarion Masalski, arhimandrit Pinski Elisej, s mnogim igumanima. Žaliboże, dolazila je u prilog oporbi apatija i, recimo čisto, nedostojni postupak Poljskoga senata i Latinskih biskupa. Nego, budući da je kralj posegao cijelim srcem za sjedinjenje, ovo pobijedi svoje suparnike[19]. Da se pak nije upotrebilo, u ovoj prilici, kojekakvo primoravanje ili nasilica, ponajbolji dokaz pružaju

[19] PELESZ O. c. I, p. 511—556. — O ljutim borbama, koje je morala izdržati unija, cf. PELESZ II, p. 37—49; i o skrbima papa i apostolskih nuncija na korist iste, *ibidem* p. 56—59.

nam dva biskupa, Lavovski i Przemyslinski, koji, sa svojim dijecesama, ostaše u pregjašnjemu stanju.

Sada, nakon tolikih mijena, o kojima ćemo na ovom mjestu govoriti, sjedinjena Crkva Rutenska, osim mitropolitske nadbiskupije Lavovske, koja je god. 1880 brojila 1,561.288 vjernika, ima tri druge dijecese: Przemyslansku sa 856.785, Munkačku u Ugarskoj sa 413473 i Eperijesku takogjer u Ugarskoj, sa 152.649 vjernika[20].

Pred što će se zbiti dogogjaj, koji smo maločas pripovjedili, stigne u Moskvu (1595) jedan poslanik papin; a ovo je prvi put, da je Rim izabrao za poslanstvo u Kremalj jednog Slavena. To bješe Aleksandar Komulović, plemićske obitelji iz Splita, o kojoj pjeva narodni pjesnik Kavanjin, a koji bijaše nadpop Sv. Jerolima u Rimu[21], poslije nego je bio kanonik u Zadru. Klement je VIII sebi uobražavao, da ovo poslanstvo ne će biti besplodno kao prvašnja; a to uobražavanje ispoljio je u uputstvima, što ih dade Komuloviću, preporučujući mu, osim saveza protiv Turaka, da podupire misao sjedinjenja Crkava. „Vama — govori mu — koji ste vješti predmetu ne će premanjkati dokazâ; a budući da u šest ili sedam stotina godina, otkako je prodrla kršćanska vjera (megju taj narod) nije valjada nigda bio poslan od ove Sv. Stolice u te krajeve čovjek, koji bi poznavao jezik (Slavenski) i koji bi bio takogjer naobražen kao vi što ste, ne gubimo nade, da će se Bog poslužiti takovim orugjem za kakvo veliko dobro svojoj Crkvi[22].

Poslanstvo nije imalo nikakvog uspjeha, te se Kolumović povrati iz Rusije, u proljeću 1595 godine, noseći carevu poslanicu papi, sa sobolovinom, što mu je šiljao kaono uzdarje za papine darove, koji su pak sastojali u jednom križu od sma-

[20] Pelesz O. c. II, p. 1089–1091.

[21] Tolstoj (O. c. I, p. 75) čini ga kardinalom, ali neosnovano.

[22] Tolstoj O. c. I, p. 317. Cf. Solovjev, Исторія Россіи VII, p. 330–331.

ragdā i u jednoj krunici od agata, koje bješe car primio iz ruku Komulovića.

Dvije godine poslije (1597), Komulović je poslan po drugi put u Moskvu, s jednim pismom, u kom Klement VIII daje caru sve nazive, kojima su, veli Tolstoj, carevi, kao i svi drugi istočni vladari, pridavali osobitu važnost. Ovaj put poslanik bi hladno primljen: sjedinjenje Rutena s Rimom bilo je tome uzrok. Sobom se razumije, da je sjedinjenje moralo biti neugodno Rusima, ne samo zato, što na taj način jedan dijel njihove braće bješe odbjegao onu Crkvu, kojoj oni jednako pripadahu, nego i zato, što nejednakost vjere, koja je već slijedovala, činjaše jednu pregradu više naspram političkim tražbinama, koje su carevi imali na oku. Komulović, kad se vratio iz ovoga drugog poslanstva, u dobi od pedeset i jedne godine ugje (1599) u Družbu Isusovaca, te svrši (1608) svoje dane u Dubrovniku[23].

Kroz ovo vrijeme dogagjaji bijahu popeli na prijesto Rusije Borisa Godunova (1598—1605), brata kraljice Irene.

Sa neumornim i udesno proračunanim naporima, spletkom, dvoličnošću i zločinstvom, od podanika postav vladalac, Boris Godunov starao se sa dobročinstvima zadobiti odanost naroda, i zbiljam je zadobi; ali glas savjesti govorio mu tajno, da se ne treba uzdati u ljubav svojih podložnika. Hele Boris, da bi ukrijepio megju njima staru misao o carevoj svemožnosti, nezadovoljan redovnom molitvom, što se molila u crkvama za monarha i carstvo, naredi drugu naročitu, koja se moraše moliti *u svakoj kući, za objedom i na večeri*, „za zdravlje tijela i duše Božjega sluge, cara od Vječnoga izabrana, svijetlog gospodara Sjevera i Istoka; za caricu i njene sinove; za napredak i mir domovine i Crkve, *sajedinjenih pod žezlom jedinoga* kršćanskog monarha vasionoga svijeta; da se svi drugi

[23] Spomenici u svezi sa Moskovskom misijom Komulovića: *Starine* (Zagreb 1884) XVI, p. 220—251.

vladaoci poklanjaju pred njim, *da ga služe kao robovi*, te da slave njegovo ime od jednoga mora do drugoga, do krajeva zemlje; da Rusi blagodare vazda Vječnomu, što im je dao gospodara, čiji je duh bezdana premudrosti i čije je srce puno ljubavi i dugodušnosti; da sve države dršću na pogled našeg oružja, a Rusija da se množi i spasi inostajno; napokon, da mlagjahni cvjetni izdanci Borisova doma rastu pod nebeskim blagoslovom te pokrivaju (vladaju) svoju domovinu dori do konca vijekova[24]". — Na ovaj način — dodaje Karamzin — Boris, sa svojom taštinom i licumjerstvom, usudio se obeščastiti najsvetiji rad duše, njenu tajnenu svezu sa Božanstvom, prinugjavajući narod, da uzvišuje pred Onim, komu ništa nije sakrito, kreposti jednog razbojnika, jednoga zlopakog otimača.

Koristeći se polaskom dvaju misionara u Aziju, Klement VIII piša, 1601 godine, caru, te ga moli, da nastavi dobre snošaje sa Sv. Stolicom, po primjeru svojih prethodnika. Tri godine kasnije slična okolnost dade papi novu zgodu, da piše samomu caru, u istome smislu, preporučujući mu druge misionare, što igjahu u Aziju[25].

Naskoro unutrašnje stvari Rusije dale su povoda življim i zanimljivijim saobraćajima izmegju Rima i Rusije.

Ivanu Groznomu bješe ostao još jedan sin, po imenu Dmitar ili Demetrije, dijete od godine dana. Kako je Feodor bio bez poroda, to Demetrije mogao bi jedan dan iskati prijestolje. Toga radi, 1584 godine, Boris Godunov, koji je već imao u ruci svu vlast, zatoči u Uglič maloga Demetrija s njegovom majkom, caricom Marijom, sedmom i posljednjom ženom Ivanovom. Potom pukne glas, da je Demetrije, kome bješe nastala osma godina, smaknut u jednoj pučkoj buni (1591), koja se dogodila u onome gradu. Nego, god. 1603, razglasi se, od jednog do drugog kraja Rusije, da živi sin Ivana IV;

[24] KARAMSIN XI, p. 122 sq.
[25] TURGENEV II, n. 32–33.

a puk povjerova. Pokaza se odista jedna otajstvena ličnost, jedan laživi samozvanac pod imenom Demetrija, sina Ivana IV, koji, da je utekao od sverjeposti Borisove u buni 1591 godine; budući da je jedno drugo dijete, od onih, što igrahu tada s njime, bilo griješkom uhvaćeno te umoreno.

Povjesna kritika nije još izrekla posljednju riječ o ovome pretendentu. Neki hoće, da je prosti varalica, jedan kalugjer, otpadnik Čudovskoga manastira, imenom Griška Otrepjev. Drugi drže, da je zbiljam bio sin Ivana Groznoga. Treći opet, da nije bio ni jedno ni drugo, nego obična svjetska protuha. Ali poslije onoga, što je pisao Pierling[26], vrlo je teško ne prihvatiti barem mogućnost, da onaj, kome istorija daje ime „lažnog Demetrija" nije baš pravi Demetrije.

Car Boris Godunov stane tražiti toga novog takmaca prijestolja: ali on uteče u Poljsku, gdje ga primi Sandomirski vojvoda Juraj Mnišek, koji mu obreče ruku svoje kćeri Marine, te ga potpomogne, da sakupi jedno odijeljenje vojske, s kojom provali u Rusiju. Boris izide mu nasusret; ali ga njegove čete ostave, prešavši u oko Demetrijev, koji tako pobjedonosan ugje u Moskvu (30 lipnja 1605). Utom Boris Godunov bijaše već umro 19 travnja od neizlječivog krvotočja, a Demetrija proglase carem.

Demetrije, prije nego će sjesti na Ruski prijesto, dok je bio još u Poljskoj, bilo s osvjedočenjem ili vuhvenstvom, pokatoličio se (1604), koje papinski poslanik u Krakovu, Klaudije Rangoni, saopći papi Klementu VIII[27], koji bijaše i otprvo obavješten, da se pojavio Demetrije na pozornicu. To učini te je Demetrije stupio u izravne odnošaje sa Sv. Stolicom i s poslanikom Rangonijem. Najprije, poslanicom 24 travnja 1608 godine, javlja papi svoje obraćenje, onda se meće pod njegovu

[26] PIERLING, *Rome et Demetrius, d'après documents nouveaux* (Paris 1878).

[27] PIERLING, *Rome et Démétrius* p. 186—188.

zaštitu, davši mu razumjeti, ako mu uspije dobiti kraljevstvo svojih predaka, koje mu po nasljedstvu pripada, da će nastojat sjediniti Rusku Crkvu s katoličkom[28]. Udobnijega sredstva i kjednu pouzdanijega, eda obrati na se pažnju Sv. Stolice i zadobije njenu blagonaklonost, Demetrije ne mogaše naći. Klement VIII odgovori mu, ukrepljujući ga u dobrim odlukama; a on, 30 srpnja 1604 godine, snova piše Sv. Ocu, te mu zahvaljuje na njegovoj očinskoj blagonaklonosti, i ponavlja obećanje, što bješe učinio u prvoj poslanici: „A kada — ovako piše — htjedbude blagosloveni Bog pomoći me te mi opet dati moje kraljevstvo . . . za me ne će biti draže stvari, niti većega probitka, što uložiti sve ono, što je u meni, mladost, zdravlje, svu državu, pa isti svoj život za korist kršćanstva i apostolske Stolice, a tako isto voditi sve narode, kojima sam vlasnik, ovome istom cilju[29]".

Prije nego je stigao u Rim glas o sretnim uspjesima Demetrija, umre Klement VIII (3 ožujka 1605), a bješe umro i njegov neposredni nasljednik Lav IX, koji je sjedio na Stolici samo 27. dana. Papa Pavao V čuvši za te uspjehe, naredi (4 lipnja 1605) poslaniku Rangoniju, neka opširnije izvijesti papinski Dvor o svemu onom, što se tiče „pobožnoga novokrštenika". Nekoliko dana docnije (18 lipnja), stožernik Valenti, državni tajnik, pisa svojom rukom u istome smislu Rangoniju. Svetu je Stolicu veoma zanimalo imati točne i potpune obavijesti, eda uzmogne udesiti svoje sveze sa sretnim pobjediteljem. Iste godine, 16 srpnja, Valenti opet piše poslaniku u Krakov; ali ovog puta cifranim pismom. Ovo mu bješe sadržina: „Izvještaj, da je umro veliki vojvoda Moskovski. Zapriličilo je, da se sa Demetrijevim uspjesima treba nadati većim stvarima: budući da je on katolik, kako V. G. piše. Zato papa sveudilj čeka uspjeh pregovorima; pa kako se ne sumnja, da

[28] *Ibidem* p. 157—158.
[29] *Ibidem* p. 160—151.

ćete ga navadnim marom potanko obavješćivati o onome, što će se naizredice zbivati, tako vam nalaže, da razmišljavate o onome, što bi mogla činiti Njegova Svetost u slučaju, kad bi Demetrije ostao slobodan gospodar toj državi, da ga utvrdi u u katoličkoj vjeri te uzdrži blagonaklonjena ovoj Sv. Stolici[30]".

Pierling u poodu ovog predmeta čini ovu primjedbu: „Rim je puštao dogogjajima njihov slobodan tok, te nije rukovao Demetrijevim činima, premda je nazorice išao za različitim mijenama onoga spomenitog dogogjaja, a sa neskrivenom mišlju, da ga upotrebi na pobjedu vjere. Htjeti Rimu ipak — kako je navada povjesničara sa prerasudnim idejama — zbog toga prigovarati, to je nepoznavati samu prirodu apostolske revnosti za raširenje istine. Osim toga se vidi, da nije nigda postojala makijavelistička osnova, što se pridijeva papama, da su oni znalice najmili jednog otimača. Rim je izgledao samo jednu stvar: učiniti Rusiju dijelnicom svih blagodati prave vjere i kršćanske prosvjete, netom bude katolik gospodar u onom prostranom carstvu. Rimska depeša 16 srpnja 1605 tome je neprijeporan dokaz. Otpravljena onome, koji je držao u svojim rukama niti rukovanju posala, i skrivena poznanju neupućenih, sa cifranim pismom, ona nam dopušta doviti se pravoj misli Rima. Njemu bijaše kulminantna točka: ukrijepiti Demetrija u katoličkoj vjeri, te ga sačuvati naklonjena Sv. Stolici[31]".

Kad je poslanik Rangoni poslao u Rim traženi izvještaj, Pavao V pisa dva pisma Demetriju. S prvim, od 12 srpnja, napisanim sa blagorodnim i otmenim izrazima, papa pominje caru vjekovite istine, o kojima visi spas duše: s drugim, pisanim pri svrsi istog mjeseca, preporučuje mu četiri Karmelitana, koji su, preko Moskve, putovali u Rusiju[32]. Malo doc-

---

[30] *Ibidem* p. 195 sq.
[31] Pierling O. c. p. 80 sq.
[32] Turgenev, II, n. 37—38.

nije ili u mjesecu kolovozu, papa je pisao Poljskomu kralju Sigismundu, kardinalu Macijejovskomu i palatinu Sandomiru[33]. U ovim pismima papa govori o duhovnom dobru, što bi ga zadobile duše, kada bi Demetrije ostao vjeran Rimskoj Crkvi[34].

U mjesecu listopadu Rangoni posla u Moskvu svoga kapelana, Luigja Pratisolija, da čestita Demetriju na njegovim pobjedama; ali još više ne bi li na taj način dobio izvjesnih vijesti o uspjesima od njega postignutim. U pismu, što ga Pratisoli nosio novome caru, poslanik mu je umjesno isticao, kako bi mu bilo probitačno, podržavati dobre sveze s Poljskim kraljem, te mu je spominjao i religiosne probitke[35]. Rangoni govori o sjedinjenju; ali samo tek pripominje Demetriju namjere, koje bješe on sam očitovao, a tako i obećanja, koja Bogu bješe učinio. Nema ni riječi, koja bi ijole nagovješćivala za kakav ugovor izmegju njega i pape: sasma pouzdan dokaz, da megju Sv. Stolicom i Demetrijem nije postojala ma kakova ugodba.

Na 22 studenoga 1605 Demetrije, punovlasnicom, vjenča Marinu, kćer palatina Sandomira. Da bi spriječio smetnje, koje bi, njegova ženidba s jednom katolikinjom, mogla uzrokovati u Moskvi, on se bješe preko istoga palatina obratio poslaniku Rangoniju, neka dobije Marini dopust primiti pričest iz patrijarovih ruku, bez čega ne bi bilo moguće krunisanje; osim toga dopust, da može posjećati Grčke crkve te jesti mrsna u subotu, a posna u srijedu. Sv. Stolica nije htjela dati te povlastice. Demetrije nadalje pitaše, da bi mu papa priznao ime „imperatora" ili barem „cara". Sv. Stolica obavijesti ga, da se ne će zatezati udijeliti mu ovo drugo ime, samo ako se ne bi

---

[33] *Ibidem* n. 51—43.

[34] Si Demetrius constans in fide permanserit, non desperare debemus, Moscovitas aliquando ad sanctae Romanae ecclesiae gremium adduci posse. Nam illa gens principi suo addictissima est. TURGENEV II, n. 42.

[35] PIERLING O. c. p. 162—165.

uvrijedio Poljski kralj. Što se tiče prvoga imena, stvar je bila sasma različita; jer, prama tadašnjem juridičkom shvatanju, imperatorsko ime ispoljavaše pojam pokrovitelja Crkve i megjunarodnog sudije. Stvar motrena s ovog motrišta, Demetrije prosio je u pape ono, što ovome ne bješe moguće učiniti.

Svrhom prosinca Demetrije otpravi u Rim Jesuita Lavickoga, koji je putovao u istočnoj crkvenoj odori; imaše bradu i duge vlasi, a nošaše Bizantinski križ na prsima. Cilj je poslanstva bio: pokazati papi carevu nakanu zavojštiti na Turke, a zanimati Rimski Dvor, da se zauzme za savez kod Poljskoga kralja. Lavicki prispje u Rim oko 18 ožujka 1606 godine. Kroz ovo vrijeme Pavao V bješe pisao više pisama Demetriju: 3 prosinca čestita mu na ženidbi s Marinom; a 16 istoga mjeseca i 11 veljače ponavlja redovnu misao Sv. Stolice.

Kad se Lavicki vraćao u Rusiju, papa mu preda za Demetrija jednu poslanicu, pisanu 10 travnja (1606). U ovoj papa stavlja za ugled caru, cara Konstantina, sigurno ne štedeći hvalâ sretnomu pobjeditelju Moskovskoga prijestolja; ali u isto vrijeme, kao vjerni pastir, podsjeća ga, neka se oduševljava nadnaravnim načelima, te se vlada u svemu po pravilima, što ista propisuju. Opominje ga jošte, da ne vjeruje ereticima, koji su radi izgubiti ga, te da se okruži pametnim i poštenim savjetnicima. — Istome Lavickome bijaše dat odgovor na Demetrijeva pitanja o ratu[36].

Još prije nego je stigao Lavicki u Rim, Krakovski poslanik bješe poslao (u veljači 1606) u Moskvu svoga sinovca, kneza Aleksandra Rangonija, s jednim brevom papinim od 5 kolovoza 1605 godine, upravljenim Demetriju. Sv. Stolica htjela namjestiti u Moskvi diplomatičko poslanstvo; ali je odma odustala od ove namisli. Megjutim Demetrije, tom prilikom, pošalje papi jedno pismo[37], koje nosi datum od 5 ožujka 1606

[36] *Ibidem* p. 113—114: 196.
[37] *Ibidem* p. 171—172.

godine, gdje mu izriče svoju zahvalnost, i iskazuje svoju predanost naprama katoličkoj vjeri. Treba zabilježiti dragovoljnu i jasnu ispovijest, što ju čini, da je, naime, gojio u svom srcu osjećaje sinovske odanosti k Sv. Stolici još pregje nego je upoznao papino dobro raspoloženje spram njega[38]. — Nego, bijaše li on bezilno predan katoličkoj vjeri, kako je govorio? Teško je to vjerovati. Stvar je vjere, sa njegove strane bila više jedno sredstvo, jedna ishitrena varka, ne bi li prevario papu te sebi obezbrižio moralni oslonac katoličkog svijeta. Zna se, inače, da je udaljio od sebe Jesuite, a okružio se protestanskim savjetnicima, kojima bješe poklonio svekoliko svoje pouzdanje. Sreća i vlast opčiniše ga i povedoše kobnim putem. Katastrofa se nije zadocnila.

Na 27 svibnja 1606 godine jedna urota uze mu krunu i život. Njegovo mrtvo tijelo bude ostavljeno tri dana te izloženo grdnjama bijesne svjetine, koja ga izatoga spali, pa sa sakupljenim pepelom napuni top, da mu raznese pepeo u vjetar, da ne bi počem — govorahu ti zanesenjaci — uskrsao na sudnji dan. — Demetrije je carovao jedanaest mjeseci.

Rimu, koji Demetrije bješe prevario, kad je čuo za njegovu smrt, čisto bude žao. A budući da se lako vjeruje onome, što se želi, poznije povjerova lažnom glasu, da Demetrije još živi: jer se govorilo, da nije on ubijen, nego jedan Nijemac mjesto njega. I zaista jedan drugi lažni Demetrije naskoro se pojavi; jer boljar Basilije Šujski bijaše se dao proglasiti carem gragjana Moskovskih.

Rusija se nalazila tada u presudnome času. Duhovi bijahu užasno uzrujani: sve je bilo u metežu i vrevi. Basilije Šujski morao odreći se prijestolja (17 srpnja 1610), a većina boljara onda ponudi krunu Vladislavu, sinu Poljskoga

[38] Et quidem si antea priusquam ullas a Sanctitate Vestra litteras haberemus, aut de tali erga nos benevolentia quicquam sciremus, tamen nostrum prorsus filialem animum propter ipsam apostolicae Sedis sanctitatem et praeminentiam, quam alii christiani principes humiliter venerantur et suscipiunt, Sanctitati Vestrae probare voluimus.

kralja (17 kolovozoa 1610). Ali zahtijevahu od njega, da se odreče katoličanstva, te da zagrli narodnu vjeru, obricajući, da će smrću kazniti onoga, koji se usudi prevariti Grčku vjeru. Toga radi patrijar Ermogen pisa kralju Sigismundu: „Daruj nam tvoga sina, koga Bog ljubi te izabra za cara, da ugje u krilo pravoslavne Crkve, koju su proroci prorokovali, apostoli propovijedali, sveti Oci utvrdili, koju svrh toga postojano i nepromjenito ispovijedaju svi pravoslavni kršćani, a dojako se sja, svijetli i blista kao sunce[39]". — Izbor Vladislavov osujetiše častoljubivi ciljevi kralja Sigismunda, koji je htio podvrći Rusiju žezlu Poljskih kralja. Uto drugi lažni Demetrije, koga Rusi prozvaše *Tušinski pustahija* (od sela Tušine dvanaest vrsta od prijestonice, gdje bješe potukao carske čete), bude smaknut od jednog svoga prijatelja; i tako se rasprsnu njegova stranka. Napokon, 1613 godine, Rusi izabraše carem Mihaila Teodorovića Romanova, koji je tada imao šesnaest godina, te činiše, da ga okruni Kazanski mitropolit, jer je u to vrijeme bila izpražnjena patrijarska stolica.

Mladi car bješe podrijetlom od jedne Pruske porodice, koja se nastanila polovicom XIV vijeka u Moskvi, gdje se uspela bijaše do najodličnijih dostojanstva. Njegov otac Teodor Nikitić, primoran od Borisa Godunova uljesti u manastir, a odakle ga izbavi car Dmitar, da ga pak posadi na mitropolitsku stolicu Rostovsku, bješe tada sužanj Poljakâ u Marijenburgu. Njegova majka bijaše prinugjena poći u duvne u manastir Kostromski.

Mihailo, osnivač sadašnjega vladajućeg Doma Romanova, uzlazeći na prijesto morao je voditi dvojak rat, — sa Švedima i sa Poljacima. Provala Donskih Kozaka i uzbuna nižeg plemstva naigjoše nabrzo, da umnožaju kolebljivost njegova stâda. Ne mogavši okušati bojne sreće s tolikim neprijateljima, učini mir sa Švedskom, primajući uvjete, koja ma ona nametaše.

[39] Pichler II, p. 105 sq.

Nadbijen zatim od Poljaka i gonjen čak do u Moskvu, ispod zidova prijestonice (1618) uhvati mir sa Vladislavom, koji kupi s ustupom Smolenskog i nekih drugih gradova. Krepošću ove pogodbe steče slobodu svom ocu, mitropolitu Filaretu. Njegov dolazak u Moskvu budne dan svečanosti za cijelu Rusiju. Filaret je bio namah imenovan patrijarom, a u isto vrijeme postavljen na praviteljstvo državnog Savjeta. — Mihailo umrije od kapi (u lipnju 1645), u dobi od 49 godina, a nasljedi ga sin Aleksije (1645—1676).

Pod vladom ovoga, Dorozenko, hetman Poljske Ukrajine, da bi podvrgao pod svoju vlast i Rusku Ukrajinu, bješe se združio s Portom. Turci čim vidješe, da su se oslobodili od Kandijanskog rata, pod Muhamedom IV i velikim vezirom Ahmed Köprilom, prijegju Dunav, zauzmu Kamenec, koji je držan bio neosvojiv; bijahu iz topova Lavov, a u Bučaskom miru nametnu Poljskoj sramotne uvjete te je uharače (1672). Car Aleksije, kad smotri opasnost, obrati se vlasnicima Evrope, da ih skloni na savez protiv Osmanlija, a savjetovan od svoga ministra Metveja, s istom svrhom piše takogje papi Klementu X, šaljući (1673) u Rim gjenerala Pavla Menesija, koji bješe katolik. Naum Ruskog gospodara bude osujećen. Evropa, zapletena unutrašnjim ratovima, nije mislila sklopiti saveza protiva Polumjesecu.

Za nas je važno Rimsko poslanstvo. Menesije bijaše dobio nalog, da zastupa u Rimu isto dostojanstvo carevo, neka bi se jasno odredio pripadni stad dvaju Dvora. U poslanici papi upravljenoj, Ruski vladalac zove ga samo „učiteljem Rimske Crkve". Poslaniku pak bjehu dane ove naredbe: kod primanja, neka jednostavno pozdravi papu; prohtije li se papi, da mu poslanik cjeluje nogu, to da ne čini, već samo, neka mu cjeliva ruku: kad on izusti carevo ime, ako se ne digne papa na noge, i ne upita za cara, reći će mu: „Kad se poslanici našeg gospodara predstavljaju Njemačkom kralju, Njegovo kraljevsko Veličanstvo, bratoljubnim i prijateljskim osjećajima, digne se

na noge, pa, dok se izriče carevo ime, otkrije glavu te pita za njegovo zdravlje, stojeći na nogama s otkrivenom glavom: isto da bi morao činiti i papa, eda pokaže svoju naklonost i svoje prijateljstvo spram cara": ako bi papa naredio kome svome komorniku, da uzme carevo pismo te mu ga preda, poslanik, da ne da pisma iz svojih ruku, već neka ga sam preda u papine ruke, izjavljujući, ako su dojako Ruski poslanici drugojačije činili, to nisu ispunjavali svoju dužnost; budući da se morahu više brižiti za čast svoga gospodara.

Kad je Menesije dolazio u Rim (8 kolovoza), papa mu pošlje nasusret nekoliko milja od vječnog grada Jesuita, kneza Lesly, koji mu je bio namijenjen za druga, a za stanovalište odredi mu palaču na Montecavallo. Prije svečanog saslušaja, stožernik Altieri, papin sinovac, zadugo je raspravljao s njime o obredniku, ali se ne šćadijaše nikako skloniti na cjelov noge, govoreći: „Meni je izrijekom zabranjeno cjelivati papinu nogu; jer moj gospodar ne ispovijeda vjeru Crkve katoličke Rimske". Nato pri tržanstvenom dočeku, koji bješe 15 kolovoza, bude oprošten dvorskog papinskog obreda. — Papa je kasnije imao s njime povjerljiv sastanak i bez svjedokâ, na kom je Menesije, ne sumnjamo se, kao pravi i gorljivi katolik, zadovoljio glasu svoje savjesti.

Klement X odgovori vrlo udvornim pismom caru, obričući, da će nastojati svim silama kod kršćanskih vladara u prilog saveza. Papa završuje pismo s ovim riječima: „Mi ćemo megjuto toplo moliti Oca svjetlosti, da savršenom ljubavlju sjedini s Nama i sa svojom Crkvom tvoje blagorogje[40]".

Nego misli Aleksijeve ne sezahu se dalje od saveza protiv Osmanlijâ. Stoga je mogao sa svom istinom Kulmski biskup u to vrijeme pisati, da nema nikakve nade za Aleksija ili njegove sinove, da postanu katolicima, a još manje vascijeli narod Ruski[41].

[40] Tolstoj, *Le Catolicisme romaine en Russie*, I, p. 102—104. 319.

[41] Moschum romano-catholicam fidem suscepturum, nulla fides. In schismate nimiun ille pervicax et frustra jam in negotio religionis pertentatus. Moschos cogitationem omnem de religione catolica procul

Ovgje ćemo iz zagogja o ovome predmetu pomenuti jednu spametnu primjedbu Dubrovčanina Stjepana Gradića. Ovaj glasoviti čovjek, u jednom govoru „o narodima Slovenskog jezika", što ga je izrekao oko godine 1674. pred stožernikom Rasponom, reče: „Ne treba čekati (skoro) obraćenje Rusije; no bi se teško sagriješilo protiv Božje providnosti, kad se ne bi pokušalo učiniti od velikog kneza i njegova sina jednog Konstantina i jednog Ermenegilda[42]".

Pod Aleksijevom vladom vidio se u Rusiji čudan blagovjesnik. To bijaše Rimokatolički svećenik, a zvao se Juraj Križanić. Rodivši se u Hrvatskoj i posvetivši se svećeničkom činu, bilo mu osamnaest godina, kad ga je poslao, Zagrebački biskup Vinković, učiti bogoslovlje iznajprije u Beč, pak u Bolonju. Godine 1640 ode u Rim, te isposlova, ne bez velike teškoće, da ga primu kao pitomca u Grčki zavod Sv. Atanasija. Tu se riješi učiti Grčki jezik; dok je, u isto vrijeme, megju Grčkim mladićima, ozbiljno proučavao raskol, da bi mogao, jedan dan, s većim pregalaštvom uticati na Slavene, odvojene od katoličke Crkve. Mladi je svećenik učio sa žarom istočni obred i stari Slavenski jezik, koji tada bješe organ vjere i Slavenske književnosti u Rusiji i Srbiji. Iskao je još u Sv. Stolice povlasticu, da može govoriti misu po istočnom obredu. U isto je vrijeme spravljao jednu ragju na Slavenskom jeziku, proti dogmatičkim zabludama Grkâ. Zanimao se isto tako živo ispitivanjem i popravljanjem liturgjičkih knjiga glagoljskih, koje je Sv. Stolica, služeći se stručnim Hrvatima, baš tada bila preduzela, u nadi, da bi nove knjige mogle doprinijeti, da se poruši zid, što je odvajao veći dio Slavena od katoličke Crkve. Križanić je kasnije radio na jednom djelu s natpisom: *Bibliotheca schismatum*

habere, nec temere dehinc relationibus fidendum videri. Nullam spem catholicismi romani, aut unionis cum Latinis in magno Moscoviae duce filiisque principibus, multo minus in tota gente affulgere. TURGENEV II, n. 117, p. 241.

[42] TURGENEV l. c. p. 242.

universa, koje je nosilo epigraf: *Et non erunt ultra duae gentes, nec dividentur amplius in duo regna. Et pastor unus erit omnium eorum; et fiet unum ovile et unus pastor* (Ezek. 37, 22, 24; Iv. 10, 16). Oko polovine XVII stoljeća Križanić je već bio preteča panslavismu. Kao teologa i katoličkog svećenika groza ga je poduzimala od Bisantinskog raskola, te bi ga nazivao najvećim zlom svijeta. Bijaše mu odvratan jošte više i zaradi štete, što je učinio i neprestano činjaše Slavenskim narodima. Iza 1655 godine, Križanić ostavlja Rim[43], te ide u Rusiju, da tamo vrši svoje djelanje.

Da nije primio, i od koga kakav zadatak? Ništa se ne zna. Hele on sniva o sjedinjavanju Slavena u jednu Crkvu, da bi svi pripadali jednom Krstovu stadu, pod jednim vrhovnim pastirom, Rimskim Nadsvećenikom. To nije sve. Križanić je imao na umu još jedno drugo sjedinjenje, sjedinjenje političko, koje bi moralo sajediniti sve Slavene u jedan narod. Na kraju krajeva njegov ideal bijaše neki *non plus ultra*. On će prema tome propovijedati u Rusiji prvo svega Slavensku solidarnost, te će se truditi da pridobije za ovu misao cara i narod. Ako uzište vrijeme i udobne prilike, Slavenski će rodoljub ustupiti mjesto katoličkomu svećeniku. Ali vajme! Katoličko ime i čin Rimskog svećenika ne mogu, da ne probude nepouzdanje i podazrivost u Ruskom pravoslavlju. Na 8 siječnje 1661 godine, carevim ukazom, Križanić je osugjen na progonstvo, te je zatočen u Sibiriju. I ovgje još on sanja o panslavismu; ali ne zaboravlja, da je svećenik. U knjizi *Politika*, koju je ongje napisao, ovako govori caru: „O care gospodaru, ti držiš u ruci palicu Mojsijevu: ti možeš tvoriti čudesa: ti možeš zaslužiti vječito blagosivanje Slavenskog plemena. U Rimljana, dobri vladaoci bijahu zvani oci domovine: samo ime *gospodar*, kojim Slaveni nazivaju monarha, znači, da mu treba biti svojim narodima pravi domaćin[44]". U knjizi pak o *Providnosti*, koju

[43] Od 1652—1656, on se je nalazio u Rimu: to je nesumnjivo. Cf. *Starine* (Zagreb 1886) XVIII, p. 216.

[44] Leger, *Nouvelles Études Slaves* (Paris 1880), p. 23.

napisa takogjer u Sibiriji, svjetuje, neka se zbriše u molitvama za cara sve ono, što ga približava božanstvu, jer veli, da mu se čini vidjeti u tim nazvanjima huljenje na Boga, svetogrgje. Prekorava još Ruse, što praznuju carske godove s većom svečanošću nego Božje, presvete Djevice i svetaca, te im zabavlja, što su stavili u državni grb, mjesto križa, dvoglava orla, kobno nasljedstvo Rimsko-Bizantinskog carstva. U istome spisu napada i na Grčki raskol[45]. U drugoj teološkoj raspravi krštenja, koje je Ruska Crkva ponavljala na katolicima, što prelažahu u njeno krilo, Križanić raspravlja nanovo bez okolišanja protiv Bizantinskog raskola, te govori oštro o njegovu začetniku, — Fociju. Treba pripomenuti, da je i ovaj spis sastavio u Siberiji a, što je više, posvetio ga Moskovskom patrijaru[46]! — Očito je Križanić bio jedan doktrinarac. Opsjenjen svojom lijepom i blagorodnom mišlju nije znao cijeniti praktične zbiljnosti stvarima.

Godine 1676 umre car Aleksije Mihailović u 47 godini, a naslijedi ga stariji sin, Feodor (1676—1682), koji je imao devetnaest godina. Njegov otac nije htio nigda pomilovati Križanića, premda ga je ovaj zato mnogo puta molio, dok je Feodor uslišio molbu toga slavnog izgnanika, te mu dopusti, da se povrati u Moskvu (1676). Hrvatski svećenik oslobogjen od Sibirije, poslije 15 godina zatočenja, ostavi Rusiju; ali se dosada ne zna, kamo je otišao, da dovrši svoje dane[47].

Za Feodorova vladanja znatno je uticao na Dvoru Šimun Polocki. Bješe to čovjek zaslužan, koji, pošto je svršio nauke u Poljskoj i posjećao katolička učilišta, dogje (1667) u Rusiju, te mu bude povjereno, da odgaja Feodora. Ne izlažući napasti svoga povjerenja kod cara Aleksija, bješe posegao za stvar patrijara Nikona, koga je osudio jedan sinod, po nalogu samog cara, te zatočio u jedan manastir, podaleko od prijestonice (1666). Šimun je pobijao temeljnim radnjama zablude raskolnika, a u

---

[45] Leger *Ibid.* p. 42.
[46] Leger *Ibid.* p. 42.
[47] *Rad Jugosl. Akad.* XVIII, p. 164—215.

isto je vrijeme pisao drame, koje su se predstavljale u stanu kneginje Sofije, kćeri Aleksijine. Kad je njegov gojenac stupio na prijestolje, on upotrijebi povjerenje, što ga uživao, te osnuje dvorsku tipografiju; pak stane propovijedati. Ovo je bila smiona novština; budući da je dotada bilo dopušteno samo čitati neke homilije, uzete iz svetih Otaca. Šimun je pokazivao katoličke težnje: čime ozlojedi patrijara Joakina. Ali on, potpomagan moćnim carevim prijateljstvom, malo se bojao njegove srdžbe, šta više, sumi svrgnuti ga sa patrijarske stolice. Njegova je namjera bila uspostaviti Nikona, koji je još bio u životu. Da bi spriječio raskol, Šimun predloži caru, neka postavi četiri patrijara, umjesto četiri mitropolita, a da se nad njima stavi Nikon, sa naslovom *papa*.

Tada bijahu katoličke misli na Moskovskom Dvoru pristupačne. Rusija je živjela u najljepšim vezama s Poljskom. Feodor bješe vjenčao (1680) jednu mladu Poljakinju, Agatu Grušetzku, o kojoj se govorilo, da naginje ka katoličanstvu. Spoljna politika careva usregjivala se u ove dvije misli: tijesna sveza sa Poljskom i savezna tvorba suprot Turčinu, pri čemu bi morali sudjelovati Njemački car, papa i Mletačka republika.

U takovim prilikama Šimun naumi osnovati u Moskvi školu, koja, dok bi rasprostranjavala u svećenstvu i puku prosvjetu, bila bi u isto vrijeme branik kršćanskih dogmata protiv zabluda zapadnog protestanstva. Na nesreću Šimun umrije prvo nego se je mogla ostvariti ova lijepa misao. S njime nestade čovjeka, koji bi bio podoban patrijaru protivu stati. Car, ne znajući kome bi povjerio upravu zavoda, — jer nije smio dobaviti učitelje iz Kijeva, pribojavajući se Joakimova protivljenja, zaiska učitelje od Carigradskog patrijara. Uto umre, 1682 godine, car Feodor, a vlast prijegje u ruke sestri mu Sofiji, vjernoj baštinici njegove politike. Godine 1685 dogjoše napokon u Moskvu učitelji, poslati od Carigradskog patrijara. Bijahu to dva brata Sikudes, rodom s Jonskih otoka, koji su

dovršili svoje nauke u Mlecima i Padovi. Novo učilište, prozvato „Slavensko-Grčko-Latinska akademija“, bude povjerena njihovoj upravi.

Feodora, koji nije ostavio djece, bijahu naslijedili njegova dva brata, Ivan i Petar, prvi od kojih imao je šesnaest godina a drugi deset, kad ih dopade kruna Rusije. Sofija, njihova sestra, u njihovo ime, držaše za sedam godina (1682 do 1689) u svojim rukama vladu carstva, a potpomagao je njeni ljubimac Galitzin.

Za njezine vlade, Sv. Stolica obnovila je svezu s Rusijom. Godine 1684 Njemački car Leopold pošalje u Persiju Naksivanskog nadbiskupa Sebastijana Knabeja. Ovaj se zaustavi u Moskvi te se predstavi kolegiju (Ministarstvu) spoljašnjih posala uvjeravajući Rusku vladu, da papa Inocent XI želi nanovo stupiti s njome u sveze, što bijahu pretrgnute zbog gdjekojih mučnoća u titulama. Tvrdio je nadalje, da mu je poznato iz pouzdana izvora, da Sv. Ocu ne bi bilo teško dati carima njihovo potpuno nazvanje, s uvjetom pak, kad bi i sami davali njemu nazvanje, koje mu pripada. Nakon odlaska Knabeova u Persiju, nastavi pregovore o ovome predmetu ministar cara Leopolda u Moskvi. Moskovska vlada ne htjede popuštati, niti dati papi naziv „Oca“, nego je zahtijevala, da se papa zadovolji nazvanjem: „Preblagočasni i presvijetli Gospodin Inocent IX, papa i predostojni pastir Rimske Crkve[48]“.

Iste godine (1684) dogju u Rusiju Jesuiti. Poslanik cara Leopolda, Ivan-Krsto Girovsky, bješe poveo sa sobom o. Schmidta, u svojstvu kapelana, a Bečki je Dvor upotrebljavao Jesuite kao glasonoše, što mu ih šiljaše. Kad je Girovsky otputovao iz Moskve, ostavi ongje Schmidta, kome vlada dopusti otpravljati bogočasnu službu katolicima toga grada. Godine 1685, s Curtiusom, Leopoldovim tajnikom, dogje drugi Jesuit, Albert Dubois, s jednim papinim pismom. Papa pozivaše Ru-

[48] Tolstoj O. c. I, p. 141—143.

siju u savez protiv Polumjeseca te je iskao, da se uspostave diplomatički odnosi sa Sv. Stolicom. Inocent XI činjaše još jedan velik korak k pomirenju. Dok je davao caru sve naslove, što su ugagjali Moskovskoj vladi, da ne bi štetovavao na svojoj namjeri, izjavi, da će primiti drage volje onaj prosti naslov, koji mu ista vlada bješe predložila. Godine 1687 stiže u Moskvu, s jednom preporučnicom cara Leopolda, Jesuit Ivan Vota, komu je sam car bio dao naredbu, da pregovara u ime njegovo i Sv. Stolice, o sajedinjenju Crkava. Vota bude dočekan od regentice Sofije sa znakovima osobite počasti.

U ovaj par dva Jonska kalugjera na Feodorovoj akademiji zapodješe teološko pitanje, za koje ne bješe ga, da se ne bi zagrijao. Popi, kalugjeri, svjetovnjaci, ljudi i žene, svak je učestvovao raspri. Htjelo se znati, da li se na žrtvi mise kruh i vino pretvaraju krepošću riječi Isukrstovih: *Ovo je moje tijelo, ovo je moja krv*, ili zazivanjem Duha Svetoga, što Grci zovu *epiklesa*, koja se u istočnim liturgjijama izgovara malo poslije Gospodnjih riječi. Prepirka postade veoma živahna. S jedne strane bijahu svi oni, te su naginjali na katoličanstvo, kao Silvestar Medvedev, starešina manastira Zaikonospaskoga, kalugjer Saba Dolgi, iguman Inocent, jedan svjetovnjak, koji je zauzimao visoko mjesto, Teodor Ščeglovitoj i mnogi drugi. Patrijar Joakim, dva učitelja Lykudes, sa svim onima, što su bili jezni na katolike, uvrstali se pod suprotnu zastavu. Ovaj prijegon knjigama i raspravama trajao je sve dok Sofiji ne bi uzeta iz ruku vladavina[49].

Pod vladom Sofijinom, na troškove cara Leopolda, a s posredovanjem njegova tajnika Curtiusa, bila je kupljena u Moskvi jedna kuća za Jesuite, koja je pak upisana u katastar na ime jednog Talijanca, nastanjenog u tom gradu, a koji se zvao Guasconi. Jesuiti otvorili su odma školu za uzgoj mladosti. Sofija im bijaše blagonaklonjena, a tako i knez Galitzin, koji

[49] GAGARIN *Le Clergé Russe*, p. 115.

je vodio spoljašnju politiku; ali ih je mrzio patrijar Joakim. Stoga, kad Dvorski prevrat zbaci, 1689 godine, Sofiju, oni su udilj osjetili posljedice njegove protipapinske mržnje. Patrijar, tom prilikom, zaradi Sofijinih katoličkih težnja, pristajao je na Petrovu stranu. On je dobio od mladoga cara naredbu, neka se prognaju Jesuiti. U kratkome roku od 24 sata oni su morali ostaviti Moskvu[50].

---

[50] TOSTOJ l. cit. Cf. THEINER, *Die neusten Zustände der kath. Kirche beider Riten in Polen und Russland*, p. 113.

POGLAVLJE V.

Petar Veliki (1689—1725).

Vlada Petra Velikoga otpoče 12 rujna 1689 godine, kad je zatvorio u jedan manastir svoju sestru Sofiju. — Mladi je car tada imao sedamnaest godina,

Na 17 ožujka 1690 godine umrije u Moskvi patrijar Joakim, ostavljajući u svom zavještaju opomenu monarhu sastavljenu s ovim riječima: „Car, da ne dopusti nikada pravoslavnom hrišćaninu imati saobraćaja s ereticima, *Latinima*, Luteranima, Kalvinima i Tatarima. Sljedbenicima inostranih vjera bezuvjetno neka se ne dopušta, u ovome pravoslavnom carstvu, objelodanjivati njihove nauke, niti graditi crkve, a one, što već postoje, treba srušiti, kaono gjavolske sinagoge. Molim i zaklinjem pravoslavnog cara, da ne povjerava nijednom prokletom eretiku čete, niti državne službe[1]". — Stari patrijar bješe već smotrio u Petru sklonost na zapadne običaje i osobito poštovanje spram stranaca, te je gledao poprijeko, što se u Rusiji, pod Sofijinim vladanjem, inostranci postavljaju na visoka zvanja, i što su rado primani na dvoru. On je pripisivao vojni neuspjeh 1737 i 1789 godine u Krimeji tome, što su bili upotrebljavani u vojsci „eretici". Kako je pak bio od velika uti-

[1] Pichler, *Geschichte der kirchlichen Trennung* II, pag. 147: Brückner, *Peter der Grosse* (Berlin 1879), p. 97; Muravjev, *Geschichte der russischen Kirche*, p. 225.

caja, tako je naveo Petra, kako smo vidjeli, da proždene iz Moskve Jesuite. Megju ostalim strancima, što tada življahu u Rusiji, isticao se jedan odlični katolik, iz Škotske, Patricije Gordon, koji bjese došao tamo oko polovine XIII vijeka. Malo mjeseci prije patrijarove smrti, Petar bješe pozvao na objed Gordona; no patrijar u njegovoj nazočnosti, prosvjedova, veleći, da jedan inostranac ne bi imao objedovati s carem. Petar kao da je podnio mirno ovu geačku uvredu nanesenu prijatelju njegova oca; ali jednoga drugog dana zovne Gordona u kuću svog zaselka, gdje objedova s njime za istim stolom, a vraćajući se, razgovarao se s njime, putem, vrlo živahno. Patrijarova pečal time uzrokovana mogla je biti bliski povod onoj zavještajnoj opomeni.

Da je Petav slijedio Joakimove savjete, bio bi lišio sebe i Rusiju odličnih službi, koje je povjest tog carstva zabilježila zlatnim slovima. Gordon bješe revnostan katolik; ali mu to nije sprečavalo, da posveti svoja velika svojstva i svoje sile službi cara i države. Zajedno sa glasovitim Lefortom pomagao je organizovati vojsku. U vojni, što ju car poveo protiva Turcima 1696 godine, Gordon, imenovan feldmaršalom, rukovao je svima operacijama, te zauzeo Azovsku tvrgjavu valjanošću svoje ratne vještine i čudesima svoje hrabrosti. Kad je 1697 godine Petar prvi put putovao u inozemstvo, povjeri zapovjedništvo Moskve Gordonu. Buknuvši, za careve odsutnosti, buna strijelaca, obazrivost i postojanost zapovjednika ukroti prevrat, koji je prijetio najstrašnijom katastrofom carstvu. Strijelci pak zbog zločinstva pobune, bili bi svi poubijani, da ne bude Gordon posredovao. On preporuči sudijama blagost, a odgodi kaznu do careva povratka. Taj veliki čovjek umrije malo kasnije (1699), a po naregjenju carevu bijaše mu priregjen veličanstven sprovod, na kome je bio i car. — Po onome, što kaže *Biografia Universale*, i ako Voltaire u svojoj Povjesti Petra Velikoga visoko hvali zasluge Gordonove, opet nije dosta o njemu rekao[2].

[2] Cf. Brückner O. c., p. 99—105.

Poslije smrti patrijara Joakima, na molbu carskog tajnika Curtiusa, Petar dopusti (1691) katolicima, da sagrade u Moskvi crkvu te da u njoj otpravljaju službu Božju Jesuiti, no kako je bio još posve ograničen njegov uticaj u javnim djelima, milost, dozvoljena tome diplomatiku, ostade dugo vremena bez uspjeha[3].

S istog razloga izbor novog patrijara Ruske Crkve nije uspio kako je car hotio. Njegov kandidat bješe Marcel, Pskovski mitropolit. Ali njegov izbor carica Natalija, careva majka, i njeni crkveni savjetnici znadoše osujetiti; stoga bude posagjen na patrijarsku stolicu Adrijan, Kazanski mitropolit (1690). Naravski Petra je to darnulo u živac. — Nekoliko godina docnije car je pričao s gorkim podsmijehom zgodu Adrijanova izbora. On govoraše, da je htio učiniti patrijarom čovjeka, koji je mnogo putovao i bio mnogo naobražen, te poznavao dobro Latinski, Talijanski i Francuski; ali da su ga Rusi najvećim navaljivanjem molili, neka ne izabere njega, zbog tri razloga: što je taj patrijar govorio varvarskim jezicima, što njegova brada nije bila dosta duga, i što je njegov kočijaš, mjesto jašiti na konju, kako je običaj, sjedio u sjedalu[4].

Moskovska patrijaršija bješe doprla do vrhunca svoje moći. Godine 1686, Lucki biskup, Gedeon knez Czetwertynski, koga ostali nesjedinjeni biskupi južne Rusije bijahu izabrali za Kijevskoga mitropolita, pogje ne u Carigrad nego u Moskvu, da bude posvećen od patrijara Joakima i potvrgjen od careva Ivana i Petra. Ruska vlada posla tada u Carigrad dva poslanika, da bi molili ekumeničkog patrijara Dionisija, neka podvlasti crkvenu oblast Kijevsku patrijaru Moskve. On pristane, a iduće godine (1687), dade dotičnu povelju; s kojom se Kijevskom mitropoliti priznavalo prvo mjesto, poslije Moskovskoga patrijara, pred svima drugim mitropolitama tog carstva, te mu se ponovo potvrgjivao naslov „mitropolita Kijevskoga, Haličkoga i Male

[3] Brückner p. 96—98.
[4] Brückner p. 98. 143.

Rusije[1]. — Da bi se razumjela ova činjenica, treba zamijetiti, da je Teofan IV, Jerusolimski patrijar, vraćajući se iz Moskve, godine 1620, bio zasnovao raskolnu jerarhiju za Rutene, što nisu htjeli pristati uz sjedinjenje, posvećujući, u manastiru Kijevskih Pećina, za sve dijecese Rutenske, disidentne biskupe, premda su te dijecese već imale svoje zakonite pastire. S tim načinom Job Borecki bude posvećen nesjedinjenim mitropolitom Kijevskim, te je držao tu službu (1620—1631), nasuprot katoličkom mitropolitu Josipu IV (1614—1637). Katolička Poljska, nalazeći se u tegobnoj situaciji, morala je da podnosi tu krivdu. Stvari su ostale u takovome stanju sve dokle kralj Ivan Sobjeski nije ustupio Kijevo Rusima (1686). Kijevska nesjedinjena mitropolija izgubi zakonski i potpuni opstanak smrću Gedeona Czetwertynskoga (1690), jer njegov nasljednik Jasinski bio je više naslovni mitropolit (1690—1707). Kasnije Kijevo, kao jednostavna eparhija, bude iznajprije sjedinjeno sa Moskovskim potrijarhatom, a potom podvlašćeno Novgorodskomu mitropolitu. Napokon 1770 godine bilo je iznova od vlade uzdignuto na rang mitropole, sa naslovom „Kijevska i Halička mitropolija[2]".

Vijekovna borba za crkvenu nadmoćnost izmegju Kijeva i Moskve svrši s potpunim podregjenjem onoga prvoga ovoj drugoj. Što se tiče katoličkog Kijevskoga mitropolita, njegova vlast već odsada počinje da pomrčava, te ostaje na jednome postadu veoma nižem. Moskva, po pravu i po činu, bješe pobijedila svoga suparnika, te ga dotjerala do neznatnog stanja koje mu drago jednostavne dijecese Ruskog carstva. Nego malo godina još, pa će Moskva izgubiti tu veliku duhovnu vlast, koju bješe dobila nad Kijevom i svom Rusijom. Ne će joj se ostaviti ni trošice pregjašnje vlasti.

Politika, koja je stvorila Moskovsku patrijaršiju, surevnjiva spram dostojanstva, na koje se bješe uzdigla i spram bezmjerne

[1] STRAHL, *Beiträge zur russischen Kirchengeschichte*, p. 235 sq.
[2] PELESZ O. c. II, p. 298, 300, 1084. Cf. *Cesarizam* II, p. 114 sq.

moralne moći, što ju je držala u svojim rukama, ta će je politika i rastvoriti. Petar veliki razmetnut će tvorevinu Borisa Gogunova; ali će prije povući u kao svoju slavu.

Car je za Božić 1698 godine dao igrati jednu predstavu maškarâ. Dvjesta časnika i dvorskih lica predstaviše se obučeni kao svećenici; sam car bješe obučen kao gjakon. Sjedavši u osamdeset saonica, oni obilažahu Moskvu; posjećavahu vigjenije i bogatije ličnosti, pjevahu pjesme djetetu Isusu, te hoćahu biti sjajno čašćeni i darivani. Ostavljajući na stranu šalu i maskaru, dovle ne bješe zla; ali je ovo bila samo predigra svetogrdne šaljive igre, što se morala predstavljati malo dana kasnije. Kako su na Zapadu kraljevi, konvencionalnom poniznošću, u svečanim prigodama držali stremen jahaćemu konju papinu, tako su u Rusiji, na ophodu Cvjetne nedjelje, kad je patrijar, iz Moskve do manastira zvana „Jerusolim“, jašio na magarcu, carevi, idući na nogama pokraj njega, vodili živinče u povodu. I jedan sinod, držan u tom gradu 1678 godine, bavio se tom pobožnom navadom, te je naredio, da ostane i nadalje sačuvana[1]. Isto se činjaše i na Bogojavljenje. Dok je patrijar uzjahivao na konja, da pogje blagosivati vode u Moskvi, car bi mu držao stremen, a za ophoda išao bi pokraj njega vladajući konju dizgenima. Ovaj put, carevom naredbom, patrijaru dovedoše magaricu, a jedan od dvorana, imao je, za njim, jašiti na pastuhu. U vrijeme ophoda dogodi se ono, na što se ciljalo. Patrijar strmekne iz sedla; ali car-stremenik bješe prvo udesio, da se ne bi dogodila koja nesreća. Slučaj bude sudbenim putem istražen i raspitan, te onaj bezočni i zlopaki dvoranin morao je biti zatvoren. No kad su poslali da ga vežu, njegova žena javi, da je onog časa umřo, a patrijar će u tome nazreti kaznu Božju. To mu bješe najljepša zadovoljština; ali zakratko. Pred što će se činiti sprovod tobožnjemu mrcu, car pozovne patrijara

[1] Pichler O. c. II, p. 148. Cf. Strahl, *Geschichte der russischen Kirche* I, p. 674.

Rusije[5]". — Da bi se razumjela ova činjenica, treba zamijetiti, da je Teofan IV, Jerusolimski patrijar, vraćajući se iz Moskve, godine 1620, bio zasnovao raskolnu jerarhiju za Rutene, što nisu htjeli pristati uz sjedinjenje, posvećujući, u manastiru Kijevskih Pećina, za sve dijecese Rutenske, disidentne biskupe, premda su te dijecese već imale svoje zakonite pastire. S tim načinom Job Borecki bude posvećen nesjedinjenim mitropolitom Kijevskim, te je držao tu službu (1620—1631), nasuprot katoličkom mitropolitu Josipu IV (1614—1637). Katolička Poljska, nalazeći se u tegobnoj situaciji, morala je da podnosi tu krivdu. Stvari su ostale u takovome stanju sve dokle kralj Ivan Sobjeski nije ustupio Kijevo Rusima (1686). Kijevska nesjedinjena mitropolija izgubi zakonski i potpuni opstanak smrću Gedeona Czetwertynskoga (1690), jer njegov nasljednik Jasinski bio je više naslovni mitropolit (1690—1707). Kasnije Kijevo, kao jednostavna eparhija, bude iznajprije sjedinjeno sa Moskovskim potrijarhatom, a potom podvlašćeno Novgorodskomu mitropolitu. Napokon 1770 godine bilo je iznova od vlade uzdignuto na rang mitropole, sa naslovom „Kijevska i Halička mitropolija[6]".

Vijekovna borba za crkvenu nadmoćnost izmegju Kijeva i Moskve svrši s potpunim podregjenjem onoga prvoga ovoj drugoj. Što se tiče katoličkog Kijevskoga mitropolita, njegova vlast već odsada počinje da pomrčava, te ostaje na jednome postadu veoma nižem. Moskva, po pravu i po činu, bješe pobijedila svoga suparnika, te ga dotjerala do neznatnog stanja koje mu drago jednostavne dijecese Ruskog carstva. Nego malo godina još, pa će Moskva izgubiti tu veliku duhovnu vlast, koju bješe dobila nad Kijevom i svom Rusijom. Ne će joj se ostaviti ni trošice pregjašnje vlasti.

Politika, koja je stvorila Moskovsku patrijaršiju, surevnjiva spram dostojanstva, na koje se bješe uzdigla i spram bezmjerne

---

[5] STRAHL, *Beiträge zur russischen Kirchengeschichte*, p. 235 sq.
[6] PELESZ O. c. II, p. 298, 300. 1084. Cf. *Cesarizam* II, p. 114 sq.

moralne moći, što ju je držala u svojim rukama, ta će je politika i rastvoriti. Petar veliki razmetnut će tvorevinu Borisa Gogunova; ali će prije povući u kao svoju slavu.

Car je za Božić 1698 godine dao igrati jednu predstavu maškarâ. Dvjesta časnika i dvorskih lica predstaviše se obučeni kao svećenici; sam car bješe obučen kao gjakon. Sjedavši u osamdeset saonica, oni obilažahu Moskvu; posjećavahu vigjenije i bogatije ličnosti, pjevahu pjesme djetetu Isusu, te hoćahu biti sjajno čašćeni i darivani. Ostavljajući na stranu šalu i maskaru, dovle ne bješe zla; ali je ovo bila samo predigra svetogrdne šaljive igre, što se morala predstavljati malo dana kasnije. Kako su na Zapadu kraljevi, konvencionalnom poniznošću, u svečanim prigodama držali stremen jahaćemu konju papinu, tako su u Rusiji, na ophodu Cvjetne nedjelje, kad je patrijar, iz Moskve do manastira zvana „Jerusolim", jašio na magarcu, carevi, idući na nogama pokraj njega, vodili živinče u povodu. I jedan sinod, držan u tom gradu 1678 godine, bavio se tom pobožnom navadom, te je naredio, da ostane i nadalje sačuvana[7]. Isto se činjaše i na Bogojavljenje. Dok je patrijar uzjahivao na konja, da pogje blagosivati vode u Moskvi, car bi mu držao stremen, a za ophoda išao bi pokraj njega vladajući konju dizgenima. Ovaj put, carevom naredbom, patrijaru dovedoše magaricu, a jedan od dvorana, imao je, za njim, jašiti na pastuhu. U vrijeme ophoda dogodi se ono, na što se ciljalo. Patrijar strmekne iz sedla; ali car-stremenik bješe prvo udesio, da se ne bi dogodila koja nesreća. Slučaj bude sudbenim putem istražen i raspitan, te onaj bezočni i zlopaki dvoranin morao je biti zatvoren. No kad su poslali da ga vežu, njegova žena javi, da je onog časa umřo, a patrijar će u tome nazreti kaznu Božju. To mu bješe najljepša zadovoljština; ali zakratko. Pred što će se činiti sprovod tobožnjemu mrcu, car pozovne patrijara

[7] Pichler O. c. II, p. 148. Cf. Strahl, *Geschichte der russischen Kirche* I, p. 674.

Adrijana, te stane pred njim žaliti sudbinu tog nesretnika, govoreći, da nije sigurno navalice uzrokovao onoga slučaja, pak zaiska, bi li mu patrijar oprostio, da ne bude umřo. Kad je Adrijan na to, tvrdeći, odgovorio, Petar učini, da izagje živ i zdrav nazovimrtvac, te natjera patrijara, da ispuni zadanu riječ. — Poslije ovog prizora nije bilo vidjeti više cara, gdje drži stremen, niti da vodi u povodu patrijarova konja pri javnim ophodima.

Trebalo je nastaviti i drugi čin šaljive igre. Nekoliko dana docnije, baš 17 veljače, Petar načinom upravo sablažnjivim parodirao obred svećenja crkve, kako ga činjaše patrijar. Odluči dakle osveštati palaču svoga ljubimca Leforta, koji bješe vjerom kalvinist. Car je bio obučen kao patrijar; ali je imao na glavi mitru urešenu Bakom, a u ruci pastirsku štaku ukrašenu Venerom i Kupidom. Pijanice ogrnute svećeničkim odijelom nošahu kaleže pune vina, medovine i rakije. Mjesto tamjana kagjahu kuću duhanom. Patrijar lakrdijaški uze tada dvije lule te njima blagoslovi, pošto ih prekrižio, palaču i nazočne.

S početkom godine 1700, Petar bješe osudio na smrt na stotine strijelaca radi neke pobune. Patrijar Adrijan, uzev sliku Majke Božje, ode u ophodu k caru, da prosi milost osugjenima. Petar će mu reći: „Šta ćeš s tom svetom slikom? Stavi je opet na njeno mjesto. Ja častim Majku Božju može biti više od tebe; no je moja dužnost štititi puk“. Patrijar počne onda moliti milost za bivšu regenticu Sofiju, koja je bila osvagjena zbog miješanja u tu bunu; ali Petar, prijeteći mu svrgnućem, umučka ga i otrsi od sebe.

Ove iste godine, nakon smrti revnjivoga patrijara Adrijana, koji je bio deseti i posljednji u redu Ruskih patrijara, Petar povjeri praviteljstvo patrijarsko Trifilu, Sareczkom mitropolitu, a poslije ovoga (1702) imenova Rjazanskog mitropolita, Stjepana Javorskoga, davši mu naziv „esarha, vikara i upravitelja presvete patrijarske stolice“. Mjesec dana i po iza imenovanja Javorskoga, boljar Musin Puškin bude postavljen pročelnikom

praviteljstvu duhovničkih prihoda, što su pripadali crkvama i manastirima. Poznat je pak opori odgovor, što ga je dao Petar Ruskim vladikama, kad su pokazali želju, da bi valjalo izabrati novog patrijara: *„Ja sam vaš patrijar“*. Kad se još jedared usudio esarh Javorski spomenuti mu potrebu, da se imenuje pastir za patrijarski prijesto, Petar na to razgoropagjen vreznu ga svojom *dubinom*[8]. — Patrijarhat bješe zauvijeke ukinut[9].

Petar je htio još jednom da priveže na käru to časno dostojanstvo. Pozovne puk na svadbu svoga Dvorskog šaljivca, Sotova, već stara oklepana, a koji mu je jednoč bio učitelj krasopisa. Lakrdijaš bješe obučen na patrijarsku; no umjesto prsnog križa nosio je objesene o vratu male rogulje, na kojima bijaše slika glasovitog hetmana Mazepa. Dvorski sluga, odregjen, da predstavlja cara, nosio se kao kralj David na starinskim slikama; a mjesto harfe, imao je liru obješenu na roglju od pantljike, koja mu je služila za kajasu od sablje, te bješe pokrivena medvegjom kožom. Ovaj car od podsmijeha valjalo je, da drži stremen kljuseta patrijaru od podsmijeha, koji se vjenčavao sa mladom i dražesnom udovicom. Četvero najmucavije čeljadi, što se moglo naći, bude odregjeno da poziva svatove. Izaberu mrtve starce, što ne mogahu ni ići ni na nogama se držati za mène djevere nevjesti. Patrijar pak imaše za glasonoše četiri najteža i najpretlja čovjeka. Car bješe preobučen u Holandeskog mornara, a carica kao Frisiska seljakinja. Gospogje i gospoda Dvorska bili su obučeni na starorusku. Ophodu zasjedu činjaše četa glazbara. Ovako je, uz slavljenje zvona, išla svatovska povorka u sabornu crkvu, gdje će stogodišnji svećenik da blagoslovi ženidbu toga ružnog zgloba. Taj bijedni svećenik bješe izgubio uspomenu i vid; no se tome doskočilo naočalima i

[8] Дубина, znači *toljagu;* ali bijaše jedan dugi štap od bambusove trske, sa slonovom jabukom.
[9] Vidi Prvi Dio pogl. VI. str. 163 sq.

kazivajući mu visokim glasom riječi obreda, koje je on morao ponavljati.

Cijenimo, da je vrijedno ovgje zabilježiti, kako je nakon ustanovljenja Sv. Sinoda Petar ustanovio crkvenu inkvisiciju, koja ne imaše šta, da zavidi Španjolskoj. Da protegne i na crkvu prostranu sistemu policije, koju bješe ustrojio za državu, car stvori inkvisitore, što su se dijelili u pomjesne i oblasne pod upravom *protoinkvisitora* ili *glavnog fiskala*. Ovoj ustanovi dala je povoda činjenica, što je Sv. Upravljajući Sinod dobio od Petra, za svoju korist, *dvostruki* porez, koji su plaćali sljedbenici u Rusiji. Da bi se, dakle, imao potpuni popis raskolnika, udarenih od zakona dvostrukim porezom, Sinodu bude odregjen jedan posebni odsjek, s imenom *duhovnaja inkvizicija*, sa jednim odijeljkom vojske. Ova je vojska pretraživala u šumama i stepama sljedbenike, išla za njima u potjeru, rušila im zabitne stanove, tražila rukopise na kvijeru i starinska izdanja knjiga, koje trebaše uništiti, uhodila potajne raskolnike, rezala im nosnice, dovodila ih u zatvor: *na katorgu* itd.[10]

Ranije smo pomenuli, da je Petar dopustio, godine 1691, katolicima sagraditi jednu crkvu u Moskvi. Tri godine kasnije, prolazeći u kočiji s gjeneralom Gordonom naspram mjesta, gdje oni bijahu naumili da je sagrade, Gordon stane mu govoriti, moleći ga, da bi dopustio, neka crkva bude sagragjena od kamena, a ne od drveta. Car dobrostivo pristane. Ovo doznajemo od samog Gordona, koji nam je o tome ostavio uspomenu u svom Dnevniku[11]. Ne zna se pak izvjesno, kada je zgrada započeta, ni kada je dovršena. Istini je prilično, da vlada, poradi zasluga, što ih Gordon bješe stekao u vojni 1696 godine, više nije stvarala zapreka, te da je crkva tada, i u kratko vrijeme, bila sagragjena. Ta crkva postoji i dandanas. Stoga se može reći, da Gordon bješe osnovatelj katoličke župe u

---

[10] Victor Frank, *Russisches Chritsenthum* p. 336 sq.

[11] Posselt, *Tagebuch des Generals Patrick Gordon* (Petersburg 1851) p. 494.

Moskvi. Iza Gordonove smrti (1689), bude vogj i moralna potpora katolicima u Rusiji jedan Dalmatinac iz Perasta, admiral Matija Zmajević, brat Zadarskog nadbiskupa Vicenta. — Megjutim Jesuiti, datim dopustom 1691 godine, bjehu se već povratili u Moskvu. Car Leopold davao im je godišnju potpomoć od osam stotina srebrnih rubalja.

Godine 1696, na 6 prosinca bi službeno saopćeno diplomatičkom zboru u Moskvi, da Petar namjerava poslati poslanstvo cesaru, kraljevima Engleske i Danske, u Zizozemsku, izbornom knezu Brandeburga, Mletačkoj republici i papi, da uspostavi s ovim državama pregjašnje prijateljske sveze na opću korist kršćanstva, a proti Turcima[12] Slijedeće godine, dok je car preduzimao svoje prvo putovanje u inozemstvo, zapute u Rim admiral Lefort, gjeneral Golovin i savjetnik Voniciu, kojima bješe izdata naredba, da podnesu Inocentu XII, osnovu saveza protiv Polumjeseca. — Ovo poslanstvo, ne znamo zašto, bude pozvano natrag, prije nego će stići u Rim.

Godinu kasnije (1698), išao je u Rim na časni put ka grobu apostolâ feldmaršal Ruski Boris Šeremetjev, da ispuni zavjet, što ga bješe zavjetovao u vrijeme Azofske vojne (1659 do 1676). On stigne u Rim u veljači 1698 godine, sa dva svoja brata, a u pratnji od jedanaest lica: od svoje strane nosio je darove Sv. Ocu, a od strane careve preporučeno pismo, u kome se daje papi jednostavni naziv „učitelja Rimske Crkve“. Naprot maršal, kad je imao čast biti primljen na saslušaj, nazva papu, „pastirom pastirâ, ocem otaca, nepogrešljivim gospodinom (glavom) pravoslavne Crkve kršćana i vrhovnim Krstovim namjesnikom“. Toga radi poče se glasati, da se je Šeremetjev u Rimu učinio katolik; ali je on sam oprovrgao taj glas. Kad se je povratio u Beč, jedan Franjevački blagovjesnik, što je išao u Sibiriju, pitajući u njega preporučnicu, maršal mu odgovori: „Ja sam u pogibli života, jer sam osvagjen caru, da sam postao

[12] Brückner O. c. p. 139.

katolik, što nije istina. A kad sam tako sumnjiv kod njega, šta bi bilo, kad bi vam dao preporučnicu[13]"?

U to vrijeme bjehu se rasturili kojekakvi glasovi i o Petru, ali se nisu obistinili. U jednom povjesnom spomeniku od 1698 godine, koji se čuva u Bečkom arhivu, povijeda se, da je Petar, vraćajući se iz Arhangjela (1694), u Bijelom moru, nahodio se u velikoj opasnosti, da se potopi, pa da se zavjetovao poći na bogoljubni put u Rim, na grob svetih apostola Petra i Pavla, a da je sâm taj svoj zavjet kazao Šeremetjevu, u nazočnosti mnogih boljara[14]. Šta više, javno se govorilo u Austriskoj prijestonici, da će car postati katolik, a zbog te njegove naklonjenosti spram katoličanstva, da su Rusi na nj vrlo razljućeni. Seleuciski nadbiskup, apostolski poslanik u Beču, pismom od 2 kolovoza 1698 godine, o tome je obavješćivao papu[15]. I Španjolski poslanik u Beču piše 19 srpnja iste godine, da je car naumio poći u Mletke, a valjada i *ad limina sanctorum apostolorum*, eda bi ponudio Rimu ujedinjenje svoje Grčke Crkve s Latinskom[16]. Megjuto, u isto doba, i u Holandiji pronosio se glas, da je Petar sklon na protestantisam, te da se govori, da će sajediniti Grčku Crkvu sa riformatskom (kalvinističkom). — Dok je potpuna istina, da Petar nije imao naklonosti ni na protestanstvo ni na katoličanstvo.

Petar bješe jedan liberalac, u modernom značenju ove riječi. Nalazeći se u Birshu (u sadašnjoj guberniji Kovnskoj), dok se je ugovarao izmegju njega i Poljskoga kralja, Augusta II, savezni ugovor (8 ožujka 1701) protiv Šveda, slušao je katoličku misu. Nato će mu jedan senator primijetiti, da bi Njegovo Veličanstvo moglo i moralo se starati oko sjedinjenja Grčke Crkve sa Latinskom. Petar mu odvrati: „Bog je jamačno dao carevima vlast nad narodima; ali jedini Krst caruje nad

[13] Tolstoj O. c. I, p. 144 sq.
[14] Brückner O, c. p. 138.
[15] Theiner, *Monuments historiques* (Rome 1859), p. 374.
[16] Theiner, *Ibidem* p. 377.

savjestima ljudi, te samo volja Božja može ostvariti jedinstvo Crkava[17]". Inače on je bio preljuti neprijatelj unijatima. Njegov savez s Augustom II, dade mu priliku, da se umiješa u unutrašnje poslove Poljske, te da se ongje zadrži do volje. Dvadeset prvoga srpnja 1705, kada je došao u Polocku u Litvi, otide u stolnu crkvu Rutensku, taman kada se govorila večernja. U trijemu svetog hrama dizao se jedan kip, očevidno jednog mučenika vjere, jer je imao znamen mučeništva — bradvu zasječenu u glavu. Petar zaiska koga on predstavlja, i tko ga bješe ubio. Bi mu odgovoreno, da je to bio Sv. Josafat, a da su ga ubili raskolnici. Petar končas kao zgranut unigje u crkvu, pa svojom sabljom posiječe, ispred oltara, oca Teofana Kolbieczynskoga, koji upravo pjevaše večernju. Zatim osudi tri Basilijanca na smrt: starešinu manastira, Jakova Kizikovskoga, Konstantina Zajonczkovskoga i Jakova Kuiszevicza. Kad ih pogubiše, naredi, da im se tjelesa spale, a kosti raspršaju, e se ne bi počem štovale kao moći. Sve druge kalugjere, stane nemilo zlostavljati te bacati u tamnicu, puštavajući, da im manastir vojska pljačka. Nekoliko dana izatoga, otišav u pohode Jesuitima, koji su imali zavod u Polockom, nije se mogao nasititi udivljavanja promatrajući slike Sv. Frane Žaverija i Sv. Injacija Lojole, a papu je opsipao visokim hvalama, te ih uvjeravao, kako u njegovu srcu nema ni trošice pakosna osjećaja spram jedinstva uopće, pa niti spram Basilijanaca. Da pak ispriča svoju počinjenu sverjepost, govoraše, da je u oni čas bio sasvim pijan, te više nalik na zvijer nego na čovjeka. Izjavi takogjer, da nema življe želje u grudima nego prikazati Prvosvećeniku, u Rimu, svoje duboko štovanje, kako se je već bio na to zakanio, kadno bješe u Mletcima, ali da nije mogao toga učiniti radi pobunjenja strijelaca. Tvrdio je nadalje, da bi mu bilo veoma ugodno „kad bi njegovi narodi došli u svjetlost prave vjere".

[17] SOLOVJEV, Історія Россіи XIV, p. 358; BRÜCKNER, p. 535.

Pošto nego je posjedovao Jesuite, Petar pusti na slobodu Basilijance, koji bjehu zatvoreni; ali je — veli Pelesz — učinio, da Rutenski dostojanstvenici većma iskuse njegovu mržnju protiv unije. Lucki biskup, Dionisije Zabokrycki, 1702 godine, bješe prešao na uniju s cijelom svojom dijecesom, a zato ga Petar stane smrtno mrziti. Kada mu je biskup dopao šaka, otpravi ga u okovima u Moskvu, gdje dovrši u tamnici (1715) svoje dane. Rutenski mitropolit Lav Slubicz Zalenski, budući se pokazao smion požaliti, u njegovoj nazočnosti, u Brestu, rascjep Crkava, Petar se na nj tako teško razgnjevi, te je zapovjedio, da mu se smjesta kine s očiju toga „bezočnika"; jer drugačije, da ne bi bio gospodar svojih ruku[18]. Isti biskup († 1708), a tako i Polocki nadbiskup Silvestar Pieszkievicz, jedva su jedvice, i to žurnim bjeÅ¡tvom, mogli da se spase. Da ne budu tako učinili, bila bi ih zapala sreća Zabokryckoga[19]. — Može li se imati naklonosti spram katoličke Crkve, a biti neprijatelj unijatima, koji su katolici ne manje od Latina, a sa svojim obredom tvore spojnu kariku izmegju Rimske Crkve i Grčko-Ruske? Progoneći unijate očevidno je, da se ne će ujedinjenja.

Da bi privukao strance na službu Rusije, Petar, ukazom od 27 travnja 1702, proglasi najširu religiosnu snošljivost. „I premda je, — ovako se govori u ukazu — u našoj stolici Moskve uvedeno slobodno vršenje vjere sviju sljedbi, i ako ne saglašavaju s našom Crkvom, ipak treba da to vršenje bude iznova potvrgjeno sa nazočnim ukazom, ali tako, da Mi, i pored vlasti, što Nam ju dade Svevišnji, ne prisvajamo sebi prava

[18] Brückner O. c. p. 166

[19] Cf. Pelesz O. c. II, p. 293—294. 321. 328. I Theiner (*Die neuesten Zustände* p. 128 sqq.: *Monuments historiques* p. 398) pripovijeda činjenice; ali traži da ispriča carevu krivnju. A zašto? Zato što on hoće, da nijedan gospodar Rusije nije želio iskrenijom i postojanijom voljom, niti sa jačim uvjerenjem i ustrajnošću sajedinjenje Ruske Crkve sa Rimskom" (?!)

primoravati savjesti ljudi, te rado ostavljamo svakom kršćaninu pod njegovu odgovornost, da se stara za svoj vjekoviti spas[20]".

Unatoč prosinačkom zakonu 1703 godine, koji je zabranjivao osnivati nove manastire u Rusiji, neki hoće, da je car ukazom od 6 siječnja 1705, dopustio Kapucinima, da sagrade u Moskvi jedan manastir sa crkvom. Knez Tolstoj drži za lažan spomenik, što ga se obično navodi[21].

Sa datumom 20 listopada 1706 godine, Petar piše preko državnog ministra, kneza Menčikova, Klementu XI, da je Rimokatolicima Moskve ne samo dopustio slobodu vjeroispovijesti, nego da im je suviše dopustio sagraditi crkvu od kamena, mjesto prve od drveta; osim toga, da Jesuiti mogu ongje osnovati zavod za nastavu kćeri otmenih porodica; napokon, Latinski blagovjesnici, kad idu u Kinu, da će imat slobodan i bezbrižan prolaz kroz Rusiju[22]. — Onovremena povjest objašnjava nam razlog toga obavještaja, što je poslan papi.

Poljska bješe uskolebana vrlo opasnim nemirima. Kralj August II, bijaše sklopio savez s Rusijom protiva Švedima (21 studenoga 1699); savez, koji je obnovljen u Birshu ožujka 1701 godine. Poljaci poradi toga bjehu veoma nezadovoljni sa svojim kraljem. Nato Karlo XII, izda 2 travnja 1702 godine proglas, kojim obriče Poljacima, da će istjerati inostrance, a iznajprije Saksonce, iz njihove države, ostavljajući im potpunu slobodu, da izaberu novog kralja. August II pobjegne iz Poljske, pošto ga potukoše Švedi. Varšavski sabor proglasi ga svrgnutim sa prijestolja (u svibnju 1704), a 12 travnja, sa pristankom Karla XII, izabere za kralja Stanislava Leszcinskoga. Car će prosvjedovati; ali njegov odgovor bude sa zgražanjem odbijen. Katolici su mrzili Petra više nego gjavla, osobito poslije Polockoga slučaja. Jedna pak stranka, koju je vodio knez Lubomirski, veliki gjeneral krune, nije htjela da prizna Stanislava,

[20] Brückner O. c. p. 204; Pichler II, p. 150 sq.
[21] Tolstoj O. c. I, p. 130.
[22] Theiner, *Die neuesten Zustände*, p. 111.

nego je jednako pristajala uz kralja Augusta. Petar Veliki, naravno, podupirao je stranku Lubomirskoga. S početkom 1706 godine Ruska vojska od osamdeset tisuća ljudi provali u Poljsku. Jedan odio ove vojske, pod zapovjedništvom Menčikovim, nadbije Stanislav; drugi, pod gjeneralom Schullenburgom, razbije kod Frauenstadta Švedski gjeneral Renschoeld, koji je imao samo dvije tisuće ljudi. Pred što će nanovo kušati bojnu sreću s novom vojnom, Ruski monarh piše papi Klementu XI, poslanicu 20 listopada 1706 godine, o kojoj smo naprijed govorili; zatim pošalje u siječnju 1707 godine, kneza Borisa Kurakina u Rim s pismima za papu i za kardinala Paoluccija, državnog tajnika. Cilj poslanstvu već se pogagja: navesti papu, da ne prizna Stanislava, te da potpomogne stranku njemu protivnu. Petar ispoljava papi svoju „predanost i naklonost", te s najvećom ozbiljnošću na svijetu zagovara stvar katoličanstva i papinske vlasti. Dopusti li se Švedima, da utvrde Stanislava na prijestolju, bivši izabran protiv volje Rimskoga Dvora i bez prethodnog blagoslova Sv. Oca, ne samo, da će izgubiti ugled papina vlast, nego će se postaviti uzrok, koji bi mogao imati za posljedak posvemašnji zator katoličke vjere u Poljskoj; jer, veli, da je Švedski kralj, kao glava i pokrovitelj luteranske vjeroispovijesti, preljuti neprijatelj Rimokatoličke vjere. Da to pribojavanje nije neosnovano, potvrgjuje činjenica, što je, u posljednjem ratu, veliki broj katoličkih crkava opustošen ili pretvoren u luteranske hramove. Doda jošte, da Luterova nauka bješe već tada pustila korijen u Poljskoj, te da će trebati mnogo vremena, dok se zatomi ta kobna jeres. Papinski Dvor, sjećajući se ovog puta više no ikada načela, da ne valja vjerovati vragu, osobito kad hoće da bude Kapucin, odgovori evasivnim načinom, obećajući, da će raditi prama carevim pogledima „koliko budne moguće"; ali ne htje da uništi Stanislavov izbor.

Ruska se vlada bješe zakanila zbaciti sa prijestolja Stanislava; a vijest, što ju je knez Kurakin saopćio papi o slobodi bogočašća, dozvoljena katolicima u Rusiji, bješe samo sredstvo,

ne bi li se dobila potpora papinskog Dvora. Rim je nasuprot, u ovoj prilici, mislio da se okoristi Poljskom stvari kaono jednom okolnošću, te da traži novih polastica za katolike u Rusiji. Stoga već od prvog saslušaja papa naloži Ruskom poslaniku, neka bi saopćio caru njegovu blagodarnost za udijeljene sloboštine. Pismo, što ga je Klement XI iskao, dalo bi katolicima zakonito pravo, te bi stavilo njihovu slobodu pod okrilje svečane obvezanosti samodršca pred Sv. Stolicom i svijetom. Moskovski diplomata odgovori, da takova povelja ne bi se izravno mogla dati: no da će je car izvjesno dati, čim dovrši rat sa Švedima. U ovome odgovoru otkriva se Petrova misao, koju smo već nagovijestili: na korist Ruskih katolika, Rim bi morao držati stranu Augusta II, protiv Stanislava i Šveda. Da bi osvjedočio papu još više o Petrovu dobrom raspoloženju spram katoličke Crkve, Kurakin mu reče: „U Litvi se ruše pravoslavne crkve, premda, krepošću pregovora podvezanih s Poljskom, car ima pravo spriječiti, pa i s oružanom rukom, dolazak Rusa na uniju, koji, inače, ne biva toliko osvjedočenjem, koliko nasilicom: pri svem tom, od poštovanja spram papine ličnosti i stolice Sv. Petra, on ostavlja svima potpunu slobodu, da prigrle uniju[23]".

Kad se Pruski poslanik vraćao iz Rima, papa pisa caru, pominjući povelju, što mu je Kurakin, u ime njegovo, bješe obrekao. Papino pismo svršuje onako, kako smo vidjeli, da je svršivala poslanica Klementa X, caru Aleksiju[24]. Državno pak tajništvo pisalo je više puta poslaniku u Krakov, neka bi se svojski zauzeo, da isposluje od Petra tu povelju, upotrebljavajući posredovanje njegova saveznika Augusta II. Ali je Petar ne dade[25].

Uslijed jedne udvorne poslanice, što je ju Petar, 1709 go-

---

[23] Tolstoj I, p. 145 sqq.
[24] Tolstoj I, p. 324 sq.
[25] Tolstoj I, p. 150.

dine, činio da piše njegov poslanik u Carigradu papi[26], Klement XI naredi (23 rujna 1709) Gnesenskom nadbiskupu, da pregovara nanovo s carem o katoličkim stvarima u Rusiji[27]; no o tome nalogu ne znamo više ništa.

Kad je, 1717 godine, došao car u Pariz, stožernik Paolucci, depešama 11, 17 i 19 svibnja posla uputstva poslaniku Bentivoglio, koja mu naregjivahu, da poradi kod cara u prilog katolicima njegove države, nastojeći skloniti ga, neka izda povelju sloboština, o kojoj smo imali riječ. Bentivoglio obrati se knezu Kurakinu, da bude primljen na saslušaj od cara, koji se tada nalažaše u Versaillesu. Saslušaj bude postignut, a Ruski car, koji nije govorio ni Francuski, ni Talijanski, ni Latinski, reče poslaniku preko Kurakina, da on veoma poštuje Njegovu Svetost, i da je osobito blagonaklonjen spram njegova predstavnika; „ali — ovo su tekstualne riječi samoga poslanika — na članak o religiji ne odgovori ni riječi[28]". Knez je Kurakin pridodao: kad bi papa htio dati toka formalnim pregovorima, mogao bi poslati jednoga punovlasnog poslanika Petrograd. Jednak odgovor, malo pregje, bješe dat knezu Cavalchinu, u saslušaju, što mu ga Petar dade u Amsterdamu, gdje bijaše poslan od apostolskog poslanika u Kolonji[29]. Cavalchino je, megjuto, govorio sasma povoljno o carevim namjerama prama katoličkoj Crkvi; a u Rimu opet se počne pretresati, da se zasnuje apostolsko poslanstvo u Petrogradu, koje bješe odobreno već 1705 godine. No Petrov prijelom s Austriskom kućom, zbog nesretnoga Aleksija, careva sina, koji bješe pobjegao u Beč, razbi osnovu.

Jedna je osobita okolnost godine 1718 dala Sv. Stolici priliku, da preuzme odnošaje. Jedan carev odaslanik, Kologrivov, bijaše došao u Rim, da kupi starinskih slika. Bivši kupio jednu

---

[26] THEINER, *Monuments historiques* p. 433.
[27] TURGENEV, II, p. 297.
[28] TURGENEV, II. p. 327.
[29] TOLSTOJ I, p. 151—154.

Veneru, namjesnik Rima Falconieri, zabrani odnijeti taj umjetnički predmet. Kologrivov obrati se za pomoć knezu Ragusinskom, Ruskom poslaniku u Mlecima, a ovaj pisa na vladu papinu. Stožernik Ottoboni, državni tajnik, za to se zauzme, te kip bude otpravljen istom poslaniku. Petar pisa Ottobonu zahvaljujući mu, te mu obeća dobaviti moći Sv. Brigjide, što su se nalazile u Švedskoj, jer ga je on za to bio zamolio. Ovom prilikom Klement XI spomene i opet povelju, moleći cara, da bi car sa takovom ispravom obezbrižio katolicima: 1. potpunu slobodu bogočašća, ne samo u crkvi nego i vanka, sa svim obredima i ophodima; 2. pravo graditi crkve bez ikakve zapreke; 3. dopust svim katoličkim svećenicima vršiti Božju službu; 4. pravo otvorati učione, zavode, sveučilišta; 5. slobodan prolaz kroz Rusiju misionarima, koji bi išli u Kinu i u Persiju. Sv. Stolica je pak obećavala, da ne će nigda slati u Rusiju svećenika, koji nisu po volji caru; koji će, megjuto, moći vazda zabraniti ulaz u svoje zemlje onima, što bi ih smatrao opasnima, a tako isto šiljati ih natrag. Osim toga, papa bi priznavao caru ovo pomposno nazvanje: *Serenissimo, Potentissimo ac Magno Domino Czari et Magno Duci Petro primo, universae, Magnae, Parvae et Albae Russiae autocratori, nec non Magnorum Dominiorum orientalium, occidentalium et septentrionalium paterno, avitoque haeredi, successori, Domino et Dominatori*[30].

Iz onoga, što smo više puta napomenuli[31] čitatelj zna, da je Rusija davala veliku važnost pitanju titulâ; a zato ju ne valja prekoravati. Njena jakost i sila dan na dan sticaše veći zamašaj, te ona postajaše sve više Evropska. Ovome razvijanju ne odgovarahu više starinska imena *Moskovije* i *velikog kneza*. Već je sada bila Rusija jedno veliko carstvo, a njeni vladar trebaše da ima jedno dolično ime. Moskovski veliki knezovi, kada su postali nezavisni od Zlatne Ordije, uzeli su ime *car*.

[30] Tolstoj I, p. 326 sq.
[31] Vidi naprijed, p. 54—64.: Pogl. IV, p. 102.

Ova riječ, stegnuta od *Caesar* = Καῖσαρ, susreće se u starom Slovenskom jeziku (царь), te znači isto, što i Grčka riječ βασιλεύς. Zato su Bisantinski carevi u Ruskim ljetopisima nazvani *carima*, pa i Mongolskim kanima, koji gospodovahu u Rusiji. Vasilj III, 1514 godine, prozva se *carem*, a u službenom prijevodu te isprave, ime car prevelo se na Njemački riječju *Kaiser*. Nego Ivan Grozni prvi se je okrunio za cara (1574). Od to doba ime „car" glavni je naslov Moskovskih gospodara. Isti Ivan, 1561 godine, isposlova od Carigradskog patrijara i njegova sinoda jednu ispravu, kojom se priznaje, da mu ime cara = βασιλεύς zakonito pripada. Ali kako se naziv Rimskih imperatora „*caesar*" u Rusiji htjelo prevoditi riječju *cesar*, tako su cari htjeli, da im Evropa službeno prizna ime „imperatorâ". U tu svrhu, kako smo vidjeli, Demetrije bješe se obratio Rimskomu Dvoru. Godine 1702 apostolski poslanik u Beču bješe izvijestio kneza Galitzina, da će Sv. Stolica dati taj naslov caru. U jednom Ingleskom spomeniku od godine 1710 caru je dat naslov „imperatora". Rusija tada, preko tajnika Golovkina, zaište, neka bi se u buduće taj naslov obično upotrebljavao. Kada se upoznala, megjuto, u Rusiji mučnoća na stvari, bude, 1713 godine, naloženo Matvejevu, Ruskom poslaniku u Beču, neka se uklanja, u prepirkama s Austriskim kabinetom, naslovu „imperatora", kada govori o caru[32]. Poslije nego je dovršio rat na Sjeveru, 1721 godine, Petar Veliki prisvoji to ime (императоръ). Prusija, Švedska i Savezne Države namah mu ga priznaše. Podjednako učiniše, poznije, i druge vlasti: Turska 1739 godine, Rimski imperator i Ingleska 1742 godine, Francuska i Španjolska 1745 godine, i napokon Poljska 1764 godine[33].

Poslije naprijed pomenute poslanice Klementa XI čini se, da je Ruska vlada bila raspoložena, da car potpiše povelju, o kojoj ona raspravljaše. Znade se, dapače, da se ta vlada bavila

[32] Brückner O. c. p. 485 sq.
[33] Brockhaus, *Conversations-Lexicon*: Zar; Brückner, l. c.

osnovom imenovati, kaošto činjahu katoličke vlasti, jednog kardinala pokrovitelja, kome bi se povjerili u Rimu interesi Rusije[34]. Ali kad je umro Klement XI (19 ožujka 1721), Ragusinski pisa iz Mletaka, savjetujući, neka se to odloži, te da se čeka, dok papa ne ponovi tražbe. Ruska vlada primi ovaj savjet; i tako se osnova nije ostvarila[35].

Uto, dok su se još vodili pregovori o ovome poslu, odlukom od 7 travnja 1719, Jesuiti budu drugi put izgnati iz Rusije, zbog Petrove razmirice s carem Karlom VI. Car hoćaše da čini supor Bečkom Dvoru, koji je štitio Jesuite. Jedan primjerak odluke izgona bješe prilijepljen na katoličkoj crkvi u Moskvi, drugi bude predat prognanima, a treći otpremljen svim mirskim svećenicima katoličkim, što boravljahu u Rusiji. Budu suviše obaviješteni svi spoljašni Dvorovi, od kojih neki, kao Ingleski, pohvališe nabusiti postupak carev spram Bečke vlade[36].

Sa jednim drugim ukazom istog datuma (17 travnja 1719) Petar naredi, da se u mješovitim ženidbama, megju Rusima i inovjercima, vjerenici moraju podvezati pismeno, da će odgajati sav budući porod u Grčkome zakonu[37]. Htjelo se zadati smrtni udarac katoličanstvu odma u prvome koljenu. Dvije godine zatim, Sv. Upravljajući Sinod obnovi istu naredbu, te izradi kod cara, da svi inovjerci, koji bi htjeli prijeći na Rusko pravoslavlje, budu oslobogjeni od poreza za tri godine, a da se povrati sloboda onima, što su već zatočeni u Sibiriju[38].

I pored toga, neprijatelji napretka i reforma Petrovih razglašivahu u puku, da car podržava tajne sveze s papom. Da bi digao dojam takovim lažljivim podvalama, Petar će zamisliti čuvidsku zabavu, da parodira papu i Rimsku Crkvu. U mje-

[34] Spomenik kod Tolstoja I, p. 364 sq.
[35] Tolstoj I, p. 155—159.
[36] Tolstoj I, p. 122—134.
[37] Theiner, *Die neusten Zustände*, p. 129.
[38] Pichler II, p. 173.

secu siječnju 1722 godine činio je predstavljati veličajni papinski konklav[39], koji potraja tri dana i tri noći. I ovoga puta odredili starog Sotova za protagonistu. Kad je izabran za *papu-vladara*, sa ciljanjem na pape-kraljeve, smjesta imenuje mnoge kardinale, od kojih pretežni dijel bijaše na glasu zbog svoje raskalašenosti. S ovom svečanošću igjahu uporedo tržanstveni i ujedno sablažnjivi provodi po gradu do palače pape od podsmijeha. I car je imao svoj udio, obučen u Holandskog mornara, kao ono o svadbi patrijara-lakrdijaša. Jedan od kardinala nalazi, da je slabo vino: stvar kažu papi-vladaru, koji zapovjedi nositi naokolo čašu, neka se kuša, pa jê onda metne na Indeks zabranjenih knjiga. Trgovac — jedan Inglez — što je prodao vino, a sada bješe u šaljivom društvu, bude uhvaćen i odveden u konklav; pak ga, za kaznu prijevare, osude piti to vino, doklegod ih ne oskrbi drugim dvjema najboljim vrstama. Naravski, on se podvrgne osudi, te daruje društvu dvije bačve od najboljega, što ga je imao: izatoga puste ga na slobodu. S ovim svršava prvi čin Nekoliko dana potom (31 siječnja) društvo prolazi ulicama Moskve u ovome redu; kao čelovogja povorci igjaše naprijed jedna čuvida u kolima. Zatim je dolazio u jednoj gromoradnoj saonici, na visokom prijestolju, papa Sotov, u dugom crvenom plaštu, postavljenu granostajinom, a do njegovih nogu raskrečio se Bako na jednome buretu. Kardinali, obučeni u svoje nadsvećeničko ruho, jašili su osedlane volove. Nato su dolazile četiri grahoraste svinje vukući malenu saonicu; onda dvorski lakrdijaš, predstavljajući Neptuna, i različite čuvide, obučene poput Latinskih biskupa, najposlije jedna pristala žena, obučena kao opatica sa biskupskom palicom u ruci, koju je pratilo jedno mnoštvo duvnâ[40].

Tri godine docnije (3 siječnja 1725) Petar priredi drugi

---

[39] U Smotri *Ruskaja Starina* (Sv. V) Sjemevski je objelodanio pravila, što ih je Petar svojom rukom napisao za ovu parodiju. Cf. BRÜCKNER O. c. p. 567.

[40] PICHLER II, p. 183 sq.

konklav. Izbornici ne mogu zadugo da se slože, koga će izabrati za papu; jer Sotov bješe već umro: dapače je lakrdija zato da mu izabere nasljednika. Na konac dolazi se na uži izbor, te biva izabran povjerenik zahire Strohost. Mnogi kardinali ne mogu da prikriju svog ijeda i žalosti nego viču i uču, što će novi papa imati 2000 rubalja plaće, jednu palaču u Moskvi, a drugu u Petrogradu; k tome piva i rakije iz carske pivnice koliko mu igda ustreba za potrebu njegovoj obitelji[41].

Da bi omrazio papinstvo i s onima, što ne mogahu učestvovati, niti pribivati tim porugljivim zabavama, Petar je dobavljao infamatorne sastave, što su bezvjernici i protestanti tiskali protiv pape u Evropi, osobito u Holandiji, te ih prevedene na Ruski, svake sedmice uvršćivao, kao prilog, u javne listove[42].

Pred što ćemo se rastati s ovom glasovitom povjesnom ličnošću, treba da kažemo štogod o pokušajima Anglikanaca i katoličkih doktora na Sorboni, da od Petra učine sljedbenika one vjere, koja je jedna vrsta kompromisa izmegju katoličkog dogmata i protestantskih zabluda iliti jednoga protivurimskog katolika.

U Moskovskom arhivu sačuvani su neki spomenici, što se protežu na pregovore o sjedinjenju Ruske Crkve s Anglikanskom[43]. Stvar stoji ovako. Na prvom putovanju Petra Velikoga u inozemstvo, za njegova boravljenja u Ingleskoj kroz prva tri mjeseca 1798 godine, tako kralj Vilhelmo III, kako Kanterburiski nadbiskup, pa i ostali biskupi trudili su se privući cara na svoju stranu. Salisburiski biskup Burnet piše o tome: „Išao sam često k Petru, a bio mi naredio kralj, nadbiskup i biskupi,

[41] Pichler l. c.
[42] *Ibidem.*
[43] Solovjev, *Istorija* XVI, p. 394—400.

da ga obučavam u onome, što bi htio znati o stvarima naše vjere i ustava. On je čovjek vrlo vatrene prirode. Pokazivao je želju, da nauči našu nauku, ali nikakvu sklonost, da je uvede u Rusiju".

Godine 1716 dogje u London Tebajidski mitropolit Arsenije, da sabira priloge za siromašne kršćane na Istoku. Biskup Campbell, stupiv u svezu s njime, činilo mu se, da je u njem umotrio neko prijazno nagnuće na združenje Grčke Crkve s visokom Crkvom Ingleskom, te učini stvar na znanje drugim biskupima. Nato se sastavi osnova združenja, koja bude prevedena na Grčki od biskupa Spinksa, da se predloži istočnoj Crkvi. Osnova je spominjala točke, u kojima saglašavahu dvije Crkve, a i one u kojima ne saglašavahu. Ove su se posljednje svodile na pet: 1. Ingleski biskupi ne bi mogli priznati kanonima ekumeničkih sabora istu vlast kao i svetom Pismu; 2. ne bi mogli štovati bogočasnim načinom blaženu Djevicu; 3. ne bi mogli moliti se svecima i angjelima; 4. ne bi mogli štovati slike; 5. ne bi se mogli klanjati oštiji u žrtvi mise. Arsenije uzme osnovu, odnese ju u Moskvu te za nju obavijesti cara. Petar Veliki odgovori po jednom arhimandritu Ingleskim biskupima; obričući sa svoje strane, da će upotrebiti sva sredstva, da potpomogne ovo lijepo djelo. — Uvelike obveseljeni zbog toga obrečenja, Ingleski biskupi napišu, 17 listopada iste godine, Petru poslanicu zahvalnosti.

Arsenije će tada poslati Istočnim patrijarima Anglikanske prijedloge; a on ostade, kao posrednik poslu, u Moskvi. Odgovor s Istoka stiže istom u 1721 godini, te ga Arsenije ončas priopći Ingleskom biskupastvu, izgovarajući se pismom, što se je dugo zadocnio. Spis patrijarâ nosio je ovaj natpis: „Odgovor pravoslavnog Istoka na prijedloge poslate od Velike Britanije o sjedinjenju i pomirenju s Istočnom Crkvom", te svršava sa izjavom, da ovaj spis „sadržava sinodalnu presudu i odluku istočne Crkve, izrečenu poslije zrela razmišljanja od ekumeničkog patrijara Carigradskoga, Novog Rima, Jeremije i pre-

svetih patrijara Samuela Aleksandrinskog i Krisonta Jerusolimskoga, s mitropolitima i svećenstvom velike Crkve Carigradske, sabranih u saboru 12 travnja 1718". Grci su primali u načelu predloženo sjedinjenje; ali pod pogodbom, da Anglikanci savršeno i bez pridržaja pristanu na Grčku nauku o pet točaka pomenutih, koje, da oni odrešito brane u ovome istome dokumentu. U isto vrijeme Grci pošalju odluke Carigradskih sinoda od 1672 i 1691 godine, koje se sasma objasnidbenim načinom izjavljuju protiv protestanske nauke.

U svibnju 1723 godine Anglikanski biskupi objave u Grčkom, Latinskom i Ingleskom odgovor, kojim su tražili dokazati, sa Pismom i predajom, svoje prijedloge; dodajući na koncu ovo očitovanje: „Ako nam se, što se tiče naprijed spomenutih točaka, ostavi naša sloboda u buduće, ako patrijari i biskupi istočni dostavjerno izjave, da nismo podvezani zazivati slike i klanjati se oštiji; ako javno i vlasno, kroz ispravu potkrijepljenu svojim vlastoručnim potpisom, ispolje, da u ovim točkama mi možemo sasvim slobodno slijediti svoje sopstveno uvjerenje: — ako se na ovo privole, kako se nadamo, tada neka nam odgovore te zaključe sjedinjenje". Ovaj dokumenat bude poslan u Moskvu Arseniju; a u isto vrijeme Ingleski biskupi pisaše Sv. Upravljajućem Sinodu u Petrograd i tajniku Golovkinu, moleći ih, da nastanu svojom potporom oko ovoga posla.

S početkom 1723 godine, Novgorodski nadbiskup Teododosije, koji bijaše mjesto-predsjednik Sinoda, i Arsenije otpišu Anglikancima obznanjujući ih, da je careva želja, da bi, naime, oni poslali dva svećenika u Rusiju, na prijateljski sastanak, koji bi imao biti sa dvije ličnosti Ruskoga klera.

Dok se Rusi i Inglezi spremahu na ovaj sastanak, prispjet će odgovor Istočnjaka na repliku Anglikanaca. Patrijari ovog puta prosto tvrgjahu, da istočna Crkva nema šta reći, poslije onoga, što se već istavilo u njihovu prvom odgovoru, te završivahu s ovim riječima: „Ove su nauke od dugo vremena bile

ispitane te nagjene ispravne i crkvene, a potvrgjene od sedam vasiljenskih sabora; tako da nije prosto bilo šta im dodati ili oduzeti. Oni te su voljni s nama se sajediniti u svetoj nauci pravoslavne vjere, treba da se nužno podrede onome, što su sveti Oci i vasiljenski sinodi od apostola do danas sudili, sljedujući ih s iskrenom pokornošću, bez prericanja ili mudričenja. Vašemu spisu zadostaje ovaj odgovor". Dokumenat nosi nadnevak iz Carigrada „u rujnu 1723", a potpisali su ga patrijari Carigradski, Antiohiski i Jerusolimski, i mitropoliti Eraklejski, Cizički, Nikomediski, Nicejski, Kalcedonski, Solunski, Pruski, Pilipolski i Varnski. K istome dokumentu bila je priložena Vjeroispovijest Dositejeva[44].

Ovaj mjerodavni i kategorički odgovor istočne Crkve spriječi daljne pregovore[45].

Nalazeći se 1717 godine u Parizu, Petar hoćaše da pohodi Sorbonu. Pohodnja budne 14 lipnja. U biblioteci mu pokažu gdjekoje Slavenske rukopise teološkog sadržaja. Jedan od doktora, Boursier, tom će mu prilikom reći, da bi u sajedinjenju Crkve careva slava doprla do vrhunca, jer bi dodao jednu mironosnu pobjedu drugima održanim na bojnim poljanama. Samodržac se nasmiješi. Nato odgovori, preko tumača, da je on samo vojnik. Zatim reče, da sjedinjenje nije stvar laka zbog tri točke, u kojima se razilaze Crkve: — pape, ishogjenja Duha Svetoga, . . . pa kako je tražio treću, Boursier mu spomenu prijesni kruh i kalež. Car prihvati: „O tome se ne bi bilo teško sporazumjeti". Doktori se usudiše opaziti, da je nesuglasica o ishogjenju Duha Svetoga samo prijepor riječî, a obzirom na papino prvenstvo, katolička nauka, po bogoslovnom sustavu Galikanske škole, može da se podudara sa postojećim redom stvarî u Ruskoj Crkvi. Petar će tada priuzeti: „Dobro, spremite mi uspomenu o tome poslu, te mi je pošljite, budući da

[44] Vidi Dio Prvi, Pogl. X, p. 279. 280 sq.
[45] Cf. Pichler II. p. 297—300.

odma odlazim; a ja vam obećajem, da ću je saopćiti mojim biskupima, te ih obvezati, da vam odgovore".

Uspomena bude sastavljena u 24 sata u Francuskom jeziku i potpisana, 14 lipnja, od jedanaest doktora Sorbone. Uslijed savjeta pak maršala od Tesse, koji bješe carev posrednik, prevede se na Latinski i potvrdi, 19 lipnja, u nadbiskupskoj kanceliriji u Parizu. Izatoga bude poslana caru, koji već bijaše otputovao iz Pariza. Svećenici-doktori, što su potpisali spis, izuzevši Le Moyne-a, bijahu svi prepredene Janseniste, i svi prizivatelji od bule *Unigenitus* na budući sabor.

U spisu[46] su pomenute sve točke, u kojima se obje crkve slažu: — nauka o Trojstvu, o opravdanju, o štovanju svetaca, o molitvama za mrtve, o vlasti općene Crkve i o dogmatičnoj mjerodavnosti Predanja. Spominje se zatim različnost crkvene discipline, te se tvrdi, da papa nema oblasti narediti jednoličnost u ovome predmetu. Što se tiče ustava crkve, biskupi su, po božanstvenom pravu, nasljednici apostola i namjesnici Isukrstovi. Rimski prvosvećenik, kaonoti zakoniti nasljednik Petrov, po božanstvenom pravu, jest prvi biskup, i prvi namjesnik Krstov. Kao takav on je središte jedinstva i vidljiva veza crkvene zajednice; te stoga apostolska Rimska stolica ima veću vlast od koje mu drago druge Stolice, posamce uzete, da nadgleda vršenje kanona i stara se oko sačuvanja vjere i jedinstva. „Takovi primat Rimskog Prvosvećenika, osnovan na riječima Evangjelja, bio je priznat od prvih *osam* ekumeničkih sabora, koje Ruska Crkva prima[47]. Ovo a ne drugo, o primatu Rimskog Prvosvećenika, složnom i jednodušnom vjerom, mi vjerujemo u katoličkoj Crkvi. Drugo, o čemu se prepire megju katolicima, nema dogmatičkog auktoriteta . . . Odista Galikanska nauka uči, da vlast, što ju ima Sv. Stolica u općenoj Crkvi i nad posebnim pastirima Crkve, nije ostavljena samovolji Rimskog

[46] Francuski tekst može se vidjeti u djelu Tolstojevu I, p. 368 do 377.

[47] Ruska Crkva priznaje samo prvih *sedam* sabora.

pape, te se ne može raširiti, kako bi se njemu moglo činiti, nego porabu iste valja umjeravati prama kanonima". Ista nauka uči, da je „od Isukrsta bila data neposredno zboru apostola viša vlast, kojoj i papa treba da se pokorava u onome, što spada na vjeru, na iskorenuće raskola i preuredbu Crkve . . . Nadalje mi držimo, da presuda Rimskog pape nije nepogrešljivo pravilo, ako nije potvrgjena pristankom sveopće Crkve; a budući da je papina vlast čisto duhovna, Isukrst mu nije dao ni posredne ni neposredne oblasti nad vremenim državama: zato papa ni u kakvom dogagjaju, pa ni pod religiosnim izgovorom, ne može riješiti podložnike od pokornosti ili zakletve vjernosti naprama vladarima . . . Pridodajemo jošte, da sva ona vlast, što jê, po današnjemu pravu, papa vrši bilo pri izboru i potvrdi biskupâ ili u predmetu polastica, — vlast, koju ima ili po dupuštenju Crkve ili po konkordatima sklopljenim sa kraljevima ili po svom patrijarskom dostojanstvu, — sva ta, velimo, vlast ne može se protegnuti na one Crkve, u kojima nije postojao takov običaj; te stoga se ne čita, da je bio predložen sličan uvjet ni u jednoj od onih opstojnosti, gdje se radilo sajediniti Latinsku Crkvu sa Grčkom". — Pravo reći, na ovoj podlozi, moglo se držati, da ne će Ruski biskupi pokazati mučnosti, da priznadu primat Rimskog pape. Po božanstvenom pravu papa, spram općenite Crkve, imao bi prvenstvo bez ikakve vlasti, — uzevši ovu u pravom njenom značenju. Vrhovnu bi vlast u crkvi i nastavnu nepogrješljivost Krst bezizuzetno dao zboru biskupa. Po tome bi biskupi, skupno uzeti, bili viši od pape, i on bi bio dužan njima se podvrći, dok bi oni mogli preinačiti njegove naučne presude. Osim toga, papa se ne bi imao miješati u izbor i potvrdu Ruskih biskupa: niti bi ovima trebalo tražiti od Rima ma kakvih oblakšica za se ili za vjernike svojih dijecesa; jer se tvrdi, da vlast, što ju daje papama takozvano novo pravo, ne može se proširiti na one Crkve, gdje već otprije ona nije bila izvršivana. Ne treba kazati, da ta nauka remeti crkvenu jerarhiju i preimućstva apostolske Petrove Stolice.

Što se tiče ishogjenja Duha svetoga, Pariski naučitelji u svome spisu ostavljajući na stranu teološke spekulacije i tančine, predstavljaju pitanje pod sretnim vidom i svakome pristupnim. Da se izreče dogmat — vele oni — uopćeno se upotrebljavaju dva izraza: *Duh Sveti ishodi od Oca po Sinu* i *Duh Sveti ishodi od Oca i Sina*. Drugi je izraz jasniji; ali prvi izražava ni manje ni više od drugoga: glavna je stvar objema istovetna. Istok, koji prima prvi izraz, ne može dakle odbiti drugi. I doista obadva izraza nalaze se podjednako u Grčkim i Latinskim Ocima, ter su smatrana pravoslavnima od saborâ. Da se izbjegne ovome argumentu, ima samo jedan izlaz, a ta je: braniti, da je istočna formula istoznačna sa jednostavnim tvrgjenjem jedinstva supstancije izmegju Oca i Sina. Nego, evo jedna prosta primjedba obraća u ništa prigovor. U toj ipothesi, sličnim razlogom, bilo bi slobodno reći, da Sin ishodi od Oca po Duhu Svetom; budući da se hoće, u jednom i drugom slučaju, bezuvjetno, isto jedinstvo supstancije ispoljiti. Zašto ova posljednja rečenica vrijegja naše religiosno osjećanje? Zašto se u bogoslovlju ona ne može da primi? Bez sumnje zato što istočna formula izriče ne samo jedinstvo supstancije izmegju Oca i Sina, nego i jedinstvo principa u ishogjenju Duha Svetoga. — *Filioque* u Simbolu ima samo sporednu važnost, te treba drugovgje tražiti posljednje povode crkvenom raskolu. Mihailo Cerularije, koji je dokrajčio raskol Focijev, naveo je samo frivolne izgovore. — Sporedno je takogje i pitanje o beskvasnome kruhu. — Spis svršuje patetičnim pozivom na cara, da on, novi Ciro, privede svoje narode k istini te, pošto sruši zid dijeljenja, sajedini dvije Crkve.

Petar Veliki, prema datoj riječi, dade ispitati Ruskim biskupima spis Sorbone. Budu sastavljena dva evasivna odgovora: jedan od Teofana Prokopovića, drugi od esarha Stjepana Javorskoga. U suštini oba govorahu samo ovo: Ruska Crkva bez vasiljenskog sabora ili barem bez prethodnog dogovora sa Istočnim patrijarima, ne bi se mogla uplesti u raspru tolikoga

domašaja. Oblik, što ga je upotrebio Javorski, otmen je, te diše kršćanskom ljubavlju; a onaj, bivšeg pitomca zavoda Sv. Atanasija u Rimu, naoparan je i, može se reći, smjelan. Petar Veliki izabere ovoga; te ga otpremi u Sorbonu, koja ga primi godine 1718[48]. Treba pribilježiti, da je u tome odgovoru bila predložena doktorima Sorbonskim epistolarna prepiska megju bogoslovima dvaju tabora. Nato se Sorbona ne odreče nade, da će obratiti kadli tadli Rusiju na Galikansko katoličanstvo.

Petar je imao samo jednoga sina, nesretnog Aleksija. Bijaše on kaštre i divlje naravi, a imade nesreću, da ga je uzgojila njegova mater, Eudoksija Lapuhin, u sujetnom vršenju starinskih navada Ruskoga naroda. Stoga pokaza postojano protivljenje prama preduzetim reformama svoga oca. Otišavši kradom iz Rusije, pribjegne u Beč na dvor caru Ferdinandu VI, koji bješe oženjen sestrom njegove žene Karlote od Brunswika; onda ode u Innsbruk, u Ehrenberski kaštio, pak u Sant-Elmo, blizu Napulja. Bude toga radi osvagjen, da je snovao veleizdaju; ali povješt ne može da nagje ma kakovu znaju od te osnove. Kada ga je pozvao otac, posluša ne šćinjajući se. Povjerljivi znanci i prijatelji mladoga carevića pogiboše na mučilu kotača. Eudoksija, njegova mati, koja je bila otprije zatočena u jedan manastir, bude išibana bičima, pak zatvorena u tamnicu Nove Ladoge. Kneginju Mariju, sestru Petrovu, zatvore takogjer u tvrgjavu Schüsselburg. Nesretnoga carevića, koji je imao tada 23 godine, osude na smrt. Car šćaše biti nazočan upitivanjima i mukama, kojima podvrže svoga sina, ne bi li ga primorao, da ispovjedi zločinstvo, što ga nije počinio. Bijaše isto tako metnuo na mučilo ispovjednika Aleksijeva, te mu dao odsjeći glavu, što nije htio otkriti tajnost carevićeve ispovijedi. Smrtna presuda bude izrečena jednodušno od sto i osamdeset i jednoga velikosudije, što ih uze megju plemićima i činonačelnicima vojske: toliko despot, plašnjom, bješe poništio značaj cvijetu

[48] Pierling, *La Sorbonne et la Russie* (Paris 1882), p. 50 sq.

Ruskog naroda! Aleksiju bila je odrubljena glava po naredbi, šta više, ako će se vjerovati istoriku Lambertiju, rukom samoga cara[49]. Ovaj tragični čin zbio se je 4718 godine.

U početku 1725. Petar Veliki bijaše dosegao svoju 53 godinu. Odavna je bio dobio jednu sramnu bolest, o kojoj govoraše samo sa svojim sobarom. Ne htjevši uzimati lijekova, a s druge strane svejednako podavajući se svakovrsnim neumjerenostima, osobito pijući žestoka pića, učini svoju bolest neprebolnom, te umrije u velikim bolovima 28 siječnja 1725. Reklo se, da mu je žena Katarina otrovom uskorila smrt.

Petar umrije — veli *Biografia Universale* — ne ostavljajući jednoga prijatelja; niti se zna, da je i cigla suza kanula na njegov grob usred jednog naroda, kome bješe obezbijedio sreću i slavu.

---

[49] BIOGRAFIA UNIVERSALE, *Pietro I imper. di Russia.*

POGLAVLJE VI.

Nasljednici Petra Velikoga do Katarine II (1725—1762).

Kad gjeneral Šeremetjev, koga već poznajemo, uze (20 kolovoza 1702) Marijenburg, maleni grad Livonije, svi stanovnici budu zarobljeni i s njima jedna mlada žena, nepoznata podrijetla, koju, bivši ostala sirota bez roditeljâ, od samilosti othrani jedan luteranski svećenik. Ovaj ipak nije se ni malo postarao za njenu odgoju. Njoj bijaše ime Katarina, a u ono vrijeme bješe našla srećicu, te se udala za jednog Švedskog vojnika, o kome se docnije nije čulo više govoriti. Njeno sužanjstvo dovede ju do vjerenice Petra Velikoga. Bješe lijepa, a ljubimcu Menčikovu dapade na dar od Šeremetjeva. Petar je vidje te se u nju zaljubi. Mlada Livonjka, koja ne znagjaše ni štiti ni pisati, bješe mnogo duhovita, a znala se prikloniti navadama i sklonostima svoga gospodara. Ona ga učini ocem dvjema kćerima, Ani 1708 i Elisabeti 1709 godine. Kadno car krenu, 1711 godine, u rat proti Turcima, htjede da mu bude drugarica u njegovim trudbama, te ju proglasi svojom zaručnicom, otpustivši prvu svoju ženu, Eudoksiju Lapuhin. Petar je okruni, 1724 godine, svečano i sjajno. Ali Katarina, usred svoje slave, učini nevjeru Petru, darujući svoje srce mladom komorniku, po imenu Moens de la Croix. Petar stane sumnjati o svojoj ženi; počne uhoditi njezino vladanje, i zateče je sa mladićem

u razgovoru možda bezazlenu, ali, barem, neumjesnu. U prvom nastupu bjesnoće hoćaše odsjeći glavu ljubovniku i gospogji Balek, sestri Moensovoj, koja je pomagala u ljubavnim svezama bratu. Jedan spametni dvoranin znade stišati cara. Moens i njegova sestra budu tuženi, da slabo kuće kuću caričinu, a pravo njihovo nepočinstvo, kako se svakad čini u dvorovima, zabašuri se pod vidom te griješke dobro ili zlo dokazane. Bratu odsjeku glavu, sestru, za bruku, izlijemaju nekoliko puta knutom, te pošalju u progonstvo. Nekoliko dana kasnije, Petar imao je krutosti, da povede caricu na šetnju preko trga, gdje je bila glava onoga, koga ona ljubljaše, nataknuta na kolac. Da ne bude car tada umro, po svoj prilici od nje otrovan, — Katarina bi svršila tragično svoje dane. Iz tjeskobe i sujme ona prijegje na prijesto. Nema sumnje, da bi je posljednja volja Petrova sa prijestolja uklonila, nego žestoki bolovi, što pretekoše njegov konac, oduzeše mu sposobnost očitovati ono, što je hotio. U jednom mirnome času pokuša napisati nekoliko vrsta, ali su bile nečitljive, te se moglo pročitati samo ove riječi: *pustite sve.* Menčikov, koji bješe zavladao tvrgjavom te pridobio velik dijel plemstva i svećenstva, tvrdio je, da je posljednja volja careva bila, neka se dökakva stvar ostavi Katarini, a da je objavio dovoljno svoju namjeru, kad ju je okrunio.

Katarina, malo vremena nakon svog uzdignuća na prijestolje, upadne u neko stanje mrtvosti, uzrokovano po jednima od raka, a po drugima od rane na utrobici. Ma kakva bila bolest, ona je pozlijedi čestim bezrednim pićem Tokajskoga vina, te umrije 27 svibnja 1727 godine, u dobi od 38 godina[1].

Pod njenim vladanjem Sorbona sabiraše svoje snage, da preuzme svoj tobožnji apostolat u Rusiji[2]. I naskoro je imala priliku, kako ćemo brzo vidjeti.

[1] Biografia Universale, *Caterina I imperatrice di Russia.*
[2] Pierling, *La Sorbonne et la Russie*, p. 74—76.

Po smrti carice Katarine I, pope se na prijesto Petar II, sin nesretnoga carevića Aleksija. Mladi car življaše raskalašeno, dijeleći vrijeme izmegju bučnog lova i beščinja; a imaše tek dvanaest godina, kada posta carem. Sva vlast nalazila se u rukama Menčikovim.

Za prvih mjeseci njegove vlade pojavi se u Smolenskom jedan pokret u prilog katoličkoj Crkvi, te mnogi stanovnici bjehu prešli na katoličanstvo, koje bijaše možda vjera njihovih otaca, dok je Smolensk bio pod Poljskim gospodstvom (1611 do 1654). Jedan od tih stanovnika bješe pribjegao u Poljsku, da bi se redio za svećenika. Propaganda se pripisivala svećenicima, što su iz Poljske i Litve zalazili tamo. Vrhovni tajni savjet, koji Katarina I, umirući, bješe ustanovila, svrgnu sa službe (1727), biskupa Smolenskoga, Filoteja, što nije znao spriječiti ta obraćenja, a osudi na gubitak dobara i na progon obraćenike. Oni naskoro budu pomilovani; ali ih staviše pod nadzor policije. Novi biskup Smolenskoga, da bi dokrajčio katoličku propagandu, predloži vladi prethodnih mjera, koje budu primljene od tajnog savjeta. Istorik Solovjev u kratko izlaže te mjere s ovim riječima:

„Narediti oštrim prijetnjama časnicima i dragunima, što čuvaju granicu, da ne dopuštaju Rimskim svećenicima prelaziti iz Poljske i Litve u Rusiju, niti plemstvu Smolenskoga prijeći granicu, bez dopusta i putnog lista. Ako koji svećenik dogje, za svoje privatne posle, treba obavijestiti namjesnika, koji će sa svoje strane obznaniti biskupa. Svećeniku pak odredit će se rok, kada će trebati, da uredi svoje poslove; tražit će se od njega pismena obveznica, da ne će ispovijedati Ruse, niti podjeljivati pričesti po Rimskom obredu, da ih ne će privlačiti na svoju vjeru makar kakvim dokazima, da ne će posjećivati njihove kuće ni tajno ni javno, da ne će oblačiti drugu odjeću nego običnu popovsku. — Zabraniti svemu plemstvu Smolenskom, pod kaznu teške odmasti, podržavati tajne saobraćaje sa Rimskimi svećenicima, primat ih u svoje kuće, ići u njihove

kuće na ispovijed te slušati njihove opomene. — Prijestupnici, svećenstvo i plemstvo, zatvorit će se, vezati i poslati na senat. Ovaj će ih ispitati, služeći se istom oštrinom sa svima, te će podnijeti izvještaj vrhovnom savjetu. Smolensko plemstvo ne smije slati svoju djecu na nauke izvan države, u Litvu ili druggje; nego će ih slati u Smolensko, Kijevo ili Moskvu. — Kad bi tko htio, dovršivši tečaje Ruskih škola, ići u tugjozemstvo, dat će jamčevinu, te će se zakletvom vezati, da se ne će nastaniti u tugjozemstvu, niti ostaviti Grčku vjeru, niti se primiti službe bilo u kojem mjestu ili ma kod koga suprot Ruskom carstvu. — Smolensko plemstvo ne smije držati u svojim kućama Rimskih učitelja ili nadzornika za obučavanje djece ili rodbine, ne će uzimati nadzornike megju Ruskim podanicima, što ispovijedaju Grčku vjeru: ako se ove ne bi moglo naći, u slučaju potrebe, mogu se izvana dobiti, samo da su pravoslavne vjere i Grčkog obreda, te oskrbljeni biskupskom svjedodžbom; no kad bi bilo Ruskih nadzornika u dovoljnom broju, iz inostranstva ne smije ih nitko uzimati, od straha, da ne bi svećenici Rimske vjere prošli za pravoslavne. Ako bi se djevojke ili udovice Rimske vjere, s onu stranu Poljske granice, htjele vjenčati s plemićima Smolenskim, to se može dopustiti pod pogodbom, da iste prigrle pravoslavnu vjeru Grčkog obreda; ali plemići Smolenski ne smiju udavati svoje kćeri ili svojtu u tugjozemstvo za katolike ili unijate. Ako bi plemići Smolenski željeli postati redovnicima, ili ako, povrativši se iz tugjozemstva, poklem su bili regjeni svećenicima, htjedbudu postati redovnicima ili lajicima Grčke vjere, primit će se, a o tome će se obavijestiti Sinod[3]".

Ove nasilne mjere istavljaju nam vrlo dobro postupak Ruske vlade naprama katolicima uopće.

U tome stasaše dogagjaji, koji, za čas, stišaju progonstvo. Petar II, svjetovan potajice od Dolgorukova, čim doznade kolik

---

[3] Solovjev, *Istorija Rossii* XIX, p. 188—189; Pierling O. c. p. 88—91.

je udio imao ljubimac Petra Velikoga pri nesrećama njegove porodice, strese s vrata njegov jaram. Menčikov bude zatočen u Sibiriju; a mladi car zovnu iz progonstva mnoge žrtve pregjašnjih vlada. Zatim dozva u Dvor svoju babu Eudoksiju, koja nije htjela svući sa sebe odijelo duvne, a malo poslije povuče se u manastir blizu Moskve, gdje umrije 1731. — Porodica Dolgorukov uživaše preveliku carevu naklonost.

U ovo vrijeme (1726) bješe zagrlila katoličku vjeru u Holandiji kneginja Irena Dolgorukov, rogjena Galitzin, žena Ruskog poslanika Sergija Petrovića Dolgorukova. Ali je imala nesreću učiniti ispovijest vjere pred Jansenističkim nadbiskupom Utrechta, Kornelijem Ivanom Barchmanom. Morajući se povratiti u Rusiju, zaište jednog svećenika, koji bi joj bio duhovnik, a osim toga i nastavnik Francuskog jezika njenim sinovima Sorbona se već bila složila s Janseneistima, koji bijahu pribjegli u Holandiju. Ovi ne znadoše sami odlučiti bi li poslali svog misionara u Rusiju, te se spustiše na doktore Sorbone, koji izaberu za to poslanstvo opata Jakova Jubéa, starog župnika Asnijerskoga, blizu Pariza, savršenog Jansenistu, ali neprijekorna života, strogih navičaja, gorljive revnosti i prokušane ljubavi. Bolji izbor nije se mogao učiniti sa gledišta Pariskih teologa. Jubé bijaše svećenik po srcu Jansenističke Sorbone. On će biti u Rusiji apostol Jansenističke Crkve, koja se nazivaše *katoličkom,* no koja je bila toliko, koliko ona *starokatolička* naših vremena. Jubé primi poslanstvo od Barchmana, koji, kao da bi bio mali papa, u povelji, što mu je izdade, dopušta mu „za sav opseg Ruskog carstva ne samo vršiti svećeničku i pastirsku službu spram svakog katolika, koji nema svoga pastira, kao i spram onim dušama, koje bi obratio, nego još odrešivati, otpuštati, blagosiljati, posvećivati, po obredu Rimske katoličke Crkve, potvrgjivati svećenike, šiljati ih i pozivati natrag, namještati pastire posvuda, gdje ustreba, te na koncu otpravljati svukoliku službu Božju". Sorbona pak dade mu svoja uputstva. U ovima, nakon kratkog objašnjenja preduzetih koraka od

godine 1717 kod cara, i prepiske, što je o tom sljedovala sa Ruskim biskupima, doktori nastoje dokazati, da, po pravilu, jedna diskusija nužno se nameće dvjema strankama. Razlog, što su ga donosili, prost je: od dvije stvari jedna: Rimska Crkva je li prava Crkva ili nije. U prvoj ipothesi Ruska Crkva treba da raspravlja o uvjetima sjedinjenja: u drugoj, Ruska Crkva treba da prosvijetli Rimsku te jê čini odreći se svojih zabluda. Polemika dakle u obadvije ipothese predstavljala se neotklonivom dužnošću. Jubé-u bude toga radi naregjeno, da rasprostranjava u Rusiji ove misli te da radi u ovome smislu.

Kneginja Dolgorukov, sa svojom djecom, zaputi u Rusiju 20 listopada 1728 godine, i opat Jubé s njima.

Dva brata kneginje Irene bijahu članovi državnog Savjeta. Zvijezda Teofana Prokopovića, ovog neprimirljivog neprijatelja Rima i sjedinjenja dviju Crkvi, počinjaše da blijedi. Petar II imao je jedan lični razlog, da uzme zub na njega. Teofan, po nagovoru Petra I, bješe napisao glasovito djelce: *O pravednosti volje monarhove*, u kom je tvrdio, da sin nesretnog Aleksije nema nikakvog prava naslijediti prijesto Rusije. Reakcija se objavljivaše i u religiosnim pojmovima. Vrhovni tajni savjet, spisom od 25 listopada 1727 godine, naredi, neka se tiska djelo Stjepana Javorskoga, *Kamen vjere pravoslavne istočne katoličke Crkve*, koju Petar Veliki, iz obzira prama protestantima, nije htio dopustiti piscu, da ga objelodani. Tverski nadbiskup Teofilakt Lopatinski, i onaj Kijevski Barlam Vonatović, kao i arhimandrit Coleti, rodom Grk, otvoreno su potpomagali antiprotestantski pokret, koji se započe javljati u Rusiji, kad se Petar II uspeo na prijestolje. Ove ličnosti, ne sjećajući se, primicahu se katoličkoj Crkvi. Stoga je vojvoda Lirski, poslanik Španjolski, govorio, da u Rusiji ima prelata ne samo privrženih katolicima, nego i sumnjivih sa kriptokatolicisma. Jednom riječju za Jubé-a okolnosti bijahu dosta podesne, te je sa mnogom vjerovatnošću mogao se nadati, da će sabrati obilnu žetvu. K tome valja pripaziti, kad je došao Jubé u Ru-

siju, da je odma stekao zaštitu istog Lirskog vojvode. Revnosti mu, kako smo naprijed pomenuli, ne manjkaše; te on razvi preveliko i neumorno djelovanje. Sorbonska uspomena Petru I neštedice se dijelila, razdavao se Fleuryev katehisam sa predgovorom sastavljenim od istog Jubé-a, a tako isto mnoštvo molitvenika, duhovnih uputa, Nasljedovanja Krstovih. Nego kakav se uspjeh polučio? Jubé u svojim poslanicama govori općenim riječima o „vjernicima Moskve", izloženim gonjenju, smjerajući na postojanost jednih, a na odstupništvo drugih. Tko su bili i koliko ih je bilo, nitko ne zna. Jansenistički apostol govori naosob o *novokrštenomu* Vošnjakovu i o jednom slugi kuće Dolgorukâ.

Petar II bješe umro od ospicâ u dobi od 15 godina 29 siječnja 1730 godine, a naslijedi ga Ana Ivanovna (1730—1740), kći Ivana V prvorodnog brata Petra Velikoga. Bješe udata za vojvodu Kurljandskoga. Sada, udovica i bez djece, uspe se na prijesto careva; a dade da vlada Rusijom svome milosniku Birenu. Dolgorukovi budu prve žrtve caričina hotima. Dva od tih knezova pogiboše u mukama, drugu dvojicu isjekoše žive, trojici odrubiše glave, a ostatak porodice lišen svih svojih dobara bude zatočen daleko od Moskve. Skoro svi njihovi prijatelji padoše pod dželatskim gvožgjem ili biše odvedeni u stepe Sibirije. Jubé-u, u kolovozu 1731 godine, bude naregjeno, da izagje iz kuće Dolgorukove; ali je znao okrajati pomoću spoljašnih diplomata, te se održa do prvih mjeseci iduće godine. Na 18 ožujka 1732 prispje u Varšavu. Kneginju Irenu zovne carica, te joj prebaci njeno obraćenje na katoličanstvo, i kad se ona naklonila, da poljubi ruku carici, ova joj zalijepi tešku zaušnicu, psujući ju i tjerajući od sebe s ovim riječima: „Vuci se odatle mrska ženo" (Пошла вонъ мерзавка). S ovim ne bi riješena sudbina ove kneginje, no kasnije (pod vladom Elisabete) zahtijevali su, da se odreče katoličke vjere, koje ona učini. Dogagjaj priča knez Petar Dolgorukov: „Ne smijući — piše on — ne poslušati caricu, moja prababa, okoristi se

okolnošću, što svećenik, odregjen da primi odricanje vjere, nije poznavao Latinski. Ona ga uvjeri, da čin odricanja ne bi bio valjan, kad se ne bi izgovorio u tome jeziku; nato, sva sjajući u licu, izreče govor, kojim se odricala svečano, izvjesno, neopozovljivo . . . luteranske vjere (koju nigda nije ispovijedala); a carica je govorila svakome na koga bi se namjerila: „Vidim, da mi je Irena Dolgorukov baš predana: ona se pobrinula da se odreče papinstva te se povrati na pravoslavlje[4]". — Na ovaj način, jednim činom svečanog licumjerstva, svrši u Rusiji jansenistički apostolat Sorbone.

Theiner tvrdi, da je carica Ana gojila blagonaklone osjećaje napram katolicima svojih država, a na potvrdu dovodi ukaz od 26 veljače 1730, kojim ona, uzlazeći na prijesto, jamči sljedbenicima različitih vjeroispovijesti slobodno vršenje svoje vjere[5]. Nego naklonosti duha, blagonaklonjenih osjećaja caričinih spram katolika ima toliko u tome ukazu, koliko ih ima i spram protestanata Ruskog carstva. U skupu svećenstva, boljara i senatora ona reče tom prilikom: „Obećajem vam da ću štititi vaše stare povlastice, sloboštine prednosti . . . . Obvezujem se u isto vrijeme čuvati našu starodavnu Grčko-pravoslavnu vjeru, štititi je i podržavati u istome stanju, u kome se nalazi sada u ovome carstvu; ali s druge strane pustit ću, da uživaju i svi oni, što slijede druge vjeroispovijesti, slobodu i sloboštine podijeljene im od mojih prethodnika". Osim toga, ista carica, ukazom od 22 veljače 1735 godine, opet potvrgjujući svim nepravoslavnim kršćanskim vjerama slobodu savjesti, njima izrijekom zabranjuje navoditi, pod ma kakvim izgovorom, Ruse, da zagrle njihovu vjeru[6]. Dapače zakonu o slobodi bogočašća bi dometnut još jedan uvjet, kojim se zaprećuje, grožnjom oštre kazne, tim vjeroispovijestima praviti proselita megju

---

[4] Apud Pierling, *La Sorbone et la Russie*, p. 152 –153. 160—161.
[5] Theiner, *Die neuesten Zustände*, p. 131.
[6] Theiner l. c.; Pichler II, p. 197.

Ruskimi podanicima *koje mu drago vjere bili*[7]: dok se ukazom od 22 studenoga 1737, naregjuje za one, što bi od inostranskh vjera prešli na Rusku crkvu, da ne će plaćati glavarine, i da ne ići na vojnicu[8]. U ostalom, ono što smo pripovjedili o kneginji Ireni Dolgorukov, i o tužbama Jubé-ovim na gonjenja vjernikâ Moskve dovoljno po sebi dokazuje, da Ana Ivanovna ne bješe blagonaklonjena spram katolika svoje države.

Prinesimo još dvije činjenice. Kada gjeneral Petar Lascy, na čelu velike vojske, prodrije, 1734 godine, u Poljsku, sa naregjenjem, da svrgne s prijestolja Stanislava Laszcynskoga i da obezbriži krunu Saksonskom izborniku, koji bješe obrekao Birenu umještaj Kurljandiske vojvodine, Rusi nagjoše u Vilni jednog plemića od svojih jednoplemenika, koji bješe ostavio domovinu i odrekao se svijeta, da postane katolik i Jesuita. Zvao se Aleksije Ladygenski, a otpravljaše u to doba sveštensku službu u glavnome gradu Litve. Unatoč megjunarodnom pravu, Ladygenski bude uhvaćen te odveden u Petrograd, niti se više o njemu znalo. Učinjeni koraci od Augusta III kod carice Ane, službeno pismo de Bruhla, ministra Poljskoga kralja, Rimskom izaslaniku Kayserlingu ništa ne koristovaše; nije bilo moguće imati vijesti o bijednom Ladygenskom. Napokon, 1877 godine, nagje se u arhivima ministarstva rata u Petrogradu jedan ukaz, sa nadnevkom prvog lipnja 1737 godine, iste carice, koji otkri tajnu. Ladygenski bio je izručen Sv. Sinodu, da bude bijen štapima; izatoga vojničke oblasti dobiše naredbu, da ga opreme stražarno u Sibiriju, te ga sajedine sa jednim odijeljenjem vojnika u Tobolskom ili druggje, zakraćujući mu svakako, prije polaska, oprostiti se sa svojom rodbinom ili općiti bilo s kime.

Druga nam se činjenica predstavlja još sumornijim kraskama. Zima 1739—1740 godine bi u Rusiji jako oštra. U najžešćoj

[7] Tolstoj, *Le Catholicisme romain en Russie* I, p. 161.

[8] Pichler l. c.

ciči i poledici, Neva vidje iznebuha iskrsnuti jednu palaču iz temelja svojih slegjenih voda. Šest topova i dva havantopa ulaz joj branjahu. Sva palača unaokolo bješe opkoljena ubavom rešetkom. Na bokovima dizahu se dvoja pobočna vrata, nakićena cvijećem, narančama i žbunovima: dalje se visile u vis dvije piramide, na desnu vidjela se kućerica za kupelje, na lijevu gromoradni slon, koji nosi svoga vogju, a prate ga dva Persijanca na nogama. Gragjevina, sa svoja dva ulaska i sa svojih četrnaest prozora, bješe razdijeljena u tri sobe, s kićenim pokućstvom. Tu je bilo vidjeti peć, kipova, naslonjačâ, dva stola sa svijetnjacima, pak karte od igre, ogledala, veliki i džepni sât, dolap sa svim stolnim posugjem, napokon svečanu postelju sa dvije noćne kape na uzglavljima i dva para papuča na klupici. Jedna jedita stihija smože da obrazuje sve to veleljeplje: od slona do džepnog sâta sve bijaše od leda: ali narav bješe tako lijepo podražavana, te je samoopsjena bila potpuna. Tko bi bio rekao, da će se ovaj zapravo sjeverni hir udružiti sa jednim činom varvarske sverjeposti? A dogodilo se naugod tako. Potomak jednoga velikog imena, Mihailo Galitzin, bude osugjen, da provede svoju svadbu u palači od mraza sa jednom prostom Laponkom, koja je imala jedinu zaslugu veseliti caricu svojim lakrdijama. Galitzin bješe učinio zločinstvo paput Ladygenskoga; i on u tugjinstvu bješe prigrlio katoličanstvo[9].

Carica Ana, presvojena sićušnim brigama, ogreznula u slastima, kaćunjenju i jordamljenju, nije vrijedila ništa i ni mrve u vladanju. Biren bješe sve. Kako bijaše gospodar njena srca, tako bijaše samovlasnik državnim poslima i tiranin carstvu. Grešna ljubav caričina koliko suza i koliko krvi zapade Rusiju! Biren pomori na mukama jedno dvanaest tisuća osoba, a progna ih više od dvadeset tisuća. Nekošnji geački štitonoša, Kurljandiski kalvinist, govoraše, da tako treba postupati sa

[9] Pierling, *La Sorbonne et la Russie* p. 143—146.

Ruskim pukom. — Ana umrije 28 listopada 1740, u četrdeset i sedmoj godini. Na osnovi zakona Petra Velikoga, koji je ostavio kraljujućem vladaocu pravo izabrati sebi nasljednika, ona bješe izabrala svojim nasljednikom sina svoje nećakinje, kneginje Ane Ruske, udate za kneza Antuna Utrika od Brunswicka. Dijete je tada imalo dva mjeseca i osam dana, i bi prozvan Ivan VI. Carica bješe izabrala ovoga, da bi Biren, njome imenovan regent, za dugog staralaštva, mogao gospodariti Rusijom. Zato carica umirući reče svome milosniku: „Ne boj se" (Не бойся). Ovo je bila posljednja riječ, što je izašla iz njezinih usta. Ali sila Birenova mogaše da traje jošte malo dana. Urota, načinjena od maršala Münicha oprosti Rusiju od toga Njemačkog tiranina. Noću izmegju 19 i 20 studenoga (1740), dvaest vojnika, pod zapovijegju Mansteina, pobočnika Münichova, uhvate Birena u njegovoj postelji, svežu, umotana u njegov vojnički kaput, te odvedu u tvrgjavu Schlüsselburg. Bi mu zametnuta parnica, te bude proglašen državnim krivcem, dostojnim smrti; ali mu pokloniše život, oduzevši mu ipak dobra i slobodu. Kasnije ga odvedu sa njegovom porodicom, u Pelim u Sibiriju, u tamnicu, kojoj sam Münich bješe izumio nacrt.

Nakon godinu dana, Dvorski prevrat ote prijestolje i krunu (6 prosinca 1741) malome Ivanu VI, te proglasi caricom kćer Petra Velikoga, Elisabetu.

Elisabeta Petrovna, od razbludne lijenosti i ne mišljaše na prijesto svoga oca; ali jedan njen milosnik, Francuz Lestocq, po zvanju kirurg, i Francuski poslanik Le Chetardie, prenuše je iz njezine tromosti. Jedna zavjera bijaše već obrazovana. Napokon 6 prosinca 1741 Lestocq, otišavši k Elisabeti, nagje na njezinu stolu papira, na kome nacrta jednu krunu i jedno kolo, pa će reći kneginji: „Nema druge, gospogjo, jedna za vas ili drugo za me". Taj isti dan, na ponoće, Elisabeta, praćena od Lestocq-a i Voronzova, igje u kasarnu grenatirâ, te im saopćuje svoju nakanu; oni se kunu, da će je slijediti i umrijeti

za nju. Prevrat, što je započeo one noći, ujutru bješe već dovršen. Elisabeta budne caricom, a kirurg Lestocq prvi Dvorski liječnik, sa nazivom ličnog caričina savjetnika.

Elisabeta penjući se na prijesto, pomilova maršala Münicha koji bješe postao regent poslije nego je istjeran Biren, a tako i sina mu, kneza Ostermana, i još druge. Šta više obeća, da ne će nikoga zgubiti; i svjerova za cijeloga svog vladanja (1741 do 1761). Ruski narod prozva je poradi toga „blagostivom". Ali ima istorika, koji kažu, da je carica tako radila ne od blagostivosti nego od straha svega onoga, što joj dozivaše na pamet misao smrti. Hele knutom, mučilima, rezanjem jezika i ušiju, zatočenjem u Sibiriju bjehu kažnjeni nekadašnji ljubimci, pod navadnim izgovorom urote. Osamdeset tisuća osoba izbijenih, osakaćenih, ogladnjelih ispuni Sibiriju očajnim ridanjima. Carica imagjaše mnoge ljubavnike, a svi su morali kriti svoja porodična imena. Odjednom, 1750 godine, carica postade bogoljubnom, te se vjenča s jednim od svojih milosnika, Razumovskim, geakom od Ukrajine. Tada stane zauzdavati prokšenost prijestonice, pozatvoravši mnoštvo žena grešna života. Tko je imao naravne djece trebaše, da ih pozakoni ženidbom, makar koliko bila nejednaka: ako ne, čekala ga robija u Orenburskim rudokopnjama.

Malo dana, izakako je uzašla na prijesto, Elisabeta, ukazom od 15 prosinca 1741, zabrani smrtnu osudu za sljedbenike drugih vjeroispovijesti, krivih zaradi razbojstva i ostalih teških zločinstva, *samo ako prigrle Rusku vjeru*. Od straha, da ne bi inostranci, istom udruženi državnoj crkvi, povratili se na svoju staru vjeru, ukazom od 15 lipnja 1744, zabrani im izlaziti iz Rusije. Drugim zakonom od 16 studenoga 1747, zakaže za one, što prijegju od druge vjere na Rusku, da budu slobodni od glavarine i vojničke službe[10].

[10] Theiner, *Die neuesten Zustände*, p. 132.

Astrakanski su Kapucini vršili svoje poslanstvo u Persiji te obraćahu mnoge Armence. Ruski konsuo Ghilijany Bakunin, 1746 godine, tuži ih svojoj vladi, govoreći, da se drugim ne bave „nego zanatom obraćenja Armenaca i drugih na papizam“. Nato doda ovu primjedbu: „Ako se ne dopušta dervišima Indije i Persije ulaziti u Rusiju, jer se smatraju uhodama, u ovome obziru opasniji su Latinski svećenici“. Uslijed ovoga izvještaje, ministarstvo naredi (1747) Astrakanskom namjesniku, da istjera Kapucina Rudolfa, koga se, zbog njegove revnosti, osobito bojahu. Naloži mu nadalje, da nijednom blagovjesniku, što dolazi iz Azije, da se povrati u Evropu, ako ne bi na putu prešao preko Rusije, ne izdaje putovnice, i da ne dopusti nikomu voziti se na Ruskim brodovima. Ministerijalni otpis nadometaše, da se te skitanice moraju vratiti istim putem. Kraj svega toga Kapucini nastaviše vršiti revnosno svoju službu u Astrakanu, te kršćavahu u svojim crkvama svu djecu mješovitih ženidbi izmegju Armenaca i katolika. Budući da se je na to žalio, 1755 godine, Ruskoj vladi Armenski nadbiskup tog grada, dva Kapucina odu u Petrograd, da brane svoju stvar. Sv. Sinod iskaše, da se kazne, ali vlada odgovori, pismom prvoga rujna 1757 godine, da to ne može sada učiniti, da se ne bi omrazila s Austriskim carem. Pače, godinu kasnije, Austriski poslanik, knez Esterhazy, isposlova od Ruske vlade odluku, kojom se naregjivalo Astrakanskom namjesniku, da štiti katoličke svećenike, i da pomiri s njima Armenski kler. Stoga, kad je prestala kinjba, mnogi Armenci prijegjoše na katoličanstvo; te već godine 1760 ne manje od sedamdeset porodica tog naroda bjehu katoličke, to jest petina cijeloga pučanstva Astrakanskog[11].

Elisabeta umrije 29 prosinca 1761 u dobi od 52 godine. Uspe se tada na prijestolje Petar III, sin Ane, prve kćeri Petra Velikoga i Karla Fridrika, vojvode Holstein-Gottorpa.

---

[11] Tolstoj O. c. I, p. 166–172.

Petar bješe odgojen u luteranskoj vjeri. Imaše samo četrnaest godina, kadno ga carica Elisabeta, njegova tetka pozva (1742) u Petrograd, te učinivši, da se odreče luteranske vjere, proglasi ga velikim vojvodom Rusije i svojim nasljednikom. Bješe oženjen Sofijom kneginjom od Anhalta, koja postavši caricom, uzme ime Katarina. Mladi car bješe čovjek dobra srca. Otpoče pozivajući natrag prognanike, što ne bijahu počinili teška zločinstva Sedamnaest tisuća osoba povrati se tada iz Sibirske pustinje svojim kućama. Ukinu tajnu pisarnicu i mučila, te preduze mnoge druge preuredbe; ali s tim omrznu Rusima. Eda usrijedi u sebi crkvenu i svjetovnu vlast, zaplijeni crkvena dobra, povjerivši upravu jednome gospodarstvenom uredu (4 ožujka 1762), a doznačujući svećenicima koliko su otprije, prama svjedočanstvu svakoga od njih, dobivali. Petar ne poštova dosta vjeru svoje nove otadžbine. Hoćaše ujednostručiti bogočašće ukidajući slike; ali popusti protivljenju nadbiskupa Novgorodskoga. Hoćaše jošte ukinuti post, te obvezati svećenike, da nose kratko odijelo, kao luteranski pastori. Bješe se rasturio glas, da kani baciti u tamnicu svu svoju obitelj, i sina, držeći ga nezakonitim. No to je bila laž same Katarine, koja htjede time još većma omraziti ga sa narodom. Katarina je znala zbaciti s prijestolja muža. Čete bjehu već pridobivene, a puk, zaveden urotnicima, podavaše se za nadama bolje budućnosti. Zbiljam noću izmegju 8 i 9 srpnja, u malo satî, gotovo bez smetnje, svrši se na korist carice, jedan politički prekret. Katarina bude proglašena vladaricom i gospodaricom Ruskog carstva: zaslugu ovoga državnog udarca ona prisvajaše osobito sebi[12]. Petar III odreče se krune, te se podvrže u svemu volji Katarine. Bude nato tajno odveden, nekoliko vrsta nedomâ od Petrograda, u jednu tamnicu, gdje ga poslije 6 dana ubiju. Osmorica od urotnika, a u tome broju bijahu tri Orlova, odu u tamnicu

[12] Ona govoraše: „*Le tout se faisait sous ma direction très-particulière.* Brückner, *Caterina II.* Prijev. Talij. (Milano 1889), p. 127.

noseći Petru vijest skorog izbavljenja: a u znak mira ponudiše mu piti rakije, koje se napi ne sumnjeći ništa. Osjeti uput žestoke bolove u drobu: bješe otrovan. Zaiska malo mlijeka, i dadoše mu po drugi put ovoga otrovnog pića. Kad ga ne htje piti, bace ga na zemlju te zadave (9 srpnja 1762). Sutradan Katarina objavi, da joj vojno bješe umro od šuljevnog matruna.

Jedni preozbiljni istorici tvrde, da je ubistvo počinjeno sa pristajanjem caričinim, pače njezinom naredbom. Najnoviji veličatelj Katarine II, profesur universitati Drpatske, Aleksandar Brückner nije znao donijeti nikakva odlučna dokaza, da obori tu tvrdnju. Suprotna svjedodžba kneginje Daškov[13], prijateljice Katarine, upletene u svemu tome tamnom poslu, jest barem vrlo sumnjiva. S druge strane značaj Katarine II ne bješe takav, da bi se žapao i krajnjih mjera, kad bi se radilo, da obezbijedi sebi krunu na glavi. Toga radi sam storik piše: „U svojim Uspomenama Katarina je rekla, otvorenošću skoro ciničkom, da je od mladih godina jako željela vladati, a da nije bila mnogo savjesna izbirajući sredstva, što bi ju mogla približiti meti, za kojom je s tolikom revnošću čeznula[14].

[13] Brückner, *Caterina II* p. 147 sq.

[14] Brückner O. c. p. 795. Cf. Rambaud, *Poviest Rusije*, p. 395 - 397.

POGLAVLJE VII.

Katarina II (1762—1796).

Bi carica Elisabeta ona, koja bješe izabrala za vjerenicu svome sinovcu i nasljedniku Petru kćer kneza od Anhalt-Zerbsta, Kristijana Augusta. Mlada kneginja, koja se zvala Sofija Augusta, kad je dovedena u Moskvu, s Luteranske prijegje na Grčku vjeru, te uzme ime Katarina Aleksiovna, što joj bješe nadjela sama carica. Ženidba se slavila velikom svečanošću prvoga rujna godine 1745. Katarina u dobi istom od šesnaest godina sanjaše samo o veličanju i jordamljenju, a Petar nije bio obdaren blagorodnim svojstvima; njegov duh ne bješe obrazovan; podavao se porocima oblaporna vojnika. Usred pokvarena Dvora, s primjerima jedne vladarice, koju nije morila briga, da prikrije, barem kakvom koprenom, sopstvene sablazni. Katarina se ne mogaše navići strogim naviČajima, kojima, u tome objamu, uba vidje izgleda. Ona se smrtno zaljubi u mladoga cijambelana Soltikova, a za njihova prijateljovanja rodi se Pavao, koji će poznije postati carem. — Kada se Petar III uspe na carsko prijestolje, taj dogogjaj umnoža uzajmičnu mržnju megju zaručnicima. Častoljublje, a i strah, da ne nagje u caru neprimirljiva tiranina, natjera Katarinu, da upotrebi svako sredstvo, ne bi li ga zbacila sa prijestolja, te ga se oprostila. I skoro je u tom uspjela, načinom kako smo vidjeli.

Katarina, koja nije imala u srcu nikakve vjere, proglasi se pokroviteljicom Grčkog pravoslavlja ter obreče, da će vladati u duhu sasvim različitu od onoga Petra III, „koji, —

govorila je — hoćaše da zatomi pravu vjeru“. Nastavi svoje Saturnalne zabave i priupena jaranstva, a pak je znala umješno oblaskavati taštinu Rusima, odavajući najveću poštu vjeri i njenim služiteljima. Gdje bi god išla, htjela je vazda uza se imati svoga ispovjednika. A kako je pred Ruskim narodom bila religiosna za politiku, tako je u velikom svijetu bila filosofkinja za modu. Kad bi dosagjivali enciklopedistima u Francuskoj, ona bi ih zvala, da dogju u Rusiju, te dovrše svoj Rječnik u Petrogradu. Podržavala je prepisku sa Buffonom, D'Alembertom, Diderotom, Voltairom. Filosofi je poregjahu sa Semiramidom, može biti ne stavljajući se, da je i Babilonska kraljica zgubila svoga čovjeka. Voltaire je nazivaše „božicom“, te je govorio: *C'est du Nord aujourd'hui que nous vient la lumière*[1]. Kad bi ona šiljala Buffonu rijetkosti svojih krajeva, pišući mu laskava pisma, taj bi joj naučenjak odgovarao, prozivajući je „nebeskom glavom, dostojnom da vlada svijetom“; te je zvao i prizivao, da drugi put Sjevernjaci dogju na jug, „da prerode ovaj lijeni predio Evrope“.

Carica, kao filosofkinja-XVIII stoljeća, nije mogla ne priznavati, *u teoriji*, načelo snošljivosti sviju religija. „Ne branim — ovako piše katoličkom biskupu Siestrzenceviczu — vršenja nijednom religiosnome obredu u mome carstvu; niti ću praviti smetnjâ vašim svezama s Rimom, no znajući, da taj Dvor zahtijeva mnoge stvari, ne ću da vaša poslušnost bude podijeljena megju mnom i papom: to lje ne ću[2].“ Kao da je kazala: Služite svoju Latinsku misu, držite svoj prijesni kruh, dijelite, kako ste činili dosele, eukaristiju pod jednim oblikom, krštavajte polijevanjem, postite subotu: dosta je samo, da vi i Latinska Crkva u Rusiji ne priznajete pape za papu, nego nasuprot da imate za svoga poglavara i gospodara državu, koju ja sada predstavljam. Na ovaj način ona je shvatala religiosnu

---

[1] BIOGRAFIA UNIVERSALE, *Caterina II imperatrice di Russia.*
[2] BRÜCKNER O. c. p. 760.

slobodu spram katolikā; a činjenice nam veoma jasno to dokazuju. U ostalom, iz načela sveopće snošljivosti kultā uhvatit će priliku, da se umiješa u poslove druge države te zatamani nesretnu Poljsku.

Ukaz dakle od 22 srpnja 1763, kojim ona proglasi slobodu vjere svim kršćanskim vjeroispovijostima, što se nalaze u Ruskom carstvu, obuhvataše naravno i Latinske katolike. Stoga bude i njima dopušteno graditi od kamena crkve, bogomolje, zvonike: jer dotada mogahu ih imati samo od drveta. Drugim ukazom od 23 veljače 1769 godine, Katarina proglasi takozvani „crkveni ustav" za Rimske katolike[3]: po kome oni bi imali dvije župe: u Petrogradu i u Moskvi. Carica hoćaše, da prvu služe Franjevci Riformati, a drugu Kapucini. Naredbom Petra Velikoga mogli su biti u Petrogradu samo četiri svećenika, a u Moskvi dvojica; ali ona poveća broj prvih na šest, a drugih na tri. Svi su morali poznavati Njemački, Francuski, Talijanski i Poljski, da mogu naviješčivati riječ Božju katolicima u tim jezicima. Ova devetorica svećenika imala je otpravljati duhovnu službu ne samo katolicima dviju prijestonica, nego i onima, što prebivahu u Kronstadtu, Jomburgu, Rigi, Revalu i megju naseljima Kaspiskoga mora[4]. Pa kako ne mogaše biti u svemu Ruskom carstvu osim devet katoličkih svećenika odregjenih za duhovnu službu, ako bi došao gdjetko više, trebalo ga vratiti iza granice: a što je gore, dvije starešine imale su dužnost nadgledati vrši li se ova naredba, prokazivajući ga udilj policiji[5]. Sami redovnici ne bi se imali nazivati „misio-

[3] Theiner, *Die neusten Zustände*, II Documente, p. 212—224.

[4] Quod superioribus legibus sancitum, hoc praesenti confirmamus, ne numerus religiosorum horum (qui Franciscani sunto), supradictum excedat, neve penes hanc romanam ecclesiam ulli alii religiosi reperiantur. Attamen ex horum gremio praepositus mittere debet secundum exigentiam, propter officia spiritualia, Cronstadiam, Jamburgam, Rigam et Reveliam, quemadmodum idem superioribus mandatis notum factum est. — *Ordinatio* c. 1, §. 4, p. 215.

[5] Idem (Superior) invigilato, ne alii Romanae fidei patres Petropoli, in Livonia, praesertim autem Rigae in Ingria, et in Esthonia,

narima nego župnicima ili duhovnim pastirima". Po pregjašnjim naredbama, Rimski svećenici obiju crkvi morali su se mijenjati svako četiri godine, ali je Katarina produžila ovaj rok na osam godina, ako bi to željeli župljani Moskve i Petrograda. Svaki svećenik, što bi pridošao, morao je priseći se u crkvi u nazočnosti vladina zastupnika[6]. Katoličkim svećenicima, boravećim u Rusiji, bješe zabranjeno navoditi i pridruživati katoličkoj vjeri sljedbenike koje mu drago vjeroispovjesti kršćanske: što je već prije carica bila zaprekovala ukazom od 22 lipnja 1763[7].

Iste godine, kada se proglasio naprijed pomenuti ustav, carica, koristeći se jednom rasprom izmegju katolika Petrogradske župe i njihovih svećenika, nadrška prve, da dobave iz inostranstva, vladinim posredstvom, svećenikâ po svojoj volji, te se tako otmu zavisnosti od Rima. Sv. Stolica, preko Propagande, prosvjedova, ali njene žalbe nisu uzete u obzir[8].

Kronološki red vodi nas prvoj diobi nesretne Poljske, prvome činu tê povjesne drame, koju će ljudska savjest i evangjelski zakon svakad prekoravati. Pomenimo bliske prethodne dogagjaje. Kad je August III, koji se svagda udvaraše Rusiji, ostavio tu kobnu zemlju, da umre na otačkim dobrima, započme vrlo žalosna megjuvlada. Stranka Czartoriskâ pozva Katarinu II, koja izodavna prijećaše i žugjaše posredovati, i koja već bješe bacila ulja u tu vatru. Carica posla na granicu šezdeset tisuća Rusa, te učini izabrati kraljem svoga milosnika Sta-

praeter numerum dictum religionis franciscanae reperiantur; ubi supra hunc numerum superflui comparuerint, absque particulari mandato Collegio nostro Justitiae Causarum Livonicarum ii incunctanter significantur. — *Ordinatio* c. 2, §. 8, p. 216.

[6] *Ordinatio* c. 3, §. 12, p. 217.

[7] Superioribus et Patribus vetitum esto, permovere et adducere ad Romanam fidem alios sub christiana lege in Rossia degentes; quod et antea, anno 1763 die 22 Junii, Manifesto nostro publici juris factum est. — *Ordinatio* c. 2, 6. 9, p. 216.

[8] Tolstoj, *Le Catholicisme romain en Russie* II, p. 35.

nislava Ponjatovskoga (7 prosinca 1764). Novi kralj spozna nabrzo opasnu ništavost svoga prijestolja; te se nagje u vlasti kneza Nikole Repnina, Ruskog poslanika. *Raskolnici* (tako se zvahu oni, što su slijedili Grčku vjeru i protestanti) bjehu se utekli Ruskoj carici, da bi polučili, njenim okriljem, potpunu slobodu bogočašća i sposobnost za koju mu drago službu i dostojanstvo. Katarina uze u obranu raskolnike. Rim naravno stajaše na strani Poljskih katolika, te je Klement XIII pisao (10 travnja 1767) kralju Stanislavu, sokoleći ga, da brani prava i zakone kraljevstva. Papa je još nukao Dvorove Francuske, Španjolske i Austrije, da bi posredovali u stvari Poljske, za obranu katoličke vjere, koju je on vidio ugroženu prohtjevima raskolnika. „Nije im dosta — govori papa u poslanici na Josipa II — što se s njima postupa, po zemaljskim zakonima, s najvećom čovječnosti, njihova je smionost doprla dotle, da hoće namećati svoj državi nove zakone pogibne katolicima, te od slobodne i pravoslavne vlade hoće da iznude probitke, koje inovjerni vladari poriču svuda svojim katoličkim podanicima". Megjuto vanredni Sabor, sazvan od kralja u Varšavu, bude opkoljen Ruskim četama; Repnin govorio kao gospodar, a zato što su Krakovski i Kijevski biskupi, Soltyk i Zaluski, pa dva kneza Rzevska, otac i sin, suprotlli se, on ih čini ugrabiti te odvesti u Sibiriju, uz odobravanje filozofista, plaćenih od carice. Rusija nato nametnu Poljskoj sramotni ugovor od 15 studenoga 1767 u korist raskolnicima. Narodni ponos bješnjaše pri tim činima Ruskog gospodstva; one te stajahu na prvim mjestima boljavaše naći se sa predvojenom vlašću i bez dostojanstva; biskupi gubljahu nadu, da će sajediniti bilo kada sa katoličkom Crkvom raskolni dijel kraljevstva. To je dalo povoda rodoljubima, da ustanu na oružje. U Baru u Podolju obrazova se savez, koji uzme za simbol ranjena orla sa geslom: *Aut vincere aut mori. — Pro religione et libertate.*

Savezu učestvovaše sve blagorodne duše, što su čeznule za obranom vjere, slobode i domovine sproću Ruske sile. Stoga

možemo shvatiti gnjev Ruske vlade: jer je poslanik Katarine II, Repnin, stao robiti i plijeniti po svojim vojnicima zemlje i posjede saveznika. Jedan od njegovih pandura, što je pratio na putu u Petrograd prebogato plijeno, padne u ruke saveznicima, koji, megju drugim ukradenim predmetima, nagjoše svete posude Krakovskog biskupata, srebreno sugje plemićkih porodica, četrdeset tisuća dukata, mnogo dijamanata, skupocjenih sagova i ostalog pokućstva velike vrijednosti. Ruske uhode optrčavahu tada zemlju Zaporoških Kozaka, podbunjujući na vjerski rat te divlje ordije, žedne krvi i pljačke (1768). Dä — veli Cantù — Rusija je bila ona, što turi na Ukrajinu Zaporoške Kozake. A da bi sve bilo na varvarsku u vijeku čovjekoljublja, Ruse se je vodio knez Tottleben, jedan preispodnji značaj toga vremena, igrač, varalica, puten, koji se radovao pokolju. Proglas na te divljake, u ime carice, glasio je ovako: „Već ne možemo više dvoumiti o preziru i bruci, kojom Poljaci i Židovi grde nas i našu svetu vjeru. Braniči naše Grčke vjere prognati su, potlačeni, smaknuti. Bila bi slabomoćnost dalje trpjeti toliku sramotu, tako grdnu potištenost. Mi toga radi zapovijedamo, te strogo nalažemo Maksimilijanu Železniaku Timoševiću, zapovjedniku naših krajeva donjeg Zaporoga, da provali u Poljsku sa nekoliko odjela Naše Ruske vojske i Kozaka Donskih, pa da zatre, s Božjom pomoću, i uništi sve Poljake i Židove hulitelje naše svete vjere. Ovo je jedino sredstvo, eda prestanu dolaziti tužbe Našemu prijestolju protiv bezbožnih razbojnika, krivokletnika, prestupnika zakonâ . . . Ponavljamo vam dakle progjite Poljskom sijući zator, tako da ni ime, ni spomen Poljaka ne prijegje na potomstvo[9]". Taj rat bi tako bijesan i užasan, da je, po riječima jednog pisca[10], nadišao daleko u okrutnosti sve slične novovjeke ratove.

U glavnome stvar priznavaju i Ruski istorici. „Dionisije — piše Kojalovicz — kalugjer Motrenenskog manastira, izda,

[9] THEINER O. c. p. 760.
[10] RAUMER *Polens Untergang* (Leipzig 1832) p. 49.

u ime carice Katarine, proglas, podbadajući Rutenski puk, da se ustane suprot Poljacima, i da ubija (katoličke) svećenike, gospodu i Židove. Ta kalugjer dopade unijatskih šaka, koji ga, pošto mu ocijepe 600 batina, bace u tamnicu; ali buntovnički proglas bješe proizveo svoj učinak. Mnoštvo od više tisuća skupi se oko tog manastira, te neki Železniak, koji se od sluge istoga manastira prometnuo u Kozaka, postade kolovogja tome mnoštvu. Nova Kozačka vojska, koja je poznata pod imenom Hajmadaka, krete u različitim pravcima. Osobito četa Železniakova počini veliko zlo u gradu Humanu, od koga sav ovaj ustanak prozove se *Humanski pokolj*[11]". I ako se dopusti, da zlopaljni proglas nije djelo carice Katarine, to je nesumnjivo, da odgovornost toga divljeg rata, što stade života možda 200.000 katolika, pada svakolika na nju i njenu vladu.

Dok se Ruska vojska nalazila ulogorena u Ukrajini, koja je još pripadala Poljskoj, Katarina II, ukazom od 7 studenoga 1771 godine, zapovjedi feldmaršalu Romanzovu, da potpomaže oružanom rukom, dva svećenika otpadnika Mihovila Guranda i Šimuna Perorovskoga, Kijevske mitropolitske dijecese, koji bjehu pribjegli Perejaslavskom biskupu Gervasiju, te su tvrdili, da mnoge katoličke crkve Ukrajine po pravdi pripadaju Perejaslavskoj dijecesi. Tada će se uzbijesiti užasno progonstvo. Ruski popi nasrćali bi na Grčko-katoličke svećenike, zlostavljali ih na sve moguće načine, bili i mlatili sve dotle, dok ih ne bi vidjeli padati mrtve pred nogama; a takovu okrutnu divljačnost, surovom šalom, zvali su svještavanje (posljednje pomazanje) nesjedinjene braće". Premnogi svećenici, većim dijelom oženjeni i oci obitelji, biše zatvoreni u tamnice. Nugjala im se sloboda, ako bi pismeno obrekli, da će prijeći, sa svojim župljanima, na raskolnu crkvu. Ali ih većina odbila sa zgražanjem takovo nugjenje, voleći polagano ginuti u ledenoj tam-

[11] Apud Pelesz O. c. II, p. 523 sqq. — Djelo Kojalovića bilo je tiskano u Moskvi godine 1864.

nici nego prevjeriti vjerom. Sačuvala se prepiska ovih vjeroispovjedatelja katoličke vjere s apostolskim nuncijem Varšavije, pragospodinom Garampijem; te je ona vječiti spomenik mržnje i okrutnosti njihovih gnjavitelja. Iz Berdyczovske tamnice, 28 listopada 1772 godine, pak 1 ožujka 1773 godine, zatim još 23 lipnja iste godine, oni opisuju predstavniku Sv. Stolice svoje čemerno stanje. Davali su im jesti samo tvrdi kruh i nesvaren grašak; bješe im zakraćena druga odjeća osim one, što su imali, kad bjehu zatvoreni, a nije im bilo dopušteno ići u crkvu. Poradi zlostavljanja mnogi obolješe, a dvojica su od njih umrli u tamnici. Kad su pisali prvu poslanicu bijaše sedamnaest tih sužničara; no kad pisahu drugu, već bijahu narasli do pedeset. Garampi im pisa tri bratoljubne poslanice (4 i 11 ožujka i 8 travnja 1773), nastojeći ih tješiti i sloboditi, da trpe za Isukrsta. Posla takogje bijednicima novčani prilog, te se zauze kod Poljske vlade, nagovarajući je, neka bi preduzela shodne korake, niti je propustio iskati posredovanje carice Marije Terezije. Te je izvjesno, da njegovu briženju valja pripisati, ako je Katarina II napokon naredila maršalu Romanzovu, da pusti na slobodu bijedne tavničare; koju veselu vijest on sam saopći im svojim pismom od 2 rujna 1773 godine. — Ali već u tom progonstvu Rutenskim katolicima oteše 1200 crkava, koje Perejaslavski biskup dade u ruke nesjedinjenim svećenicima[12].

Klement XIV, idući po stopama svoga prethodnika, uloži sve svoje sile, ne bili odvratio od Poljske oluju, štono grožaše njenu životu. Obavješten po svom poslaniku u Beču za podjelu Poljske, namišljenu od Fridrika II, pošalje namah svojim poslanicima na Pariskom, Madridskom i Bečkom Dvoru udobna uputstva, naregjujući im, neka predoče tim vladarima pretešku opasnost, koja bi zadesila katoličku vjeru od ostvarenja tako žljeudne osnove, te da ih uspješno pobude, eda se zauzmu, da Rusija i Prusija ne bi učinile toga koraka.

---

[12] Pelesz O. c. II, p. 535—540; Theiner O. c. p. 260.

Megjutim bješe dovršena prva podjela Poljske (5 kolovoza 1772). Rusiji potpade Poljska Livonija, polovina Polocke vojvodine, Vitepska i Mstislavska vojvodina i jedan dio Minske: zajedno, površina od dvije tisuće i devetnaest četvornih milja, sa jednim milijunom i šest stotina tisuća duša[13], što otprije pripadahu biskupskim dijecesama Vilne, Kijeva, Polockoga i Livonije. Austrija primi istočnu Galiciju i staru Crvenu Rusiju, sa 1350 četvornih milja i 2,500.000 duša. Prusiju pak zapade Marienburg, Pomoranija, Ermeland i jedan dijel Velike Poljske sa 650 četvornih milja i 900.000 stanovnika.

Spomenuti papa Klement XIV, kad nije mogao već ništa učiniti za politički opstanak Poljske, tražio je, sa svom žarkošću revnosti upravo apostolske, eda spase vjerska prava novih državljana Rusije. Pisa Bečkom i Varšavskom poslaniku, kralju Stanislavu, senatorima i biskupima Poljskima, te potaknu svesrdnim poslanicama Josipa II i Mariju Terezu, da nastanu svom svojom vlašću te zapriječe rasulo katoličke vjere u tim krajevima. Njegovim skrbima pak, s pomoću posredovanja Bečkoga kabineta, pogje za rukom isposlovati slobodu dvama biskupima Soltyku i Zeluskom te dvama Rzewuskima.

Poslije činjenica, o kojima smo govorili, Katarina, ukazom, od 23 svibnja 1774 godine, osnova, za Latinske katolike, dijecesu „Bijele Rusije", podižući grad Mohilev na biskupsku stolicu, kojoj bijahu podvlašćeni svi katolici Ruskoga carstva. Vilnski gjeneralni vikar, koji već bješe biskup *in partibus*, Stanislav Siestrzencewicz (Sjesčencević), bude imenovan od autokratice prvim biskupom Mohilevskim. — S ovim imenovanjem započinju jadi katoličke Crkve u Rusiji.

Siestrzencewicz bješe sin siromašne, ali plemičke obitelji Poljske, a od svojih roditelja kalvinistā bješe odgojen u jeresi Gjinevre. U mladosti, pošto je služio kao usar, dobije, u dvoboju, ranu te izgubi jedan prst lijeve ruke. Malo vremena izatoga

[13] Ovaj broj ima u Rambauda; dok drugi broje ih više ili manje.

upozna se sa Vilnskim biskupom, Masalkom, koji ga nagovori, da primi katoličku vjeru. Hoteći se povratiti svećeničkom staležu, znade se lijepo dodvoriti svomu pokrovitelju, tako te ga ovaj redi svećenikom, imenova kanonikom svoje stolne crkve i na koncu izabra nasljednikom na biskupskoj stolici, posvetivši ga, sa privoljom Sv. Stolice, za biskupa Malloa. Premda je bio Poljak, vazda se je rotio protiv svoje otadžbine, a uortačivši se sa prenedostojnim Podoskim, primatom Poljske crkve, sveudilj je potpomagao Ruske interese. Bješe taštoljuban i lakom: da udovolji ovim dvjema strastima, prodao bi Boga. Da ga karakteriše, de Maistre je upotrebio ovaj oštri izraz: Kad bih bio primoran dirnuti ruku ovoga čovjeka, stavio bih rukavicu od bivola. U srcu hranjaše uvijek mržnju kalviniste protivu Sv. Stolice; a u svom novom položaju znat će svagda osujetiti njena nastojavanja, upravljena na dobro katolika onih krajeva. On će biti, za duge pedeset i dvije godine (1774—1826), pravi bič katoličke Crkve obaju obreda u Rusiji. — To je bio čovjek, koga Katarina II, postavi na biskupsku stolicu Mohilevsku: — bješe čovjek po srcu njezinu.

Ukazom od 1779 godine, Katarina podvlasti Mohilevskom biskupu sve redove. Zakraćujući ulaz u Bijelu Rusiju tugjozemskim duhovnicima, — provincijalima, pohoditeljima, gjeneralima ili bili drugo što — oduze ovima mogućnost uplićati se u upravu Ruskih manastira; u kojima ne bi mogli mijenjati starešine, pa niti raspolagati članovima, premještajući, n. pr. redovnike iz jednog manastira u drugi[14].

Poradi Siestrzencewicza, carica, ukazom od 5 veljače 1782 godine, pretvori, svojevoljno, Mohilevsku biskupiju u nadbiskupiju[15], odregjujući jednovremeno za biskupa pomoćnika svome štićeniku svećenika Benislavskoga, bivše Družbe Isusove, čovjeka osobite pobožnosti i sa drugih lijepih svojstva veoma čestita.

---

[14] Tolstoj O. c. II, p. 20.

[15] Theiner, *Die neuesten Zustände. Documente* II, p. 230—236

Nato pismom 10 veljače 1682 godine, obrati se papi Piju VI, moleći ga, da bi potvrdio njene odredbe, te poslao palij imenovanom nadbiskupu; pošto bi od toga, ona govoraše, vrlo znatne probitke imala katolička vjera u Ruskome carstvu. Papa pošlje apostolskog nuncija Varšave Ivana Andriju Archettija, nadbiskupa Kalcedonije, koji bude osobitim počastima primljen u Petrogradu. Na svečanom saslušaju, što ga imade od carice 15 lipnja 1782 godine, osim državnog vijeća, pribivahu poslanici raznih država Evropskih.

Archetti, u službi apostolskog poslanika, okružnim pismom od 8 (20) prosinca 1783 godine, izvrši, što mu bješe naloženo od Sv. Stolice. Proglasi grad Mohilev nadbiskupskom stolicom s navadnim povlasticama i pravima, odregjujući za stolnu crkvu lijepu i prostranu crkvu Uznesenja, koja je otprije bila Karmelitanaca starog opsluženja, a tik nje ležeći manastir za sjemenište; postara se za utemeljenje kaptola, te naimenova različita dostojanstva. Drugim pismom 22 prosinca iste godine proglasi premještaj Stanislava Siestrzencewicza na nadbiskupsko sjedište Mohilevsko, i objelodani pravila novog kaptola mitropolitanskoga. Zatim na 19 siječnja 1784 godine, kada se slavi blagdan Stolice Sv. Petra, preda novomu nadbiskupu palij u Latinskoj katoličkoj crkvi u Petrogradu, koju 8 listopada prošle godine on sam bješe osveštao, izjavljujući u govoru, što ga je govorio tom prilikom, živu želju papinu, vidjeti ostvareno sjedinjenje Ruske crkve sa katoličkom, a nadbiskup učini pred njim običnu zakletvu vjernosti i pokornosti Sv. Stolici. Mjesec dana kasnije, 20 veljače, zavladići Ivana Benislavskoga za njegova koadjutora. Pogje za rukom jošte apostolskom poslaniku dati biskupu Livonije za sufraganeja kanonika Jurja Palowskoga, sa naslovom biskupa od Atalije u stranama nevjernikā[16].

Siestrzencewicz, gramzeći za većom svojom vlašću, dobije, s pomoću carice, od nuncija oblast sobom rješavati bračne

[16] Dokumenti kod Theinera O. c. p. 204 sqq.

parnice, bez sudjelovanja ženidbenoga odvjetnika branitelja, kako hoće bula Benedikta XIV *Dei miseratione*. — U času slabosti, Archetti popusti te dade tako veliku oblast čovjeku, koji će je najgadnije zlorabiti.

Poslanik učini još jednu veliku griješku, po prilici, s neopreznosti. Pio VI, u buli utemeljenja Mohilevske nadbiskupije bješe naglasio razliku izmegju redovite i delegatne jurisdikcije, odregjujući, da taj nadbiskup vrši prvu nad svim Latinskim katolicima prostrane svoje nadbiskupije, a drugu nad svim onima, što se nalažahu rastrkani u raznim oblastima carstva, i to dok apostolska Stolica ne bi naredila drukčije[17]. Ovaj pridržaj bješe ispušten u premještajnoj odluci, što ju izda poslanik, a Siestrzencewicz, ne obazirući se na papinu bulu nego na tu odluku, razmetao se za biskupa svecijele Rusije, kao da bi bila njegova dijecesa to svekoliko prostrano carstvo.

Godine 177 Katarina naloži knezu Jusupovu, Ruskom poslaniku na Dvoru Torinskom, da pogje u Rim, te zamoli Pija VI, neka uzvisi Mohilevskog nadbiskupa na kardinalsko dostojanstvo. Jusupov zadrža se u Rimu šest mjeseci, te se na sve moguće načine upinjao, ali nije uspio[18].

Za preustrojstva katoličke Latinske Crkve u Rusiji, Katarina II zovne (1779) Jesuite u Bijelu Rusiju. Pio VI, 1784 godine, pristade na njihovo uspostavljenje. — Godine 1786 oni imahu u Rusiji 6 zavoda sa 178 članova. Njihov je broj rastao, kada Pio VI, brevom od 7 ožujka 1801 godine, izrijekom potvrdi „za Rusiju“ njihov Red: tako da je poslije tri godine, pod gjeneralom Gruberom, Družba brojila 262 člana; a god. 1811 imala je 16 zavoda i kuća, sa 347 članova, megju kojima 164 svećenika, 102 skolastika i 81 pomagača[19].

---

[17] . . . quoadusque altera nobis alios catholicos episcopos deputandi sese offerat occasio, aut donec aliter per hanc Sedem apostolicam fuerit dispositum.

[18] Tolstoj O. c. II, p. 30 sq.

[19] Pichler O. c. II, p. 216. 228.

Od rada Jesuitâ, ovih ustaoca znanosti i kršćanske prosvjete, katolička Crkva je po pravdi mogla iščekivati veliko dobro u Ruskom carstvu; a oni ongje trugjahu sa onim pregalaštvom i sa onom umnošću, što su njima sopstvene, i u čemu su učitelji i vogji svim drugim redovima i svemu katoličkom svećenstvu. Ali Ruska policija, premda je htjela, da država crpe korist od prosvijećenosti i radljivosti njihove, bješe Argos, koji gledaše sa sto očiju svako njihovo pregnuće, bješe Brijarej, koji sa sto ruku sapinjaše svu njihovu enérgiju, da ne bi službena Crkva štogod štetovala ili izgubila. Pri svem tom, njihovim radom, iščezavahu mnoge stare predrasude, a katoličanstvo je sticalo važnosti kod visokih i naobraženih razreda.

Premda su opstojnosti Latinske Crkve bile vrlo čemerne, one Grčko-sjedinjene biše kudikamo teže i gore. Prvoj, već otprije postojeći propisi u carstvu i same odredbe Katarine II ostavljahu nevoljan i neizvjestan opstanak, ali se htjelo istrijebiti sasvim drugu. Ruska vlada usrijedi proti ovoj svu svoju vjersku mržnju, te je ova morala izdržati takovo gonjenje, da mu se slična ne čita u crkvenim ljetopisima pregjašnjih stoljeća.

Iza prve podjele Poljske, Rutenska katolička Crkva nalazila se politično razdijeljena u tri dijela. Pretežniji od ovih dijelova, što obuhvataše Kijevsku mitropolu, Lucku, Vladimirsku, Pinsku, Bresku, Kelmsku biskupiju i jedan dijel Kamenske dijecese, ostade u vlasti Poljskoj. Austrija dobi Lavovsku i Haličku dijecesu, sjedinjene biskupije Przemysla, Samborska i Sanocza, i jedan dijel Kelmske, Lucske i Kamenske dijecese. Rusiju pak zapade cijela dijecesa Polocka, prijestonica Bijele Rusije. Uza sve to na jerarhično jedinstvo Rutenske Crkve nije se kidisalo. Mitropolit je jednako vršio prava jurisdikcije nada svim Rutenskim biskupima triju država, te je do konca uzdržao nazvanje nadbiskupa Kijevskoga, Galičkoga i mitropolita sve Rusije.

Čim je bio potpisan u Petrogradu ugovor prve diobe Poljske, feldmaršal knez Zakarija Czerniszev, ministar rata i namjesnik Bijele Rusije, proglasom pisanim iz Petrogada 5 rujna 1772 godine, u ime carice, jamči novim podanicima potpunu slobodu vjere[20]. Ista obećanja budu ponovljena u Varšavskom ugovoru, uglavljenu 18 rujna 1773 megju Petrogradskim i Berlinskim Dvorom s jedne strane, i Poljske s druge. Katarina II, za Rusiju, uzima ovu obvezu: „Članak V. Rimski katolici *obadvaju obreda*, u oblastima Nama ustupljenim, moću nazočnog ugovora uživat će, što se tiče gragjanstva, sve posjede i imanja svoja; što se pak tiče religije, *bit će sasvim uzdržani u stanju, u kom se sada nalaze ili u istom slobodnom vršenju bogočašća i discipline svoje, sa svima i pojedinim crkvama i crkvenim dobrima, koja posjedovahu mjeseca rujna 1772, kada prijegjoše pod gospodstvo N. V. carskoga*. Ona i njezini nasljednici ne će nikada vršiti samodržavno pravo na štetu *sadašnjega stanja* katoličke Rimske vjere u naprijed pomenutim oblastima[21]".

Kako je Katarina razumijevala ispunjavati ove obveze?

Već u mjesecu rujnu 1772 godine, Ruski gjenerao Krečetnikov, jednog jutra rano, po svom jednom časnika, posla naredbu sjedinjenom nadbiskupu Polockom, Jasonu Junoszi Smogorzenskom, da unaprijeda, u liturgjičnoj službi, spominje ne samo caricu, nego i Sv. Sinod Petrogradski: koje je bilo kao priznavati za svoga duhovnog poglavara tu protivukatoličku uredbu. Nadbiskup otišav gjeneralu, reče mu: „Pošto moram ostati u ovoj zemlji, ja ću moliti za svoju novu caricu; ali za

[20] Jussu imperialis dominae meae, hoc praesenti edicto . . . omnibus fidem publicam facio, Imperatricem Augustam polliceri *se universis et singulis Albae Russiae civibus non modo liberam suae cuique illorum religionis facultatem, usumque esse concessuram*, . . . verum etiam materna quadam indulgentia eos ipsos, sine ulla exceptione, in communia jura et libertatis, et honoris, et dignitatis suorum pristinorum civium sibi parentium admissuram. THEINER O. c. *Documente*, p. 197.

[21] THEINER l. c. p. 198 sq.

Sinod nikako ne ću; a kad bi se to moralo od mene zahtijevati, od sada se predajem od svoje volje u tamnicu". Poslije duge prepirke, u kojoj kaza gjeneralu, budući da njemu, kao katoličkom biskupu, treba u liturgjiji spominjati papu, zato mu je nemoguće, da spominje Sinod, jer bi to bilo priznati u Crkvi dvije glave. Kreczetnikov se privoli, da se izgovara samo caričino ime i carevića[22]. — Kasnije (1783) isto se pokuša s Polockim nadbiskupom Eraklijem Lisowskim, kad je carica ukazom otpravljenim feldmaršalu Czerszevu, bila zapovjedila, da Rutenski svećenici na božanskoj žrtvi i na javnoj bogoslužbi mole za nju, carevića i Sv. Sinod; ali se i Lisowski oprije moliti za posljednji, navodeći razloge, što branjahu katolicima to činiti. Gjenerao Czerniszev, koji ispovijedaše blaža načela snošljivosti, postupi s njime kašto bješe učinio Kreczetnikov sa Smogorzewskim[23].

Godine 1779 Katarina II izda ukaz, kojim naregjivaše, kad se izprazni smrću ili drugačije jedna Rutenska župa, da se pita općina, koje vjere (katoličke ili Grčke) hoće novog župnika; da se sa vlasnog mjesta (naime od vlade) može postaviti župnik one vjere, koju hoće općina[24]". Morajući, prema tome, izbor župnikâ zavisiti od općinske vlasti, a pošto je vlada postavljala takova upraviteljstva od samih raskolnika, to bijaše naravno, da bi se izbirali za župnike samo nekatolički svećenici. To je, nema sumnje, htio taj Julijanski zakon. Sjedinjeni, htjeli ne htjeli, morali bi primati nesjedinjene pastire, akatoličke vjeroispovijesti.

Kralj Stanislav Poniatowski bješe namijenio, 1780 godine, za Kijevskog mitropolita Jasona Smogorzewskoga, Polockog nadbiskupa. Ovaj premjesti svoje sijelo u Varšavu, da bude kadar s većim uspjehom starati se za korist svoje dijecese, te provigjati spravnije potrebama ostalih, što pripadahu njegovoj cr-

[22] Pelesz O. c. II, p. 550.
[23] Theiner O. c. p. 299.
[24] Theiner O. c. p. 294 sq. *Documente* II, p. 203.

kvenoj oblasti. Bivši tako ostala prazna nadbiskupska stolica Polocka, Ruska je vlada razvlačila, što je više mogla, da dade nasljednika Smogorzewskomu. Koncistor, koji carica bješe ustanovila za rukovogjenje crkvenih posala nadbiskupije, ne smijaše da se suproti vladi, te se tako prigodi, da je za vrijeme prazne stolice (1780—1783), združena dijecesa Polocka izgubila neko 800 crkava i više od 100.000 vjernika[25]. Dapače carica bješe odredila uzeti katoličkim Rutenima tu nadbiskupiju te je dati sasvim akatolicima. No popusti odrešitim prigovorima Pija VI; a združena Crkva Polocka morala je biti zahvalna papi, što je imala još dva katolička biskupa, a to su bili Lisovski (1783—1809) i Krasovski (1810).

Pio VI, pismom od 16 rujna 1780 godine, bješe molio caricu, da dade Polockoj Crkvi pastira. Papa joj piše ove lijepe riječi: „Premještaj biskupa Smogorzewskoga na mitropolitsku stolicu, pod svakim vidom zadužuje Nas, da mnogo molimo Vaše Veličanstvo, eda ne bi dopustilo, da za Polocku Crkvu, koju je on ostavio, bude imenovana ličnost, što ne pripada Grčkom obredu *združenu* sa Rimom . . . Ti državni gragjani V. V. žele ostati u onoj vjeri, u kojoj su bili odgojeni i koju su dosele mirno ispovijedali, te zato mole, da im ne bude narušen mir od jednog pastira, koji nije njihove vjere[26]“. Papa joj pisa još više listova nježnih, ganutljivih i ozbiljnih, da je odvrati od njene nakane[27]. Katarina pak pismom od 19 veljače 1782 godine, koji smo naprijed spomenuli, odgovori: „Znade sav svijet s vama, vrhovni poglavaru, kada je bila pripojena Bijela Rusija Našemu carstvu, da su katoličke Grčke crkve tih oblasti bile povjerene biskupu Smogorszewskom[28], čijoj upravi ostadoše podvrgnute, dok on nije, svojim slobodnim

---

[25] Theiner O. c. p. 296; Pelesz O. c. II, p. 553 sq.
[26] Theiner O. c. p. 297; Pelesz O. c. II, p. 554 sq.
[27] Theiner O. c. p. 297.
[28] Smogorzewski bio je Polocki nadbiskup od 1762 do 1780.

izborom, njima predpostavio drugu lagodniju službu u Poljskoj republici. Mi, videći ispražnjenu dijecesu, bez oklijevanja, povjerismo, da njome vlada, ne jednom pastiru druge vjere nego nekim ličnostima stopro zasnovanog koncistora, uzornim ispovjedateljima iste vjere, znatnim poradi neporočna života te Nama vezanima svetošću zakletve. . . Od početka Našega vladanja usvojismo nepokolebljivo načelo — koga smo se držali dojako — da je svakomu, u prostranom našem carstvu, dopušteno slobodno se klanjati živome Bogu, *te da nijedna vjera ne bude smetana. Šta više, Naše žezlo štiti ih svekolike sa njihovim sljedbenicima*; samo ako se pokažu zaslužni vršeći dužnosti vjernih podanika i dobrih gragjana. Toga radi, zbog ovih načela Ruskog carstva, kad se nema šta bojati nijedna vjera, mnogo manje treba se bojati kršćanima, da će se poremetit sloga i uzajamična ljubav megju njima ili da će se lišiti svojih povlastica i obreda[29]".

Godine 1783 uspjelo je postojanim skrbima Pija VI dati nadbiskupskoj crkvi Polockoj dostojna pastira u osobi Eraklija Lisowskoga. Carica bi prinugjena priznati ga, ali se obmanjivala, da će u njemu naći drugoga Siestrzencewicza.

Rusija, kako smo vidjeli, člankom V ugovora Varšavskog, bješe svečano obrekla, da će čuvati Rutenima *status quo* njihove Crkve. Zato je ona priznala te se vezala poštovati jerarhisku vezu i već postojeće ustrojstvo same Crkve. Pored svega toga, Katarina, ukazom 22 studenoga 1783 godine, upravljenim knezu Czerniszevu, namjesniku Bijele Rusije, naredi, da Ruteni, i svjetovnjaci i svećenici, unapredak budu podložni samom nadbiskupu Polockomu, niti da mogu podnijeti požalu ma kojoj vlasti izvan carstva[30]. Na ovaj način ona je rastrojavala Rutensku Crkvu; jer dijel od one, što se nalazio politički podčinjen Rusiji, ne trebaše više, da priznava vlasti svoga mitropolita.

[29] Theiner O. c. p. 298.

[30] *Ibidem* p. 302; Pelesz O. c. II, p. 559. 575.

S ovom mjerom Katarina bješe uzela na oko i drugu svrhu, a naime, pridobiti sasvim za se novog nadbiskupa, laskajući njegovo častoljublje.

Što se tiče ove druge svrhe, Katarina poče naskoro da se razočarava. Lisowski, kako smo naprijed natuknuli, ne htje se skloniti da primi u liturgjične molitve ime Sv. Sinoda. Druge će prilike skoro pružiti mu prigodu, da stane nasuprot tiranskim njenim zakonima.

Siestrzencewicz, komu caričina volja bješe zakon, mržaše katolike Grčkog obreda, što se u Rusiji i kod nas južnih Slavena zovu *unijati*. Četirma župama, Mohilevske dijecese, koje brojahu osam tisuća vjernika, a bijahu Grčkoga obreda, nametnu silom Rimski obred. Svećenicima, koji nisu ništa razumjeli Latinski, dopusti otpravljati liturgjiju Slavenski: samo su morali izgovarati Latinski riječi posvećenja, te upotrebljavati beskvasni kruh mjesto kvasnoga. Dade jošte, za njihovu porabu, tiskati mali misal sa dvije mise; jednu Presv. Sakramenta, drugu pokojnih na Latinskom, sa prijevodom Poljskim. Prva bješe za dane višeg obreda, druga za dane nižeg obreda. Svećenici se ne zadovoljiše tom popustljivošću nego sljedovaše služiti po Grčkom obredu, služeći se ipak Latinskom oštijom i štijući obrazac posvećenja preveden na Poljski. Lisowski protestova protiv tog nepravednoga postupka Siestrzencewicza, žaleći se Sv. Stolici i carici, te izda kaznu obustave suprot svećenicima, što bjehu prešli na Latinski obred. Megjuto puk tih župa, od ljubavi naprama svom Grčkom obredu, domalo se odvoji od katoličke Crkve[31].

Lisowski, braneći Grčki obred, radio je na korist katoličanstva i prave vjere, te nije činio drugo nego slagati se sa mudrim odredbama Sv. Stolice. Urban VIII, odlukom Sv. Zbora od 7 veljače 1627 godine, bješe zabranio svim Rutenima, svjetovnjacima i svećenicima, svjetovnom i redovnom svećenstvu,

[31] Theiner O. c. p. 305; Pelesz O. c. p. 557. 559.

navlastito Basilijancima, prijeći, pod kojim mu drago izgovorom ili razlogom, na Latinski obred; oduzimajući Rutenskim biskupima, a pridržavajući apostotskoj Stolici, oblast podjeljivati dotični dopust, sa prijetnjom oštrih crkvenih kazna toliko Rutenskim biskupima, koji bi dopuštali taj prijelaz, koliko Latinskim, koji bi ga trpjeli. Benedikt XIV smatraše se dužnim prenuti Basilijance, ter od njih iziskivati, da uzdrže Grčki obred, a Klement XIV, da bi otklonio od Rutenske Crkve pogibelj, što joj prijećaše stoga što mnogi ostavljahu svoj obred, bješe zapovjedio strogo opsluživanje dekreta Urbanova. Zbor *de Propaganda fide* napokon, pismom od 13 ožujka 1779 godine, opravljenim mitropolitu Lavu III Szeptyckiju, ozbiljnim i oštrim riječima bješe se potužio, što se u Poljskoj ne vrše naredbe Sv. Stolice, obzirom na uzdržanje Grčkog obreda. — Zbiljam jedan i drugi Latinski kler, i Basilijanci s njima udruženi, hoćahu polatiniti Rutensku Crkvu. U samom srcu tog naroda, i gdje Latini bijahu premaleni brojem, otvorahu se zavodi i učilišta, u kojima se odgajala u znanosti Rutenska mladež; ali se u isto vrijeme širio Latinisam. Posljedak je bio, te mnogi od svećenstva, imenito Basilijanci, i gotovo sva vlastela ostaviše svoju Crkvu; puštajući bez obrane i potpore bijedni puk, koji će poradi toga, u danima iskušenja, bit izvrgnut najtežoj napasti.

Puk megjutim, koji je ljubio više no zjenicu svojih očiju obrede i običaje svoje narodne Crkve, bješe se navadio promatrati te obrede kao stvari suštastvene pravoj vjeri: promijeniti ih držaše isto što i prevjeriti vjerom. Prema tome on je gledao prijekim okom plemiće i svećenike, što su prigrljavali i širili Latinski obred, držeći ih kao otpadnike i neprijatelje svoje vjere.

Katarina koristeći se takovim raspoloženjem duhova, u mnogim kotarima prinudi puk na nemio obir: ili zagrliti Latinski obred ili prijeći na Rusku Crkvu, navodeći izliku, da će se s time staložiti megjusobice izmegju Grka i Latina. Ona je

znala vrlo dobro, da će se radije neuki puk baciti u krilo Ruske Crkve nego prijeći na Latinstvo[32].

Sve ovo bijaše samo predigra tragediji, koja moraše da započne poslije druge podjele Poljske (22 srpnja 1793). Rusija je primila tada 4553 tisuće četvornih milja, to jest, ostatak Polocke i Minske vojvodine, polovicu Novgorodske i Brzeske vojvodine, istočnu crtu Vilnske vojvodine, Ukrajinu, naime, Kijevsku i Brazlavsku vojvodinu, Podolje i istočnu polovicu Volinja, sa 3,011.680. Stoga joj pripadoše velik dio mitropolitanske dijecese, zatim Vladimirska i Lucka biskupija, jedan dio Kelma, te jedan dio, koji je imao 800 župa, Kamenske biskupije, združene s Lavovom. — Trećom podjelom (25 studenoga 1794) Rusija će dobiti ostalo od Litve do Njemena (Vilnu, Kovno, Grodno, Novogrodek i Slonim) i ostalo od Volinja do Buga (Vladimir, Luck i Kremenecz) za 2030 če-četvornih milja, sa 1,176.590 duša, te će tako posjedovati blizu sve Rutenske biskupske dijecese.

Obveza, na koju se Katarina II bila vezala poslije prve diobe, obnovi je s istim riječima poslije druge. Evo od riječi do riječi članak VIII Grodonskoga ugovora od 22 srpnja 1793: „*Les catholiques romains*, utriusque ritus . . . , *jouiront non seulement par tout l'Empire de Russie du pleine et libre exercice de leur Religion, conformément au systeme de tolèrance y introduit; mais ils seront maintenus dans les provinces, cédées par le susdit article II, dans l'état strict des possessions héreditaires actuel. Sa Majesté l'imperatrice de toutes les Russies promet en conséquence, d'une manière irrevocable, pour elle, ses héritiers et successeurs, de maintenir à perpétuité les dits catholiques romains de deux rits dans la possession imperturbable de prérogatives, propriétés et églises, du libre exercice de leur culte et discipline, et tous droits attachés au culte de leur Religion; déclarant pour elle et ses*

Theiner O. c. p. 284.

successeurs de ne vouloir jamais exercer les droits du souverain, au préjudice de la Religion catholique-romaine des deux rits dans les pays passés sous sa domination par le present Traité[33]".

Megjuto iste godine 1793 Katarina će sabrati u Petrogradu državno vijeće, na koje su došli najugledniji dostojanstvenici Ruske Crkve, te predložiti po svom ministru Aleksiju Puškinu pitanje: kakvo bi sredstvo bilo najprikladnije i najlakše privesti Poljske unijate u Rusko pravoslavlje[34]? Megju osnovama, što su iznesene i raspravljane, bude prihvaćena ona Eugenija Bulgarisa, rodom iz Krfa, koji je prije bio kateheta Grčki u Mlecima, pa pošto je pribjegao u Rusiju, a bio prijatelj Francuskih enciklopedista, Katarina ga imenova (1775) Jekaterinoslavskim nadbiskupom. Osnova bješe ova. Valjalo je zasnovati zavod misionara, zavisnih od jednoga Ruskoga biskupa; a ovi bi imali obilaziti dijecese unijata, da prosvjećuju puk te ga obraćaju na narodnu vjeru. Zavod bude odma zaveden, i stavljen pod upravu Viktora Sadkovskoga, imenovana nadbiskupom Minskim, komu se doznači 20.000 rubalja godišnje pripomoći, za napomenutu svrhu. Sadovski započe svoj poziv jednom okružnicom, pisanom 26 svibnja 1794 godine, koju upravi svom svećenstvu i narodu Rutenskom. S ovim pismom, prepunim klevetâ, geačkih prostota, najgorih uvreda, što su mogle izaći iz pera jednoga bijesnoga neprijatelja katoličke Crkve, Sadkovski obriče častî, milostî, povlastica kako gragjanskih tako crkvenih svim onima te se „vrate" na Rusko pravoslavlje, koje on zove jedinom i pravom vjerom njihovih otaca.

Poslije ovog pisma misionari započeše svoje djelo. Velik broj popova, praćenih četama vojnika a pomaganih gragjanskim oblastima, stade optrčavati Grčko-združene dijecese u svim pravcima, ne štedeći obećanja i grožnja, ne prezajući od potvora i

[33] THEINER O. c. *Documente* II, p. 208.

[34] STRAHL, *Gelehrtes Russland* p. 444—457; THEINER O. c. p. 307—308; PELESZ II, p. 584 sq.

dvoličnosti, od okrutnosti i nasilica, eda navedu prosti puk na vjeru Ruske Crkve. U onim župama, gdje su, ili lukavstvom ili novcem ili plašeći narod, uspjeli steći i ako premalo proselita, uzimahu smjesta crkvu unijatima te je davahu toj malini otpadnika. Ako župnik ne bi htio prijeći na Rusku vjeru, bijaše, zajedno sa ženom i djecom, istjeran iz župe ili prognat u Sibiriju.

Da bi joj djelo lakše išlo za rukom, carica posla raskolne biskupe u Polock, Minsk, Luck i u Mohilev, ne osvrćući se, da te stolice bjehu provigjene katoličkim biskupima Rutenskim. Niti je ovim bila zadovoljna, nego je izdavala ukaz za ukazom na propast sjedinjenoj crkvi. Jednim ukazom zapovjedi, da se svi Ruteni, čiji se preci bijahu sjedinili sa katoličkom Crkvom poslije 1595 godine, moraju povratiti na pravoslavlje. Drugim naredi, da se izbroje sve krstionice, te ako se pronagje, da su utemeljene od nesjedinjenih i da su prešle u ruke katolika poslije 1595 godine, neka se crkva svakako uzme unijatima, a župa proglasi pravoslavnom. Trećim ukazom smanji, ispod polovice, broj župa; zaradi toga polovina župnika, lišena svojih prihoda, bila je primorama, samo da može životariti, obraćati se milosrgju katolika te prositi; dok puku, zbog toga smanjenja, bijaše odveć teško, koje radi dalečine, koje radi oštre zime, dolaziti u crkvu i primati sakramente.

Kako je pak poglavarstvima i misionarima bilo strogo naregjeno, da vrše ove zakone, oni, koji već kipljahu mržnjom protiv katoličanstva, oteše Rutenima gotovo sve njihove crkve, a biše toliko nečovječni s njima, da bi se sa počinjene okrutnosti mogli stidjeti i divljaci. Ruteni, koji se pokazivahu nepokoljebljivi u vjeri, bijahu šibani tako nemilo sve dok ih ne bi žestina trzanja pridobila i natjerala u očajanje. A kad knut ne bi dostajao, da ih slomi, lišavali bi ih njihova imanja, a navlastito stoke potrebite za hranu i za teženje polja. Pokašto rezali bi im nos i uši, čupali bi im vlase i mlatom mrvili im u ustima zube.

Nije se dakle čuditi, da se je s ovakovim sredstvima uspijevalo. S ovim „spametnim odredbama caričinim[35]", u kratkome roku od jedne godine, obratilo se na Rusku vjeru jedan milijun unijata.

Malo dana nakon treće podjele Poljske, Katarina ukine sve Rutenske biskupije, osim one Polocke. Budu zaplijenjena crkvena dobra istima, a od tih jedan dio Katarina pridrža kruni, a drugi razdijeli megju gjenerale i činovnike, koji su je bolje služili zatirući Rutensku Crkvu.

Od pet tisuća župskih crkava, što se brojahu u dijecesama Kijeva, Vladimira, Lucka, Kameneca, jedva ih dvjesta ostade unijatima. Kijevski mitropolit Teodosije Rostocki, i sjedinjeni biskupi Šimun Mocki biskup Vladimirski, Stjepan Levinski biskup Lucki, Gedeon Horbacki biskup Pinski i mitropolitski pomoćnik Butrymovicz, budu svrgnuti i umirovljeni, te im naregjeno ili iseliti ili se nastaniti u unutrašnjosti Rusije, daleko od svojih dijecesa. Kelmski biskup Porfirije Važinski bješe pribjegao u Lavov. Samu Polocku biskupiju, kako smo već spomenuli, nije sasvim zahvatila katastrofa. U njoj, kao i u onoj Breskoj, gdje je namjesnik postupao blaže i čovječnije vršeći zakone carice, uščuvao se lijep broj crkava i vjernika združenih s katoličkom Crkvom. Ali nadbiskup Lisovski dobi preoštru naredbu od carice, da preporuči svećenstvu i puku Rutenskom, da ne bi sprečavali bilo kome prijelaz na Rusku Crkvu, i da ne bi prekoravali one, ni javno ni tajno, koji su to već učinili, jer bi se to posmatralo za zločinstvo veleizdaje.

Na razvalinama Rutenske katoličke Crkve Katarina osnova četiri velike Ruske eparhije, onu Podolja, Volinja, Litve i Bijele Rusije. Sva je prilika, da bude duže poživjela, da bi iskorijenula iz temelja svucijelu Grčko-združenu Crkvu.

[35] Riječi su, koje je upotrebio akatolički nadbiskup Polocki u poslanici od 25 svibnja 1795, upravljenoj svećenstvu i puku Minske, Izjaslavske i Brazlavske gubernije.

Spisatelji tvrde, da je za njena vladanja (1773—1796) bilo primorano prigrliti vjeru Ruske Crkve 8 milijuna katolika, sa deset tisuća župâ i 150 manastira[36].

Dne 6 (17) studenoga 1796 godine, Katarinu udari kap, koja ju svali u grob, u dobi od 67 godina, nakon trideset i jednu godinu i pô carovanja.

Katarina je imala lijepih i velikih osobina; ali te osobine iskvariše dvije strasti, što su njome gospodile do groba; — ljubav i častoljublje. Reklo se, da ona nije progonila Grčkosjedinjenu Crkvu od vjerskog fanatisma ili od ljubavi k pravoslavnoj Crkvi nego politike radi, da imà više vjernika država, a ona podanika u novim pokrajinama pripojenim carstvu. Ali se ne može poreći, da ta politika bješe nepravedna, zlopaka, bezbožna.

---

[36] Cf. Theiner, *Die neuesten Zustände* p. 306—316. 355; Pelesz II, p. 584—590; Pichler II, p. 213.

POGLAVLJE VIII.

Pavao I i Aleksandar I (1796—1825).

Pavao I imaše 42 godine, kada umrije njegova majka. Još izmalena bio je žrtva nesloge i razdora, u kome življahu roditelji mu. Car Petar III jednim ukazom bješe očitovao, da ga ne smatra svojim sinom; a njegova mati nije ga nigda vrlo ljubila. Opet je bio pažljivo odgojen od glasovitog fisika Epìna i od kneza Panina, čiju brigu nikada ne zaboravi. Umrvši mu mu prva žena, kći landgrofa Hasije Darmstadta, — valjada otrovana po zapovijesti Katarine, koja ju nije lijepo gledala, — Pavao vjenča nećaku kneza Henrika Pruskoga. Katarina megjuto nije mu puštala nikakva udjela u vladanju; a nasljednik prijestolja samotovaše u palači Galičin; pokazujući se prerasudljiv i veoma umjeren usred taštoljubnih sugestija, što ga okruživahu. Tražilo se više puta upotrebiti njegov ugled i njegov uticaj protiv carice; ali ne htjede nigda pristati na takove osnove. Ljubljaše ga puk i vojska. Rogjen sa naprasitim strastima a dugo vremena sustezanim, kada stupi na prijestolje (17 studenoga 1796), novi je car htio, da u tili čas sve udesi spram svoje volje, te da sve osjeti težinu njegove moći. Više starih ljubimaca Katarininih bi prognato; dok oni, što Katarina bješe lišila svoje naklonosti, uživahu visoku blagonaklonost. Dvor dobi sasma novo lice, a car hoćaše, da se čak navičaji i odijela promijene. Naredba, što ju dade, da nitko u

u njegovu carstvu ne nosi okrugli klobuk, ne samo da je bila smiješna, nego je treba posmatrati jednom od čudnovatijih nastranosti, što ih može despotisam da učini, jer gagjaše sve razrede bez prividna cilja, i bez prilična izgovora. Potom prinudi sve osobe, što bi ih susreo na putu, da sagju iz kočije, te padnu ničice pred njim. No ove i druge male kinjbe, veli Biografia Universale, potjecahu većma od uzrujanosti duha, koju bješe stekao s načinom života, kome ga njegova majka bješe navikla, kao i od napržite prirode, nego od sklonosti na despotisam. Često bi ga bilo vidjeti, gdje obasipava milostima lica, koja bi griješkom ili naglošću nepravedno osudio. Istraživao bi sam istinu, i dok je pod njegovim prethodnicima, tko bi se god obraćao izravno vladaru, izlagao se biti zatvoren, on dopusti svakome, da mu se približava i da mu prikazuje molbe. Jednostručan u svojim ukusima i u svojim uživanjima ne znadijaše za sjajnost i veleljepnost do u tržanstvenosti obreda. Pavao bješe prostodušno religiosan. Stupi (1799) u savez protiv Francuske, s pravom i nesebeznalom namjerom, ne samo da uspostavi prijestolja, nego takogjer da obnovi vjeru i poredak; — što mu priznaju svi istorici. Ne zna se za ljubeznicu s takovim imenom kod njega: ne žrtvova nigda državnu korist svojim ličnim nagnućima. U svom putu u Evropu (1781) bješe upoznao Rim i papu Pija VI, te učuva svagda spram njega pravo udivljenje. Rusija mu duguje jedan od najzamašnijih osnovnih zakona: — nasljedstvo prijestolja u redu prvorodnosti, izuzevši žene, osim u nestadak muških.

Pod vladom Pavla I (1795—1801), katolička Crkva mogla je nešto da odahne, jer sin Katarine II bješe bespristrasnijih i blagorodnijih osjećaja od svoje majke; a njegovo poštovanje i prijateljstvo sa Pijem VI učini ga pogodnijim svojim katoličkim državljanima. Stoga, čim je sio na prijesto, ugje u pregovore sa Sv. Stolicom, te zaiska apostolskog nuncija, eda uredi stvari Latinske i Rutenske Crkve u Rusiji. Zamoli pače papu, neka

što prvo pošlje svoga poslanika, da bi mogao pribivati obredu njegova krunjenja.

Pio VI odredi za to poslanje nadbiskupa Lovru Litta, koji pregje bijaše nuncij na Dvoru Varšavskom, imenujući ga poslanikom *a latere* sa punomoćstvom. Litta stiže u Petrograd u svibnju 1797 godine, poklem je krunidba bila već svršena. Bi dočekan s velikim počastima, te cijelo vrijeme, što ostade u Rusiji, car mu iskaza pravo i bezilno prijateljstvo. U ostalom car, još prije dolaska poslanika, sa nekoliko pravičnih čina bješe podstakao u katolicima najljepše nade. Četrnaest tisuća Poljaka, što ih Katarina bijaše zatočila a Sibiriju, dobi slobodu i zaplijenjena dobra; naknagjavajući, s drugim dobrima u unutrašnjosti Rusije, gragjanske i vojničke činovnike, koji su bili primili od Katarine dijel od njihovih dobara. Tako isto bješe zaustavio progonstvo protiv Rutenske Crkve, davši stroge naloge namjesnicima pokrajina, da podnipošto ne dosagjuju unijatima. S takovim dobrim raspoloženjem Pavla I, papinski poslanik, koji sa osobitom revnošću spajaše veliku razboritost i umnost, mogao je da opet uredi stvari što boljim i mogućim načinom. Što se tiče Latinske Crkve, nije bilo moguće uspostaviti, kako je papa želio, sve dijecese ukinute pod prvašnjom vladom; ali car privolje se, da se opet podigne Lucka, Vilnska i Kamenecka biskupija. Stvori se nadalje jedna nova biskupija, Minska, a sačuva se biskupija Livonije, pod nazivom Samojicije. Mohilevska nadbiskupska Crkva bude proglašena mitropolom.

Dijecese su bile omegjene ovako:

Mitropola obuhvataše u svom redovnom i neredovnom području guberniju Mohilevsku i Vitepsku u Bijeloj Rusiji, Kijevsku u Ukrajini, Petrogradsku u Ingriji, Moskovsku i Livonjsku, pak Saratovsku i Astrakansku u Aziji, i napokon Tavridsku u Krimeji.

Samojiciska biskupija obuzimaše oblast tog imena, naime, zemlju, što ima za granice na sjeveru Kurljandiju i Baltik, na

zapadu Baltik i Rusiju, na jugu i istoku pravo rečenu Litvu. Biskupsko sijelo bijaše u Rosienu.

Vilnska biskupija zauzimaše svu Litvu i Kurljandiju, s onim dijelom, što bješe ocijepljen od Livonije (Lifljandije).

Lucka se biskupija sastojaše od sveg Volinja i od Kijevske dijecese, te je prema tome imala dvije stône Crkve, jednu u Lucku a drugu u Žitomiru, koji otprije bi stolica Latinskom biskupu Kijevskome.

Kamenecka dijecesa, osim starog zemljišta, dobila je cijelo Podolje.

Napokon dijecesa Minska prostirala se je istoimenom gubernijom.

Crkvena dobra biše povraćena samo djelimice, bivši neka dodijeljena kruni ili darovana javnim službeljima; ali se car podveže naknaditi štetu svećenstvu za ugrabljena dobra godišnjom plaćom. Što se pak tiče redovnog svećenstva ostalo se pri odredbama Katarine; bude naime ostavljeno pod vlašću biskupâ, kojima je, u tu svrhu, udijeljena naročita privremena oblast. — Nepokretna dobra svjetovnog svećenstva svih šest dijecesa procijenjena su 1,157.300 rubalia, a ona redovnikâ na 2,175.357 rubalja.

Broj odraslih vjernika dopirao je godine 1802 do 1,635.490[1].

Što gleda Rutensku Crkvu, u spomenici, potkrijepljenoj mnogim ispravama, koju poslanik Litta prikaza caru, bijahu izložene sve nepravde, što su ih pod vladom Katarine, podnijeli unijati. Glavne točke, koje poslanik navlaš isticaše, bijahu: uspostavljenje Grčko-sjedinjene mitropole i svih biskupskih sijela ukinutih od Katarine, povratak na prvašnje mjesto mitropolita Teodosija Rostockoga i povratak svih ostalih Rutenskih biskupa ka svojim stolicama, s prvašnjim slobodnim vršenjem svoje duhovne vlasti, povraćenje svih crkava i manastira silom otetih.

[1] Theiner, *Die neuesten Zustände* p. 320 sqq.

Za ostalo se poslanik spuštao na pravednost i velikodušnost carevu, moleći ga, u ime papino, da naredi, da unijati budu obezbriženi od svakog dosagjivanja te da posjeduju bez brige svoja imanja, i da se pokretna i nepokretna dobra povrate svojim crkvama, manastirima i drugim bogoljubnim mjestima. Car bješe sklon na sve; ali zbog protivljenja Sv. Sinoda, s kojim se bješe udružio Siestrzencewicz, koji je svakako htio da bude mitropolit katoličke Crkve Ruske obadvaju obreda, poslanik nije mogao postignuti sve ono, što bijaše zaiskao. Prema tome se utvrdi, da unapredak budu tri Rutenske dijecese: nadbiskupska u Polocku, za sve sjedinjene, što življahu u starim vojvodinama Polocka, Smolenska, Mstislava, Mohilova i Vitopska; biskupska Lucka, što obuhvatiše pokrajine Volinj i Podolje, s Kijevskom vojvodinom; napokon biskupska od Bresta za sjedinjene Litve, Gradna, Minska i Kurljandije. Svaka od ove tri dijecese dobi odma neki broj župa i manastira, što otprije bijahu ukinuti, kao i jedan dijel crkvenih i manastirskih dobara; ali dohoci biskupskih stolica propadoše zasvagda: mjesto njih biskupi dobiše godišnju plaću u novcu.

Pio VI, bulom *Maximis undique pressi* 18 studenoga 1798 godine, proglašenom iz Certose Florentinske, potvrdi učinjeni ugovor svog poslanika sa Petrogradskim Dvorom[2].

Kako se doznade iz Rusije, da je Francuski Direktorij naumio prenijeti papu u Francesku, car Pavao pokaza spram toga svetoga pape učtivu pažnju, dostojnu jednoga katoličkog vladaoca. Nježnim i preljubaznim listovima zvaše ga, da se zakloni u njegovu državu. Pio VI nije mogao primiti poziva, a malo kasnije (29 kolovoza 1799) umrije u progonstvu u Valenci, i bi zakopan u općenom groblju; ali bude dopušteno jednom *protestantu* podignuti mali svod od opeke (kojemu su vrata bila zazidana), eda bi se raspoznavao grob jednoga velikog pape. — Kad je novi papa Pio VII, u lipnju 1800 godine

[2] Theiner, O. c. n. 317—318; Pelesz, O. c. II, p. 591—593.

ulazio u Jakin uz gruhanje topova, Ruski ratni brod, usidren u luci, po naredbi Pavla I, pokaza mu sve one počasti, što bi se učinile samome caru.

Pavao I bješe prijatelj Jesuitima. Poznate su njegove prijateljske sveze sa Gruberom. Ovaj čovjek izrednog uma, učevan osobito u fisici, bješe došao iz Austrije u Petrograd, da prikaže Akademiji znanosti neka usavršenja u mehanici. U prijestonici nagje mnoge pokrovitelje, megju kojima neke odlične Ruse, koji su u svojim putovanjima prošli kroz Polock, te bijahu začarani fisičkim i tipografičkim radionicama kao i drugim znanstvenim zavodima, što su Jesuiti ongje bili posve dobro uredili. Gruber i njegovi drugovi dadoše se uvesti u visoko društvo, da vrše apostolat znanosti, koji, naravno, imaše da otvori put religiosnom apostolatu. Glas o njihovoj nauci, o njihovim zaslugama i uzornom životu, kojima bijahu nareseni, doprije brzo do carevih ušiju. On dozva Grubera, i mahom bi udivljen; a da bi mu dao biljeg svoje blagonaklonjenosti, htio ga smjesta imenovati vitezom. Jesuit zahvali vrlo učtivo caru; no jer ne hlepljaše časti, ne htje primiti odlikovanja izgovarajući se, da mu to propisi njegova Reda ne dopuštaju. Nato dodade, da se Jesuiti odaju službi vladalaca i njihovih državljana samo za veću slavu Božju: *Ad majorem Dei gloriam*. To je toliko ugodilo caru te je dozvolio Gruberu slobodan dolazak u njegov kabinet, kad bi god hotio, i na koju mu drago uru; a poslije ga primao sa veselim licem i s ovim riječima: *Ad majorem Dei gloriam*. A tako ga je štovao, da je njega radi činio povratiti Jesuitima njihovu crkvu u Petrogradu, sa svim njenim dobrima, te im dopusti da umnože u zapadnoj Rusiji broj svojih zavoda.

Jesuiti otvoriše odma u prijestonici školu i sjemenište. Služahu župu bez ikakve nagrade, a dovedoše propovjednike, koji poznavahu poglavite jezike Evropske. Iz toga uzroka naskoro sav Petrograd govorio samo o njima. Pa kako su se katolici žalili na veksatorno postupanje katoličkog odsjeka, kome

predsjedaše mitropolit Siestrzencewicz, car, eda bi doznao istinu, zovne k sebi Grubera, ištući zato od njega obavijesti; izatoga zabrani tome nedostojnom arhipastiru dolaziti u Dvor, digavši mu suviše znakove Malteskog reda.

Pavao I živo je nastojao kod Sv. Stolice, neka uspostavi Družbu Isusovu; te Pio VII, brevom od 7 ožujka 1801 godine, kako smo naprijed vidjeli, uspostavi je za Rusiju. U poslanici, s kojom praćaše ovaj breve, papa, izmegju ostalih stvari, veli caru: „Mi se ne sumnjamo, da će ovaj korak biti izravno probitačan katoličkoj vjeri u državi Vašega Veličanstva[3]".

Ovo pismo ne nagje u životu Pavla I. Car se bješe sukobio sa tolikim interesima, bješe razdražio tolike strasti, pa zaradi toga mnoge zasjede bijahu namještene protiv njega. Unatoč njegovoj pažljivosti i strogoj opreznosti, jedna takova zasjeda izvede se noću od 23 do 24 ožujka 1801 godine. Zavjernici ga zadaviše u postelji, njegovim časničkim pojasom.

Pavlu I bude nasljednikom u kraljevstvu Aleksandar I, rogjen 13 prosinca 1777 godine od njegove druge ženidbe s Marijom Feodorovnom. Baba ovoga, Katarina II, budući ga (kako se govorilo) odredila za prijestolje, da isključi Pavla I, brižljivo ga je držala daleko od oca i odgajala pod svojim očima. A izgleda donekle čudnovato, što je ona pažljivo bdjela, da navike unuka budu u svakom pogledu besprijekorne, nimalo se snebivajući, da je ta strogost živa korba njenu ponašanju. Drži se, da ju je to strogo briženje navratilo, da se postara, kako bi mladoga carevića, komu bješe nastala šesnaesta godina, prije vremena oženila Marijom Luigjom, Badenskom kneginjom (1795); koja, pošto je ušla u krilo Grčke Crkve, uze ime Elisabeta Aleksijevna. Postavši tragičnom smrću svoga oca car, oslobodi sve tamničare iz tvrgjava, i pozva natrag iz Sibirije veliko mnoštvo prognanika. Hoteći, da dan njegova krunjenja (27 rujna 1801) bude radosni dan svim njegovim

[3] TOLSTOJ O. c. II, p. 125—133.

državnim gragjanima, oprosti bjeguncima, i ne htjede, da se na godinu dana čini popis novakā. Biše smanjeni javni nameti, obustavljene parnice, i otpuštene kazne dužnicima državnih blagajnica. Kako uzagje na prijestolje ukinu (22 travnja 1801) državnu inkvisiciju, ali ju je opet uspostavio (3 siječnja 1802) te stavio pod upravu kneza Lapuhina. Svojim uzgojom bješe malo religiosan, jer vjera i bogoljupstvo nije ulazilo u osnove njegove babe. Nego, kad je Napoleon uzeo starodavnu carsku prijestonicu (14 rujna 1812), i sutradan po njegovu ulasku strašna vatra, podmetnuta možda od samih Rusa, stala tako užasno plamtjeti u mnogim predjelima grada, te je devet desetina kuća izgorjelo, Aleksandra tako ganu ova nesreća, te je s toga uzroka postao duboko religiosan. Nekoliko godina kasnije on sam pričaše dogogjaj Eilertu, kapelanu Pruskoga kralja Fridrika Vilhelma III: „Carica Katarina — ovako je govorio — bješe žena mudra i oštroumna; i njena će uspomena uvijek uvijek živjeti u povjesti Rusije. Ali pod religiosnim vidom Dvor u Petrogradu bješe nalik tada otprilike na sve druge Dvore: bilo mnogo riječi, a malo suštine; mnogo se uvažavala spoljašnost, ali o svetome jestastvu kršćanstva nije se vodila briga. Ja sam osjećao prazninu u svome srcu, te sam živio rasijano. Ali požar Moskve rasvijetli moju dušu, i sud Božji, na razbojištu pokrivenu mrazom, ispuni moje srce plamenom vjere, koju otpregje nikada nisam ćutio. Od to doba naučih poznavati Boga, kako nam ga Sveto Pismo objavilo: od tada postadoh drugim čovjekom. Oslobogjenju Evrope dužan sam svoje spasenje i samo svoje izbavljenje[1]".

Pri svem tom caru nije smetala savjest, da raspolaže po svojoj volji crkvenim zakonodavstvom, kako to pokazuju mnoge njegove uredbe. Sinod je ispunjavao njegovu volju, te je izopačivao kanone. Ukazom godine 1817 car naredi, da se spis Svetog Saveza, zajedno sa carskim proglasom, objelodanjenim

[1] EILERT *Characterzüge aus dem Leben Königs Friedrich Wilhelm* (III Magdeburg 1844) II, p. 246.

tom prigodom, mora čitati svake godine 26 rujna u svim Ruskim crkvama, u gradovima i selima. A Sinod, podlom ugodljivošću, dometnu od svoje volje opomenu svim svećenicima, da bi uzimali naročito iz ta dva spomenika nacrt svojim propovijedima. Carskim ukazom 10 ožujka 1820 godine donosilo se do znanja svim podanicima carstva, da je car, na molbu svoga brata, velikog kneza Konstantina, razriješio brak ovoga sa Saksonskom knjeginjom Anom; budući da se ista — tako govoraše proglas — poradi slaba zdravlja, od devetnaest godina nalazi u inozemstvu ter izjavljuje, da se ne može još povratiti; s toga uzroka car dopušta istome velikom knezu, da se oženi drugom, kad je na to pristao Sv. Sinod[5]. — S ovim dopustom, Konstantin, poslije mjesec dana, vjenča u Varšavi Poljakinju Ivanicu Grudžinsku.

Aleksandar, inače, smatrao je sebe po pravilu glavom Ruske Crkve. Kad je ono dao dopuštenje svome bratu, da ga nekako prinudi odreći se prijestolja Rusije, nije propustio da mu ne kaže, da njegova rastava od Saksonske kneginje nije bila po zakonima Grčke Crkve; koji, on je govorio, ištu, da jedan od dvojice zaručnika mora prigrliti redovničko stanje, te umrijeti svijetu, prije nego drugi uzmogne vezati se novim vezama. K ovim razlozima Aleksandar je dodavao, kako Ruski narod, koji je veoma bogoljuban, ne bi motrio, bez osjećaja negodovanja, gdje, *glava Grčke Crkve*, kvari, u prilog svome bratu, one uredbe, koje sam trebaše da vrši[6].

Odnošaji Aleksandrovi s Rimom započeli su na početku njegova vladanja. Knez Dmitar Tolstoj pripovijeda, da se papa Pio VII bješe obratio Ruskoj vladi, tražeći, da se privoli, da papa pošalje jednog poslanika u Petrograd, sa svrhom čestitati novome caru za njegovo uzdignuće na prijestolje, te da je početkom 1802 godine namješteno Rusko poslanstvo u Rimu, na

[5] Pichler, O. c. II, p. 236.
[6] Biografia Univ. (Suplem.), *Constantino Paulowitsch.*

koje bi imenovan knez Cassini. U isto vrijeme bude priznat opraviteljem poslova Sv. Stolice na Petrogradskom Dvoru, opat Benvenuti, koji se od više godina nalazio u Rusiji. Sv. Stolica započe tada postojano iskati postavljenje apostolske nuncijature u Rusiji.

Pošto je Petrogradski kabinet povoljno odgovorio na prvo pitanje papino, koje se ticalo šiljanja jednog poslanika, Pio VII naimenova odma pragospodina Arezza, nadbiskupa Seleuciskog, te ga pošlje u Rusku prijestonicu. No pokajavši se skoro Ruska vlada zbog popustljivosti pokazane papi, upotrebi sva moguća sredstva, da spriječi to poslanstvo. Na koncu se skloni, ali pod uvjet, da Arezzo ne će bit primljen u službi nuncija nego kao koji mu drago poslanik drugih okrunjenih glava, te da se nema zadržati u Rusiji više od tri do četiri mjeseca. Pragospodin Arezzo, komu bješe naregjeno, da nastane oko pitanja sjedinjenja dviju Crkva, stiže u Petrograd početkom 1803 godine. Glavna stvar nije mu uspjela, premda njegovo kratko boravljenje u Rusiji nije bilo besplodno za katoličku Crkvu, kako ćemo namah vidjeti.

U mjesecu lipnju iste godine (1803) bude imenovan punomoćnikom Rusije kod Sv. Stolice knez Buturlin; a knez Cassini bio je namijenjen poslanstvu kao član u svojstvu savjetnika[7].

Nedostojni mitropolit Siestrzencevicz, još pod vladanjem Pavla I, bješe svjetovao Rusku vladu, da postavi jedan sud ili crkveno povjerenstvo, poznije prozvato „Crkveni Kolegij katolički Rimski", da raspravlja poslove šest Latinskih dijecesa i triju Rutenskih, bez potrebe obraćati se Rimu[8]. Ovome „Kolegiju" bio je narečen za predsjednika po pravu Mohilevski nadbiskup. Jedan od biskupâ Latinske crkvene oblasti, jedan mitronosni opat, šest prelatâ, s nazivom prisjednikâ, uzetih iz

[7] Cf. Tolstoj O. c. II, p. 384—389.
[8] Vidi Dio I, pogl. XII, p. 343.

koncistorâ Latinskih dijecesa (jer i ovima, ponalik Ruskih eparhija, vlada bješe doznačila pripadne koncistore) morahu sačinjavati Kolegij, pod predsjeništvom mitropolita. Sam Kolegij trebalo je da zavisi od senata, koji bi mu u ime carevo potvrgjivao ili ukidao odluke. Aleksandar I, ukazom od 21 studenoga 1801 godine, potvrdi takav „Kolegij“; a Sienstrzencewicz s njime se služio, da privuče k sebi svukoliku vlast vladati katoličkom Ruskom Crkvom jednoga i drugog obreda. Ovaj najamnik vladin, i gore, ovaj vuk, koga samovolja Katarine II bješe uturala u ovčarnu Gospodinovu, da razdire ovce, kinio je na mnogo načina navlaš bijednu Rutensku Crkvu. A kad bi se unijatski biskupi tužili na to, vlada bi odgovorila, da obrazuju drugi zasebni Kolegij, po obrascu već postojećeg Kolegija; no da bi valjalo, da njihov Kolegij zavisi od Sv. Sinoda Ruskoga, koji bi, pri jednakosti glasova, rješavao s njima zajedno sve raspre pripadne zaptu i obredu Grčke Crkve katoličke; a da bi gjeneralni prokurator Sinoda bio na čelu novog Kolegija. Ruteni videći, da im se time bez okolišenja predlaže raskol, zamoliše poslanika Arezza, da bi se zauzeo kod cara, eda im se dopusti imati svoje prisjednike u katoličkom Rimskom Kolegiju. Aleksandar usliši prozbu poslanika te, ukazom 15 srpnja 1804 godine, naredi, da se katoličkom Kolegiju pridoda jedan Rutenski biskup, izabran od cara, i tri druga prisjednika, koji bi se imali izabrati od Rutenskih biskupa triju dijecesa; svaki pak od ovih, neka ima dva glasa, da u odlukama budu jednaci Latinama, koji imaju u Kolegiju osam članova[9].

Ruska vlada, dopisom 13 prosinca 1803 godine, tražila je od Sv. Stolice za Sienstrzencewicza i za njegove konprovincijalne biskupe takova prava, koja bi ih mahom učinila nezavisnima od Rima; a katolička Crkva u Rusiji bila bi odvojena od sredine jedinstva. Dodavala je još ovu, ne znamo kako je na-

[9] THEINER, *Die neuesten Zustände*, p. 301—310. *Documente* II, p. 100—102; PELESZ O. c. II, p. 593-595.

zvati ili uvredu ili prijetnju: „Ako se Sv. Otac ne požuri uslišiti ove želje Ruske vlade sa revnošću, koju po pravdi treba iščekivati od njega u ovome poslu, on će žrtvovati od svoje volje sreću Rimske Crkve u Rusiji". — Sv. Stolica, koja nije mogla izdati interese katoličke vjere, nije ni odgovorila na ovaj dopis[10]. Tako se zbude, da od to doba do današnjoga dana, Rim nije htio nikada priznati katoličkom Kolegiju u Petrogradu druge osim svjetovne vlasti.

Suproćenje Sv. Stolice živo je peklo Siestrzencewicza. Svrh toga nije mogao trpjeti, da se papinski poslanik zanima za dobro Rutena. Nato je znao toliko iskamkati kod cara te mu je napunio glavu sumnjama i podazrivošću.

U ovaj par dvije okolnosti otešćaše položaj pragospodinu Arezzu. Papinska vlada bješe predala Francuskim agentima jednog iseljenika, po imenu Verneguea, koji je bio član Ruskog poslanstva u Rimu. Papinska Kurija nalazila se tada u velikoj zapari. Napoleon malo prvo, konkordatom od 16 srpnja, bješe se privolio na velike žrtve u korist katoličke Crkve. Zato ga nije valjalo razdraživati: drugačije bi mogao razbiti sav taj posao. No zadovoljavajući njega učinilo bi se na žao Rusiji, te bi se poremetili odnosi, koji su već otpočeli dobrim uspjehom. Uto je Napoleon prijetio, da će krenuti protiv Rima jednim odijelom svojih četa, ako se ne bi smjesta predao Vernegues; te je trebalo za nevolju povoljiti Francuzima, dajući im u ruke tu protjeranicu, uza sve što je bio Ruski činovnik. Druga okolnost, još teža na mjerilima Ruske politike, bijaše ova: papa Pio VII spravljao se da okruni Napoleona. Evropska diplomacija, naravno i Ruska, nastajavahu odvratiti papu od tog koraka; te je znatno, da su gdjekoji katolički pisci velikog imena, kao De Maistre[11], oštro zabavljali činu, ali je sila dogogjajâ primorala papu na tu popustljivost, te on — pošto je zapitao gla-

[10] Cf. Tolstoj O. c. II, p. 147—150.

[11] *Memoires politiques et correspondance diplomatique* (Paris 1858) p. 138.

sovitog pobjeditelja: „Obećaješ li, da ćeš uzdržavati mir u Crkvi Božjoj?“ pa dobivši odgovor, kojim Napoleon glasno reče: „Obećajem“, — svrši, u crkvi Notre-Dame (2 prosinca 1804) obred okrunjenja. — Nunciju ili ćemo kazati poslaniku Sv. Stolice, pragospodinu Arezzu bude naregjeno, neka ostavi Petrograd; a u isto je vrijeme pozvan natrag iz Rima knez Buturlin (1804).

Pio VII, nalazeći se u Parizu, bješe zatražio i polučio izbavljenje Verneguesa, a caru predstavi svoje isprike; ali Ruska vlada nije nastavila odnošaje s Rimom[12].

Najveća nedaća katoličke Crkve obadva obreda u Ruskom carstvu bješe imati predstavnika Siestrzencewicza. On bijaše sastavio crkveni Kolegij od ljudi bez savjesti, udaljavajući od njega sve one, što pokazivahu revnosti i zanimanja spram Crkve, megju kojima svoga pomagača, dostojnoga biskupa *in partibus*, Ivana Benislawskoga, zatim pobožnoga mitronosnog opata Mohilevskog Josipa Byskowskoga i Henrika Szernievskoga, Luckog kanonika. Ovi budu dignuti sa prisjedničke službe, pod izgovorom, da podržavaju tajno dopisivanje s Rimom, te da gledaju obarati careve uredbe. Namjesto njih imenova dva raspuštena redovnika, te ih htio postaviti biskupima sufraganejima, čemu se oprije Sv. Stolica. Zaradi toga jedan od njih, Franjevac Stankiewicz, da bi se osvetio protivljenju Rima, odstupi javno od katoličke vjere, oženivši se u Petrogradu. Siestrzencewicz imenova ipak savjetnikom i tajnikom Kolegija svoga brata, vjerom protestanta, a čovjeka sumnjiva glasa.

Usurpacije tog prenedostojnog prelata na svim granama discipline i crkvene jerarhije, jedva se mogu vjerovati. Bjehu počinjene najužasnije zloporabe u povodu razvoda brakova, koje je on bez zakonita uzroka, a nemajući potrebita ovlaštenja dopuštao za obilne svote novaca. Neprijatelj redovničkog života,

[12] Crétineau-Joly, *Memoires du Cardinal Consalvi* (Paris 1864) II, p. 315—338; Tolstoj O. c. II, p. 389—393.

dopuštao je sekularizaciju, tko bi mu jē god zapitao, a osobito onima, što su bili podati porocima, da ih docnije učini orugjem svojih spletaka. Nagragjivao bi njihovu nedostojnost bogatim nadarbinama, a najpokvarenije svakad bi podizao na službu i crkveno dostojanstvo. Takogjer je toplo zagovarao Inglesko biblično društvo u Rusiji, te navalice preporuči, jednim okružnim pismom, što ga upravio svemu svećenstvu i puku, iskvarene prijevode Biblije, ne ustručavajući se izvraćati dekret Tridentinskog sabora i breve Pija VI nadbiskupu Florentinskom Martiniju. Pio VII, pismom 3 rujna 1816 godine, opomenu ga zbog toga, koreći ga, umjerenim ali odrešitim riječima, za učinjene mutilacije Tridentinskom dekretu i brevu Pija VI na Martinija. Zabrani mu ma kakvo saučešće u bibličkom društvu, zapovijedajući mu, da opozove svoju okružnicu, da objavi javnosti nauku katoličke Crkve o čitanju Biblije, te da svojski preporuči svima potrebu vjere u sveto Pismo i Predavu[13].

Aleksandar I zadugo je mrčao na Sv. Stolicu zaradi ona dva uzroka poviše spomenuta. Dapače se pripovijeda, da su poslije Friedlanske bitke (14 lipnja 1807), gdje je Napoleon razbio Ruse, na konferencama u Tilži, on i Pruski kralj, mnogo dana nagovarali Napoleona, neka se proglasi glavom Crkvi u svojim zemljama, kako oni bijahu u svojima. Aleksandar mu se pokazao vanredno udvoran: „Vi ste — govorio mu — velik čovjek! Vi ste junak! Vi ste čovjek Providnosti za ovo doba prevrata! Do vas stoji, da učinite bezbrižnima sve vladaoce na njihovu prijestolju; ali treba u tu svrhu, da vi sami sjedite na svome sa svom nužnom silom, do čega ne ćete doći nikada, ako ne budete ono, što sam ja sâm, naime, religiosni predstavnik svoga kraljevstva[14]".

Politika je jedan prijevarni Protej, te ne može uvijek biti namrgogjena lica: zato Ruska vlada, 1808 godine, naloži knezu

[13] ROHRBACHER XV, p. 502 sq.
[14] ROHRBACHER XV, p. 171.

Kurakinu, poslaniku na Bečkom Dvoru, da ugje u odnošaje s apostolskim nuncijem Severolijem, te da zaište u Sv. Stolice, preko istoga, uže oblasti od onih, što bijahu zaiskane 1803 godine. Pregovori su trajali dugo. Napokon Pio VII dopusti, 1812 godine, jedan mali dijel od onoga, što se ovog puta tražilo. Nove oblasti svodile se na ove dvije točke: mitropolit moći će zametnuti kanoničnu parnicu biskupima, te nadgledati redove, držeći se njihovih pravila i uredaba, i poštujući njihova prava. Ali i ove ovlasti budu porečene, kada se je papa vratio iz sužanjstva iz Savone i Fontainebleau (1814); jer — ovako govori porečni spis — Sv. Stolica bijaše dopustila ta ovlaštenja zato što se nalazila u tjeskobnu stadu[15].

Otpokle su savezne čete počele održavati presudne pobjede nad vojskom Napoleonovom, a s time porastao uticaj cara Aleksandra u poslovima Evrope, apostolski nuncij Bečki zamoli (1813) Ruskog poslanika, kneza Stakelberga, da poradi svojom uslužljivošću kod svoje vlade, neka bi uzela u obranu interese Sv. Stolice na kongresu, što se imao sastati. U travnju godine 1814 Pio VII otpravi kneza Franu-Filipa Magawli-Cerati sa vlastoručnim pismom caru Aleksandru. Na 20 svibnja iste godine papa pisa svojom rukom drugo pismo caru: koji mu odgovori ovim riječima: „Oslobogjenje poglavice katoličke Crkve, u mojim je očima jedan od najljepših posljedaka uspjeha, što ga Božji Promisao dade našemu oružju. Što se tiče Vaših vremenih interesa, imat ću ih svagda na srcu; Vaša Svetost ne treba da o tomu sumnja. Knez Magawli bit će Vas obavjestio kako sam ga primio“.

U ovo vrijeme budu obnovljene diplomatske sveze megju Rusijom i Sv. Stolicom. Gjenerao-major barun Tuyll bi poslan u Rim kao punovlasni ministar, te stiže tamo u mjesecu studenom 1815 godine, pošto je obašao južnu Francusku i mnoge

[15] TOLSTOJ O. c. II, p. 151—159.

Talijanske gradove. — Malo poslije njegova dolaska, kardinao Della Somaglia, jedan od najuplivnijih članova svetog zbora, dogje mu govoriti o sjedinjenju dviju Crkvi, istavljajući mu, da tu stvar živo žudi papa, a da prepreke nisu tako velike, te se ne bi mogle izravnati. Car čini odgovoriti, da o tome on ne misli ispoljavati svoga mnijenja; ali imajući se stvar raspravljati od onih, što su postavljeni pohranitelji religiosne nauke, saslušat će o tom Sv. Sinod, a ne će propustit ništa od onoga, što bi moglo biti spasonosno kršćanstvu uopćeno. Ruska vlada naredi istodopce Tuyllu, neka bi obznanio Rimsku Kuriju, da se najprije treba saglasiti u onome, što se razumijeva sa sjedinjenjem dviju Crkvi; jerbo svaki put, kada se pokušalo preduzeti to sjedinjenje, Rimska Crkva pobrkala je ovu utješljivu misao s onom bezuvjetnog pristajanja uz načela, što ih ona sama ispovijeda[16]. — Petrogradski kabinet nije znao osvjedočiti se, da Rimska Crkva niti je ikad mogla, niti će ikad moći htjeti drugog sjedinjenja Crkava, osim onoga samo, što stoji u jedinstvu vjere i dogmata od nje ispovijedanih, premda neke od ovih ona sama sada ispovijeda.

Za Bečkog kongresa (od 1 studenoga 1814 do 9 lipnja 1815) car Aleksandar ozbiljno se je bavio jednom lijepom osnovom, no koja na koncu konca bješe samo utopija. On je mislio ujediniti, na religiosnoj podlozi, svecijelo kršćanstvo u jedno federativno tijelo, cijeneći, da će iz uzajamne izmirbe raskolnih Crkava izaći novo pravo Evropsko. — Aleksandar je mislio samo na *izmirbu*, a može biti i na neku vrst sinkretisma na širokoj dogmatičkoj podlozi. On bijaše osobito sklon na misticisam, koji je u njemu potkrepljivala barunica Julijana Krüdener iz Rige. Ta čudnovata žena bješe se odrekla udobnog bogastva, da propovijeda riječ Božju, i ne stavljajući se, da Isukrst nije htio ženama povjeriti apostolat. Krüdener je sebi uobražavala, da će moći rasprostraniti kršćanstvo na svijetu

[16] Tolstoj O. c. II, p. 397.

ponalik prvobitne Crkve, izbirajući iz različitih krćanskih zajednica istine općenito priznavane. Progje Germanijom i Švicarskom, praćena četrdesetoricom učenika, koji govorahu: „Ne zovemo nikoga, ali izabranici Božji idu za nama". Dijelila je ekonomsku juhu, što su je pristalice primale kao dar s neba. Kongres kraljeva i ministara sviju vlasti Evropskih u Beču, učini joj se kao da ga je Nebo ugodilo, da ostvari u opsežnom razmjeru svoju misao, s pomoću saveza vladara, vjerom utvrgjena. Za tu svrhu držala je mistične razgovore, na koje su vladari izvoljavali dolaziti. Ali je ona osobito milovala Ruskog cara, koga je ona nazivala „bijelim angjelom Božjim", nasuprot Napoleonu, koji bijašo „crni angjeo". Na ovaj se način barunica useli u živu i nestašnu uobrazilju Aleksandrovu, koji se, svaki dan, tajno s njome razgovarao, slušao njene savjete te s njome Bogu molio. Ruski je car imao u Krüderovicu slijepo i neograničeno pouzdanje, te se tvrdi, da ga je ona pridobila ne samo svojim lažnim pietismom, nego i proricanjem i vračanjima, pa napokon vigjenjem duhova. On se nato dao uvjeriti, da bi izmirenje raskolnih Crkava, prema poimanju Riške proročice, dovelo do carstva mira i općenite sreće[17]. — Stožerniku Consalviju, poslaniku papinu na Bečkom kongresu, ne mogahu ubjeći Aleksandrove sveze sa Krüdererovicom, ni njegove misli o izmirbi Crkava; pa je naravno, da je o tome izvjestio papinski Dvor.

Ovo nam daje ključ, da razumijemo, kako je pomenuti kardinao Della Somaglia držao, da mu treba namah predložiti barunu Tuyllu posao sjedinjenja Ruske Crkve sa katoličkom.

Koliko je pak Aleksandar bio upijen tlapljama Krüdenerovice, vidi se iz spisa, koji ćemo donijeti ovgje, o „svetom savezu", od njega samog sastavljena:

„U Ime presvetoga i nerazdjelnoga Trojstva.

„Njihova Veličanstva, car Austrije, kralj Prusije i car Rusije, obzirom na velike dogogjaje, što su zabilježili u Evropi

[17] Cesare Cantù, *Storia Univ.* (X Ediz.). XI p. 270 sq.

tok posljednjih triju godina, a naročito obzirom na blagodati, što ih Božjemu Promislu bi po volji prosuti na države, od kojih su vlade postavile u nj samoga svoje uzdanje i ufanje, jer se uvjeriše, da je potrebito osnovati na podlozi uzvišenih istina, kojima nas je naučila vječita religija Boga Spasitelja, vladanje, što ga treba da slijede velike vlasti u megjusobnim svojim odnosima;

Objavljuju svečano, da nazočni spis nema drugoga cilja nego očitovati pred vasionim svijetom njihovu prepostojanu odluku, da ne će uzimati za pravilo svoga postupanja i vladanja pri upravi svojih pripadnih Država i svojih političkih odnošaja s drugim vladama, nego zapovijesti ove svete religije, zapovijesti pravice, ljubavi i mira, koje treba primjenjivati ne samo u privatnom životu, nego valja takogje izravno da utiču na odluke vladalaca, te da vode sve njihove korake, budući da nema drugoga sredstva, što može učvrstiti ljudske uredbe i iscijeliti njihovo nesavršenstvo. Toga radi njihova Veličanstva zaključila su slijedeće članke:

„Članak I. Prama riječima Svetog Pisma, koje zapovijeda svim ljudima smatrati se kao braća, tri vladara ugovornika ostat će ujedinjeni vezama pravog i nerazrešljivog bratimstva; te posmatrajući, da imaju zajedničku domovinu, u svakoj prigodi i u svakom mjestu pomagat će i podupirat jedan drugoga; a smatrajući se prama državljanima i vojsci svojoj, kaono oci obitelji, upravljat će njima po istom duhu bratstva, kojim su sami prodahnuti, eda štite vjeru, mir i pravdu.

„Članak II. Dosljedno, jedini princip u snazi, bilo megju rečenim vladama ili megju njihovim državnim gragjanima, bit će onaj, da se uzajmice potpomažu, da posvjedočavaju, sa nepromjenitom blagovoljnošću, megjusobnu ljubav, kojom treba da su ispunjeni, držeći se svi udovima jedne iste kršćanske narodnosti; dok sva tri savezna vladaoca smatrat će se kanoti predstavnici Providnosti, da vladaju trima ograncima jedne iste porodice: Austrije, Pruske i Rusije; ispovijedajući tim načinom,

da kršćanski narod, od kojega su oni i njihovi puci dijel, nema zbiljam drugoga gospodara osim onoga jedinoga, kome pripada u državu sila, jer u njemu samom nalazi se sve blago ljubavi, znanja i beskrajne premudrosti, a naime, u Bogu, našem božanstvenom Spasitelju Isukrstu, Riječi Svevišnjega, životačelnoj Riječi. Zato njihova Veličanstva najnježnijom skrbi preporučuju svojim narodima, kao jedino sredstvo uživati onaj mir, što se ragja iz dobre savjesti, te koji je sam trajan, da se utvrgjuju svaki dan sve većma u načelima i vršenju dužnosti, u kojima je obučavao ljude božanstveni Spasitelj.

„Članak III. Svi vladaoci, koji bi htjeli svečano ispovijedati zdrava načela, što su napisala nazočni spis, i koji bi pripoznali koliko je zamašito, za blagostanje naroda, zadugo uznemirivanih, da takove istine jednom već vrše nad sudbinom čovječanskom vas uticaj, što im naliježe, bit će primljeni sa jednakom revnošću i prijatnošću u ovaj sveti savez.

„Učinjeno u tri izvornika, i potpisano u Parizu godine Gospodnje 1815, dneva 14 (26) rujna. — Frano — Fridrik Vilelm — Aleksandar[18]".

Ispravu, njenom sadržinom i religiosnim duhom, podjednako podesnim za sve kršćanske vjeroispovijesti, treba pripisati bez sumnje inspiracijama Aleksandrove Egerije. U ispravi nema mjesta ni jednoj Crkvi. Misiju, učiniti sretnima ljude i društvo, uzeše u svoje ruke naši dobri kraljevi, koji suviše izjaviše i ono, što bi morali biti, da su naime „oci" svojih naroda, te da se udružuju — veli Cesare Cantù — da odrede sami sobom ono, što misle, da je za boljitak njihove djece, i ne slušajući djece, premda su postala punoljetna, i premda je trebalo raspravljati o stvarima, što su njihove, a ne otaca.

Spis, kako smo naprijed spomenuli, Aleksandar činjaše čitati svake godine, 26 rujna, u Grčkim crkvama svoga carstva.

---

[18] BIOGRAFIA UNIV. (Suplem.), *Alessandro Paulowitz*.

Megjutim se Petrogradska vlada bješe neumorno napinjala, da slomi postojanost Sv. Stolice. Dok su još trajali dogovori Bečkoga kongresa, u ožujku 1815 godine, bude naregjeno Tuyllu, da ište u pape za Mohilenskog mitropolita dostojanstvo primata, s imenom „redovnog poslanika" Sv. Stolice, s ovim pravima i povlasticama: 1. ispitivati i potvrgjivati one od svećenstva, koji bi bili od cara imenovani dijecesanskim biskupima, koadjutorima i titularima, izvješćivajući o tom Sv. Stolicu; 2. postavljati biskupe, koji bi od cara bili premješteni od jedne dijecese na drugu; isto tako obznanjujući o stvari Sv. Stolicu; 3. odrešivati od zavjetâ redovnike jednoga i drugoga spola za razložite uzroke; 4. dopustiti u slučaja potrebe, da združi jednostavne nadarbine s onima od župa; 5. potvrditi sklopljene ženidbe u drugom pa i trećem koljenu rodstva, kao na primjer strica s nećakinjom i sinovca s tetkom, sa sestrom prve pokojne žene i sa bratom pokojnog muža; 6. riješiti duhovnog rodstva one, što drže dijete na krštenju; 7. odriješiti svećenike, koji bi bili udareni duhovnom kaznom; 8. nadzirati, manastire muških i ženskih obzirom na ispunjenje njihovih redovničkih dužnosti; 9. upotrebljavati redovnike u župskim službama, te im dopuštati nošenje odijela svjetovnog svećenstva: a isti redovnici, dok stoje na župi, da ne zavise od svojih starešina nego od biskupa; 10. dopustiti dijecesanskim svećenicima, da podjeljuju sakramenat krizme u crkvama, koje, poradi velike prostranosti Ruskog carstva, biskupi ne bi mogli pohagjati; 11. opskrbiti jednakom oblašću dijecesanske biskupe, mitropolitove sufraganeje, kad on bude držao, da je to zgodno.

Papinska Kurija, ako ikada, ovoga puta, bješe izmegju nakovnja i malja. Pio VIII, bješe zaiskao oslonac i posredovanje carevo na Bečkom kongresu u stvari, što se ticala svjetovne vlasti papâ, a Aleksandar mu odgovori onom vrlo učtivom poslanicom, koju smo naprijed priveli. Posao ne bijaše još van pogibli, a Petrogradska vlada došla da stavi to pitanje. Ali Sv. Stolica prije svega mora štititi interese katoličke Crkve.

Zato odgovori, da ne može dati Mohilevskom mitropolitu žatraženi naziv „redovnog poslanika“; no se izjavi spremnom dati mu naziv „primata“; ali bez ikakve osobite oblasti: — koje bi bilo priznati Mohilevskim prelatima samo počasno odlikovanje. Ruska će vlada tada upotrijebit drugu varku: pokušavala je naime, da dobije naziv „redovnog poslanika“, lično Siestrzencewiczu sa pripadnim oblastima toj službi; — jer bi poslije bilo lakše dobiti ga njegovim nasljednicima; — no pregovori, što su o tome sljedovali, kroz 1816 godinu, ne bjehu sretnije ruke od pregjašnjih. Sv. Stolica, na ovaj način kostolomljena, dade mitropolitu, za rok od šest godina, samo ove oblasti: 1. podjeljivati dvanaestorici redovnika — svećenika, prama slučajnoj potrebi i u nestašici svjetovnih svećenika, drugoredne crkvene časti; 2. ovlašćivati maleni broj svećenika Crkve u Aziji, podložnih Ruskom carstvu, da dijele sakramenat potvrde, upotrebljavajući ulje blagoslovljeno od biskupa; 3. davati ženidbene otpuste za jedan odregjeni broj slučajeva[19].

Početkom 1817 godine, baruna Tuylla odmijeni u Rimu drugi punomoćnik, Italinsky, preko koga Rusija nastavi dogovore sa Sv. Stolicom, da postigne svojim biskupima veće oblasti. I tako se pregovaralo o tome poslu cijelih sedam godina, a pregovori ostaše besplodni, jer je Rim posve dobro znao, na što su sva ta napinjanja težila.

Još jednom, 1824 godine, car Aleksandar naredi, da se preuzmu dogovori sa Sv. Stolicom, ne bi li se Siestrzencewiczu dobila čast i ime primata, sa svim spojenim oblastima s tim dostojanstvom; no i ovaj put nije sa postiglo ništa[20]. — Valja se podsmjehnuti knezu Tolstoju, kada hoće, da uvjeri čitatelja, da je u svima ovim pregovorima Rusku vladu vodio samo istinski interes spram katoličke Crkve, te da je Sv. Stolica iz slavoljubnosti radila na štetu iste Crkve; dok sav svijet znade, da učinjeni koraci u tome smislu od Petrogradskog kabineta

[19] Tolstoj O. c. II, p. 159–161.
[20] Tolstoj II, p. 161–163.

bijahu odregjeni na posvemašnje pritješnjavanje katolicisma u Rusiji[21].

U ovo vrijeme budu protjerani iz Rusije Jesuiti. Knez de Maistre positivno tvrdi, da je nadbiskup Siestrzencewicz bio uzrokovalac svemu zlu, budući da je on zametnuo pletku, te poradi toga, da njemu treba pripisati to progonstvo[22]. Izlika bješe ova. Godine 1815 dozna se, da se je obratio na katoličanstvo mladi knez Aleksander Galitzin, sinovac ministra bogočašća. To se prisvajalo Jesuitima, te nastade velika graja. Na 16 rujna iste godine car Aleksandar izda naredbu njihova izgona iz Petrograda. Toga istog dana oni budu, poput zločinaca, uhapšeni u svojoj kući, a postavljena straža u dvorištu, u hodnicima i na vratima njihovih soba. Noću izmegju 22 i 23 prosinca budu otpraćeni iz Petrograda te odvedeni u Polock, a zabrani im se dolaziti u dvije prijestonice. Crkva Sv. Katarine bi data Dominikancima. Docnije, ukazom od 25 ožujka 1820 godine Jesuiti budu prognati iz cijele Rusije. Njihova akademija u Polocku, s pripadnim školama, bude ukinuta, a oni odu iz te okrutne zemlje, koje u Italiju, koje u Austriju, naročito u Galiciju. No Jesuiti bijahu ostavili o sebi veoma dobar glas u Rusiji, pa stoga mnogi imućni žitelji iz Minska, Grodna, Volinja i Podolja šiljahu svoju djecu u njihove zavode u Austriju. Ruskoj vladi to nije bilo drago, te veliki knez Konstantin, 1823 godine, iz Varšave o tome obavjesti cara. Ovaj tada izda jednu naredbu, kojom se naregjuje roditeljima, neka povrate svoju djecu iz tih zavoda, te da se ne dopušta ni-

[21] Evo što o tome piše Artaud, koji je poznavao dobro stvari Rima: „Sada možemo s iskrenošću reći sve ono, što je ovaj prelat (Siestrzencewicz) učinio 1816 godine pod Aleksandrom. On bješe naumio sjediniti Grke sa katolicima. On je htio, da ga papa učini patrijarom, *da može tako slobodnije provesti potpuno pritješnjavanje katoličanstva u Rusiji.* To je činjenica, na koju Consalvi bješe svratio, 1824 godine, pažnju Lava XII". (ARTAUD, *Storia di Leone XII*, III, p. 102, bilješka).

[22] DE MAISTRE, *Correspondance diplomatique* (Paris 1860), II, p. 305.

kome slati sinove u inozemstvo na odgoj, ako se prije ne saopći vladi zavod uzgoja, gdje bi ih se htjelo namjestiti[23].

Pod pontifikatom Lava XII, (1823—1829) podržavajući se jednako dobri odnošaji megju papinskim Dvorom i Petrogradskom vladom, Rim se bavio mišlju ujedinjenja sviju Crkava. Kardinal Consalvi, malo dana pred što će umrijeti, to jest na početku 1824 godine, upitan od novog pape za državne tajne pregjašnjega pontifikata, koje bi većma mogle zanimati Sv. Stolicu, megju ostalim stvarima reče mu: „Obzirom na Rusiju treba opaznosti, što ne spava ni jedan dan. Naš nadbiskup Mohilevski, premda je blizu devedesete godine i gotovo nemajući više volje, opet je ima koliko mu treba, da bude još slavoljuban. On je ispovijedao za mnogo vremena, iznajprije nakoriječ, pak pismeno, misli o sjedinjenju Grkâ i Latinâ, koje da bi valjalo izvesti *ne na našu nego na njegovu*. On bi bio patrijar Rusije i vaš legat. Vi ne biste imali nikakva povoda u Rusiji objaviti makar koju odluku Sv. Stolice. Crkve bi se *sjedinile* na našu štetu, te ne bi bilo više pravog Rimskog glasa u tim krajevima do granica Galicije, kojoj će Austrija, koju nisam nigda našu suprotivnu mojim namjerama, dopustiti, ja mislim, da ostane nama vjerna. Dakle, strašna katastrofa razdiobe Poljske, u jednome od svojih posljedaka, postala bi nasip, koji će odbijati valove raskola, što prijete da nas potope. Sa naše strane pokušavali smo u Rusiji slabo udešene ugogjaje. Zar nam nije bilo jednog dana odgovoreno sa protiprijedlogom jedne Slavenske Crkve, koja bi nas progutala? Vaša Svetost može pitati kardinala Arezza, koji je prebivao u Rusiji. Oko treba da svagda bdi nad religiosnim lutanjem Rusâ, ali *duh* zahtijeva dugotrpljivosti. Vratit će se k nama sami po sebi, ako se imaju vratiti: ako pak ovo veliko tijelo uzaslijedi rasti, upast će u pogibli svih političkih debljina". — Izmegju pape

[23] Pichler II, p. 230.

i bivšeg ministra Pija VII, govorilo se mnogo o sjedinjenju svijn Crkava[24].

Malo izatoga vitez Italinsky, Ministar Rusije, obznani istoga Consalvija, da je car Aleksandar zakanio pohoditi Rim, te ga zamoli, neka se požuri odnijeti papi taj glas[25]. No ovaj carev put, ne znamo rašta, nije se ni ostvario.

Megjuto uslužljivost Italinskoga — on bješe Grk iz Krfa na službi Rusije — bijaše prijatna Lavu XII i njegovu ministru kardinalu Della Somaglia. Njegovo su prijateljstvo — kaže jedan diplomat — njegovali; ali je to prijateljstvo, da se sam može biti nije ni sjećao, isti Rimski Dvor upotrebljavao za svoje dobro shvaćene probitke i za sretniji uspjeh božanskog poslanja, koje, prije ili kasnije, on mora da ispuni, i koje će ispuniti sigurno[26]. Italinsky, u ostalom, oštrouman motrilac, imao je običaj govoriti: „Rim je neranjiv u dogmatu. Što se tiče posala, koji nisu dogmatični, te se zovu politični, Rim je jedini predio, gdje se nikada ne čini cijela pogreška[27]".

Na 7 kolovoza iste godine Italinsky predstavivši se papi, pozove ga, da dogje slušati, iz stana Ruskog poslanstva u palači Pamphili, vježbe misija, što se davahu na trgu Navona. Papa, pošto je progovorio sa državnim tajnikom, primi poziv; te na 15 otide u stan Ruskog ministra, koji ne bješe pozvao nikoga od diplomatičkog zbora. Ovom prilikom Italinsky, na ime svoje vlade, bješe papi „ponudio zaštitu protiv svake nezgode, kojom bi se može biti hotjelo dosagjivati Svetomu Ocu"; te ga uvjeravaše, da će svakako moliti cara, neka pospješi svoje putovanje u Rim. Nije moguće, veli Artaud, da papa tako bogoljuban, tako tankoćutan i tako razuman, kakav bješe Lav XII, nije progovorio nekoliko riječi o sjedinjenju dvijn

---

[24] ARTAUD, *Storia di Leone XII* (Trad. it.), I, p. 132. 136. — Vidi naprijed bilješku 21.

[25] ARTAUD, O. c. p. 134.

[26] ARTAUD. O. c. II, p. 57.

[27] *Ibidem.*

Crkava; a Italinsky, što je prirodno uglagjenu čovjeku, nije moguće, da mu nije ispoljio najotmenijim načinom, želju, koju je sam osjećao u srcu. Poslije posjeta Sv. Oca, Italinsky je govorio s opunomoćenikom Sardinije, markizom Crozom, o točkama, što razdvajaju katoličko i Rusko vjerovanje. Ovaj razgovor trajaše dugo. Markiz tražio ga u više navrata prekinuti, ne bi li doznao dali je mimovoljni dojam ili posljedica navalične namjere. No se Italinsky povraćao na isti predmet razvijajuć ga sa velikom stručnošću i sa nekom spravljenom okretnošću. Na koncu razgovor je za Croza dobio izgled namišljenog usmenog dogovora, s namjerom, da se o njemu učini izvještaj; a to se i dogodilo[28].

Rusija je svejednako nastojala, da se urede katolički posli u Poljskoj, koja je imala jednu nadbiskupiju za Varšavu, i devet sufraganih biskupija, brojeći i onu Krakovsku. Sporovi o pravima *Datarije* budu uregjeni s potpunim zadovoljstvom jedne i druge stranke, te se tako oduze prilika pakosnicima, da dalje ne napadaju Rimski Dvor. Za bule od svake nadbiskupije u Rusiji i Poljskoj valjala je platiti pristojbinu od tisuću Rimskih škudi (franaka 5350), a za one od svake biskupije osam stotina škudi (franaka 4350).

Još od prvih godina svoje vladavine, regbi, da je Aleksandar naginjao na katoličanstvo, što je morao očitovati knezu De Maistru. Drži se pače, da se ovaj posljednji laskao nadom, da će se on obratiti, te da je s tom svrhom osobito napisao svoju glasovitu knjigu *Du Pape*, jako vrsnu i učenu apologiju papinstva, u kojoj taj veliki čovjek dokazuje od kolike je zamašnosti institucija primata, za održanje društvenog poretka, pa i vremenog blagostanja narodâ. Aleksandar je, inače, molio sa jednakom gorljivošću u jednoj katoličkoj crkvi kao u protestanskom hramu ili pred oltarom svojih Ruskih crkava[29]. Pri tome

[28] Artaud, O. c. II, p. 58–61.
[29] Schnitzler, *Histoire intime de la Russie sous les empereurs Alexandre et Nicolas* (Paris 1845), p. 463, bilj. 13.

mnoga svjedočanstva podudaraju se tvrdeći, da je Aleksandar, prije nego će umrijeti, znatno se približio katoličanstvu. Šta više, reklo se, da je umro katolikom.

Činjenica je, da je malo mjeseci prije svoje smrti, izdao (18 lipnja 1825), u prilog katolicima obadva obreda, ukaz, kojim naregjivaše, da se podigne jedna crkva za sjedinjene Rutene u Petrogradu, a drugu za Latine u Carskome Selu, glasovitom ljetnome stanu carskom, gdje nije bilo nikada katoličke crkve, te doznači za izgradnju jedne i druge crkve, osim potrebitog namješća, 40.000 srebrnih rubalja[30].

Megju najtješnjim njegovim pouzdanicima bješe jedan revnosni katolik, koji se bijaše poduzeo, da ga obrati, te je na tome svojski radio. To bješe gjeneral Michaud, njegov agjutant. Kod njega su bila vrlo važna pisma, koja su mogla veoma objasniti ovaj predmet. Michaud ih predao u ruke biskupu od Cuneja u Pjemontu. Po njegovoj smrti, jer je izrijekom tako bio naredio, ta pisma budu poslana od njegova brata caru Nikoli, te se tvrdi, da su došla u njegove ruke ugod istog dana, kada je car primio alokuciju Grgura XVI od 22 srpnja 1842 godine[31].

Moroni, u svome Dizionariju, u članku *Rusija*, pripovijeda, da je gjeneral Michaud došao naći Lava XII, da ga obavijesti o Aleksandrovom lijepome raspoloženju te da ga moli, neka pošlje u Rusiju svećenika, koji uživa potpuno njegovo povjerenje, da primi carevu abjuru. Lav je XII iznajprije bio odredio Maura Capellari, opata Kamaldoleskog manastira u Rimu, koji docnije postade papa, pod imenom Grgura XVI, a kad je ovaj molio papu, da ga oslobodi od toga nježnog poslanstva, bude izabran otac Orioli, Konventualac, poslije kardinao; nego u oni čas, kod je htio otputovati, dozna se, da je car umro. — Moroni tvrdi, da je čuo tu stvar iz usta samog Grgura XVI.

---

[30] Theiner, *Die neuesten Zustände*, p. 200.

[31] Gagarin, *Tendances catholiques dans la Société russe* (Paris 1860), p. 32.

Drugu vijest nahodimo u Povjesti Rohrbacherovoj, sa zabilježenim izvorom, otkuda jē čuveni istorik crpao. Opat knez Aleksandar Hohenlohe imao je ličnih sveza sa carem Aleksandrom. Bio je i on od njega pozvan, da dogje u Petrograd, gdje se je s carem mnogo razgovorao. Knez Hohenlohe poznije sa izvjesnošću tvrgjaše jednomu gospodinu Poljskom, — koji je stvar saopćio Rohrbacheru, — da je Aleksandar umro katolik; a tako isto i njegova žena Elisabeta. Hohenlohe je još jamčio, da su obadvoje bili katolici mnogo prije svoje smrti, — koja se, inače, svima učinila zdravo nenadnja[32].

Gdjekoji spisatelji navode jedno objavljenje časne Ane Marije Taigji, koje se podudara s onim, što smo prinijeli iz Rohrbachera[33].

Početkom jeseni godine 1825 Aleksandar ode u Taganrog, gdje bijaše, od nekoliko vremena, otišla carica Elisabeta, da diše blaži vazduh. Popostavši tude jedan mjesec dana, ostavi taj grad, te pogje obilaziti Krimeju, da upozna granice svoga neizmjernog carstva. Vrativši se u Taganrog 17 studenoga, obolje, a prvoga prosinca (1825) umrije u dobi od četrdeset i osam godina. Zagledavši se u ljekara bješe zavapio: „O zločinstva!“ Ovo je bila njegova posljednja riječ.

Kako se dogagja u nepredvigjenim slučajima, nagagjalo se mnogo: govorilo se, da je bio otrovan; neko je pripisivao nepočinstvo braći mu, navlastito Nikoli, neko liberalima, neko napokon Austriji, što je bila sprečavana u svojim osnovama jednom novom naklonjenosti, koju Aleksandar pokazivaše Grčkoj. Još više zamrsi stvar, što se našlo zapečaćeno jedno pismo, gdje se brat Konstantin, „ne osjećajući ni talenta, ni sposobnosti, ni dovoljno snage“, odriče prijestolja[34]. Aleksandar nije

[32] Rohrbacher, XV, p. 503.

[33] Bouffier, *La Vénérable Anna-Maria Taigi* (Paris 1871), p. 207.

[34] Cesare Cantù XI, p. 479.

imao djece. Naskoro (16 svibnja 1826) umrije carica Elisabeta: kneginja, koja je, krepošću, čednošću i dobročinstvom bila čast svome spolu, uzor ženama i izgled onima, što su odregjene, da nose na glavi krunu. Ona je sačinjavala čestitost Aleksandrovu, te je do posljednjeg časa bivala sve draža njegovu srcu[35].

Kad je stigao u Rim crni glas o smrti Aleksandrovoj, Lav XII vrlo se ožalosti, te zapovjedi, da se uvrsti u službeni Dnevnik ova bilješka: Aleksandar, car sve Rusije, otet u naponu života nadama Evrope, ne ostavi drugo nego pomen svojih dobročinstva. Velikodušan, samilostan, neutrudiv, bješe on postojano uzor vladaocima. Javni poredak, vjera, čovječanstvo, prosvjeta izgubiše u njemu najaču potporu, što se je mogla iščekivati od mudrosti i vlasti jednoga velikog monarha[36]".

[35] Biografia Universale (Supplem.) *Elisabetta Alexievna.*
[36] Artaud O. c. III, p. 5. sq.

POGLAVLJE IX.

Nikola I (1825—1855).

Veliki knez Konstantin, koga smo spomenuli u pregjašnjem poglavlju, po pravu nasljedstva bio bi morao stupiti na prijestolje, iza smrti Aleksandrove. Stoga, kad stiže u Petrograd, 8 prosinca (27 studenoga) kobna vijest iz Taganroga, Nikola, mlagji brat, prisegnu vjernost Konstantinu, koji se tada nalazio u Varšavi. Svršivši ovaj čin, bude poslana od vlade naredba po svem carstvu, da svatko položi istu prisegu mladome caru. Kad iznenada pukne glas, da se veliki knez Konstantin već prije bio odrekao nasljedstva na prijesto. U proglasu 24 prosinca 1825 godine, koji car Nikola upravi svojim podanicima, stvar se priča ovim riječima: „Kadno dana 27 mjeseca studenoga stiže Nam glas tako tužnog dogogjaja, Mi se trsismo, u tim istim trenucima bola i plača, da ispunimo svetu dužnost te, slijedeći samo poziv Svoga srca, zakleli smo vjernost Našem prvorodnome bratu, careviću velikome knezu Konstantinu, kao zakonitom nasljedniku prijestolja Rusije, po pravu prvorodstva. Mi bijasmo već izvršili ovu svoju svetu dužnost, kad bijasmo obavješćeni od carskog vijeća, da je, 15 listopada 1825 godine, bio predan u njegove ruke jedan smotak, zapečaćen pečatom bivšega cara, na kom bješe napisano istom rukom Njegova Veličanstva carskoga: „„Neka to čuva carsko vieće, dok ja drugačije ne razredim; ali, u slučaju, da bih ja umro, neka se otvori ovaj smotak u vanrednoj sjednici, prije nego se prijegje na koji mu drago drugi čin"". Bi nam takogjer saopćeno, da

je takova carska naredba bila izvršena od vijeća, koje u pomenutom smotku bješe našlo ove spise: 1. jedno pismo carevića velikog kneza Konstantina sa datumom 14 siječnja 1822 godine, pisano blagopokojnome caru, kojim Njegova Visost carska odriče se nasljedstva na prijestolje, što mu pripadaše po pravu prvorodstva; 2. jedan ukaz 16 kolovoza 1823 godine, potpisan rukom Njegova Veličanstva carskoga, kojim, poklen je izjavio svoje pristajanje na odreku carevića i velikog kneza Konstantina, odregjuje, da Mi budemo, pošto smo prvi, po godinama poslije njega, po osnovnome zakonu, najbliži nasljednik krune. Svrh toga bijasmo obavješćeni, da jednaki spisi nalaze se pohranjeni kod senata, kod Sv. Sinoda i u stolnoj crkvi Uznesenja u Moskvi". — Megjuto nitko ne zna kazati, ni zašto se ta odreka nije nigda objelodanila od 14 (26) siječnja do smrti cara Aleksandra I; ni zašto nikad nije prešla u zakon; ni zašto se svejednako veliki knez Konstantin nazivao carevićem[1]; ni zašto senat, protiv careve naredbe, nije otvorio smotak „prije nego se prijegje na koji mu drago drugi čin", već je nasuprot pustio, da se u Petrogradu izvrši čin prisege velikog kneza Nikole. Što bilo da bilo u svem ovome poslu, Nikola se proglasi carem (24 prosinca), te bude priznat, drage volje ili na silu, od samog Konstantina.

Raspali se ipak buna. Pobunjenici, naročito zavjernici jednoga od tajnih društva — kojih bješe mnogo u Rusiji — pobuniše se tvrdeći, da se Konstantin nije odrekao. Rasprostranivši pobunu megju četama, ujutru 26 prosinca, oni kretoše protiv palače. Pobunjeni vojnici vikahu: „Živio Konstantin", a zavjernici: „Živjela konstitucija"; pa, koje poradi naličnosti riječi *Konstantin* i *konstitucija*, koje poradi ženskoga roda riječi *konstitucija*, vojnici mišljahu, da je konstitucija njegova žena. Nikola ih pokori: nekoliko metanja iz topova raspudi bundžije: a vješala učiniše ostalo.

---

[1] U Rusiji ovom riječju zovu nasljednika prijestolja.

Car Nikola bješe obznanio Sv. Stolicu, da je stupio na Ruski prijesto; a papa smatraše za dolično poslati u Petrograd pragospodina Bernettija, namjesnika Rima, kojega Italinsky velesrdno preporuči. Pošto car bude okrunjen (3 rujna 1826), Bernetti pisa u Rim, da ga je Njegovo Veličanstvo primilo sa velikom otmenošću, te da mu je naložilo, neka saopći papi, koliko je caru stalo za zdravljem Leona XII, čiji um i probitačne apostolske trudbe Italinsky neprestance hvali. Papi je, naravno, bilo to vrlo drago; a kad mu kazaše za amnistiju podijeljenu vojnicima i drugima pod istragom, izuzevši one, koji bjehu krivci ubojstva, razbojstva, kragje i potkupljivanja, Leon XII zavapi: „To je amnistija puna velikodušnosti i hrabrosti, i dostojna Henrika IV[2]".

Ali vajme! papa nije znao kakva sudbina čeka katoličku Crkvu u Rusiji pod vladanjem Nikolinim. Vidjet će Grgur XVI i Pio IX.

Može se bez pretjeranosti ustvrditi, da je u toku od osamnaest stoljeća katoličanstvo rijetko kada imalo upornijih i okrutnijih neprijatelja od njega. U mržnji osobito suproć Grčko-sjedinjenoj Crkvi, takmačio se sa Katarinom II te jê nadmašio. Da tu Crkvu iskopa iz korijena, Nikola će se segnuti za istom metodom svoje babe, pa će prihvatiti ista sredstva, koja je ona upotrebljavala — lukavstvo, licumjerstvo, nasilje; znat će ih upotrebiti sa većom prepredenošću, i sa jednim postupkom bolje udešenim prama svrsi. Da spoznamo potpunice koliko je pretrpjela katolička Crkva pod ovim despotom, trebalo bi čitati Theinera[3], Pelesza[4], Lescoeura[5]. Mi ćemo samo ukratko navesti glavne dogagjaje.

Spisatelji privrženi Rusiji hotjeli bi prikazati, da je progonstvo Crkve u Rusiji pod Nikolom I bilo uzrokovano Polj-

---

[2] Artaud, *Storia di Leone XII*, p. 11. 73.
[3] *Die neuesten Zustände* p. 339—440.
[4] *Geschichte der Union* II, p. 801—848.
[5] *L'Église catholique en Pologne* (II Éd. 1876) I, p. 127—241.

skim prevratom, što je buknuo u Varšavi 29 studenoga 1830 te trajao do 8 rujna 1831 godine, kada je topništvo Paskjevića slomilo Poljake i prinudilo Varšavu na predaju. Ali kronološki red činjenicâ obara tu tvrdnju; jer se Ruska vlada, dvije godine prije tog ustanka, latila tiranskih zlostavljanja. S druge je strane nedvoumno, da unijati nisu učestvovali žalosnim dogagjajima 1830 i1831 godine; a opet je njihova Crkva bila gonjena većom upornošću nego Latinska. Stoga, ako je progonstvo postanulo bješnje, pošto se prevrat uduši u plamenu i krvi, on je bio samo izvjet, da se laglje i uspješnije učini kraj sa osnovom otprije odregjenom.

Da je pritješnjavanje započelo prije Evropskih prevrata 1830 godine, to dokazuju slijedeće činjenice. Nakon malo sedmica otkako Nikola bješe metnuo na glavu krunu, ukazom od 9 veljače 1826 godine, oštro zabranjuje svim Poljskim i Rutenskim trgovcima prodavati na sajmovima, trgovištima, u Bijeloj i Maloj Rusiji, pa i drüže, Rutenske pobožne knjige, i druge, ma kakvog religiosnog sadržaja, tiskane od unijata u njihovim tiskarama[6].

Dana 22 travnja 1828 bude izdan carski ukaz, koji obaraše iz temelja prvotnu ustrojbu sjedinjene Crkve, te bacaše darmar u njenu jerarhiju i disciplinu. S ovim se ukazom osnivao crkveni unijatski zavod, koji sačinjavahu jedan biskup i jedan arhimandrit, koje trebaše, da naimenuje car, pa četiri nadpopa, naimenovana od biskupâ i njihovih koncistora. S istim ukazom ukidala se Vilnska i Lucka biskupija: tako da od četiri preopsežne Rutenske biskupije, što dotada postojahu, samo bi dvije bile, ona Bijele Rusije, sa stolicom u Polocku, i ona Litavska, sa stolicom u Žirovici, gdje već sjegjaše biskup Breski. Obje budu proglašene mitropolijama. Osim toga ukaz je Basilijance činio nezavisnima od njihovih starešina, te ih podvrgavao biskupima i koncistorima eparhija; koji opet bivahu

[6] Pelesz O. c. II, p. 804.

podregjeni crkvenom Kolegiju u Petrogradu, zavisnom od senata, to jest od cara.

Cilj, koji je Nikola imao na oku ustanovljenjem novog Kolegija, bijaše uvesti, preko istoga, u Grčko-sjedinjenu Crkvu zlokobne novštine po njenu disciplinu i ustav, te je ocijepiti na koncu od Rima. „Crkveni Kolegij — tako glase riječi ukaza — prilježno će nastojati, da se točno vrše čini bogočašća, uredbe i obredi, a tako i crkveni zapt, uklanjajući sve ono, što je inostrano, te ne odgovara Grčkom obredu, eda bude povraćeno u ono stanje, u kom se nalažaše prije 1595[7]".

S drugim ukazom od 27 listopada iste godine budu ukinuta 52 manastira Basilijanaca, od 79, što dotada postojahu[8].

Jednovremeno zadadoše prve udarce i Latinskoj Crkvi. U proljeću 1828 godine, Nikola zapovjedi, da oni, koji htjedbudu unići u monastični red, moraju, preko općeg namjesnika, tražiti i dobiti ovlaštenje od ministra bogočašća: koja su se ovlaštenja davala s velikom mukom. Ovim se načinom pripravljao put posvemašnjem uništavanju redovničkih općina. Jedan ukaz iste godine naregjivao je, da nitko ne može biti primljen u sjemeništa, da zagrli duhovni život, ako ne bi predao svjedožbu plemstva i ne dovrši nauke na kojem sveučilištu carstva; tako isto, ako ne svrši 25 godinu, te se ne nagje tko, da ga izmijeni u vojničkoj službi; osim toga, ako nema ovlaštenja od ministra bogočašća i ne isplati svotu od 6000 lira u blagajnicu svoje pokrajine, na korist raskolnoga svećenstva. S ukazom 1829 godine, car zatvori sve novicijate redovničkih kuća, te odredi, svojom vlašću, broj pitomaca. Godine 1830 sabere Poljski Sabor ne samo, da vijeća o novom zakoniku nego jošte, da uredi crkvene posle, imenito o ženidbi, koja, zbog rastavâ, bješe jedna rana Crkve i naroda Poljskoga, a da bi imao velikaše kraljevine u prilog svojim političkim reformama, potpo-

[7] Theiner O. c. p. 300—314. *Documente* II, p. 103.
[8] Theiner O. c. p. 340 sqq.; Pelesz II, p. 807.

magao je i podržavao razvode braka; te tako bude oduzeto crkvenim sudima pravo presugjivati o nevaljanosti ženidbe, ostavljajući konačnu odluku o tim parnicama gragjanskoj vlasti. — Biskupima Podolja i Krakova, što su se oprli tome otimanju crkvenih prava, bi zakazano izaći iz Varšave prije nego se zatvori Sabor[9].

Ove iste godine, preoštrim zakonima, bude zabranjeno katoličkim svećenicima praviti proselite; a izatoga im se zakrati ispovijedati strance, promjenjivati mjesto bez vladina dopusta, i držati na službi osobe Ruske vjere[10].

Sad već zna se i za osnovu, sastavljenu 1827 godine, sa svrhom, da se zatomi ujedinjenje sa Rimom te da se sajedine unijati sa Ruskom Crkvom. Ta je osnova bila sastavljena od jednog Jude, od jednog otpadnika, u dogovoru sa ministrom unutrašnjih posala Bludovom: a bila je objelodanjena g. 1872 od *Vestnika Evropy*, što izlazi u Petrogradu. Ona ugleda svijetlo u tom dnevniku pod bizarnim natpisom: „Prisajedinjenje Sjedinjenja". Bila je prevedena i na Francuski te izdana u *Etudes religieuses* u Parizu[11].

Autor je ove paklenske osnove Josip Siemaszko, kanonik Lucki i prisjednik katoličkog kolegija Petrogradskog za poslove sjedinjene Crkve. Tri godine izatoga, dok još ništa nije izašlo u javnost, Siemaszko budne od Ruske vlade imenovan biskupom (1831), kako ćemo vidjeti docnije. Tko je bio taj čovjek, kaže njegov spis, iz koga proistječe ne samo da je bio sukrivac, nego da je imao pretežni dijel u tome mrskom nepočinstvu, u tome, naime, najužasnijem razbojstvu, što ga je pakost ljudska mogla da zamisli. Spis je u glavnome ovaj:

„Carica Katarina — ovako on govori u Uvodu — *nije oklijevala otvoreno izjaviti, da je njena nakana iskorijeniti*

[9] Theiner O. c. p. 342.
[10] Pichler O. c. II, p. 243.
[11] Siječanj 1873 p. 78—98.

uniju u pripojenim oblastima[12]. S ovom mišlju, i ne ukidajući crkvenu vlast sjedinjenih Grka, ona joj oslabi djelatnost, te spriječi, da svećenstvo i plemstvo Latinskog obreda vrši ma kakav uticaj na savjest katolikâ Slavenskog obreda. Kadno, 1794 godine, Sinodu bude naloženo, da objavi, u novodobivenim oblastima, poziv na puk, samo ga se opominjalo, neka prigrli pravoslavlje. Njezino Veličanstvo sa svoje strane naredi gjeneralu Tutolominu, da združi svoje djelovanje s onim Sinoda. Ona mu preporuči, da pažljivo bdi, da se ne bi nijedan posjednik ili činovnik, bilo crkveni ili gradjanski katoličkog zakona, jednoga i drugog obreda, usudio ijole se suprotiviti ili dosagjivati onima, te bi htjeli primiti pravoslavlje, a mnogo manje upotrijebiti nasilicu proti njima. Najmanji pokušaj ove vrsti, ona dodavaše, budući da je suprotan državnoj vjeri i Našoj volji, koju smo izrijekom izjavili, bit će posmatran kao glavodužni zločin, področan sudima sa zapljenom dobara do sudske presude. — *Slična prijetnja, združena s opsadnim stanjem, kojemu pokrajine u to doba bijahu podvrgnute, proizvela je svoj učinak.* Naskoro iskrsnuše pravoslavne dijecese u guberniji Minskoj, a osobito u Volinju i Podolju.

„Nakon smrti caričine, pošto je malaksala budnost mjesnih vlasti, nasta žestok otpor. Ima više; godine 1797 gjeneralni namjesnik Minski, Kornejev, dokaže Pavlu I, da su se obraćenja na pravoslavnu Crkvu činila koliko nerazložito toliko silodrčno, te da grabežljivost Ruskih popa udaljava puk mjesto ga privlačiti . . . Dodavaše: da je on naredio nadbiskupu Minskome, neka ne sprečava puku dolaziti Grčko-sjedinjenim popima, te da je mišljenja, da bi djelo obraćenja koracalo žurnije, kad bi se imalo sudjelovanje tih pastira. Jedan ukaz iste godine, naregjuje namjesniku, da izvrši ono, za što bješe obznanio cara.

[12] Niže, u istome Uvodu, dodirujući pitanje obreda, kaže, da „Katarina nije obilježila *pravila*, koje bi valjalo slijediti spram Rutenske Crkve; *očevidno zato što je namjeravala sasvim je ukinuti*, poslije nego se konačno podijeli Poljska“.

„Nekoliko vremena kasnije (bijaše na početku godine 1798) budu uspostavljene združene dijecese Litve, u južnim oblastima, te budu stavljene pod upravu katoličkog Kolegija, u kome ne bijaše ni cigloga člana Grčkog obreda. Unijati su ili s nama ili s katolicima: nemajući zasebnog opstanka, ne mogu imati članova u Kolegiju. Tako je govorio ukaz 1800 godine. Što je Katarina bila izatkala, s vremenom izangjalo: obraćenja unijata na službenu Crkvu prestadoše, a povratak na Latinski obred opet započe. Započinjući od te epohe *nema primjera od župa, koje su sasvim ili djelomice prešle na Rusku Crkvu; dok ih suprotnih ima mnogo.* — Još jednom, u Uvodu, Siemaszko svjedoči, da su kad i kad cijele općine prelazile na uniju, ostavljajući Grčko-Ruskom svećenstvu crkve prazne“.

Skupocjene su za istoriju ove tajne ispovijesti Siemaszkoga. Ruski spisatelji protikatoličkih težnja svegjerno u sve kajde ponavljaju, da je sjedinjenje Rutena s Rimom bilo djelo prijevare i nasilja, koje se podržavalo samo umjetnim sredstvima; dok njihovo *prisajedinjenje* — kako ga ti spisatelji nazivaju — sa Ruskom Crkvom, bilo bi djelo uvjerenja i samoobira. Hele mi ovgje vidimo unapred promišljenu osnovu zatrti sjedinjenu Crkvu sredstvima i makijaveličkim i usilnim. Vidimo, čim je vlada prestala upotrebljavati ta sredstva, da su obraćenja unijata na službenu Crkvu jenjavala; dok cijele župe, već *obraćene* na tu vjeru, vraćahu se na sjedinjenje s Rimom, te ostavljahu Grčko-Ruskim popima crkve prazne. — Čuditi se knezu Tolstoju, (koji je, kao gjeneralni prokurator Sv. Sinoda i popečitelj bogočašća, napisao svoju *Povjest Rimskog katoličanstva u Rusiji* na spomenicima sačuvanim u državnim arhivima Ruskog carstva) da nije ništa naučio iz isvještaja Siemaszkoga, koje je iza jedne desetine godina morao iznijeti na vidjelo protivnik katoličke Crkve, Ruski svećenik Moraškin. Svjedočanstvo je Siemaszkovo nepobitno.

Vidimo sredstva, što ih bješe predložio Siemaszko.

1. Mora se ustanoviti samostalni Grčko-sjedinjeni kolegij, tako da nema ništa zajedničkoga sa katoličkim Rimskim Kolegijem; te će biti dužnost ovoga novoga Kolegija činiti, da se čuva obred u svojoj iskonskoj čistoći, i da se stega, sa svom crkvenom upravom, udešava prama pravilima starih kanona Grčke Crkve.

2. Dijecesama treba dati bolju ustrojbu, ukidajući mitropoliju Vilnsku i biskupiju Lucku: dosljedno bit će ne četiri, nego samo dvije dijecese: Bijele Rusije i Litve.

3. Obzirom na dijecesanske vlasti (biskupe i koncistore) treba se brinut davati oblast samo pouzdanim osobama: zato, na primjer, budući da je biskup Jakov Martuszewicz posve odan katoličkim interesima, valja mu dati jednog sufraganeja, za koga se može biti bezbrižni; kome bi u isto vrijeme trebalo povjeriti predsjedništvo koncistora. Brestanskom dijecesom, u odsutstvu mitropolita Bulhaka, neka upravlja prelat Tupalski. Bila bi dobra stvar pozvati istoga u Petrograd, da se uputi u crkvenim tajnama.

4. Mjesto stolnih kaptola, koji bjehu uvedeni po Latinskom uzoru, imalo bi se uvesti saborno svećenstvo, po obrascu pravoslavnih, i valjalo bi mu povisiti plaću. Koncistori trebalo bi, da budu ovlašteni općiti neposredno sa crkvenim Kolegijem i upraviteljstvom inostranih vjera, nadgledati cjelovitost obreda, odstranjavati novštine, što bi se uvele, i pohagjati dijecese.

5. Morat će se paziti naročitom brigom na sjemeništa gjakâ, te im zapriječiti svaki saobraćaj sa sjemeništima i pitomcima Latinskim.

6. Svrh svega valjat će pažljivo prepriječiti prijelaz pravoslavnih na uniju: prema tome neka se zabrani graditi privatne bogomolje. Sjedinjeno svećenstvo, neka se ne usugjuje stavljati nikakvih zapreka onima, što bi htjeli prijeći na pravoslavlje; seoskom svećenstvu, neka se ne dopušta zagrliti inočki život.

7. Što se tiče sjedinjenoga redovnog svećenstva, treba ga osloboditi od vlasti provincijalâ, podvlašćujući ga jurisdikciji biskupâ. Basilijanci, koji otprije pripadahu Latinskom obredu, mogu slobodno prijeći u koji Latinski manastir. Trebat će se postarati za pristojno uzgojenje inočkog svećenstva, a valjat će ukinuti nekoliko manastira.

Spis Siemaszkoga, predan caru od ministra Aleksandra Šiškova, Nikola sasvim potvrdi, a dva ukaza, o kojima smo naprijed govorili, to dokazuju posve očevidno.

Iza političkih promjena 1830 i 1831 godine, koje svršiše tako, te je gromoradno Rusko carstvo progutalo posve Poljsku državu, carska vlada nastavi sa većim nasiljem rat katoličanstvu. Sistemu tlačenja trebat će proslijediti tako, da papa bude zavaravan. Zabranjuje su prema tomu biskupima i vjernicima općiti sa Sv. Stolicom; a car hoće, da se vrši sa najvećom oštrinom ova zabrana. On ne će u Rusiji ni nuncija, ni makar kakva predstavnika Rimskog Prvosvećenika; ali će držati svoga poslanika u Rimu, koji će imati nalog predstavljati u lažnome svijetlu religiosne dogagjaje, što će se razvijati u Ruskoj državi, te će se starati, da postigne od Sv. Stolice popustljivosti, koje će Ruska politika moći iznositi kaono odobrenje svoga postupanja. Može se reći, da načelo Faraunske politike spram Židova: *sapienter opprimamus eum*, ne bi nikada, ni od jednoga kršćanskog vladaoca tako umješno ostvareno spram kršćanskih naroda, kao od Nikole.

Već godine 1831, stari mitropolit Bulhak primoran je od cara postaviti svojim vikarom u mitropoli Litve Siemaszka, koji bude zavladičen, pošto je prisegao mitropolitu, da će tražiti kanoničko postavljenje od Sv. Stolice.

Ukazom od 16 veljače 1832, ukida se dostojanstvo „provincijala“ Basilijanaca. Malo zatim zatvora se njihov novicijat; a ukazom 16 srpnja 1832, dotamani se njihov Red. Od njihova imutka, nešto bude doznačeno kruni, nešto odregjeno u bogoštovne svrhe Ruske vjere. Tokom iste godine jedan ukaz

uregjuje pravo mješovitih ženidbi, te zapovijeda, da se podgaja u tobožnjem pravoslavlju vaskolik porod. S drugom odlukom oštro se zaprekuje Latinskim svećenicima podjeljivati svete sakramente unijatima, premda je bio od mnogo vremena takav običaj; a prijeti se teškim kaznama Latinima, koji bi općili u bogoslužbi s Rutenima ili obratno: tako da Rutenu nije bilo prosto uljesti u Latinske crkve niti Latinu u Rutenske crkve. Izatoga, sa jednom zapoviješću, zatvoraju se sva viša i niža crkvena učilišta, unijatska sjemeništa, teologička akademija Polocka, koja je carskom odlukom od 23 travnja 1828 bila podignuta; te se naregjuje, da gjaci Rutenske Crkve imaju učiti u teologičkoj akademiji Aleksandra Nevskoga u Petrogradu, pod akatoličkim profesurima. Pak onda, s drugom carskom naredbem, crkveni Rutenski Kolegij pripojen je Sv. Sinodu, kome će tvoriti jedan odsjek; a ovome odsjeku, jedna carska odluka, čini predsjednika Siemaszkoga. Da se pak puk Rutenski navadi misliti, da car može sve što hoće, u katehismu za Rutenske katolike, štampanu u Vilni 1832 godine, tumači se četvrta zapovijed dekaloga s ovim riječima: Careva vlast ishodi ili istječe upravice od Boga. Njega ide kult, pokornost, služba, ponaosob ljubav, zahvale, molitve; jednom riječju klanjanje i ljubav. Valja mu se klanjati riječima, znakovima, djelima, vladanjem, u dnu srca. Treba štovati oblasti, što ih on postavlja, jer potječu od njega. Preko neiskazanog djelovanja ove vlasti, car je posvuda. Samodržac je emanacija od Boga; on je njegov namjesnik i služitelj[13]. — Caropoklonstvo ne bi moglo biti nametnuto načinom ni otvorenijim ni bestidnijim od ovoga.

S jednakim korakom činila se megju katoličkim Rutenima veoma djelatna propaganda, da ih se odvoji od katoličke Crkve. Protestanat Schröder, namjesnik Vitepski, postade, u Bijeloj Rusiji, dotle zaslužan pod ovim vidom, te je car Nikola, da

[13] Cesare Cantù, *Storia Univ.* XI, p. 487.

ga nagradi, povisio mu plaću, od 1200 rubalja, na 33.000, za 33.000 obraćenih duša na državnu Crkvu, i imenova ga senatorom[14]. Dok je, 1833 i 1834 godine, glad morila Bijelu Rusiju, tko bi god htio prijeći na narodnu vjeru, raskolni popi obećavahu mu pô vreće brašna svakog mjeseca. Nego, pošto bi proseliti stavili svoj potpis, popi ne mišljahu više ispuniti svoga obećanja. Sužnjima se stavljala u izgled sloboda za nagradu, samo ako prijegju na Rusku Crkvu; ali kada bi postali „pravoslavni", upadahu opet u prvašnje sužanjstvo. Gdje nisu vrijedila ova i druga slična sredstva, vrijedio je knut. Ruski popi, sa svojim rukama, služili su se tim strašnim i sramotnim mučilom za stanovnike jednog Rutenskog sela, ne štedeći ni starce, jer znadijahu, da će s tom revnošću dobiti carevu milost, i steći visoke časti. Tako u rujnu 1833 godine, protopresbiteru Vitepskomu, za njegovu revnost obraćajući unijate, bi dopušteno od Sv. Sinoda, prethodnom potvrdom carevom, da može nositi baršunastu kapicu ljubičaste boje. Isto odličje, za jednake zasluge, bude poznije dato i drugim svećenicima[15].

Pošto Siemaszko postade područni biskup Litavske mitropole, Bulhak ne imaše više nikakva upliva na upravi sjedinjene Crkve; ovom će odsele upravljati akatolički Sinod u Petrogradu. Siemaszko pak okruži se čeljagju, za koju bješe stalan, da će raditi po njegovu duhu i prama njegovim gledištima. Po njegovu podsticanju budu imenovani predsjednicima dvaju koncistora, bivši provincijao Basilijanaca, Zarski, i svećenik Zubko, a vikarima i područnim biskupima dviju metropola, Vilhelmo Basilije Lusinski i nekadašnji Basilijanac Antonije: sva četvorica neprijatelji Rimu. Dva posljednja bješe uzdignuta na biskupsko dostojanstvo bez znanja Sv. Stolice, i uskos ponovljenim prigovorima mitropolita Bulhaka. — Savez ove petorice, kao orugje careve politike, svršit će djelo Katarine II,

[14] Pichler O. c. II, p. 247.
[15] Pichler *ibidem*.

te će iskopati do istrage sa Ruskog tla Grčko-sjedinjenu Crkvu, razma Kelmske dijecese, o kojoj ćemo govoriti u idućem poglavlju.

Tada podigoše raskolne biskupije na mjestima, gdje su negda bile unijatske. Čuveni manastir Poczajovski, taj svijetli ures Basilijanskog reda i časno svetište Rutenskoga naroda, bi, carskom naredbom od 5 svibnja 1854 godine, promijenjen u akatoličku biskupiju Volinsku. Manastirski arhimandrit bude imenovan biskupom, te ova nova stolica zamijeni katoličku Lucku, ukinutu 1828 godine. U Varšavi 1834 godine, bi postavljen biskupski vikarijat, kome budu podvlašćene župe uzete unijatima. U Polocku isto tako, carskom odlukom od 23 lipnja 1833 godine, bi podignuta nesjedinjena biskupija. Novim biskupima Lusinskomu i Antoniju bude naregjeno oduzeti svojim svećenicima misale, eukologije i druge liturgjične knjige, što dotada bijahu u porabi u unijatskim crkvama, te ih izmijeniti s onim štampanim u Moskvi 1831 godine; a car zakriči oštro služiti se drugima, kako javno tako tajno. Bi zapovjegjeno, da se bogočašće povodi za narodnim, šta više da se pomiješa sa istim. Stoga morali su se porušiti oltari, a ostaviti samo jedan, i valjalo je uspostaviti ikonostase. Bivahu izbacivane orgulje iz crkava, a zabranjivalo se zvoniti u zvona na Božju službu i svakidašnje molitve. Zakraćivala se poraba zvončića pri posvedbi na misi. Budu zabačene male mise; niti je bilo više prosto pjevati litanije ili govoriti rožarije. U crkvi nije se imalo klečati; budu ukinuti ophodi i mnogi svečaniji blagdani, osobito onaj Božjeg dana.

Zabrani se još, veoma strogo, svećenicima propovijedati u crkvi riječ Božju, pa i običajne katehese; jer se hotjelo, da puk raste u dubokom neznanju vjere, da ne osjeti kamo će da dospiju uvedene novštine.

Unatoč tome pretežni dio puka i svećenstva ostadoše vjerni katoličkoj vjeri i Petrovoj Stolici. Oni moljahu i zaklinjahu s poštovanjem i slobodno svoje prelate, da budu predani

bogočašću svojih predaka; pokazivahu svu nepravdu religiosnih novosti, što ih silom nametahu, protiv njihova uvjerenja i protiv svečanih prisega, kojima carevi Rusije, od Katarine II, bijahu njima i njihovim ocima ujamčili slobodno vršenje svoga kulta. Čast toga lijepog otpora ide navlastito Novogrodecke svećenike, koji, na broj 54, upraviše biskupu Siemaszku jaku i dostojanstvenu žalbu.

Sad, šta će činiti ta izdajica? — Hiti u Novogrodek, pa, dozvavši ona 54 svećenika, što mu bijahu poslali pomenuti spis, čini sve moguće, ne bi li se porekli. Laskanjima i prijetnjama uspije mu nekolicinu pridobiti; ali drugi ostaše nepokolebljivi. Beščovječni biskup osvetit će im se ljuto, osugjujući ih za godinu dana, da otpaštaju svoju nepokolebljivost u tamnici jednog ubožnog nekatoličkog manastira, s izjavom, kad se navrši godina samovanja, hoće li da zadobiju svoju službu, da im se treba podvrći ispitu vjere i discipline, prema *Kormčajoj Knjizi*[16], koja, po jasnoj carevoj naredbi, još od 1830 godine, morala se učiti u Rutenskim sjemeništima. Kad se svršila godina, jedan od tih svećenika, župnik Plavski, za odgovor ispitu, kome se moraše podvrći sa svojim plačidrugovima, preda Siemaszku oprovrgnuće *Kormčaje*, koje bješe u tamnici napisao. Biskup ga smjesta otpravi Sv. Sinodu u Petrograd, a car bez oklijevanja pošalje pisca u prognanstvo, koji bude odveden u pustinju Viatka, na megji Sibirije, te osugjen na nisku službu zvonara jedne raskolne crkve. Siromah Plavski imao je šest milih sinova, koji, ujedno sa njihovom majkom, bijahu udareni istom kaznom; no, da bi muka vajnome roditelju bila teža, otmu mu se iz krila i stave zasebno u nekatoličke zavode, gdje morahu izgubiti katoličku vjeru, — vjeru i religiju svoga oca. — I drugi svećenici, koji nakon godine ispaštanja ostaše postojani, bili su prognati.

Nevjerovne su nečovječnosti, što izdržaše siromašni unijati. Carska vlada, još od 1833 godine, bješe potvrdila ukaz godine

[16] Vidi Dio I, pog. VIII, p. 215 sqq.

1789, Katarine II, kojim se zakazivalo, „da svaki katolik, vlastelin ili pučanin, koji bi se suprotio, bilo riječima ili djelima, rastenju pravoslavne vjere ili bi sprečavao, da se s istom sjedinjuju obitelji, sela, varoši itd. treba ga smatrati državnim izdajnikom. Toga radi popi-blagovjesnici, oskrbljeni s ovim strahotnim zakonom, obigravahu zemlje i krajeve, da obraćaju seljake; a tko bi se god usudio oprijeti ili progovoriti riječ, da utvrdi potištene i kolebljive u vjeri, bijaše s te stope, kao buntovnik, zatvoren. Svećenici vjerni svojoj savjesti, na silu bijahu tjerani iz župskih stanova, koje, zajedno sa crkvama, vlada je prodavala nesjedinjenim svećenicima. I sada, kao ono pod Katarinom, naredi se, da se pozorno iztražuje osnivanje krstionica, pa ako bi se doznalo, da su osnovane od nesjedinjenih, naime prvo 1595 godine, neka se bezobzirno te župe proglase, da pripadaju narodnoj vjeri; dosljedno, da se izagnaju sjedinjeni svećenici, a njihove crkve dadu onima, koji ne će da znaju za združenje s Rimom; vjernici pak, da budu, na silu, primorani podložiti se ovima, priznajući ih svojim župnicima. U nekim mjestima puk se bio latio oružja, da obrani svoje crkve od navale tih pastira. Zato je car snovao druga sredstva. Službenim ukazom obreče ona crkvena dobra, što su zavještajima došla u vlastništvo Rutenskim i Latinskim crkvama, onima, koji bi dokazali, da su potomci pobožnih oporučitelja, a prime državnu vjeru. A pošto sve to nije moglo slomiti oporbu seljaka, car će uspjeti bodežima svojih vojnika, koji će, za dvije godine i pô, varvarskom surovošću potpomagati propovijedanje Ruskim blagovjesnicima.

Znamenita je u ovome gonjenju povjest Makrine Mieczyslavske, opatice Minskog manastira i njezinih trideset i triju drugarica duvnâ. Ta povjest, što čitatelja čini, da suze roni, može se čitati u povjesti Rohrbacherovoj[17].

---

[17] *Storia Universale della Chiesa* XV, p. 511—521.

Iz tajnog izvještaja ministra Bludova caru, docnije uvrštena u autentični dnevnik ministarstva, doznaje se, da od tisuću trista i šezdeset i devet Rutenskih župa dviju mitropola, što postojahu s početkom 1834 godine, poslije tri godine nije ih bilo ni polovina: „Pošlo je za rukom — veli Bludov — namjestiti u tri godine (1834—1837), ikonostase u 317 crkvi Bijele Rusije, i u 500 Litavske eparhije“: što će reći, da su te crkve pripojene državnoj vjeri.

Godine 1837, Siemaszko i njegovi sukrivci dadoše potpisati svećenstvu jedan spis odstupništva, koji je, po eufemismu, u Rusiji bio zvan „Spis sjedinjenja sa Ruskom Crkvom“. Kada je bila otpravljena ova isprava u Mohilevsku oblast, svi ju svećenici odbiše. Mihovio Vierbicki, župnik Dombrovanski, ne htjevši potpisati spis sjedinjenja sa Ruskom Crkvom, bude od namjesnika Muravieva nemilice zlostavljen, lišen svega, te osugjen da kuburi u Sibiriji. Ostavljaše bolan, u nazahvalnoj zemlji, ženu, četiri sinčića i nježnu djevojčicu, koji su pozatvorani u nekakve zavode, gdje ih činiše prevjeriti vjerom. Njihov otac islabljen teškim patnjama umrije na putu progonstva, te i pri posljednjem izdahu osugjivaše raskol, ali praštajući svojim mučiteljima. Župnik župe Sieciechova, za isti razlog, bio je osugjen na smrt; ali od straha, da se ne bi pobunio puk, izmijenila mu se smrtna kazna u dvaest godina robije u Sibiriji. No nije ni stasao u svoje izagnanstvo: veliko zlopaćenje uze mu još na teškom putu život. Za tih užasnih dana, više od sto i sedamdeset svećenika, sa svoga postojanstva u vjeri, bi zatočeno u stepe toga negostoprimnog kraja, gdje mnogi zaglaviše. Megju svećenicima ispovjedateljima vjere, što bijahu osugjeni u progonstvo, nalazio se i zlosretni otac otpadnika Siemaszka: ali popustljivost sinovlja i velikodušje carevo učiniše mu milost, da ga ne vode u Sibiriju, jer bješe posve star. — Siemaszko i Lusinski bili su tada odlikovani dekoracijama i počašćeni vlastoručnim pismima ca-

revim, koji im zahvaljivaše na revnosti, što je bjehu pokazali, privodeći unijate na Rusko pravoslavlje.

Na izmaku 1838 godine umre stari mitropolit Josafat Bulhak, koji bješe ostao vjeran katoličkoj Crkvi do smrti. Car mu priredi veličanstven sprovod po obredu raskolnikâ, da prikaže katolicima kako je mitropolit umro u zajedini s Ruskom Crkvom.

Napokon, dana 24 veljače 1839 godine, u Polockom bude objelodanjen jedan akt, što ga se nazva „sinodalni", s kojim se „u ime Oca, Sina i Duha Svetoga" dovršilo i posvetilo ocijepljenje od Rima Rutenske Crkve u Rusiji. Taj spis potpisa Josip Siemaszko, biskup Litavski Basilije, biskup Oršavski, upravitelj eparhije Bijele Rusije, Antonije, biskup Brestanski, vikar eparhije Litavske i dvaest i jedan svećenik. Iste godine bude sastavljena molba, kojom se molilo cara, da bi primio u krilo Ruske Crkve Rutenski narod: „Poradi skrbi — govore ta tri biskupa — što je treba da imamo o vječnom spasu stada nama povjerena, budući da smo čvrsto uvjereni o istini svetih apostolskih dogmata pravoslavne katoličke istočne Crkve, prostrti pred nogama Vašeg Veličanstva carskoga, molimo, da učinite stalnom sudbinu Rutena, dopuštajući, da se prisajedine sa pravoslavnom Crkvom sve Rusije. Za dokaz našeg zajedničkog pristanka, imamo visoku sreću predstaviti vam sinodalnu ispravu sačinjenu od nas biskupa i višeg sveštenstva Rutenske Crkve u gradu Polocku, kojoj prilažemo potpise od 1305 crkvenih osoba istog svećenstva".

Isprave dade car gjeneralnom prokuratoru Sv. Sinoda, knezu Protasovu, a po savjetu napisanu od Sinoda car zapiše svojom rukom: „Hvala Bogu, te primam. Nikola". — A ovaj isti car, malo nedjelja prije (25 veljače 1839), u pismu, što ga je pisao Grguru XVI, da mu zahvali na prijateljskome dočeku, sinu mu Aleksandru, imao je srca uvjeravati papu, da njemu osobito stoji na srcu probitak njegovih katoličkih

podanika: *Je ne cesserai jamais de mettre au nombre de mes premieres devoirs celui de protéger le bien-être des mes sujets catholiques!*[18]

Siemaszko bude imenovan (1839) nadbiskupom Litve i Vilne, a potom (1852) dignut na dostojanstvo mitropolita († 1866). Biskup Antonije bi odregjen (1840) za biskupsku stolicu Minsku, a Lusinski posta nadbiskupom Polockim.

Da ispričamo sada činjenice, što se tiču Latinske Crkve.

Naprijed smo spomenuli zakone izdate u godinama 1828, 1829 i 1830, na štetu njezinu. Namjera očitovana 1828 godine, da se utamane svi religiosni zavodi bude izvršena 1832. Početkom ove godine, ministar unutrašnjih posala preda crkvenom Rimskom Kolegiju u Petrogradu zlopaki i prijevarni izvještaj o stanju manastirâ, te zaište u carevo ime, da se ukinu oni, što su suvišnji, premještajući redovnike u druge, a megjuto, da se dade ovima „jedno pravilo, koje bi ih dovelo u sklad sa prvobitnim ciljem njihova utemeljenja, sa pravim duhom kršćanstva i sa sadašnjim potrebama katoličke Rimske Crkve". Baš je komično, da Ruska vlada stara se za korist katoličke Rimske Crkve, te hoće, toga radi, da ukine institute, što njoj pripadaju. Kolegij, kome tada predsjedaše pragospodin Paulovski, sufraganej Kamenecki, prikloni se bez mučnoće volji vlade, a car, odlukom od 29 srpnja 1832 godine, odobri osnovu Bludovu. Krajem iste godine, od trista manastira, što ih dotada bijaše u mitropolitskoj oblasti Mohilevskoj, dvjesta se zatvorilo. Veći dio od ovih bude prodan na dražbi, a ostali se dadu svećenstvu narodne Crkve, osobito svetišta, što ih polažahu mnogi bogoljubni putnici. Tako, megju ostalima, prijegje u posjed nekatoličkim kalugjerima Počojovski manastir, veoma čuven u Litvi, koji je pripadao Kamaldolesima, te bješe svediljni ures Poljske Crkve i rastilo svetitelja. Jednaka sudbina

[18] Gall Morell, *Allocution Gregors XVI mit Documenten* (Einsiedeln 1842), p. 109.

zadesi ne manje čuveni manastir istog reda u okolinama Krakova. — Ukinuću manestirâ bješe se opro upravitelj Mohilevske dijecese, biskup Szczyt: no zbog toga bio je potajno uhvaćen te zatočen u Sibiriju.

Svota izvagjena od prodaje manastirskih dobara, procijenjenih četiri milijuna rubalja, koja je, prema obećanju i pravici, imala se upotrebiti na zuvar katoličke Crkve, u gradnju i popravu sjemeništâ, učiona, hramova i drugih bogoljubnih zavoda, bi od vlade sva odregjena na uzdržanje i oskrbu crkava i manastira uzetih katolicima te promjenjenih u manastire, župe i stanove raskolnih biskupa.

U organičkom štatutu za Poljsko kraljevstvo, izdatom u mjesecu veljači 1832 godine, car priznaje Poljacima potpunu slobodu vjere i kulta; ali odlukom od 10 ožujka 1832, bude zabranjeno proglašivanje papinskih bula „u svemu“ Ruskom carstvu; a 12 travnja 1832 godine Ruski ministar saopćuje kardinalu državnom tajniku organički štatut mjeseca veljače, ne bi li uvjerio papu, da katolička religija u Ruskom carstvu uživa potpunu slobodu[19].

U tome, knez Gagarin, ministar Ruski u Rimu, preda Sv. Ocu (12 travnja 1832) jedan zvanični spis, kome ukratko evo sadržaja:

Posljednja Poljska pobuna, koja se isticala u tako grozljivu vidu, lasno je mogla da dobije jedan bezmjerni opseg, kad ne bi bila udušena pobjedonosnim oružjem N. V. carskoga; ali da se obezbriži pravo blagostanje njegovim podanicima, neophodno je nužno zatrti i posljednje prevratne klice, što mogu još postojati u zemlji. Takov posljedak može se postići samo moralnim uticajem. A ima li ga drugoga moćnijeg od vjere? — Ovaj božanstveni izvor svih dobara i svih utjeha, srećom može još djelotvorno djelovati u Poljskoj, te ništa ne bi bilo tako poželjeno, što vidjeti Poljsko svećenstvo, gdje ulaže svoj

[19] Pichler, O. c. II, p. 240—245.

upliv u pravom smislu svetog čina, koji mu je podijeljen, svetog čina, koji je sasma mirotvoran, pokoran, pomirljiv. Za nesreću zbilo se drugačije za posljednjih nedaća, štono mučiše Poljsku: svećenici svih razreda, zaboravljajući svetost svog zvanja učestvovali su u najokrutnijim djelima, te su gotovo svuda se našli kolovogje prevratnih spletaka; a bijes njihove razjarenosti više od jednog puta dovede ih na razbojište, gdje su bili učesnici i žrtve.

„Očinsko srce Vaše Svetosti, žalit će bez sumnje, više od ikoga drugoga takove pretjeranosti, pa će toliko većma doći u susret željama Njegova Veličanstva cara i kralja, koji nalaže potpisanomu moliti Vašu Svetost, neka bi upotrebila glas svoga duhovnog ugleda, te nagnala Poljsko svećenstvo, da se kaje za tako grešne i udesne zablude, rekavši mu odrešito, da ono ne može učiniti pravednu naknadu već ako cijelom pokornošću zakonima, bezilnim suticajem u svemu onome, što može učvrstiti zasvagda najiskreniju i najistinitiju poslušnost zakonitome redu stvarî. Sv. Otac lako će se uvjeriti, da, potpomagajući prava prijestolja, brani najuspješnijim načinom i ona religije".

Ruska politika hoćaše s time iskučiti u pape kakav javni spis, koji bi opravdao ma kako pred očima Evrope njenu oštrinu. Grgur XVI, koga već bijahu prestrašili prevratni pokreti 1830 i 1831 godine, upravi Poljskomu svećenstvu encikliku od 9 lipnja 1832 godine, s kojom, ne raspravljujući nikakvo drugo pitanje, preporučuje vječita načela katoličke Crkve o pokornosti vremenim vlastima, što se tiče gragjanskog poretka. Kako je duh bunjenja u ono doba kretao narodima, papa pominje općenu zapovijest pokoravati se zakonitoj vlasti u onome, što nije protivno Božjemu i crkvenom zakonu, te iznosi primjere ponašanja prvih kršćana. Sćaše neupravice kazati: sve kad bi Ruska vlada bila kaogod ona Nerunova spram ondašnjih kršćana, vi treba da se ugledavate u ove. Papa dodavaše: „Vaš premogući car pokazat će se pun dobrote naprama vama,

primit će svagda blagonaklonjeno Naša zauzimanja u prilog vama, i vaša pitanja, što ćete mu podnositi za dobro katoličke vjere, koju to kraljevstvo ispovijeda, a kojoj vjeri on je obećao, da ne će nigda uskratiti svog zaštitništva“[20].

Istog mjeseca lipnja Sv. Stolica upravi Ruskom poslanstvu tajnu notu, gdje se tuži na novštine Ruske vlade u crkvenim stvarima. Pa kad nije primila nikakva odgovora, otpravi mu drugu notu 6 rujna 1832 godine. Žalbe, što sačinjavahu predmet ovim dvjema ispravama bijahu: 1. Zabrana data biskupima, svećenicima i uopće svima katoličkim državljanima saobraćati sa Sv. Stolicom, pod prijetnjom najstrožih kazna: iz čega sljedovaše, kada katolici tog carstva ne mogu izložiti svoje duhovne potrebe zajedničkom ocu vjernikâ, to ih ni on ne može pomagati, niti nadzirati obučavanje zdrave nauke, vršenje svetih kanona, disciplinu i upravljanje crkvenih stvari; 2. sasma velika prostranost dijecesa: što je naravno sprečavalo pastirsku brigu na svim točkama; 3. prepreke, što ih vlada stavljaše biskupima u vršenju njihove jurisdikcije i njihove službe; 4. osiromašenje svećenstva, lišena dobara crkvenih, i ukinuće tolikih crkvenih nadarbina i manastira; 5. obvezatna nastava redovnog i svjetovnog svećenstva na universitatima i učilištima, gdje se čestokrat propovijedaju pokvarene nauke, te se upotrebljavaju osugjene knjige: stvari, što moraju biti vrlo ubitačne katoličkoj vjeri; 6. uzdignuće ličnosti malo dostojnih na biskupsko dostojanstvo, i zlorabljenje, što ga počinjaju svojom redovnom i vanredovnom oblašću; 7. izuzimanje manastira ispod vlasti njihovih redovničkih starešina; 8. lasnoća, kojom se ovlašćuju bračni razvodi, i kidiše drugim točkama crkvene discipline. — Ove novštine bjehu suprotne ugovorima, prama kojima Poljske oblasti prijegjoše pod Rusko gospodstvo. Radi česa Sv. Stolica iskaše ustuk tolikim zlima, te zahtijevaše postavljenje apostolske nuncijature u Petrogradu.

[20] *cuique patrocinium suum nullo unquam tempore negotiorum promisit* Lescoeur I, p. 206.

Megjutim Ruska politika bješe postigla svoju namjeru: papinim notama odgovorit će tek u svibnju 1833. Dojam papine enciklike u Poljskoj bude prekomjere žalostan. Katolici biše preneraženi. Sljedbenici Ruske autokracije govorahu, da je enciklika potvrda careve politike, koji je sa svoje strane raširivao svuda taj papinski spis te ga činio čitati. Prevratnici pak i prijatelji ustanka bijegjahu Grgura XVI, da se složio sa despotom. Javno mnijenje bješe zabasalo.

Malo zatim stiže u Rim Poljski gjeneral Vladislav Zamoyski, valjani i okušani katolik. Zaište saslušaj u pape, da ga obavijesti o pravom stanju stvarî. On preda papi poslanicu presvijetloga Gutkovskoga, biskupa Podoljskoga. Grgur XVI, poklem je pročitao, i kazao joj sadržaj gjeneralu, nije mogao pritajati tjeskobu, što ju osjećaše, pak reče: „Šta ja mogu da učinim sa vladom, koja neprestano na me nasrće, *grozeći mi se, da će se osvetiti na mojoj djeci Poljskoj, ako ne htjedbudem pozvati ih na pokornost?* Pokornost postavljenim vlastima zapovijest je Crkve, tko to ne zna? Ali podsjećajući na ovu zapovijest, zacijelo nisam imao nakane zabaviti niti prekoriti one moje sinove ili moje ljubazne biskupe, što čine svoju dužnost, suproteći se mjerama, koje su protivne pravima i interesima vjere. Gjeneral sa poštovanjem, ali otvoreno, izloži mu svu situaciju, potkrepljujući ju dokazima. Grgur XVI bude očevidno dirnut, njegove oči bjehu vlažne suzama, pak koračiv naprama Zamoyskomu, uhvati ga sa nježnošću za oba ramena, te mu reče s enfasom: „Ma ja nisam nigda kudio Poljake. Ja sam žalio njihovu nesreću; napokon vi podlegoste; kao da bijaše za vas sve svršilo: ostajaše spasti jedinu vjeru pred ražljućenim popobjednikom. *Ja sam popustio pravoj intimaciji; bilo mi je javljeno, da će se početi zatočenjem svih biskupa Poljskih, ako im ne pošaljem naredbu pokornosti.* Pitao sam sama sebe, što će da bude s vašim nesretnim narodom, lišenim svojih pastira, a svrh toga toliko od mene odijeljenim, kojima glas *odavna* do mene ne dopiraše. Toga radi scijenio sam u svojoj

savjesti, da mogu, napomolu tolikih opasnosti, i da moram učiniti ono, što sam učinio"[21].

Enciklika bijaše istom proglašena, kad car naredi (u kolovozu 1832), da zakon, već postojeći u Rusiji, o porodu iz mješovitih ženidbi ima biti primijenjen svim oblastima Poljsko-Ruskima; te potvrgjuje odluku, dometnutu k izvještaju Sv. Sinoda, s ovim riječima: „Nepromjenito potvrgjena, s izriječnom naredbom, do mješovite ženidbe, blagosovljene kako od Latinskih svećenika tako od Grčko-katoličkih, budu smatrane nevaljane, sve dok ih ne blagosovi Ruski svećenik".

Odgovor, što ga je Ruska vlada dala iduće godine (svibnja 1833) na prije pomenute spise Sv. Stolice, već se nagagja. Podnesak, što ge je ministar stanujući u Rimu, knez Guriev, otpravio papi, bijaše u bitnosti apologija svih mjera, kojima se u Rusiji pritješnjavala savjest milijunâ katolika; ali je dokumenat bio tako sastavljen, kako to zna činiti Ruska diplomacija[22].

U god. 1836, bi izdan za Poljsku jedan zakon u potankostima o ženidbenim poslovima, koji je narušavao načela katoličke vjere. Članak 112 glasio je ovako: „Ako žena ili čovjek budu osugjeni na progonstvo, vlast dijecesanskog biskupa može dopustiti jednome od njih opet se oženiti". Članak 220 naregjivao je, da su samo crkveni sudi pravoslavni-ruski nadležni suditi o nevaljanosti ženidbe i o njenoj rastavi. Isti članak zapovijeda jošte, da mješovite ženidbe mora blagosiljati „pravoslavni" svećenik, pod kaznu nevaljanosti u suprotnom slučaju, te da djeca moraju biti odgojena u Ruskom pravoslavlju[23]. Kako je pak sav porod morao biti kršten od raskolnih svećenika i othranjen u narodnoj vjeri, to vlada uze u zaštitu mješovite ženidbe, svakojako potpomagajući ih, te odredi plaću ubožnim katolicima, koji bi se sklonili ženiti.

[21] Lescoeur I, p. 211—215.
[22] Lescoeur I, p. 216—225.
[23] Ustrialov apud Pichler II, p. 251.

Ukazom godine 1839, bude zabranjeno katoličkom svećenstvu podjeljivati sakramente nepoznatim osobama; što je isto kao reći Grčko-sjedinjenima, upisanim u registrima Ruskog pravoslavlja, koji, lišeni svojih svećenika, dolažahu u Latinske crkve, da se ispovjede i pričeste.

Poslije toga vlada je, 1840 godine tražila od Sv. Stolice kanoničko postavljenje za pragospodina Paulovskoga, narečenoga nadbiskupa Mohilevskoga. Paulovski igjaše više po stopama Siestrzencewicza nego apostolâ, te ga je sada vlada, poradi njegove popustljivosti hotjela nagraditi. Grgur XVI, da se ne bi dogodilo šta gorega, potvrdi njegovo imenovanje (1841).

Ovom istom prilikom car je iskao udaljenje Podoljskog biskupa, Gutlovskoga, koji je hrabreno branio stvar Božju i svoje Crkve, te bješe u tamnici i progonstvu. Vlada ga bila tužila Sv. Ocu; u Rimu ga priznadu nedužnim. Stoga 28 veljače 1838 kardinal državni tajnik, na ime papino, piše caru: „Sv. otac ne bi mogao usvojiti mjeru, zatraženu sproću Gutkovskoga, koji, u njegovim očima, i u očima cijelog katoličkog biskupata, ne će nikada prikazati se krivac, što je uzdržao i odvažno branio načela i disciplinu Crkve“[24]. Ali šta? Dne 17 svibnja 1840 godine Ruski odaslanik donese do znanja Sv. Stolici, da je Gutkovski već bio svrgnut i prognat; jer se car smatrao na pravu suditi mu ne kao biskupu, nego kao podaniku i javnom služitelju[25]. Takovome nasilju kardinal državni tajnik, zvaničnim spisom prvoga srpnja 1840 godine, odgovori: „Biskup je dostojnik Crkve, a ne javni služitelj, da se može postavljati i svrgavati sa svoje časti vladarevom voljom“. Pak primjećuje: „Da su bogdice žalbe biskupove proti naredbama vlade neosnovane; ali ipak nije tako[26]“! Kraj svega toga, godine

[24] Gall Morell O. c. p. 120.

[25] Ce n'est donc pas comme évêque, mais comme sujet et fonctionnaire public, que l'empereur se réconnait le droit de le juger. Gall Morell p. 124.

[26] Gall Morell, p. 128.

1841, na iskanje carevo, papa Grgur XVI, preslovi hrabroga borca, da dade svoju ostavku. Sam je papa onaj, koji nam otkriva ove činjenice u glasovitoj svojoj alokuciji 1842 godine.

Napokon se papa uvjeri, da je njegova popustljivost samo slobodila kovarstvo i nasilicu carevu: zalogaji bačeni u žvale Cerberu činili su ga samo gladnijim. Jedan korak još, što bi papa, na tom putu, učinio, obeščastio bi apostolsku stolicu, a on bi zaslužio ukor potomstva.

Dvadeset i drugoga srpnja 1842, Grgur XVI, sabira oko sebe kardinale te drži alokuciju, s kojom razotkriva vasionom svijetu perfidnu i zlopaku politiku cara Nikole. Ta je alokucija bila tiskana s autentičnim ispravama, koje opravdaše potpuno svaku njenu točku. Sva Evropa, katolička ili protestanska, slobodoumna ili ne, čitaše papin govor s prevelikim interesom i sa ne manjim zadovoljstvom. Kršćanska je pak savjest povlagjivala tome razlaganju tako svijetlom, i tako rječitom u svojoj trijeznosti.

Pomenimo još jednu surovu činjenicu, što pripada ovoj istoj godini 1842.

U Vitepskoj guberniji, Driške oblasti, bijaše jedno selo zvano Dziernovize, naseljeno s katolicima Latinskog obreda. Okolišna vlastela i seljaci sačinjavahu župu, kojom je upravljao jedan Dominikanac. Pošto se izgovorila, da je to selo pripadalo nekada Slavenskom obredu, naime unijatima, vlada uzme katolicima njihovu crkvu, te je da akatoličkom svećeniku; a udaljavajući, naravno, iz župe Latinskog župnika. Puk, videći svoju crkvu obraćenu u Rusku, ne šćaše više polaziti je. Biskup Lusinski zovne radi toga u pomoć vlast, te dogjoše, neoklijevce, gragjanske i vojničke vlasti, sa dvije konjaničke čete i množtvom stražara javne sigurnosti. Tada će oni silimice, ugoniti puk u crkvu, gdje ga čeka pop; te ga se tude, bez ispovijedi, nagoni, da primi iz njegovih ruku presvetu pričest. Onima te se otimahu primiti ju, na silu otvorahu usta, eda bi im svećenik stavio svete prilike. — Prošavši dani silja, mnogi seljaci

ne vratiše se više u tu crkvu. Išli su drüže ispovijedati se, nisu se više ženili, a krštavali bi sami svoju djecu.

Jeseni, godine 1845, car Nikola, da bi posjetio svoju ženu, koja je tražila boljeg zdravlja u Palermu, preduze putovati na Zapad te, pošto je pohodio Beč, Berlin i London, pogje u Italiju. Na 13 prosinca nalazio se u Rimu. Sa poslanikom Butenievom posjeti papu, koji ga primi usrdno, imajući uza se kardinala državnog tajnika Lambruschinija, i kardinala Actona. Kad car hoćaše unići u dvoranu primanja, otvore se vratnice, a Grgur XVI, neuskošeno i bez ceremonija, veselo i povjerljivo, kao da bi išao u susreće jednoga dobrog znanca, približi mu se i zagrli ga, govoreći ove riječi: „Dobro došlo, Veličanstvo. Uvelike mi je drago vidjeti vas. Kako ste putovali? Jeste li zdravo?“ Ova čistosrdačnost iznebuši cara. Nato se nastavio, megju njim i carem, razgovor na prijateljsku, koji Grgur XVI udesi spram religiosne situacije u Rusiji, i spram postupanja sa katolicima. Nikola poricaše sve. Papa tada uvuče ruku u njedra, te izvadi ispod bijele reverende nekolike papire te ih razmota pred carevim očima. Bješe nekoliko ukaza prispjelih papi preko Odese. Nikola se upanji. Našav se primoran okolišiti, on obreče zametnuti točnu istragu. Papa se prizva na sud Božji, pa reče: „Ja ću poći brzo preda nj, Vaše Veličanstvo doći će poslije mene: Bog ce nam suditi“. Car opraštajući se cjelova ruku starome papi. — Neki Inglez, koji je vidio cara izlaziti iz dvorane saslušaja, opisuje nam ga s ovim riječima: „Progje otkrivene glave, razbušene kose, oka mutna, lica blijeda, gotovo kao da je u jednu uru pretrpio svu bol duge ognjice. Koracaše žurnim korakom, oborenom glavom, ne videći nikoga, ne pozdravljajući nikoga. Ne počeka ni svoje kočije, da se primakne podno stepenica, nego pohiti u spoljašnje dvorište, te otperja bezobzirke od te pozornice očevidna poraza“. Papa, poslije saslušaja, izreče ove riječi: „Rekao sam mu ono, što me je nadahnuo Duh Sveti“; a Nikola, vraćajući se u Rusiju, za-

pitan na Bečkom dvoru, kako je našao Sv. Oca, odgovori: „Ugod onako, kako sam uobražavao jednog papu"[27].

Nikola sad već uvjeren, da sav naobraženi svijet znade za opakost njegovih zakona, te bojeći se, da ne bi pritisnuće katolika ispalo štetno carstvu, naumi izmiriti se sa Vatikanom. Bude poslan u Rim knez Bludov, da raspravlja o religiosnim stvarima u Rusiji i Poljskoj. Nakon mnogih pregovora izmegju kardinala Lambruschinija i Ruskog diplomata, složiše se u nekim točkama velike važnosti. Bješe to konkordat od 3 kolovoza 1847 godine. Katolička Crkva u Rusiji imat će jednu nadbiskupiju i šest biskupskih dijecesa nanovo razregjenih, sa prirodnijim granicama no što bjehu otprvo. Obzirom na Poljsku broj i razmegjavanje dijecesa ostat će, kako bješe utvrgjeno pečatnicom Pija VII od 30 lipnja 1818. Naimenovanje dijecesanskih biskupa, tako za Poljsku kako za Rusiju, svaki put činit će Sv. Stolica, pošto se ista posavjetuje s carem, a kanoničko postavljenje spada na papu. Svaki biskup bit će sam sudac i urednik crkvenih stvarih svoje dijecese, izuzevši dužnu kanoničku pokornost Sv. Stolici. Biskupska sjemeništa uzeta su ispod zavisnosti vlade, u kojoj se nalažahu jednim zakonom 1843 godine, a tako isto vogjenje uzgoja klera povraća se biskupima. Crkvena akademija u Petrogradu stavljena je pod oblast Mohilevskog nadbiskupa, dok prije bješe podložna ministarstvu unutrašnjih posala. Napokon uklonjeni su nepravedni zakoni, što sprečavahu opravljati crkve. Sv. Stolica bila bi željela za mnoge druge točke, da bude usvojene u konkordat, kao na priliku povraćenje crkvenih dobara, odstranjenje svjetovnog prokuratora iz biskupskih concistora, toliko više što je taj mogao biti i akatolik, dokinuće zakona, koji su odregjivali, da se smatraju valjane mješovite ženidbe, samo ako ih blagosovi „pravoslavni" svećenik,

---

[27] Wiseman, *Erinnerungen an die vier letzten Päpste*, p. 394—398 Pichler II, p. 261—262.

a tako isto ukidanje i neprijateljskih naredbi za redove itd.[28]; ali ništa od toga nije se moglo postignuti.

Car Nikola, pismom od 15 studanoga 1847 godine, pisanim iz Carskoga Sela Piju IX, odobri konkordat od 3 kolovoza, — ne misleći ga izvršivati.

Konkordat, potvrgjen od obje strane, ne bi objelodanjen. Budu obavješteni samo biskupi i njihovi koncistori, a u Rusiji krijahu ga od svjetovnjaka: nijedan dnevnik ne usudi se donijeti ga; te istom devet godina poslije Varšavski dnevnik objelodani članke, ne donoseći spisa u cijelosti.

Namjesnik Ruski ostavi pragospodinu Holowinskom, koadjutoru a potom nasljedniku nadbiskupa Dmohowskoga na stolici Mohilevskoj, da dovrši, unatoč nebrojnim smetnjama, nove granice dijecesa, kako bješe ugovoreno s papom; ali spriječi, da biskup pošlje u Rim, papine potvrde radi, izvještaj onoga, što bješe učinio: stoga vaskoliki trud ostade uzaludan. U 1850 godini ukazom, 18 srpnja, car, i pored učinjenih obveza sa Sv. Stolicom, ukinu mahom dvaest i jedan manastir. Car i njegovi ministri, osobito Skripizin, upravitelj odjeljka spoljašnjih bogočašća, zakleti neprijatelj katoličkoga zakona, tražili su priškorku, da bi otvoreno odbili konkordat. Vlada je udruživala podrugivanje sa nevjerom, govoreći, da konkordat ne mijenja punovažne odredbe, niti da obeskrepljuje pregjašnje zakone, što bi bili u suprotnosti s njime. Krosto je ostavljala bez pastira skoro sve dijecese, Ruske i Poljske, a navalice je krila Sv. Stolici smrt biskupâ. I nadalje se jako suživala biskupska sloboda tražbinama koncistora, neograničenih sudija u svim stvarima. Raskolni profesuri obučavahu u katoličkim sjemeništima upotrebljavajući tekste prama svojim načelima i osjećajima. Katoličke crkve propadahu, jer, uskos konkordatu, nije se dopuštalo popravljati ih; niti se je smjelo, kad bi se

[28] Balan, *Continuazione alla Storia del Rohrbacher* (Torino 1879) I, p. 175—184.

srušile stare, graditi nove. Katolici bivahu silom istjerani iz hramova, koje je vlada potom davala sljedbenicima narodne vjere; šta više, bijahu primorani popravljati crkve disidentima. Panduri su progonstva krivotvorili katoličke popise, brišući ih na tisuće, da obijede župnike, e su dijelili sakramente akatolicima, pa ta siromašna čeljad bijaše na sramotu prinugjavana združiti se sa državnom Crkvom. Župnicima je valjalo tiskane propovijedi propovijedati sa potvrdom vladinom. Tko bi htio čitati svoju propovijed, morao jê predati na reviziju gragjanskoj vlasti. Bješe zabranjeno odgovarati na klevete, što se sijahu protiv katoličanstva, a nije bilo prosto pobijati ni spise, što su kvarili čistoću katoličke vjere. — Sv. Stolica se bez pretrga žalila, no je Ruska vlada odgovarala poričući cijelu istinu stvarima, a bjesnila na one, za koje sumnjaše, da obavještavaju Rim[29].

Nikola umrije 2 ožujka 1855 godine.

Kad je stigla vijest njegove smrti sultanu u Carigrad, časkom stade nepomičan; pak okrenuvši se prema Meki, pokloni se duboko te će glasom drhtavim reći: „Allah je velik i milosrdan; ja ne griješim, ako u svome srcu žalim za svojim velikim neprijateljem, koji je bio i veliki neprijatelj Islamu. Allah, koji je učinio roba kao i bega, da prosti pokojnome njegove grijehe![30]" — Katolik, što štije povjest progonstva svoje Crkve u Rusiji pod vladom Nikolinom, zar će bit manje milostivan od Sultana Abd-ul-Megida?

---

[29] Balan O. c. I, p. 889—891. — Istorik je samo vjerno slijedio tiskane dokumente u knjizi: *Esposizione documentata sulle costanti cure del sommo pontefice Pio IX a riparo dei mali che soffre la Chiesa cattolica nei dominii di Russia e Polonia.*

[30] Pichler P. c. II, p. 272.

POGLAVLJE X.

Aleksandar II (1855—1881).

Od četiri sina, što ih ostavljaše za sobom car Nikola I, naslijedi ga u carovanju prvorodni Aleksandar II, koji je imao tada 37 godina. Katolici se radovahu njegovu uzvišenju na prijestolje, nadajući se, da će novi monarh naknaditi nepravice učinjene od njegova oca vjeri i Crkvi njihovoj, s tim više, što se znalo, da je po naravi pošten i blagonaklonjen. No ovo bijaše samo samoopsjena. U proglasu, kojim Aleksandar objavljivaše svojim narodima sopstveno „uzdignuće na prijestolje, samodržac izjavi, da će vladati u duhu Petra Velikoga, Katarine II, Aleksandra I, i svoga oca Nikole. Doistine, što se tiče crkvene politike, on nastavi vjerno sistemu posljednjeg samodršca, kako je ovaj bio primio sistemu Katarine II. Rusko pravoslavlje bješe njegov ideal. Isti dan, kad je četama navijestio smrt svoga oca, nazva vojnike „vjernim branićima Crkve"; a nakon svršena Krimejskog rata, izrazio je, preko kneza Menčikova, svoju zahvalnost „pravoslavnoj" vojsci.

Ruskoj politici trebalo se pretvarati za koji čas. Kad su odaslanici Evropskih vlasti spremali se na Pariski kongres, koji imaše dokrajčiti rat, Ruski poslanik na Bečkom Dvoru, Gorčakov, čuvši, da će se kongres baviti i religiosnim stvarima u Poljskoj, obavijesti svoju vladu[1]. Rusija, koja već bješe ponižena

[1] Hâtez-vous d' apaiser le pape, autrement vous vous exposez à la honte et au danger de voir un des articles du traité garantir, en Russie, la tolérance du culte catholique. — Pismo je upravljeno knezu Nesselrodu. LESCOEUR I. p. 250.

u Krimeji, pribojavajući se, da se vlasti ne bi proglasile zaštitnicama Ruskim katolicima te im obezbrižili vjersku snošljivost, kako to bjehu učinile za kršćane u Turskoj, htjede spriječiti udar. Poradi toga uzroka knez Nesselrod namah telegrafa namjesniku Poljskoga kraljevstva, da predloži, časa ne časeći, kandidate za prazne biskupske stolice. Prijedlozi budu neposredno poslati u Petrograd. Još na nešto pazilo se. Carevom naredbom sastavi se u mjesecu prosincu 1855 godine tajni odbor, koji, pod izgovorom, da će pripravljati izvršenje konkordata 1847 godine, imadijaše nalog učiti te naći sredstvo (ne mijenjajući ništa važna u stvarima Crkve), da predstave Sv. Stolici skup mjera, koje, ako je ne zadovolje, barem da je opsjene. Kako pak, prema ugovorima susljedno učinjenim s Pijem VI, s Pijem VII i Pijem IX trebaše, da bude u Poljskom kraljevstvu sedam biskupa i jedan nadbiskup, a u carstvu četrnaest sufraganeja, odbor bješe mnijenja, da bi se mogli predložiti kandidati S. Stolici, pošto, tada (veljača 1836) u Poljskoj, samo Lublin imagjaše biskupa, a u Rusiji mjesto četrnaest područnih biskupa, bijaše cigli jedan. Megjuto odaslaniku, što ga je Rusija slala na Pariski kongres, budu dana podesna uputstva za slučaj, kad bi se postavilo pitanje. No se kongres njime nije ni bavio.

Poslanik, koga Rusija skoro bješe poslala u Rim, tajni savjetnik Kisselev, u prvom saslušaju, što ga imao od pape, uvjeravaše S. Oca, da će konkordat sada bezuvjetno stati na snagu. Za ovom prvom viješću nastavili se odnosni koraci za imenovanje biskupâ, a Pio IX, u koncistoru rujna 1856 godine proglasi prelate za obudovljene dijecese u Poljskoj i Maloj Rusiji, naimenovavši isto tako za nadbiskupsku stolicu Varšavsku Fijalkovskoga[2]. Dva mjeseca docnije (studeni 1856) *Službeni Dnevnik Poljskog kraljevstva* objelodani konkordat.

[2] Pichler II, p. 273.

Kada je minula opasnost vanjskog upletanja u unutrašnje posle Rusije, car, unatoč konkordatu, preuze osnovu svoga oca: hoteći podrediti državnoj religiji sva bogočašća i sve državne gragjane svoje države. Tako je inače iziskivala Ruska misao. Budući da je car — kako se u Rusiji tvrdo vjeruje — zakoniti baštinik Rimsko-istočnih careva, to Rusi priznaju u njemu svjetovnu glavu prave Isukrstove Crkve, za koju oni drže, da je ona njihova, dok Rimska Crkva, ocijepivši se od istočne Crkve, postala je raskolna. Trebajući pak makar kada, da prestanu krivovjerstva i raskoli, što rastržu kršćanstvo, sve Crkve odvojene od njihove, jedan će se dan s njome sjediniti, te će tvoriti jednu jeditu kršćansku obitelj, kojoj će glava i gospodar biti car. Sustav tlačenja Nikole I težio je za ovom svrhom. Aleksandar II, vogjen istom mišlju, upotrebit će i osvjedočenja i nasilja, ne bili uspio.

Zaradi učinjenih žalbi dneva 15 prosinca 1855 i 10 siječnja 1856 godine gjeneralnom prokuratoru Sv. Sinoda od mitropolita Moskve i Vilne, jedan ukaz carski naredi, da sve službe policije i uprave državnog imanja u starim oblastima Poljskim zauzmu lica Rusko-pravoslavne vjere, te da svi činovnici katolički i Poljski budu premješteni u nutrašnjost carstva, odakle istom poslije službe od deset godina mogli bi biti opet namješteni u Poljsku.

Ljeti godine 1857 plemstvo Vitepske i Minske gubernije otpravi caru ovu molbu: „Prožeti osjećajima poštovanja spram svojih otaca, te uljubljeni od sveg srca u jezik, kojim još od kolijevke govorimo i u kom se Bogu molimo, prosimo od V. Veličanstva, da nam bude prosto opravljati porušene crkve i graditi nove, prema potrebi; osim toga, da u školama bude nastavni jezik Poljski te da bude podignuto jedno Poljsko sveučilište“. Molitelji za odgovor dobiše oštar prijekor, što su podnijeli molbu „bez ikakva razložita povoda“[3]. Uza sve to car

[3] Pichler II, p. 274.

dade jednu milost; a ta bijaše: *da se Poljski obučava u Poljskim školama, kao tugjozemski jezik, ali samo jedan sât na sedmicu*[1].

U pregjašnjem poglavlju ispričali smo dogogjaj stanovnikā u Dziernovizama. To tužno i čemerno stanje traja sve do 1857 godine. Tako ti bijedni seljaci, uzdajući se u dobrotu cara Aleksandra, zaiskaše dopust, da mogu otvoreno ispovijedati katoličku vjeru, navodeći razlog, što su popisani pod zastavu istočne vjere silom i podvalom, te da se nisu nikada slobodno privoljeli da vrše taj zakon.

Molbeni odbor odgovori im, budući da ona prozba nije ni dostojna, da se ispita, to da ne može imati nikakva uspjeha. Seljaci, 1858 godine, ponoviše prozbu na cara i jednu na ministra unutrašnjih djela; te ovog puta bude odaslato povjerenstvo, sastavljeno od savjetnika Howorowicza i nadžupnika Humileva, koje su pratili redari, s nalogom, da odvrate stanovnike Dziernowiza od njihove nakane. Povjerenstvo, kad nije opravilo ništa, usprkos trudu cijeloga mjeseca, dogje u selo pukovnik žandarmarije Losiew, sa četiri svoja oružnika. No ni on, sa svima lijepim načinima, nije mogao ništa polučiti. Napokon 12 srpnja pojavi se u selu senator Sčerbinin sa šest drugih činovnika. U svečanoj odori te okružen mnogim pratiocima, on se predstavi sakupljenom svijetu, koji uljudno pozdravi; pak će reći: „Draga djeco, viste molili našeg premilostivog vladara, cara Aleksandra II, da vam dopusti ostati katolicima. Dakle, ja sam, u ime njegovo došao obznaniti vas, da se je car Aleksandar II, uzlazeći na prijesto sve Rusije, zakleo štititi pravoslavnu vjeru, podupirati je, braniti i širiti. Zato dužnosti zakletve brane mu primiti vašu molbu te vam dopustiti, da ostanete katolicima. Vi treba da znate jošte, da je careva volja sveta, da je car poslanik Božji. Bog je na nebu, a car na zemlji: tko ne sluša cara, ne sluša Boga.

[1] Lescoeur I, p. 266.

Pazite dakle dobro, moja djeco, da se ne bi suprotili ovoj volji: car hoće, a i Bog hoće, da budete pravoslavni. Dakle, pristajete li?"

Tada se desi jedan ganutljiv prizor. Puk sa suzama na očima i jecajući vikaše: „Preuzvišenosti, mi se pokoravamo caru, mi štujemo njegovu volju u svem onome, što ne vrijegja našu savjest i našu dušu; ali ne možemo ostaviti svoje svete vjere. Dopustite nam, kako dopuštate Židovima i Luteranima, hvaliti Boga, kaošto ga hvaljahu naši oceví". — Senator im odgovori: „Ne, djeco moja, to nije moguće; ne suprotite se carevoj volji i onoj Božjoj, milom ili silom treba da budete pravoslavni". — I bi sama surova sila, što ih pribra krilu Ruske Crkve i u njoj uzdrža.

Pukovnik Losiew ode iz Dziernowiza u manastir Dominikanaca Zabjeljskih, pa nato opomenu priora, da Dominikanci hrabreći seljake, neka ostanu vjerni katoličkoj vjeri, rade protiv namjera vlade; da katolička propaganda može proći lijepo u svakoj drugoj zemlji, *ali u Rusiji, gdje su Bog i car jedna ista stvar, izjaviti se protiv službene religije isto je, što počiniti zločin protiv Države i svetogrgje*[1].

Kako su stanovnici Dziernowiza i puk drugih mjesta, što bjehu otrgnuti silom od katoličke Crkve, dolazili potajno katoličkim svećenicima, da se ispovjede i prime presvetu evkaristiju, ministar unutrašnjih djela, pismom od 12 studenoga 1858 godine, obavješćuje katolički Rimski Kolegij u Petrogradu, da je došlo do znanja caru, da su se u guberniji Vitepskoj neki katolički svećenici usudili ispovijedati i pričešćati pravoslavne vjernike; pa zato da on podsjeća katoličko svećenstvo na ukaz 1839 godine, kojim se uskraćuje katoličkim svećenicima primati na sakramente nepoznata lica: dapače da ga potkrepljuje s ovim riječima: „Njegovo Veličanstvo car nalaže, da se svi svećenici, sadašnji i budući, podvežu jednim pismom, potpisanim

[1] Cf. LESCOEUR I, p. 316—330.

svojom rukom, da ne će primati ni na ispovijed, ni na pričest, niti na kakvo drugo religiosno djelo ma koga, izuzevši svoje župljane i lica oskrbljena dostavjernim ispravama, kojima se osvjedočava, da pripadaju katoličkoj Crkvi Rimskoj"[6].

Na ovom mjestu treba da govorimo o Kelmskoj dijecesi.

Poslije treće podjele Poljske, Rusija imaše od Kelmske dijecese samo onaj dijel, što se prostire s onu stranu Buga; dok pretežni dijel bješe došao pod vlast Austrije. Godine 1809 ovaj dio prijegje u Varšavsku vojvodinu, koji bi dat Saksonskom kralju Fridriku Augustu. Poslije Bečkog kongresa (1815), dopavši Varšavska vojvodina, pod imenom „kraljevine Poljske" Rusima, Kelmska vojvodina bude svakolika politički njima podvrgnuta. A pošto Aleksandar I nije htio biti nepravedan, niti ići po stopama Katarine II, dijecesa Kelmska, do podignuća na prijestolje Nikole I, ne imaše šta pretrpjeti, niti se bojati.

Dne 7 travnja 1828 umre u Kelmu biskup Ciechanowski: — taman kada započinjaše strašno progonstvo na unijate sprijeko Buga. Pošto se odrekao prava nasljedstva biskup pomoćnik Siedlecki, bude izabran Kelmskim biskupom Filip Felicijan Szumborski (1828—1851) te posvećen od istog Siedleckoga, uz asistenciju Latinskih biskupa Vojakovskoga iz Lublina i Levinskoga iz Podolja. — Dijecesa imaše tada 317 župa sa 227.673 vjernika, 400 svjetovnih svećenika, pet manastira muških sa 20 redovnika, i jedan manastir ženski sa šest koludrica[7].

Ruska je vlada htjela prinuditi Szumborskoga, da primi u svoju dijecesu Moskovski Misal 1831 godine; no se on usprotivi te uzdrža u svojim crkvama Misal i pregjašnje knjige. Vlada zaište, da pošlje četiri mlada gjaka u katoličku akademiju Kijevsku, a Szumborski nije htio. Vlada, da bi mu se osvetila, zabrani mu tada šiljati svoje pitomce u katoličku akademiju

[6] Pichler II, p. 274—275; Lescoeur. I, p, 272—276.
[7] Pelesz O. c. II, p. 836—841.

Varšavsku, gdje već bijahu za nje osnovana besplatna mjesta; te htjede, osim toga, da preda tobožnjim pravoslavnima sveti hram Zamošćski, toliko mio Rutenima; ali se Szumborski oprije apostolskim prsima, ne hoteći ustupiti tog svetišta.

Poradi krajnje opasnosti, u kojoj se nalazila Rutenska Crkva s onu stranu Buga, vjernici Kelmske dijecese, da ne budu natjerani prijeći u narodnu Rusku Crkvu te da ne postanu protiv svoje volje nekatolicima, šćadijahu listom prijeći na Latinski obred.

Postojanstvo biskupovo i odrešito pregnuće njegova stada preplaše vladu, koja se tada trudila uvjeravati Evropu, da su unijati voljno prelazili na službeno pravoslavlje. Toga radi odustavi misao učiniti „pravoslavnom" i Kelmsku dijecesu. Na taj način, svojom jednodušnom nepokolebljivošću, Ruteni ostaše slobodni te sačuvaše nepovrijegjeno svoje pravo; niti im Crkvu zahvati općeni rasap Rutenske Crkve pod carem Nikolom. Po smrti Szumborskoga kapituo izabra za upravitelja dijecese njegova biskupa-pomoćnika Ivana Teraszkiewicza. Upravitelj bješe čipa značaja, te je imao osim toga nesreću brojiti megju svojim savjetnicima svećenika Ivana Pocieja, koji je bio činovnik na Ruskoj vladi u Varšavi kao referenat za crkvene posle. Ovaj izda godine 1852 jedno djelo u Poljskom jeziku s natpisom: *Isukrst Spasitelj, prvi kršćani i njihovi hramovi*, kojom hoćaše da dokaže, da je takozvana pravoslavna Crkva prava Crkva. Knjiga izide na svijetlo sa potvrdom Teraszkiewicza; no kada je Rim stavi na Indeks, Teraszkiewicz opozva svoje odobrenje.

Medjutim vlada, da spravi zemljište odstupništvu, zaište (1852) od biskupa upravitelja, da pošlje dva pitomca na Moskovsku akademiju, te on otpremi dva gjaka Ivana Szelemetka i Nikolu Pocieja. Iduće godine, vlada zaište, da se pošalju drugi pitomci na Kijevsku akademiju, a Teraszkiewicz nekolicinu ih odredi. Četvorica od odregjenih, naime gjaci Mosiewicz, Malczynski, Sieniewicz i Krypiakewicz, ne htješe

poći, da ne bi izgubili savjest i vjeru; a budući da su im prijetili, da će s njima na vojsku, pobjegnu u inozemstvo. Godine 1855 biskup moraše slati novih pitomaca u Kijev. Kada ni ovi nisu htjeli ići, bi prinugjen izjaviti vladi, da nema sposobnih gjaka. Tada mu bude odgovoreno: „Kada nemate sposobnih gjaka, da ugju u akademiju, to pokazuje, da vaše svećenstvo ne radi ništa: zato će bit uzete sve povlastice, što su date Kelmskoj dijecesi; te premda su vaši pitomci primljeni sa vladinom privoljom, odsele unaprijed ne će biti oslobogjeni od vojničke službe". — Krimejski rat i smrt cara Nikole ne dopustiše vladi latiti se, za čas, drugih neprijateljskih mjera suprot Rutenskoj Kelmskoj Crkvi[8].

Kako u Rim nije dolazila nikada nikakva obavijest o Rusko-Poljskim dijecesama, to Pio IX, koji je imao osobito na srcu onu Kelmsku, 19 studenoga 1857 godine, preko stožernika državnog tajnika Antonella, bješe zaiskao o njima vijesti u pragospodina Fialkowskoga, Varšavskog nadbiskupa, te je slobodio biskupa upravitelja Teraszkiewicza, da otpravlja revnosno svoju opasnu i tešku službu[9]. Na 31 siječnja 1859 papa pisa caru, pozivajući se na njegovo srce te upotrebljavajući najprijatnije načine. Pominjaše mu, kako mu je još od prvih dana njegove vladavine, Kisselev, na njegovo ime, bio obrekao, da će se konkordat staviti u djelo, te da su tim obrečenjima sljedovale, od careve strane, jasna naregjenja, ali da može biti poradi nepredvigjenih okolnosti, ne bijahu nikada izvršene. Nato je Pio IX nastavljao s ovim riječima; „Veličanstvo, Mi pominjemo ove činjenice, ne da se žalimo na Vaše Veličanstvo; nego samo stoga što se nadamo da monarh, koji se po pravdi ponosi biti poštenim i velikodušnim, ne će dopustiti, da se jednako upotrebljava protiv Nas i protiv katolika vaših državljana, Naša umjerenost; no da će, kada bolje

[8] Pelesz II, p. 846–847.
[9] *Esposizione documentata*, Docum. 46–47, p. 151–152.

spozna stvari, htjet utješiti Nas, uvjeravajući se on sam za katolike obadva obreda, da će se svugje postupati s njima kao i sa drugim njegovim podanicima u onom, što spada na vršenje njihovih dužnosti savjesti i religije". Moljaše ga na kraju, da bi izvolio progovoriti jednu riječ, koja bi povratila mir katoličkoj Crkvi u Rusiji, i da ne bi dozvolio, da biskupska stolica Kelmska ostane nadalje bez pastira[10]. — Aleksandar odgovori dva mjeseca kasnije: „Vaša Svetost može biti sigurna o živom briženju, što mi ga pobugjuju moji podanici katoličke Rimske Crkve, i o skrbi, kojom štitim njihove religiosne i moralne interese, kako činim za druge vjeroispovjesti u mome carstvu; tražio sam dati V. S. sva jamstva, što sam mogao, te rado vidim kako ih cijenite. O naročitim predmetima vašega pisma, moj ministar u Rimu govorit će s kardinalom Antonellom"[11]. Ali Ruski ministar nije raspravljao, nije objašnjavao, nije govorio ništa. O Kelmskoj dijecesi nije pokazao, ni da je se spominje. Lijepe riječi cara Aleksandra dokazuju, da su molbe papine bile čitane u Petrogradu, no da bjehu uzaludne kao i konkordat.

Već Ruska vlada bješe preuzela svoju ratnu osnovu protiv katoličke dijecese Kelmske; i ako nije hotjela odma se latiti nasilnih sredstava, što su bili upotrebljeni proti drugim Rutenskim dijecesama pod vladom Nikolinom. Drugim načinom ona će se starati polučiti istu svrhu. Iznajprije bude podignut u Kelmu zavod za kćeri združenih svećenika, gdje one imagjahu primiti uzgoj prama namjerama vladinim. Bude nato uveden u pučke škole katehisam, sastavljen s težnjama očevidno antikatoličkim; a 23 siječnja 1858 objavljen, za gjačko sjemenište Kelmsko, novi pravilnik, koji stavljaše u ruke vladine oblast odregjivati nastavnu osnovu, unutrašnju stegu, izbor profesura i primanje pitomaca. Obzirom na učitelje, samo ih treći dijel mogli

---

[10] *Ibidem*, Doc. 52.
[11] *Ibidem*, Doc. 53.

su biti svećenici, a drugi trebalo je, da budu svjetovnjaci; nego jedni i drugi morali su imati akademičku čast, dobivenu na Grčko-Ruskim državnim učilištima, prema vladinu otpisu od 8 lipnja 1853[12]. — Muhanov, gjeneralni upravitelj povjerenstva kultâ na namjesništvu Varšavskom, bješe iskučio od aministratora Teraszkiewicza odobrenje ovog pravilnika. Rimu budne požao, te stoga prekori, s dvjema susljednjima pismenim opomenama, Teraszkiewicza; koji 1860 godine, opozva svoj potpis, prosvjedujući, da nije bio vlastan potvrditi jedan spis protivan kanonima, konkordatu i izriječnoj volji pape. No, kako se već bješe nadati, nije se uzeo u obzir njegov prosvjed[13].

Ivan Teraszkiewicz ostade upravitelj dijecese Kelmske do 1863 godine. Tada ga predloži car za redovnog biskupa, a kao takova prekonisarao ga Pio IX u koncistoru od 16 ožujka (1863); ali već prije dvije sedmice bješe umro. Uprava dijecese bude stoga povjerena Ivanu Kalinskomu, koji od vlade bješe predložen za koadjutora Teraszkiewiczu, s pravom nasljedstva na Kelmsku stolicu. Nego ista vlada, pošto je posumnjila, da je Kalinski naklonjen Poljskim ustanicima, ne htje nikada dopustiti, da se posveti za biskupa.

U to doba na povjerenstvu bogočašćâ u Varšavi, uprava odjeljku za unijate bješe povjerena knezu Czerkaskom, preljutom neprijatelju unije. On je predložio i postigao od cara ukaz 18/30 lipnja 1864 godine, kojim se skoro sasvim uništavala biskupska jurisdikcija. Ovom despotičnom naredbom car je podvlašćivao kler, u stvarima čisto unutrnjim i crkvenim, povjerenstvu bogočašća: tako da jedan svećenik, bez privolje samog povjerenstva, ne bi mogao biti maknut sa svoje službe, makar koliko bilo očigledno njegovo zločinstvo; niti se, bez povjerenstva, mogla davati ikomu bilo kakva crkvena služba. Ukaz je još ukidao posebne patronate, te je dosugjivao eraru

[12] Pichler II, p. 274; Pelesz II, 848.
[13] Lescoeur I, p. 398.

sve zadužbine; dok su župnici od države primali godišnju plaću od 300 do 500 rubalja. Napokon je naregjivao, da seoski nadžupnici budu birani ne od biskupa, nego od župskog svećenstva dotičnih dekanata. A pošto je ova mjera, naravno, morala biti probitačna narodnoj Crkvi, vlada bržebolje sagradi u Podolju i u okolinama Lublina 30 crkava odregjenih za Rusko-pravoslavni kult.

Od pet Basilijinskih manastira, što ih imagjaše dijecesa, na kraju godine 1864 budu četiri ukinuta, onaj u Kelmu, Zamošću, Bialu i Lublinu. Ostajao je još onaj u Varšavi.

Prvoga siječnja 1865 bude svrgnut sa službe profesura religije na Kelmskom gimnaziju svećenik Diodat Smoleniec, a njegova stolica data najpakosnijoj ličnosti, a naime, Ipolitu Krynickom, koji ne bijaše ni Ruski podanik, već svećenik Przemyslenske dijecese te koji, protiva volji svoga biskupa, bješe otišao u Kelm tražeći sreću, preporučen vladi od *protopopa* Rajewskoga, duhovnika na Ruskom poslanstvu u Beču.

Stanje dijecese ne mogaše ne ići svegj na gore. Upravitelj Kalinski, da bi imao svećenikâ bješe prinugjen šiljati svoje gjake, na regjenje, u Lavov ili u Prešov u Ugarskoj; a to bijaše spojeno sa premnogim mučnoćama, štetnima po tu bijednu Crkvu. Megjutim je vlada učinila korak naprijed. Hoćaše zamijeniti s Ruskim jezikom Rutenski, ne bi li lakše namjestila Grčku vjeru na razvalinama Rutensko-katoličke Crkve. Kalinski željaše spasti uniju; ali će žrtvovati Rutenski jezik ne Ruskome, nego Poljskome. Mnogi Rutenski svećenici, prijekora vrijedni, bjehu istoga mišljenja, niti su se stidjeli hvaliti se, da ne poznaju Rutenskog jezika, te su propovijedali puku Poljski. Dana 3 listopada 1866, vlada dade zatvoriti Kalinskoga s jednim dijelom njegova kapitula, te ih zatoči u Vjatku. Kalinski umre pred što će stignuti na odregjeno mjesto[14]. —

[14] Barem je Ruska vlada rasturila glas, da je umro; ali nije naznačila mjesta, gdje je on svršio svoje dane. LESCOEUR II, p. 319.

Pio IX, u besjedi od 29 listopada, te iste godine, kaza svijetu i za ovo nasilje.

Knez Czerkaski naredi, da upravlja dijecesom kanonik onog kapitula Wojcički, čovjek osjećaja Ruskih još više od same vlade Petrogradske. Drugi kanonici, što nisu bili poslati u progonstvo, ne htjedoše ga priznati svojim aministratorom; no kada stiže vijest o smrti Kalinskoga, prevolješe se odluci Czerkaskoga, izabirajući tog nametnika kapitulskim vikarom. Wojcički stade „čistiti“ obred Rutenske Crkve; jednom riječi udaljivati sve ono, što nije na dlaku odgovaralo obredu Ruske Crkve. Uto će svi svećenici dekanata Siedlecke gubernije uložiti pisani protest, izjavljujući, da ne mogu priznati novog dijecesanskog upravitelja, budući da je postavljen bez papina pristanka; nato moljahu, da im se da drugi, papom potvrgjen. Tê predstavke vlada proglasi buntovnima; a prizivati na papu držalo se za zločinstvo dostojno Sibirije. Četrnaest svećenika bude poradi toga pozatvorano. Pio IX, u enciklici 17 listopada 1867 godine, iskaza svoju bol, te izopći Wojcičkogo, koji, potpomagan svojim prišipetljama, (kojima kolovogje bijahu neki svećenici otpadnici iz Galicije) svejednako je uvodio u crkve reforme na korist „svete“ Rusije. Sljedovahu grozni prizori. U selu Dokudovu, blizu Biala, politički predstojnik zaište ključe od crkve; no kad ih pak nije htio dati, budu pohvaćane sve žene, te svakoj ocijepe osamdeset udaraca knutom. Šesnaest vlastelja bi zatvoreno; ali ih razjareni puk oslobodi. U Kodenu došlo se je do krvavih sukoba izmegju vojske i puka.

Ruska vlada učini prestanak iza ovoga progonstva. Pristane na kanoničko umještenje jednog biskupa na Kelmsku stolicu; dapače ona predloži Sv. Stolici imenovanje Kuziemskoga, Austriskog gragjanina i kanonika stolne Grčko-sjedinjene crkve Sv. Jurja u Lavovu, koji bješe poznat sa svojih protipoljskih i protilatinskih nazora. Kuziemski bude prekonisiran od Pija IX 22 lipnja 1868 godine, a zavladiči ga u Lavovu mitropolit Litwinowicz.

Novi biskup ne bješe zanago čovjek ni hrabrosti ni rvnodušnosti apostolske; a Rusija se nadala učiniti od njega drugoga Siemaszkoga. Već od prve godine svoje uprave, šaljući u Petrograd jedan izvještaj o stanju dijecese, pozivlje vladu, neka preduzne „uspješne i sarazmjerne" mjere, protiv navala polonisma, bilo religiosnog ili političkoga. Ali uza sve to ne htje biti izdajica svoje vjere. Videći, da je vlada ne samo zahtijevala, da se pročisti Rutenski obred od raznorodnih stihija, nego da hoćaše zatomiti uniju, Kuziemski ostavi, 1871 godine, dijecesu te se povrati u Lavov, gdje ostane do smrti (1879). U to 18 ožujka iste godine, službeni list navijesti, da biskup Kuziemski, poradi zdravlja, ne mogaše ostati na svom mjestu; te da je stoga, na njegovo pitanje, bio dignut iz svoje službe, te se vratio u Lavov, odakle bješe došao. Da upravlja pak dijecesom, vlada predloži Marcella Popiela: — jednog od Galičkih svećenika, došavših u Kelm za administracije Wojcičkoga.

Popiel je bio profesur Ruskog jezika, pak religije na Lavovskom gimnaziju, te bijaše čovjek riečit, naučan i pisac jednog djela o liturgjiji. Što se tiče osjećanjâ bijaše odan Grčkom pravoslavlju, a nadmašivaše rečenog Wojcičkoga u mržnji na katoličanstvo i na Poljake. Rusija je našla svoga čovjeka.

Popiel bude pozvan u Petrograd, te se s njime udesi osnova, što ju valjalo izvesti. Vrativ se u Kelm, naredi odma (1872), da se iz Simbola briše *Filioque;* zabrani blagdan Neoskvrnutog Začeća, Tjelova, Sv. Josafata, ukinu porabu zvonca kod oltara i klečanje u crkvi; zapovjedi, da se u liturgjiji, mjesto pape, pominje Ruski Sinod u Petrogradu, i uvede Moskovski Misal. Naloži nadalje, da svećenici nose bradu te se oblače po crkvenom istočnom običaju. — Za ove dvije posljednje naredbe, kada Popielova protikatolička težnja ne bi bila očita, ne bi ga se moglo bijediti; jer je zbiljam ružno i nedolično, da svećenik ili biskup istočnog obreda ne oblači se prama tome obredu ili da ne nosi brade.

Upravitelj, pošto nije bio biskup, ne mogaše rediti gjake; no nije htio slati ih, za regjenje, ni u Galiciju, nego je u tu svrhu činio dolaziti svake godine iz Kijeva prelata Josipa Sokolskoga, koji, poklem je u Rimu ispovjedio katoličku vjeru, te bio od Pija IX imenovan nadbiskupom Bugarske, prevjeri vjerom, vraćajući se na ono, što bi prvo. Sokolski redi u Kelmu premnoge raskolne svećenike; a od njega regjeni bivahu postavljeni na župe, otkuda bijahu istjerani svećenici vjerni uniji.

Svećenstvo i vjerno pučanstvo odupriješe se reformama i naredbama Popielovim; ali surova sila, ponavljajući okrutne prizore vladanja Nikole I, znat će slomiti otpor. Dosjetivši se vjernici, da ih je poglavar njihove dijecese htio baciti u krilo Ruske Crkve, nisu htjeli više polaziti svete hramove, a u mnogim mjestima kratili su ključe istim nametnim svećenicima. Da bi skršili njihovo suprotivljenje, budu poslate satnije vojnika u sela, da stanuju u kućama bijednih težaka, koji svrh toga budu podvrgnuti nesnosnim prirezima za njihovo uzdržanje. U mjestima, gdje to nije pomoglo, knut, tamnica i druga mučenja natjeravala su seljake, da prime propise Popielove, te da se podlože svećenicima, od njega odregjenima za župnike. U selu Szpikilos bjehu počinjene okrutnosti gotovo nevjerovane. Mjesni župnik, neki Mihalovski, pristalica Popielov, veoma omrzne župljanima, koji su izbjegavali svaki doticaj s njime. Našao se zbog toga prinugjen ostaviti župu, te bi zamijenjen jednim od svećenika, što ih je redio Sokolski. Megjutim seljaci bjehu uzeli ključe od crkve, te ne dopuštahu novom župniku unići u crkvu. Ali vrata otvore silom javni činovnici, praćeni jednim odjelom vojnika; svećenik nato otpravlja liturgjiju, a svijet se goni unutra kundacima od pušaka. Našto otpoče ridanje i previsoka tužnjava i kuknjava. Kada se povjerenstvo, oružanom rukom, udaljilo, puk nanovo zatvori crkvu. Na 24 svibnja 1873 godine dolazi u Szpikilos odaslanik Lublinskoga namjesnika, praćen sa 100 kozaka i s velikim brojem oružnika, te zaište

ključe. Ne mogavši ih dobiti na lijepe, i on na silu dade otvoriti vrata; pa uzevši sa sobom nekolicinu starih seljaka, odvede ih u Hrubeszov, gdje je tražio uvjeriti ih, da izmegju sjedinjene Crkve i Ruske nema nikakove razlike. Na što odgovaraše ta dobra i prostodušna čeljad: ako je stvar baš tako, nije trebalo dosagjivati nam; neka nas zato vlada ostavi u našoj vjeri i u našim običajima. Tada budu pušteni na slobodu: ali u njihovu selu prebivaše stotina kozaka, a stanovnici morali su uzdržavat ih, te suviše davati svakome tri forinta. Bude potom poslato na lice mjesta iztražno povjerenstvo, s prvašnjim župnikom Mihalovskim, i s jednim izaslanikom koncistora Kelmskoga. Puk je silom tjeran u groblje, a Mihalovski stane ga grditi. No čim je počeo govoriti, mnoštvo stane grajati pred povjerenstvom; njegovi stari župljani govorahu mu: „Ti, Juda, ti si nas izdao; ti si nas jednoč sam učio, da budemo vjerni svojoj katoličkoj vjeri, i da ne učestvujemo pri gradnji Ruske crkve u Hrubeszovu; a danas hoćeš prodati vragu naše duše! Ti si primio novac; ti, izdajniče, bio si kupljen!" — Crkva bude zapečaćena, a mnogi od tih dobrih katolika pozatvorani; ali ih nabrzo puste na slobodu, jer je vlada htjela uteći se jednom novom lukavstvu. Nekih od tih seljaka, koji ne znadijahu štiti ni pisati, budu navedeni potpisati — neko pismo, jer im se kazalo, da je to molba, da se odaleče kozaci; a ne bijaše u istinu nego prozba, da se otvori crkva, da može puk pristupiti na sakramenat pokore. Crkva se nato otvori, a puk silom stanu nagoniti unutra, da se ispovjedi. No jer puk nije htio da zna za ispovijed, ni za svećenika, porežu selo novim porezom od 1000 rubalja; a vigjeniji stanovnici, u okovima, budu opravljeni u Sibiriju. Slična varvarstva počiniše i u drugim mjestima.

Na 20 listopada 1873 Popiel naredi, da od prvog siječnja 1874 godine službu Božju u svim crkvama dijecese treba svršavati po upustvima od njeg otprije izdatima; a knez Dmitar Tolstoj, ministar bogočašća, naloži gragjanskim i vojničkim

oblastima gubernije Lublinske i Siedlecke, da nadziru izvršenje Popievih naredba, da predaju nepokorne vojničkim sudovima, a u slučaju potrebe, da kidišu bodežom i puškom. Popiel tada sazva u Kelm sve dekane, te s najvećom odrešitošću prikriči im vršiti nalog, što ga bješe dao. Svećenici, što ne htješe slušati budu uhvaćeni; te već do mjeseca ožujka godine 1874 četrdesetorica njih nalazila se u tamnicama. Dvadeset i dva proženu te odvedu na granicu Galicije. Mnogi budu otpravljeni na prisilno prebivanje u unutrašnjost Rusije, a mnogi zatočeni u Sibiriju. Suprot zatežljivima upotrebi se nasilica. Naosob u Radinskom dekanatu počinjene su najužasnije nečovječnosti. Predstojnik Bialskog kotara, po imenu Kutanin, ode po zapovijesti namjesnika Siedleckog, u selo Pratulin, da bi predao crkvu jednom Galičkom svećeniku, krivorotniku i odmetniku. Kutanin htio se čuvati ma kakvoga nasilja; no kad se stanovništvo ne dalo uvjeriti, vrati se natrag te pošlje vjerni obavještaj namjesniku. Ovaj tada opremi u Pratulin jako odijeljenje vojnika; a pošto narod nije htio ni sada popuštati, vojnici počnu pucati na bez oružano mnoštvo. Petnaest težaka padne mrtvih na zemlju, premnogi budu ranjeni. Na ovaj isti način četa je postupala u selu Drenowu. Devet osoba pogube; mnoge, pošto, grozno zlostaviše, odvedu u okovima. — Slični prizori ponavljali se u svemu Podolju. Grudski stanovnici pogju gromadno u susreće četama poslatim proti njima. Na pitanje vojnog zapovjednika, šta rade ongje, odgovore, da su sve ostavili te mole, neka ih sve bez oklijevanja iskorijene s njihovim porodicama. Zapovjednik smeten i ganut, ne učini im nikakva zla, nego se povrati natrag.

Kad je došao u Varšavu novi namjesnik gjeneral Kotzebue, prestadoše ubistva i zatvori. Još jedared Ruska će se vlada segnuti za kovarstvom i prijevarom. Varšavski službeni List objelodani, da nije bila namjera vladina nanijeti štetu vjeri unijata; nego samo, da ona hoće pročistiti njihov obred i potpomoći napredak Rutenske narodnosti. Odma izatoga jedno izaslanstvo

Siedleckih seljaka prispje (17 ožujka 1874) u Varšavu, te se predstavi namjesniku, da govori za svoju stvar. Kotzebue, navodeći dekrete papinske i bule, gotovo da ih ne uvjeri, da Ruska vlada gleda samo potkrijepiti njihovo sjedinjenje s katoličkom Crkvom. Ta dobra čeljad stane tada moliti namjesnika, neka se zauzme, da se pozovne natrag njihov biskup Kuziemski; no im on odgovori, da je to nemogućno, jer je Kuziemski bolestan: ali da će sâm nastojati, da drugoga uzimaju biskupa. Izaslanstvo dometnu: „Ne, mi ne ćemo careva biskupa, nego Sv. Stolice, te molimo, da nam se dopusti poći k caru pak u Rim. Tamo ćemo kazati sve; car će nas bez sumnje slušati te će uslišati naše molbe; u Rimu ćemo pak doznati dopušta li Sv. Otac ove reforme u obredu; pa, kad nam on reče, da to ne udi vjeri, mi ćemo primiti ove promjene". Namjesnik tada izjavi, da im ne će ni u kakvom slučaju dozvolit poći u Rim; niti, da će moći, bez naročitog ovlaštenja careva, dati dopust da pogju u Petrograd; svakako, da će stvar donijeti do znanja caru. S time izaslanstvo bude otpušteno. Kotzebue pošalje molbu unijata u Petrograd, a odonuda dogje ovaj odgovor: „Sva je vaša tražba potka laži: neka se postupa prema datim naredbama".

Iz zagogja ćemo ovgje pomenuti encikliku od 3 svibnja 1874 Pija IX Rutenskim biskupima. Pošto je Sv. Otac spomenuo odluke apostolske Stolice o Grčkom obredu te ih nanovo potvrdio ujedno s kanonima Zamošćskoga sinoda, a što se tiče izgovora Kelmskih izdajica, da je Ruska vlada ciljala samo na čišćenje obreda, odgovara ovako: „niti ima kakove vrijednosti ono, što se dodaje s namjerom prijevare, a naime, da se takove liturgjične novštine hoće, eda se pročisti istočni obred i povrati svojoj iskonskoj cijelosti, budući da liturgjija Rutena ne može druga biti nego ona, što su je postavili sveti Oci Crkve . . . Ako su se u toku vremênâ uvele neke razlike, to se nije zbilo bez savjeta Rimskih papa; s druge strane tê su osobito uvrštene s namjerom, da se predohrani Rutenski obred od svake

natruhe jeresi i raskola; pa i stoga da se ovim načinom bolje i otkrivenije ispolje katolički dogmati, na obranu prave vjere i boljinka duša. Čega radi pod prijevarnom isprikom, da se pročisti obred te da se povrati na svoje iskonsko stanje, nema se drugo na oku nego namjestiti pruglo vjeri Kelmskih kršćana, koje bi zlopaki ljudi htjeli istrgnuti iz krila Crkve, pa dati u naručje jeresi i raskolu".

Ove iste godine, došavši car Aleksandar u Varšavu, seljaci Kelmske dijecese, u svojoj prostodušnosti obmanjujući se svegjer o ličnim osjećajima autokrata, predadu mu predstavku, koja je imala mnoge tisuće potpisa. U ovoj, s riječima, što svjedoče o poštenju i prostodušnosti njihovoj, oni ispoljavaju caru svoju nekolebljivu vjernost, te ga mole za svoju vjeru: „Mi, govore, potpisani seljaci sjedinjenog obreda, bijasmo sveudilj, jesmo te ostajemo najvjerniji podanici Tvoga Veličanstva carskoga . . . mi se uzdamo u Tvoju pravdu, blagodušni care, te se zato utječemo s ufanjem Tvome prijestolju. Mi unijati Kelmske dijecese, koji pripadamo jedinstvu katoličke Rimske Crkve, od koje se samo obredom razlikujemo, uvijek smo imavali biskupe potvrgjene od Njegove Svetosti. Sada je naša dijecesa obudovljela, a sadašnji upravitelj dao je propise sasma suprotne našemu obredu: radi čega, u nekim mjestima, prolila se krv. Mi ljubimo svoj obred, te kako smo ga primili od svojih otaca, tako hoćemo da ga naručimo našoj djeci, pa da bismo morali, zaradi toga, izdržati najkrvavija iskušenja. Molimo zato ispred Tvoga prijestolja, presjajni gospodaru, da nam se da dijecesi biskup potvrgjen apostolskom Stolicom, i da se nitko ne usudi staviti ruku na naš obred. Sve zlo, što nas dosele zadesilo, zaista se počinilo bez Tvoga znanja; pošto, tko ima toliko nevjernika u svojim državama te svakome dopušta hvaliti Boga po svome uvjerenju, to ne može se sumnjati, da bi dopustio tlačiti kršćane-unijate. To mi vjerujemo, pa mećemo pred Tvoje noge ovu molbu". Vajme! nade ovog dobroga naroda bijahu samo jedna tlapnja.

Car, preko namjesnika Kotzebua, dade razumjeti Kelmskim unijatima, da njihove molbe ne mogu biti uzete u obzir: stoga da im treba slušati Popiela te se pokoravati njegovim naredbama.

Sada Popielu nije drugo ostajalo nego sakupljati potpise dijecesena, te moliti cara, neka primi Kelmsku dijecesu u krilo narodne Crkve. Njegovi agenti stanu obilaziti župe. Najprije bi se obraćali mjesnom župniku, pa ako bi ga našli popustljiva, činili bi, da on sam utiče na župljane. U suprotnome slučaju, sami bi opremali posao kovarno i perfidno. Stupali bi u odnošaj s pijanicama i drugom nevaljalom seoskom čeljadi, pa s pomoću rakije, i pod izgovorom, da treba šiljati caru predstavku vjernosti, jagmili bi njihove potpise ili bolje, u većini slučajeva, njihov križ. Takovi potpisi predstavljali su svukoliku župu. Mjeseca svibnja 1875 godine predstavke budu poslane u Petrograd. Malo izatoga, jedno odaslanstvo, sastavljeno od dvojice svjetovnjaka svake župe, od dekanâ gubernije Lublinske i Siedlecke, od Popiela, sa njegovim koncistorom, ode u Petrograd, da proslavi sjedinjenje Kelmske dijecese s Ruskom Crkvom. Puk je groza poduzimala te je sa prezirom gledao izdajice; ali su čete, što bijahu razmješćene po svoj Kelmskoj dijecesi, zauzdavale duhove. Otpadništvo bješe već dovršeno: Popiela učine „pravoslavnim" biskupom Lublinskim, a Rusija kroz svoja glasila, navijesti Evropi, da su se Kelmski unijati *voljno* združili s Ruskom Crkvom[15].

---

[15] Cf. Lescoeur O. c. II, p. 312—411; Pelesz II, p. 849—874. U Rusiji kao da sustav hoće ostati uvijek isti. Car Nikola II nije lično neprijatelj katoličkoj religiji. On je pobožan Sv. Anti od Padove, — tome Latinskome Svecu od XIII vijeka. Godine 1895 poslao je 1000 franaka milostinje njegovoj kapeli, a ove godine (1897) prvoga siječnja, otpravio je ovaj telegram, u Francuskome jeziku, starešini Paduvanskoga manastira: „*Tsarkoe-selo, Palais. 434. 47. 2, 30. — Permettez-moi de faire les voeux les plus ardents pour vous et tous ceux qui ont le bonheur d'entourer les reliques du saint, auquel je demande sa puissante protection, pour l' année qui commence*". Trajanje sustava, bojimo se,

Poljski ustanak 1863 godine dade priliku Aleksandrovoj vladi, da postupa okrutno proti Latinskoj Crkvi.

Prvi znakovi političke uzbune pojaviše se 1861. Dne 24 veljače bi objavljeno, da će sutra na obljetnicu Grokovske bitke, onoga spomenitog dana, kada su 1831 godine Poljaci, zaustavili Ruse ispred Praških vrata[16], puk, na čelu mu svećenstvo, poći u ophodu na bojište, da moli za mrtve. Knez Gorčakov, Varšavski namjesnik, bješe telegrafično zaiskao uputstva iz Petrograda, pa mu bude odgovoreno, da bi mogao i ne spriječiti naumljenu manifestaciju. Naloga svijeta bješe neizmjerna, puk pjevaše crkvenu pjesmu *Swieti Božje:* sve je išlo u redu. Odjednom pukovnik Trepov, zapovjednik policije, sa dvije konjaničke čete oružnikâ, napadne bezoružano mnoštvo. Više od četrdeset osoba bude ranjeno, od kojih dosta smrtno. Dva dana

da se ne će pretrgnuti. Ukaz od prosinca prošavše godine (1896), koji naregjuje općeniti popis pučanstva, sa obaviješću narodnosti i vjere stanovnikâ, prema onome kako koji od stanovnika to izjavi, dade priliku prokuratoru Pobjedonoščevu, da otpravi tajna uputstva činovnicima popisivanja u gubernijama Lublina i Siedleca, gdje se nalazilo starih unijata: prema kojim uputstvima morale su se krivotvoriti izjave ovih unijata, što se tiče vjere, te ih svakako upisati kao „pravoslavne". Megjuto su popisači, koji gotovo svi bijahu pučki učitelji, pod rubrikom: *vjeroispovijest* upisivali unijate s ova četiri slova: *prav.*, — pokraćena riječ *pravoslavni* (službene religije); mučeći se, da im kažu, da su ta četiri slova skraćenje riječi *pravovjerni*. Unijati ne dadoše se prevariti; nego prosvjedovaše govoreći: *Mi smo Rimokatolici;* naša je ženidba blagoslovena u Galiciji; naša djeca nisu krštena u *cerkvi* (tako Poljaci zovu Ruske crkve, a one katoličke zovu *košciolj*): *tak nas zapisuj.* Bilo je zaradi toga neredâ, i malo ne pobunâ, osobito u kotarima Vlodava, Biala, Radzyna i Janova; a *Petrogradske Vjedomosti*, organ kneza Ukhtomskoga, tvrgjahu, da izvor tim neredima valja tražiti u tajnim uputstvima, što su otposlata agentima popisivanja. — Od tih istih uputstva neka su dopala šaka unijatima, te im je *Kurier Poznanski* donio tekst.

Tako su, kada je bio općeniti popis Ruskoga pučanstva 9 veljače 1897, svi Podoljski unijati, koje, 11 (23) svibnja, službenim aktom, na silu sajediniše sa Rusko-pravoslavnom Crkvom — te su stoga službeno pravoslavni, — izjavili, da su *Rimokatolici. (Revue de l' Orient Chrétien,* 1897, p. 42. 76. 109).

[16] Jedan od podgragja Varšavskih.

poslije kozaci jurišaju na jedan sprovod, pa kidišući sabljama na svećenike i vjernike, provale uzagrepce u crkvu Brnardinā (Franovaca), goneći mirno mnoštvo ljëpo do podanka oltarā. Istog dana, dok su članovi poljodjeljskog družtva izlazili iz dvornice svoje palače, jedan odio pješaka dočeka ih hicima iz pušaka. Pet osoba mrtvih pade na zemlju, a više od šezdeset bi ranjeno. — Otada strašno kipljaše u srcu naroda.

Megjuto liberali, kojima nije bilo stalo ništa za vjerom, opadahu Sv. Stolicu, govoreći, da Rim ne samo što se nije starao za duhovnu korist toga naroda, nego da nije nigda ništa učinio, da priskrbi slobodu Poljskoj Crkvi. Na to se žalio Pio IX u poslanici pisanoj 6 lipnja 1861 godine nadbiskupu Fialkovskomu; pokazujući koliko su lažne te glasine. Papa, pošto je spomenuo kako su se i za vremênā Grgura XVI slična opadanja pronosila, ispriča vas niz pregovora izmjenjenih izmegju Sv. Stolice i Ruske vlade, te obećanja od ove učinjena: ispriča brige, što ih je Rim vodio, da bi vjernicima bilo slobodno općiti sa Sv. Stolicom; da bi carski prokurator bio uklonjen iz biskupskih koncistora; da bi katolici, bez ikakve prepreke mogli se utjecati svojim crkvenim sudovima; da bi parnice mješovitih ženidbi bile podvrgnute biskupskoj vlasti, a obzirom na takove ženidbe, da bi se primile u Ruskom carstvu odredbe izdate od Sv. Stolice za Ugarsku i ostale zemlje; da bi se ukinuo zakon, koji odregjuje za takove ženidbe, da su samo onda one valjane, kad ih blagosovi svećenik Ruske Crkve; da bi se uništile naredbe štetne manastirima i njihovu saobraćaju s Rimom; napokon, da bi se svećenstvu povratila njegova dobra. — U istoj poslanici Pio IX pripovijeda, kako bješe začeo najljepše nade, kada se popeo na prijestolje Aleksandar II, koji još od svoje mladosti, a osobito za svog boravljenja u Rimu, bio se pokazao blagonaklonjen katoličkoj vjeri; pa, kako je u više mahova, naosob 1857 godine, molio carsku vladu, neka bi se uklonile sve prepone, što smetahu opskrbiti biskupsku stolicu Kelmsku, te da je iskao, neka se gjaci tē

Crkve mogu slati, kao prije 1831 godine, na katoličku Varšavsku akademiju, namjesto na Grčko-Rusku universu; kada je pak stekao tužno uvjerenje, da svi njegovi napori ne koriste ništa, te da su čak ostale zaludne molbe, što ih, preko svoga vanrednog izaslanika, bješe prikazao caru, to da je on jednom novom prijateljskom poslanicom, na početku 1859 godine, htio spomenuti caru, da je on sam obećao, da će urediti dolično u svom carstvu posle katoličke Crkve.

U očima Ruske vlade ova poslanica Pija IX bješe jedno zločinstvo. Papi trebaše mučati, trebaše mu pustiti, da se raznose klevete protiv Sv. Stolice, te ih potvrditi mučanjem.

Na 25 rujna umrije nadbiskup Fialkovski. Pred što će izdahnuti potpiše, sa svim biskupima carstva, spomenicu, koju je valjalo predati namjesniku. U ovome spomeniku Poljski biskupat očituju, da od devet stoljeća katolička vjera tvori cjelokupni dio Poljske narodnosti, te da je ona najskupocjenije nasljedstvo njihovih otaca, suštavstvena potreba narodu i nužna stihija njegovu napretku. Očituju svoje kajanje, što su sami, protiv glasa svoje savjesti i protiv svoje dužnosti katoličkih biskupa, primali otpise od vlade suprotne zakonima Crkve — kao nažalost što bjehu učinili i njihovi prethodnici. Sada, pošto za to ispaštaju, ištu ukinuće članaka kaznenog i ženidbenog svodnika[18], što stoje u protivarječju sa propisima katoličke Crkve. Ištu još napose, da se ukloni naredba od 28 svibnja 1860 godine, kojom bješe ponovljena zabrana primati na ispovijed nepoznate ličnosti, kao i drugu kojom se sprečavalo propovijedati o dogmama i objelodanjivati pastirske poslanice. Traže suviše, da Crkva ostane slobodna u upravljanju svojih dobara, i da joj se ne brani odgajati pitomaca koliko ona vidi, te držati toliko redovnika koliko se njoj čini potrebito. Mole takogjer, da od dohodaka, što ih je vlada uzela katoličkoj Crkvi, bude do-

[17] *Esposizione documentata*, Doc. 55, p. 168—174.
[18] Vidi Pogl. I, c. XII, p. 399 sqq.

značeno starim ili bolesnim svećenicima barem toliko, da mogu živariti. Zahtijevaju na kraju, da prestanu prepreke slobodnome saobraćaju biskupâ sa Sv. Stolicom, da se opozovu naredbe, što uskraćuju opravljati trošne crkve, te da se povrati sloboda prognanim ili utamničenim svećenicima[19]. — Namjesnik, knez Lambert, ne htje primiti ovog spisa i poslati ga caru. — Obavjesti ipak on sam za stvar u Petrogradu, a car je imao srce opremiti u Rim jednog odaslanika, sa molbom na papu, neka opomene Poljake na umjerenost i pokornost. Ali s istim brodom putovaše u Rim i jedan Poljski poslanik, koji je nosio papi prijepis spomenice, o kojoj smo govorili. Poljski poslanik predoči Sv. Ocu potrebu prosvjedovati proti postupanju Ruske vlade[20]. — Pio će IX upotrebit još druga sredstva, pa će na koncu prosvjedovati.

I katolički biskupi u Rusiji, sa svojim predstavnikom, Mohilevskim nadbiskupom, 30 siječnja 1862 godine, predadu caru spomenicu, u kojoj su se žalili na teška bezakonja, što snosi katolička Crkva u Rusiji zbog zakona i naredbi, štono bijahu u snazi, i zbog načina, kojim se izvršivahu. Podsjećahu cara: kako je zabranjeno graditi nove crkve i kapele, pa i moljnice u zasebnim kućama, zabrana, što se proteže i na opravljenje porušenih crkava; kako je zakraćeno i biskupima primati, bez vladine dozvole, u krilo katoličke Crkve Židove i Muhamedovce obraćene; kako su katoličkim školama nametnuti raskolni učitelji; kako su biskupima saopćivani spisi i poslanice Sv. Stolice samo u izvacima, a nikada u cijelosti; kako je spriječeno biskupima dopuštati mise, bogoslužbu, podjeljivanje sakramenata javnim ili zasebnim crkvama, bez vladina privoljenja. Nato smjerno moljahu, da se ova i još druga bezakonja uklone[21].

---

[19] *Esposizione documentata*, Doc, 56, p. 175—177.
[20] PICHLER II, p. 276. Cf. LESCOEUR II, p. 26.
[21] Cf. BALAN II. p. 609; PICHLER l. c.

O smrti nadbiskupa Fialkovskoga, namjesnik Lambert, strogom objavom zabrani ma kakve biljege narodne tuge, molitve, provode. Govoraše, da su katolički svećenici ponukaoci bune, propovjednici mržnje protiv vlasti, licumjeri oni i puk, da se hinjenom pobožnošću sakupljaju moliti. Te smjesta objelodani surovu odluku vojničke uprave, zabranjujući uopće sprovode, kojima bi učestvovalo mnogo čeljadi, a to baš kada je imao biti sprovod nadbiskupu.

Dne 14 listopada proglašeno je opsadno stanje u svoj Poljskoj, koja tim načinom bude skučena pod marcijalni zakon. Za sutradan već bješe navij eštena pogrebna služba na obljetnicu smrti Kosciuszkove. Dok je mnoštva dupkom bila puna crkva, čete zapreme vrata, ne dajući izlaziti nego ženama i djeci. Vas ostali svijet zatvore od jedanaest pred podne do zore sutrašnjega dana.

Tada će vojnici jurnuti u crkvu, bacajući na zemlju jednog svećenika, koji mišljaše, da ih može sustaviti noseći u ruci presveti sakramenat: ali oni svetu Oštiju zgaze; pak kidišu sa kundacima od puške na žene, što ne htješe izaći, isprevrnu mrtački odar, razbiju klupe, obešćaste i oštete oltare. Biše oskvrnjene još druge dvije crkve. U gradu pak vojnici, pravi divljaci, ulazili bi u kuće, tamanili sve, zlostavljali i ranjavali čeljad. Više od dvije tisuće osoba bude zatvoreno i odvedeno u tvrgjavu. Bješe tolik slijepi bijes te su bili uvrijegjeni i Rusi, viječnici i savjetnici. Bio je brutalno zlostavljen i jedan Inglez, Gospodin Mitchell, koji se nalažaše u Varšavi. Sam namjesnik Lambert ijedio se i stidio za toliko varvarstvo, te prekori vojnog zapovjednika Gerstenweiga. Ovaj se zato uvrijedi, a Amerikanski dvoboj odluči megju njima: gjeneral Gerstenweig sâm se usmrti. Lambert zaište te dobije svoju ostavku[22].

U malo dana bude utamničeno sto i šezdeset svećenika, a 13 studenoga uhvate i kapitulskog vikara Bialobrzeskoga, te

[22] Balan II, p. 605 sq.; Lescoeur II, p. 27 sq.

ga zatvore u tvrgjavu. Bješe sa sobom uzeo Brevijar, ali mu ga odnesu[23].

Kakvo bijaše zločinstvo ovog osamdesetgodišnjega starca? — Poslije počinjenih obešćašćenja, on bješe dao zatvoriti crkve u Varšavi, imenovavši povjerenstvo, koje je imalo da ispita, što se dogodilo pri navali vojništva. Vlada ga zato ne htje priznati vikarom, te naloži, 12 studenoga 1861 godine, kapitulu, da preduzme novi izbor. Niti se ona zadovolji time samo, nego sutradan zatvori vikara i neke od povjerenstva njime imenovana. Presvijetli Deckert, koji bješe koadjutor pokojnome Fialkovskome, izloži vladi razloge valjanosti izbora Bialobrzeskoga, te na ime kapitula izjavi, da novi izbor ne bi mogao biti. Vlada tada prinudi vikara na odreku; ali kapitul odgovori, da ne može primiti odreke date u tamnici. Deckert htio se posavjetovati sa Sv. Stolicom, a vlada mu ne dopusti; dapače pokaza se prama njemu toliko oštra i tvrda te je prelat obolio, i poslije dva dni umro. Sljedovahu brojne osude, a Poljski dnevnik *Czas*, u broju od 22 prosinca (1861), donosio imena dvanaest svećenika osugjenih na zatočenje u Sibiriju. Vikar Bialobrzeski bude osugjen na smrt; pak „carskom milošću" u tamnicu u jednoj tvrgjavi. Vlada objavi, da je on rekao, da se zatvore crkve, ne bi li s tim spriječio pjevati zabranjene pjesme. Ako je ovo istina, opaža istorik, u koga smo uzeli ove vijesti, to bijaše bezdušna odsuda; ako je ovo lažno, bješe novo bezakonje lagati, eda se oduzme nevinomu, da ga njegovi štuju[24].

Vlada predloži tada Sv. Stolici, za nadbiskupsku stolicu u Varšavi, Sigismunda Felinskoga, koji je bio profesur logike i filosofije u crkvenoj akademiji Petrogradskoj? Kada je papa potvrdio imenovanje, izabranoga posveti u toj prijestonici 26 siječnja 1862 godine, Zylinski, nadbiskup Mohileva.

---

[23] LESCOEUR II, p. 34 sq.

[24] BALAN II, p. 607 sq.

Činilo se sada, da će stvari krenuti na bolje. Car obavijesti Vatikan „da je odstranjena svaka smetnja, da se pošalje jedan papinski poslanik sa sjedištem na Petrogradskom dvoru". Ovo bješe samo zamazati oči papi. Hele to obveseli Pija IX, te piše, 20 veljače 1862 godine, Felinskom opominjući ga, da brani „sa energijom i postojanstvom stvar Isukrstovu, vršeći revnosno sve dužnosti dobroga pastira". Preporučuje mu, nek se stara po svaki način udaljiti nedaće, što prijete Poljskom narodu, nek podsjeća svećenstvo, da se opominje svoga poziva, odbjegavajući one stvari, što ne dolikuju njegovoj službi, da nastoji svim mogućim načinom priskrbiti milost svećenicima i svjetovnjacima zatvorenim ilí zatočenima zbog posljednjih dogogjaja u Poljskoj; napose pak, da se zauzme svim svojim snagama, da izbavi „onoga časnoga i dostojnoga svake hvale čovjeka", koji je bio vikar dijecese, a sada čama u tamnici[25].

Papa bješe izabrao ličnost za Petrogradsku nuncijaturu; ali Ruska vlada nije nigda mislila ozbiljno primiti predstavnika Sv. Stolice. U isto doba, kada je govorila, da želi apostolskog nuncija u Petrogradu, ona je još jednom narušila konkordat: budući da je 8 siječnja 1862 godine, unatoč uvjetima u njemu sadržanima, imenovala povjerenstvo za bogoštovlje i javnu nastavu u Poljskoj. A dok je kardinao Antonelli tražio dokazati Ruskom ministru u Rimu, kako, da se omogući zvanje nuncijevo, trebaše ukloniti prepreke slobodnom saobraćaju biskupâ s Rimom i sa predstavnikom Sv. Stolice, što bi sjedio u Petrogradu, ministar, u ime vlade, izjavi, da je nemoguće mijenjati ili ukidati postojeće zakone. Antonelli je isticao tvrdeći i dokazujući nuždu slobodnog saobraćaja nuncija s biskupima u crkvenim poslovima; no bi uzalud, te se Rim morao dosjetiti, da Rusija ne će *nuncijature*, u pravom značenju ove riječi; no da bi najviše primila nuncija imenom, koji bi mogao općiti s carskom vladom, ali o katoličkoj Crkvi ne bi morao

[25] *Esposizione documentata*, Doc. 62, p. 187—189.

znati nego onoliko i onako, kako bi se svigjalo samoj vladi obavješćivati ga.

Katolička je Crkva svejednako trpjela u Poljskoj. Nadbiskup Felinski, koji bješe član državnog vijeća u Varšavi, videći žalosne naredbe i okrutnosti, što su se upotrebljavale, htio da se odreče te službe. Veliki knez Konstantin, namjesnik kraljevstva, dok je primio odreke petorice drugih članova, odbije onu nadbiskupovu; suviše brzojavi na sve strane, da je Felinski ostao savjetnik, i pokraj odreke nekih drugih. Vlada hoćaše time pokazati Evropi, da se na koncu sa Poljskom nije postupalo zlo. Nadbiskup nanovo prikaže odreku, potkrepljujući je činjenicama okrutnih naredbi izdatih proti Poljacima. Biše uzaludne sve pletke, da bi ga odvratili od te odluke. Veliki knez prijetio naprazno; reče, da car nije htio da se primi odreka; a nadbiskup pisa caru, moleći ga, da je primi, privodeći mu razloge, što su ga prinugjavali na taj korak. U pismu je osugjivao upotrebljavane načine, da se uspostavi mir u Poljskoj. „Teče krv — govoraše — a teško pritješnjavanje ne zadaje straha, nego uveličava srdžbu". Nato svjetovaše cara, da drži Poljsku dinastično ujedinjenu s Rusijom, ali da joj da slobodu: na ovaj način, da će prestati rat te se postići stalni i pravi mir. Dodavaše jošte, da će biti „više veličine u blagosti, što se ispred pokolja zaustavlja, nego u nasilju, koje čini pustolinom jedno kraljevstvo". — Aleksandar primi odreku; ali bude zakazano nadbiskupu, da više ne dolazi na Dvor.

Pio IX, u alokuciji od 12 ožujka 1863 godine, tužio se na „čemerno stanje Poljske". Izatoga pisa (22 travnja 1863) caru krasnu i prostodušnu poslanicu, braneći stvar Poljsku. Govoraše Aleksandru, da se ne čudi „ako usred preteških nedaća, kojima je izvrgnuto kraljevstvo Poljsko, usred manifestacija živog zanimanja, štono ga narodi i vlade poklanjaju budućnosti tog naroda", i on „dirnut takovim i tolikim ponovljenim nedaćama", obraća se k njemu „da svrati njegovu blagovoljnu pažnju na glavne uzroke sadašnjih pokreta i na

ustuke, za koje misli, da su najpodobniji staložiti duhove, duboko uzrujane ljutom i upornom borbom". „To Nam — nastavlja papa — zadaje dužnost apostolske službe; to ište ljubav Naša spram blagorodne Poljske narodnosti; to hoće samo zanimanje naše spram Vašeg Veličanstva i spram napretka i mira vašeg carstva. Neka, dakle, V. V. dopusti, da glasom istine i pravice, glasom odvojenim od duha prijevarnoga i od svakog ljudskoga i političkoga interesa, obavjestimo Vas, na kojim činjenicama osnivaju se besprestane tužbe toga zlosretnog naroda, te Vam obnovimo još jedared Naše molbe i podsticanja: jer Nas jako muči misao, da se ne bi prikazali krivi pred neumoljeni sud Božji, kad bismo ih zanemarili.

„Veličanstvo, teško nam je pomenuti; bješe tek potpisat ugovor podjele Poljskog kraljevstva, a jaka oporba diže se u spojenim oblastima na štetu katoličke religije, te proslijedi, u kratkim razmačicama prividnog umira, u susljednim godinama. Ne ulazeći u žalosno opisivanje izdržanih tegoba od svećenstva i vjernika obadva obreda, dostajat će V. V. da se spomene mnogobrojnih dostavjernih isprava, što su izdavane pokadšto pod vladanjem vaših prethodnika te koje napominju svaki čas otimačinu skoro posvemašnju dobara svećenstva, dokinuće premnogih manastira jednoga i drugoga spola, proglašenje zakona protivnih vlasti biskupâ i disciplini Crkve, prijetnju preteških kazna protiva šiteljima katoličke religije, pletke i napinjanja, da se primoraju, pa i silom, milijuni Rutena, da ostave vjeru svojih otaca, pljačku nebrojenih crkava katolicima, da se dadu na porabu i u posjed raskolnicima, prinugjavanje, da se odgoji u državnoj religiji vas porod od mješovitih ženidba, uskratu saobraćavati izravno s apostolskom Stolicom, na koncu povorku tolikih drugih naregjenja izdatih na štetu jedinstva katoličke Crkve i na smutnju savjesti vjernikâ.

„Sve ove mjere, preduzete sa štetom katoličke religije, toliko su nesnosnije morale se pojavljivati u očima Evrope, koja im je žalila razvijanje, i Poljske, koja im je osjećala i iskušavala

težinu, koliko raniji i jasniji bijahu dogovori i ugovori svečano učinjeni od vaših prethodnika u vrijeme postupnih dioba i podjela kraljevstva, a naročito onaj Varšavski, učinjen 18 rujna 1773 godine, i drugi Grodanski od 13 lipnja 1793. U obadva ova ugovora carevi Rusije očitovaše svečano, uzimajući vladu nad ustupljenim oblastima Poljskim, da će Rimski katolici obaju obreda ostati u onome stanju, u kom se tada nalažahu, a naime, u istome slobodnom vršenju bogočasti i discipline svoje, sa svima i pojedinim crkvama i dobrima crkvenim, što su posjedovali u času svog prijelaza pod Rusku vlast; *obričući* novi car *neoporecivo za se i svoje nasljednike*, da će čuvati *neprestano* pomenutim Rimskim katolicima obaju obreda mirni posjed povlastica i dobara crkvenih, slobodno vršenje njihove vjere i discipline, zajedno sa svima pravima, što su s njome spojeni, prosvjedujući, na kraju, da ne će niti car, niti njegovi nasljednici vršiti nikada carska prava na škodu katoličke Rimske religije obadva obreda u zemljama došavšim pod Rusko gospodstvo". — Ovgje papa napominje kako je Sv. Stolica svakad dizala glas proti povredama ugovorâ, te „objavljivala katoličkome svijetu uzdisaje jednog naroda usiljavana, da ostavi svoju vjeru, dok je on molio, da ga puste slobodna u njegovoj katoličkoj vjeri": koji narod inače nije nigda zakratio poštovanja Ruskim vladarima; „šta više — nastavlja papa, — treba i to kazati, da je popustljivost i dugotrpljivost katkada došla dotle, te je može biti proizvela kojekako čugjenje u onima, koji nisu poznavali razlogâ umjerenomu i uzdržljivomu ponašanju, a u isto je vrieme izvrgavala neprilici davnašnju predanost štovanja Poljske spram ličnosti Rimskog prvosvećenika". A pošto je istaknuo, koliko su učinili pape njegovi prethodnici pa i on sam za Poljsku, nastavlja s ovim riječima: „Ali sve ove Naše skrbi, kao i one naših prethodnika, ostaše, pretežnim dijelom, bezuspješne, te danas valja žaliti posljedice, što su, od sustava tako pogubna i tako suprotna duhu katoličke Crkve, potekle na štetu crkvene discipline u jednom dijelu svećenstva, i svje-

tovnoga i redovnoga. Oduzimajući Crkvi sad jedno sad drugo od njenih prava, lišavajući polagano svećenstvo njegovih dobara i sloboština, udešavajući nastavu sa zavodima i sveučilištima škodljive nauke, preuzimajući u duhovnim zavodima ili na vladinim povjerenstvima vlast ili jurisdikciju spadajuću, po božanstvenom pravu, Rimskome papi i dotičnim biskupima; sprečavajući redovnicima dopisivati sa vrhovnim starešinama i primati njihove pohode; a nadasve postavljajući zid razdijeljenja izmegju stada i općenoga pastira, to se nije čuditi, ako se svetost vjere umalila; ako načela pokornosti i podanstva, kojima ona uči, nisu bacila duboke korijene; ako su služitelji svetišta u kojemu predjelu stali slabiti, ako su, napokon, gdjekoji, i od svećenstva, bilo svjetovnog ili redovnog, zašli od svoje dužnosti, ter učestvovali činima, što ne liče ni njihovu zvanju, ni njihovu uzvišenom značaju.

„Veličanstvo! Mi smo daleko od toga, da odobrimo, što se svećenstvo upliće u političke trzavice, i što se laća oružja, da ruši ugled vladi. Mi, naprotiv, žalimo i osugjujemo ovu činjenicu; nego hoćemo da u isti mah ispostavimo V. V. postanak i uzrok odakle izviru. Neka Naša apostolska vlast preuzme nad katolicima vašim podanicima svoj blagodatni uticaj; neka se biskupi povrate na slobodno vršenje svoje vlasti, prema svetim pravilima; neka svećenstvo opet dobije svoj uticaj na obranu i upravu puka; neka redovnici sasma zavise od svojih vrhovnih starešina; neka vjernici budu slobodni ispovijedati katoličku vjeru; pa će se tada uvjeriti V. V. da je pretežni uzrok neprestanih političkih uzbuna u Poljskoj bio religiosni pritisak, smutnja savjesti, poniženje svetih pastira, širenje antireligiosnih načela i nauka". — Poslanica završuje jednim toplim pozivom na carevo srce[26].

Aleksandar odgovori (1 srpnja 1863) u kratko, a neodregjenim i diplomatičkim načinom. Ne iznoseći ništa nasuprot

[26] *Esposizione documentata*, Doc. 71, p. 218—222. Cf. BALAN II, p. 614—619.

činjenicama privedenim od Pija IX, samo se ograničio da prigovori papinu gledištu i svećenstvu Poljskome: „Žao mi je — govori car — da mi Vaša svetost govori jedino o činima prošlosti. Vaša Svetost vidi u nekim neudovoljenim žalbama katoličke Rimske Crkve, u Poljskoj državi, isključivi uzrok neredima, što sada tište tu zemlju. Megjuto, nema zemlje u Evropi, koja bi žešće napadnuta bila od prevrata nego ona, gdje katolička Rimska Crkva vrši neograničenu vlast: treba dakle zaključiti, da su zlu drugi uzroci". Jedan od ovih uzroka, po caru, „jest savez služitelja vjere sa pristalicama neporetka, koji podrivaju društvo". Na koncu car uvjerava, da je svagda spravan primiti apostolskog nuncija; ako se pak stvar još nije mogla obistiniti, treba pripisati „smetnjama nezavisnim od njegove volje"[27].

Da bi ukrotili Poljake i Litavce pošalju dva gjenerala, koji ostaviše čuveno ime, što će zvečati u povjesti koliko ono Nerunovo i Domicijanovo. Berga poslaše u Poljsku, a Muravieva u Litvu. Jedan i drugi bez oklijevanja otpočeše pokolj gragjana. Na čast istini valja reći, da ono što je bilo učinjeno u ime Bergovo, učinio je prije knez Čerkaski, kojim imaše svukoliku vlast u ruci, a imao je u Petrogradu naslon Nikole Milutina, koji tada bješe svemoguć.

Ruska vlada bješe prvo izjavila, da „liječnici i svećenici ne će biti uznemireni, noseći ranjenima pomoć svoje službe"; no Muraviev izda odma proglas, kojim je naregjivao, da se „*plemići i svećenici, za koje bi se sumnjalo, da su malo nakloni Ruskoj vladi*" ukrote i sude svom oštrinom marcijalnog zakona; a obznanjivao je svećenike, osobito župnike, starešine manastirâ, „da svaka naklonost pokazana buniteljima, bilo čitanjem prevratnih proglasa u crkvama ili vani, bilo makar kakvom stvari ili *religiosnim obredom*, bit će sugjena kao zločinstvo veleizdaje te kažnjena svom oštrinom ratnog zakona:

[27] Lescoeur II, p. 118 sq.

što su primorani silom od bundžija, *ne će služiti za ispriku svećenicima*, jer se sluge oltara nemaju zastrašivati grožnjama". Niti je bolje govorio i radio Berg u Varšavi. Uhvativši kapucina Konarskoga, koji, prognat iz Poljske, bijaše se vratio, da nosi religiosne pomoći Poljskim borcima, osudi ga na smrt, uskrativši mu, kao i drugim osugjenima, religiosnu utjehu u posljednjem času. Nadbiskupu Felinskomu, koji se na to tužio, veli se, da je odgovorio veliki knez Konstantin, da su se Poljaci rotili i na vješalima, a da u tvrgjama ima dosta Ruskih popa, tko bi hotio duhovne pokrepe. Konarski bude obješen; te bi zanijekano dopokon i njegovo tijelo nadbiskupu, koji ga iskao, da ga pokopa u svetom mjestu. Nadbiskup tada izjavi, da Konarski nije mogao biti osugjen, što je podjeljivao sakramente i duhovnu pomoć Poljacima u pogibli života, te zaprijeti, kad bi se slične stvari ponovile, da bi obustavio Božju službu u svoj pokrajini.

Felinski spočetka bješe nastojao smirivati uzbugjene duhove, bješe povratio bogoštovlju crkve obešćašćene Ruskim vojnicima, bješe odvraćao svoje stado, da ne zlorabi vjere u ciljeve političkih manifestacija, bješe zabranio pjevati rodoljubne pjesme u crkvama. Ali, što je objelodanio onaj spis svetog Oca, koji smo naprijed spomenuli, postojanstvo, kojim se sada opirao novim kinjbama vlade na religiosnom polju, i napokon jedna poslanica, kojom je molio cara, da učini kraj tolikome izgubu te dâ pravicu zlosretnim Poljacima, odlučiše njegovom sudbinom. Bi mu naloženo da dogje u Petrograd.

Praćen vojnicima, presvijetli Felinski krenu se iz Varšave 12 lipnja 1863 godine, pošto nego je poslao u Rim izvještaj o svemu onom, što se dogodilo. Varšavski vikar naredi crninu u crkvama, i zabrani zvoniti u zvona; ali dvaestak svećenika, što su proštili vjernicima taj nalog, kao buntovnike zatvore. — Felinski bude otpravljen na granicu u Jaroslov, a spriječe mu općiti sa svojim klerom. Sva se Evropa lecnu. Na tužbe podnesene ministru Gorčakom, ovaj odgovori: da se nad-

biskupom postupa sa svim obzirom; no da je krivac, što se odrekao službe državnog Savjetnika, i što je pisao caru u prilog Poljacima.

Nadbiskup Felinski, pred što će se dijeliti iz Varšave, bješe imenovao nasljednikom za upravu dijecese svog pomoćnika presvijetlog Rzewuskoga, u slučaju, kad bi morao biti zatvoren ili izgnat. Predvigjajući pak, da bi i ovoga mogao zadesiti isti udes, bješe naznačio svojim slučajnim nasljednicima kanonike Szczygielskoga i Domagolskoga. Čim je on bio zatočen u Jaroslav, knez Čerkaski, urednik bogočašća u Varšavi, naredi (24 travnja 1863) kapitulu, da pretrgne svaku prepisku s njime: „. . . Njegovo Veličanstvo — ovako je glasilo pismo — udostojalo se[28] pripoznati, da se presvijetli nadbiskup Felinski ne može odsele ostaviti na čelu arhidijecese Varšavske, te je dosljedno isto Njegovo Veličanstvo dalo carski nalog oduzeti sasma presvijetlom Felinskom upravu Varšavske arhidijecese i pretrgnuti s njime svaku svezu, što se tiče probitaka arhidijecese". — Dneva 10 veljače 1865 godine Rzewuski bude prognat u Astrakan, grad u delti Volge, kod Kaspiskog mora; a malo pozatim (1867) dva njegova nasljednika Szczygielskoga i Domagolskog zatoče u Sibiriju[29].

Presvijetli Felinski oslagjavao je čamu svoga progona pišući knjige bogoljubnog razmatranja i kršćanske filosofije. Napokon, poslije toliko godina zlopatnje, jedan parcijalni ugovor Sv. Stolice s Ruskim Dvorom, donese slobodu tome vajnome prognaniku, kome se dopusti, da ostavi Jaroslav, ali pod uvjetom, da se odreče Varšavske nadbiskupije, i da zasvagda ode iz Poljske. On ustupi mjesto jednome novome i čuvenom prognaniku, pragospodinu Hryniewickome, Vilnskome biskupu, kojega naskoro tamo pošalju, a on se povuče u Austriju u jednu prijateljsku kuću, gdje je otpravljao službu kapelana i župnika. U ovome skromnome radu svrši svoj život 15 rujna 1895.

[28] Nema riječi „milostivo".

[29] Lescoeur II, p. 132—138.

Muraviev u Vilni, pošto je bacio redovnike i duvne na put, napuni manastire, koje je prometnuo u tamnice, ne krivcima nego sumnjivima; udari velikim globama žene, što su se oblačile u crninu; svećenike i plemiće, koji nisu davali biljegâ naklonjenosti k Rusiji metne u zatvor, a njihova dobra zaplijeni, davši dijel od njih uhodama. Ratne sužnje objesi. Naredi ustrijeliti mladog kneza Platera, koji ne bješe još uzeo oružja proti Rusima. Nadbiskupu Krasinskom saopći, da je izdao naredbe, neka strijeljaju svećenike i redovnike, koji bi se našli s buntovnicima; a zaprijeti nadbiskupu svojim gnjevom, ako ne uspiše jedno pastirsko pismo u prilog vladi. Krasinski ga ne pisa, a Muraviev ga uhvati, te, premda je bio bolestan, s jednim liječnikom i svećenikom, pošlje u Rigu: odakle ga Ruska vlada zatoči u Vjatku[30].

Nije moguće ispričati dugu povorku beščinja u Litvi i Poljskoj. Što zvijerski bijes može savjetovati, sve se to učinilo. *Izloženje* Sv. Stolice ukratko iznosi ove osobite činjenice: „Posred krvavih sukoba, svećenici bijahu ili izgnani ili utamničeni ili smaknuti, zato samo, što nisu kratili pokrepu vjere ranjenicima u bitkama ili umirućima; manastiri bijahu oskvrnavljeni i obraćeni u vojnički stan; sveto ruho i crkveni nakiti postajahu plijenom kradljivaca; vrlo maleni imutak biskupâ i kapitulâ podvrgnut bi naročitim prirezima i globama za sve vrijeme opsadnog stanja u Poljskoj. U premnogim župama bijaše pretrgnuta bogoslužba, a skoro nemoguće podjeljivanje sakramenata, poradi neprekidnog zatočenja svećenstva nakraj Rusije ili u Sibiriju; a te mjere navalice preduzete protiv župnikâ otkrivahu to većma namjeru, da se htjelo navratiti cijele pokrajine na zlokobni raskol. S tom je namjerom baš gjeneral Muraviev, kad je imenovan namjesnikom Litve, preduzimao oštre mjere, da porusi sasvim Litavske oblasti: čas naseljavajući mnogim tisućama Ruskih seljaka trgovačke poslovnice i sela, koja su

[30] Balan II, p. 619—621.

bila oduzeta prognatoj ili zatočenoj gospodi u Sibiriju; čas primoravajući gragjane i puk ili živjeti kao prognanici u predalekim divljačkim zemljama ili prevjeriti vjerom. S ovom je namjerom bio se sporazumio sa raskolnim Litavskim mitropolitom, da osnuje bogoslovnu Rusko-pravoslavnu akademiju u Vilni, a sa svrhom, da može širiti vladajuću religiju; bio je navijestio raskolnom biskupu u Kalugi mjere, koje mišljaše upotrijebiti u seoskoj upravi i početnoj nastavi, da bi zatomio u Litvi katolički i Poljski elemenat; pisao je povjerljivo jednu okružnicu, da mještanska nastava ne bude povjerena katolicima, da se isturi iz škola i katehisma Poljski jezik, te da zasnuju akatolički svećenici seoske škole u interesu narodnosti i vjere Ruske. Radi ove iste svrhe raskolni je Minski biskup šiljao svećenstvu pastirsko pismo, da ono konačno ostavi Poljski jezik; a u Vilni se svetkovala kao pobjedna uspomena, dvaestpeta godišnjica žalosnog odmeta Grčko-sjedinjenih od katoličke Crkve[31]".

Svećenik Stanislav Iszora, kriv što je žrtvovao sama sebe, da spase svog župnika, bude osugjen od ratnog suda pet godina na robiju; no Muraviev dade ga vezati za kolac te ustrijeliti. Ne budući ustrijeljen prvim hicem, čini opet napuniti puške te iznova strijeljati. Druga desetorica svećenika bila je ustrijeljena ili obješena od 3 lipnja 1863 do 28 prosinca iste godine.

U drugim oblastima gjenerali-namjesnici povodili se za Muravievem: taka bješe careva volja; tako zahtijevaše javno Rusko mnijenje, a novinstvo Moskovsko podsticaše na to. Gjeneral Annenkov, namjesnik Volinja, Podolja i Kijeva bijaše blažeg značaja, čovječniji. On ne bi vješao, jer vješala u njegovim očima, bjehu prostačko mučenje u sličnoj stvari. On voljaše strijeljati s desne i s lijeve, da bi pružio pogdjekad gradiva Ruskim novinama, što su s velikom grajom tražile krvi i zaplijena.

---

[31] *Esposizione* p. 46—47. Doc. 72—79, p. 223 sqq.

U Slovitu, u Miropolju, i u drugim mjestima bi zabranjena svaka pomoć ranjenim Poljacima; ovi pače više puta bivahu zakopani zajedno sa mrtvima. Ruski popi drškahu vojnike na takova sverjepa preduzeća[32].

Stožernik vikar u Rimu naredi molitve za bijednu Poljsku; a Ruska vlada radi toga pobjesni. Iz Petrograda pisahu *Europe*, da će se Ruska vlada „sjećati toga čina i papine ljubavi k Poljacima; a po prilici će to pokazati, kada se bude spor izmegju Rima i Italije rješavao[33]". — U Petrogradu održaše riječ.

Poljski prevrat bio je zagušen u krvi. Tisuće gragjana svake ruke, vlastela i pučani, svećenici svjetovni i redovni, ljudi i žene nedužne budu odvedeni u Sibiriju. Car sad već zadovoljan, nagradit će Muravieva i Berga. Prvome pošlje viteške redove, zahvaljujući mu „na snažnim odredbama, kojima bješe polučio dobar uspjeh toliko poželjeni". Drugome, svojeručnom poslanicom prvoga svibnja 1864 godine, izražava svoju „iskrenu zahvalnost", a u znak naročite blagonaklonjenosti šalje mu svoju „sliku okvirenu dijamantima za nošenje na punjki od uniforme[34]".

Pio IX, nalazeći se 24 travnja 1864, u jednoj dvornici Propagande u Rimu, ispoljavaše svoju bol zbog nedaća, što je trpjela katolička Crkva u Rusiji. „Ima jedan vladar — on reče — veoma moćan u Evropi, ali ne katolik, koji, pod izgovorom nepametne pobune jednog dijela svojih državljana, traži potkopati do temelja, u tom dijelu svoje države, katoličku vjeru. Spriječiti te ugasiti tu nepravednu pobunu, njegovo je pravo; kao pravo što je sveto i nepovrijegjeno njegovih državljana, i ako zalutalih, ispovijedati svoju vjeru. Ne; progoneći katoličanstvo, ne utvrgjuje se vjernost zemaljskim vladaocima; vjernost je kći pravičnosti, koju katolička Crkva nameće savjesti svojih sinova, da ju iskažu cijelu svim zakonitim vla-

[32] Balan II, p. 622—623; Lescoeur II, p. 111—114.
[33] Balan l. c.
[34] Balan II. p. 623. 624.

stima. Ne samo, dakle, da je zlopako nego je i nesmotreno progoniti katoličanstvo, da se svlada buna. Ali smo sada suviše obavješteni o takovome progonstvu, koje nadilazi ono najbješnjih neprijatelja kršćanstvu . . . Molimo, dakle, braćo, da Bog prosvijetli ovog vladara! Molimo jošte, da se ti bijedni katolici, koji su otrgnuti od svojih župa i svojih kuća, te koji su vučeni u progonstvo u nepoznate krajeve, bez ikakve druge duhovne okrepe, osim društva svojih angjela čuvara, uzdrže dostojni ispovijedajući Isukrsta[35]".

Na 30 srpnja (1864) papa upravi Ruskim i Poljskim biskupima encikliku *Ubi Urbaniano*, da se potuži nanovo pred svijetom, kako se napinje Ruska vlada, ne bi li zatrla katoličku vjeru. Poklem je spomenuo ono, što je dana 24 travnja rekao u Urbanskom zavodu, megju ostalim stvarima piše: „Dä, doznali smo zacijelo, da ta vlada, odavna preneprijateljska katoličkoj Crkvi, živo želi privući sve u zlokobni raskol; a izgovarajući se novim preokretima, ljuto progoni, sa svim načinima, presvetu našu vjeru i sve katolike. Nato, ne ispunjavajući nigda potpuno nagodu s Nama učinjenu, plešući javne ugovore, što se tiču vjere u Poljskoj, izdavajući mnoge zakone i mnoge odluke sasvim protivne katoličanstvu, ta vlada nije prestala nikada zabranjivati katoličke spise, a rasprostranjavati spise, knjige, dnevnike usve i posve neprijateljske katoličkoj vjeri, vrlo uvredljive namjesniku Krstovu i Sv. Stolici, namijenjene da kvare i truju Poljski puk; ta je vlada sveudilj sprečavala saobraćaje s Nama i sa Sv. Stolicom, propisivala prisegu protivnu božanstvenim zakonima, podbadala puk proti katoličkim svećenicima, kratila propovijedati ili naučavati razliku, što postoji izmegju katoličanstva i raskola, priječila preteškim kaznama, da ne bi nitko mogao prijeći sa raskola u krilo katoličke Crkve . . . Mi treba da požalimo i žigošemo jedan drugi napad, sasma nov u ljetopisima Crkve, te nečuven sve dosele.

[35] *Civilà Cattolica* 1864. II, p. 485.

Jer ova vlada nije se zadovoljila ugrabiti njegovu stadu našeg časnog brata Sigismunda, odličnoga i dostojnog biskupa Varšavskoga; nego je ona još naložila, neka časni brat bude lišen svake vlasti u dijecesi Varšavskoj . . . Nema dovoljnih riječi, da ga osudimo i da se zgrozimo koliko treba nad tim činom". Papa megjuto izjavi, da Felinski ostaje svejednako pravi i zakoniti pastir Varšavske dijecese, jer svjetovna vlast nema prava lišavati jednog biskupa vlasti na njegovu Crkvu, budući da Duh Sveti postavlja biskupe, da vladaju Crkvom Božjom. U isto vrijeme on pokudi još jednoč političke pokrete u Poljskoj, podsjećajući Poljake na katolički nauk, da „svaka duša treba da se podloži višim vlastima", u svemu onome, što se ne suproti Božjem zakonu i Crkve. Na kraju, hvaleći erojičku jakost katoličkih biskupa Poljskih i Ruskih, podstiče ih, neka ustraju nekolebljivo u obrani istine i pravice[36].

Odlukom od 8 prosinca 1864 godine Ruska vlada ukinu manastire u Poljskoj, ostavljajući ih samo nekoliko. Sv. Stolica, dana 30 siječnja 1865 godine, žalila se i na ovu novu pljačku, ali uzalud[37].

A sa svim ovim neprijateljskim mjerama protiv katolicisma Rusija je podržavala diplomatičku svezu s papom!

Na 27 prosinca 1865 godine, barun Meyendorf, koji je tada vodio poslove Ruske legacije, u saslušaju, što ga imade kod Pija IX, kad se tužio papa na nasilja, što ih trpljaše katolička Crkva u Ruskoj državi, ta je barun toliko bio bezočno preuzetan, te je prebacio papi, da su katolički svećenici, pa i on sâm, uzrok buni u Poljskoj: „Zar niste — govoraše — možda vi, Sv. Oče, što podsticavate kod nas neslogu i unosite pobunu, prevrat, nered?" — Na ove riječi Pio IX promijeni se u licu i pokazujući imperiosno vrata Ruskom diplomatu, reče mu: „Odlazite, gospodine, i to namah; no

[36] *Esposizione documenta*, Doc. 81, p. 237—241.
[37] BALAN II, p. 62 sq.

znadite, da ja ne otpravljam poslanika Ruskog cara nego gospodina Meyendorfa". — S ovim budu pretrgnuti diplomatički odnošaji. Barun Meyendorf dobi odobravanje od svog Dvora, a njegovo bezočanstvo spram uzvišenog Nadsvećenika urodi mu naklonjenošću i vajnim povodom promaknuća[38].

Izakako se ovo dogodi s Meyendorfom, religiosne stvari u Rusiji išle su kao i prvo, i gore; a već smo to vidjeli govoreći o Kelmskoj dijecesi.

Carskim ukazom od 16 studenoga 1866 bude ukinut konkordat, koji bješe učinjen sa Sv. Stolicom 1847 godine[39]. Na 22 svibnja 1867 iskrsnu jedan drugi ukaz, što činjaše od katoličko-rimskog Kolegija, sa sjedištem u Petrogradu, obavezni i jedini saobraćaj izmegju katolikâ carstva i Rima.

Mi znamo, da taj Kolegij, ustanovljen od carice Katarine II, ne bješe nikada dobio potvrdu od Sv. Stolice. Ova ga je trpjela kao prosti dikaster uprave, bez ikakve jurisdikcije *in spiritualibus*, kako smo već otprije vidjeli. No, Ruska vlada naći će sada u ovome Kolegiju podlogu novoj ustrojbi katoličke Crkve. Ukaz od 22 svibnja ukratko govori: Ni jedan biskup ne smije pisati bilo kome, osim Kolegiju; a Kolegij će presuditi, je li potrebito pisati za kakav predmet u Rim. Odluke Rima, ma kakve prirode bile, sve bule, brevi, uputstva, i uopće svi spisi, kakvo mu drago ime nosili, prije objavljenja i izvršnog naregjenja, moraju se neposredno otpraviti ministru unutrašnjih djela, da on sudi može li im se dopustiti izvršenje ili ih treba baciti *ad acta*. I Poljski biskupi dužni su poslati svoje predstavnike u Kolegij. U njemu će biti jedan odaslanik vlade, pod imenom tajnika, koji će biti svjetovnjak, pripadnik Ruske Crkve, a imenovat će ga car. Naravno samom Kolegiju treba da predsjeda jedan prelat sasvim odan vladi.

---

[38] BALAN II, p. 628 sq.
[39] LESCOEUR II, p. 170.

Svaki katolički biskup morao je imati u Kolegiju svoga odaslanika; ali ovaj trebaše da bude ličnost, na čije bi imenovanje pristala vlada.

Bi imenovan predsjednikom Kolegija upravitelj Mohilevske dijecese, biskup Staniewski, koji je znao samo moljakati vladinu milost, za cijenu velikih žrtava. Bi on, koji je imao žalosnu drzovitost saopćiti Sv. Stolici ukaz od 22 svibnja, predstavljajući novu ustanovu u lažnom svijetlu, šuteći, naime, inkopatibilnu stranu sa slobodom Crkve. No Pio IX, koji je znao vrlo dobro kako stvari stoje u Rusiji, 17 listopada 1867 godine upravi svim biskupima katoličkog svijeta encikliku, kojom osugjuje različite nasilne čine Ruske vlade, a osobito ukaz od 22 svibnja. Malo poslije (3 siječnja 1868) kardinao Antonelli, po nalogu Sv. Oca i u ime njegovo, pisa biskupu Staniewskomu, koreći njegovo postupanje, i svjetujući ga, neka se odriješi od crkvenih kazna, u koje bješe upao[40].

Megjutim zakon od 22 svibnja ugje odma u krepost za Rusiju. Što se tiče Poljske, izvršenje se za nekoliko odložilo. Kad se otpočelo, u kolovozu 1868 godine, spravljati i tamo duhove u smislu ukaza, dva prelata ne umješe odoljeti napasti, da se zastupaju u Kolegiju.

Od godine 1862 bijaše biskup Augustowa Konstanc Irenej Lubjenski. Veliki knez Konstantin, namjesnik Poljske države, bješe ga dao naimenovati biskupom te crkve, pošto je crkva bila upražnjena za devetnaest godina. Lubjenski je bio čovjek pomirljiva značaja, a bješe uvjeren, da samo pomirenje Poljaka s Rusima može koristiti katoličkoj Crkvi, te joj pribaviti velikih pobjeda. Zato on voljaše vladi kneza Vjelopolskoga nego prevratu, koji ne bi imao drugih posljedica do prikrutiti okove nesretnim Poljacima. Knez Čerkaski, upravitelj povjerenstva bogočašća, bješe kušao ne bi li od njega učinio odmetnika od svoje Crkve. Poznajući vrlo dobro namjere

[40] Lescoeur II, p. 187—196.

Petrogradske vlade, Čerkaski mu stavljaše pred oči veličajni lik narodne Crkve, nezavisne od Rima, u kojoj bi sjala lijepa i veleumna glava onoga, što dotada bješe samo Augustowski biskup. Ali Lubjenski odolje kušaču. Godine pak 1868, Muhanow, gjeneralni upravitelj povjerenstva bogočašća, navede Lubjenskoga, da pošalje svog zastupnika na Kolegij u Petrogradu.

Drugi biskup, koji učini to isto, bio je presvijetli Sosnowski, upravitelj Lublinske dijecese. Dok, ostali biskupi, izjaviše, da ne će imenovati odaslanika, ne dobivši prije ovlašćenja od pape. Najodrešitiji megju ovima bijaše Plocki biskup, presvijetli Popiel, te bude stoga pozvan od kneza Berga u Varšavu. Kada mu je ovaj rekao, premda je biskup, da je opet dužan podvrći se zapovijestima vlade, Popiel mu na to odgovori: „U poslima Crkve nikada! Kao katolički biskup dužan sam pokoravati se jednom samo poglavaru, to jest, Njegovoj Svetosti papi. Što biste vi odgovorili, kao Ruski gjeneral, onome tko bi vas stao odvraćati od pokornosti Njegovu Veličanstvu carskome? Vi biste odgovorili: Nikada! To je i moj odgovor: inače može se raspoložiti mojom osobom kako se htjedbude". Presvijetli Popiel, bez ikakve sudbene istrage, bude smjesta uhvaćen te zatočen u Novgorod[41].

Kad je došla vijest iz Rima, da je Sv. Otac pokudio postupak Lubjenskoga, on napiše jednu dugu i krasnu poslanicu[42] na kneza Berga, u kojoj ispovijedajući sopstvenu slaboću te osugjujući sam sebe, kršćanskom smjernošću priča sve čine svoje zaslijepljenosti. Nato pozva natrag svog odaslanika, moleći namjesnika, neka saopći njegovu izjavu caru. — Prošavši nekolike sedmice 31 ožujka 1869 godine, prije svanuća, policija navali na njegovu palaču, te ga digne iz postelje, dok su oružnici

[41] Lescoeur II, p. 198.

[42] Lescoeur II, p. 202—205.

opkoljavali dvorište. Bi mu naregjeno, da s te stope polazi. Pogje praćen oružnicima, koji su imali nalog odvesti ga u Perm nakraj Rusije. Kad je stigao u Dünaburg, umre prijekom smrću, te bi pokopan u Nižnom Novgorodu.

Maršal Berg, koji željaše mir s Rimom, bješe predložio Petrogradskoj vladi, neka se pošlje u Rim Lubljenski, kad bi se imao poslati u prognanstvo. Istog mišljenja bijaše i knez Gorčakov. No u carevu savjetu prevlada glas kneza Dmitra Tolstoja, gjeneralnog prokuratura Sv. Sinoda i ministra javne nastave. On je napadao na Augustowskog biskupa, te zahtijevao, da ga se prožđene u Sibiriju. I carević, koji će poznije biti Aleksandar III, podupiraše Tolstoja[43].

Vlada Aleksandra II radila je besprestano o propasti katoličke Crkve u svojim državama. Car bješe uvjeren, kao i njegov otac Nikola, da će s time sredstvom ustaliti prijestolje. Ali je već nihilisam potkapao prijesto careva. Ovo zlo, samoniklo u Rusiji, kojemu osnovno načelo jest poricanje sviju dužnosti nametnutih pojedincu zadrugom, porodicom, vjerom, niče tamo, u doba, sa jednog gledišta sasma spomenita, a sa drugoga sasma kobna, kada je naime Aleksandar II, nizom filantropičnih ukaza povraćao slobodu 22 milijunima i pô sužanja, a s druge strane — čudna suprotnost! — većma proganjao katoličku Crkvu.

Pô stoljeća prvo, glasoviti konte De Maistre, u *Lettres de St. Petersbourg*, ispitujući prilike Rusije, kakve bjehu u njegovo vrijeme, onu suprotnost mnoge izobraženosti i mnoge divljine, onu toliku mladost i toliku starost, koja je po njemu postala, što se žurno primjenjivala jedna nastava i jedna prosvjećenost, za koju se još ne bijahu pripravili, predskazao je

---

[43] *Correspondant* (Gagarin) 10 Août 1869; LESCOEUR, II, p. 205–209.

prevratni pokret Ruskih nihilista, te ga nazvao pravim njegovim imenom prevedenim na francuski: *le rienisme*, što je romanopisac Turgenjev prenio istoznačnom riječju: *nihilisam*[44].

U 1875 godini, kad je vlada bila dovršila *obraćenje* Kelmskih unijata, bude obznanjena o velikom rasprostranjavanju nihilisma, i o ravnodušnosti, s kojom su javni službenici gledali tu propagandu komunističku i prevratnu. Nastajne godine policija počme napunjati tamnice; ali naskoro nihilisam ispuni zemlju strašnim razbojstvima, naumljenima, spravljenima. Jedna žena, Vjera Sasulić, izmetne prva revolver na gjenerala Trepova, namjesnika Petrogradskoga. Zatvorena, bude riješena od porote, sa odobravanjem općinstva. Car Aleksandar II uskomeša vas cio Petrograd tražeći Sasulićku, da je snova stavi u tamnicu; no mu ne pogje za rukom naći je. Na 14 travnja 1879 godine ispaljeno je mnogo hitaca iz puške na cara. Na prvi prosinca kušalo se dignuti u zrak na željeznici, blizu Moskve, carski vlak. Dne 13 veljače 1880 godine sljedovala je esplozija zimske Palače: esplozija, koja je regbi bi nadilazila sve ono, što uobrazilja paklenskoga može udahnuti. U času, kad je autokrat, sa svojom porodicom išao u objednu dvornicu, bljesnu dinamit te odnese u zrak dvornicu i carsku stražu, koja stajaše ispod nje. Aleksandar i njegovi ostaše netaknuti, jer je vitilj upalio dinamit nekoliko sekunda prije nego se proračunalo; a od straže šezdesetorica bude ubijeno, a četrdeset ranjeno. Na 13 ožujka 1881 godine oko 3 sata po podne, dok se Aleksandar II, praćen jednom četom kozaka, vraćaše u Zimsku

---

[44] U knjizi, što ju je napisao jedan revolucionarac, pod pseudonimom „Stepniak", čita se, da je Turgenjev sebe učinio besmrtnim sa jednom samo riječju, što je, naime, obreo riječ „nihilisam" (*La Russia Sotterranea* — Milano 1882 — p. 1). I drugi pisci (V. Rambaud, *Povjest Rusije*, p. 636; Brockhaus, *Nihilisten*) pripisuju taj naziv Turgenjevu.

Palaču, prolazeći kanalom Katarine, jedna bomba bačena ispod kočije, svu je razmrvi. Bilo mnogo ubijenih i ranjenih. Kao da Promisao nije hotio dati, da se pretrgne nit životu carevu. Aleksandar ište tada, da bi vidio žrtve; ali gle druga bomba pade mu megju noge te bude žrtva on sam. Obje mu noge bjehu razdrozgane, trbuh rasporen, lice nakaženo.

POGLAVLJE XI.

Srbija od VII vijeka do smrti Stjepana Prvovjenčanoga.

Predio, koji mi zovemo Srbijom, a stari zvahu gornjom Mesijom, bješe nekad naseljen Tračkim narodima, koji su se s vremenom polatinili. Kršćanstvo je tamo prodrlo ća od apostolskih vremena, te se cijeni, da je Sv. Klement, učenik Sv. Petra, osnovao Singidunsku Crkvu[1] (Beograd). Izvjesno je, da je u trećem vijeku Singidunska Crkva imala svoje mučenike, Montana svećenika i njegovu ženu svetu Maksimu, svetog Donata i druge[2]. Poznata su nam imena dva biskupa Singidunska četvrtog vijeka. U velikim borbama, što ih tada izdrža katolička Crkva protiv arijanstva, u spisku suparnikâ božanstva Isukrstova, sa Valentom, biskupom Murskim (Osijek), javlja se Ursacije, biskup Singidunski. Povjest nam je sačuvala raspru Sv. Ambroža, u saboru Akvilejskom (381), sa jednim drugim biskupom Singidunskim, a naime sa Sekundijanom[3]. Ona nam pominje jošte sabor Singidunski od 366 godine. Imamo takogje

---

[1] Farlati, *Illyricum Sacrum* I, p. 256.

[2] Farlati VII, p. 507 sqq., p. 594.

[3] Farlati VII, p. 592 609. — Kao radoznalost donosimo ovgje ono, što piše barun Avril, govoreći o kršćanskoj Srbiji: „*Rappelons . . . que dans la Moesie, les Besses chrétiens priaient en langue slave* (381); *enfin, qu'on connait de* 335 *à* 582 *une suite ininterromque d'evêques à Singidunum (Smederevo et Belgrade)*“. — *Revue de l' Orient Chrétien*, Supplément, p. 8. sq.

spomen gdjekojih biskupa Smedorovskih (Margum) u prvoj polovini petoga stoljeća.

Za vrijeme varvarskih provala Srbija postade plijen Hunima, istočnim Gotima, Longobardima. Oko polovice šestog vijeka vrati se opet pod Bizantinsko gospodstvo. S početkom sedmog vijeka njome zavladaju Avari; no 638 godine, ili od prilike, ove istjeraju Slaveni, koji se u njoj nastaniše zasvagda. — Kršćanstvo bješe sasvim izčeznulo iz zemlje prije dolaska Slavena.

Sve do polovice dvanaestog vijeka vrlo je tamna te podložna mnogim teškoćama povjest Srbâ. Zna se, da se oni prošiřiše, osvajajući krajeve, koje smo drugovgje opisali[4]. Malo a malo sačinilo se pet kneževina: Srbija, pravo rečena, s jednim dijelom Bosne, dolina Neretve, Zahumlje, Trebinje i Konavlje, Dioklitija *(Duklja* = Crna Gora) prozvana tako od istog imena, kojoj razvaline vide se nedomâ od Podgorice u Crnoj Gori. Ova peta kneževina zvala se još *Zeta*, od rijeke istog imena, što izvire u dolini Nikšić te utječe u Moraču, povrh Podgorice. Pet kneževina bjehu samosvojne te se pokoravahu svojim knezovima; koji pak priznavahu svojom glavom velikog župana prave Srbije, koji je imao stolicu u Desnici na Drini. I ovaj pak bijaše vasal Bizantinskoga cara. Inače njegova vlast nad ostalim Srpskim knezovima bješe vlast skoro samog imena, te sveza zavisnosti, što spajaše ove knezove s njime, bila je posve slaba i čipa; toga radi dešavalo se često, da su pojedini od njih postajali sasma nezavisni, te su čas jedan čas drugi, kako bi presilili, podvrgavali svojoj vlasti slabomoćnije države. Na ovaj su način gospodari Dukljі i Travuniji dobili neku prevlast nad drugima, a njihove kneževine, što se bjehu obogatile trgovinom i gusarinom, gotovo svakad sačuvaše samosvojan opstanak i odvojen od ostalih.

[4] Dio Prvi p. 6. sq.

Pod vladom Vlastimirovom, Presjam Bugarski gospodar, provali u Srbiju. Tri je godine trajao rat (836—839), ali se Srbi braniše junački, te Presjam, pošto je izgubio velik dio svoje vojske, morade ostaviti tu vojnu. Kad je umro Presjam, njegov sin Boris, da bi pokajao očin polom, i naravno, da bi nastavio osnovu njegove politike, koja bješe ujediniti pod Bugarsko gospodstvo sve Slavene Balkanskog poluostrva, navali s vojskom u Srbiju; no i ovoga puta Srbi se hrabro obraniše, te se Boris našao prinugjen ugovoriti s njima mir. Srbija je već tada bila razdijeljena, jer Vlastimir bješe umro, a njegova tri sina Mutimir, Strojimir i Gojnik bjehu podijelili megju se državu svog oca, te vladahu sloški, svaki u svojoj zemlji, no priznavajući dva posljednja višu vlast prvorogjenome bratu. Poklem su odbili napad Bugara, svade se. Mutimiru, megjuto, pogje za rukom oteti kneževine braći te ih izgnati iz zemlje, a ostavi uza se sinovca Petra, Gojnikova sina. Na taj način Mutimir uze u svoje ruke svu vrhovnu vlast te posta vladalac Srbiji. Ovo bješe započetak unutrašnjim gložnjama izmegju članova kneževskih porodica u Srbiji, koje će prestati istom nakon trista godina. Da se dosinu vlasti jedni će tražiti oslonca u Hrvatskoj, drugi u Bugarskoj, a drugi još u Carigradu; a Srpska država njihovim sudbonosnim rasprama iskopat će sebi propast.

Najteža nedaća zateče Srbiju u trećoj desetini desetog vijeka. Knez Petar Gojniković, koji godine 892 bješe oteo krunu svome bratučedu Pribislavu, sinu Mutimirovu, življaše u veoma dobrim odnošajima sa Bizantinskim carskim Dvorom, priznavajući, kao vasal, vrhovnu vlast Lava VI i njegova sina i nasljednika Konstantina VII Bagrenorodnoga. Koristeći se udobnim prilikama bješe združio sa svojom vlašću Neretvansku knežinu. To ozlovijedi Humskog kneza, Mihaila Viševića (912 do 926), jer i on bješe okomio oko, da podvlasti sve Srbe pod svoje žezlo, a bio je već podvrgao Travunjsku i Dukljansku knežinu. Mihailo, od supora, podgovori Bugarskog cara Si-

meona, da zavojšti na Srbiju. Simeon nato pošlje proti Srbima vojsku, pod zapovjedništvom gjenerala Sigrice i Marmaja; smetnu s vlasti Petra, a posadi na prijesto Pavla, drugog sina Mutimirova (917). Dvije godine izatoga Grčki car, Roman Lekapen, kreće vojsku na Srbiju, da svrgne Pavla i da ga zamijeni sa Zakarijom Pribislavljevićem, koji je bio prijatelj Grcima, a boravljaše u Carigradu. Sreća se pak ne nasmjehnu Bizantinskom oružju, te sam Zakarije dopade šaka Pavlu, koji ga otpravi Simeonu (919). Nakon toga, hotjevši Pavao postati nezavisan od Bugarskog cara, pa makar morao priznati, kako je i učinio, Carigradsko gospodstvo, Simeon opremi u Srbiju vojsku, istjera ga te sjedne na prijestolje onog istoga Zakariju, kome su Grci htjeli dati krunu, priznavajući njegovu vrhovnu vlast (920). Zakarija se naskoro iznevjeri Bugarskom caru, te prijegje na Grčku stranu: čega radi Bugari provale u Srbiju; ali ih ametice razbije Zakarija, s pomoću Hrvata Tomislavovih i podanika Mihaila Viševića, kneza Humskoga. Godine 924 Bugari udare opet na Srbiju: ovog puta i pale i žare, te je obrate u pustoš. Zakarija pobjegne u Hrvatsku; a veliko mnoštvo svijeta, te svi narodni boljari, okovani, odvedeni budu u ropstvo. — Srbija postane Bugarska oblast.

Pod vladom Petrovom, sinom Simeunovim, pobjegne (934), s nekoliko drugova, iz Bugarske Srpski knez Časlav, praunuk Vlastimirov, a unuk Strojimirov. S pomoću Grka, on obnovi Srpsku državu, ali potčinjenu Bizantu (934). Druge četiri kněžine Srpske — Neretva, Hum, Travunija i Dioklitija — i ako su jednako živjele samostalne, kao od starine, priznavaše gospodstvo Časlavovo, koji odredi za stolicu ne Desnicu nego Rasu, koja, s time, posta glavni grad *velikih župana* — naziv, što ugje u porabu poslije smrti Časlavove, izmegju 955 i 960 godine. Ova uredba ne potraja dugo. Srpski župani odrekoše svaku svezu zavisnosti gospodaru Rase, te priznaše upravice nad sobom vrhovnu vlast Bizantinsku. Malo zatim Ivan Cimisk, pridobivši Bugarsku, pokori i Srbiju (971). Veliki župan

tada pribježe Dvoru Prelimirovu, Travunjskom županu, gdje ostade do 978 godine; koje godine Raški Srbi, slijedeći primjer Bugara, što bjehu ustali, zbaciše Grčki jaram.

Na izmaku desetoga, a na početku jedanaestog vijeka, Travunjski župani bjehu postali gospodari Zahumskih i Diokliskih županija, te bijahu zadobili političku nadmoćnost nad svim Srbima; dok je u Diokliskoj knežini vladao Ivan Vladimir, sinovac Dragomira, kneza Travunjskoga i Zahumskog. U to doba Samuel Bugarski car, pošto osvoji Drač, navali vojskom na Srbiju (981—989), zasužnji kneza Vladimira, te prinudi sve Srpske knezove, da priznadu njegovu vrhovnu vlast. Izatoga dade slobodu Vladimiru, vrati mu knežinu, dajući mu za ženu svoju kćer Kosaru. Drugi Bugarski vladar, Ivan Vladislav, koji bješe prisvojio prijesto cara Gabrijela Romana Radomira, sina Samuelova, pod izgovorom, da bi ugovarao sa Vladimirom, Diokliskim županom, o zajedničkim poslima, pozove ga da dogje u Prespu, ter ga tude na izdaji smakne (22 svibnja 1015). Išao je tada, preko Kotora, u Diokliju stric cara Vladislava, po imenu Dragomir, da uzme tu knežinu; ali ga ubiše Kotorani. Godine 1019, kad je Basilije II uništio Bugarsku državu, i Srbija postane Bizantinskom oblašću, premda joj ostaviše njene knezove.

Oko 1043 godine Diokliski župan Stjepan Vojislav digne se protiv Grka, te mu pogje za rukom istjerati iz zemlje Bizantinskog zapovjednika. Njegov sin Mihailo, koji ga naslijedi na prijestolju, postade sasvim nezavisan od Carigradskog gospodstva, dobivši od pape Grgura VII kraljevsko ime. Ovo ime nošahu i njegovi nasljednici Bodin (1081—1101), Juraj (1115) i drugi, a Zahumska knežina osta združena sa Diokliskom državom sve do polovine dvanaestoga vijeka. — Što se tiče Raške Srbije, mnogi unutrašnji i spoljašnji ratovi opustošiše je, te ju Grci držahu pod svojom vlašću do 1159 godine.

U prvom smo Dijelu[5] ispričali kako obraćenje Srba, započeto pod carem Eraklijem, nije bilo općeno, niti se dovršilo nego veoma poznije, za vremênâ Basilija Macedonca.

Za prvoga svog obraćenja, crkvena Srbija nije nî po pravu ni po činu pripadala Carigradskom patrijarhatu. Od ovoga patrijarhata, krepošću XXVIII pravila Kalcedonskog, zavisile su dijecese Azije, Ponta, Tracije, od kojih je svaka sačinjavala mnoge crkvene provincije; suviše, biskupi, podvlasni tim dijecesama, što življahu u krajevima osvojenim od varvara. Gornja Mesija (Srbija), i ako su tu živjeli Trački narodi, nije tvorila dio Tračkih dijecesa[6]. Ona pripadaše Iliriku[7]. Niti se može kazati, da su predjeli Ilirika, osvojeni od Srbâ, ulazili u razred varvarskih krajeva, jer u vrijeme Kalcedonskog sabora ti krajevi već bjehu polatinjeni i pokršćeni. Veoma je dakle izvjesno, da pravilo XXVIII tog sabora ne dosugjivaše ih Bizantinskoj patrijaršiji. Zato Grčke kanoniste Zonara i Balsamon, tumačeći to pravilo, govore, da varvarski krajevi ne znače drugo nego Rusiju, Alaniju (Kaukaski predio), Iberiju (Georgiju), Abasiju

[5] Pogl. II, p. 35—38.

[6] Sed neque ad Thraciae dioecesim regiones Serblicas connumeratas esse certissimum est. Nam universae imperii notitiae (Notitiae Imperii Const. M., Theodosii, Honorii et Arcadii) Sextus insuper Rufus, Hieroclis Grammatici Synecdemus, (in Breviario), ipseque Constantinus Porphyrogenitus (Lib. 2 de Thematibus) ore uno sex dumtaxat, nec plures provincias dioecesi Thracicae inscripserunt, hoc est: *Europam*, Thraciae partem extremam, in qua est Byzantium, *Thraciam* proprie dictam, *Rhodopen*, *Haemimontem*, *Schythiam ponticam*, ac *Mysiam inferiorem*, sive *secundam*. PEJAČEVIĆ, *Historia Serviae* (Colocae 1798) p. 41—42.

[7] Istočni Ilirik tada bijaše razdijeljen u dva dijela: u Daciju i Macedoniju; a ovoj pripadala je Grčka i ostrvo Kreta. Prije toga doba u Daciji bijaše pet biskupija: u Podunavskoj Daciji (duž Dunava od Smederova do Nikopolja), u sredozemnoj Daciji (u ovoj bješe Justinijana Prima), u gornjoj Mesiji (današnjoj Srbiji), u Dardaniji (južna visočina Mesije, u gornjem dijelu rijeke Margusa ili Morave) i u oblasti Prevlake (Zete). Srijem bješe mitropola svega istočnog Ilirika, a kada je Atila razrušio Srijem (443), Solun je postao mitropolom.

(Ab-Khasiju) i druge zemlje, što su ležale oko Crnog mora: — zemlje, koje ne sačinjavahu dio Rimsko-istočnog carstva. Zbilja pak vidimo, da je za doba Sv. Grgura Velikog, kako doznajemo iz njegovih poslanica[8], Dioklija bila podložna neposredno Skadarskome nadbiskupu, te preko njega apostolskom vikaru Justiniane Prime. Srbija po tome, kao sav Ilirik, pripadaše tada Rimskome patrijarhatu. Samo vijek kasnije (733), kad je Lav Isaurik samovoljno otcijepio od tog patrijarhata istočni Ilirik, podvlašćujući ga duhovnoj jurisdikciji Carigrada, Srbija potpade Bizantinskim patrijarama.

U odsjeku vremena Srpske povjesti, što smo ga prošli, jesu li Srbi imali svoju crkvenu jerarhiju? Iz jedne poslanice, što ju je papa Ivan VIII, pisao, 873 godine, knezu Mutimiru[9], kao da je izvjesno, da tada Srbija nije imala svog biskupa; budući da papa govori o svećenicima, što su od kojekuda dolazili tamo, a bijahu bez duhovne glave. Poradi toga je on opominjao Mutimira, da se metne pod vlast Panonskog nadbiskupa Sv. Metoda. Jamačno je pak, da sva nastojanja Ivana VIII oko toga nisu uspjela; jer je u onodobnim političkim opstojnostima, i u zavisnosti Mutimirovoj od istočnog carstva, ovaj knez nalazio neotklonivu zapreku pristati uz crkvenu mitropolu, koja ne bijaše u granicama Carigradske patrijaršije.

U osmoj desetini devetoga vijeka Beograd, koji u to vrijeme bješe pod Bugarskom, imao je biskupa Slavena, imenom Sergija. Neki misle, da ga je redio onaj nadbiskup Agaton, koga je car Basilije Macedonac slao, u rujnu 873 godine, u posaobinu kralju Ljudevitu u Regensburg, te hoće, da je ovaj Agaton onaj isti, što se docnije javlja u sinodu Focijevu (879—880), i da je bio biskup Justinijane Prime. Ali iz poslanice, koju je u travnju 878, pisao Borisu papa Ivan VIII,

[8] *Epistolar.* L. XII, ep. 30—31. Opp. (Migne) III, col. 1240—1242.
[9] Vidi Dio Prvi, c. II, p. 37: c. IV, p. 113.

prosvjedujući suprot imenovanju Sergijevu, vidi se, da je ovaj bio zavladičen od nekog biskupa Jurja[10].

Kada je zapravo, i od koga osnovan jerarhični red Srpske Crkve, nitko ne zna pouzdano kazati; te se ne zna isto tako otkuda baš Srbi primiše svoje pastirsko svećenstvo. Srpski pisci[11] tvrde, da je dostojanstvo biskupsko uvedeno u njihovu zemlju pod pomenutim velikim županom Mutimirom, izmegju 875 i 876 godine: kad se dovršilo drugo obraćenje. Redovnim putem trebaše da se tako dogodi. Stvar opet nailazi na jednu teškoću. Ako je grad Rasa (Novi-Pazar naših vremena na rijeci Raškoj) bio prvo biskupsko sjedište, kako govore ovi pisci, i kako se čini nesumnjivo; pošto Rasa nije postala stolica Srpskih vladalaca nego pod Časlavom (934—960), bi li se moglo još odložiti, barem za dvije trećine stoljeća, osnutak Srpskoj jerarhiji? Drukčije, zašto prva biskupska stolica ne bi se postavila u Desnici? S time bilo što mu drago, to se ne može tvrditi, da bi Bizantinska politika ostavila u Srbiji slobodno zemljište djelatnosti Latinskog svećenstva; te prama tome treba držati, da je Carigradska patrijaršija onamo slala Grčke svećenike i biskupe, izuzevši, razumijeva se, vrijeme, kada je Raška biskupija bila podložna Ohridskoj patrijaršiji, naime od vremena, kada Bugari osvojiše Srbiju, pod carem Samuelom, sve dok nije Basilije II, podvrgao Bugarsku i Srbiju Grčkome carstvu.

Ovo, što smo kazali, treba razumjeti samo o Raškoj Srbiji, a ne o Diokliji (Zeti), Travuniji i Zahumlju. Nesumnjivo je, da je Dioklija imala svoje biskupe, pred što će Rasa postati biskupskim gradom. Niti ovgje govorimo o Diokliskim biskupima V, VI i VII vijeka, o kojima raspravlja Farlati[12], nego

---

[10] Mansi XVII, p. 62; Jaffé I, p. 398, n. 3130.

[11] Vidi: Kovačević i Jovanović *Istorija srpskoga naroda*, (Beograd 1864) II, p. 81–82; Dučić. *Istorija Srpske pravoslavne Crkve* (Beograd 1894) p. 22.

[12] *Illyricum Sacrum* VII, p. 1—4. Cf. Le Quien II, p. 319 sq.

o onima pri svrsi devetoga vijeka i na početku idućega vijeka. Dukljanin, koji je živio u XII vijeku te bio svećenik Barske Crkve, go voreći usvojoj Kronaci[13] o narodnom saboru u Duvnu, koji bi, po mišljenju Farlatovu[41], bio držan oko 877 godine, tvrdi, da je u istom saboru Diokliska Crkva uzdignuta na mitropolitsko dostojanstvo, te da je postala tim načinom primacijalno sjedište države i Crkve Srpske. I ako je Kronaka Dukljanova nepouzdano povjesno vrelo, iz drugih spomenika vrlo pouzdanih doznaje se, da je u prve dvije desetine desetog vijeka već bila zasnovana Diokliska Crkva. Ona je bila, kako smo naprijed spomenuli, podregjena, spočetka jurisdikciji Justiniane Prime, pak, naizmjenice, onoj Splita, Drača, Ohride i napokon Bara. Zna se, da je na narodnom Splitskom saboru 924 godine, kome predsjedahu papinski poslanici Ivan, Jakinski biskup i Lav, Palestrinski biskup, bio, sa mnogim velikašima Srpskim, Zahumski knez Mihailo[15], koji bješe pokorio pod svoje žezlo Travuniju i Diokliju. Da nije bilo biskupskih Crkava u njegovim zemljama, teško bi bilo objasniti njegovu nazočnost i njegovih velikaša u saboru, sazvanu van njegove države. Ima više. Spisi ovoga istog sabora pominju, da su Tomislav, kralj Hrvata, i Mihailo Zahumski, sa svojim boljarima i *biskupima*, kaošto i primat Splitski, dogovorno zaiskali u pape legate i potrebna uputstva, kako bi uredili religiosni spor[16], koji zanago bješe onaj Slavenske liturgjije, budući da su upotrebu iste liturgjije jedni branili a drugi osugjivali. Mihailovi pak biskupi nazvani su „Dalmatinski", kako su u drevnim spomenicima nazvani

---

[13] Presbyter Diocleates, *De Regno Slavorum*, apud Pejačević O. c. ad calcem, p. XVI—XXVI.

[14] Farlati VII. p. 5.

[15] Farlati III, p. 99 sqq.

[16] . . . et Michael cum suis proceribus, simulque episcopis Dalmatiarum; item Joannes archiepiscopus p(rimas in) Spalato, Forminus, Gregorius, caeterique episcopi consulenter proposuerunt etc. Farlati III, p. 92.

vojvodama i kraljevima „Dalmacije" župani tih zemalja, zato što su te zemlje tvorile dijel stare Dalmacije.

Četvrti i posljednji Diokliski biskup, našeg perioda, imenom Ivan, kad su Bugari opustošili taj grad, skloni se u Dubrovnik te je tude neko vrijeme provodio skroman život. Nakon smrti Dubrovačkog biskupa, senat mu ponudi tu stolicu, ter samo na molbu istoga senata dao se privoljeti, da je primi. Blizu je istini, da su Dubrovčani htjeli se okoristiti njegovim nadbiskupskim činom, da postignu lakše svojoj Crkvi dostojanstvo nadbiskupsko i mitropolitsko. Zaista, u nizu Dubrovačkih nadbiskupa, Ivan Diokliski jest prvi. Farlati[17] drži, da se to zbilo oko 940 godine.

I županija Zahumska ili Humska, imala je u to doba svoje biskupe, a bijahu oni Stonski u Dalmaciji. Ova biskupija drži se, da je zasnovana od Duvanjskog sabora. Pokrajinski sabor Splitski od 928 godine, izmegju dijecesa podregjenih primicijalnoj stolici Splitskoj, imenuje i onu Stonsku[18].

Dubrovački spisatelji, a i drugi, spominju jednog biskupa Travunjskog (Trebinje) u drugoj polovini desetog vijeka, kome je bilo ime Ivan; te kazuju kako je on, sa vlastelom i velikašima Srpskim, došao u Dubrovnik, da prati odavle u Trebinje kneza Pavlimira, došavšeg iz Rima[19]:

Imamo pak mnoge isprave jedanaestoga vijeka i prve polovine dvanaestoga, u kojima je riječ o dvjema napomenutim dijecesama. U jednoj poslanici pape Benedikta VIII, od 27 rujna 1022 godine, Dubrovačkom nadbiskupu Vitalu, vidimo podregjenu njegovoj mitropolitskoj stolici Zahumsku dijecesu[20]. Stonski biskup, po imenu Gabrijel, godine 1044 daruje Bene-

---

[17] *Illyricum Sacrum* VI, p. 24—25. 40.

[18] Ecclesiae vero aliae, quae in oriente habentur, idest, *Stagnensis*, Ragusiana et Catharitana. FARLATI VI, p. 325.

[19] Cf. FARLATI VI, p. 289; LJUBIĆ, *Ogledalo književne povjesti*, I, p. 161.

[20] FARLATI VI, p. 326; JAFFÉ 1, p. 512, n. 4042.

diktincima crkvu Sv. Pankracija na otoku Lokrumu[21]. U buli Aleksandra II *Si pastores ovium*, upravljenoj (18 ožujka 1067) Petru, nadbiskupu Barskom, podvlašćuje se ovoj stolici Travunjska dijecesa, sa različitim drugima[22]. Jedna poslanica pape Kalista II, od 28 rujna 1120 godine, pisana Geraldu, nadbiskupu Dubrovačkom, pominje biskupske Crkve Travunije i Zahumlja[23]: koje se još napominju i u jednoj drugoj poslanici istog pape, što je opravljena biskupima gornje Dalmacije „ili Dioklije"[24]. Spominje se i jedan biskup Trebinjski, imenom Konstantin, koji je živio u petoj desetini dvanaestog stoljeća[25].

Jesu li Neretvanski Srbi odma iza svog obraćenja imali svojega biskupa, s nestašice isprava ništa se ne može reći. No se može nagagjati, da se nije zadocnilo uspostaviti staru stolicu Neretvansku[26]. U jednoj buli Kalista III upravljenoj Petru nadbiskupu Splitskom, priznaje se, da pripadaju toj mitropoli, megju drugima, biskupija Makarska, Neretvanska, Stonska[27].

Mitropolitska prava Diokliske Crkve, krepošću spomenute bule Aleksandra II, prijegjoše Barskoj Crkvi, biskupa koje papa naziva „nadbiskupom Diokliskim i Barskim".

Iz činjenica, što smo ih spomenuli, kaogod iz krune i kraljevskog dostojanstva, što ga Diokliski vladalac Mihailo dobi od Grgura VII, te iz daljnih odnošaja, što ih je on imao s ovim velikim papom, — koje nam jamči poslanica, što mu je pisao Grgur 9 siječnja 1078, koja doprije do nas[28], —

---

[21] Farlati l. c.

[22] Farlati VII, p. 17—18; Jaffé I, p. 581, n. 4628.

[23] Farlati VI, p. 60; Jaffé I. p. 799, n. 6862.

[24] Farlati VI, p. 62; Jaffé l. b. n. 6863.

[25] Farlati VI, p. 290.

[26] O drevnoj stolici Neretvanskoj imamo spomena u aktima provincijalnih Splitskih sabora prve polovine sedmoga vijeka (630. 632), u kojima se nalazi potpis Marcella „biskupa Neretvanske Crkve". Farlati III, p. 213 : IV, p. 194.

[27] Farlati III, 225—226. — Bula se griješkom pripisuje Klementu III. Cf. Jaffé, p. 586, n. 16834.

[28] Farlati III, p. 150; Jaffé I, p. 625. n. 5061.

možemo sa svom izvjesnošću zaključiti, da su južni Srbi, obzirom na crkvenu jurisdikciju, bili sasvim druga stvar nego Raški Srbi. Biskupije prvih sačinjavahu čest Splitske, Dubrovačke i Barske crkvene provincije; a biskupi su bili Latinskog pravila. Samo za kratko vrijeme, preko svoje crkvene mitropole Splitske, bjehu pristali uz Carigradsku patrijaršiju; jer su tada Dalmatinski gradovi priznavali političku vlast Bizantu[29].

Poslanice Ivana X Splitskome nadbiskupa i knezovima Tomislavu i Mihailu ovlašćuju nas držati, da je megju Srbima, kao i megju Hrvatima, bila u porabi Slavenska misa. Voljni smo pače držati, da se niže svećenstvo sastojalo od samih Slavenskih svećenika, koji nisu poznavali Latinski. Ovo nagagjanje čini nam se oslonjeno na samim naredbama, što su tada bile preduzete suprot Slavenskoj liturgjiji. Papi Ivanu X bješe saopćeno, da se u krajevima Slavenskim crkvene oblasti Splitske otpravljaju Božje tajne Slavenski, te da se taj običaj brani ugledom imena Metodova. Zato papa naregjuje Splitskom nadbiskupu da, ujedno sa svojim legatima, traži ispraviti uspješno takove zloporabe u Slavenskim zemljama; jer, budući da su oni „osobiti sinovi Rimske Crkve“, pravedno je — govori papa — da i u tome slijede svoju majku[30]. U tome je smislu on pisao i onim dvjema vladaocima, preporučujući im, da bi obučavali u Latinskom jeziku mladost još od mladih godina, te da bi se pokorili, — pod kazuu odlučenja od crkvene zajednice, — odredbama njegovih legata[31]. — Preporuka Slavenima, neka obučavaju u Latinskoj knjizi svoju djecu, očevidno je imala cilj, da unapredak ne bude trijebe upotrebljavati pri svetim tajnama Slavenski, te je isto tako dokaz, da je sa neznanja Latinskog jezika bila u porabi Slavenska liturgjija. Pa i sami energični postupak Rima protiv nje, kao opet pitanje i šiljanje legata, te narodni sabor Splitski dokazuju, da se je Slavenska

---

[29] V. *Cesarizam i Bizantinstvo*, II, p. 136—138.
[30] Farlati III, p. 93.
[31] *Ibidem* p. 94—95.

liturgjija bila već općeno raširila megju Slavenima kako Hrvatskim tako Srpskim, u zajednici sa Stolicom Sv. Petra.

Zna se takogje, da je megju južnim Srbima jedanaestog vijeka bilo monaških manastira, koji su slijedili Grčko-Slavensko pravilo, ali bijahu katolici, te su pripadali crkvenoj oblasti Barskoj. Stoga papa Aleksandar II, u buli više puta pominjanoj, preporučuje skrbi mitropolita Petra manastire toliko Latinske koliko Grčke ili „Slavenske", jer svi „najednako pripadaju jednoj istoj Crkvi[32]".

Oko polovine XII vijeka *Raška* Crkva počinje da se pridiže iz potištenosti, u kojoj se nalazila krivnjom Carigradske patrijaršije. Unutrašnje prilike Srbije daju joj sada povlašteni stad, te će ona sve sticati nadmoć nad južnim Srbima, dok ih ne privede u svoju jurisdikciju, na štetu sjedinjenja s Rimom. Narodno jedinstvo proizvest će crkveno jedinstvo Srba.

Stefan Nemanja, s kojim započinje sjajno doba Srpske povjesti, rodi se godine 1114 u Rudnici, blizu starog grada Dioklije, u Zeti (Crnoj Gori), gdje se bješe zaklonila njegova porodica, a bio je sin velikog župana Zavida, koga Grčki car Manuilo Komnen dvaput svrže sa Raškog prijestolja. Stefan zače plemenitu misao osloboditi otadžbinu od Bizantinskog jarma, urediti je u jednu političku samosvojnu državu: a bio je podoban za to. S malicom drugova upadne u knežinu svoga oca, pobuni narod, protjera u kratko vrijeme Grke te nagna državne služitelje, da ga priznadu gospodarem. Pošto je preuredio svoju županiju te stekao štovanje i ljubav sviju, lati se oružja i navali na južne Srpske zemlje, te smetne sa prijestolja kralja Radoslava. Osvojivši Zetu i dvije županije, Zahumsku i Travunjsku (današnja Hercegovina), Nemanja se proglasi (1159) velikim županom ujedinjene Srbije.

[32] . . . monasteria quoque tam Latinorum, quam Graecorum sive Slavorum cures, ut scias et haec omnia unam ecclesiam esse. FARLATI VII, p. 18.

Iz povjesnih spomenika doslije poznatih ne zna se, da je u Zeti, do polovice dvanaestog vijeka, bilo druge javne vjere osim katoličke, obadva obreda, ni druge više crkvene jerarhije nego Latinska. Isti je bio slučaj i s drugim južnim kneževinama Srpskim. Stoga je uzroka sam Nemanja bio kršten od jednog Latinskog svećenika. Ovu povjesnu činjenicu prihvataju kao nesumnjivu, Srpski spisatelji, te priznavaju, da je Nemanja pripadao Rimskoj Crkvi do tridesete godine svoje dobi[33]. Ti spisatelji, a Kalay s njima, tvrde, da je Nemanja kasnije pokazao veliku revnost „spram dogmatâ istočne Crkve", te se dao nanovo pokrstiti (1144) u Rasi po Grčkom pravilu. Mnogi povjesni izvori, pa i onaj navedeni od Pejačevića[34], potkrepljuju ovu tvrdnju. Gdjekoji katolički pisci, megju kojima sam Pejačević i čuveni Martinov[35], drže, da se Nemanja opet krstio u Rasi zato, što su ga prije krstili patareni po svom svetogrdnom obredu; jerbo bogomilostvo već bješe otrovalo u Zeti mnogo naroda, kako Grčkoga tako Latinskog. Takovo objašnjenje ne čini se, da je vele vjerovatno. Ta jeres bješe se, istina, ušuljala u Zetu početkom XI vijeka; no čim se pojavila, iskorenu je pobožni knez Vladimir. Od to doba, do druge polovine XII vijeka, spomenici ne spominju je megju Srbima: pa i tada nalazimo je ne u Zeti, nego u Rasi: odakle je Nemanja istrijebi mačem i ognjem. S druge strane povjesni izvori govore o crkvi Sv. Mihaila arhistratega, u kojoj Nemanja bi kršten u svom djetinjstvu. Ali je znano, da bogomili nisu imali hramova, te su zazivali Boga na otvorenom nebu, na plani-

[33] Cf. KALAY, *Istorija Srpskoga Naroda*, p. 32—33. 79.

[34] „Venit *(ita MS. Servicum)* Neman in terram suam Rassiam et ingressus primum est in ecclesiam sanctorum Petri et Pauli, quae est in medio Rassiae; suscepitque illic baptismum ex manu archiepiscopi domini Leontia *(sic)* cum esset aetatis annorum triginta, a quo et myrha unctus est: prius autem baptizatus fuit a Latinis haereticis in templo sancti Archi-Strategi Michaelis: et inde venit in Rassiam, et secundo baptizatus est". PEJAČEVIĆ O. c. p. 158.

[35] MARTINOV, *Annus Eccles. Gr. Sl.*, p. 72.

nama, u šumama i svojim kolibama; niti su puštali u svoju zajednicu već ako odraslu čeljad. A budući da su odbacivali sakramente, držeći ih za obrede i znakove sotonske, primanje je, kod njih, bivalo ne krštenjem, jer, po njihovim načelima, i voda dolazi od vraga, nego polaganjem Evangjelja Sv. Ivana sa prethodnim postom i molitvom. Istina je, da su i takovi čin Grci zvali krštenje (βάπτισμα); ali nitko ne će se usudit tvrditi, da je Nemanja tako bio kršten u Zeti: drugačije valjalo bi reći, da, do tridesete godine svoje dobi, ne bješe ni kršćanin, te da njegov prijelaz na obred i istočnu Crkvu nije bio iz Rimske Crkve nego iz manihejisma. Megjuto, ako stvar prekrštenja Nemanjina nije iznalazak docnijeg postanja, ono ne bješe drugo nego djelo fanatisma i neukosti Grčkog biskupa Leoncija; jer znamo, po svjedočanstvu Odona od Deuilu (koji je, u kapelanskoj službi, pratio godine 1147 kralja Vjekoslava VII na drugu krstašku vojnu), da su Grci već u to doba prekrštavali Latine[36]. Knez nije se razumijevao u bogoslovlju; a pošto je trebalo da prijegje na istočni obred, jedini u Rasi, može se mnivati, da se pustio presloviti od Leoncija na to djelo. Može biti u ostalom, da se, tijekom vremena, nazvalo krštenje kakova služba ili crkveni obred, s kojim se možda svetkovao prijelaz Nemanjin na istočni obred.

Ni u kojem dogagjaju nema dokaza, da je Nemanja raskinuo s Rimom ili se odrekao svog nauka, da prione uz onaj Mihaila Cerularija ili Focija. Nasuprot sličnoj suposiciji imamo izrijećno svjedočanstvo njegova sina Stefana Prvovjenčanoga, koji pišući papi Inocentu III, jamči papi, da on, *slijedeći primjer svog oca*, misli držati se nauke Rimske Crkve i biti joj svagda pokoran[37]. Da bude Nemanja obrnuo pleća katoličkoj Crkvi, to bi, bez sumnje, doznala Sv. Stolica: te se, prama tome, ne može dopustiti, da je njegov sin, u jednome javnom

[36] *De Ludovici VII, Francorum regis, profectione in Orientem* (Dijon 1660), p. 64.

[37] Tekst ćemo donijeti poslije u bilješci 49.

spomeniku, pišući papi, mogao ili htio tvrditi stvar toliko lažnu; koja bi svrh toga namah učinila podazrive same njegove osjećaje spram katoličanstva. Pa neka bi bila istina, da je politika prinudila ovog vladaoca pisati papi, stajaše opet u njegovu interesu ne prizivati, protiv istinitosti činjenice, predanost njegova oca Rimskoj Crkvi; jer bi s time očito pokvario svrhu, koju imaše na oku pišući papi.

Da je pak Nemanja, i pored svog prijelaza na istočni obred, bio čist od Grčke mržnje na Rimsku Crkvu i od one Grčke bolesti, što se zove *bisantinizam*, mimo obilne pobožne priloge, koje je, za svoje vlade, slao u Rim i u Bari, dokazuje nam vrlo dobro doček, što ga je učinio križarima Fridrika Barbarose. Čim je začuo, 1188 godine, da je Njemački car naumio krenuti s vojskom na Istok, posla mu svoje poslanike, da mu se poklone te da mu ponude ne samo slobodan prolaz kroz Srbiju, nego i častan konak. I doista ga je primio svečano u Nišu. Prikaza mu sjajne darove, a darova takogjer izdašno njegove vojvode. Zapadni ljetopisci kazuju, da je Nemanja ponudio Barbarosi svoju pomoć i svoga naroda u toj vojni, a to naročito protiva Grcima *(. . . specialiter adversum regem Graeciae, si forte contingeret adversari eum Christi exercitui)*.

Iz savremenih se spomenika još razbira, da su odnosi izmegju Srbije i Rima uzdržali se živahni sve do smrti Nemanjine. On bješe dao Humsku knežinu svome bratu Miroslavu. Ovaj knez nije se pokazao osobito odan katoličkoj Crkvi; ali ne bi tako isto odan ni istočnoj Crkvi: on je držao patarensku stranu. Bješe se zavadio sa Splitskim mitropolitom Rainerijom, kome ne htje dopustiti, da imenuje biskupa na praznu stolicu Stonsku, a bješe mu zakinuo jednu svotu novaca. Rainerio se zato požali papi Aleksandru III: koje potaknu ovoga posljednjeg, da pošalje u Dalmaciju svog poslanika Teobalda, te da piše opomenicu Miroslavu[34]. Ovaj ne htje primiti poslanika, niti po-

[34] Farlati III, p. 211; Jaffé II, p. 364, n. 13694.

pustiti opomenama papinim; a poslanik izopći ga. Iduće godine papa pokuša još jednom savjetovati Humskog kneza: nato mu pisa (7 srpnja 1181) drugu poslanicu, opominjući ga očinski i ozbiljno, da ne uznemiruje Crkve, da pusti slobodna mitropolita, neka redi biskupa za stolicu Stonsku, te da mu povrati odneseni novac[39]. Aleksandar III pisa i Ugarsko-Hrvatskom kralju Beli III[40], moleći ga, da bi posredovao; ali ne znamo kakav su uspjeh imala njegova nastojanja. Izvjesno je inače, da Miroslav, i ako u tome sporu ne htje poslušati papine naredbe, opet nije se otvoreno omrazio s njime, niti li se izjavio sljedbenikom druge Crkve.

Jedan pozniji spomenik pokazuje nam Humskog kneža pomirena sa Sv. Stolicom. Klement III piše, dana 25 studenoga 1189 godine, velikom županu Nemanji i njegovim sinovima Stracimiru i *Miroslavu (Megajupano, Straschimiro et Mirosilabo)*, nazivajući svu trojicu svojim „ljubeznim sinovima" i šaljući im „apostolski blagoslov". Budući da pape srednjeg vijeka nikada ne šiljahu apostolski blagoslov, niti nazivahu svojim duhovnim sinovima akatoličke knezove ili one, koji nisu — izopćenja radi — bili u zajednici s apostolskom Stolicom, to nam treba zaključiti, da je Miroslav ispovijedao katoličku vjeru te da je bio već sredio svoju stvar sa Sv. Stolicom. Zato Klement III preporučuje podjednako svim trima, da prime prijazno Dubrovačkog biskupa, Brnardina, da ga štuju i budu mu na ruku „kao ocu i pastiru svojih duša[41]". Jednu istovetnu poslanicu, s promijenjenim natpisom, Klement III pisa

---

[39] ... monemus nobilitatem tuam, et tibi paterno pietatis affectu consulimus, ne ecclesias Dei vel ecclesiasticas personas, quo minus, sicut a sanctis patribus noscitur institutum, valeant ordinari, aliquatenus inquietes. Alioquin grave anime tue periculum in divino poteris examine formidare. THEINER, *Monumenta Slavor. Meridional.* I, p. 1; JAFFÉ II, p. 417, n. 14408.

[40] FARLATI III, p. 212; JAFFÉ l. c. n. 14407.

[41] KUKULJEVIĆ, *Codex diplomaticus.* p. 233—234.

knezu i Dubrovačkom puku[42]. Povjesni pak razlog, s koga je papa preporučivao Srpskim knezovima Dubrovačkog nadbiskupa, nalazi se u tome, što tri godine prije (27 rujna 1186), veliki župan Stefan Nemanja, sa svojom braćom Stracimirom i Miroslavom, bješe podvezao ugovor mira i prijateljstva s tom republikom[43].

Nemanja je imao tri sina: Stefana, Vukana i Rastka. Prvoga, kao starijeg sina, otac imenova velikim županom i nasljednikom Srpskog prijestolja. Vukan dobi u osobinu Zetu (Diokliju = Crnu Goru); ali mu se valjalo pokoravati vrhovnoj vlasti starijeg brata. Rastko, koji osjećaše sklonost na asketični život, još za vladanja svoga oca, ode na goru Athos, te se postriže (1185), u Ruskom manastiru Sv. Pantaleona, pod imenom Sava. Odavle naskoro prijegje u Grčki manastir Vatoped.

Stari Nemanja, da svrši u pokori svoje dane, pogje stopama svoga mlagjeg sina. Skinuvši krunu (25 ožujka 1195), povuče se u Studenicu, te tude, u manastiru, koji sam bješe sazidao, obuče se u kalugjersko odijelo, pod imenom Simeuna. Krajem godine 1197, ostavi Studenicu, pa otide na goru Athos, u Vatopetski manastir, iz koga pak prijegje, sa Savom, u onaj Hilandarski, koji mu bješe dorovao Grčki car Aleksije III Komnen, tast sina mu Stefana. Tu umrije 13 veljače, u dobi od 86 godina. — Iza osam godina nagjoše mu cjelokupo tijelo, a iz njega, vele ljetopisi, da se cijedilo mirisavo ulje; otkuda mu u Srpskim ljetopisima časno nazvanje Симеун мироточиви. Svete mošti budu tada (1207) prenesene u Studenicu, i tu sahranjene. — Srpska Crkva svetkuje njegov spomen na 13 veljače[44].

---

[42] Farlati VI, p. 83; Jaffé II, p. 559, n. 16453.
[43] Kukuljević, *Codex Diplomaticus* II, p. 137; Ljubić, *Mon. Slavor. Merid.* (1868) I, p. 11—12.
[44] Martinov, *Annus Ecclesiasticus Gr. Sl.* p. 61.

Godine 1198 Hrvatski i Dalmatinski ban Andrija, sin Bele III, a brat Mirka kralja Ugarskoga, navali na Hum te ga pokori svojoj vlasti[45]. Čini se pak, da je dao ovu knežinu Vukanu, Zetskome knezu, a on se jednako zvao „Humski vojvoda"[46]. Vukan, kad je dosta osilio, zaželje se samostalnosti; šta više, kušao je oteti bratu vrhovno gospodstvo nad Srbijom i velikožupansko dostojanstvo, ištući s tom svrhom Ugarsku pomoć. Stvar mu ispane kako je želio; ali u zamjenu valjalo je, da se prizna vasalom Ugarske države (1202): toga radi Ugarski kraljevi Mirko († 1204) i Andrija II, koji poslije šest mjeseci (1205—1235) naslijedi ovomu sina, naime Ladislava, nazivahu se „Srpskim kraljevima". Obično se govori, da je tada Sava došao iz gore Athosa, da pomiri braću, te da ih je zbiljam pomirio, tako da su po tom živjeli u krasnoj slozi: Vukan gospodar Zete i Huma; Stefan gospodar Srbije i veliki župan narodni. Posredovanje Savino povjesnički nije dokazano; može biti da je Stefan, koristeći se metežima 1203 i 1204 godine u Ugarskoj i smrću Mirkovom, opet dobio silom svoj prijesto, te istjerao prisvojitelja Vukana.

Pred što će se razviti dogagjaji, što smo ih ovgje spomenuli, Vukan bješe se obratio papi Inocentu III, ispoljavajući mu svoju predanost te moleći ga, da bi mu poslao svoje poslanike, koji će ispravljati zablude, što su ih bogomili već počeli sijati megju kršćanima njegovih zemalja. Inocent odredi za to poslanstvo svoga kapelana Ivana i podgjakona Šimuna, te ih opremi, s pismom od 8 siječnja 1190 godine, na dvor Vukanu, koga u istome pismu naziva „Svijetlim kraljem Dalmacije i Dioklije". U ovome pismu, pošto je Inocent spomenuo prvenstvo Rimskih nadsvećenika, koji su, „u osobi blaženog Petra, poglavice apostolskoga, primili od samog Gospo-

[45] KUKULJEVIĆ, *Codex Diplom.* II, p. 192; KLAIĆ, *Poviest Bosne* (1882) p. 100—101.

[46] „Chulmeque dux in perpetuum". KUKULJEVIĆ l. b. p. 199.

dina punoću crkvene vlasti", dodaje: „Budući dakle čuli iz tvojih poslanica, poslatih ovoj apostolskoj Stolici, gorljivu tvoju predanost, a naime, da hoćeš ljubiti i častiti nada sve stvari, poslije Boga, Rimsku Crkvu, tvoju majku, te se pokoravati u svemu Našim naredbama, da se odazovemo pitanju tvoga blagorogja, cijenili smo, posavjetovavši se sa svojom braćom (kardinalima), poslati na te krajeve Našeg kapelana Ivana i Našeg podgjakona Šimuna, ljubezne sinove Naše. . . . Toga radi ovim apostolskim pismom naregjujemo ti, da ih primiš prijazno, kaono poslanike apostolske Stolice, te da s njima postupaš s dužnim obzirima, a tako isto da primiš s pokornošću i vjerno držiš, što ovi, po Bogu, nagju potrebito urediti u tvojim zemljama; eda, kad se, s pomoću Božjom, povrate, mogu Nam donijeti osjećanja tvoje odanosti, tako da Rimska Crkva (Sv. Stolica) može s većom uspješnošću starati se oko tvog dobra"[47]. Slična pisma ovome, Inocent preda poslanicima za kraljicu, za za velikog župana Stefana i za ženu ovoga[48].

Legati izvršiše, s općenim zadovoljstvom, naloženo poslanstvo, sazvavši u Bar sinod (1199), da isprave zloporabe, što se bijahu uvukle. Pohodiše takogjer Dvor velikog župana Stefana, koji im dade, za papu, ovu poslanicu: „Inocentu, milošću Božjom, vrhovnom nadsvećeniku i vasiljenskom papi Rimske Crkve blaženih apostola Petra i Pavla, Stefan, istom milošću i vašim svetim molitvama, veliki župan svecijele Srbije, pozdrav,

[47] Intelligentes igitur per litteras tuas nostro apostolatui praesentatas tuae devotionis ardorem, quod videlicet Romanam Ecclesiam matrem tuam super omnia post Deum diligere et honorare proponis, et mandatis nostris omnimodis inhaerere, juxta quod a nobis tua nobilitas postulavit, dilectos filios nostros . . . ad partes tuas duximus dirigendos, per apostolica tibi scripta mandantes, quatenus eos tanquam apostolicae sedis legatos benigne recipias et honeste pertractes, et quae secundum Deum in partibus ipsis duxerint statuenda suscipias humiliter et sine refragatione conserves; ut cum ad nos, Domino dante, redierint, nobis referre valeant tuae devotionis affectum, et Romana Ecclesia tuis efficacius possit intendere incrementis. *Opp.* (Migne) I, col. 481—482.

[48] POTTHANT, *Regesta* I. p. 54, n. 567.

kaono svome vrhovnom ocu. — Primili smo poslanicu tvoje Svetosti te smo razumjeli dobro ono, što pripovjediše kako u pismu tako naustice časni tvoji poslanici, naime, kapelan Ivan i podgjakon Šimun. Zahvaljujemo stoga velikoj Svetosti tvojoj, što ne zaboravi Nas, svog sina, nego je izvoljela da se Nas sjeti. Što se tiče Nas, (neka znaš), da mislimo hoditi svagda stopama Rimske Crkve, kako je hodio Naš otac, blage uspomene, te vršiti vazda naredbe Rimske Crkve; dapače želimo što prvo poslati Svetosti tvojoj Naše poslanike. Megjuto, već smo govorili sa Tvojim časnim poslanicima, te će ovi usmeno obavijestiti Svetost Tvoju za ono, što smo im rekli[49]."

Poslanici donesoše papi i pismo Vukanovo, sastavljeno ovako: „Preblaženomu i presvetomu ocu i gospodinu, Inocentu, Božjom milošću crkovnom nadsvećeniku svete Rimske Crkve i vasiljenskom papi, Vukan, istom Božjom milošću Diokliski i Dalmatinski kralj, pozdrav i osjećaji odanosti. — Dolazak gospode Ivana kapelana i Šimuna, blagovjernih i premudrih poslanika svete katoličke i apostolske Stolice, uvelike nas je obveselio; jer, kakogod sjajnost sunca, što sja u svojoj sili, obasjava vasioni svijet, tako smo uvjereni, da će njihova sveta i spasonosna nauka obasjati našu državu. Stoga pravedno možemo reći: Pohodio nas je istok s visine (Luk. 1, 78). Po-

---

[49] Innocentio Dei gratia summo pontifici et universali papae Romanae Ecclesiae beatorum apostolorum Petri et Pauli, Stephanus, eadem gratia et sancta oratione vestra , magnus juppanus totius Serviae, salutem tanquam patri suo spirituali. — Litteras sanctitatis vestrae accepimus et bene intelleximus, et quae venerabiles legati vestri, scilicet I. capellanus et Symon subdiaconus, tam in litteris quam in ore eorum narraverunt nobis. Gratiamur itaque magnae sanctisati vestrae quia non tradidisti nos in oblivionem filios tuos, sed recordatus es de nobis. Nos autem semper consideramus in vestigia sanctae Romanae Ecclesiae, sicut bonae memoriae pater meus, et praeceptum sanctae Romanae Ecclesiae semper custodire, et in proximo legatos nostros vellemus transmittere ad sanctitatem vestram. Nos autem locuti sumus dictis venerabilibus tuis legatis, quoniam ipsi cum ore eorum narrabunt sanctitati vestrae eloquia mea. *Regestorum* L. II, ep. 177. Opp. I, 726; Theiner I, p. 6.

učeni budući njihovom pobožnošću i znanjem, neizmjerno zahvaljujemo Bogu i Otačanstvu tvojemu, što nam je poslalo ljude baš kakove smo željeli, ljude, naime, napunjene duhom Božjim, jer svaki dobri poklon i savršeni dar dolazi ozgo. Kada smo primili tvoje poslanice, vidjeli smo, da je blaženo apostolstvo blagohotno pristalo na naša pitanja. Radi čega s osjećajima velike predanosti zapovjedili smo, da oni mogu, po svemu našem kraljevstvu, naregjivati i raspolagati, što ište Božja slava; a što se tome protivi, prama prorokovoj riječi, da mogu iskorenjavati i uništavati. Izatoga, otišavši na mjesto, gdje su se odvajkada držali sinodi, saborisahu, marljivo raspravljajući o porocima i krepostima, i zajedno pojeći hvale Bogu, presvetoj i vazdašnjoj djevici Mariji i blaženomu Petru, poglavici apostolskomu; a bješe slavljeno i Tvoje apostolstvo. Neka znade megjuto Otačanstvo Tvoje, da je naše kraljevsko dostojanstvo općeno priznato". Vukan dodaje, da će u zgodno vrijeme poslati svoje odaslanike, pak nastavlja: „A budući da si ti namjesnik našeg Gospodina Isukrsta, to se ufamo, dapače, držimo izvjesno, da će on, po tebi otvoriti nam nebeska vrata. Ne trebajući nam ništa na ovom svijetu, molimo te, da moliš Boga za me grešnika. Na koncu hoćemo, neka zna Otačanstvo tvoje, da se u Bosni, koja pripada Ugarskom kralju, rasprostranjava jedna velika jeres[50], tako da je, krajnjim bezakonjem, sam ban Kulin[51], zaveden sa svojom ženom i sa svojom sestrom, udovicom pokojnog Miroslava[52], Humskog kneza, te sa mnogim svojim rodom, naveo na tu istu jeres više od deset tisuća kršćana. Zaradi toga ražljućen Ugarski kralj, htio ih prinuditi, da se predstave tvomu sudu, da ih ti ispitaš. Ali oni,

[50] bogomila.

[51] U tiskanim izdanjima: *Bacilinus* (FARLATI VII, p. 32; INNOCENTIUS III (Migne) I, 726; THEINER, *Monum. Slavor. Merid.* I, p. 6); ali su izvjesno izopačene riječi *Ban Culinus.*

[52] Latinski izvornik i ovgje ima lekciju: *Miroslovichemensi:* izopačenje riječî: *Miroslavi Chelmensis.*

povraćajući se sa lažnim pismima, govorahu, da si izdao zakon njima u prilog. Molim zato, da bi ti uvjerio Ugarskog kralja, neka ih istrijebi iz svog carstva, kao kukolj iz pšenice"[53].

Barski nadbiskup Ivan, u pismu, s kojim je slao u Rim spise tog sabora, govori papi: „Nosim do znanja Vašoj Svetosti . . . *da kralj i vas puk*, hvaleći, što su oni (poslanici) učinili, u svakome obziru postaše odaniji tvojoj Svetosti"[54].

Na sabor, koji se spominje u ovim spomenicima, osim papinskih legata, dogjoše mitropolit Dioklisko-Barski, nadpop Dominik, koji predstavljaše dijecesu Albonopolsku, biskupi Skadarski, Pilotski, Drivatski, Hvostanski, *(Svaciensis* ili *Svacinensis)*, Ulčinski i Sardonički *(Sardensis, Sardonensis, Sardanensis)*. Iz kanonâ pak ovog sabora može se zaključiti, da u tim krajevima ne bijaše još disidentâ istočnog obreda, niti je itko dovodio u sumnju nauku katoličke Crkve, napadnute od Focija i Cerularija.

Iz jedne poslanice, što je Inocent III pisa, 15 rujna 1204 godine, Ugarskom kralju Mirku, vidi se, da je veliki župan Stefan, kako bješe obrekao, nekoliko vremena kasnije poslao papi odaslanstvo. „Blagorodna ličnost — veli Inocent u toj ispravi — Stefan, veliki župan Srpski, preko časnih odaslanika, smjerno je Nas molio, da mu pošaljemo našeg legata, koji bi priveo njegovu zemlju na pokornost Rimskoj Crkvi, te da mu pošljemu, po istom legatu, kraljevsku krunu. Mi, prama zajedničkom savjetu Naše braće, bijasmo odredili zadovoljiti tome pitanju, povjeravajući to poslanstvo prečasnomu Našem bratu G., biskupu Albonskom; ali kad smo dočuli, da bi to bilo vrlo neugodno tvojoj Svjetlosti, vogjeni od poštovanja spram tebe, i ako teško, odustali smo od nakane. Ti pak, kad si podvlastio Srbiju i, svrg-

[53] FARLATI, THEINER, INNOCENTIUS III. ll. cc.

[54] Notum siquidem facio sanctitati vestrae, . . . quod dominus rex et totus populus eorum opera commendantes, ad pedes vestrae sanctitatis effecti sunt modis omnibus promptiores. FARLATI VII, p. 31; INNOCENTIUS III, col. 726.

nuvši Stefana, postavio na njegovo mjesto Vukana, preko tvojih izaslanika, očitovao si Nam želju privesti tu zemlju pokornosti Rimske Crkve, te si, izuzimajući u stvarima svjetskim Tvoje pravo, iskao, neka pomenuti Vukan primi od apostolske Stolice kraljevsku krunu. Zato, da otpravi ovaj posao, po svjetu tvojih izaslanika, držali smo, da ga treba povjeriti Našem časnom bratu nadbiskupu Koločkom; nego, premda su od tada prošle dvije godine, ne znamo, je li išta učinjeno"[55]. U Regestu nalaze se jošte dvije poslanice kralju Mirku o istom predmetu: jedna je kao pregjašnja od 15 rujna 1204 godine, druga je bez datuma; ali je kritičari meću u posljednje mjesece 1202 godine. U prvoj papa spominje kako je Mirko predložio, da Sv. Stolica da Vukanu kraljevsku krunu: *salvo in temporalibus jure tuo*, veli Inocent[56]. U drugoj podsjeća, kao stvar Mirku poznatu, ono što smo prinijeli iz prve poslanice od 15 rujna[57]. U glavnome sva tri spomenika govore isto. A kako je veliki župan bio predložio sjedinjenje Raške Crkve s Rimom, tako papa opominje Mirka, da poradi, neka se u Srbiji vrše uredbe Rimske Crkve, te se savršenije podvlasti ta Crkva apostolskoj Stolici, „da bude jedno stado i jedan pastir"[58].

Poklem su Ugri postavili Vukana na Raški prijesto, papa Inocent, pismom od 22 ožujka 1203 godine, odredi za Srbiju Koločkoga nadbiskupa, sa činom apostolskog pohoditelja, naregjujući mu „da krijepi u pravoslavnoj vjeri, biskupe i svu

---

[55] INNOCENTIUS III, Opp. II, p. col. 415. Cf. *ibid.* col. 411; POTTHAST I, p. 197, n. 2284.

[56] Opp. II, col. 411; POTTHAST I, p. 196, 2282.

[57] Credimus serenitatem regiam meminisse qualiter, et si olim ad instantiam Meganippani, disposuerimus legatum nostrum mittere in Serviam, tandem tamen, voluntate tua plenius intellecta, a proposito desistentes magnificentiae tuae duximus deferendum. Opp. I, col. 971. Cf. POTTHAST I, p. 157, n. 1797.

[58] . . . celsitudo regalis curet nobis et apostolicae Sedi deferre, institutiones Ecclesiae romanae in terra ipsa servari praecipiens et eam plenius ad obedientiam nostram reducens, ut fiat unum ovile et unus pastor. *Opp.* I, col. 971.

vlastelu, i da primi od njih obećanje, potvrgjeno zakletvom, da će u duhovnim stvarima iskreno slušati njega i njegove nasljednike, i svetu Rimsku apostolsku Stolicu"; s izjavom „da su sasvim riješeni veza pokornosti Carigradskomu patrijaru, zato što je Ivan patrijar zanijekao dužnu pokornost Petrovoj Stolici"[59].

O povjerenom poslanstvu nadbiskupu Koločkom, papa u isto vrijeme pisa dvije poslanice (22 ožujka 1203) u Srbiju: prvu Vukanu, a drugu biskupima i vlesteljima narodnim. Inocent u ovim poslanicama, sa poznatim mjestima Evangjelja (Mat. 16, 18—19; Luk. 22, 31—22; Iv. 21, 15—17), spominje Srbima prvenstvo Petrovo i njegovih nasljednika; nato dodaje, da će njegov odaslanik primiti njihovu pokornost, eda ih „privede apostolskom stadu, kojemu je, poslije Krsta, koji je prvi i glavni pastir, Sv. Petar sporedni i drugi pastir"[60].

[59] Meganippani Serviae, et tam praelatorum Ecclesiae quam nobilium terrae, imo et omnium morantium in Servia, soliciti, per te, ipsos decrevimus visitare. Ideoque fraternitati tuae, de qua plenam fiduciam obtinemus, in hoc vices nostras auctoritate praesentium committentes, per apostolica tibi scripta mandamus, quatenus accedens personaliter in Serviam, meganippanum ipsum, praelatos et nobiles universos, in orthodoxa fide confirmes, et ab eis juratoriam recipias cautionem, quod nobis et successoribus nostris, sanctaeque romanae apostolicae Sedi, bona fide curabunt da caetero in spiritualibus obedire, recipiensque ab eis reverentiam corporalem, illos, auctoritate nostra suffultus, et obedientiae vinculo, quo videbantur patriarchae Constantinopolitano teneri, denunties penitus absolutos, quia cum ipse debitam nobis obedientiam non impendat, nec ipsi demeritam sibi tenentur reverentiam exhibere. *Opp.* II, col. 29; POTTHAST I, p. 163, n. 1864.

[60] Nos igitur, qui, licet indigni beato Petro successimus in apostolatus officio . . . decrevimus te per venerabilem fratrem J. Colocensem archiepiscopum . . . visitare; quatenus te, corpore quidem a nobis remotum, sed mente propinquum, in orthodoxa fide confirmet, et a te, nomine nostro, spiritualem obedientiam et reverentiam recipiens corporalem, ad apostolicum ovile reducat, in quo post Christum, praecipuum et primum pastorem, beatus Petrus secundarius et secundus pastor existit. *Opp.* II, col. 28; POTTHAST I, p. 163, n. 1863. — Regest dodaje ovu primjedbu; *In eundem modum scriptum est archiepiscopis et baronibus per Serviam constitutis*, L. c. col. 29.

Iz isprava, što smo ih naveli, očevidno je, da je Raška Crkva do to doba slijedila sudbinu Grčke patrijaršije Carigradske, te bijaše, što se tiče jurisdikcije, odvojena od Rima. Ali o kakvoj nepodudarnosti u nauci i javnome obučavanju dviju Crkava nema spomena u istim ispravama. Vjera bijaše još jedna objema, jer dogmati bjehu istovetni.

Kakav je uspjeh imalo ovo poslanstvo povjest nam ne kaže. Možemo pače nagagjati, da je Raška Crkva, barem za čas, pristala uz Petrovu Stolicu, s tim više, što uticaj Madžara, združen s onim Vukana, koji se ispovijedaše poslušan papi, ne može se držati, da je ostao bezuspješan. S ovoga je uzroka Inocent III, poslije toga poslanstva brinuo se za političku korist Srbije, te je pisao u rujnu 1203 godine, Kalojanu, caru Bugarskomu, moleći ga i opominjući, neka živi u miru sa Vukanom, koga zove svojim „ljubaznim sinom"[61].

U to vrijeme, Savu na gori Athosu, redi za svećenika neki biskup Nikola, a povısi na dostojanstvo arhimandrita u Solunu, u sabornoj crkvi Sv. Sofije, Kostadije, mitropolit toga grada. Izatoga, pošto je prenio u Srbiju, 1207 godine, svete ostanke svog oca, na molbu brata Stefana, ostane da vlada manastirom u Studenici osam godina, te sastavi za isti manastir, kako prije bješe učinio za onaj Hilandarski, manastirsko pravilo (тишікъ). Ova dva spisa pripadaju prvim književnim Srpskim proizvodima. Vrati se tada na goru Athos, u manastir Srpski Hilandar, koji je od razvalina obnovio i ukrasio njegov otac.

Starostavne knjige kažu, da je Sava godine 1219 pošao, za neke potrebe istog manastira, u Carigrad. No će biti istina, da je otišao sa drugim ciljem, a prethodnim dogovorom sa svojim bratom Stjepanom; ali ne 1219 nego jeseni 1218 godine.

---

[61] Ad haec nobilitatem tuam monemus et exhortamur attentius, quatenus cum dilecto filio, nobili viro Wlco, pacis studeas foedera reformare, ne, occasione discordiae, terra tua vel ejus, incurrat irreparabile detrimentum *Opp.* II, col. 158; Potthast I, p. 174, n. 1995.

Srbija nije imala narodnih biskupa. Posljednji Latinski biskup Zahumlja (Stona), kome ime bješe Donat, bio je prognat sa svoje stolice od kneza Miroslava, brata Stefana Nemanjića. Knez Petar, koji bješe prisvojio Zahumski prijesto sinu Miroslavu, bio je istina ovlastio Donata vratiti se slobodno u Ston, ali s pogodbom, da mu plati Dubrovačka republika trista perpera; no jer Dobrovčani ne htješe platiti takovu svotu, Donato se ne mogaše vratiti, te malo zatim umrije kod Lokrumskih redovnika[62]. Rasa osobitim načinom bješe zapuštena. Narod se držao Grčkoga obreda, a Crkva bješe sasvim ostavljena na milost i nemilost Carigradskim patrijarama, koji su sjedili tada u Niceji, niti su se mnogo starali za daljne pokrajine. U tome vijeku pak, zbog prilika svijeta i Crkve, ne bješe moguće dobiti od Rima jerarhiju Grčko-Slavenskog obreda, kakvu trebaše Srbija. Toga radi prvi i glavni, a valjada jedini uzrok Savinu putu bijaše samo ovaj. Grčki car Teodor Laskari bješe rod Nemanjićima. A sa gledišta Bizantinske politike, on se ne će suprotiti nego podupirati osnove Stefana i Save. Što se tiče ekumeničkog patrijara, razumije se, da će on činiti volju svoga gospodara. Sava nato ode u Niceju, sa nekoliko Srpskih kalugjera, koje bješe sobom poveo iz manastira Hilandara. Primljen veoma časno od cara, postigne svojoj otadžbini ono, što imagjaše na umu. Zaiska zatim u cara, neka naredi patrijaru, da zavladiči nadbiskupa Srbiji jednog od njegovih kalugjera: no Teodor nije htio za to dostojanstvo drugog osim njega. Stoga, i pored njegova suproćenja, Sava budeončas uzdignut na nadbiskupsko dostojanstvo te zavladičen (1219) od patrijara.

Ovgje nailazimo na jednu kronološku poteškoću. Svi povjesni izvori, pa i raniji Srpski pisci, kao na primjer arhimandrit Dučić, tvrde, da je Savu redio ekumenički patrijar German II; ali nam nitko ne zna reći kako je to moglo biti, kad je, prema najpriličnijoj kronologiji, German bio imenovan

[62] FARLATI VI, p. 326—327.

patrijarom istom u 1222 godini; ako se ne će vjerovati istoriku Ruske Crkve Filaretu, koji odlaže imenovanje ovoga patrijarom do 1226[63] godine.

Srpski pisci pričaju, da je Sava još postigao od cara i patrijara budućim Srpskim biskupima vlast sebi izbirati mitropolita, osim prava Carigradskom patrijaru, da ga potvrdi. Ovo bi ovlašćenje bilo prema davnašnjoj praksi Crkve, jer crkvena pravila davahu pravo oblasnim biskupima izabirati svoga mitropolita.

Kad se je Sava vratio u domovinu, sabere u Studenici znatnije od svećenstva i naroda, da se s njima dogovori o broju i mjestima, gdje bi trebalo postaviti nove biskupije. Nato bi osnovano dvanaest eparhija (dijecesa) i biskupskih stolica: 1. Moravska, u manastiru Žiči Sv. Spasitelja, — nadbiskupija; 2. Zetska, u manastiru Sv. Mihovila arhistratega, za koju se točno ne zna, gdje bijaše, ili na Prevlaci u Boki Kotorskoj, ili podno polja Grbaljskoga, ili na kojem mjestu u okrugu Podgorice i Zlatice, kako neki mniju; 3. Humska, u manastiru presvete Djevice, blizu Nevesinja u Hercegovini[64]; 4. Dabarska,

---

[63] Apud Jagić, *Historija književnosti* (Zagreb 1867) I, p. 155. — Veoma je smiono te se ne može obraniti nagagjanje Asemanovo (*Kalendaria* . . . V., P. I, p. 18) i Pejačevića (O. c. p. 178—182), koji drže, da je Savu posvetio biskup Gervasije, Latinski patrijar Carigradski. I barun d' Avril (*Revue de l' Orient Chretien, Supplement* — 1897 N. 4, p. 486 sq.) prihvaća to mnijenje.

[64] Srpski pisci hoće, da je stolica Humskoga biskupa bila u Stonu u Dalmaciji; a i neki povjesni izvori, što ih navodi Daničić (Рјечник из књижевних старина, III, p. 177), tvrde isto. No budući da iz povjesnih isprava izilazi, da je oko 1250 godine sagradila kraljica Jelena, žena Stefana Nemanje II, manastir Basilijanaca u Stonu (Dolci, *Monum. Hist. Provinciae Ragusinae O. M.* — Neapoli 1746 — p. 18 sq.); a budući da s druge strane isprave ne pominju *residencije* biskupâ istočnog obreda u tome gradu, Golubinski sumnja o autenciji te vijesti. Jastrebov (*Glasnik* rečenog društva, XLVIII — 1880 — p. 390—404) ne da, da je sveti Sava postavio residenciju Zahumskoga biskupa u *Stonu* i misli, da je u originalnom rukopisu ljetopisa izdana od Safařika (postavljaetъ Sava episkopa vъ Hlъmskoi zemli u Stonѣ vъ hramѣ prѣsvetie Bogorodice), mjesto Stonu bilo pisano u *Zalomѣ* ter dodaje: „Ova gora Zalom nahodi se u Hercegovini, na jugoistok od Nevesinja i Gacka

u manastiru Sv. Nikole (Banja) na donjem Limu; 5. Moravička, u manastiru Sv. Arhilija u Arilju u okrugu Užičkom; 6. Raška, u manastiru svetih apostola Petra i Pavla, gdje je postojala i prije; 7. Toplička (duž rijeke ovoga imena), u manastiru Sv. Nikole, sagragjena od Nemanje; 8. Budimljanska, u manastiru Sv. Jurja, u okrugu donjih Vasojevića, izmegju Crne Gore i Lima; 9. Hvostanska, u manastiru Majke Božje, u maloj Studenici; 10. Prizrenska[65], u manastiru takogjer Majke Božje. — Dvije posljednje dijecese obuhvatahu predio stare Dardanije.

Veliki župan Stefan poznat je u svjetskoj i crkvenoj povjesti, pod imenom *Prvovjenčani*. Dva spomenika, jedan Latinski a drugi Srpski, napisana oba od pisaca savremenih dogogjaju, pripovijedaju nam povjest njegova vjenčanja. Toma, arcigjakon Splitske Crkve, u svojoj *Povjesti Solina*, ovako piše: „U isto vrijeme[66], Stefan, gospodar Srbije ili Rase, koji se zvaše veliki župan, poslavši svoje poslanike Rimskoj Stolici, isprosi od pape Onorija kraljevsku krunu. Stoga (papa posla u Srbiju) poslanika

(Metahije) i baš je u sredini bivšeg Zahumlja i sadašnje Hercegovine" (l. c. 409—410). Pozivlje se za to na Tronoški ljetopis (*Glasnik* knj. V, str. 37) u kojem čitamo, da je sv. Sava podigao episkopiju u Zahumlju вь храмѣ прѣсв. Богородице еже и нинѣ врѣть се под горею, вовомою Заломь вь невесинскомь кадилокоу. Pozivlje se i na Farlata (T. VIII, p. 48) koji veli: *Lequiemius auctoritate Dositaei lib. 8. de patriarchis Hierosolymitanis cap. 13. duodecim oppos enumerut a S. Sabba delectos qui in coenobiis quidem degerent.* Megju ostalim ili bolje reći na prvom mjestu u Latinskom spisku tih episkopija stoji u *Zalomu*, u manastiru Panagije: *Zalumae in monasterio Panagiae, 2. in terra Dioelitiae in ecclesia S. Michaelis Archangeli* (l. c. p. 410). — Odatle je, krajem XVI vijeka, stolica prenesena u Trebinje, u manastir Uznesenja Majke Božje, zvana Tvrdoš: otkuda je u drugoj polovini XVIII vijeka (izmegju 1751 i 1763) premještena u Mostar (*Crkva Kat. i Vjeroispovjedanje Iztočno u Boki* — Zagreb 1875 — p. 32 sq.).

[65] Nema tome davno, da se stalo sumnjati, eda li je Sv. Sava osnovao i Prizrensku biskupiju, jer je u vrijeme Svečevo Prizren bio pod Bugarskim gospodstvom. Cf. *Zeitschrift für kath. Teol.* (HOFFER) 1897, p. 367.

[66] Naime, pošto je Andrija, Ugarski kralj, krenuo iz Splita na Istok, a to je bilo 1217 godine.

a latere, koji, kad je tamo došao, okruni ga te postavi prvim kraljem njegove zemlje[67]". Drugi važniji spomenik, jer potpuniji, a k tome narodni i domaći, jest *Život* svetog Save napisan od njegova učenika Domentijana, izmegju 1243 i 1253 godine, od kojega imadu dva rukopisa, jedan XVI stoljeća, što se čuva u Dvorskoj knjižnici Bečkoj, koji je objelodanio učeni slavista Srpski Daničić; drugi, nagjen od Hilferdinga u Peći, po sudu prof. Jagića, čuvenoga glasovitog slaviste Hrvatskoga, bez sumnje je stariji od prvoga[68], sada se nalazi u carskoj biblioteci Petrogradskoj. Tekst je u oba rukopisa jednak: male varijante i dometke ovoga drugoga pobilježio je isti Jagić[69]. Domentijan dakle piše: „I izabrav (Sava) od učenika svojih bogorazumnoga muža, prepoštovanoga biskupa Metodija, posla ga u Rim prehvaljenim apostolima Petru i Pavla i velikomu *suprijestolniku*[70] ovih Svetitelja, papi velike Rimske države, i posla darove dostojne njihove svetosti[71], da i oni[72] blagoslove otačanstvo njegovo, te svojom blagodjetelju vjenčaju blagovjernoga suprijestolnika njegova otačanstva. Pisa tako isto jednu poslanicu velikomu suprijestolniku svetih i slavnih apostola, papi, ispovjedivši neutajenu blagodat, kojom sam bješe vjenčan[73], i prosi ga, da mu pošlje blagoslov svetih apostola kao i blago-

---

[67] Eodem tempore Stephanus dominus Servie sive Rasie, qui mega jupanus appellabatur, missis apochrisariis ad romanam Sedem, impetrauit ab Honorio summo pontifice coronam regni. Direxit namque legatum a latere suo, qui ueniens coronavit eum primumque regem constituit terre sue. THOMAS ARCHID, *Historia Salonitana* (Zagrabiae 1894) c. 25, p. 91.

[68] Cf. *Starine* (Zagreb 1873) V, p. 9.

[69] *Starine* l. c. p. 9—16.

[70] сьпрѣстольникъ = *σύνθρονος* = particeps throni, una throno insidens.

[71] Ruski kodeks ovgje govori, da je poslano jedno dragocjeno kandilo za grob svetih apostola. *Starine* V, p. 15.

[72] Pisac meće ovgje u nerazrešivu svezu papu sa poglavicom apostola ili bolje istovetuje papu s ovim.

[73] Odlikovana nadbiskupskim dostojanstvom.

sloveni vijenac, kojim će vjenčati svoga brata na kraljestvo očino mu, Diokliju[74], koja se otprvo zvaše veliko kraljevstvo: gdje se, po Božjem promislu, rodi otac im. I Bog, koji svome ljubeznome slugi (Savi) dade svakojaku silu i pospjeh, te ispuni sva njegova prošenja nebeska i zemaljska, naredi takogje, nadahnućem Duha Svetoga, ovome svetom suprijestolniku svetih apostola, poslati mu Bogom blagosloveni vijenac, da bi ta istini ispunitelj Božjih zapovijesti, (po njem) primio božanstveni blagoslov te bio vjenčan i proslavljen još ovgje na zemlji, prëgje onog dneva velikoga[75]. I prinesen bi u njegovu otadžbinu blagosloveni vijenac; koji primiv presveti biskup proslavi svoga dobročinitelja (papu) za sve njegove blagodati. I prizvav svog blagovjernog brata, prevelikog župana kyr (gospodina) Stefana, u veliku arhiepiskopiju, u manastir od njeg (Stefana) samog sazidani u Žiču, presveti kyr Sava savrši, po običaju, noćno stajanje; sa bogoglasnim pjesmama i srdačnim skrušenjem prinese Bogu žrtvu na oltaru duševnom srca krušena, koje Bog nigda ne zabacuje. A u vrijeme bogopodobno otpravi svetu liturgjiju, i po velikom ishodu, uze sveti vijenac u velikom svetilištu te vjenča svoga blagovjernog brata, i pomaza Duhom Svetim na kraljevstvo; da bi se unaprijeda on, samodržavni gospodar, zvao kyr Stefan kralj[76]". — S pričanjem Domentijanovim u glavnome slaže se svjedočanstvo Tome arcigjakona. Ako ovaj posljednji tvrdi, da je Onorije III poslao u Srbiju poslanika *a latere*, besumnjivo se moralo tako zbiti, prema redovnim pravilima Kurije Rimske. Ali bi moglo biti, sa razloga nama nepoznatih, da poslanik nije stigao u Srbiju, te da je papa naložio Savi, neka otpravi obred vjenčanja.

Pozniji životi i ljetopisi Srpski ili mimolaze mukom sav ovaj dogagjaj ili ako govore o vjenčanju Stefana, kažu jedno-

---

[74] Pita ime *kralja Dioklije*, jer je gospodarima Dioklije Grgur VII dao krunu i ime kraljevsko. Vidi naprijed str. 284.

[75] posljednjeg suda.

[76] Daničić, *Život svetoga Simeona i svetoga Save* (Beograd 1865), p. 245–247.

stručno, da mu je Sava stavio na glavu vijenac kraljevski, ne kazujući nam od koga je ta vijenac. Takav muk mnogih povjesnih izvora dade povoda različitim nagagjanjima. Majkov, jedan od rasudljivijih novovjekih istorika Ruskih, a za njim Krstić, objašnjuju ovu činjenicu ovako: Stefan je ispočetka lično pristajao uz zapadnu Crkvu. U ovo doba vjenča se, 1217 godine, vijencem dobivenim od Onorija III. Savi, tada jeromonahu, ne bješe povoljito, što mu brat prianja za katoličku religiju; te zato otide nanovo u Svetu Goru. Kada Stefan vidje, da mu ne treba više Zapad, okrete legja katoličkoj Crkvi i ponovi prijateljstvo s Grčkim carem i patrijarom: tada Sava, kojega u Niceji patrijar German posveti za arhiepiskopa Srpskoj zemlji, vrati se u Srbiju i, 1222 godine, vjenča drugi put Stefana na kraljevstvo, prozivajući ga *Prvovjenčanim*, da bi se zaboravilo njegovo vjenčanje Rimokatoličko[77].

Vrlo je smiona ova povjesna kritika. Stefan je Prvovjenčani bio katolik *barem* do 1217 godine: dakle za prve 22 godine svoga kraljevstva. Pak objednom — a ne kaže se kada — obrnuo bi legja vjeri i Crkvi katoličkoj. A koji su povjesni dokazi za to? Ne dovodi se nijedan, koji bi bio baš *pravi* dokaz. S druge strane, ako je Stefan ostao katolik dokle mu trebaše papa i Zapad, kako bi se moglo dokazat s povješću, da je iza njegova vjenčanja, 1217 godine, ta potreba prestala? Činjenica pak samog vjenčanja ili kažimo bolje dvostrukog vjenčanja, objašnjena s tim načinom, kosi se sa neprijepornim svjedočanstvom Domentijana, domaćega i savremenog spisatelja. Sava je istavljen u suprotnosti sa Rimom i sa svojim bratom, poradi osjećaja i vjere katoličke ovoga, dok Domentijan tvrdi, da je Sava bio onaj, što je zaiskao u Onorija kraljevski vijenac za Stefana, te da ga je, s ovim istim, vjenčao na kraljevstvo, slaveći njegova dobročinitelja Onorija. A budući da učenik i životopisac svog učitelja, udivitelj i hvalitelj njegovih kreposti,

[77] Majkov (prijev. Daničića, 1876), p. 21. Cf. Krstić, *Istorija srbskog naroda* (Beograd 1864) II, p. 97—98.

govori s onim poštovanjem, koje smo vidjeli, o papi i Sv Stolici, to moramo držati, da su osjećaji od njeg ispoljeni spram nasljednika Sv. Petra bili jedna vjerna odjeka Savinih osjećaja.

Arhimandrit Dučić, u svojoj novoj *Povjesti pravoslavne Srpske Crkve*, prihvata samo jednu vjenčanje Stefana, i ovo s onim vijencem od pape Onorija III, bilježeći, da se taj dogagjaj zbio na Spasov dan godine 1221. Evo u bitnosti kako on pripovijeda stvar. Megju narodima i državama susjednim, Stefan, ne škodeći sopstvenom ugledu i onome Srbije, nije mogao više ostati sa samim imenom velikog župana. Da bi Srbija stekla važnosti megju državama i carstvima Evrope, bješe nužno proglasiti je kraljevstvom. Da se dogje do toga, drugog sredstva ne bijaše nego se obratite papi; jer samo papa u to doba davaše kraljevski plašt i vijenac. Ali papa ne davaše kraljevski vijenac od sujete, nego za skupu cijenu: kada je vladalac bio katolik trebaše da bude pokoran papi i da njegove naredbe vrši; kada to nije bio, trebaše mu priznati nad sobom vrhovnu papinu vlast, pokoravati mu se te ga slušati. Nameće se potom samo sobom pitanje: da dobiju od pape kraljevski vijenac, kakove su žrtve, Stefan i Sava, bili voljni prinijeti? Da nije valjada priznavanje crkvene vlasti papine nad pravoslavnom Crkvom srpskom ili šta drugo? Na ovo pitanje pisac odgovara. Nije vjerovati, da bi Sava žrtvovao samosvojnost Srpske Crkve, koju tada bješe polučio. Isto se može kazati o Stefanu, koji, svrh toga, bivši od bogodušnih roditelja odgajen u kršćanskom duhu pravoslavne vjere i Crkve, ne bi ni za što bio prevario vjerom, prelazeći u katolicisam. A opet šta su mogli obreći papi? Stvar je odgonenuti lasno. Bit će s laskavim pismima uvjerovali papu, da će mu bit zahvalni, da će s njime podržavati prijateljske odnose, te mu pomagati, da istrijebi u Bosni i Zahumlju jeres bogomila, jer je i sami gonjahu i potirahu u Raškoj državi. — Pisac misli, da je na ovaj način riješio poteškoću: i kaže nato, da je papa Onorije primio preljubezno biskupa Metodija, te mu dao kraljevski vijenac za

Stefana, neka ga vjenča nadbiskup Sava; jer, veli, da papa nije htio dirati u religiosnu osjetljivost Save i Stefana[78].

Mi ćemo se zadovoljiti jednostavnom primjedbom. Svatko zna za pape srednjeg vijeka, da nisu davali *nikada* kraljevskog dostojanstva, već ako s uvjetom, da vladalac mora biti katolik, naime, u crkvenoj zajednici s Rimskom Crkvom. Tko će dakle vjerovati, da bi jednome nekatoličkom vladaru, koji moraše držati nepravoslavnom Rimsku Crkvu i njenu nauku, papa htio dati takovo dostojanstvo, ne ištući od njega taj uvjet, šta više i ne spominjući ga? Da je Sv. Stolica hotjela u ovom jedinom dogagjaju odustati od svojih stalnih i nepromjenljivih pravila, na korist malene države, samo zato što mu njeni gospodar i njeni prvi biskup obećavahu jedno platonsko prijateljstvo i što ga uvjeravahu, da će mu potpomoći, da on istrijebi bogomilstvo u stranim državama! *Aufer nugas.*

Obzirom na sveze Stefanove sa Sv. Stolicom, poslije nego mu je brat već bio dao naziv Prvovjenčanoga, imamo spomenik, što obara iz temelja nagagjanja spomenutih spisatelja; a to je poslanica, koju iza toga čina Stefan pisa papi Onoriju. Spomenik glasi ovako: „Presvetomu ocu i gospodinu Onoriju, Rimske Stolice i Crkve vasiljenskom Prvosvećeniku, Stefan, po milosti Božjoj, sve Srbije, Dioklitije, Travunije, Dalmacije i Zahumlja *vjenčani* kralj, najveće poštovanje i nekolebljiva vjernost. — Kaogod svi kršćani što te ljube i časte, i drže te ocem i gospodarem, tako isto i mi želimo biti vjerni sin Rimske Crkve i tvoga očinstva; želeći, ako ti je povoljno, da ostane svedilj na vijencu i našoj državi očit blagoslov i potvrgjenje Božje i tvoje. Zaradi toga šaljemo tebi našeg biskupa Metodija, da sve ono, što htjedbude Svetost tvoja, izvoli pisati nam po donoscu nazočne poslanice[79]“. — Poslanica je uvrštena u Regest Onorija

[78] Dučić, *Istorija srpske pravoslavne Crkve*, p. 93—98.

[79] Sanctissimo Patri ac Domino Honorio Romanae Sedis et Ecclesiae universali pontifici, Stephanus Dei gratia totius Serviae, Diokliae, Tribuniae, Dalmatiae atque Ochlumiae rex coronatus, inclinationem cum summae fidelitatis constantia. — Quemadmodom omnes christiani di-

četvrte godine njegova pontifikata: prema tome treba da je napisana godine 1220. Naziv, što ga uzima Stefan u istoj savršeno je onaj, što se čita u drugim Srpskim spomenicima, poznijim od vjenčanja[80]. Donosac poslanice jest onaj isti Metod, koga pregje Sava bješe poslao u Rim, da ište u pape blagoslov njemu i Srbiji, a kraljevski vijenac bratu mu. A budući da je spomenik od 1220 godine, te pisan, pošto je Sava, već nadbiskup, vjenčao Stefana, kako svjedoči naziv „*rex coronatus*", to slijedi — veli Rački — da Srpski ljetopisi, kada stavljaju uzdignuće Save na prvostolnu stolicu i osnutak narodne jerarhije u godini 1220 pogagjaju; a da je naprotiv mišljenje Šafařikovo, po kome bi ovaj dogagjaj valjalo odgoditi na 1221 godinu, pogriješeno[81].

Tvrditi, da je Stefan dvaput bio vjenčan, u povjesti je prihvaćati jednu himeru, kojoj bi se velika čast učinila, kad bi je htjeh ozbiljno uzeti. Što se tiče muka starih ljetopisa i Života, to je njega lasno objasniti, uzimajući na um predrasude vremena, kada su pisani, a može biti i religiosna uvjerenja njihovih spisatelja.

---

ligunt vos et honorant, et pro patre et domino retinent, ita et nos desideramus sanctae Romanae Ecclesiae et vestrae paternitatis filium nominari, affectans quod benedictio et confirmatio Dei et vestra sit, si vobis placet, super coronam et terram nostram semper manifesta; et ob hoc vobis nostrum episcopum Methodium nomine destinamus, ut quidquid ex vestra sanctitate et voluntate processerit, nobis per latorem praesentium litterarum, si placet, rescribatis. RAYNALDI a. 122o, n. 37; FARLATI VII, p. 34.

Teško je razumjeti kako je mogao Rački, ovaj čuveni ispitatelj povjesti, predstaviti 1875 jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu ovu ispravu kao novo iznalaženje, te držati, da se tada, prvi put, izdaje na svjetlost. (V. *Starine* — 1875 — VII, p. 53—56).

[80] **Стефань по божиеи милости вѣньчании прьви краль, вьсе срьбскиѥ землѥ. Диоклитиѥ и Травуниѥ и Далмациѥ и Захльмиѥ.** MIKLOŠIĆ, *Monumenta Serbica* (Viennae 1858), p. 11. Cf. LJUBIĆ *Ogledalo književnosti* I, p. 168; *Starine* (RAČKI) VII. p. 55.

[81] RAČKI, l. c. p. 56.

Stefan Prvovjenčani, po gdjekojim povjesnim izvorima, odrekao bi se 1224 godine prijestolja na korist sina Radoslava, te se uklonio u jedan manastir, i tu se postrigao. Novovjeki povjesničari nasuprot vele, da je vladao do smrti, a naime do godine 1227. Videći on, da se primiče njegova svrha, otpravi vjesnika bratu, moleći ga, da opet dogje. Sava dogje i nagje brata na umoru. Nato ga obuče u kalugjersko odijelo, nadije ime mu Simeon, te mu da presvetu euharistiju. Nakon malo časa Stefan umre i bude pogreben u Studeničkoj crkvi, pokraj groba svoga oca. Stefan bješe dovoljno izučen u knjizi Grčkoj, Slavenskoj i Latinskoj. U Monakovskoj biblioteci u Bavarskoj nalazi se dvanaest njegovih poslanica pisanih Grčki Demetriju Komatenu, Bugarskomu nadbiskupu, o liturgjičkim predmetima, a Pariska biblioteka ima rukopis Života svetog Simeona Nemanje, napisan Slavenski od Stefana Prvovjenčanog, koji je izdao Šafařik[82]. Srpska Crkva proglasi Stefana svetiteljem, te mu spomen slavi 24 rujna. — Povjest priča, da je Stefan, otjeravši prvu svoju ženu Eudoksiju, vjenčao kćer dužda Mletačkoga Henrika Dondola. No treba nam se sjetiti Karla Velikoga, u kome se mnoge i velike vrline miješahu sa navikama i porocima varvarskim. Može biti, da je jastrijeb, kao onaj, što ga je vidio Vetinski inok, za koje vrijeme, mučio u čistilištu i Srpskoga kralja.

Po smrti Stefanovoj, Sava otide u Palestinu, da obagje Sveta Mjesta. Vrativši se u domovinu, vladao je još neko vrijeme Srpskom Crkvom. Nato se odreče stolice, pa imenovavši Arsenija svojim nasljednikom (1233), povuče se u manastir Hilandar. Izatoga je opet crkvario u Palestinu. Pogje i u Egipat te pohodi Sinajsku goru. Vraćajući se s ovoga svetog puta preko Carigrada, umrije 14 siječnja 1236 godine u Bugarskoj, otkle njegovo tijelo prineseno bi u Srbiju te sahranjeno (6 svibnja 1237) u crkvi Spasova u Mileševu, u Zahumskoj

[82] MARTINOV, *Annus ecclesiast. Gr. Sl.* p. 230 - 231.

kneževini, koja se od to doba prozva *vojvodina Sv. Save.* Tu počivahu njegove kosti od 1237—1594 godine, okružene postojanim štovanjem njegovih jednoplemenika. Talijanski odrod i otpadnik Simon paša (Scipione Cicala), zimeći zimu s vojskom, izmegju 1593 i 1594 godine, u Beogradu, kad je čuo govoriti o čudesima Savinim, prenese ongje njegove svete moći, te ih javno spali (24 travnja 1594) u Vračarskome polju, a pepeo im prosu u vjetar.

POGLAVLJE XII.

Srbija od smrti Stjepana Prvovjenčanoga do 1389.

Svi uopće stari povjesničari Srpski kažu, da je Stefan Radoslav (1227—1233), po primjeru svoga oca, pitao i dobio od istog pape Onorija III kraljevsku krunu[1]. Stoga će biti istina, da su poslanici iz Rima vjenčali i ovoga gospodara; osim ako papa nije naložio stricu-mu, nadbiskupu Savi, da svrši obred. Kome su pak ijole poznate misli, što vladahu u srednjem vijeku, zacijelo ne će mu doći na pamet, da bi Srpski župan mogao pitati od pape kraljevski vijenac, kad ne bi bio katolik i u zajednici s Rimskom Crkvom; a mnogo manje, da bi papa htio dati kraljevske znakove jednome nekatoličkom vladaocu.

Radoslav bješe bogodušan vladalac te narešen lijepim vrlinama kršćanskim i vojničkim. Znade se koristovati udobnim prilikama, da uzme Bugarima znatan dijel njihove zemlje, a tako isto i Grcima. Svlada takogje Ugre te ih protjera iz Srijema, koji malo prije bjehu osvojili. Ali njegova žena Ana, kći cara Teodora Komnena, bješe zla kao aspida, te mu bez patiska dosagjivaše. Neki vele, da je, gadeći se na Dvorske spletke, od svoje volje ostavio krunu mlagjemu bratu Vladislavu; no je istina, da ga ovaj silom smetnu sa prijestolja, te

[1] Вси обще Сербскіи Писатели повѣствують, яко краль сей чрезъ посланники просилъ у Папы Хоноріа III кралевския короны, и тогоже 1224 года получилъ оную. Тако онъ второе вѣнчанъ и потвержденъ отъ Папы въ кралевствѣ Сербскомъ. RAIĆ O. c. II. p. 371.

moraše bježati u Drač. Ovgje ga odbjegne žena, koja se združi sa gradskim zapovjednikom. Radoslav se tada vrati u Srbiju, pa se potom zakalugjeri u manastiru Studenici, po prilici pod vladičanstvom Save II, njegova mlagjega brata, koji, kao Humski vladika, odmijeni na nadbiskupskoj stolici Arsenija I, 1263 godine.

Ne znamo eda li su imali sveza s Rimom njegova braća Stefan Vladislav (1233—1243) i Stefan Uroš I (1243—1276), koji ga naslijediše na prijestolju. Drugi od ove dvojice imao je za ženu Jelenu, za koju jedni drže, da je bila kći Bele IV, Ugarskog kralja, jedni da je bila od kraljevske porodice iz Francuske, a jedni opet da je bila kći Baldovina, potonjega Latinskog cara Carigradskoga. Što je važno, ona bješe revnosna katolikinja. Mi cijenimo, da joj čovjek nije vele mario za vjeru. U inostranom svijetu, po svoj prilici, izdavaše se za katolika: drugačije ne bi isprosio te bogoljubne kneginje: u Srbiji opet bit će ispovijedao vjeru, koja mu se činjaše probitačna, a valjada nikakovu. Izvjesno je, da je pustio suprotnom strujom katoličkoj vjeri svoja dva sina: koje je uveliko žalostilo njihovu majku. Dante, govoreći o zlopakim kršćanskim kraljevima tog vremena, koje će na sudu vječnog Suca posramiti oni, što nigda ne poznaše krsta, meće megju te kralje i Uroša I:

E quel di Portogallo e di Norvegia
Lì si conosceranno, *e quel di Rascia*,
Che mal aggiustò il conio di Vinegia.
(Tu će se spoznat onaj Portugalski
I Norveški i *onaj od Rascije*,
Što je Mletački krivi novac kova.)
(Parad. XIX, 141—144).

Uroš kovaše lažni novac, krivotvoreći srebrne Mletačke metapane, što onda imagjahu veliku vrijednost. Inače, kao mimogred opaženo, to je kasnije činio i sin mu Milutin: rašta Mletačka republika, odlukom 3 ožujka 1282 godine, zabrani

u svojim zemljama Srpski novac[2]. Stefan Uroš I, nasilno zbačen s prijestolja od svog sina Stefana Dragutina, morao je bježati u Drač, gdje, u kratko vrijeme, umrije od žalosti.

Megjutim, u drugoj polovini XIII vijeka, Humska kneževina, gdje su poslije Miroslava vladali Petar († 1225?), Tolen († 1239), obadva patareni, pak Andrija, kojega, oko 1250, naslijedi sin Radoslav, prijegje pod žezlo gospodarima Raške.

Kad je Stefan Dragutin (1276—1282), uzašao na prijestolje, pokaja se za svoj zločin. Stoga dade iskopati očine kosti, prenese ih u Srbiju te svečano sahrani u manastiru Sopočanima. Svojoj majci Jeleni zapisa neke zemlje u Skadru. Ali pošto je bio bolešljiv, a k tome ga još uznemirivala duševna pečal, zovne k sebi brata Milutina i dade mu krunu (1282), s pogodbom pak, da je ustupi sinu mu Vladislavu, kada postane punoljetan; a za se uzdrža Srijem i naziv kralja (od Srijema).

Isti Dragutin, 1313 godine, krenu s vojskom protiv brata, da mu otme prijestolje i da ga dade svome sinu Vladislavu; no Milutin, gradeći crkve i manastire, znao je pridobiti svećenstvo, pomoću kojega, smiri Dragutina, a Banjski biskup Danilo, skloni ga te se po drugi put odreče krune na korist Milutinu, pridržavajući i sada Srijem, osim toga uze Braničevo, Beograd i Kucovo; dok Ugarski kralj, Vladislav IV, njegov šurak, bi prinugjen pustiti mu vojvodinu Mačvu i Bosnu. Dragutin umrije 1316 godine, ako nije već 1314, poklem se zakalugjerio, uzevši ime Teoktist[3].

U drugoj polovici XIII vijeka raskol je rastao u Srbiji te se sve većma širio i u južnim krajevima. Ne bješe više Latinskih biskupa u tim stranama, niti katoličkog svećenstva, da bi mogli reagirati te stati nasuprot struji, koju su potpomagali Raški

[2] LJUBIĆ, *Ogledalo književne povjesti* I, p. 170.

[3] PEJAČEVIĆ O. c. p. 229. Po RUVARCU *(Godišnjica Nikole Čupića* god. II, p. 243), Stjepan Dragutin uzeo je oružjem Mačvu i Usoru.

gospodari. Trebinjska Crkva imagjaše samo malo pastira ili barem malima se zna za ime[4]. Ivan I bi biskup u drugoj polovini desetog vijeka. Konstantin oko 1143, Salvije ili Slavio oko 1245, Nikola, biskup Trebinjsko-Mrkanski, u 1322 godini. Humska (Ston) stolica, poslije Donata, koji bi istjeran otuda pri svrsi XII vijeka, nije imala više biskupa, koji bi sjedio u svojoj dijecesi. Za vlade kneza Tolena, Grgur IX, u travnju 1238 godine, bješe preporučio Humsku dijecesu Bosanskom biskupu Ponsi, dok Sv. Stolica drugačije ne odredi[5]; ali se moralo konačno odustaviti misao, da se uspostavi u Stonu katoličkoga Rimskog biskupa[6]. I dok Raški gospodari nisu htjeli znati za Latinske biskupe u svojim zemljama, Humska dijecesa, Grčko-Slavenskog obreda, osnovana od svetog Save, imagjaše svoje biskupe, kako kaže jedna isprava izmegju 1293 i 1302 godine kralja Uroša II Milutina. U ovoj ispravi, megju imenima dvanaestorice Srpskih biskupa tog vremena, pominje se Eustacije, Humski[7] (Zahumlje) biskup.

Ne treba opet držati, da je katoličanstvo sasvim iščezlo iz Srpskih zemalja u XIII stoljeću. Bogoljubna kraljica Jelena osnova oko 1269 u Stonu manastir Sv. Nikole za redovnike Basilijance. Ime osnovateljice pouzdana nam je tvrgja, da su ti redovnici ispočetka morali biti katolici. S vremenom i oni pristaše uz raskol, čega radi Dubrovačka republika, kupivši (1333) u Stjepana Kotromanovića[8], Ston, s poluostrvom Pelje-

[4] Farlati VI, p. 286 - 294.

[5] Klaić O. c. p. 103; Potthast I, p. 897, n. 10585.

[6] Spomenici govore o Stonskome biskupu, poimence Petru, koji bi bio imenovan oko 1285. Godine 1300 nahodimo jednoga drugog titulara Stonskoga, Ivana, Propovjedalačkoga Reda. Pošto je u ono vrijeme Korčula dobila od Bonifacija VIII, da može imati svoga biskupa, Ston bude sjedinjen sa Korčulom, te Ivan premjesti sjedište u ovaj posljednji grad. Farlati VI, p. 328—329.

[7] Miklošić O. c. p. 60. Ne govori se, da je imao residenciju u Stonu. Vidi naprijed Pogl. XI, bilješ. 64.

[8] Godine 1325 Bosanski ban Stjepan Kotromanović bješe uzeo Srbima Humsku kneževinu, te je sjedinio s Bosnom.

šcem, otpravi te kalugjere, jer nije htjela trpjeti u svojim zemljama druge vjere osim katoličke[9]. — Iz poslanice pape Benedikta XI (1303—1304) vidi se, da je bilo još katolika u Srbiji. On piše (18 studenoga 1303) Marinu, Barskom nadbiskupu, ovlašćujući ga postavljati i odregjivati upravitelje „u župskim crkvama“ *de Bristonia, de Rudinico, de Rogosna, de Trepzo et de Grazaniza in regno Serviae constitutis*[10]; a s drugom poslanicom istog datuma daje mu vlast kazniti i i ispravljati „crkvena lica“ u Srpskoj državi i u drugim zemljama, što graniče s njome[11].

Izravne sveze izmegju Sv. Stolice i Srbije, za koje držimo, da su prekinute poslije vladanja Stefana Radoslava, ponoviše se pod Urošom II Milutinom (1282—1321). Papa Nikola IV posla, 1288 godine, u Srbiju svoje legate, Franjevce Marina i Ciprijana, s dvjema poslanicama jednakog sadržaja, kralju Milutinu i njegovu bratu Stefanu Dragutinu. Jednu treću poslanicu papa im bješe dao za kraljicu Jelenu, te po sadržaju ove može se zaključiti, da je kraljica prije, makar kako, obavijestila papu o religiosnom stanju stvarî u Srbiji, navlastito što se tiče njenih sinova; a valjada ga je ona sama potakla na misao tog poslanstva. Papa je znao, da ta dva vladaoca nisu katolici: koje je očevidno i iz samoga natpisa poslanici. Dok on zove kraljicu svojom „preljubaznom kćeri u Krstu“, i šalje joj „apostolski blagoslov“, u druge dvije poslanice oblik je onaj, koji su pape tog doba upotrebljavali pišući nekatoličkim vladaocima: „Nikola biskup, sluga slugu Božjih, velemožnoj ličnosti Urošu, svijetlom kralju Srba, milost, kojom da dobije slavu u budućem

[9] Miklošić, O. c. p. 105—107. Cf. Farlati VI, p. 131—132. 322; *Rad Jugoslavenske Akademije* CV, p. 24; CVIII: CXXI, p. 21—23. 72—74; Appendini, *Notizie storico-critiche* (Ragusa 1801), p. 291—292. 301—302.

[10] Theiner *Monum. Hung.* I, p, 408; Potthast II, p. 2026, n. 25299.

[11] Theiner l. c. p. 407; Potthast l. c. n. 25300.

životu[12]". U ovoj ispravi Nikola govori o osnutku jedine Crkve, kojoj Krst postavi Petra svojim namjesnikom na zemlji, te veli, da on, i ako nedostojan nasljednik Petrov, mora se brinuti za spasenje sviju, tražeći opet privesti na pravi put one, što su s njega skrenuli. Ali budući da nitko ne može doći k istini, već ako po katoličkoj vjeri, koju ispovijeda Rimska Crkva, i budući da je jedna samo vjera, bez koje se ne može nitko spasti, to on moli kralja, da se povrati u jedinstvo ove vjere, i da privede u istu svoj narod: te poradi toga da mu šalje svoje legate, koji će objasniti njemu i njegovu narodu dogmate prave Crkve. Poslanica je pisana u Rieti 23 srpnja 1288 godine. Istome pismu papa priloži Ispovijedanje vjere, koje se propisivalo onima te se povraćahu s Grčkog raskola na katoličanstvo, pa je stoga na osobiti način spominjala — ishogjenje Duha Svetoga od Oca i Sina, čistilište, općeno prvenstvo Rimske Crkve nad svim ostalima, prvenstvo, koje joj dano bi od Isukrsta u Petrovoj ličnosti[13].

---

[12] Farlati VII, p. 47; Potthast II. p. 1837, n. 22, 757.

[13] . . . Verum, quia nemo pervenire valet ad viam veritatis ejusdem, nisi per fidem catholicam a Deo et sanctis apostolis traditam, quam sancta Romana ecclesia profitetur et servet, magnitudinem tuam monemus, deposcimus et hortamur in Domino Jesu Christo, quatenus pie considerans, quod una est fides, extra quam nullus omnino salvatur, et sine qua Deo impossibile est placere, ad ipsius venies fidei unitatem, eamque fideliter teneas et observes; nihilominus populum tuae ditionis ad eandem unitatem reducas . . . Fides autem catholica haec est . . . Credo etiam Spiritum Sanctum . . . ex Patre et Filio procedentem . . . (Romana ecclesia) dicit et praedicat . . . eorum (qui poenitentes in charitate decesserint, antequam dignis poenitentiae fructibus de commissis satisfecerint et ommissis) animas poenis purgatorii post mortem purgari . . . Ipsa quoque sacrosancta Romana ecclesia summum et plenum primatum et principatum super universam catholicam ecclesiam obtinet, quam se ab ipso Domino in beato Petro apostolorum principe seu vertice, cujus Romanus pontifex est successor, cum plena potestate recepisse veraciter et humiliter recognoscit. Farlati VII, p. 46—48. — Isti pisac dodaje: *Alteras literas in eamdem sententiam, eodem loco ac die scripsit Nicolaus ad Stephanum „regem Serviae illustrem"*.

Kraljici Nikola piše zahvaljujući Bogu, što je udahnuo u njeno srce ona pobožna čustva, kojima je narešena, ter hvali njenu iskrenu vjeru i brigu, što je pokazala spram probitaka katoličke Crkve. Pak nastavlja: „Želeći, dakle, da ova vjera pusti duboko korijenje u tvojim sinovima, uzvišenim ličnostima Stefanu i Urošu, svijetlim kraljima Slavena, smatrasmo za potrebno podsjetiti ih i savjetovati našim pismima, eda, blagovjerno razmatrajući kako je jedna vjera, izvan koje nipošto nitko ne može se spasti, dogju u jedinstvo iste vjere". Napokon preporučuje joj, neka nastane oko njih, tražeći skloniti ih, da da se prostodušno sjedine sa katoličkom Crkvom te da prigrle vjeru, koju ona sama ispovijeda[14],

Poslanstvo i pismo papino osta bez uspjeha kod Milutina; ne tako kod brata mu, kralja Stefana Dragutina. Imamo dva pisma, što isti papa pisa njemu u 1291 godini, te je očevidno iz obadva, da Dragutin bješe se već odrekao Focijeva raskola. Prvo pismo, od 15 ožujka, piše ove riječi: „Nikola biskup, sluga slugu Božjih, preljubaznom sinu u Hristu Stefanu, svijetlome kralju Srbije. — Koliko je veća predanost i poštovanje, što njeguješ spram Rimske Crkve, koliko je veći mar, što ga pokazuješ slijediti naredbe Naše i ove Crkve, toliko smo voljni uzeti pod Našu apostolsku zaštitu sve ono, što se tiče tvog napretka i naroda tvoga . . . s gradovima, varošima, zemljama, zaseocima i drugim dobrima, što ih sada pravedno i s pravom posjeduješ[15]".

---

[14] . . . Hanc itaque fidem vigere in tua progenie cupientes, magnificos viros Stephanum et Urosium, illustres reges Sclavorum, natos tuos, per nostras literas hortandos duximus, et monendos, ut pie considerantes, quod una est fides, extra quam nullus omnino salvatur, et sine qua Deo impossibile est placere, ad ipsius veniant fidei unitatem. Farlati VII, p. 48: Potthast II. p. 1838, n. 22763.

[15] Farlati VII, p. 49; Potthast II, p. 1892, n. 23601.

Stefan bješe poslao u Rim Marina, arhigjakona Barske Crkve,[16] sa naregjenjem, da ište u pape evangjelske propovjednike za Bosnu, koja bješe zaražena patarenskom jeresi i Grčkom raskolom. Stoga papa piše drugo pismo (23 ožujka 1291) ovomu „preljubaznom svome sinu", komu daje apostolski blagoslov, zahvaljujući Gospodinu, što ga je zadahnuo tom svetom mišlju. Zatim veli, da zadovolji njegovu pitanju, „koje polazi od njegove revnosne velike pobožnosti i *savršene* vjere", da je već naredio provincijalu Franjevaca u Slavoniji, neka otpravi u Bosnu dva sposobna blagovjesnika svoga reda[17]. Zaista, s pismom istog datuma, Nikola naredi Zadarskom provincijalu, fra Mihovilu, neka pošlje u Bosnu s apostolskom vlašću, a u činu inkvisitora vjere, dvojicu od svojih podložnika, koji su sposobni i poznaju jezik te zemlje[18], te mu opremi dotičnu povelju za one, što budu za tu službu odregjeni[19].

Ovom istom prilikom papa otpravi dva pisma kraljici Jeleni. S prvim joj dopušta, kako je pitala, da može izabrati svojim ispovjednikom Malobraćanina Nikolu iz Vosike ili koga mu drago drugoga razborita svećenika od istog reda[20]. S drugim hvali njezinu odluku poći nastajnoga ljeta u Bugarsku, u interesu katoličke Crkve; budući da je bogoljubna kneginja hotjela upotrijebiti svekolike svoje sile, ne bi li pridobila cara Gjorgja Terterija, te ga sklonila, da se ujedini s Rimskom Crkvom. Zatim je papa obznanjuje, da je i on, o istome predmetu već pripravio jedno pismo na toga cara i jedno drugo Bugarskom nadbiskupu[21]. Ali je pismo za kraljicu Jelenu tako

---

[16] Jedan dio Bosne (Usora i Soli), sa Mačvom, njemu je pripadao. Vidi naprijed biljež. 3.

[17] Farlati l. c.; Potthast II, p. 1893, n. 23622.

[18] Farlati VII, p. 50; Potthast l. c. n. 23621.

[19] Farlati VII, p. 50—52; Potthast II, p. 1894, n. 23623.

[20] Farlati VII, p. 52; Potthast II, p. 1892, n. 23602.

[21] Farlati VII, p. 52—53; Potthast II, p. 1893, n. 23618. Cf. ibid. n. 23619. 23620.

lijepo te ga treba u cijelosti donijeti. „Nikola biskup, itd. — Mi se veselimo, o preljubazna kćeri, te padamo ničice, da zahvalimo Ocu svjetlosti, kad doznasmo od ljubaznog sina Marina, arhigjakona Barskog, poslanika tvoga visočanstva, da ti, obasjana bogodanim darom svjetlosti kršćanske vjere, ne samo da je bogoljubivo ispunjavaš, nego da se staraš svom mogućom marljivošću i skrbi druge privesti u istu vjeru: čime si zacijelo pristupačna kod svemogućega Boga, a oglašuješ svečano svoje ime megju narodima. Pa budući me ti zamolila, da pišem poslanicu obodrenja plemenitome knezu Gjorgju, slavnome Bugarskom caru, s kojim si naumila sastati se na ljeto, ne bi li ga navela na pokornost svetoj Rimskoj Crkvi, Mi, hvaleći, kaošto se pristoji, ovaj tvoj blagodjetni naum, ter slažući se sa željom tvoga srca, već pisasmo pomenutomu caru i časnome Našemu bratu, Bugarskom nadbiskupu, moleći ih, da popuste Našima i tvojima staranjima . . . Poradi čega molimo te, preljubazna kćeri, i sa svom naklonošću srca tvoga nukamo te u dubokom milosrgju Isukrstovu, da svrh svega prineseš prinos bogodušnog osjećanja onome, koji može izvaditi čisto iz nečista (Job, 14, 4); i koji netom se dotakne gora, to ljudî na visokome mjestu, koji ponosito misle o časti svoga dostojanstva, oni se dime (Psal. 103, 32); da oni taknuti iznutra nadahnućem milosti, što se udostoja ozgo uliti im u srca, prinesu mu žrtvu svoje pobožnosti, koja se diže k nebu poput mirisna kâda. Nato digavši gore oči tvoga uma, i tu spustivši sidro tvoga nada, nastoj baviti se tako hvalevrijednim i spasonosnim radom, na hvalu istome Bogu, na uzvišenje katoličke vjere, a takogje i na diku tvog imena; jer treba da uzmeš na um, da što obilnije rukoveti dobrodjetelji doneseš u žitnicu Gospodnju, to ćeš veću plaću primiti od njega". — Iz ove poslanice, koja čini čast njenu piscu i kome je otposlata, vidi se, kako je ta sveta kraljica vršila blagosovljeni apostolat, šireći pravu vjeru i spas megju narodima. Da je dugovječna i nepromjenita hvala i slava tome dragulju Crkve, tome ukrasu kraljica i svega cijelog nježnog spola!

Jelena uzdrža sve do smrti svoje bogoljubne sveze sa Sv. Stolicom, svakad skrbna za slavu Božju i korist Crkve. Sačuvala se do nas jedna poslanica, što joj papa Benedikt XI posla 13 studenoga 1307 godine, uzimajući pod pokroviteljstvo Sv. Petra njenu državu sa svim posjedima[22]. Ona umrije oko 1307 godine. Njeno tijelo bi sahranjeno u crkvi Sv. Marije u Ulčinju, koju ona bješe sazidala za redovnike Male Braće. Zaradi svoje žive privrženosti naprama katoličkoj vjeri, zaradi tolikih dobrotvornih djela na korist Crkve i vjernika, njena uspomena ostat će u blagoslovu, a ime će joj biti vazda časno i drago katolicima i Rimskoj Stolici Petrovoj[23].

Benediktu XI bješe javljeno, da kralj Milutin želi sjediniti se s Rimskom Crkvom. Takovim vijestima Rimska je Kurija svagda, kao i dandanas, bila sklona vjerovati; a prerevnosnih izvjestitelja, no malo točnih, jer su oni sami obmanuti, nije nikada manjkalo. Papa dakle pisa Srpskom vladaocu jednu poslanicu (23 prosinca 1303), moleći ga i svjetujući, da bez daljeg oklijevanja ostvari taj sveti namišljaj, koji mu je sam Bog nadahnuo u srce. To će — domeće papa — činiti, kako se nadamo, da ne samo boljari tvoga carstva nego i tvoj narod, potaknuti tvojim primjerom ostave tamu zablude te upoznaju stazu istine[24].

---

[22] THEINER, *Monumenta Hungariae* I, p. 407; POTTHAST p. 2026, n. 25301. — Mi držimo, da se ovgje radi o zasebnim dobrima i posjedima, što ih je Jelena primila od svoga sina Dragutina, a ne o pravoj državi.

[23] I megju Srbima je ostalo blagosovljeno njezino ime. Srpski nadbiskup Danilo II (1325—1337), koji poznavaše bogoljubnu kraljicu, napisa njeni život ili ćemo bolje reći pohvalni govor (DANIČIĆ, *Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih*, — Zagreb 1866 — p. 54—101), u kome ju postojano zove *blaženom*.

[24] Benedictus episcopus . . . magnifico principi et regi Serviae ad unitatem matris ecclesiae feliciter properare . . . Gaudemus quidem in Domino, quod sicut fide dignorum relatione didicimus, ac alias evidentibus dicitur apparere argumentis, licet tu hactenus, ac barones et populus regni tui ab ipsius ecclesiae obedientia recedentes, via lucis dimissa, diu per semitas ambulaveritis tenebrarum, nunc autem tu inspi-

— Ova je poslanica bila bez uspjeha, kaogod i druga[25], koju je isti papa pisao Milutinu.

Na papinu Dvoru megjuto se jednako vjerovalo, da je Milutin srcem katolik te da čeka samo udobnu priliku izjaviti se. Hele nasljednik Benedikta XI Klement V, pišući Srpskom vladaocu (27 veljače 1307), da mu preporuči Barskog nadbiskupa Andriju, zove ga „preljubazni sin u Krstu[26]". Milutin pak, kada mu je zapriličilo, da se može dokopati svoga političkog cilja, na početku iduće godine otpravi u Poitiers, gdje se tada nalažaše papinski Dvor, svoje poslanike, Marka Lukara i Trifuna Michelija, iz Kotora, s pismima, u kojima je izjavljivao, da je on i njegov narod gotov sjediniti se sa pravom Crkvom, te moli papu, neka pošlje svoje legate u Srbiju, koji će ih poučiti i primiti u zajednicu s katoličkom Crkvom. Pitao e još, da sveta Stolica uzme pod svoje pokroviteljstvo njegovu državu' osim toga, da mu pošalje zastavu, blagoslovenu od pape, koju će on nositi u bojevima protiv neprijatelja imena Krstova. Kada stigoše u Poitiers ovi poslanici, može se razumjeti kolika bješe radost Klementa V i njegovih domašnjih s dvoranima, kojih bijaše množina. Papa nato naredi gjeneralima Dominikanaca i Franjevaca, da sprave priličan broj blagovjesnika za Srpski narod. U tome odašalje, u činu poslanika, Milutinu dva gjeneralna punomoćnika od ta dva Reda, fra Lapu od prvoga

---

ratione divina ad iter aspiras redire salutis, ejusdem videlicet ecclesiae unitatem. Ex quo nos hujusmodi pium tuum propositum tibi divinitus inspiratum in Domino commendamus; ac referentes exinde laudes et gratias Creatori, sperantes quoque, quod iidem barones et populus tuo exemplo laudabili, relictis tenebris viam veritatis agnoscent, Magnificentiam tuam rogamus et hortamur in D. J. Christo, quatenus inspirationem hujusmodi recognoscens ab illo, qui omnes salvare cupit et neminem vult perire, ad unitatem properare studeas, absque damnosae morae dispendio, fidei orthodoxae. FARLATI VII, p. 56—57; POTTHAST II, p. 2028, n. 25325.

[25] „. . . et est epistola 117 inter Benedictinas, nobis adhuc incomperta" FARLATI VII, p. 57.

[26] THEINER *Monum. Slavor. Merid.* I, p. 124.

i fra Artanisija od drugoga, zajedno s patrijarom Egidijem iz Grado, koji takogje bješe reda Propovijedalaca, dajući im nalog, da rade svom mogućom skrbi i pregnućem oko toga velikog preduzeća. Oni nošahu sa sobom i Ispovijedanje vjere, koje bi trebalo da Srbi prime, a morali su se dogovoriti sa vladarom o zgodnim sredstvima za iskorenuće u tim krajevima svake klice zabludi[27]. — Ali onaj, koji započe ono, što Talijanci zvahu „sužanjstvo Babilonsko", nije se domišljao Milutinovoj igri; niti je ijole mislio, da Bog ne bješe usudio dati papinstvu tog doba utjehu, da privede Krstovu ovčinjaku jedan kršćanski narod, koji je, nesopstvenom krivnjom, zastranio od njega.

Poslanica, koju Klement V pisa, prvog travnja 1308 godine, Milutinu, bješe ova: „Plemenitomu i svijetlomu kralju Raške Urošu, milost u sadašnjem vijeku, koja da ga vodi u slavu budućega! — Blagosloven Bog i Otac Gospodina Našega Isukrsta, Otac milosti i Bog svake utjehe, koji Nas utješava u svakoj nevolji našoj (2 Kor. 1, 3 – 4), te diše, gdje hoće. Njemu, ovih posljednjih dana, bi ugodno otvoriti jednom lučom nove svjetlosti oči tvoga uma, da, pošto si stresao mrak tmine, zaželiš sajediniti se, u istini i jedinstvu vjere, sa svetom Rimskom Crkvom, majkom i učiteljicom svih vjernika. Zaista si ti, presvijetli kneže, mnogo Bogu dužan, koji, gledajući te s tolikom očinskom ljubavlju, s tim se načinom udostojao dovesti te spoznaji prave vjere, po kojoj će Visočanstvo tvoje stići k spasenju, a tvoj će prijestol postati nekolebljiv. Mnogo više treba da se veseli mati Crkva, a Mi osjećamo kako Nam duhom struji izredno utješenje, jer u ove dane jedna tako otmena ovca, kao ti, i tolik narod opet ulazi u Gospodnji ovčinjak, te okrećući legja raskolu i svakoj drugoj zabludi, postaju udi Krstova tijela, koji je Crkva, i u njemu sjaju, usavršuju se i žive. I u istinu, osvijetljen milošću Duha Svetoga, ti si, presvijetli kneže, izvolio

[27] De Gubernatis *De Mission. antiq.* L. I, c. 4, n. 142.

poslati Nam s poslanicom tvoje poslanike, odlične i mudre ljude Marka Lukara i Trifuna Michelija, koji, u prisutnosti Našoj i Naše braće stožernika, vjerno izlažući tu pohvalnu tvoju želju, megj ostalim stvarma, moliše Nas, da te primimo kaono poučljiva i predana sina, u krilo i pod zaštitu Rimske Crkve, i da ti pošaljemo nekoliko učevnih ljudi, u dostojanstvu poslanikâ apostolske Stolice, koji bi te poučili, zajedno s narodima tvoga kraljevstva u pravoj vjeri i u putovima zapovijesti Gospodnjih. Čega radi Mi, koji postavljeni bismo, premda bez ikakve Naše zasluge, namjesnikom Krstovim i nasljednikom poglavice apostolâ Petra . . . odlučili smo pristati na tvoje želje, te uslišati, koliko nam je dato, tvoja iskanja, ali opet tako, da vjeruješ unutra u srcu ono, što naustice izgovaraš, te da to očevidnošću činjenica pokažeš u djelima . . . Što, ako s pomoću Božjom izvršiš, Crkva, Naša preblagočastiva mati, otvarajući obadvjeručke sinu, što se povraća, njedra svoje ljubavi, izaći će u susreće tvojim zagrljajima. Megjutim katolička vjera, koju ti i svećenstvo i narod tvoje države treba da primite i ispovijedate, jest ova: *Vjerujem u presveto Trojstvo* itd." — Ispovijedanje bješe ono isto, koje je Klement IV propisao Mihailu Paleologu, a kasnije Nikola IV poslao Urošu 1288 godine. — Papa zatim nadostavlja: „Ono pak šte hoćemo, da izvršiš, eda se sjediniš s Rimskom Crkvom te istrijebiš sasvim raskol, bilježimo ovgje: 1. U svim crkvama tvoje države i drugih zemalja ma kako tebi područnima, ima se pjevati javno na svečanoj misi onaj dio Nicejskog simbola, gdje se govori o ishogjenju Duha Svetoga, s riječima: I Duha svetoga, Gospodina i životvornoga, koji od Oca i Sina ishodi; a tako valja obučavati i puk. 2. Ti, tvoji biskupi, svećenstvo, kalugjeri i puk treba da vjerujete te ispovijedate, da je Rimski nadsvećenik namjesnik Isukrstov i nasljednik blaženog apostola Petra, da ima istu vlast razdrešivati i vezati, koju je imao Petar; i da Rimska Crkva ima primat i poglavarstvo nad svima drugima. 3. Treba da obrečeš pokornost i poštovanje istoj, kako

za sebe tako i za svoj narod; to treba takogje sa zakletvom, da obreku biskupi, kada se odreku raskola. 4. Nadbiskupi, biskupi, opati, arhimandriti tvoje države treba da se postavljaju putem kanoničkog izbora, sve kad bi bili zatraženi; s ovim redom, da niži prelati primaju potvrdu svog izbora od viših; biskupi potvrdu izbora i posvećenja od mitropolitâ; ovi jedno i drugo ujedno s palijem, s kojim se označava punoća biskupskog čina, od apostolske Stolice, bez miješanja kraljevske ili makar koje svjetovne vlasti. Ono pak što naročito govorimo o paliju, treba razumjeti bez štete Carigradske stolice i patrijara, što će na njoj sjediti i biti u zajednici s apostolskom Stolicom, ako bi tvoja država ili dijel od nje pripadao onoj stolici. 5. Latinske Crkve, što su u tvojoj državi, a bile su od tebe ili od drugih, njima uzete, činit ćeš, da im se povrate. 6. Starat ćeš se, da se časte Latini, naosob oni, što su svećenici; ne ustručavajući se ni ti ni tvoj narod pribivati njihovim misama, dapače, prema mjestima i okolnostima, slušat ćeš ih pobožno." Govoreći pak o legatima, papa se ovako izražava: „Ako uzaslušaš njihova učena i spasonosna uputstva, zacijelo ćeš smatrati velikom srećom voljeti mimo sve ostalo častiti slavno ime Isukrstovo vršeći katoličku vjeru: tako te će tvoja država, utvrgjena na nepokolebljivoj stijeni Crkve apostolske, cvasti duhovnim i vremenskim koristima, a ti na kraju dobit ćeš vječni vijenac slave[28]".

Trima legatima Klement V dao je ova uputstva: „Da bi pothvat toliko koristan bio plodan, Mi vas šaljemo . . . u dastojanstvu i činu Naših poslanika rečenomu kralju . . . Zaradi toga, krepošću nazočnih Naših pisama, povjeravamo vašoj rasudljivosti, u koju se potpuno uzdamo u Gospodinu, da ćete, kad dogjete preda nj, i osobeno raspravljajući s njime, imati samo Boga pred svojim očima, te da ćete nastojat, da ga privučete, zajedno sa svima višepomenutim ličnostima, istini prave

[28] Raynaldi a. 1308, n. 26–28; Farlati VIII, p. 61–62.

vjere i zajednici Rimske Crkve. Ako li oni, s pomoću Božjom, izvrše koliko smo naredili o katoličkoj vjeri, vi ćete, s oblašću Našom, primiti istog kralja i njegovu državu pod Našu zaštitu i apostolske Stolice, dajući mu zastavu, koju je za bogoljubnost iskao, da je stavi nasuprot svojim nevjernim neprijateljima, odrešujući njega i druge njegove podanike od izopćenja, koje ih veže, što su učestvovali raskolu te nisu priznavali primat Rimske Crkve. — O svemu ovome, kaogod i o drugim pitanjima, koja će vam valjada stavljati, obavjestit ćete Nas po pismima, eda možemo, bez oklijevanja, dogovoriti se s Našom braćom, pošto smo Mi raspoloženi udovoljiti mu. Jer želimo pokazati mu ljubaznost Našu i apostolske Stolice, ne samo u stvarima naprijed rečenima, nego i u ma kojoj drugoj, te bi bila probitačna kako njemu tako i carstvu mu. A megjuto pustit ćete, da nelatinski svećenici, samo ako su valjano regjeni, posvećuju u kvasu, dok mi drugačije ne odredimo, dopuštajući kralju prisustvovati misi tog obreda"[29].

Budući da je Srpski kralj tražio još nekolike Franjevce i Dominikance, koji bi prebivali kod njega na Dvoru, Klement V odredi za tu službu fra Grgu iz Kotora, s jednim drugim Franjevcem, i fra Henrika iz Rimini, s jednim Dominikancem. A da se vidi u koju svrhu Uroš bješe želio te redovnike, donosimo pismo, koje pisa Klement V Grguru. „Ljubeznom sinu fra Grguru iz Kotora Reda Male Braće, pozdrav i apostolski blagoslov. — Pošto je plemeniti Uroš, kralj Srbalja, da bi postigao nebesko carstvo, zakanió se sjediniti sa svetom Rimskom Crkvom u jedinstvu prave vjere; želeći stoga, kako on uvjerava, koristiti se savjetima i obučavanjima braće tvoga Reda, koji će ga učiti, kako se pristoji, stvarima Božjima; Mi, hvaleći u Gospodinu ovu njegovu zdravo krasnu namjeru, te uzdajući se u tvoje redovničke osobine, s nazočnim Našim pismom dopuštamo ti poći tome kralju, s onim drugom, koga ti tvoj

[29] Raynaldi a. 1308, n. 29; Farlati VII, p. 61.

provincijao nagje potrebno dodijeliti, ter tamo stanovati na doličnom mjestu, dok se svidi Nama i ovoj apostolskoj Stolici. Tako isto ovlašćujemo te, da upravljaš poslove pomenutoga kralja i njegova kraljevstva, u njegovim zemljama i izvan njih, kad uzište potreba, i ti uscijeniš, da će to biti probitačno. Ali ovo ne ćeš moći učinit, nego, kada on, sa svojima, bezilno ispuni ono, što smo mu, sa navaličnim pismima, o katoličkoj vjeri i o drugim stvarima, bili naložili[30]". — Jednako je pismo papa poslao i fratru Henriku[31].

Klement V, u ovome je poslu pokazao mnogo revnosti, kao sve pape; ali bespristran istorik ne bi mogao odobriti sve mjere od njeg preduzete, da privede u jedinstvo Milutina i Srpsku Crkvu. Bješe mnogo zahtijevati od Srba, da prime i pjevaju u crkvi Simbol sa *Filioque*. Istina IV sabor Lateranski (1215) bješe definirao dogmat o ishogjenju Duha Svetoga od Oca i Sina, a još izravnije II Lateranski sabor (1274); ali s dogmatom nije se htjelo nametnuti cijeloj Crkvi dužnost, da primi Simbol s onim dometkom. Pa i purisam o kanoničkim izborima biskupā, koji papa hoćaše uvesti u Srbiju, isključujući ma kakovo uplitanje vladaoca, kada već bješe ovladao običaj, bez sumnje žalostan i izvor prevelikim nedaćama, ali općenit, u svim katoličkim zemljama, ne čini se, da se je podudarao sa glavnim ciljem, koji se tada htio polučiti. Svrh svega pak ona prednost Latinskog obreda, ona prosta snošljivost kvasnog kruha s uvjetkom: *quousque aliud per apostolicam Sedem ordinatum fuerit*, mogaše samo ozlojediti Milutina, i razdražiti duhove podazrivošću, da bi se jednog dana prohtjelo papama uzeti narodu njegov obred te mu nametnuti Latinski.

Ali nam povjest kaže, da odista ovo ne bijahu prepone, što tada sprečavahu ujedinjenje. Došavši poslanici i dva kapelana Grgur i Henrik, zajedno s drugovima, u Srbiju, uzeše se

---

[30] Theiner, *Monum. Slavor. Merid.* I, p. 130.
[31] *Ibidem.*

dogovarati o načinima kako da provedu pothvat i postignu svrhu svog poslanstva. Naravno oni se nadahu najljepšem uspjehu. Hotjeno poslanstvo kraljevo k papi, iskanje legatâ, njegova pisma, da hoće, sa svim carstvom, sjediniti se s katoličkom Crkvom, pitanje zastave blagoslovene od pape, molba, da mu se pošalju kapelani, naklonost, što je uživahu u njegovu vijeću oni isti katolici, koje on bijaše izabrao za svoje poslanike Klementu V, neumorni apostolat tuskoro pokojne kraljice Jelene, najbolji odnošaji Milutinovi s Andrijom, Latinskim nadbiskupom Barskim; pak sjajan doček kraljev legatima, te uvjeravanja, što ih je iz prva kraja njima davao, da je voljan ispuniti štogod mu se rekne za dobro njegovo i carstva mu: sve to, u njihovim očima, činjaše se, da obećava obilnu žetvu. Ali šta? U Srpskome kralju sve to bješe samo jedna prepredena licumjernost, jedna vuhvena pletka, da zamaže oči. Jedan suvremeni spisatelj, koji je bio u stanju doznati istinu, Tolomej di Lucca († 1321), Dominikanskog reda i kapelan pape Ivana XXII, u svojoj crkvenoj Povjesti ostavio nam je objašnjenje svega toga posla. Grčkome carstvu, u Istoku, priječahu Turci: u isto vrijeme Zapad spremaše se na rat protiv Grkâ, a Karlo Valois Francuski vodio u tu svrhu pregovore s Mlečićima. Po tome se razumije, da Milutinu nije moglo biti drago, da se uspostavi Latinsko carstvo u Carigradu: jer bi od tuda nastanula neprilika njegovoj politici. To bi, što ga podstaknu, da se obrati Klementu V, te da hini osjećaje, kojih nemaše u srcu, i namišljaje, kojih ne mišljaše ispuniti. On je dakle vješto zabavljao papine ljude različitima prijedlozima, čekajući bistro doznati kako će dokrajčiti pregovori Francuskog kralja sa Mletačkom republikom o uspostavljenju Carigradskog carstva. Kada pak doznade, da su ti pregovori prekinuti, smjesta počne pokazivati, da mu nije stalo za ujedinjenjem Crkava, pa, ne ispunjavajući ono, što je obećao, otpravi poslanike i blagovjesnike[32].

[32] Misit nuntios (Clemens) ad regem Rasciae, qui ad obedientiam Romanae Ecclesiae promiserat se venturum, quia Veneti cum Carolo

Ni to mu nije bilo dosta; nego stane otvoreno progoniti katoličku vjeru, zabranjujući u Srbiji Latinsko pravilo i uznemirivajući svakojako katolike[33].

Govori se, da je Klement V, izatoga proglasio krstonosni rat proti Milutinu, te da su zato Madžari upali u Srbiju i oteli joj Mačvu i jedan dio Bosne. — Stvar istorički nije ispravna. Karlo Robert moraše ratovati s Vlasima, s Turcima, sa samim Ugrima, koji ga ispočetka nisu htjeli primiti, s Ruskim Tatarima, s Austrijom, s Mlečanima u Dalmaciji, s Dubrovačkom republikom, i sa Srbima. Godine 1313, Milutin bješe zavojštio na Ugre, te ne ostavi ove vojne, već onda kada mu trebaše sabrati sve svoje sile, da pošalje pomoć Grčkom caru Paleologu proti Persijancima. Karla je štitio papinski Dvor. On predstavi papi, da su nevjernici i raskolnici pustošili njegovu državu i zlostavljali katolike, pa da su istu sudbinu snosili krajevi, što su graničili s Ugarskom: nato je iskao od pape, da proglasi krstonosni rat. Klement V mišljaše, da mu se valja umiješati u spor te držati stranu Robertovu, proglašujući, 1314 godine, sveti rat, koji se ograničivao na samu Ugarsku: *universis Christi fidelibus per regnum Ungari constitutis;* sa svrhom, da obodri Ugre, neka svojski potpomognu svoga kralja u njegovim ratnim pothvatima protiv neprijatelja njegovih zemalja i drugih katoličkih okolišnih krajeva, to jest, protiv „raskolnika, Tatara, pogana i drugih nevjernih naroda[34]". Zato je papa dao

concordaverant imperium accipere Constantinopolitanum. Videns autem tractatus non procedere, papales nuntios vacuos remisit. PTOLOMEUS LUCENSIS L. XXIV, c. 39. Apud RAYNALDI a, 1308, n. 29.

[33] FARLATI VII, p. 63.

[34] Cum sicut ex parte vestra *(Papa govori Ugrima)* fuit nobis expositum, vos et ecclesiae Romanae fideles aliarum partium regno Ungariae adjacentium, a schismaticis, Tartaris, paganis, aliisque permixtis infidelium nationibus impugnationes depopulationes, captivitates, servitutes et carceres, et alias diversorum generum poenas et cruciatus multiplices patiamini, quibus nec obviare potestis per vos ipsos . . . libenter vobis illo quo possumus spirituali subsidio . . . subvenimus. RAYNALDI a. 1314, n. 13.

njima i svima, koji bi poginuli u ratu „za obranu katoličke vjere", potpuni oprost njihovih grijeha, samo ako se za nje pokaju te ih ispovjede. O neprijateljstvu protiv Srbije, *poradi crkvenog raskola*, nema ni sjene u papinom spomeniku.

Što se pak tiče Mačve, stvar je tekla ovako. Ta je vojvodina (koja se prostiraše u današnjoj sjevernoj Srbiji, izmegju rijeka Drine, Save, Dunava i Morave, a osobito obuhvataše vodopagju Kolubare), pripadala još od vreménâ Bele III (1173—1196) Ugarskoj. Poslije nego su Madžari osvojili (1254) Bosnu, jedan dio ove bude sajedinjen politički sa Mačvom, s kojom sačinjavaše zasebnu vojvodinu; te je ovu ustupio Ladislav IV kralju Stefanu Dragutinu. Iza smrti ovoga, Milutin prodrije u te zemlje pljačkajući ih i pustošeći, a baci u tamnicu sina Dragutinova po imenu Vladislava. Pa kako činjaše isto u Bosni upodanjenoj banu Mladenu Šubiću. savezniku kralja Karla Roberta, Mladen ga razbi godine 1319; te je tako Milutin bio prinugjen povratiti sve ono, što bješe oteo[35].

Ivana XXII, nasljednika Klementa V, zdravo obradova taj dogadjaj[36]; ali ga ne treba bijediti, što se više radovao pobjedi katoličkog vladaoca, nego njegovu slučajnom porazu; s tim većma, što u njegovim očima Milutin bješe samo „raskolnik i neprijatelj katoličke vjere"[37]. A pošto ga držaše takovim, u interesu katoličke vjere, nagovarao je takogjer cara Fridrika i ostale katoličke kraljeve, da se udruže s Karlom, te nadvladaju sasvim raskolnike i nevjernike[38].

Milutin umrije 1321 godine. Čini se, da mu je sin Stefan stao kovati zlo, no se to otkrije. Stefan se poradi toga pokaja; ali pri svem tome otac naredi, da ga oslijepe i otjeraju

[35] Smičiklas, *Poviest Hrvatska* I, p. 390.

[36] Pejačević O. c. p. 249.

[37] Tako ga on naziva u jednoj poslanici, što ju pisa nekim Arbanaskim dinastima. Farlati VII, p. 63.

[38] Raynardi a. 1320, n. 2—3.

u progonstvo. Nego se dvoranima sažali za vajnim prognanikom, te hineći kao da su izvršili nalog, uvežu mu oči i otprave u Carigrad, gdje je bio držan za 7 godina u manastiru Pantokratora. Otuda ga povrati sam otac, koji mu na koncu oprosti i dade Zetsku oblast. Domašnji život Milutinov ne bješe nikako hvale vrijedan. Povjest priča, da je otpustio tri zakonite žene. Kad mu Grčki car Andronik II, u Solunu, ponudi za ženu svoju kćer Simonidu, dijete od šest godina, Milutin otpusti i treću, koja je bila sestra Bugarskog cara Svjetoslava, te je darova Androniku, dajući mu još prîda svoju inoču Kotanicu. Izatoga odvede Simonidu u Srbiju, te ju vjenča sebi za ženu[39]. Ali je opet izvjesno, da je Milutin imao vrlo lijepih svojstva i kreposti. Bješe milostiv, blagotvoran i pravedan prema svojim podanicima, barem prema onîma, što pripadahu istočnôj Crkvi. Bješe pobožan S. Nikoli Barskom, priloži njegovoj basilici krasne priloge i učini mu skupocjeni srebrni žrtvenik. Gradio je i bogatio crkve, bolnice, manastire; ne samo u Srbiji nego u Jerusolimu, na gori Sinaju, na gori Athosu, u Carigradu i na drugim mjestima. Veli se, da je u potonje dane svog života, s obilnim milostinjama ispaštao pregjašnji prijekorni život. Glasoviti istorik Ivan Villani, koji je živio u to doba, tvrdi, izakako je Karlo Robert, 1320 godine, ametice potukao Uroša, da je on, primoran tražiti mir, obećao odreći se raskola; te da je održao obećanje primajući katoličku vjeru[40]. Farlati se sumnja je li bilo beshimbeno ovo obraćenje[41]. Srpska Crkva časti kao svetitelja Milutina, te ga naziva *Teoforom*, slaveći mu uspomenu 30 listopada[42].

[39] Nur gegen den Vorwurf ausschweifenden Lebens in der Jugend suchen ihn neuere serbische Geschichtsschreiber *vergeblich* zu vertheidigen. In diesem Punkte stimmen alle von einander unabhängigen Quellen überein. Die Einzelheiten sind zu empörend, als dass ich sie hier niederschreiben könnte. ŠAFAŘIK, *Geschichte der Südslawischen Literatur* III, p. 67.

[40] Lib. IX, c. 17, apud PEJAČEVIĆ C. c. p. 249.

[41] FARLATI VII, p. 64 col. 2, p. 65 col. 2.

[42] MARTINOV, *Annus. Gr. Sl.* p. 266; PEJAČEVIĆ C. c. p. 251.

Milutina († 1321) naslijedi sin Stefan Uroš III, prozvan *Dečanski*, po manastiru, koji on, kraljevskom veleljepnošću, sazida kod rijeke Bistrice, nedomâ od sela Dečana[43]. Konstantin njegov brat i sin Simonidin, koji od oca bješe dobio u osobinu neke zemlje, i koji je kovao svoj novac u Skadru, objednom diže vojsku na nj, da ga zbaci sa prijestolja; ali ga Dečanski svlada u jednoj bitci, što ga zapade države i života. I Vladislav, sin Stefana Daagutina, udari s vojskom na njega od Srijema; ali i njega razbije i prinudi, da bježi u Ugarsku.

Da bi se obezbijedio od Ugarskih napada, Uroš III zakani se sprijateljiti s papom. Kad mu je umrla prva žena, kći Smileza, Bugarskog cara, od koje, još prije nego će zauzeti prijesto, bješe imao sina Dušana i jednu kćer, kojoj bješe ime Dušica, htjede, da se oženi jednom katoličkom kneginjom, kćerju Filipa, Tarantskog vojvode, a rodicom Karla, kralja Sicilskog. Kneginji bješe ime Bijanka. Vojvoda Filip obznani o tome papu Ivana XXII, moleći ga, da se privoli na tu ženidbu, pošto mu je Srpski car već bio obrekao, da će, zajedno sa svojim narodom, prijeći u katoličku vjeru. Papa je zahtijevao, da Uroš iznajprije prizna duhovnu oblast Rimske Stolice, pa da onda vjenča Bijanku. Uroš primi uvjet, te zamoli Filipa, da nastane u njegovo ime, oko pape, eda bi izvolio poslati u Srbiju svoje legate, koji će primiti svečano ispovijedanje katoličke vjere kako od njega tako od svećenstva i Srpskog naroda. Ivan XXII odgovori ne oklijevajući na pitanje, a namijeni za to poslanstvo Bertranda, Brindiskog nadbiskupa, kanonika Brnarda iz Parme i učitelja Ivana Dominikanca, ljude veoma naučne i ugledne. Papinska poslanica, pisana u Avinjonu 12 lipnja 1323 godine, što su je poslanici nosili Urošu, ukratko bješe ova: „Ivan biskup, sluga sluga Božjih, velemožnome Urošu, svijetlome caru Srbâ, milost u sadašnjem vijeku, koja da ga vodi u slavu budućega. — Ljubazni sin, blagorodni Filip, Tarantski knez, sin

[43] Za ovu gragjevinu on bješe dobavio inostranih majstora; a njome je upravljao Malobraćanin fra Vid iz Kotora.

Sicilskog kralja Karla, čuvene uspomene, odskora je pismom i naročitim poslanikom obavijestio Naš apostolat, da si ti, taknut od Oca svjetlosti, zaprosio ruku njegove kćeri; . . . te da hoćeš zajedno sa svećenstvom, vlastelom i svim narodom Srpskoga carstva sajediniti se sa svetom katoličkom Crkvom u jedinstvo prave vjere, . . . koju naučava i propovijeda sveta općena Rimska Crkva, i da si spravan bogoljubno je ispovijedati, i postojano i nepovredljivo čuvati, primajući nauku spasenja ne spolja nego u ovčinjaku, pod vodstvom apostolskog pastira, komu je božanstveni Pastir, poslije svoga uskrsnuća, u osobi S. Petra, povjerio službu pasti ovce. Pošto si ti zaiskao od istog kneza, neka poradi kod Nas, da ti pošljemo Naše apokrisarije . . . koji bi obučavali tebe, zajedno s pomenutim svećenstvom, vlastelom i pukom u spasonosnim dogmatima te iste vjere, neizmjerno smo se obeselili. A kako se ne bi veselili, videći, da tako plemenita ovca, sa svećenstvom i narodom tog carstva, povraća se sada u stado Gospodnje i jedinstvo Crkve?" Poslije ovoga uvoda, papa, sa srdačnom otvorenošću govori mu o tome jedinstvu; pak opominje svoje legate, i dodaje Ispovijedanje vjere, koje bi imali ispovijedati s kraljem svi ostali[44].

U uputstvu, što je dano legatima naregjuje se, da kralj, svećenstvo, vlastela i narod, u svečanoj i javnoj skupštini izgovore to Ispovijedanje vjere, i priznadu primat Rimske Crkve, potvrgjujući sa zakletvom svoju vjeru. Legati pak morali su napisati u javne isprave svršeni čin i učiniti mnoge autentične primjerke[45].

---

[44] Raynaldi a. 1323, n. 14—17; Farlati VII, p. 68—69.

[45] . . . si divina gratia regis, cleri, nobilium ei populi praedictorum mentis aciem illustrabit, idem rex ac praelati, clerus, nobiles et populus dicti regni, in parlamento publico congregati, eamdem fidei veritatem et primatum Romanae Ecclesiae, juxta praescriptam seriem, plene ac seriose lectam et expositam, fideliter, explicite, ac aperte hoc modo recognoscant, et profiteantur praestito juramento. Ego Orosius etc. De hujusmodi autem professionibus fiant publica instrumenta, multiplicanda in varia omnino similia, ut aliqua penes vos retinere, nonnulla possitis deponere, et alias per diversos nuncios, propter inopinatos casuum for-

Kakav je uspjeh imalo ovo poslanstvo? Jedan znatni spisatelj Dominikanski XVII stoljeća, Echard, tvrdi, da su poslanici sretno ispunili svoj zadatak[46]. To bi činilo predmnijevati, da se postiglo sve ono, o čemu govore spomenute isprave. Jedna stvar ne može se metnuti u sumnju, a naime, da je Srpski kralj zbiljam vjenčao Bijanku. Giunio Resti, najbolji i najmjerodavniji Dubrovački ljetopisac, navodeći *Libro delle Reformazioni* te republike, piše ovako: „Dugo se vremena raspravljalo o vjenčanju izmegju kralja Uroša i kćeri Filipa, Tarantskog kneza, koje, da bi se doraspravilo, kralj posla Vida, gjakona, za poslanika knezu. Kada je ovaj došao u Dubrovnik, da prijegje more, republika pošlje s njime jednoga svoga otmenog poslanika u Tarant, da olakša pregovore, jer se vrlo dobro znalo, da će ta ženidba donijeti preveliko dobročinstvo i vanrednu korist republici. Ova je posaobina krasno uspjela, jer se knez privolio dati ju za ženu Urošu, a ovaj hoćaše, da se što prvo dovede vjerenica u Rašku preko Dubrovnika. Poradi toga zaiska, da mu republika da na raspoloženje svojih galija, što mu s velikom udvornošću bi učinjeno. Namah se spremiše i najljepše nakitiše tri galije, koje otplove u Tarant, te digoše novu kraljicu; koja, kad je dovedena u Dubrovnik, bi gizdavo i svečano dočekana od republike, i svakom čašću čašćena. Odavle pak kopnom vogjevina je odvedena kralju u Rasu“[47]. — Povjesna vrijednost pripovjegjenih činjenica od Restija, kada navodi domaće spomenike, kako je u nazočnom dogagjaju, neprijeporna je.

Činjenica ženidbe Uroševe sa Bijankom veoma je pouzdan i besumnjiv dokaz, da je Dečanski prije primio te ispovijedio

---

mitorum eventus ad Sedem ipsam, ut in ejus conserventur archivio cum cautela et diligentia omnimoda remittatis. RAYNALDI a. 1323, n. 17—18; FARLATI VII, p. 69.

[46] *Scriptores Ordinis Praedicatorum recensiti* I, p. 558.

[47] RESTI *Cronica Ragusina* (Zagreb 1893) L. V. p. 112. Cf. *Librum* REFORMATIONUM (Zagrabiae 1879) I, p. 82. 90.

katoličku vjeru. Jesu li je tada primili drugi, i tko, ne može se ništa reći, zbog oskudice povjesnih spomenika.

Gdjekoji pisci tvrde, da je Uroš III docnije, možda iza smrti Bijanke, koja po prilici nije živjela dugo vremena, videći, da mu se ne treba bojati Ugra, jer Karlo Robert nemaše vremena dosagjivati više Srbiji, okrenuo legja papi i Rimskoj Crkvi[48]. Ali se može sumnjati o istinitosti takova tvrgjenja. Vjenčanje njegovo s Bijankom moralo je biti 1323 godine. U spomenicima godine 1330 nalazimo Dečanskoga još katolikom. Ivan XXII prvog lipnja iste godine, pišući mu, da mu preporuči Sergija, Kotorskog biskupa, poziva se na njegove katoličke osjećaje, na njegovu predanost i poštovanje spram apostolske Stolice Petrove, te ga ponovno zove svojim „sinom"; — izraz, koji se uzalud traži u pregjašnjoj poslanici[49].

Istorici se ne slažu, kada je umro Uroš III. Du Fresne i ljetopis Hilandarski kažu, da je umro 1333 godine. Drugi izvori bilježe godine 1336. Većina Srpskih ljetopisaca drži se 1332, te se čini, da je najizvjesnija ova godina[50]. Uroš je tragično svršio; no i oko ove činjenice ne slažu se istorici. Po nekima, budući da je Uroš, od svoje druge žene imao jednog sina, kome je nadio ime Konstantin, zato da je poprijeko gledao prvorodnog Dušana; šta više, da ga je toliko mrzio te je, bez ikakvog razloga, ne samo mislio lišiti ga prijestolja Zete, koju mu otprije bješe dao u upravu, nego da je htio kidisati mu i životu. S ovom namjerom naoruža se te krene vojsku

[48] Kallay O. c. p. 51.

[49] Carissimo in Christo filio Urosio, regi Rasciae illustri . . . Serenitatem regiam affectuose requirimus et rogamus, tibi in remissionem peccatorum injungentes, quatenus ob apostolicae Sedis reverentiam et nostram eundem Sergium Eppum habens propensius commendatum, eum in episcopatu suo tamquam verum praesulem ecclesiae Catharensis recipi facias et admitti . . ., tuque, fili, fratres et alios consanguineos (Sergii), qui in tuis carceribus detinentur, plena (plenae) restituas libertati. Theiner, *Monum. Slavor. Merid.* I, p. 181.

[50] Cf. Ljubić O. c. I, p. 174, n. 1.

protiv njega; poradi toga morao je Dušan bježati sa svojim pristašama; ali se malo poslije pomiriše. Ovaj mir nije trajao dugo; jer Uroš stane nanovo mrziti svoga sina. Ovaj, da se ne bi izrodio metež u kraljevstvu, šćaše opet ostaviti otadžbinu; ali zemaljski velikaši, što držahu njegovu stranu, a ne Uroševu, nagovore ga, da zametne rat ocu. Nato je Uroš bio prinugjen da se spasi bijegom, te se zatvori u Petrić; ali Dušan opkoli tvrgjavu, pa ga natjera na predaju. Isti istorici tvrde, da je Dušan, tada moljen od oca, da mu prosti, bacio mu se pred noge te se s njime pomirio; no kraj svega toga dade odvesti oca u Zvečan, gdje Uroš umrije od tuge. Čini se, megjuto, da je priča nije istini, a naime, da je Dušan, kako pričaju drugi pisci, ustao na oca, ne stoga što bi ga ovaj mrzio, niti za kake krivice, što bi mu učinio, nego što je bio željan vladati. Izvjesno je, da Uroš bi udavljen u Zvečanu po naredbi ili barem sa privoljom svoga sina. Zato ga Uroš, umirući, prokle, zajedno sa njegovim potomstvom. — Ovo proklestvo, veli Srpski istorik Raić, naskoro se ispunilo[51].

Uroš III bude pokopan u svom manastiru Dečanima, a Srpska ga Crkva uzvisi na svetiteljsku čast. Legenda njegovih kreposti i njegovih čudesa može se vidjeti u Martinovu[52] i Pejačeviću[53].

Pod vladom Stefana Dušana, nazvana Silni, Srbija dogje na vrhunac slave i snage u svojoj povjesti. Njegovih ratova s Grcima broji se trinaest, u kojima gotovo svagda pobijedi. Osvoji im Tesaliju, Akarnaniju i cijelu Macedoniju, a opiraše mu se samo Solun, gdje se bio zaklonio car Andronik Mlagji, kojega natjera te ga moli za mir (26 kolovoza 1340). Vodio je rat s Ugarskim kraljem Ljudevitom I, pa s Bosanskim banom Sjepanom Kotromanovićem, te svlada jednoga i drugoga. Dobi

[51] O. c. II, p. 595.
[52] *Annus eccles. Gr. Sl.*, p. 275—276.
[53] O. c. p. 264.

od Ugarskog kralja Beograd, te ga opet sazida (1343). Sagradi na rijeci Bistrici, blizu grada Prizrena, svoju prijestonicu, veličanstveni manastir i hram na čast S. Mihovilu arhangjelu, kao pokrovitelju Srpske vojske; a njegov lik, sa dvoglavim orlom, naslika na svojoj zastavi, kaono grb Srpskoga carstva; — jer, 1345 godine, bješe se proglasio carem Srbije, Grčke i Bugarske: poslije toga uredi svoj Dvor, prema obredniku Bizantinskih careva. U jednoj skupštini svećenstva i vlastele sastavi zakonik od 205 članaka, koji je bio objelodanjen u svibnju 1349 godine, a drugi put (1354) bi popravljen, povećan i upotpunjen[54].

Dušan učini nezavisnu od Carigrada Srpsku Crkvu. Pošto ote Grcima grad Ser (1345), u narodnom saboru, koji je držao iduće godine, na Cvjetnicu, proglasi narodnu Crkvu samostalnom i autokefalnom, imenujući mitropolita Joanikija II, za patrijara Srbima, sa stolicom u gradu Peći (Ipek)[55]. U isto su vrijeme bile uzdignute na mitropolitski stepen biskupske stolice u Skoplju, Prizrenu, Rasi, Dabru, Zeti i još gdjekoje druge. Izatoga, na dan Uskrsa (16 travnja 1346), Dušana okruni novi patrijar, u nazočnosti premnogih visokodostojnika.

Srpski ljetopisi opažaju, da je patrijarhija osnovana protiv kanona[56]; te da je stoga Carigradski patrijar, Kalist, poslao anatemu (1352) na Dušana i Joanikija, na Skopljanski sabor i na vas narod Srpski. Ali njegova napinjanja ništa ne koristiše; jer Srpski car, idući po stopama Bizantinskih basileusa, htio je sam biti glava i izvor svake moći i svake vlasti u svojoj državi; tako da bi mogao raspolagati po svojoj volji jerarhičnim ustavom same Crkve. U ostalome, ma koliko bilo samo-

[54] NOVAKOVIĆ, *Zakonik Stefana Dušana* (Beograd 1870).

[55] Peć je sada pod Turskom. Grad leži na lijevoj obali Bistrice u Kosovskom vilajetu, 15 kilom. daleko od krajnje sjeveroistočne granice Crnogorske.

[56] *Rad Jugoslavenske akademije* c. VII, p. 12.

voljno i antikanoničko podignuće Srpske patrijarhije, valja priznati, da ne bješe apsolutno suprotno načelima kanoničkog istočnog prava namisao Crkve nezavisne od jurisdikcije spoljnog patrijara. Srbima, u glavnome, bilo je dosta pozvati se na mjerodavnost III kanona prvoga Carigradskog sabora i XXVIII Kalcedonskoga, koji su stvorili nezavisni stad, dapače povlašteni, Bizantinskom jerarhu nad svim ostalima, poradi toga uzroka, što taj grad bješe postao prijestonica carstvu. Ako najveće jerarhično dostojanstvo nije prirodni izlijev unutrašnjeg ustava Crkve, i po tome postojana i nepromjenita činjenica u povjesti, kako ona dva kanona to predpostavljaju, onda je to dostojanstvo promjenljivi dodatak političkog ustava državā; te dosljedno svaka nezavisna država može ga tražiti za sebe. Na osnovi tih kanona stupao je u područje činjenica jedan prethodni čin vrlo opasan za istočnu Crkvu; a Oci ta dva sabora, ne sjećajući se, neposredno potvrdiše jedno načelo, koje, s vremenom, moraše postati kobno samoj patrijarhiji Carigradskoj. — U Dušanovu slučaju trebala je samo sankcija više crkvene vlasti.

Za prvih godina svog vladanja, Dušan bijaše pustio u miru katolike svojih država. No u Avinjonskom Dvoru držalo se, da je katolik, kako mu je bio otac ili se barem htjelo držati ga takovim. Zato mu papa Klement VI, u siječnju 1346 godine, piše, kao katoličkom vladaocu, preporučujući Kotorsku Crkvu i njenog biskupa Sergija III. U ovome pismu papa upotrebljava iste izreke, kojima se služio u poslanici, što ju je, radi istog predmeta, tada otposlao Ljudevitu, Ugarskom kralju. Jednoga i drugoga on naziva svojim „preljubaznim sinom", te ih moli i nutka, neka čuvaju i brane prava crkava, crkvenih ličnosti, a osobito biskupā; obojici spominje dužno poštovanje spram apostolske Stolice, te govori isto tako jednome i drugome, da će na taj način steći nagradu vječnog života i zaslužiti njegovu zahvalnost[57]. Nego sam Dušan razuvjerit će

[57] THEINER *Monum. Slavor. Merid.* I, p. 215—216.

papu; ali tako te će mu u isto vrijeme donijeti preugodno iznenagjenje. On odašalje u Avinjon Marka, biskupa Skadarskoga, s nalogom obavijestiti papu, da je nakanio prigrliti, sa svojim narodom, katoličku vjeru, te unići u stado pravog pastira. Klement VI, veoma se radujući, odgovori mu pismom 2 ožujka 1347 godine, ljubezno ga bodreći, neka izvede, što je naumio činiti; dok on, poput Evangjelskog čovjeka, što traži izgubljenu ovcu, primit će ga, kao preljubeznog sina, idući mu na ruku čimegod uzmogne. Napokon moli ga, da mu da potpunije utješenje, obavješćujući ga pismom, kada namjerava izvršiti svoju odluke. — Ovog puta papa, jer se uvjerio, da Dušan nije još katolik činom, ne zove ga svojim „sinom“[58]. — Istodobno papa pisa boljarima Dušanova Dvora mnoge poslanice,

[58] Clemens episcopus, servus servorum Dei, magnifico principi Stephano, Regi Rasciae illustri, gratiam in praesenti, quae perducat ad gloriam in futuro. — Cum sicut laetanter, referente venerabili fratre nostro Marco episcopo Scutarensi, audivimus, tu divinitus inspiratus, et Sancti Spiritus gratia illustratus, tuae ac populi tui saluti animarum intendens, gregem veri pastoris, rejecto cujusvis pestiferi fermento schismatis, ingredi desideras et affectas, et in sinu sanctae Romanae Ecclesiae matris omnium fidelium, et magistrae, communitati fidelium ipsorum salubriter congregari, ut cum eis portionem integram bonorum illorum, quae suis fidelibus praeparavit Dominus, ipso donante, abundantius valeas promereri; nos, qui locum illius, quamvis immeriti, tamen tenemus, qui omnes querit salvos fieri, et neminem vult perire, exinde gaudii et exultationis rore perfusi, et eidem, qui rectum tibi dedit, ut perfertur, spiritum, immensas gratias in humilitate spiritus referentes, tuae salutaris devotionis in hac parte propositum multipliciter in Domino commendamus, tuam rogantes excellentiam, et attentius in Domino exhortantes, quatenus conceptum, tibique divinitus inspiratum propositum hujusmodi non extinguas, sed potius magis ac magis ferveas in eodem. Nos equidem more illius hominis evangelici, ovem perditam requirentis et super humeros reportantis ad gregem, te suscipiemus in brachia paternae dilectionis gaudentes, stringendo charitativis amplexibus te, tanquam filium praedilectum, tuisque honoribus et commodis, quantum cum Deo fieri poterit, intendendo . . . Ut autem de tua intentione super his operoso effectui mancipanda, plenius consolemur, nos velis de illa, quaesumus, efficere per tuas litteras certiores. RAYNALDI a. 1347, n. 30; FARLATI VII, p. 71.

zanimajući ih, neka nastanu oko cara, eda ostvari željeno sjedinjenje. Jedna je od ovih otpravljena protovestijariju Nikoli Buči iz Kotora, druga cesaru Grguru Vojhni, treća Raškim knezovima[59].

Ne znadijahu u Avinjonu, da je čisto politički razlog namjerio Dušana pretvarati se, i da je prostodušni biskup Marko bio od onih ljudi, što lasno primaju crno za bijelo: kojim se kao besvjesnim orugjem, Dušan služio, da postigne naklonost papinu, za cijenu jednog obećanja, koje ne mišljaše nikada izvršiti. U to je vrijeme Srpski car snovao zavojštiti na Bosnu, od koje ban, Stjepan Kotromanović, imaše jakog saveznika u u Ugarskom kralju, Ljudevitu Velikom. Zato je Dušan htio zadobiti blagonaklonost pape i katolika. Kad je pak Ljudevit otputovao, 1347 godine, s vojskom u Italiju, da osveti smrt svog brata Andrije, koji se bješe oženio Ivanicom, nasljednicom Napuljskog prijestolja, te se dao okrunuti, Dušan pretrgnu odma pregovore sa papinskim Dvorom.

Kasnije, čineći mu se, da mu nanovo prijeti Ljudevitovo oružje, obrati se (1354) papi Inocentu VI, šaljući mu poslanstvo s pismima sa pečatom od zlata, u kojima izjavljuje, da je pravi katolik, šta više revnjiv pokrovitelj vjere i pravā Latinske Crkve. Naziva Rimsku Crkvu „učiteljicom i gospodaricom svih kršćana", a papu „općenim ocem vjernika, pravim namjesnikom Isukrstovim i nasljednikom S. Petra, apostolskog poglavice". Dušan moli papu, da mu pošalje svoje poslanike, koji bi priveli kraju djelo sjedinjenja sa katoličkom Crkvom; te još ište, da ga papa imenuje vrhovnim zapovjednikom vojske, koju će kršćanski vladaoci skupiti protiv Turaka. Nemamo teksta Dušanove poslanice; ali iz odgovora papina doznajemo, da je to

[59] Addidit hortatorias alias ad Rasciae principes litteras (Ep. 1025), (ad) Nicolaum Beccham *(recte:* Bucchiam) protovestiarium (Ep. 1020), Gregorium Galubiam regni Rasciae caesarem (Ep. 1021), aliosque proceres, ut ad pristinam ecclesiarum conjunctionem revocandam pios regi Stephano adderent stimulos. RAYNALDI l. c.

bio njeni sadržaj. — Dušanovi poslanici bjehu neki Božidar, općeni sudac, i Nestezije i Damnjan iz Kotore. Čini se, da su bili odaslati s Bartulom, Trogirskim biskupom, koji malo pregje (1351) bješe u Srbiji u činu apostolskog legata[60].

Megjuto bješe istina, da je Dušan, za svoje političke svrhe, odskoro uzeo braniti katoličku vjeru u svojoj državi. Bješe naredio, da se povrate katolicima crkve i manastiri, koji su bili nepravedno njima uzeti od raskolnog svećenstva. Pod kaznu novčanih globa, progona i tamnice bješe zabranio zlostavljati makar kako Latinsko svećenstvo i vjernike tog obreda. Bješe zaprijetio pedepsama onome, tko bi se unaprijed usudio prekrštavati ili opet krizmati one, koji su kršteni po pravilu Rimske Crkve; i htjede, da se prekrštenima, od Grčkog svećenstva, bude slobodno vratiti u Rimsku Crkvu, a da Latinskim svećenicima, u kojemu drago mjestu, bude prosto govoriti mise i podjeljivati sakramente po svojemu obredu. — Sve se ovo razabira iz sadržaja poslanice, što mu je papa pisao.

Nije se dakle čuditi, ako se u ovaj mah papinski Dvor u Avinjonu nadao vrlo sretnom uspjehu. Inocent VI, ufajući se, da će na konac priviti na krilo katoličke Crkve Srpski narod — čime bi se učinio jedan korak za daljno izmirenje sve istočne Crkve — odgovori Dušanu dugim i preljubaznim pismom, od 24 prosinca 1354 godine, u kome visoko hvali njegove religiosne osjećaje, kojima se iskazivao, da je duboko prožet, zahvaljuje mu na svem onome, što je učinio na korist katolicima, pominje čine, koje smo malo prije istakli, obznanjuje ga, da je odredio poslati mu, kao svoje legate, Bartula, biskupa Trogirskoga, njemu lično poznata, i Petra Tomu, biskupa Patinskoga u Siciliji, koji, svojim naukom i djelatnošću, preuzima-

[60] Bartholomaeum idem pontifex una cum F. Antonio Dyrrachiensi, et Elia Ragusino archiepiscopis, misit ad partes Rasciae et Albaniae, ut gentes illas . . . ad sinum Ecclesiae catholicae revocaret. FARLATI IV, p. 382. Cf. WADINGUM, a. 1351.

jući djelo, već od istog Bartula otpočeto, znat će oploditi katoličko sjeme na potpunu pobjedu svete Crkve Božje[61].

Slične poslanice, s jednakom namjerom, papa pisa kraljici Jeleni, nasljedniku prijestolja Urošu i mnogim velikašima carstva[62]. Upravi takogjer jednu poslanicu patrijaru Joanikiju, a jednu drugu nadbiskupima i biskupima Srpskim. Tekst prve od ove dvije, ukratko, bješe ovaj: „Joanikiju patrijaru Srbije, milost u sadašnjem vijeku, koja da ga vodi u slavu budućega. — Posrednik Boga i ljudi Isukrst, osnovavši vjeru na kamen-Petru, to jest, na Rimskoj, katoličkoj i apostolskoj Crkvi, majci svih vjernika, od njeg samoga ustanovljenoj i vogjenoj, nekolebljivo i nerazrešivo i nerazdjelivo sajedinio je s istom prvenstvo vjere nad svim drugim Crkvama svijeta . . . Posmatrajući mudro ovu stvar, naš predragi sin Stefan, svijetli kralj od Rase, pa žaleći,

[61] Innocentius . . . Stephano regi Rasciae illustri, gratiam in praesenti quae perducat ad gloriam in futuro. — Per . . apocrisarios et procuratores magnitudinis tuae, . . . et praesentatas nobis . . litteras regias aurea tua bulla munitas, nostro apostolatui intimasti etc. . . . Tandem Ecclesiam ipsam (Romanam) dominam et magistram christianorum omnium, ac Romanum pontificem universalem christianorum ipsorum patrem, et verum Christi ipsius vicarium, ac beati Petri apostolorum principis successorem firmiter asserens, simpliciter confitens, et humiliter recognoscens devota instantia supplicasti, ut tibi apostolicae benedictionis munus per apostolicas litteras mittere, et nihilominus destinare ad regnum ipsum aliquot viros probos, timentes Deum, et in lege ipsius plenius eruditos . . . Idemque Traguriensis episcopus, cujus relatibus adhiberi fidem per easdem litteras petiisti, nobis exposuit, quod tu populo christiano partium Orientis . . . viscera pietatis regiae ad compassionem aperiens, . . . desiderabas ab eadem Ecclesia matre tua contra Turcas ipsos capitaneus ordinari . . . Quibus omnibus intellectis exultavit cor nostrum in Domino, etc. FARLATI VII, p. 72—74; RAYNALDI a. 1354, n. 28.

[62] Wading pominje iste poslanice ovim redom „*Nobili viro Decano Sava Scotratori* (Sebastocratori?) *Serviae; Nobili viro Gayco magno Logothetae: Nobili viro Oliverio despoto Serviae; Magnifico viro Praelubo Caesari Serviae; Nobili viro Guilbae de Catara comiti camerario Serviae; Nobili viro Palmanio Theutonico capitaneo gentis armigerae et, universis principibus, comitibus et baronibus Serviae.* WADINGUS. *Annales* a. 1354, n. 2.

što mnogi puci njemu podložni žive, zbog rascjepa uzrokovana raskolom, odvojeni od iste Crkve . . . sa poslanicama i preko svojih izaslanika, moli Nas ištući, da mu pošljemo na te krajeve nekoliko bogobojaznih ljudi i vičnih Božjem zakonu, koji, pošto isplijeve i iščupaju plijevor zabluda i iskorijene trnje ma koje sablazni, da posiju tamo sjeme života . . . Radi toga Mi opominjemo, tražimo i u Gospodinu nutkujemo rasudljivost tvoju, namećući to na otpuštenje tvojih grijeha, da razmišljavaš, da kako se vjera (koja je jedna, niti može biti sama sebi nejednaka) čuva, kao što je prije rečeno, u Rimskoj Crkvi, niti se od ove može odvojiti, tako tko ne živi u zajednici s istom Crkvom, bez sumnje je izvan (prave) vjere; a tko ostaje izvan vjere, ne može biti zajedničar božanstvene milosti, niti primiti posinaštvo (Galat. 4, 5). Stoga ti, koji vršiš (i ako neprostim načinom, jer nisi ušao u ovčinjak na vrata, naime uredbom katoličke Crkve, nego s druge strane,) pastirsku službu nad Gospodnjim stadom, . . . vezan si osobitom dužnosti spoznati stazu istine, te spoznavši ju čuvati je, tako te budeš li iskreno i sveto hodio po istoj stazi, moći ćeš, s tvojim primjerom i naukom, da vodiš stado vječnome spasenju"[63]. — Oblik ove poslanice bješe sve drugo no podesan onome cilju, koji papa imaše na oku. U nama samim čitanje ragja neugodan dojam; a mnogo neugodniji trebaše da proizvede u Srpskom patrijaru. — Poslanica pisana biskupima bavi se istim predmetom: vrlo je hladna, ali nije razdražljiva[64].

U upustvu legatima, papa obraća njihovu pažnju na zablude, što gdjekoji „sinovi pakosti", u Srpskoj državi siju u puku, učeći, da duh Sveti ne ishodi od Sina nego samo od Oca, da se tijelo Isukrstovo ne može posvetiti u prijesnom nego samo u kvasnom kruhu, tako da bacaju pod noge eukaristiju Latinaca, te da je krštenje njihovo nevaljano, a tako i krizma[65].

[63] Farlati VII, p. 74—75.
[64] Farlati VII, p. 75.
[65] Farlati VII, p. 75—76; Raynaldi a. 1354, n. 26.

Papa bijaše dopustio legatima, da može, za čas, i jedan sam poći u Srbiju[66]. Zato sam Patski biskup Petar Toma, sa svojim drugovima, namah krene na put, te početkom godine 1355, stiže na Dušanov Dvor.

Kroz to vrijeme u Srbiji se doznade, da je Ugarski kralj Ljudevit nakanio ratovati sa Mlečanima, a ne sa Srbima. To bješe dosta, da Dušan, po drugi put, mahom pretrgne pregovore s papom.

Filip Mazzerio, koji napisa Život Tome od Pati, te bijaše njegov savremenik i tijesni prijatelj, ostavio nam je povjest njegova poslanja, koju ćemo ovgje prevedenu prinijeti.

„Savladavši, s pomoću Božjom, teške trude i opasnosti, sluga Božji Petar prispje u Rasu pa, izakako je prošlo nekoliko dana, dogje pred kralja. Kralj je bio gromoradna stasa te mu u to doba ne bi ravna na svemu svijetu, a bijaše stravična lica. Obrednik toga carstva i veličanstva carskoga propisuje onome, komu se god dopusti doći pred kralja, da mu treba cjelovati njegove noge i učiniti druge ne male poklone, prije nego ga pozdravi: o čemu je gospodin fra[67] Petar, apostolski poslanik, od mnogih više puta bio obznanjen, jer mu se govorilo, ako bi se ogriješio o to, da bi mogao izgubiti glavu. Nego poslanik, koji se sveudilj uzdao u Boga, niti se oda šta bojao, ne poklanjajući se ili čineći kakve poklone, da ne bi nanio štete dužnoj časti spram Crkve, stojeći na nogama, bez snebivanja i uljudno pozdravi kralja, kako se pristojalo. Car pak, koji bješe okružen stražarima i boljarima, primi oholo papina poslanika, te je s njime dugo govorio ponosito i sujetno. Došavši nato fra Petar na urečeni dan, da izloži cilj svome poslanstvu, razgovijetno i slobodno izloži caru svoje apostolsko

---

[66] . . . fraternitati vestrae per apostolica scripta committimus et mandamus, quatenus vos, *vel alter vestrum*, ad loca dictarum partium, . . . vos personaliter conferentes etc.

[67] Petar bješe Karmelitanac.

poslanje; ali ončas u carevu odgovoru on smotri jednu potku hvalidbe, lukavstva i laži: tako te svi, što bijahu od društva gospodina fra Petra, videći surovost i zlopakost carevu, mišljahu e će ih sve poubijati zajedno s apostolskim poslanikom.

„Kad je prošlo nekoliko dana, dok su se zaključivale na korist Rimske Crkve mnoge rasprave, pa opet pozlopce bivale prekinute, . . . car silnik, eda iskali svoje srce proti Rimskoj Crkvi, izda zapovijest, da nijedan kršćanin, što pripada toj Crkvi, pod kaznu oslijepljenja, ne smije slušati mise istoga gospodina fra Petra. Tude bijaše mnogo plemića Nijemaca i vojnika plaćenih od cara. Čuvši tu naredbu, Latini se preneražili i zadrhtali. Ali poslanik, premda je znao za opasnost, što čeka njega i vjernike, ne samo da se nije plašio smrti, nego je nasuprot nju želio, na korist katoličke vjere. Stoga je bogoljubno i hrabreno slobodio vjernike, te im vedra lica govorio, da će sutradan, s milošću Božjom, pjevati svečanu misu, unatoč carevoj zabrani, dodajući, da će mu biti drago, ako bi tko od naših htio slušati jê: megjuto, da mu neće biti žao, ako ne dogja. Hele sutradan, gospodin fra Petar, pobožno čekajući smrt, u obični sât spravljao se govoriti misu; i gle svi vjernici, ne mareći za carevu zapovijest, veselo i ne čekajući jedan drugoga, trčeći, kao da idu na mučeništvo, dogjoše na misu, pa je slušahu bogoljubno. Bijaše na misi trista samih Nijemaca, ne brojeći one od drugih narodnosti.

„Kad je svršila misa, car, čuvši za stvar, pobješnje, te zovnu preda se Nijemce. Nato namrgogjenim licem i punim ijeda reče im: Kako ste smjeli prestupiti moju zapovijest! Zar niste znali, da sam izdao naredbu, neka se izvade oči svima onima, što bi se usudili slušati misu našeg neprijatelja? Ali jedan Njemački satnik, kome sam zaboravio ime[68], hrabri vojnik, taknut Duhom Svetim a obodren od moga oca, odgovori, u ime svih ostalih, caru: Care gospodaru istina je, da smo znali

[68] Bit će bio Palman; kome je papa, kako smo vidjeli, (bilješ. 62) pisao jednu poslanicu.

tvoju zapovijest, ali se više bojimo Boga nego tebe. Svrh toga kako bismo mogli pustiti takog oca, da služi misu bez nas? Ti dobro znaš, da smo mi svikolici katolici te vjerni sinovi Rimske Crkve; a ako hoćeš da nam oslijepiš oči, znadi, da smo svi gotovi, za vjeru katoličku, ne samo izgubiti oči nego i život. — Kad je car čuo te riječi, udivljavajući se postojanosti kako poslanika tako Nijemaca, smiri se, dapače pokaza im veselo lice. I od tog časa stane nanovo štovati i častiti gospodina fra Petra; no ne znam kazati koliko je vremena ova blagonaklonost trajala... Napokon papinski poslanik, izbjegavajući nebrojenim opasnostima i zasjedama, koje mu Raški car bješe vješto namjestio, ostavi zemlju te prispje zdrav čitav na Dvor (kralju Ljudevitu)"[69].

Mi imamo još jednu zanimljivu vijest od Mazzerija. On tvrdi, na istome mjestu, da poslanstvo Petrovo nije ostalo sasvim bezuspješno. „Premda je — on veli — car ostao u svojoj nevjeri, gospodinu fra Petru pogje za rukom privesti k sjedinjenju s Rimskom Crkvom mnoge mitropolitske Crkve, i druge toga carstva, koje pregje bjehu raskolne"[70]. — Ma da izgleda čudna ta vijest, teško je ne vjerovati joj zbog neosporiva svjedočanstva piščeva, koji nam ju je saopćio. Činjenica bi se, po našem mišljenju, objasnila time, što je Srpska Crkva u to doba, bivši izopćena od Carigradskog patrijara, bila raskolna i sa gledišta istočnoga kanoničkog Prava. Ovo stanje stvarî moraše biti veoma tegobno, nesnosno ljudima dobre volje. Zaradi toga, pošto tada nije bilo moguće biskupima imati crkvenu zajednicu s Istočnom Crkvom, ne ostajaše im drugo nego stupiti u zajednicu s Rimskom Crkvom. I tako će biti gdjekoji u povjerljivu razgovoru, od straha careva, otkrili svoje osjećaje papinu

[69] MAZZERIUS, apud FARLATI VII, p. 76—77.

[70] Tempore intervallo, rege obstinato et in perfidia remanente, Dominus Frater Petrus, multas Ecclesias metropolitanas et alias illius regni ad unitatem Ecclesiae Romanae reformavit, quae prius schismaticae erant.

poslaniku. Drugi su možda bili slobodniji; te se može izvoditi iz jednog povjesnog izvora, koji ćemo niže navesti, da su ovi zbog toga prognani iz svojih Crkava. Ovo će bit pripovjedio Petar svome prijatelju Mazzeriju, koji je uzeo stvar za gotovu činjenicu. I doista sjedinjenje, na taj način započeto, ostade u stanju puke želje ili osnove, jer je Dušan tada stao progoniti okrutno katolike.

„Dušan je, — piše jedan nesumnjivi pisac — više puta pregovarao s papom; a čim bi mu sila porasla, mahom je obraćao pleća katoličanstvu, i trudio se, da oštrim a katkada i groznim sredstvima prinudi katolike odreći se svoje vjere. Zapovjedio je pravoslavnom svećenstvu, da nastane ma na koji način oko obraćenja katolika; a naprotiv je zabranio Latinskom svećenstvu, da prima pravoslavne u svoju vjeru. Pravoslavni, što bjehu prešli na katoličanstvo, moradoše se, pod prijetnjom strogih kazna, vratiti na svoju staru vjeru. Katoliku ne bješe dopušteno stanovati sa pravoslavnima; niti se mogaše oženiti, dok ne bi prešao u istočnu Crkvu. Tko bi se usudio sakriti katolike potpadao bi pod vrlo strogu kaznu[71]“. Šafařik izražava se ne manjom iskrenošću[72].

Ali nije trijebe od svjedočanstvâ, kad imamo Zakonik Dušanov, koji smo naprijed spomenuli. Evo kojim se riječima proganja katolicisam:

„Čl. 6. Poradi Latinske jeresi i onih, što privlače pravoslavne kršćane na Latinstvo, patrijar i mitropoliti s biskupima zajedno, po carevoj zapovijesti (са повелѣнїемь Царскимь), moraju učiti ove nauci (crkvenoj) i svetome Pismu, da ih privedu pravoslavnoj našoj vjeri i istinome kršćanstvu. Ako se tkogogj ne bi htio pokoriti te se vratiti u pravoslavlje, neka se kazni kako stoji u Zakonu svetih otaca; a pravoslavni car treba da istrijebi iz svojih zemalja svaku jeres. Onima, što se ne bi

[71] Kallay, O. c. p. 82 - 83.
[72] *Geschichte der Südslavischen Literatur* III. p. 51. 57—58.

htjeli obratiti, da se zaplijene svakolika dobra, naprotiv onima, što se pokore pravoslavnoj vjeri, neka se ona povrate. Nepravoslavni eretični svećenici, koji odvraćaju svijet od pravoslavlja, neka se zatvore i osude na robiju u rudokopnje ili se otprave u progonstvo: a katoličke crkve, neka se osvete i dadu pravoslavnim svećenicima, da uče zašlace obraćati na pravu našu vjeru.

„Čl. 7. Osim toga će, velika Crkva, postavljati protopresbitere po svim gradovima, mjestima i selima, da obraćaju kršćane s Latinske jeresi, kad bi se tko od njih izopačio: učeći ih svake nedjelje u crkvama crkvenim zapovijestima, eda se svaki kršćanin obrati na pravoslavnu i pravu vjeru, naregjenu od apostola i svetih Otaca.

„Čl. 8. Ako se obrete, da Latinski svećenik prevjeri kršćanina (privlačeći) ga u Latinsku Crkvu: da se kazni prama propisima svetih Otaca.

„Čl. 9. Ako bi se našlo jednog eretika, da je uzeo za ženu kršćanku; ako je to učinio tajom, da se pokrsti (да се има покрстити у Хрïстiонство): ako se ne pokrsti, da mu se uzme žena i djeca i sva kuća; a on da se zatoči.

„Čl. 10. Svrh toga, ako bi se otkrio koji eretik nastanjen megju kršćanima, da se žigoše po obrazu i prożdene; a ako bi ga kogogj tajio, i njega treba žeći[73]“.

Poslanik Petar, kada se povratio iz Srbije, obavijesti kralja Ljudevita, da već nema drugog puta zavarčiti raskol, da se ne raširi sa nenaknagjenom štetom katoličke vjere, nego ukrotiti Dušana s oružjem, pa tako ga pokorivši, *povratiti svojim Crkvama biskupe, koji bjehu katoličkih osjećanja*. A da će svako drugo poslanstvo biti beskorisno, budući da je taj car velik neprijatelj sjedinjenju[74]. Ljudevit, to i želeći, ode, uz korizmu,

[73] Raić, Исторiя Сербовъ, IV, p. 243–245. Nije se pouzdavati u prijevod Ami Boué, koji donosi barun Avril *(Revue de l' Orient Chrétien*, 1896. *Supplement*, p. 492),

[74] De Gubernatis O. c. L. I, c. 4, n. 163.

1256 godine, s istim poslanikom, u Zagreb, da tamo kupi vojsku. Odavde opravi Stjepana, izabranoga Zagrebačkog biskupa, u Avinjon, da mu izište od pape dopuštenje izvesti taj naum, dajući papi kletveno jamstvo, da on drugo ne misli nego privesti tu državu na pokornost Rimskoj Crkvi, bez ikakve štete ili tegote tim pucima. Inocent VI, privoli se iskanju Ugrina, te proglasi krstonosni rat, imenujući Ljudevita vrhovnim zapovjednikom katoličke vojske protiv „raskolnikâ", to jest, protiv Srpskog cara[75].

Iza odlaska poslanika Petra iz Srbije, Dušan se je spremao na svoju vojnu protiv Grka. Nato krenu, na čelu velike vojske, da osvoji Carigrad, imajući na umu podvlastiti pod svoje žezlo svucijelu Grčku; ali u Djevolu, u zapadnoj Macedoniji, obolje od ognjice te iznenada svrši svoje dane 18 prosinca 1355, od četrdeset i šest godina. Njegovo tijelo bi preneseno u Srbiju te sahranjeno u Crkvi S. Mihovila arhangjela blizu Prizrena.

Dušana naslijedi na prijestolju Stjepan Uroš IV (1355, do 1371), nazvan Mladi. Njegov otac bješe za njega zaprosio jednu Francusku kneginju, no pošto mu je prosidbu odbio kralj Ivan II, a zbog toga uzroka, što je Srpski kraljević bio akatolik, oženi ga Jelenom, kćerju Vlaškoga gospodara.

Srpsko carstvo, dospjevši do vrhunca pod Dušanom, naskoro poslije njegove smrti počne opadati; šta više jurilo je naglo svojoj propasti. Namjesnici, župani i vlastela stanu se otpagjivati od Uroša. U malo vremena oni posvojiše sve njegove oblasti, proglasujući se samostalnima gospodarima. Megju ostalima ocijepiše se od carstva Vukašin Mrnjavčević, Lazar Hrebeljanović[76] i Bojislav Vojnović. Prvi je sjedio u Prištini i vladao svim okolišnim mjestima: učini despotom svog brata Uglješu, dajući mu u upravu Dramu sa susjednim zemljama ća do Soluna. Lazar je upravljao Mačvom i Srijemom, a Bojislav po-

[75] Raynaldi a. 1356, n. 24—28.
[76] Noviji istorici kažu, da je Lazar ostao vjeran Urošu do njegove smrti.

stane gospodarom Hercegovine. Uto Grci obladaše Tesalijom, dok je u Bosni tada vladao, kao samostalan vladalac, ban Tvrtko, sinovac Stjepana Kotromanovića.

Jedinac sin osnivača Srpskog carstva, Dušana Silnog, pošto se carstvo tako razdrobilo, ostade lišen svega, te pribjegnu Dvoru Vukašina, koji se već počeo nazivati kraljem. Jednoč se držalo, da je Vukašin ubio izdajnički mladog cara; ali je povjesna kritika, perom Račkoga, dokazala lažnost tog mišljenja. Uroš je pače nadživio Vukašina.

Godine 1370 sultan Murat I zametne rat Srbiji. Imao je vojsku od 70.000 ljudi. Vukašin, sa 25.000, dočeka ga u polju Kosovu, te ga potuče. Turci izgubiše 30.000 ljudi i biše suzbijeni preko rijeke Marice. Ali godinu kasnije Turci krenu protiv Srbije s jačim silama, te se dvije vojske sukobiše, (26 rujna 1371) kod Crnomena na Marici: ovog puta Srbi ne odolješe te budu sasvim razbijeni. U ovome boju pogibe Vukašin i njegova dva brata, Uglješa i Gojko, i mnoštvo narodnih boljara. Mnogi nagjoše smrt u valima Marice.

Malo izatoga (4 prosinca 1371) umre car Uroš IV Mladi, te s njime ugasnu dom Nemanjića. On nije bio prijatelj Rimskoj Crkvi. A njegova majka, udovica Dušanova, žena okrutna i ohola, mrzila je iz svega srca katolike, koji zato bjehu izvrgnuti svakojakim ruženjima i napastvovanjima od raskolnika; jer su ovi željeli iskopati do istrage Latinsko i Rimsko ime. U ovome je gonjenju najviše pretrpio Dominik, Barski nadbiskup[77].

Iza propasti na Marici i smrti Vukašinove, Srpskom zemljom oblada sudbonosni nered i metež. Sin Vukašinov, po imenu Marko (*Marko Kraljević* u narodnim pjesmama) od pristaša njegova oca bude priznat kraljem: naziv, koji je on nosio, kako svjedoče stari spomenici i potvrgjuju njegovi novci, što se čuvaju

[77] FARLATI VII, p. 77 78.

u Evropskim musejima. Marko je upravljao jednim dijelom Srpskih zemalja, te je imao stolicu u Prilipu; dok je najznatniji i najmoćniji Srpski dinasta, Lazar Hrebeljanović, po ženi rod Nemanjićima, znao sjediniti pod svoje žezlo pretežni dio Srpskih oblasti. Njemu pogje za rukom, 1375 godine, skloniti Carigradskog patrijara, da digne anatemu, što od godine 1352 bijaše na Crkvi i narodu Srpskome. Nato se vjenča 1377 u Prizrenu carem. Poslije toga zavojšti na kralja Marka Vukašinovića: koji, natjeran bježati, zovne u pomoć Turke. Ovi provale, 1381 godine, u Srbiju; ali potučeni na Dubravici moradoše uzmaći. Pet godina docnije (1386) Turci se povrate, osvoje Niš i udare danak na cara Lazara. Godine 1389, 15 lipnja, na Vidov dan, bila je Kosovska pogibija, kadno Srbi izgubiše carstvo i svoj politički život.

Srpska država bješe već nakupila u svoje žile smrtonosne zametke svoga rasula. Domaće raspre, unutrašnje megjusobice, veliko gramženje za vlašću u vlastele, duboka iskvarenost visokoga zadružnog razreda, nestanak jakih religiosnih osjećaja, navalično osamljenje od katoličkih naroda, i dosljedno odricanje moralnog oslona papâ; — svi bi ovi uzroci, spojeni zajedno, i bez poloma na Kosovu, naskoro doveli Srpski narod u propast.

Pri tome se može držati sa mnogim čuvenim istoricima[78], da bude Srbija hotjela iskreno se sajediniti sa katoličkom Crkvom, priznajući duhovnu vrhovnu vlast Rimskog Prvosvećenika, ne bi joj nedostojalo ni jakosti ni sredstava uspješno se oprijeti Turskoj najezdi. Ali oni, u čijim rukama bješe narodna sudbina, mišljahu naći svoju korist u religiosnoj politici suprotnoj crkvenom sjedinjenju s Rimom: niti se sjećahu, da će dogagjaji skoro dokazati kako takova politika ne moraše ispasti probitačna ni Srpskom narodu, ni njihovoj dinastiji. Megjuto Srpski narod, ne svojom krivicom nego svojih vladaoca,

[78] Šafařik O. c. III, p. 37.

osta otrgnut od sredine katoličanstva i od saobraćaja sa prosviješćenim narodima, — žrtva besvijesna i nehotična; narod dobar i hrabar, koji i pored kvariteljnog djelanja svojih nekošnjih vladalaca, i pored pogubna uticaja najgore vlasti, koja odmjeni onu narodnu, pored zapuštenosti, u kojoj ga ostavi fanariotsko svećenstvo, još i sada ima tolikih lijepih osobina uma i srca, kojima bi mogli zavidjeti obrazovaniji i naprednij narodi Evrope.

POGLAVLJE XIII.

Srbija poslije 1389, i Srbi Austro-Ugarskog carstva.

Poslije Kosovske katastrofe sultan Bajazit I, nazvan Munja, dade u upravu Srbiju carici Milici i njezinu sinu Stefanu Lazareviću, koji još bješe mladoljetan, s pogodbom, da se priznadu njegovim vasalima, dužnima plaćati mu danak i davati mu pomoćne čete, koje bi, zajedno sa Turcima, vojštile na kršćanske narode u Erropi i Aziji: — strašna pogodba i jako sramotna za jedan narod, koji vjeruje u Isukrsta! Tom kobnom sudbinom bi, te su Srpske čete Stefana Lazarevića odlučile veliku bitku Nikopoljsku (26 rujna 1396), gdje Bajazit razbi kršćansku vojsku, koju je vodio kralj Sigismund[1].

Marko Kraljević, koji bješe dozvao Turke protiv Lazara, dobi od njih, uz godišnji danak padišahu, jedan dijel očine države ili neke druge oblasti, za koje se dobro ne zna. I on vojeva, u mnogim ratovima, zajedno sa Turcima. Legendarni junak naših narodnih pjesama poginu u Rovinskoj bitki (1394), gdje Vlaški vojvoda Mirča do noge potuče Tursku vojsku.

Vuku Brankoviću, zetu Lazarovu, sultan Bajazit ostavi u miru državu, koju bješe posvojio: stoga Vuk, koji sjegjaše u Prištini, nazva se „despot Srbima i Podunavskim zemljama"[2].

---

[1] HAMMER, *Geschichte des Osmanischen Reiches* I. p, 224. 245.

[2] Влькь Вранковикь, господарь Серблемь и Подунаю. MIKLOŠIĆ *Mon. Serb.* p. 223. 224. Na novcima se čita i Деспоть Влькь. LJUBIĆ O. c. p. 188, biljeapprox. 1.

— Prostonarodno je pjesništvo nepravedno ocrnilo uspomenu ovog kneza i njegovo ime zovući ga *nevjerom* i *izdajicom* kašto bješe Juda; no nova povjesna istraživanja iznijela su na vidjelo, da je naprotiv Vuk bio vjeran prijatelj i uzdana potpora svom tastu Lazaru.

Stefan Lazarević, malo prije svoje smrti, da se izmakne feudalnom gospodstvu Turaka, obrati se Ugarskom kralju Sigismundu, te se prizna njegovim vasalom (1426). Sigismund sa svoje strane zajamči njemu i njegovim baštinicima posjed Srbije, osim Beograda, Mačve, Golupca i nekih tvrgjava, koje, kad bi Stefan umro bez djece, morale su se sjediniti sa Ugarskom. Čini se ipak, da Sigismund odma iza Stefanove smrti (1427), premda nije ostavio muških odvjetaka, ne mogaše isticati svoja prava[3].

Stefana naslijedi u vladi sin njegove sestre Gjuragj Branković (1427—1456), kome stric već prije bješe ustupio Zetu, jer, smrću Balše III (1421), bijašo ugasnuo vladalački dom Balšića.

Godine 1440 Murat II podsjedne Biograd, ali ga odbi Ivan Hunjadi, *Sibinjanin Janko* narodnih pjesama. Sa svim tim Murat provali u Srbiju te je podjarmi. Ali Szegedinskim mirom (1444) povrati Srbiju njenom vladaru.

Padnuvši Carigrad Turcima u ruke (1452), Muhamed II htjede učiniti Srbiju Turskom oblašću. U srpnju godine 1456, krete iz Jedrene, da opsjedne Beograd, s vojskom od 150.000 ratnika. Junaštvo pak Ivana Hunjada i križ papina poslanika, Ivana Kapistrana, primoraše ga dignuti opsadu, koja ga je zapala četrdeset hiljada ljudi, ostavljajući na bojištu četrdeset zastava, šesnaest topova, sve bojne sprave i jedan dio džebane, a on sam bi teško ranjen.

---

[3] *Les Serbes de Hongrie* (Prague 1873) p. 33; KALLAY O. c. p. 144. — Prvo od ova dva djela izašlo je iz pera PICOTA, koji bješe konsuo u Temešvaru. Grehota da pisac nije svagda crpao svoje obavijesti na pouzdanim izvorima, osobito što se tiče brojnih odnosa megju Hrvatima i Srbima, a tako i zemljopisnih podataka jednih i drugih.

Godine 1456 umrije, u svojoj stolici Smederevu, despot Gjuragj Branković, u visokoj starosti od 91 godinu. Priča se, da je Sv. Ivan Kapistran, našavši se s njime u Beču, zabadava upotrebio sve svoje krasnoriječje, da ga obrati na katoličanstvo. Gjuragj odgovori svecu, da bi radije umro nego prevjerio vjerom, koju ispovijeda od svoga djetinjstva[4].

Nakon njega vladaše, za neko vrijeme, njegova žena Irena. Nju otruje najmlagji njeni sin, po imenu Lazar. Ovaj bješe zakanio ubiti u isto vrijeme svoja dva starija brata, Gregorija i Stefana, koji već, za živa oca im, bjehu oslijepljeni po naredbi Murata II; ali oni doznavši za namjeru, spasiše se bijegom. Gregorije ode tražiti milost u Turaka, a Stefan u Ugarsku, povedavši sa sobom mnogo Srba, s kojima se nastani u Srijemu.

Lazar, krvnik matere, nije uživao nego pet mjeseci plod svog zločinstva, jer umrije početkom godine 1458. — Njegova udovica, Jelena Paleolog, kći Tome, despota od Morije, ufajući se, da će se za njenu stvar zauzeti katoličke vlasti, darova svoju zemlju Sv. Stolici. Kalist III zaradi toga preporuči ju Martinu Korvinu[5]. Ali takovo podanstvo Srpske zemlje glavi katoličke Crkve darnu u nesavladive predrasude narodne gospode. Oni voljahu navalice dati se u ruke Turcima, nego se osjećati dužnima papi za svoju nezavisnost. Nato izabraše gospodarom Mihaila Abogovića, brata velikog vezira Mahmuda paše; ali su skupo platili sopstvenu zaslijepljenost. Turci, ni malo blagodarni Srbima, što su njima voljeli nego papi, udare nanovo na Srbiju, opustoše joj sve oblasti, i odvedu u ropstvo

---

[4] FARLATI-COLETI, *Illyricum Sacrum* VIII, p. 151.

[5] . . . Postremo quamvis necessarium non putem, tamen ex corde et animo commendamus serenitati tuae dilectam in Christo filiam relictam despoti, ejusque fratrem et totum dominium illud: ut tua gratia, et humanitate eos foveas, et in cunctis tuearis, ac defendas: quos nos simul cum dicto dominio sub nostra et beati Petri protectione suscipi per legatum nostrum mandavimus. — Apud PEJAČEVIĆ O. c. p. 365.

dvjesta tisuća ljudi (1459). — Tako je propalo stubokom Dušanovo carstvo; a Muhamed II učini od Srbije prostu Tursku satrapiju.

Bješe tada glava Srpskoj Crkvi Arsenije II (1457—1463). Iza njega Pećka patrijarhija i autokefalna Srpska Crkva potpadoše pod jurisdikciju nadbiskupske stolice Ohridske; — ali se ne zna na kakav se način to dogodilo. Takovo podregjenje trajalo je do 1557 godine. U tom razmaku vremena, ako se izuzme Crna Gora i Beograd, koji bješe podvlašćen (1427 do 1521) Ugarskim kraljevima, pretežni dio mitropolija i biskupija Srpskih, brojeći i Pećku stolicu, ostaše izpražnjene.

Srpska patrijarhija bude obnovljena preko jednog od onih biskupa, koje je Ohridski nadbiskup katkada osveštavao za Srbe. Zvao se Makarije, a bio je rodom iz Hercegovine. Brat čuvenoga velikog vezira Porte, Muhameda Sokolovića, koji je, kao gjakon iz manastira Mileševa, kod groba Sv. Save, bio odveden od Turaka u janjičare, te se znao svojim vrlinama uspeti do prvog dostojanstva u carstvu. S njegovom pomoću Makarije dobi carski berat, s kojim ga se postavi Srpskim patrijarom u Peći.

Patrijarhija je postojala još dvjesta i devet godina. Godine 1762 pstrijar Gabrijel Hromi, Grčke narodnosti, odreče se vjere te se poturči. Poslije njega bi postavljen za patrijara (1763) Vasilije Ivanović-Brkić, rodom iz Novog-Sada, koga 1765 godine, Porta progna na otok Cipar. Njega nastupi Grk Hadži Kalinik, s kojim dokrajči (1766) Srpska patrijarhija.

U to doba Grci su Fanara stali uživati velik uticaj u vogjenju posala Otomanske politike. Nakon bijega u Austriju (1737) patrijara Pećkoga, Arsenija IV, Ivan Ypsilanti, veliki tumač Porte, svjetova ovu, neka Srpsku Crkvu podvlasti ekumeničkom patrijaru. — Fanariotski cilj bješe pogrčiti Slavene Balkanskog poluotoka. — Docnije, naime 1766 godine, sultan Mustafa III, na prijedlog Grčkog patrijara Samuela i njegova sinoda, ukine Pećku patrijarhiju, podregjujući Srbiju oblasti

Fanara. Grčki je pak patrijar morao plaćati sultanovoj riznici godišnji danak, što ga je otprije plaćao Srpski patrijar; svrh toga još pristojbinu za umještajni berat.

Kad je ukinuta Srpska patrijarhija, Pećka stolica bude podvlašćena Prizrenskoj mitropoliji; a tada Fanar stane šiljati u Srbiju Grčke biskupe, koji kupovahu novcem svoje jerarhično dostojanstvo i dotičnu povelju sultanovu. Kad bi pak došli u Srbiju bivahu pijavice i bič narodu, gotovi samo izgoniti novac od svojih ovaca.

U vrijeme rata za oslobogjenje iznajprije pod hrabrim Karagjorgjem (1804—1813), pak pod Milošem Obrenovićem, Grčke vladike Beogradske držahu stranu Turcima. Mitropolit Leoncije slao bi potajne obavještaje Otomanskoj vladi, koja bi ga nagragjivala zlatom nevjernog toga prokazivača. Stoga je uzroka Karagjorgje, u dogovoru s narodnom skupštinom, odlučio (1809) izagnati ga iz zemlje; ali kako Rusija, u taj par, nije lijepo gledala Srpski ustanak[6], pukovnik Rodofinski uzme Leoncija pod svoju zaštitu.

---

[6] Godine 1807 Srpski boljari, od zavisti, što je sve više rasla Karagjorgjeva vlast, odlukom 23 svibnja bjehu stavili Srbiju pod pokroviteljstvo Rusije, koja je baš tada vodila rat s Turskom. Primirjem od 24 kolovoza tē godine car Aleksandar prinudi Portu na mir i spram Srbije, naregjujući u isto vrijeme i Srbima, da miruju. Za Rusko-Turskoga rata godine 1809, ovi opet ustanu na oružje. Pošto je, u prosincu 1810, učinjena megju tim dvjema silama, druga uvjerica, Rusija nanovo zapovjedi Srbima, da ostave oružje. Potpisujući pak mir od Bukarešta (28 svibnja 1812), Rusija žrtvova Srbiju, hoteći, da se ova zadovolji nepotpunom samostalnošću. Karagjorgje zavrgne, u lipnju 1813 godine, rat proti Turcima, ali Ruski konsuo u Beogradu zaprijeti mu, da će Rusija oružanom silom ugušiti svako daljno „bunjenje protiv njena saveznika (Turčina)". Toga radi Karagjorgje klonu duhom, pa, praćen od Ruskog konsula Nedoba, mitropolita Leoncija i od nekoliko vojvoda, 3 listopada iste godine 1813, ostavi zemlju te otide u Austriju, otkuda bude zatočen u Besarabiju; a Turci su postupali sa Srbijom kao osvojenom zemljom, sve dok nije Miloš Obrenovič otpočeo (1815) rat za oslobogjenje, i natjerao (1816) Beogradskog pašu, da s njime ugovara.

I pored toga što su Srbi 1815 godine godine zadobili svoju slobodu, morali su snositi Grčke biskupe, sve dok nije diplomatičkim putem, udešen novi red stvarima u Srbiji. Toga radi mitropolita Leoncija naslijedi Dionisije (1814), a ovoga Melecije (1815); iza koga dogje Agatangjel (1810—1826): a kad je ovaj bio naimenovan Carigradski patrijar, naslijedi ga Ciril, koji naskoro umre (1827) u Beogradu, a bude mu nasljednikom Antim (1828—1830), koji se svojevoljno odreče stolice.

Godine 1830, kad je Srbija, naročito posredovanjem Rusije, postigla svoju samostalnost i javno megjunarodno pravo, sa pripadnim hatišerifom sultana Mahmudkana, bude, u načelu, uregjeno i pitanje Srpske Crkve. Obzirom na ovu Crkvu isprava je sadržavala ovaj paragraf: „Koje mitropolite i biskupe rečeni (Srpski) narod izabere, potvrdit će Grčki patrijar u Carigradu, a da oni isti nisu obavezani dolaziti lično u ovu prijestonicu“[7].

Krepošću istog hatišerifa knez Miloš Obrenović imenova (1830) Beogradskim mitropolitom Melecija Pavlovića, koji od arhimandrita jednog manastira bješe postao bubnjar u njegovoj vojsci, te je sudjelovao u Ljubićkom boju (1831), koji riješi sudbinu Srbije, jer u njem Miloš održa sjajnu pobjedu nad Turcima. — Melecije je bio zavladičen (1831) u Carigradu.

U siječnju 1832 godine vlada Srpska učini s Carigradskom patrijarhijom slijedeći ugovor:

„1. Od danas unapredak knez i narod biraju kako mitropolita tako i biskupe u Srbiji od Srpskoga svećenstva; a od naše strane (to jest) Velike Crkve ne može biti nikakve primjedbe ni na način izbora, ni na mjesto regjenja, ni na lice, koje je izabrano.

„2. Nadbiskup, koji je izabran općom voljom naroda Srpskoga, od danas i svagda zvat će se: *mitropolit cijele Sr-*

---

[7] Avril, *L' Orient Chrétien*, 1896, Supplement I, p. 32—33.

bije; to jest, Beogradski nadbiskup imat će to nazvanje; i njemu su svi biskupi te zemlje podvrženi. Kadgod Srpski knez, Srpsko svećenstvo i Srpski narod izaberu novoga mitropolita, bit će dužan knez i narod javiti patrijaru o svršenom izboru novoga mitropolita, i licu, koje je izabrano, i predložiti ga za rukopoloženje. A patrijar, pošto se uvjeri, da je izbor izvršen po crkvenim pravilima, dužan je bez odgagjanja poslati svoje pismeno odobrenje i prvosvećenički blagoslov, da se tamo u Srbiji izvrši rukopoloženje mitropolita po obredu crkvenom.

„3. Srpski biskupi, koje izbere knez i mitropolit od Srpskoga svećenstva, rukopolagat će se tamo bez traženja prethodnoga odobrenja od patrijara, vlašću i ovlašćenjem njihovoga mitropolita, kao tamošnjega zakonitoga prvonačelnika. A patrijaru će samo javiti o tome pismeno, koji će u odgovoru na to dati svoj pristanak i blagoslov.

„4. Za svaki novi izbor mitropolita šalje se 300 dukata na dar patrijaru; a za nove Srpske biskupe Velika Crkva ne može tražiti ništa nikakvim načinom. — Svota od 300 dukata ne ubraja se u onaj godišnji danak od 300 groša, što Srpski narod daje za nadbiskupa, i 3000 groša za biskupa Užičkoga: ona je zasebna, i daje se samo kad se izabere novi mitropolit. A kad se i drugi okruzi, što pripadaju Srbiji, s njom sjedine, tada će se odrediti svotu, koju će Srbija na njih davati na godinu.

„5. Osim davanja odregjene svote na godinu i onih 300 dukata za izbor novoga mitropolita, kako nadbiskup tako i sve Srpsko svećenstvo nisu dužni ništa drugo davati Velikoj Crkvi. Ni patrijar ni Velika Crkva ni Beogradski mitropolit ne mogu tražiti dio nasljedstva od imovine umrlih biskupa; ni patrijar za oproštaj grijehā; nego se takva posmrtna imovina mitropolita i biskupa daje državi na bogougodne svrhe i ustanove.

„6. Ni mitropolit ni biskup nemaju prava zaduživati se na račun Srpskog naroda, ni na račun Velike Crkve.

„7. Mitropolit ne može biti zbačen sa nadbiskupije bez zakonite volje Carigradskog patrijara i odobrenja Srpskoga kneza, ni Srpski biskup bez odobrenja mitropolitova i kneževa.

„8. Na posljetku, u vrijeme crkvene službe, Srpski mitropolit spominje patrijara Carigradskoga; a mitropolita svi biskupi u Srbiji".

Isprava nosi svojeručni potpis patrijara Konstancija i svih članova sinoda; a zapisana je u patrijarskom zapisniku „godine 1832, u mjesecu siječnju indikcije 52"[8].

Godine 1876 Srbija i Crna Gora navijestiše rat Turskoj. Prva boreći se sama u dolini Morave suprot veoma pretežnijoj sili, naravno, da je bila nadvladana. Godinu kasnije, kad se umiješala Rusija, Srbi nanovo zametnuše rat; a ugovor Sanstefanski (3 ožujka 1878) izmegju Aleksandra II i sultana raširi im zemlji granice i donese nezavisnost: — što se sve potvrdilo Berlinskim ugovorom (13 lipnja 1878). Tako je Srbija napokon uspjela izbaviti se od danka i vlasti Turske.

Postavši samostalna država, Srbija se nije više smatrala obavezana na nagodbu od 1832 godine, koju, kao vasalna država, bješe učinila s Carigradskom patrijarhijom. Nato dobije od iste pravnu potvrdu samoupravnog opstanka Srpke Crkve.

Dekret (τόμος), što se na to proteže ovoga je sadržaja:

„Joakim, po milosti Božjoj, nadbiskup Carigrada Novog Rima, i vasiljenski patrijar.

. . . .

„Crkva Božja na zemlji, poradi svog duhovnog jedinstva, jest i zove se ovčinjak i tijelo Krstovo. Ipak ovo jedinstvo čak od prvih vremena, kaošto i poslije, ne sprečavaše da, prama mjestima i zemljama, podignu se pomjesne Crkve, različne jedne od drugih, upravljena iznutra svojim pastirima, učiteljima, služiteljima Isukrstova evangjelja, naime, biskupima, nadbiskupima, patrijarima: a to ne samo zaradi povjesne važnosti krš-

[8] *Дучић*, Историја Српске православне Цркве, p. 218—220.

ćanstva tih gradova i zemalja, nego i poradi političkih opstojnosti njihovih puka i njihovih plemena. Zato i s obzirom na stolicu starog Rima presveti Kalcedonski sabor kaže, da su Oci pravedno dali toj stolici prvenstvo, jer Rim bješe prijestonica carstva. Na temelju ovog istog načela stopedeset blagočastivih biskupa odredili su jednaku izvrštinu presvetoj stolici novog Rima, spravedljivo sudeći, da ovaj grad, bivši počašćen carskim i senatskim sjedištem, kaogogj s istim povlasticama, što imagjaše stara prijestonica, Rim, treba da ima takogje iste počasti, odma poslije njega. Čega radi, docnije, presveti Focije napisao je ove riječi: *Prava crkvena, a osobito župska (t. j. eparhiska) valja udešavati prama političkim oblastima i upravama (gragjanskim).*

„Pošto je pravoslavna (blagočastiva) i Bogom čuvana kneževina Srbije skoro višim Promislom osnažena, uvećana, potpunu nezavisnost dobila, i što su se blagočastivi, Bogom utvrgjeni i premilostivi knez njen gospodar Milan Obrenović IV. i prosvešteni nadbiskup Beogradski i mitropolit Srbije, gospodin Mihailo u ime čestitoga klira i blagočastivoga naroda obratili na Nas pismima i potražili crkvenu nezavisnost: — Naša smjernost zajedno sa svetim Našim sinodom, preosveštenim mitropolitima našim, po Sv. Duhu ljubeznom braćom i saslužiteljima, naročito se je za tu stvar sastala u saborniei Sv. mučenika Gjorgja, i posavjetovali se u duhu Svetom; našli smo, da je molba njina umjesna i s duhom svetih pravila i povremenom crkvenom porabom složna; zato smo odlučili: da pravoslavna Crkva kneževine Srbije, koja je do sada stajala preko nadbiskupa Beogradskoga i mitropolita Srbije u kanoničkoj zavisnosti i odnošajima prama našem svetom, apostolskom i patrijarhiskom prijestolju Carigradskom, zajedno s novoprisajedinjenim njoj eparhijama i okruzima; ili drukčije cjelokupna pravoslavna Crkva, koja je u granicama raširene, uvećane i potpuno oslobogjene kneževine Srbije, od sada bude *kanonički samostalna, nezavisna i samoupravna*, kojoj će

biti glava, kao i svima pravoslavnim sabornim i apostolskim crkvama sam Bog-Čovjek, Gospodin i Spasitelj naš Isukrst: i koja će u stvarima crkvenim imati i priznavati za svoga predstavnika Beogradskog arcibiskupa i mitropolita Srbije; a on će zajedno sa saborom sastavljenim, po svetim pravilima, od biskupâ tê crkvene oblasti, upravljati crkvenim stvarima kneževine slobodno i nezavisno od svakoga drugog miješanja, u Duhu Svetom, kaošto božanska i sveta pravila zapovijedaju.

„Tako dakle i na toj ustanovi priznajemo i objavljujemo ovim sinodskim aktom svetu Crkvu kneževine Srbije za Našu duhovnu sestru, i preporučujemo svima pravoslavnim Crkvama vasiljene, da je za takovu priznadu i da je spominju imenom: *Sveta samostalna Crkva Srpske kneževine.* Isto tako dajemo joj i sve povlastice i prava starešinstva kakva idu i doliče nezavisnom crkvenom načelstvu, tako da će od sada Beogradski nadbiskup i mitropolit Srpski spominjati pri svetoj službi *svako biskupstvo pravoslavno;* a preosvešteni Srpski biskupi spominjat će njegovo ime. — Svi poslovi, što se protežu na unutrašnju upravu crkvenu bit će presugjivani, rešavani i bezuvjetno odregjivani od njega i od njegova svetog sinoda, prema nauci Evangjelja, svetom Predanju i časnim odlukam naše svete pravoslavne Crkve.

„Da se pak uzdrži živa i u svoj svojoj punovažnosti, te bude nepromjenito jedinstvo, što uzajamno postoji izmegju Velike Crkve Krstove i ostalih autokefalnih kršćanskih Crkvi, Beogradski nadbiskup i mitropolit Srbije, po predajnom kanoničkom pravilu . . . spominjat će u svetim dipticima preosveštene patrijare, te će primati svetu krizmu od Velike Crkve Carigradske. K tome će svaki novi mitropolit Srpski šiljati svim pravoslavnim patrijarima i drugim samoupravnim Crkvama narodne poslanice; a s poslanicama sinodskim obratit će se ovoj istoj Crkvi u znatnijim crkvenim slučajevima . . . Isto će utakmice činiti dojedna patrijarhija ili autokefalna Crkva spram Srpske Crkve,

slijedeći, kako smo rekli, kanoničko pravilo i porabu, koja od iskona postoji u pravoslavnoj Crkvi . . .

„Na ovim dakle odredbama, odlučujući saborno u Duhu Svetom, Velika Crkva Carigradska proglašuje svetu Crkvu Srpsku za samostalne i samoupravnu; i srdačno blagosivljući je, moli se svom bratskom ljubavlju, da i ona svagda ostane utvrgjena i nepokolebljiva u vjeri i duhovnom jedinstvu sa jednom svetom, sabornom i apostolskom Crkvom, radi podizanja tijela Krstova, kojemu neka je svagda slava, čast i poklon sa beznačelnim njegovim Ocem i presvetim i blagim i životvornim njegovim Duhom, sada i navijeke. Amen.

„Godine Spasiteljeve 1879, mjeseca listopada, indikcije osme".

Akt bi potpisan od istog patrijara i od mitropolitâ: Efeskoga, Nikomediskoga, Kalcedonskoga, Dorkonskoga, Neocesariskoga, Smirnskoga, Timnenskoga, Imbraskoga, Fanariofarsarskoga i Koskoga".[9]

Na taj način Srpska Crkva postade jedna od petnaest[10] samostalnih, samoupravnih Crkava, nezavisnih od Grčke istočne religije. Ona sada ima oko 2,320.000 vjernika[11].

U crkvenom jerarhičnom redu nije se ništa promijenilo, kada Srbija bi proglašena *kraljevinom* (6 ožujka 1882).

Osim crkvene mitropolije u Beogradu, u Srbiji imadu četiri eparhije: Niška, Šabačka, Užička (sa stolicom u Kraljevu) i

[9] Dučić, O. c. p. 232—236. Cf. Avril l. c. p. 37—41.

[10] Tê su: 1. Carigradska, 2. Aleksandriska, 3. Antiohiska, 4. Jerusolimska, 5. Ciparska, 6. Ruska, 7. Karlovačka, 8. Sinajske Gore, 9. Crnogorska, 10. Atenska (Grčka), 11. Hermanstadska (Erdeljska), 12. Crnovička (Bukovina i Dalmacija), 13. Srpska, 14. Rumunjska, 15. Bugarska (premda ova nije od sviju priznata).

[11] Po Gotskom Almanaku *Hof-Kalender* 1896), Srbija je 1890 imala 2,161.961 stanovnika. Godine 1894 brojilo ih se 2,283.434. Porast dviju posljednjih godina izvjesno će iznositi do 2,345.000. U ovome broju ima 13—14.000 Muslimana, 7000 katolika (V. *Civiltà Cattolica*, 19 prosinca 1896, p. 731), 3—400 židova, 4—500 protestanata. Sve drugo pripada Grčkoj religiji.

Negotinska. Biskupi sa mitropolitom sačinjavaju narodni sinod, koji se svake godine, u svibnju, sastaje u prijestonici. — Svaka dijecesa pak ima svoj duhovni sud, da rješava bračna pitanja i za oblasnu upravu, naročito obzirom na kler.

I pored potpune samostalnosti Srpske Crkve, sam sinod priznaje supremaciju Carigradskog patrijara u sporovima, što bi mogli nastati o vjeri. Otprilike je slučaj, kao da ministar Aleksandra, u prezamašnim stvarima, prizna nad Srbijom supremaciju Austrije ili koje mu drago vlasti.

Govori se, da sve religiosne vjeroispovijesti u Srbiji uživaju potpunu slobodu: ali je istina, koja se ne može poreći, da je prijelaz iz narodne Crkve u ma koju religiju veoma strogo kažnjen[12], te da se unatoč Berlinskom kongresu, katolička Crkva jedva dopušta i snosi.

Započinjući od godine 1848 katolici pripadaju jurisdikciji Djakovačkog biskupa; no svi plemeniti napori presvijetloga Strossmayera ne uspješe postignuti od Srpske vlade dopust, da se sagradi jedna katolička crkva, pošto nema ni cigle u svoj Srbiji. A kad je, 1885 godine, isti biskup htio poći u Beograd, da vrši spram katolika dužnosti svoje pastirske službe, *Petrogradski Dnevnik*, napao ga žestoko, prokazujući ga „pravoslavnom“ svijetu kaono lažnog apostola, koji misli ići u Srbiju, da privede na uniju kralja i njegov narod. *Ustavnost*, glasilo Ristića, koji je bez sumnje najveći državnik, što ga ima Srbija, tom prilikom pisaše ovako: „Edali je baš sada došao čas, da Latinska Crkva u Srbiji iz stanja snošljivosti uzdigne se na stepen pripoznate Crkve? Što to znači, i kamo će da svrši? Mi mislimo, a to je ubijegjenje svakog Srbina, da naša korist ište, da zapriječimo svim mogućim sredstvima svaki napredak i ojačenje Latinske Crkve u Srbiji. Njoj mora biti dosta, što je snošena: jer ako se mogu trpjeti druge religije i kršćanske

[12] BROCKHAUS, *Conversations-Lexikon*. Serbie.

Crkve, treba da se osobito čuvamo Latinske Crkve i njenih predstavnika, kakav je Strossmayer. Nesnošljiva Latinska Crkva nema prava ni biti trpljena, a kamoli da može zahtijevati mjesto priznate Crkve"[13].

Mnogi koraci učinjeni od Sv. Stolice, da se dogje do nagodbe, doslije ostadoše bezuspješni. Godine 1892 apostolski nuncij u Beču, Galimberti, preda Srpskom poslaniku notu, kojom je Sv. Stolica tražila, neka se učini konkordat na istoj pravnoj podlozi, na kojoj bi uglavljen konkordat s Crnom Gorom: i da se prizna katoličkim misionarima u Srbiji onaj zakonski položaj, što ga uživaju misionari na Istoku. Gospodin Šimić pošalje notu svojoj vladi, a ova odgovori, da Srbija ne nalazi potrebno doći do konkordata s Rimskom Stolicom, niti vidi razloga ugovoriti ga, budući da u Srbiji nema katolika, osim one šake inostranaca, što žive u Beogradu, Šapcu i Nišu, i osim onih pojedinaca, što su rasijani po drugim mjestima; koji, ženeći se i krsteći djecu, ne bi se htjeli podvrći Srpskim crkvenim i gragjanskim zakonima. Primjer Crne Gore — dalje zamjećuje Beogradski kabinet — ne stoji, jer ta država, dobivši Bar, ongje je našla nastanjene katolike, koji su imali svoje svećenstvo i svoju jerarhiju. S druge strane knez Nikola, kao nezavisan vladalac, bješe gospodar učiniti ono, što mu se vidjelo priličnije. Obzirom na misionare, Srpska vlada drži, da oni u Srbiji ne trebaju. Šta bi radili u Srbiji ti misionari, kada, razma 4000 Izraelićana i malo Muhamedovaca, u svemu kraljevstvu nema inovjeraca, što ne vjeruju u Krsta Spasitelja, kojima bi trebalo, da zagrle kršćansku vjeru? Ovaj posljednji razlog vlada je potkrepljivala autoritetom mitropolita Mihaila, govoreći, da je i on istog mišljenja. — Nuncij nije mogao biti zadovoljan sličnim odgovorom, te zamoli Austrisku vladu, da bi upotrebila svoj uticaj. Austrija, preko baruna Thömela, svog poslanika u Beogradu, pošalje Srpskoj vladi naustičnu notu

[13] *Narodni List* (Zadar) 14 srpnja 1885, p. 1.

u smislu zatraženom od nuncija; ali se nije postiglo ništa. Bi odgovoreno Thömelu, da je vlada spremna dopustiti onima te su *Srpski gragjani*, ali ne drugima, sagraditi, kad bi htjeli, u Beogradu ili gdje izaberu, jednu katoličku crkvu[14].

Ipak, ako svi znaci ne varaju, imat će se u nedalekoj budućnosti konkordat Sv. Stolice sa Srbijom. Katoličanstvo, polučivši tim putem zakonsko stanje, preuzet će nekadašnja predanja, a možda sa sretnijim uspjehom, ter privlačnom silom bolje razvijenom. — Tko zna, da ono ne bude, kano zrno gorušično, odregjeno postati velikim stablom, gdje će ptice nebeske dolaziti te sjediti na njegovim granama?

Latinska Crkva imadijaše u današnjem kraljevstvu Srbije svoju prošlost. Početkom XV stoljeća, još prije nego je Gjuragj Branković ustupio Beograd Sigismundu, Ugarskom kralju[15], ovaj grad imao je svoje Latinske biskupe, jer su Franjevci bili izodavna razvili svoju radljivost u tim krajevima. ***Koncistorijalni akti***, navedeni od Coletija, spominju jednog bezimenog biskupa Beogradskog, kojega odmijeni Grgur 1419 godine. Budući tada bila mirna zemlja od ratnog meteža i vreve, Martin V naredi biskupu Grguru, da nastava u svojoj dijecesi. A već je u Beogradu bila sazidana Latinska saborna crkva, Majci Božjoj. U ovome hramu štovala se jedna prilika blažene Djevice, koja je, poradi mnoštva čudesa, privlačila k sebi narod iz Ugarske i Srbije. Grgur umre poslije godinu dana, a naslijedi ga Matej (1420). Mateja naslijedi Nikola, a ovoga Blaž Ivan (1429). Svi ovi bijahu Franjevci. Poslije Blaža dugo je vremena stolica bila prazna, jer Turci, gotovo za sedamdeset

[14] *Obzor* (Zagreb) 26 studenoga 1892, br. 271, p. 2.

[15] Dan ustupljenja nije izvjestan (HASSLER, *Geschichte des Oesterreichischen Kaiserstaates* — Wien 1842 — p. 210). Pejačević ga stavlja u 1421, kada je Gjurgja uzeo stric Stjepan Lazarević kao suvladaoca (*Historia Serviae*; p. 344—345). Picot cijeni, da ustupljenje nije moglo biti prije 1430 (*Les Serbes de Hongrie*, p. 34).

godina, neprestano navaljivahu na Ugarsku i na zemlje njoj podregjene[16].

Rad Latinskih misionara naigje na tisuću prepona. Kalugjeri podbunjivahu protiv njih narod; a ovome ne bi dosta ružiti ih, gdje bi se god na nje namjerio, nego navaljivaše na stanove, što su sami bili ovgje ongje pogradili za svoju pastirsku potrebu. Gdjekoje bi još zatvarao u tamnicu, gdje ih neštedimice kinjaše i mučaše. A jedne nemilice usmrti, megju kojima svećenika Juru Haramića i njegova druga fra Adrijana[17]. Godine 1454 ovi blagovjesnici htjeli su ostaviti Srbiju, ali ih od toga odvrati gjeneralni vikar njihova Reda, blaženi Marko iz Bolonje, koji im pisa veoma dušobudnu poslanicu[18], slobodeći ih, da trpe sve za ljubav Božju te da ne bi ostavili te misije uskos opasnosti, što im prijeti od Turaka. Malo izatoga, za kratko vrijeme, budu prilike u zemlji snošljivije, poradi dolaska križarske vojske, koju je vodio Kapistran i Hunjadi[19].

Godine 1521 Beograd osvoji Sulejman II. Turci tada raskopaše Latinsku crkvu.

Klement VII 1525 godine, imenova Beogradskim biskupom jednog svećenika po imenu Nikolu, ali titularnim ***in partibus infidelium***, bez dužnosti na residenciju, sa ovlašćenjem otpravljati pontifikalija u Ugarskoj dijecesi Vesprimskoj[20]. Iza njega ne zna se, da li je bilo drugih biskupa u Beogradu do Petra, koji je, oko 1614 godine, od Pavla V bio imenovan titular Prizrenski i upravitelj Beogradske dijecese.

Isti papa Pavao V bješe naredio Isusovcu Bartulu Kašiću, rodom iz Paga u Dalmaciji i piscu mnogih Hrvatskih znatnih djela, da ode u Srbiju, u svrsi, da pohodi rasute katolike u

---

[16] Coleti VIII, p. 146—147.
[17] Wadingus a. 1454, n. 26.
[18] Wadingus a. 1454, n. 27.
[19] Marcellino da Civezza, *Storia delle Missioni* V, p. 213—215.
[20] Coleti l. c.

tim krajevima, podijeli im sakramente i utvrdi u vjeri. Kašić otprije bješe blagovjesnik u Evropskoj Turskoj, te ju je triput svu obašao. Pošto je uzeo za drugove dva Franjevca redodržave Dubrovačke, pogje, 1612 godine, s njima na put; sva tri prerušena kao trgovci svoga rodnog mjesta. U ovome poslanju Kašić upotrebi cijelu godinu, obilazeći susjedne oblasti Bosne i Arbanije. Potom (1613) ode u Rim, da izvjesti papu o jadovitom stanju vjere i katolika u tim zemljama. Pavao V mišljaše, da bi se bolje oskrbilo potrebama katoličanstva imenujući biskupa za Srbiju, pa htjede nareći samog Kašića ali ovaj ne htje primiti se biskupstva. Tada papa naimenova višepomenutog Petra, koji godine 1619 obigje Beogradsku dijecesu, ali je htio, da učini prethodni kanonički ophod sam Kašić i drugi evangjelski poslanici. Za biskupa Petra ne znamo ništa više. Za biskupa Marina Šimića, rodom iz Požege, poznata nam je samo godina njegove smrti, koja bi 1650 godina. Ove iste godine bude naimenovan Beogradskim biskupom Mate II Benlić, Bosanski Franjevac, Banjalučanin[21].

U jednoj ispravi od godine 1650, nalazimo opisano stanje Beogradske dijecese u to doba. „Saborna je crkva — tako piše S. Kongregaciji Dubrovački nadbiskup Frano Perzotti — pretvorena u mečet. Biskupski dvor uzeli su Turci. Biskup nema svoje kuće, niti prihodâ. Da je dijecesa slobodna, bila bi dosta opsežna te bi graničila sa dijecesama Bosne, Smedereva i Srijema. U Beogradu ima samo jedna crkva, posvećena S. Ivanu Krstitelju. Imade tri žrtvenika, te je provigjena svim potrebnim. Tu stoje dva svećenika Dubrovčanina . . . U istoj su crkvi podignute četiri bratovštine, — presvetog Tijela Krstova, Rožarija, Bezgrešnog Začeća i od Karmina, svaka sa svojim pripadnim proštenjima . . . Gospoda trgovci Dubrovački uzdrže ovu Crkvu, pošto su je dobili, poslije tolikih parbâ, te daju sve, ono što spada na Božju službu; a tako isto plaćaju dva svеće-

[21] Coleti p. 147—148.

nika, župnika i pomoćnika, trgovci Dubrovački i Bosanski. Kada biskup dogje u pohod, jedni i drugi, primajući ga sa ljubavlju, nagju mu stan te mu služe kako bolje mogu. A biskup, nalazeći se megju njima, vrši slobodno u rečenoj crkvi biskupsku bogoslužbu, propovijeda i svjetuje puk, te ispunja, sa zadovoljstvom sviju, sve ono, što spada na pastirsku službu.

„U Beogradu ima 166 kuća katoličkih, to jest 31 Dubrovčanin[22] i 155 Bošnjaka, te sačinjavaju žiteljstvo od 840 duša obadva spola. Ima osim toga sto drugih inostranaca katolika; tako da ima svega 940 duša katoličkoga (Latinskog) obreda. I izvan grada Beograda, tri milje podaleko, ima selo zvano Višnica, gdje mimo 75 raskolničkih kuća, ima 100 katolika obadva spola, područnih istoj crkvi S. Ivana Krstitelja, koje župnik, od straha neprijatelja (Turaka) i s nestatka crkve, kadšto govori tamo misu u privatnim kućama i podjeljuje druge sakramente, ali u svečanije dneve svi idu u svoju crkvu[23]".

U istomu izvještaju čita se, da su i Armenci tada imali svoju crkvu u Beogradu, a jednu kršćani Grčke vjeroispovjesti. Ali se ne kaže za broj ni jednih ni drugih.

Naprijed pomenuti biskup Mate II obigje više puta svoju dijecesu, te je mnogo zaslužio za katoličku vjeru. Cijenili su ga i sami Turci. Ali budući da je imao hrabrosti pokuditi izbor Petra Jurevića za Srijemskoga biskupa, car Leopold toliko se uvrijedi te bi bio dokinuo Beogradsku dijecesu, i sajedinio je sa Bosanskom, da se papa Aleksandar VII ne bude tome usprotivio. Godine 1671, Mate posla u Rim izvještaj o stanju svoje dijecese, te malo vremena izatoga umre.

Godine 1675 car Leopold naimenuje za stolicu Beogradsku Roberta Karlovica, a četiri godine kasnije Matiju Brnavića, obadva Franjevca; no S. Stolica ne bi zadovoljna, da Austriski

---

[22] Još od davnijih vremena bijaše Dubrovčana u Beogradu. Zna se, da je godine 1552 Dubrovčanin Trojan Gundulić imao u tome gradu svoju tiskaru za izdavanje Slavenskih knjiga.

[23] Coleti p. 148—149.

car prisvaja si pravo naimenovanja na Beogradsku dijecesu. Čini se, da nije zakratio potvrdu ni prvom ni drugome.

Klement XI (1700—1721) naimenova biskupom u Beogradu Luku Natalija, rogjena u tome gradu, koji bješe dovršio svoje nauke u kolegiju Propagande, nazvanu *Urbano*. Ali kada Austrijanci, pod knezom Eugenijom, pošto istjeraše Turke, zagospodovaše Beogradom (16 kolovoza 1717), car Karlo VI ne htjede ga priznati; niti mu dopusti unići u grad; jer pred dvije godine on bješe imenovao Beogradskim biskupom Ivana Kasu. Luka je živio do 1730 godine[24].

Godine 1737 bio je Beogradski biskup Frano-Ante od knezova Engela. Njega naslijedi Stjepan Puč: oba titulara[25].

Kada je carska vojska, osvojila Beograd, Austrija pošlje tamo pet otaca Družbe Isusove, te im bi dana jedna kuća kod crkve presvete Djevice, uznesene na nebo, nazvane *od Oblaka*, poradi sjajnih nebeskih oblaka, megju kojima ona sjaše. Isusovci su tu vršili s velikim pregnućem svoj poziv. Došli su takogjer u Beograd Konventualci S. Franja, Franjevci iz Bosne i Pavlini, radi kojih su neke Turske kuće bile obraćene u manastire, a džamije u crkve.

Požarevački mir obezbriži posjed Beograda Njemačkom caru; ali godine 1739, carska vojska, ne mećući puške, pre-

[24] Coleti p. 149—150 : 250—251. — Natali bješe dobio, posredovanjem Bečkoga nuncija, putni list od cara Josipa I, da može poći u Temešvar i Beograd, obadva grada njegove dijecese, i suviše jednu povelju kardinala biskupa Bečkoga, koji ga je naimenovao „pohoditeljem i upraviteljem Srijema i granica Turskih". Ova nam posljednja okolnost kaže, da u Beču ne bijahu zadovoljni, što ga je papa od svoje volje učinio biskupom u tim krajevima. U tome je on otišao, godine 1710, u svoju dijecesu, te je bio učtivo primljen od pašâ ta dva grada; ali su ga oni prinudili, da izvadi iradu od sultana Carigradskoga, eda mu oni uzmognu dopustiti biskupsku službu. Theiner, *Monum. Slavor. Merid.* II, p. 239—240. Cf. *ib.* dvije poslanice Lukine Klementu XI (p. 242. 245).

[25] Theiner II, p. 264 265; Coleti p. 251.

dade ga Turcima, koji su mu bili gospodari[26] sve dogod ga junaštvo Kara-Gjorgja ne ote njima iz ruku (1807). — Za potonjeg gospodstva Turskoga katoličanstvo se sasvim istrijebi iz Beograda.

I Smederevo je imalo svoje Latinske biskupe. O njima ima veoma oskudnih vijesti. Bijahu svi Franjevci iz Bosne. Prvi od tih biskupa, što su nama poznati, bi Blaž, imenovan od pape Pavla III, godine 1544. Njega naslijedi Kornelije (1551), imenovan od Julija III; a Kornelija nastupi Nikola Ugrinović, rogjen u Poljicima, u Dalmaciji. Ovoga ubiju Turci (1606?), ali se ne zna točno na kom mjestu, da li u Bosni ili u Dalmaciji. Njegovo tijelo, preneseno u Dubravu, rodno mu mjesto, bi pokopano u župnoj crkvi S. Luke Evangjeliste[27].

Pavao V imenova tada (1606?) Smederevskim biskupom Stjepana, koji je živio do 1624 godine ili od prilike tada.

Oko polovice XVII stoljeća Turci zapale grad Smederevo a tu dijecesu opustoše U Smederevu je ostala samo jedna crkva, ona S. Mihovila, izvan bedemâ grada, i samo osam katoličkih porodica. Izatoga bivahu imenovani biskupi prosto titularni, koji ne sjegjahu nigda u svojim biskupijama. — Godine 1741 budu sajedinjene — i svojim imenima dvije dijecese Beogradska i Smederevska[28].

Kad je Gjuragj Branković ustupio Beograd Sigismundu, kralju Ugarskomu[29], ovaj mu, da ga nagradi, darova u svojoj državi ove tvrgjave i gradove: Slankamen u Srijemu, O-Beč i

---

[26] Austriski Feldmaršal Laudon bješe osvojio (6 listopada 1789) Beograd; no je Austrija bila primorana povratiti ga Turcima Šistovskim mirom (4 kolovoza 1791).

[27] Godina njegove smrti, zabilježena na ploči, što i sada pokriva njegov grob (*Nicolai Ugrinović Eppi Samodriensis Obitus MDLXXII*) bez sumnje je pogriješena. Cf. Zlatović, *Franovci* p. 46 sq.

[28] Coleti p. 152—154 : 251 - 254.

[29] Vidi naprijed bilješku 15.

Kulpin u Bačkoj, Santandriju na sjeveru Budima, Debrecin u Biharskoj županiji, Szatmer u županiji istog imena, Szerdahely u Požunskoj županiji, Tokaj i Talíju u Zenplimskoj županiji, Munkač u Bereškoj županiji, Racz ili Hajdu-Böszörmeny u Hajdučkom okrugu, Mezö-Tür i Túr-Kavi u županiji Velike Cumanija-Szolnok, Szolnok i Tisza-Valasány u županiji Szolnockoj, Čongrád i Arad u županiji Čongradskoj, Arad i Vilagoš u županiji Aradskoj, Nagy Bečkerek u županiji Torontalskoj[30].

Još za živa pomenutoga Gjurgja Brankovića, Srbi naseliše pomenuta mjesta. On sam, sa vlasteljama i svećenstvom, dvaput je morao bježati iz Smedereva te se zaklanjati u Ugarsku. Kad je sultan Murat II, komu on bješe dao za ženu svoju kćer Mariju, otpočeo nanovo rat protiv Srbije, Gjuragj pobjegne u Ugarsku (1439). Povrativ se u Smederevo, izakako je Hunjadi razbio Turke u Nišu, te ih natjerao da učine mir (1444), bude prinugjen po drugi put otići u Bečkerek, jer Muhamed II bješe zavojštio na Srbiju.

Poslije smrti Gjurgja, njegov sin Stjepan, bježeći ispred gnjeva brata Lazara, skloni se, kako smo ranije spomenuli, u Ugarsku ili bolje reći u Srijem, vodeći sa sobom mnogo Srba.

Padnuvši Smederevó pod Tursku vlast (1459), mnoge Srpske porodice morale su ostaviti domovinu te seliti u Ugarsku, stanivši se na sjeveru rijeke Maros, u okolinama Boros-Jenö i Vilagoša.

Iseljavanja jednom započeta nisu se zaustavila više sve do konca XVII stoljeća, te su sljedovala u širokome obimu iz svih onih krajeva, gdje nastavaše Srpsko pleme.[31]. Ta bijedni narod gonjen, tlačen, kinjen iseljavaše tražeći utecišta u Dalmaciji, Hrvatskoj i u raznim zemljama krune S. Stjepana, noseći sobom novu religiosnu stihiju, novu Crkvu, gdje otprije, pa i u toku ci-

[30] *Les Serbes de Hongrie* p. 34.

[31] Ne ulazi u našu osnovu govoriti o sudobnim iseljavanjima Hrvata iz Bosne i Hercegovine.

jeloga srednjeg vijeka, osim katoličanstva, ne bi ni sjene drugoj religiji, ni drugoj kršćanskoj Crkvi. Ovi sljedbenici istočne vjeroispovjesti bjehu zvani *vlasi* ili *valahi* i *rašijani* ili *raci*.

U ovo isto vrijeme stali su se naseljavati u Srijem i Raški kalugjeri; koji malo a malo podigoše svoje manastire po brežuljastim kosama, što ih Rimljani zvahu *Mons Almus*, a mi zovemo Fruška Gora. Zna se za Maksima (Gjorgja), sina Srpskog despota Stefana Brankovića, da je, činivši se osveštati za vladiku u Vlaškoj, došao tamo godine 1509, te sagradio sa sredstvima, što mu je dao Vlaški vojvoda Ivan Basaraba, manastir Krušedol. — Sada ima u toj Srijemskoj Tebajidi 13 Basilijanskih manastira

Kralj Matija Korvin, koji je, naizmaku 1463 godine, bio istjerao Turke iz jednog dijela Bosne i obrazovao dvije *banovine*, Jajac i Usoru, naseli Srbima Liku i neka mjesta Veličkog kotara u Kninskoj županiji, gdje su već sjedili Hrvati. U oni dio Hrvatske, koji je docnije nosio ime *Vojničke Krajine*, *vlasi* dogjoše pri koncu XVI vijeka, te se staniše megju katoličkim Hrvatima, koji odzamande prebivahu u tim krajevima.

Pošto Matija Korvin bješe usvojio načelo, da u njegovim državama moraše biti samo jedna vjera i jedna katolička Crkva, — načelo, koje su isto tako usvojavale republike Dubrovačka i Mletačka, a ova je vladala u Dalmaciji od 1402 godine, — gradjanske i crkvene vlasti postupahu naspram pučanstvu došavšemu iz Srbije, Bosne i Hercegovine, premda se držalo Grčkog pravila, kao da je katoličko. Prema tomu Latinski biskupi postavljahu im župnike, jedinoplemene svećenike i istočnog pravila, što su dolazili iz Bosne i Srbije, gdje su bili regjeni. U onim pak mjestima, gdje ne imahu svećenika, sljedbenici istočnog obreda posjećivahu Latinske crkve; ali u srcu nisu bili katolici, te su sveudilj priznavali duhovnu vlast Srpskih patrijara Pećkih.

S početkom XVII vijeka Zagrebački i Senjski biskupi stanu se zanimati o pravom sjedinjenju Grčko-istočnjaka sa katoličkom

Crkvom, u smislu Florentinskog Sabora. Godine 1610 bude zasnovana jedna dijecesa Grčko-sjedinjenog obreda; a kralj Matija Korvin II naimenova biskupom Šimuna Vratonju, koji je bio u isto vrijeme arhimandrit novog manastira S. Mihovila u Marči[32], sagragjena za Basilijanske redovnike od Zagrebačkog biskupa Petra Domitrovića (1613—1628), rogjena od roditelja istočnog obreda. Vratonju potvrdi papa Pavao V, te primi biskupsko posvećenje u Rimu (1611). Bi mu dan naslov biskupa „Svidničkoga", za koje se mjesto točno ne zna, gdje je bilo; ali bi moglo biti koje mjesto u Iločkoj dijecesi

Šimun Vratonja, koji je bio iskreni katolik, umrije godine 1630. Od njegovih pošljednika, Maksima Predojevića, Gavrijela Predojevića, Vasilija arhimandrita, Save Stanisavljevića i Gavrijela Mijakića, sam Vasilije igjaše po njegovim stopama. Ostali bjehu katolici samo prividno. Činjahu ispovijedanje vjere papinu nunciju u Beču, pak bi išli u Peć, da ih osveštavaju vladike nesjedinjene s katoličkom Crkvom i koji nisu ispovijedali njenu vjeru.

Da bi čitatelj mogao bolje suditi o značaju i *kršćanskoj* savjesti tih biskupa, evo ovgje nekoliko odlomaka obrasca kletvene vjernosti i ispovijedanja vjere Gavrijela Mijakića: „Ja Gavrijel Mijakić, jeromonah reda S. Basilija, obećajem i kunem se Bogu Svemogućemu, blaženoj Djevici Mariji, blaženomu Mihovilu arhangjelu, i svim svetima Božjima, zatim našem premilostivom caru Rimskome i kralju Ugarskome Leopoldu, i njegovim nasljednicima, da ću postojano i vjerno činiti i izvršivati ovo, što slijedi:

1. Ja hoću biti vjeran i pokoran najprije Bogu i svetoj Rimskoj Crkvi i njenom prvosvećeniku, presvetomu Ocu papi, koga priznajem i držim glavom, učiteljem i pastirom svih patrijara, i drugih svećenika, i cijelog kršćanstva. . . . . .

. . . .

[32] *Marča* je danas jedno seoce na istoku Ivanić-Kloštra.

3. Obećajem, da unapredak ne ću priznavati ni držati za moga duhovnog glavara nikoga drugoga, poslije Rimskog prvosvećenika i njegova nuncija, nego gospodina nadbiskupa Ostrogonskog kao prvostolnog primasa Ugarske . . . i zatim gospodina nadbiskupa Koločkoga, kao moga vlastitog mitropolita itd.

4. Odričem se patrijara i mitropolita Pećkoga, kao raskolnika i nesjedinjena sa svetom Rimskom Crkvom; . . . te obričem, da odsele ni u kakvoj stvari ne ću se pokoravati rečenomu patrijaru, niti ću primati ikakovu njegovu naredbu ili narudžbinu, niti ću ga priznavati svojim poglavarom iliti duhovnim starešinom, niti ću podržavati s njime bilo kakvu prepisku, . . . niti ću iskati od njega potvrdu, posvećenje ili blagoslov za biskupstvo . . . .

5. Obričem, dakle, da ću svom skrbi tražiti i nastojati dobiti od svetog Rimskog pape potvrdu biskupstva na koje me naimenova i izabra njegovo Veličanstvo, te da ću se dat posvetiti po Grčkom pravilu od onoga biskupa, kome Njegova Svetost za to dade nalog, i koji će biti u zajednici s Rimskom Crkvom.

6. Ja ću učiniti ispovijedanje svete pravoslavne katoličke ili Rimske vjere; i sve ono što je u njoj sadržano tvrdo ću izvršiti, te ću naučavati u istoj koliko bolje uznadem i uzmognem ili sam ili preko drugih podobnih ličnosti, ostale kalugjere i svećenika Grčkog obreda, a tako i narod meni područni. Ovo ispovijedanje pak gotov sam učiniti ili Koločkome nadbiskupu ili, po njegovu naregjenju, onome Zagrebačkome“.

Ovaj spis, sastavljen Hrvatski, potpisa rečeni Mijakić, te udari svojim pečatom[53].

Pod prvim od pomenutih pošljednika Vratonje, trudio se oko sjedinjenja u Hrvatskoj Franjevac Rafaeal Levaković, a u ovomu ga poslu potpomagao Zagrebački biskup Benedikt Vin-

[53] Nilles, *Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae orientalis in Terris Coronae S. Stephani* II. p. 1035—1037. — Ovo je djelo dra. Nillesa neprocijenjene vrijednosti.

ković. Bijahu mu obrekli svoju pomoć ban Ivan Drašković, gjeneral Volfang Frankopan, vojnički zapovjednik Karlovački i Hrvatski, gjeneral Schwarzenberg, zapovjednik Slavonije, pa knezovi Erdödi i Zrinski, koja su dvojica imala na svojim imanjima oko 7000 sljedbenika Grčko-istočne vjere. Da bi zadobio disidentne duhove, Levaković „otpoče svoje poslanje (1644) sa ćudorednim propovijedima, ne spominjući sjedinjenja; a oni, željni čuti riječ Božju, slušahu ga kao angjela, što je s neba sašao. U Metlici seljaci sabraše 400 groša te mu ih ponudiše. Kad nije htio primiti ni novčića, a svjetovao ih, da upotrebe te novce za svoju crkvu, to se razglasi po okolici, a svijet govoraše: „došao je jedan fratar, koji ne će novaca, a propovijeda staru vjeru". Vladika Maksim, koji je već od toga zebao, stane se groziti anatemama puku, da se ne bi dao zavesti na uniju. Levaković nastane tada, ne bi li pridobio samog vladiku; ali zabadava. U jednom od mnogih razgovora, što ih je imao s njime, kad mu je stao dokazivati, da se nitko ne može spasti izvan katoličke Crkve, Maksim će reći: „Dakle toliki moji posti, tolike moje molitve i pokore ne će mi ništa koristovati, a tako isto ni mojemu puku?" Drugi put, Maksim, pozvavši na objed Levakovića, za stolom, u nazočnosti mnogih kalugjera, popova i *vojvoda*, nanovo ga zapita, „kako je moguće, da onaj, koji mnogo posti, mnogo moli te čini tolika pobožna djela mora se izgubiti?" Levaković se ustručavao govoriti o predmetu; no ga vladika prinudi, da mu odgovori. Ali ga odgovor tako ožeže, da je „kao očajan digao se sa stola pa otišao, ostavljajući sve svoje kalugjere preneražene". Sutradan, Maksim opet izazvao misionara „neka govori o kontroversijama"; te se ovaj nagje usilovan, da ispriča svu povjest raskola, udivljavajući se vrlo on (Vladika) i Vlaške vojvode, što se nalažahu nazočni". Na posljetku jedan od ovih primičući se Levakoviću zamoli ga, da bi ga čuo nasamo, te mu reče: „Mi bi, poštovani oče, dragovoljno prešli u vašu vjeru, kad bi nas ovi naš vladika puštao; jer nam sveudilj prijeti anatemom, a ne čini drugo nego nas

globi. Ti bi učinio stvar svetu, kad bi se trudio kod pape ili cara, neka mu narede, da ne sprečava ili proklinje one, što hoće od svoje doći u vašu katoličku vjeru". A ipak je i sam vladika govorio, da priznaje primat papin; te bješe učinio ispovijest vjere pred apostolskim nuncijem u Beču. Jednog dana pokaže Levakoviću dekret, kojim ga car Ferdinand II imenovao biskupom, „sa izriječnom naredbom i pogodbom, da mora ići u Rim, da ga zavladiče". Levaković ga tada zapita kako nije „ispunio pogodbu Njegova Veličanstva, nego je otišao zavladičiti se od jednog raskolnika". Maksim odgovori, da nije otišao u Rim, jer je kardinao Pallotta, pred kim je učinio ispovijest vjere, kad isti bijaše nuncij u Beču, bio mu rekao, da nije trijebe ići u Rim; nego da se ide posvetiti, gdje hoće. Opažajući Levaković, ako mu je Pallotta tako rekao, da je mislio uputiti ga katoličkom biskupu podregjenu S. Stolici; vladika odgovori, kad je on kazao nunciju, „za opasnost, što mu prijeti od vlahâ, ako ne ode u Peć k onome mitropolitu, da ga je sam nuncij ovlastio tamo ići. A megjuto, nadoda, da poslije, poradi čestog pobolijevanja nije mogao poći u Rim; ali da on časti i štuje Njegovu Svetost (papu)[34]".

Poslije nego je Gabrijel Mijakić, upleten u urotu bana Petra Zrinskoga, bio zatvoren (1670), bude izabran za biskupa Svidničkog, jedan gojenac Ilirsko-Ugarskog zavoda Bolonjskog Pavao Zorčić (1671—1683); čovjek odvažan i veoma predan Rimskoj Crkvi. Ali njegovi dijecesani, pobunjeni od kalugjera, bijahu mu vrlo protivni. Nato su se dogagjali nemiri i smutnje. Basilijanci manastira Lepavine, pozvati preda nj, ne samo što ga ne htješe poslušati nego mu odgovore: neka se ostavi novštinâ, te se uvjeri, da su oni radiji izgubiti glavu nego priznati Rimskog papu. Malo izatoga isti kalugjeri Lepavinski, od mržnje spram vladike i unije, ugrabivši sve crkvene zlatne

---

[34] Sve smo ovo uzeli iz pisama Levakovića Ingoliju, tajniku Propagande. *Starine* (Zagreb 1888) XX, p. 22—32.

i srebrne sudove, a tako isto svu vladičansku odeždu, pobjegoše u Pakrac, pa tu, prevjerivši vjerom, zagrliše islam.

Zorčiću ostane vjeran samo Marčanski manastir, sa nešto malo kalugjera i popa, i jedan mali dio puka njegove dijecese. Nego ni u Marči nije mogao biti miran i bezbrižan, jer su njegovi dušmani neprestano prežali, da ga ubiju.

Iza smrti Pavla Zorčića (1685), bi mu dan za nasljednika njegov brat Marko (1685—1688), koga je on sam redio po Grčkom pravilu. Marko je nosio naslov *biskupa Svidnice i Plateje*, koje posljednje ime nije mjesto blizu Karlovca, nego Plateja, grad južne Beocije, *in partibus infidelium*. Marka Zorčića († 1688) nastupi jedan drugi prijatelj unije, — Isaija (ili Isak) Popović (1689—1701). Poradi svoje razboritosti i umjerenosti, a tako radi drugih svojih odličnih svojstava bješe cijenjen i od onih, koji nisu htjeli znati za sjedinjenje s Rimom[35].

U to vrijeme podiže se druga dijecesa Grčko-sjedinjena. Ili zato što Turci držahu Slavoniju, te po tome nije bio moguć ma kakav saobraćaj s Marčanskim biskupom, ili zato što se kršćani tog obreda suprotahu svome biskupu Pavlu Zorčiću, pa i njegovu nasljedniku, car Leopold I, na prijedlog kardinala Kolonića, Ostrogonskog nadbiskupa, osnova Grčko-katoličku biskupiju Srijemsku. Prvi biskup bi Longjin Rajić (1688—1690), kome se odredi stolica u Opovskom manastiru u Fruškoj Gori. Po savremenom običaju on se zvao *vikar* Latinskog biskupa Srijemskog. Za Longjinom stupi na biskupstvo brat mu Job (1600), a za ovim Petar Ljubibratić (1690?—1694)[36].

Politički dogagjaji 1690 godine, izmijeniše sasvim prilike Grčke istočne Crkve u Hrvatskoj i Ugarskoj.

Car Leopold I bješe izdao (6 travnja 1690) manifest narodima Arbanije, Srbije, Macedonije, Bosne i Hercegovine, nagovarajući ih, da se sjedine s njegovom vojskom, što će zavoj-

[35] LOPAŠIĆ, *Karlovac* p. 139—157; NILLES *Symbolae* II, p. 703 do 745.

[36] NILLES *Symbolae* II, p. 748—752.

štiti na Turke. A obricaše pak, kad dogju te zemlje pod njegovu vlast, da će im biti slobodno izbirati svoga vojvodu, da će uživati potpunu slobodu vjere i biti prosti od dažbine i drugih nameta, osim vojničke službe i pomoći u ratno vrijeme kao dobrovoljci[37]. — Budući da je ta vojna bila sudbonosna po Austrijance, Srbi, koji se tada bjehu digli protiv Polumjeseca, morali su bježati iz svoje domovine. A patrijar Arsenije III Crnojević, koji je njih podsticao na ustanak, jer ga bješe na svoju ruku pridobila Austrija, sada stane raditi za iseljavanje, koje je sljedovalo jeseni (1690) godine. Ovo je bio veliki ishod Srpskog naroda. Drži se, da je 37—40 hiljada Srpskih porodica tada se sklonilo u južnu Ugarsku i u onaj dijel Srijema, što im je car Leopold naznačio. Obzirom na broj čeljadi iseljene pod Arsenijem ne može se ništa positivna kazati. Gdjekoji pisci govore, da ih se iselilo 200.000, jedni 400.000, a jedni pak 500.000[38].

Poveljom 20 kolovoza 1791 godine, Leopold dopusti im neku samostalnost u stvarima crkvenima i mješovitim, to jest crkveno-političkim, obećavši im uzdržati njihove stare povlastice i običaje, tako isto da mogu držati svoje takozvane ***narodne sabore*** i slobodan izbor svog mitropolita. — **Za** nje **pak** bi osnovana mitropolitska stolica u Karlovcima, malome gradu nekadašnje vojničke Granice, na lijevom brijegu Dunava, sjevernoga obronka Fruške Gore.

---

[37] Promittimus vobis omnibus praedictis populis et provinciis nobis, quasi regi Hungariae subjectis et legitime subjiciendis servata imprimis religionis suae, eligendique vaivodae libertate, privilegiis et juribus, exemptionem ab omni onere publico et contributione, exceptis tamen antiquis et solitis ante omnem Turcarum invasionem regum et dominorum juribus, . . nisi in casu necessitatis bellorum, in quibus pro vestra propria salute ac defensione, per modum gratuitae contributionis, pro posse necessaria subsidia concedetis, quibus copiae nostrae possint conservari, defendi provinciae et onera belli sustineri. — *Les Serbes de Hongrie*, p. 66—67.

[38] Cf. *Les Serbes de Hongrie* p. 75, n. 2.

U carskim povlasticama, što su dane patrijaru Arseniju, ne spominju se Srijemski Srbi iseljeni prije njega, budući da ovi tada bjehu sjedinjeni s Rimom, te već imahu svog biskupa. Naprotiv u carskom diplomu od 4 ožujka 1695 govori se samo o *skorodošlim* Srbima s njime i sa drugim arhipastirima[39]. Ipak je on počeo odma presvajati vlast i nad prvima.

Dok bijaše u Srbiji, Arsenije se nije pokazivao protivnik sjedinjenju. Dapače znamo, da je on, 1688 godine, pisao papi Inocentu XI jednu poslanicu; a premda nam nisu poznate potankosti iste, bez sumnje je raspravljala o sjedinjenju Crkava[40]. Dok u novoj svojoj domovini pokaza osjećaje sasvim oprečne. Zato protjera na silu iz Opovskog manastira sjedinjenog biskupa Ljubibratića, te razašalje po svuda fanatične kalugjere, eda odvraćaju puk od unije. Godine 1692 putovao je on sam Hrvatskom, sijući svaggje mržnju protiv Rima. Zbog toga nanovo se nalazila u opasnosti Grčko-sjedinjena dijecesa Marčanska. Popi i kalugieri, sabrani kod Svete Petke, u Križevačkom ko-

[39] . . . populos servianos de turcica servitute *recenter* vindicatos. — *Les Serbes de Hongrie* p. 77—81.

[40] Arsenije bješe opravio tu poslanicu Kotorskome biskupu Marinu Bragu, koji je pošalje kardinalu Cibo, državnome tajniku, s ovim pismom: „Emo signor cardinal Cybo. . . . Hieri capitò qui da me Vissarione, vescovo di Cettigne nel Monte Nero, di rito Serviano: e mi portò l'acclusa lettera da parte di *Arsenio, patriarca di Pech*, raccommandando con grande efficacia, che la dovessi trasmettere in Roma; acciò sicura pervenga nelle mani di Sua Sant'tà, desiderando, come mi disse il sudetto vescovo, viverli divoto il sudetto patriarca. Nel lungo discorso, che meco fece, mi dimostrò una singolar veneratione, che tengono tutti quelli loro popoli al nome glorioso di Sua Beatitudine, e perciò bramano esser graditi, per il che molto instano, e supplicano per la risposta. Io procuro tenerli bene affetionati alla santa Sede, poichè vedo in loro seguiti di grandissime conseguenze, et andarò sempre destreggiando, acciò li loro preti, ignorantissimi e pieni di pessime superstitioni, si contenghino nelli limiti loro, senza contaminare più, come han fatto sin hora, li nostri catholici, sovvertendoli alli fini loro . . . . Cattaro li 21 ottobre 1688". THEINER, *Monum. Slavor. Merid.* II, p. 225—226.

taru, poslaše biskupu Isaiji Popoviću ovu objavu: neka se odreče katoličanstva te neka ište od patrijara Arsenija blagoslov; drugojačije jednoga božjeg jutra osvanut će svi unijati poubijani[41].

Kraj svega toga unija odolje kušnji nebrojenih spletaka i progonstva. Novi biskupi činili su ispovijest vjere kod apostolskog nuncija, a išli su primati biskupsko posvećenje od Bugarskog nadbiskupa u Sofiji, jer je Bečki Dvor, za svoje svrhe tako hotio. Pod biskupom Basilijem Božićkovićem (1759 do 1787), sa poveljom Marije Tereze i bulom *Caritas illa* Pija VI, Svidnička biskupija, koja je u stvari sve dotle bila samo apostolski vikarijat, područan Zagrebačkim biskupima, bi pretvorena u pravu i nezavisnu dijecesu s imenom *Križevačke biskupije*. Od to doba Grčko-sjedinjeni biskupi imadu stolicu u tome gradu[42].

Carskim otpisom od 4 ožujka 1695 godine uregjivala se jerarhija Grčke Crkve nesjedinjene u Ugarskoj i Hrvatskoj. Arsenije, sa pristankom vlade, osnuje eparhiju Karlovačku (u Hrvatskoj) i Pakračku u županiji Požeškoj u Slavoniji. — Docnije, budu stvorene za Srbe u Ugarskoj druge četiri eparhije: Bačka, sa stolicom u Novom Sadu, Budimska, Temešvarska i Vršacka (Werschetz).

Poslije smrti Arsenija Crnojevića (1706), mitropolitska stolica Karlovačka bi podvlašćena Pećkoj, gdje već Turci bjehu činili izabrati novoga Srpskog patrijara.

Za vrijeme Austrisko-Ruskog rata protiv Porte, koji je trajao tri godine, te svršio Beogradskim mirom (1739), Austrija, da sebi ujamči moralnu podršku Arsenija IV Jovanovića, nazvana Šakabent, ponudi (1737) mu upravu Srpske nesjedinjene Crkve svoje države, jer već bješe umro (17 lipnja 1737) mitropolit Vicentije Jovanović. Patrijar primi veoma rado po-

[41] Lopašić O. c. p. 158—159. Cf. Theiner II, p. 290—310.
[42] Nilles, *Symbolae* II, p. 710—712. 728—729. 760—765.

nudu. Nato ostavi Peć te, u pratnji znatnijih članova svećenstva, stigne 17 rujna 1737 u Beograd. Kad je pak Austrija, kako smo naprijed spomenuli, dvije godine kasnije, bila prinugjena ustupiti Turcima Beograd, Šabac, Oršovu, zajedno s dijelima Srbije i Karavlaške, što su njoj pripadale, patrijar Jovanović prijegje u Ugarsku, a Marija Terezija, diplomom prvog listopada 1741 godine, naimenova ga mitropolitom Karlovačkim i crkvenom glavom svim Srbima podložnim njezinu žezlu[43]. — Na ovaj način Karlovačke vladike postadoše potpuno nezavisni od svake spoljašnje jurisdikcije, pošto Arsenije (IV) Jovanović bješe već Pećki patrijar; a samosvojnost Srpske Austro-Ugarske Crkve ne bi ni od koga oprovrgnuta. Stoga, u jednom sporu izmegju ekumeničkoga patrijara Carigradskog i onoga Aleksandriskog, jedan i drugi uzeše za izabranog suca mitropolita Karlovačkog Stefana Stratimirovića (1790—1836), kao nezavisnoga crkvenog jerarha.

Da bi nagradila vjernost Srbima, u opreci spram Magjara, Austrija, carskim manifestom, danim iz Olmuca 15 prosinca 1848 godine, prizna mitropolitu Karlovačkom patrijarski naziv[44]. — S istim manifestom car Frano Josip I stvori takozvanu Srpsku *vojvodinu*, kao zasebnu državu; ali koja je pako, u prosincu 1860 godine, propala, kad su zemlje tê vojvodine bile povraćene Ugarskoj.

Izbor Karlovačkog patrijara spada na crkvenonarodni sabor: potvrda je pridržana Ugarskome kralju. Naravno kandidat treba

[43] „actuale super universo clero ac natione rasciana, in regnis et provinciis nostris haereditariis caput ecclesiasticum". *Les Serbes de Hongrie*, p. 119.

[44] „Kao nagrada za njegove *(Srpskoga naroda)* službe, i kao osobito svjedočanstvo Naše carske milosti i Naše skrbi spram naroda Srpskoga, — Mi smo odlučili obnoviti vrhovno crkveno dostojanstvo patrijarhije, kako otpregje bješe, i kako je bilo sajedinjeno sa Karlovačkim nadbiskupskim sjedištem, te udjeljujemo naziv i dostojanstvo patrijara Našemu ljubljenomu i vjernomu Karlovačkom nadbiskupu Josipu Rajačiću". — *Les Serbes de Hongrie*, p. 262.

da je ličnost prijatna vladi: inačije ne bi se mogla očekivati kraljeva potvrda.

Sabor se sabire svake dvije godine, a članovi su mu patrijari, biskupi Srpskih eparhija Transleithanije i 75 zastupnika, od kojih 25 uzeti su od crkvenog staleža, a 50 od svjetovnoga. Prama pravilniku 1869 godine, sabor se ne može baviti dogmom i naukom, ni s onim, što spada na bogočašće i liturgjiju, ni disciplinom crkvenom ili monaškom (§ 18); ali je dužan braniti samostalnost narodne Crkve. Pripada mu takogjer pravo raspolagati, uregjivati i upravljati svim onim, što se proteže na spoljne poslove Crkve i škole, tako isto na organisaciju i dotaciju župa, dekanata, biskupija i manastira. Napokon, kako smo rekli, ima pravo izbirati patrijara.

Vrhovno pravo nadzora nad saborom pripada Ugarskom kralju, kojega zastupa komisar, redovno politički činovnik Grčkoga obreda. Zaključci dobijaju valjanost poslije kraljevske potvrde.

Svaki sabor izbira odbor od devet članova, kojemu je dužnost izvršivati ono, što je odlučeno u saboru i potvrgjeno od krune, nadgledati upravljanje crkvenih dobara, imenovati i svrgavati upravne činovnike, namjenjivati potrebite svote za crkve, i potvrgjivati zajmove iz crkvene glavnice. K tome odbor treba da pripravi prijedloge predmetā za raspravu u nastajnom saboru.

Treba zamijetiti, da ovaj odbor sačinjava petorica svjetovnjaka, dvojica svećenika nižeg svećenstva, jedan biskup i patrijar. Iz čega se jasno vidi, da kako sabor, kojega su gotovo dvije trećine svjetovnjaci, tako i odbor, obrazovani su na ustavnoj političkoj podlozi, a od česti na pojmu vjeroispovjedne zajednice, kako jê shvata i prakticira protestantizam. Stihija je svjetovna pretežna; a u istinu biskupatstvo, sa svojim crkvenim sinodama, ograničeno je na samu duhovnost.

Patrijaru pripada pravo sazivati biskupske sinode za nastavne posle i čisto duhovne. On može pohagjati eparhije drugih

biskupa; — ali sa carevom privoljom: može odaslati svog delegata, da upravlja eparhijom za njena ispražnjenja, dogod kralj ne imenuje naročitog upravitelja. Patrijar, sloški s biskupima ili sa sinodom, postavlja arhimandrite manastirima.

Za vrhovnu vlast crkvenu, patrijar ima sud, koji se zove *prizivački*, a sastoji se od dvanaest članova, a to su: sam patrijar, kao predsjednik, dva biskupa prisjednika, tri niža svećenika, što su takogjer prisjednici, četiri prisjednika svjetovnjaka, jedan bilježnik, da sastavlja zapisnik i jedan odvjetnik. Osim dva posljednja, svi imaju ravan glas te odlučuju *per majora*. Bilježnik ima prosto konsultivni glas, a odvjetnik je tu za savjete, što odgovaraju pravu. — Biskupe prisjednike imenuje sinod, a sve druge crkvenonarodni sabor. Sasvim tim i u *prizivačkom* sudu, koji ima pravo rešavati duhovna i dogmatična pitanja, biskupi su u manjini spram svjetovnjaka, te njihovi glasovi lasno mogu biti nadvladani, tim više, što tri niža svećenika imenovana su od sinoda, u kom preteže svjetovni elemenat.

Carskom odlukom od 30 rujna 1783 budu podvrženi Karlovačkom prelatu *in dogmaticis et spiritualibus* Grčki biskupi Crnovički u Bukovini. Druga odluka (6 studenoga 1788) u istom smislu podčinjaše mu Sibinjske biskupe u Erdelju, a treća (9 ožujka 1829) one u Dalmaciji.

Mletačka republika, kako smo naprijed spomenuli, ne trpljaše u svojim zemljama drugog zakona razma katoličkoga, a tko je htio biti nje podanik, trebaše mu pripadati istome zakonu. Zaradi toga sljedbenici istočnog obreda bjehu prinugjeni iznajprije podvrgavati se duhovnoj vlasti Latinskih biskupa, pa onda onoj Grčko-sjedinjenih arcibiskupa Filadelfiskih, što su stanovali u Mlecima[45].

---

[45] Cf. PISANI, *Les chrétiens de rite orientale à Venise et dans la Possession vénitienne.*

Srbi pak, što nastavahu megju katoličkim Hrvatima u predjelima donje Dalmacije — od Klisa do Obrovca, — u XVI i XVII vijeku, za gospodstva Polumjeseca u tim predjelima, bijahu podvlašćeni Pećkomu patrijaru, kome su Turci bili potvrdili duhovnu vlast nad Srpskim narodom, dopuštajući mu da gradi crkve i manastire. Čega radi oni su primali svoje svećenike iz Turske, pa i posjetu gdjekoga vladike, koji bi dolazio odonuda. Može biti takogjer, da je pogdjekoji od tih vladika ostajao sasvim megju njima. Pače jedan od ovih, po imenu Epifan Stefanović, koji se nazivao *nadbiskup* Dalmacije, već osamdesetgodišnji starac, u Viru (Pontadura), selu istoimenog otoka, prvog studenoga 1848 godine, u glavnoj mjesnoj crkvi, odreče se zabluda Focija i Mihaila Cerularija te ispovjedi katoličku vjeru. Za njegovim primjerom povedoše se gotovo svi Srbi podložni njegovoj vlasti i neko osamdeset popa i kalugjera. Ne mogavši, zbog starosti, otići lično u Rim, da potvrdi svoje sjedinjenje sa nasljednikom S. Petra, otpravi Inocentu X odaslanstvo, sastavljeno od arhimadrita manastira S. Mihovila Arhangjela na Krci, i od dvije druge ličnosti[46].

Prvi od Grčko-Mletačkih vladika, kome budu podčinjeni Dalmatinski Srbi, bio je Gabrijel Severo, rogjen u Monembasiji u Moreji. On bješe svršio svoje nauke u Padovi. Zatim bi župnik, u Mlecima, Grčkome naselju, kome je Prevedra bila dala crkvu S. Jurja. Vlada S. Marka, hoteći imati jednog biskupa za Grke u svojim zemljama, posla (1576) Gabrijela u Carigrad te ga dade osveštati od patrijara Jeremije II, kojega su poznati dobri odnosi sa papom Grgurom XIII, — odnosi, koji malo da ga ne stadoše zivota[47]. Gabrijel se povrati u Mletke 1578 godine, odlikovan nazivom *nadbiskupa Filadelfiskoga i vikara i esarha patrijarskoga*. Jerusolimski sinod Dositejev časno spominje jedno djelce, što ga je napisao o sa-

[46] Farlati VII, p. 130—131.
[47] Vedi *Cesarizam* II, p. 544 sq.

kramentima[48], a patrijar Jerusolimski Netarije naziva pisca *divnim čovjekom*[49]. U njemu izložena nauka jest katolička; kako se vidi iz onoga, što pisac piše o obliku sakramenta eukaristije i o sakramentalnoj zadovoljštini[50]. I u drugome djelu, Filadelfiski arhipastir izuzme li se točka o valjanosti cjelovitih proštenja u koliko se namjenjuju umrlima, ukazuje se potpuno katolik. On brani korist molitava za ispokoj duše, priznaje treće stanje duša poslije smrti, i ako ne će da ga naziva čistilištem, a mjesto toga zove ga *mjestima zadovoljenja* (τόποι ἱκανοποίοι). Osim toga tvrdi, da su duše svetih na nebu primljeno u blaženo vigjenje Boga[51]. Gabrijel Severo umrije (1616) na Hvaru u Dalmaciji, gdje se nalazio u kanoničkom pohodu, te bi pogreben u crkvi Sv. Venerande, redovnika Basilijanaca toga grada[52]. Poznije su njegovi smrtni ostanci preneseni u Mletke.

---

[48] *Συνταγμάτιον περὶ τῶν ἁγίων καὶ ἱερῶν μυστηρίων* SCHELSTRATE. *Acta Orientalis Ecclesiae*, p. 2 3—352.

[49] *Ὁ θαυμάσιος ἐκεῖνος ἀνὴρ Γαβριήλ*. SCHELSTRATE O. c. p. 253.

[50] O. c. p. 310. 326. 331. 332. 333.

[51] Cf. COMNENO-PAPADOPOLI, *Praenotiones Mistagogicae*, p. 58. 26. 54. 430.

[52] *Sveta* je *Veneranda* brdo na sjevero-zapadu grada Hvara, nazvano tako, što su ga nekada posjedovali Grčki monasi Sv. Basilija, koji su na njemu imali manastir i crkvicu posvećenu toj Svetici. Budući da nije poznato, da je ikada na Hvaru, megju stalnim žiteljstvom, bilo sljedbenika tog obreda, regbi, da je izvjesno, da je Mletačka vlada tude namjestila te Grčke redovnike, za udobnost i službu njenih levantinskih mornara, kada bi sa galijama republike doplovili u tu luku, a katkada i zadugo u njoj ostali. Ja imam u ruci ispravu, koja me ovlašćuje, da ovako nagagjam. Vrhovni providur Dalmacije Leonardo Foscolo, 5 svibnja 1647, dopušta umještaj manastirskog Priora i crkve Sv. Venerande na Hvaru p. ocu Pacomiju Canavaru, da „*detta chiesa resti ben provvista di monaco sacerdote per l' amministrazione di Sacramenti et celebrazione di Sacrifizii, come pel governo del monasterio, così che il culto del Signor Iddio sia servito, e li fideli del rito greco, specialmente quelli che sogliono capitarvi con l' armata et vascelli conseguischino il frutto delle medesime applicationi* . . . .“ — Na ovome mjestu blagodarim presvijetlome Gospodinu Josipu Alačeviću, c. k. Sa-

Njega naslijediše drugi nadbiskupi Filadelfiski do pada republike (1797): ali je od godine 1713—1762 stolica ostala ispražnjena. — Za ove ispražnjenosti, što sljedova nakon smrti nadbiskupa Melecija Tipaldija, započme u Dalmaciji borba istočnjakâ (istočnih Srba i Grka), da dobiju svoga biskupa. A kako su Srbi bili megju njima u većini, tako hoćahu, da im se da biskup područan Pećkomu patrijaru. Latinski prelati suproćahu se tome iskanju; veleći, da bi s tim načinom ne samo bila povrijegjena njihova vlastita jurisdikcija, nego da bi upao u opasnost i dogmat. Mletački pak senat, laskajući čas jednima čas drugima, ostavi spor neriješen: tako da Srbi u Dalmaciji ne polučiše, do pada Mletaka, ono što su željeli. U tome republika, 1762 godine, naimenova Filadelfiskim nadbiskupom Gjorgja Fazela; koga odmijeni Sofronije Cutovali do 1790 godine, koji je bio posljednji nadbiskup Filadelfiski.

Spram Srba podložnih Mletačkoj vlasti, Filadelfiski velikodostojnici uopće bjehu samo jednostavni titulari; a njihova izvršna vlast u Dalmaciji sastojaše katkada obilaziti te kršćane: to je bivalo, kad su išli u Kandiju. Redovnu vlast nad Srpskim općinama vršili su pripadni Latinski biskupi, koji su obično pohagjali njihove župe, i kanonički postavljali im župnike, poslije ispita i ispovijedanja vjere prema obrascu propisanu od Urbana VIII[53]. Gdje Srbi nemagjahu crkava svoga obreda, išli bi u Latinsko-katoličke, te bi primali od katoličkih svećenika svete sakramente. Mnoge Latinske crkve bile su im ustupljene od samih katolika. Tako, na primjer, lijepa njihova crkva S. Ilije u Zadru, u početku bješe Latinska crkva, koja se spominje u ispravama godinâ 1229, 1305, 1371, i 1561. Nadbiskup Božo

---

vjetniku Prizivnog Suda, veoma stručnome ispitatelju domaće povjesti, koji mi je plemenitom udvornošću izvolio dati ovu ispravu, i saopćiti mi još drugih zanimljivih podataka.

[53] DENZINGER, *Enchiridion Symbolorum* Ed. VII, 1834), pag. 237—241.

Venier dade, u 1758 godini, istu crkvu istočnim Grcima lakog konjaništva Mletačkog, takozvanim Strathiotima, i drugima, što su s Mletačkih posjeda na Istoku malo a malo bili tu došli. On im potvrdi za kapelana svećenika Grčkog obreda Ćirila Gramaticopula, došavšeg s njima sa Istoka. Ti kapelani i nadalje bijahu od Grčke narodnosti, a potvrgjivali su ih Zadarski nadbiskupi. Godine 1635 gjeneralni providur Zen opet potvrdi jednu odluku malo prvo izdatu od providura Sebastijana Barbariga, koja se ticala predadbe crkve sv. Ilije Grcima *istočne (levantina) i Arbanaske narodnosti*[54]. Ta je crkva uvećana i pretvorena u sadašnji oblik u drugoj polovini XVIII stoljeća, kako se vidi iz Grčkog natpisa, što se nahodi na glavnim vratima[55]. U ovoj crkvi Latini imahu malu kapelu, s oltarom S. Jurja, koju bješe sagradio gjeneral konjaništva Alviso Malipiero, za porabu onih strathiota, što su pripadali Latinskom obredu. To je, inače, bio redoviti slučaj za crkve, gdje Grci otpravljahu bogoslužbu. Mletačka je vlada hotjela, da u svakoj bude jedan oltar za Latinske svećenike, da bi se i s ovim načinom ispoljavalo jedinstvo državne vjere.

Istom godine 1754 isprave pominju prvi dogagjaj emancipacije jedne Grčke župe ispod vlasti Latinskog biskupa. Tê godine Mletački senat dopusti Srbima u Skradinu, da se slobodno služe crkvom S Spiriodiona, koju su skorice sazidali, te oprosti njihova župnika od područnosti biskupu toga grada, ali s pogodbom, da se strogo drže Grčko-katoličkog obreda i ispovijedaju vjeru Rimske Crkve.

Kršćani obadva obreda u Dalmaciji uopćeno su živjeli u najljepšem skladu. Naše današnje uspomene kazuju nam za

[54] Cf. BIANCHI, *Zara Cristiana* I, p. 450—453.

[55] *'Ανιγέρθι . . . κατά τό αψογ* (1773) *ἔτος*. — Ovgje pripadom bilježimo, da je Grčku crkvu Sv. Otkupitelja u gradu Šibeniku Francuska vlada dala hrišćanima, pošto su oni već izjavili, da nisu sjedinjeni. Ta je crkva bila katoličkoga manastira plemićkih duvna Šibenskih, osnovanâ 1 siječnja 1391, a ukinuta 26 svibnja 1806, od te iste vlade, koja je činila iz njega prijeći ono malo koludrica u manastir Sv. Lucije.

prvu nesuglasicu pri koncu XVII vijeka. Serdar Božo Miljković, katolik Latinskog obreda, bijaše prijatelj i pobratim serdaru Janku Mitroviću Grčkog obreda. Brat ovoga, Ilija Mitrović, bivši naslijedio (1693) Janka u serdarskoj časti, stane se podrugivati katoličkim obredima; što duboko uvrijedi religiosni osjećaj Miljkovića i njegove krajine: te bi nastali pogubni posljetci, da ne bude posredovao gjeneralni providur Dolfin. Serdara Iliju svrgnu s časti; a tom je prilikom porodica Mitrović prešla iz sela u grad Zadar.

U tome su malo po malo iz Srbije i susjedne Bosne dolazili u Dalmaciju kalugjeri, i pogjekoji biskup, koji su sijali kukolj megju braćom te podbadali u Srbima mržnju na Rimku Crkvu, nastojeći s prepredenim licumjerstvom spasiti spoljašnost. Takovome uticaju treba pripisati i čin, što smo ga ispričali.

Za vladičanstva nadbiskupa Filadelfiskoga Melecija Tipaldija (1685—1713), bješe dobjegao iz Bosne u Dalmaciju neki biskup Basilije. Pošto se stanio u selu Golubiću, blizu Knina, razmetao se, da je on vikar istog nadbiskupa te se miješao u duhovne stvari Srba. Neki hoće, da mu je Mletačka vlada priznala vlast nad Srbima u Dalmaciji. Ako je ovo istina, onda se ne može dvoumiti, da je Basilije, barem prividno, ispovijedao vjeru Rimske Crkve.

Poslije njega bio je u Dalmaciji jedan drugi Grčki biskup. To je bio Nikodim Busović, rodom iz Šibenika. Evo kako o njemu piše nadbiskup Vicent Zmajević († 1745): „... Zna se, pošto je skorašnji, za slučaj biskupa Busovića. I on inok Srbijanski, bješe osvećen u Mletcima od vrijednog i presvijetlog gospodina Tipaldija, nadbiskupa Filadelfiskog, poslije ispovijedanja vjere, što ju je učinio, s običnom namjerom, da prevari. Sebi je laskao dobri nadbiskup, što ga je posvetio, da je njime oskrbio kao jednim apostolom Grčko-Srbijanski puk u Dalmaciji, a navlastito u Boki Kotorskoj. Zbiljam je on na sve gotovo prisegao, te sve obećao u Mlecima; — ali ništa nije svje-

rovao u Dalmaciji.[56]" Busović, što se bojao gnjeva republike ostavi Dalmaciju 1713 godine, te otide u Jerusolim, gdje svrši svoje dane.

Pod istim nadbiskupom Tipaldijem, dogje u Novi Boke Kotorske, bjegunac iz Turske, Trebinjski biskup Savatija Ljubibratić. On se pretvarao katolikom; zato mu Prevedra odredi doživotnu plaću, te mu podari takogjer kuću i posjede. Njegova spoljašnost, veli povjesni izvor maloprije navedeni, bješe vrlo udesna za katolički ukus. Općeći sa Latinima, uvijek se udivljavao njihovim stvarma; a tko se je zadovoljavao samom ljupinom, mislio je, da je u njemu zdrava jezgra i katolički osjećaj.

Treba da spomenemo druga dva biskupa, što su svojatali, da vrše jurisdikciju nad hrišćanima u Dalmaciji. Stefan Ljubibratić, koji otprije bijaše gjakon i uzdanik pomenutog Savatije, godine 1719, davši se posvetiti za biskupa od Pećkoga patrijara Mojsije Čurle, dogje u Dalmaciju; ali pošto mu se u Boki Kotorskoj zemljište ne činjaše sigurno, premjesti se u manastir Dragović, kod Sinja. Kad se nije mogao ni tude skrasiti, pobjegne iz Dalmacije te se skloni kod Metačkih kalugjera u Lici. Tu ostane do 1728 godine; i tada bude imenovan od cara Karla V Kostajničkim biskupom, gdje umrije 1740. Drugi je biskup bio Šimun Končarević, rodom iz Karina, blizu Obrovca u Dalmaciji. Regjen biskupom (1751) od Gabrijela, Trebinjskoga mitropolita, nastani se u Benkovcu, odakle otpočne odma svoju protikatoličku propagandu. Nato otide u Popin, selo u Lici, blizu Dalmatinske megje; te je odavle nastavio ispodmukla, za jedanaest godina, ustiti Srbe u Dalmaciji protiv katoličke Crkve. Godine 1764 Končarević preseli se u Rusiju, i umre (1770) u Kijevu.

---

[56] *Specchio di Verità*, MSS. — Jedan prijepis ovoga vrlo važnoga spisa nalazi se u arhivu manastira Sv. Lovre u Šibeniku.

Godine 1800, Grci, što su prije pripadali bivšoj republici Sv. Marka, oglasiše svijetu, da više ne postoji njihova prisiljena unija sa Rimom. Kad je, iza smrti Pija VI, u konklavu, u Mlecima, bio izabran Pio VII (17 ožujka 1800), dok zvona svih zvonika nekadašnje kraljice mora navješćivahu radosnu vijest *habemus pontificem*, ona od Grčke crkve Sv. Jurja ogluhnuše. Za tim primjerom povedoše se u Dalmaciji i druggje. U Zadru pak sljedovala je jedna naročita izjava nekoliko mjeseci prvo. Jedan Zadarski ljetopis priča nam stvar ovako: „8 prosinca. Stiže, preko Mletačkog patrijara, na ovu nadbiskupsku kuriju vijest o smrti pape Pija VI . . . Tri dana zasopce, za jedan sat neprekidno, triput na dan, sva zvona crkava brecahu. U ovoj svečanoj okolnosti Srbi sami od sebe izjaviše, da su odijeljeni od katoličke Crkve; jer na ponovne naredbe c. k. suda, da zvone u zvona, kašto su svagda otprvo u sličnim prilikama činili, otprto ne htjedoše, govoreći, da oni ne priznaju Rimskog prvosvećenika[57].

Za Francuske vlade u Dalmaciji (od veljače 1806 do veljače doel 1814), namjesnik Dandolo obeća Srbima, da će nastojati kod cara, da im da biskupa. Dandolo održa riječ. On predstavi Napoleonu političku korist, što bi nadošla od osnivanja Grčko-istočne biskupije. Po njemu, Dalmatinci Grčkog zakona bijahu dotada izuzeti od Francuskog uticaja, a sa toga razloga, što je mitropolit, od koga je njihovo svećenstvo tražilo svete redove i crkvenu vlast, prebivao u Karlovcima, Peći ili u Cetinju: dosljedno je radnju Francuske zamjenjivala Austrija, Carigrad ili Crna Gora. Zbog istog razloga, mišljaše Dandolo, da je trebalo osnovati za Srbe jedno sjemenište, da ne budu njihovi gjaci primorani ići u Austriju ili Rusiju, s opasnošću, da prime odgoj suprotan politici Napoleona. Kandidat Dandolov bješe arhimandrit manastira Krupe, Gerasim Zelić, koji

[57] Bianchi, *Zara Cristiana* II, p. 464 sq.

je već bio duhovna glava hrišćana u Dalmaciji. Zelić bješe čovjek radišan, obrtan i dosta naobražen; ali ga njegovo življenje činjaše prezirna. Noću izmegju 27 i 28 travnja 1808 godine, Francuski panduri svežu ga u jednoj krčmi, zato što je tu bilo graje i šäkapérē.

Odlukom 8 rujna 1808 Napoleon stvori Grčko-istočnu biskupiju, i naredi da se osnuje sjemenište. — Grčko-istočna Crkva imala je tada u Dalmaciji 40.000 glava, 112 popova, a 61 kalugjera Basilijanskih.

Godine 1810 bude naimenovan biskup Benedikt Kraljević, sa sjedištem u Šibeniku. Ali što je držao stranu Francuske politike, Srbi su ga krivo gledali[58].

Kad je Dalmacija prešla konačno (1815) pod vlast Austrisku, car Franjo I prizna i potvrdi ustanovljenje Srpske eparhije Dalmatinske; ali da ukloni Srbe ovih predjela privlačivome domašaju Rusije, htio je da ih pokatoliči. Kad se pak u Beču naumilo osnovati sjemenište, prema odluci Napoloena, za odgoj Srpskog svećenstva u Dalmaciji, bude tamo pozvan (1818) vladika Kraljević. Bivši mu predložena unija, pokaže se sklon podupirati je, izjavljući, da je vrlo spravan, da odgovori „blagodjetnim namjerama Njegova Veličanstva“: šta više, govoraše, da će se posmatrati sretnim radeći za tu stvar. Nato izradi osnovu, te jē 29 studenoga podastere ministarstvu. Sjedinjenje — ovo je bila njegova misao — ne može se objednom izvesti, nego malo po malo. Nužno je odgojiti svećenstvo blagonaklonjeno istome sjedinjenju. Pa kako ne bješe izgleda, da bi on mogao naći u svojoj dijecesi nastavnikā i odgojiteljā za to, trebaše dobaviti iz Galicije svećenika sjedinjenih Grčko-Slavenskog ob-

[58] Pisani, *La Dalmatie*, p. 236—237. 374. — Treba da pripazimo, da broj žiteljstva, što ga pisac, oslanjajući se na jedan službeni izvještaj arhimandrita Zelića, daje u tekstu od nas navedenome, ne slaže se sa onim, što ga na drugom mjestu (str. 84) on sam odregjuje, govoreći da je hrišćana tada bilo 50.000.

reda te njima povjeriti njegovo sjemenište. Megjutim, unaprijed on ne će nikome podjeljivati svete redove, koji ne bi redovito dovršio nauke; a odgodio bi ustanovljenje svog koncistora. Osim toga Kraljević predlagaše za svog namjesnika u Bokama Kotorskim, kao prijatelja sjedinjenju, protosingjela Ćirila Cvitkovića. — On je računao na dobre osjećaje ovog svećenika, no je kasnije doživio ljuto razočaranje.

Ministar Saurau, pismom od 4 veljače 1819 godine, obavijesti Kraljevića, da su se caru dopali njegovi prijedlozi. Zaradi toga bude mu povišen godišnji prihod za 2000 fjorina; dok, za njegovo uzdržanje od pet mjeseci u Beču i za putne troškove, bi mu data naknada od 5000 fjorina u papirnatom novcu a 2000 u efektivnom: — kako se putovalo u ona vremena, ne bijaše mnogo.

Kad se je Kraljević vratio u Šibenik, iznajprije mišljaše osnovati sjemenište; te ovo bude otvoreno, kad su došli iz Galicije profesuri. Bijahu to četiri Rutenska sjedinjena svećenika. Uprava bi povjerena jednome od njih, — kanoniku Aleksiju Stupinskome.

Megjuto se rasturi glas, da se je vladika Kraljević, kad bješe u Beču, izjavio *unijatom*, te da je potpisao jedan spis, s kojim se podvezuje, da će pounijatiti sve Srbe podložne svojoj vlasti, a ovi mu smjesta otvore rat; no se iz savremenih isprava razabira, da se mržnja spram ličnosti biskupove nije ograničivala na Šibenske hrišćane, nego se prostirala i na one drugih gradova u Dalmaciji. U Šibeniku pak, dok se on bavio u Kotoru (u proljeću 1820), vigjeniji bi se obnoć sakupljali na tajne sastanke: gdje bude odlučeno makar kako ukinuti ga s glasa. Kada se vladika povratio iz Kotora, nitko mu od njegovih nije izašao nasusret, niti mu je otvorena ili rasvijetlena crkva, niti su zvonila zvona, a prazi njegove kuće bijahu zakaljani pogani. U gradu su išle od ruke do ruke satire protiv njega, u kojima bješe grožnjā. Zatim, kao znak smrtne grožnje,

budu stavljena, na prag njegove kuće i ispod prozora od spavaće sobe, tri grobna križa, uzeta iz hrišćanskog groblja. Doznalo se još, da je nekoliko sedmica prije, neki Kuzman Slamuša — Petrović, tražio potkupiti jednog krvnika, da ubije vladiku, obričući mu nagradu od stotinu dukata, i uvjeravajući ga, da će ga jednovjerci sa pismima poslati Crnogorskom vladici, koji, da će ga otpraviti u Rusiju. Vlada tada pošlje u Šibenik jednog izaslanika, da istražuje. Rečeni Kuzman Slamuša, kao krivac namišljena ubistva vladike Kraljevića, bude uhvaćen 26 svibnja 1820 te odveden u kazneni zatvor. Nego pažnja i stroge mjere političke vlasti ne mogoše spriječiti katastrofe. Godinu docnije, na večer 10 lipnja, sljedovao je rasplet drame načinom, koji smo kazali u Predgovoru ove knjige.

Kraljeviću ne bi na ino nego potražiti zaklona u Mlecima, odakle je upravljao preko vikara dijecesom, a to je bio hrišćanski župnik u Zadru Špiro Aleksijević.

Je li on s uvjerenjem radio za sjedinjenje? Bog, koji je ispitatelj srdaca, to znade. Ali ima biljegâ, što nas navode držati suprotno. Kraljević nije se nikada lično sjedinio s katoličkom Crkvom, te je umro izvan njene zajednice.

Pošto se on, 1829 godine, odrekao stolice, bude imenovan biskup Josip Rajačić, docnije mitropolit, pak Karlovački patrijar († 1861), kojega naslijedi Pantalemon Živković (1834 do 1836). Poslije njega stolica osta prazna za osam godina. Godine 1836 bi imenovan biskup Jerotej Mutibarić, kojega naslijedi Stefan Knežević (1853—1890).

O sjedinjenju malog broja Srba 1831 godine govorili smo u Predgovoru. Ovgje se ne bi moglo šta drugo kazati.

Otpokle se odrekao Kraljević zbile su se različite promjene u Grčko-istočnoj Crkvi u Dalmaciji. Carskim dekretom od 19 ožujka 1829 vladika bude nazvan *Grčko-istočni biskup Dalmacije i Istrije*. Godine 1841 biskupska stolica bi prenesena iz Šibenika u Zadar. Godine 1870 dijecesa bi razdijeljena u

dvije, sa osnutkom nove biskupije za Srbe Boke Kotorske. Godinu poslije bude imenovan biskup arhimandrit Krčkog manastira Gerasim Petranović; ali je bio posvećen u svibnju 1874 godine.

Hrvati i Srbi uzimajući, u prvoj polovini VII vijeka, zapadni dio Balkanskog poluostrva, zavladaše Bosnom i Hercegovinom, koje dotada činjahu čest Panonske i Dalmatinske oblasti, a bile su jednoč naseljene ne od Besa, kako su htjeli stari spisatelji, nego od različnih Ilirskih plemena, a poznije od Celta i od Rimskih naselja. Godine 598 Avari opustošiše vascio taj predio. Zato Slaveni naigjoše tu samo na ogodne ostatke starosjedilaca; te ih skoro asimiliraše. Novi stanovnici, prama duhu svog jezika, izmijeniše ime rijeci Basante, zovući je *Bosnom:* ime, koje su dali i okolišnom kraju; i od tog naziva stanu se sami prozivati Bošnjacima, zaboravljajući malo po malo svoje genetičko ime *Hrvata i Srba.*

Ne zna se, kad se uvelo u te krajeve kršćanstvo. Izvjesno je inače, da u provincijalnim saborima Splitskim od 530 i 532 godine nalazi se i biskup *Bestoenske* crkve[59] ili ćemo reći *Bistue nova*, grada, što bješe u srcu gornje Bosne. Poznato nam je takogje ime (Malco) Duvanjskog *(Dumno)* biskupa, od vremena Sv. Grgura Velikoga[60]. Od godine pak 1141, sve dok Turci ne osvojiše (1463) Bosnu, imamo izredicu, blizu besprekidnu, katoličkih Bosanskih biskupa Latinskoga obreda[61].

Do 1376 godine ne zna se, da je ikada bilo u Bosni biskupâ Grčke vjeroispovjesti i istočnog obreda: pa ni onda kad je Časlav (933—960) spojio, za nekoliko decenija, Bosnu sa Srbijom. S ovim ne ćemo kazati, da u Bosni nije bilo nipošto

---

[59] *Andreas Eppus Bestoensis.* — Kukuljević, *Codex Diplomaticus* I, p. 197. 198; Farlati II, p. 163. 172, (bilješ. 85). 173. 174.

[60] Farlati IV, p. 170.

[61] Farlati IV, p. 43 sqq.

sljedbenika tog obreda; ali je pouzdano, da nisu sačinjavali zapravo posebnu Crkvu — jer ne imagjahu svoga biskupa — te da prema njima katolici bijahu u prevelikoj većini.

Kad Podlimlje i Podrinje pade pod Bosnu (1376), Srpski biskup, koji je sjedio u Dabru (današnja Banja na desnom brijegu donjeg Lima), stane se nazivati *Bosanski biskup*, te sabra u svoje područje kršćane Grčkog obreda nesjedinjene s Rimom, koji se otpregje nalažahu rastureni po Bosni. Srpski biskup, sad već *Bosanski*, u XV vijeku imao je stolicu u Mileševu; ali iza osvojenja Bosne Muhamedom II, prenese je u Sarajevo. No je, za Otomanskog gospodstva, što prijelazom jednog dijela bogomila u istočnu Crkvu, što svegjernim iseljavanjem katolika, u Bosni nadmašila Grčka stihija katoličku.

U XVI vijeku podiže se, ne zna se kojim načinom, Zvornička i Trebinjska (Tvrdoš) prvostolna dijecesa na Trebišnjici. Zvornička stolica bi docnije prenesena u Tuzlu, a Trebinjska 1690 godine, u manastir Duži, u Trebinjskoj Šumi, gdje ostade do 1763 godine, pa je tada bila premještena u Mostar.

Sudbina Grčko-Bosanske Crkve pod Turskom vlašću bila je ona ista Srpskih oblasti poraboćenih Polumjesecu. Stoga, pred što će Austrija zauzeti (1879) Bosnu i Hercegovinu, Srbi su imali u tim zemljama fanariotske biskupe, zavisne od Carigrada.

Porta i Grčka patrijarhija svim se silama napinjahu, da bi Bosna i Hercegovina i odsele ostale u istome stâdu duhovne područnosti Fanaru. Karlovački patrijar naprotiv, po nagovoru Austro-Ugarske vlade, prisvajajući svojoj stolici juridičku besprekidnost Pećke patrijarhije, zahtijevaše, da one moraju njemu potpadati. Bogoslovci i kanoniste njegova sjemeništa branili su istu thesu. Takogjer jedan profesur Grčkog sjemeništa u Zadru objelodani jednu povjesno-kanoničku disertaciju, kojom branjaše juridičku besprekidnost Srpske patrijarhije; te ju je *Wiener Zeitung*, službeni list Bečkog ministarstva visoko hvalio *poradi njene neograničene lojalnosti.* — To je djelce

profesuru utrlo put do vladičanstva. — Naprotiv, Sarajevski mitropolit Sava Kosanović živo je zagovarao, da njegova crkvena provincija bude, kao i dosada, podčinjena vlasti Carigradskog patrijara. On je uzeo u obranu prava ovoga patrijara, ne zato što mu je bilo stalo za Grcima Fanara, nego u interesu političkih težnja Srba, što nisu podanici Austrije. Zato su ga oporbeni listovi uvelike hvalili; tako isto i ekumenički patrijar Joakim, koji ga je slobodio, neka ustraje u obrani „pravoslavne vjere". Beogradski bogoslovci i arhimandrit Dučić, čovjek poznat sa svojih književnih radnja, i oni su poricali Karlovačkoj patrijarhiji bilo kakvu vlast ili pravo na istočnu Bosansku Crkvu. Borba se nastavila u dnevnicima više godina, i bijaše vrlo žestoka. Kosanović se vidio prinugjen dati svoju ostavku te se odreći stolice. Nato se pokajao, što ju je dao, pa je htio, da mu se povrati spis; ali carska vlada u Sarajevu odgovori mu, da se njegova odreka već nalazi u rukama Frane Josipa I. Malo izatoga ona bude primljena i protiv volje bijednoga Kosanovića, te sa njegovom velikom žalošću.

Bosansko-Grčka Crkva sastoji se od tri eparhije: Sarajevske, Mostarske i Zvornik-Tuzle. Sva tri su titulara mitropoliti. Po naslovima, prvi je „nadbiskup Sarajevski, mitropolit Dabro-Bosanski i esarh sve Dalmacije", drugi je „nadbiskup Mostarski, mitropolit Hercegovine-Zahumlja, esarh gornje Mesije", treći je „nadbiskup donje Tuzle, mitropolit Zvornik-Tuzle i počasni esarh Dalmacije".

Dvije posljednje eparhije budu podregjene (1881) prvostolnoj stolici Sarajevskoj, a ova je izjednačena sa drugim mitropolitanskim stolicama Austro-Ugarske.

Ugovorom pak, što ga je 1880 godine, Austro-Ugarska vlada učinila s ekumeničkim patrijarom Joakimom III, imenovanje sva tri vladika spada na cara; ali je vlada dužna saopćiti Carigradskom patrijaru ime kandidata, da on može dati svoj blagoslov za čin njihova posvećenja. Ako pak kandidat

nije poznat patrijaru, treba poslati u Carigrad svjedodžbu sposobnosti, učinjenu od njegova biskupa[62].

Tri vladike Bosne-Hercegovine dužni su pominjati u svojoj liturgjiji ime ekumeničkog patrijara, a Austriska vlada treba da mu plaća svake godine 58.000 pjastri u zlatu, kao priznaju njegova kanoničkog prvenstva nad tim dvjema oblastima; premda je sa spomenutim ugovorom Carigradski patrijar priznao crkvenu samostalnost tim oblastima.

---

[62] *Archiv für kathol. Kirchenrecht*, 1891 p. 437.

POGLAVLJE XIV.

Crna Gora.

Govoreći o južnim Srbima u XI poglavlju, vidjeli smo posebne sveze gospodarâ Dioklije, koju sada zovemo Crnom Gorom, sa Sv. Stolicom. Od polovine XIII do polovine XIV vijeka svjetovna i religiosna povjest Crne Gore preplića se, šta više jedna je s onom Raške Srbije[1].

Za vremena Stefana Dušana Silnoga, življaše jedan znatni Srbin, po imenu Balša (ili Baoša), rodom iz Zete, otkuda mu prezime „Zečanin". Po ženskoj lozi bješe potomak Vukanu, bratu Sv. Save i Stefana Prvovjenčanoga. Spočetka bješe gospodar samo jednog sela, no kada, malo vremena iza smrti Dušanove, oblasni upravitelji stadoše razdjeljivati Srpsko carstvo, proglasujući se samostalnim gospodarima, Balša, slijedeći njihov primjer, podčini najprije svojoj vlasti grad Skadar, a potom donju Zetu duž mora. Umrvši Balša I (oko godine 1360) njegovi sinovi Stracimir, Gjuragj i Balša proširiše megje svome gospodstvu, osvajajući gornju Zetu, koja obuhvata Crnu Goru; ali očin prijesto bješe naslijedio Stracimir. Poslije smrti ovoga (1373), vladaše Gjuragj I, njegov brat, koji umrije 1379 godine. Njega odmijeni mlagji brat Balša II, koji pogibe pri kraju 1385 godine, u jednoj bitki protiv Turaka, koji bjehu napadnuli i osvojili jedan dio njegovih zemalja. Tada stupi na prijesto Gjuragj II, sin Stracimirov. Odma iza boja na

---

[1] Vidi Pogl. XII, p. 319 sqq.

Kosovu (pri kom gospodar Zetski nije učestvovao, jer ne prispje na vrijeme; tako da mu je vijest poloma Srbâ stigla, kad je sa svojima izlazio na bojište, da se bije s općenim neprijateljem Srpske otadžbine i kršćanske vjere) gradovi Drač i Lješ, u Arbaniji, koji mu pripadahu, da se obrane od Turaka, dadoše se Mlečanima (1389), možda s pristankom Gjurgja II Balše. Poznije, godine 1394, on sam ustupi im grad Skadar, koji dotada bješe njegova stolica, s pogodbom, da ga naknade sa malim gradom Drivastom i da mu plaćaju svake godine hiljadu dukata. Gjuragj II umrije 1405 godine. Njegov sin Balša III više je puta ratovao s Mlečanima, da osvoji opet Zetu i zemlje s gradovima, što pripadahu njegovim precima. Godine 1421 umrije Balša bez muškog potomka. Srpski despot Stefan Lazarević, njegov ujac, bivši izumrla porodica Balšića, kao pretendent nasljedstva, pošlje vojsku u Zetu, te otme Mlečanima sve gradove i ostala mjesta, ostajući u njihovim rukama Skadar, Ulcinj i Budva. Godine 1425 Stefan ustupi svome nećaku Gjorgju Brankoviću svu Zetu.

Dvije godine izatoga, pošto umre Stefan Lazarević, koji bješe imenovao despotom Srbije istog Gjorgja Brankovića, stanovnici knežine Zete, želeći imati za starešinu jednog domoroca, izabraše 1427 godine, svojim gospodarom, s nazvanjem *vojvode*, jednog srodnika Balšića, naime Stefana Crnojevića. Gjorgje Branković pak, za sve svoje vlade u Srbiji (1424 do 1457), nalazio se u tako nepogodnim opstojnostima, te mu ne bi moguće suprotiti se njegovu gospodstvu.

Prilično je istini, da ime Crne Gore dolazi od ovoga prvog Crnojevića, čija porodica vladaše do svrhe XV vijeka[2].

Pod potonjim Crnojevićem, po imenu Gjorgjem, njegov brat Staniša, da bi mu oteo krunu, ode u Carigrad s nekolicinom Crnogoraca svojih pristalica, te tamo, s njima ujedno,

---

[2] Cf. Milaković, *Storia del Montenegro* (Preveo Kaznačić) p. 64—75.

prigrli Muhamedovu vjeru, uzevši ime Skender-beg. Zatim, s četama, što ih dobi od sultana Bajazita II, krene osvajati svoju domovinu, pogodivši se s Turčinom, da će se priznavati njegovim vasalom i da će mu plaćati godišnji danak. Ali bude razbijen u Lješkom polju od Gjorgja, koji ga tu čekaše sa svojom vojskom. Crnogorci, koji se bjehu poveli za Stanišom, nañovo se nastaniše u svojoj staroj domovini, ostajući ipak, oni i njihovi potomci, Muhamedovci. Staniša se stani u selu Bušati, otkuda mu prezime Bušatlija, s kojim je i sada poznata njegova porodica[3].

Gjorgje Crnojević osnova u Crnoj Gori štampariju za štampanje liturgjičnih knjiga, koje razdjeljivaše po svoj Srbiji. Prva knjiga, po njegovoj naredbi, štampana, jest *Osmoglasnik* (Ὀκτώηχος), i nosi datum od 1494 godine. To je časno za tu zemlju, koja već u to doba stupaše na stazu prosvjete.

Knez Gjorgje bješe oženjen Jelisavom, kćerju Ante Erizza, Mletačkog patricija. Rogjena u lijepim Mlecima i tamo navikla životu bésprestanih zabava, kaže se, da se nije mogla naći zadovoljna novom otadžbinom, gdje se živjelo usred svegjernih napada i ratnih grožnja od strane Turaka; te da se služila i molbama i suzama, ne bi li preslovila kneza, svoga vojna, da se premjeste i stane u Mlecima. Ali je teško vjerovati, da se Gjorgje odrekao prijestolja, da ugodi ženi ili za koji drugi neznatni razlog. Po tome će biti istina, što pišu moderni povjesničari, da se Gjorgje nije sasvim odrekao nego bio otjeran, godine 1496, iz Cetinja, od svoje iste braće, Stefana i Skender-bega. Tada narodne starešine povjeriše vrhovnu vlast mitropolitu Babilu.

O Srpskoj Crkvi u Crnoj Gori doslije imamo samo oskudnih i nedovoljnih vijesti. Zna se, da je osnovatelj crkvene narodne jerarhije osnovao Zetsku biskupiju, sa stolicom u manastiru Sv. Mihovila Arhangjela, za koji se ne zna, gdje bijaše,

---

[3] Milaković p. 63.

kako smo pregje rekli[4]; ali za koji Srpski spisatelji hoće, da je bio u mjestu zvanu *Prevlaka (Trajectus)*, u Tivatskom zalivu Boke Kotorske. Zbiljam je tu u starini opstojao jedan manastir tog imena; ali je bio Benediktinski — Poznata su nam imena prvih sedam biskupa Zetskih (Ilariona, po nekima Germana, Neofita, Eustacija, Mihovila, Andrije, Ivana, Mihovila II), koji sjegjahu na toj stolici od 1219—1304. Godine 1346, kad je osnovana Srpska patrijarhija, ista stolica bude podignuta na stepen mitropolitski. Krajem XIV vijeka mitropoliti premjestiše stolicu u manastir presvete Djevice u Krajini[5]. A kad Turci, 1478 godine, uzeše Mlečanima ovi predio sa Skadrom, tadašnji mitropolit, Besarion, prenese stolicu u manastir Sv. Nikole otoka Vranjine, na Skadarskom jezeru. Kada su pak Turci osvojili i ovaj manastir, on se nastani u Obođu na Rijeci, tvrgjavi vojvode Ivana Crnojevića. Napokon, 1485 godine, namjesti se na Cetinju, gdje konačno ostade mitropolitska stolica.

Megjutim, sporadi udobnosti Zetskoga puka pod Turcima, prebivao je ongje pomoćni biskup Cetinjskog mitropolita. Taj biskup bješe u isto vrijeme namijenjeni kandidat za mitropolitsku stolicu.

Cetinjski mitropoliti priznavahu nad sobom Pećkoga patrijara. Kad je pak Srpska patrijarhija bila podčinjena Ohridskoj prvostolici, od vremena patrijara Arsenije II (1459 do 1463) do patrijara Makarija I (1557), naravno i Cetinjska mitropola bude podvlašćena Ohridu. Pošto nego je uspostavljena patrijarhija, njoj je Zata nanovo podregjena (1557—1766). Zato su Crnogorske mitropolite posvećivali Srpski patrijari, a oni su ih pominjali u svetoj liturgjiji.

Bivši ukinuta Pećka patrijarhija (1766), zbog političkih prilika Crne Gore, Turci ne mogoše pokoriti Fanaru Crnogorsku Crkvu. Čega radi ona već u samome djelu postade samosvojnom.

---

[4] Vidi naprijed na str. 307.

[5] Zemlja megju morem i gradom Skadrom.

Dučić tvrdi, da je Sv. Sinod Ruski, pod mitropolitom Petrom I Petrovićem Njegušom, priznao crkvenu samosvojnost Crnoj Gori. Ali mi ćemo vidjeti, da su Crnogorci znali braniti je unatoč prohtjevima Sv. Sinoda.

Načinom, kojim smo napomenuli, krajem XV stoljeća, stali su Crnom Gorom vladati njene vladike; te se dvije vlasti, gragjanska i svećenička, usrijediše u jednoj ličnosti. Mitropolit se nazva *vladika*, koje znači koliko δεσπότης Grkâ, a *dominus* Latinaca: — riječ, koja je kod južnih Slavena postala suznačna s riječju *biskup*. I u Rusiji je ona naziv, što ga se daje višem svećenstvu.

Mitropolita izbiraše narodna skupština.

Babila dakle bi prvi vladika — gospodar te male države. Uzevši u svoje ruke vladu, naredi svima plemenskim poglavarima, da se paze lukavstva Turakâ, ali istodopce, da budu mudri, e ih ne bi razdražili, te tako navukli njihovo oružje na svoju otadžbinu. Poslije njega vladahu mitropoliti Roman (1504), German (1520), Romilije (1530), Makarije (1550), Pakomije (1568), Benjamin (1582), Rufin I (1593) Mardarije (1640), Rufin II Boljević, Besarion i Sava Kalugjeričić. U imenome spisku imenovani su takogjer Pavao, Vasilije, Nikodim, Nikanor i Stefan, ali bez naznačene godine njihova vladanja.

U toku XVII vijeka mitropoliti su morali izdržavati mnoge ratove s Turcima, a pri svrsi istog vijeka bili su saveznici Mlečanima protiv Polumjeseca.

Po smrti vladike Save, Crnogorci izabraše mitropolitom mladoga kalugjera Cetinjskog manastira Danila Petrovića, nazvana Njeguš, od sela Njeguši, gdje se rodi. — S njime započinje novi odsjek vremena u povjesti Crne Gore. Kad bi izabran (1697), nije bio još navršio dvadesetu godinu. Bude posvećen, 1700 godine, u Szecsu, u Ugarskoj od Srpskog mitropolita Arsenija III Crnojevića. Danilo učini nasljednom u svojoj porodici gospodarsku vlast. Bješe ovo *non plus ultra* nepotisma, koji povjest osugjuje u papama; ali je bio srećan

Crnoj Gori. On izabere jednog od svojih sinovaca, koji trebaše da ga odmijeni u dvostrukome dostojanstvu, naznačena jednim samim imenom — *vladika* — te utvrdi, da takovi red stvari mora se izvršivati unapredak. — Živući vladika valjalo je, da izbere iz svoje porodice onoga, koji trebaše da bude vladika poslije njega.

Vladiku Danila Petrovića († 1735) naslijedi njegov sinovac, Sava Petrović-Njeguš (1735—1750), koji je, već 1719 godine, bio osveštan za vladiku po naredbi strica. Pećki patrijar, Mojsije Ćurla, bješe pošao u Crnu Goru, te je tom prilikom otpravio obred vladičenja Save. Kad je Sava postao vladika, imenuje za pomoćnika i nasljednika si rogjaka Vasilija Petrovića-Njeguša, pa ga pošalje u Peć patrijaru Atanasiju Gavriloviću, da uči kod njega te da se nato zavladiči. Kada se Vasilije povrati u domovinu (1750), Sava se ukloni u manastir Stanjevići, koji on sam sazida, a novi vladika uze vladati. Pećki patrijar dade Vasiliju naziv „esarha svetoga patrijarskog prijestolja Pećkoga". Vasilije napisa kratku povjest Crne Gore i tiska je u Moskvi godine 1754. Umrije, u ožujku 1766 godine, u Petrogradu, gdje bješe otišao pokloniti se carici Katarini II, a još više da isprosi novčane pripomoći na tome dvoru. U to doba bješe pribjegao u Crnu Goru Pećki patrijar Vasilije Brkić, te vladika Sava učini, da mu zavladiči sinovca Arsenija Plamenca. A budući da Arsenije nije imao sposobnosti vladati zemljom, Sava nareče svojim nasljednikom drugog sinovca, arhimandrita Petra Petrovića-Njeguša; i bio bi ga dao osveštati, da bude imao udesnu priliku. Sava umrije 1782 godine, a malo docnije Arsenije Plamenac.

Godine 1782 arhimandrit Petar ostavi Crnu Goru, da bi se zavladičio. Bio je željeo poći, za tu svrhu, u Rusiju; ali Ruski poslanik u Beču, knez Galitzin, ne htje mu dati putovnice. On nato ode u Karlovce, gdje mitropolit Mojsije Putnik, pošto je dobio dopust od cara Josipa II, svečano ga posveti 14 listopada 1784 godine.

Kao svi mitropoliti što su iz Njeguševe kuće dosada činili, tako i vladika Petar, krajem 1784 godine, ode u Petrograd, u nadi, da bi dobio od Katarine II podatljive novčane potpore. Ali je, ljubimac caričin, Potemkin, mrzio Srbe, te vladika mjesto polučiti koliko željaše, naigje na neslućene uvrede. Šta više, bi mu naloženo, da otputuje kroz 24 sata iz Petrograda, i da ostavi za svagda Rusiju. Tajniku vladičinu, Dubrovčaninu Dolciju, poznatu sa svojih talenata, Potemkin predloži, da ostane u Rusiji, gdje bi, sa svojim znanjem, mogao steći sreću; no mu Dolci otržito odvrati: Želite li moju sreću? Dobro, pomozite Crnogorskog vladiku, pa je moja sreća gotova". Na što Potemkin, ne rekavši ništa, saže se u ramenima[6].

Dolci, brat glasovitog fra Sebastijana, hvaljenâ od Talijanskih učenjaka i književnika, bješe katolički svećenik, te se ne zna, što ga je navelo primiti se službe tajnika kod vladike Crnogorskoga. On osta vjeran svome gospodaru do smrti, te je uživao uvijek njegovo neograničeno povjerenje, premda vjera odvajaše jednog od drugoga; nego njegova vjernost zapala ga je života, kako ćemo docnije vidjeti.

Godine 1803 arhimandrit Stefan Vukotić opadne Ruskome caru Aleksandru I svoga dobrotvora[7], i njegova tajnika, opata Dolcija. Glavne točke osvade bijahu: 1. da je pustio sasvim u nemar vršenje svoje pastirske službe; 2. da je u dogovoru sa svojim tajnikom Dolcijem naumio dati zemlje Francuzima za cijenu od dvaest i pet hiljada dukata; 3. da se obadva trude privući narod u katolički zakon.

Poradi ove osvade, car Aleksandar pošlje u Crnu Goru jednog od svojih gjenerala, kneza Marka Ivelića, rodom iz Rizna

[6] Milaković O. c. p. 137.

[7] Stefan Vučetić, inačije Vukotić, bješe rodom iz Grblja u Bokam Kotorskim. Zato što je bio vele privržen Rusiji, Mletačka ga vlada, godine 1789, prinudi iseliti u Crnu Goru. Potom ga je vladika Petar učinio arhimandritom, te ga slao kao svoga izaslanika na različita poslanstva.

u Boci, s nalogom, da podbuni Crnogorce proti svome vladici, te da ga uhvati i preda vice-admiralu Senjaninu, koji se u to vrijeme nalazio, sa Ruskim brodovljem, u Korfu, koji će ga pak odvesti u Rusiju, otkuda bi bio zatočen u Sibiriju. Gjeneral je takogje nosio pismo, koje S. Sinod, po zapovijesti carevoj, bješe pisao vladici, a koje je ovako glasilo: „Ruski carevi, u znak svoga pokroviteljstva, sa svojim poveljama, blagovoljno su dijelili i dijele darove narodu Crne Gore i Brda, te su poklonili njihovim crkvama mnogocjene odežde i svete crkvene oprave. Ugledavajući se u ovo, S. Sinod je šiljao Crnogorcima ne samo miropomazanje i antiminsije[8] nego i nastavne knjige; — a ti si sve to zlo upotrebio: mnogocjena sveštenska odijela dao si inostranskim rukama, te nisi upotrebio ni sveto miropomazanje ni antimensije, ni nastavne knjige na korist narodu, koji za sve to i ne znagjaše. Djeca se krštavaju nemiropomazana; crkve nemaju potrebna za svetu službu: zanemario si manastire, koji su bez kalugjera; puk se ne obučava u vjeri; napokon, što je najgore, prolaze čitave godine, a bogoslužba se ne otpravlja. — Takovo vajno stanje, što prijeti teškom opasnošću kršćanskoj vjeri u Crnoj Gori i Brdima, obratilo je na se pažnju S. Sinoda, koji ga posmatra kao grdnu zlopakost i bezakonje: toga radi sa pristajanjem i naregjenjem velikog cara, preko ovog pisma, pozivlje te na svoj sud, da se ispričaš, ako si nedužan i da se očistiš pokorom, ako si kriv. Kad ti ne bi htio pokoriti se ovome naregjenju, S. Sinod držao bi tvoju nepokornost kao javni biljeg tvojih zlih namjera protiv vjere i otadžbine, a tako isto i tvoje privrženosti spram neprijateljskog naroda; te će stoga biti prinugjen oduzeti tvoju službu, pa te odlučiti od Crkve poput nedostojnog sina, izdajnika domovine, nagovarajući pravoslavni puk Crne Gore i Brdâ, da izabere dostojnijega pastira, te ga pošalje u Petrograd, da se posveti“[9].

---

[8] *ἀντιμίνσιον*: to je Grčki *tjelesnik* od svile sa moćima.

[9] Milaković O. c. p. 173—174.

Osorljivi način ovog pisma, ljuti prijekori, što ih sadržavaše, grožnja izopćenja darnuše u živac vladiku Petra. U žestini svoga gnjeva naredi svome tajniku Dolciju, da otpjeva S. Sinodu kako valja i treba. Ovome odgovoru nije manjkalo bodljivih riječi, a bio je poslan u ime namjesnika Vuka Radonića i drugih plemenskih starešina: koji ga i potpišu. Evo glavnih točaka: „Čuditi se je S. Sinodu Ruskome, što zahtijeva dobrotvorne zavode od biskupâ, *koji mu nisu područni*, te ište u nas jednu moralnu obrazovanost, jednaku onoj u Rusiji; kada nemamo ni sredstava, ni sudova, ni sudaca, ni učiona, ni sposobnih učitelja. Neka bace jedan pogled sveti oci Ruski na stanje, u kome se nalažahu njihova stada do vremênâ Petra Velikoga, pa će se uvjeriti kolika je zla trava megju njima narasla, koja ni dandanji ne može sasvim da se iskorijeni. Dok megju nama, ako nema obrazovanosti, nema ni jeresî, a caruje svugje podjednako pravoslavna Grčko-Slavenska vjera“ . . . „Iza pada Srpskog carstva, da se udaljimo od dušmanâ kršćanskog imena, zaklonismo se u ova brda te se u njima stanismo, *ni od koga zavisni*, primajući samo nauk i pokoravajući se vlasti svojih mitropolita, kao svojim pastirima; te od njih naučismo braniti pravoslavnu vjeru i svoju slobodu“ . . . „Sveti Sinod Ruski, ne poznavajući naše okolnosti, sebi predstavlja, da naš vladika živi ovgje lastujući, kao oni u Rusiji, koji, u pozlaćenim kočijama, u gizdi i jordamu, prolaze ulicama, nemajući čime da se zabavljaju, razma crkvenim službama. Ovgje stvari stoje sasma drugačije, jer naš biskup mora se peti, znojeći se krvlju, na najviše planine, kad god zatreba, a to biva svegjerno, — budući da je on miritelj i učitelj naroda“ . . . . „Ali je začudno, što sveti oci Ruskog Sinoda ne vide mana svojega stada, a opažaju nedostatke tugje. Ruski narod, koji ima naobraženo i prosvijećeno svećenstvo, u stvarima vjere ne zna više od našega; a od koga se učimo dužnostima i krepostima kršćanskim? — zacijelo od našega dobrog pastira, a ne od Ruskih blagovjesnika. Zašto ne bi radije S. Sinod Ruski,

u ovo doba sažaljavao, kako bi trebalo svetim ocima, kršćane Turske Srbije, gdje Muslimani nemilice istrebljavaju kršćanstvo, i demeškinjama sjeku biskupe? . . ." Po svemu bi se reklo, da S. Sinod Ruski ne zna, da je pravoslavni Srpski narod imao svog patrijara, kome bjehu podvlasni svi Srpski biskupi do 1766 godine, i da je tada, buknuvši rat izmegju Porte i Rusije, patrijar Srbije i sve Ilirije, dobjegao u naše krajeve zbog opasnosti, što mu prijećaše, te da je nato otišao u Rusiju, gdje je, u Petrogradu, dovršio život. Ovako prestade Slavo-Srpska patrijarhija, a patrijarska stolica Pećka sveudilj je još ispražnjena. Toga radi *naš je mitropolit ostao nezavisan u našoj Crkvi i nepodčinjen nikakvoj vrhovnoj vlasti.* Osim toga, kad u domovini prigrlismo kršćanstvo, ono nije došlo iz Rusije nego iz Grčke. Niti smo doslije ikada čuli, da je S. Sinod Ruski prostirao svoju vlast na Slavo-Srpski narod, koji živi izvan Ruskih granica, niti li je do nas doprlo njegovo briženje. Te zato mi ne možemo zavisiti od njegove oblasti" . . . „Mi ćemo ostati naklonjeni i vjerni Rusiji, sve dok ona uščuva pravoslavnu vjeru, ali ćemo svagda očitovati, da ne želimo biti spram nje u stâdu podanstva, . . . te da ćemo braniti, do kraja, naslijegjenu slobodu od naših predaka; jer smo svi spravni prvo umrijeti sa mačem u ruci, nego postati potišteni robovi ma čije vlasti" . . . „Dosada nitko se nije usudio učiniti odgovornim našeg vladiku Ruskom Sinodu; niti ćemo ikada dopustiti, da bilo tko prisvaja pravo suditi njegovim činima[10]".

Crnogorci otprave, u isto vrijeme, prostodušnu poslanicu caru Aleksandru, da obrane svog vladiku. Poslanica svršavaše s ovim riječima: „Naš vladika nije zaslužio, da se itko usugjuje doći u njegovu kuću, da mu vrijegja nezavisnost, te s njime postupa tako nasilnim načinom. Dogod smo mi živi, nema tê ljudske sile, koja bi smjela tako ga vrijegjati. Naš mitropolit nije bio nigda zavisan od naredbi S. Sinoda Ruskog; on bijaše samo

[10] Milaković O. c. p. 175—180.

pod zaštitom Tvoga Veličanstva carskoga, i to samo moralno... Ali sada, mjesto jake zaštite, započinjemo kušati jako gonjenje. S. Sinod nema prava miješati se u stvari našeg vladike[11]".

Nije trebalo čekati odgovora na pisma pisana s tolikom ljetkošću. Kraj svega toga naskoro bude iz Petrograda naregjeno Mazurevskomu, Ruskom konsulu u Kotoru, da nastane oko izmirenja vladike sa gjeneralom Ivelićem i s arhimadritom Vučetićem. Regbi, da je Mazurevski uspio. Ali kami! onoga opata Dolcija, koji je vladici više od dvaest godina otpravljao tajničku službu, koji je bio njegov prevjerni služitelj, njegov pouzdanik, njegova desna ruka u svim poslima, objednom izio mrak; Ruska ga politika zgubila. Kaže se, da je najnemilosnijom smrću umoren, jer bješe uzidan živ.

Godine 1805 vladika Petar zavrgne krajinu protiv Francuza, koja svrši osvojenjem Boke Kotorske; ali 1807 godine, jer mu to Rusija naredi, povrati Francuzima, što bješe osvojio. Godine 1813 opet osvoji Boku, ali jē nanovo, po nalogu Rusije, morao ustupiti i dati u ruke Austriji. Njegova se vladavina proslavi takogje mnogim pobjedama održanim nad Turcima. I on dade Crnoj Gori (1796) jedan pisani zakonik. Umrije, u Cetinju, u jeseni 1830 godine.

Osamnaestoga listopada sjegjaše on, poslije objeda, u kuhini, grijući se na ognjištu i razgovarajući se sa nekim vojvodama, došavšima da ga posjete. Osjećajući krajnju slabomoćnost, reče im, da predosjeća, e mu se primiče posljednji čas, pa im preporuči, neka izvrše, što je naredio u svome zavještaju, koji tog istoga dana bješe kazao u pero svome tajniku Simi Milutinoviću. Otide nato u svoju sobu, legne na postelju, te jednako govoreći s okolinom, bez samrtnih bolova, izdahnu dušu tiho tiho u osamdesetoj godini svoga života. — Sutradan, bude otvoren zavještaj, u kome vladika, poklem je dao mudrih savjeta svome puku, i namijenio svojim nasljednikom svoga si-

---

[11] Milaković O. c. p. 181.

novca Radu Tomova, „predavaše vječnome prokletstvu, i udaraše anatemu kako na sve one, koji ne bi izvršili ovog zavještaja, nego bi riječima ili djelima podsticavali raspre i megjusobice u narodu, tako i na one, koji bi snovali odstupiti od Ruskog pokroviteljstva[12]“. — Bi divno oplakan i ožaljen od svecijelog naroda, kome bješe oko podrug vijeka, knez i vladika, branič i otac. Tijelo mu bude sahranjeno u crkvi manastira Cetinjskoga. Poslije šest godina otvore grob, te mu nagju tijelo čitavo cjelokupo. To je bilo dosta, da ga narod proglasi svetiteljem, a njegov sinovac Petar II odobri mu štovanje. Crnogorci se slijegaju svake godine ka njegovu grobu, te mu slave praznik na 25 lipnja[13]. I Crkva u Srbiji priznala ga svetiteljem, a sadašnji Beogradski mitropolit, Mihailo, sastavio mu je crkvenu službu.

Rade Tomov, koga pokojni vladika bješe imenovao svojim nasljednikom, „preporučujući ga Bogu, Ruskome caru i svemu

[12] Milaković p. 241. 242.

[13] Cf. Martinov O. c. p. 159—161. — Crna Gora ima još dva narodna svetitelja, Vasilija i Hosanu. Prvi bješe Pećki patrijar. Pošto se odreče patrijarstva, oko 1648 godine, dogje u Crnu Goru, gdje je, u kamenoj pećini, živio za trideset godina kao isposnik i pustinjak. Govori se, da mu je i sada cjelokupo tijelo, te da čini mnoga čudesa (Cf. Martinov O. c. p. 316). Mi znamo iz pouzdana izvora, da je gospodar Crne Gore, knez Nikola I, za opsjedanja Bara, zovući u pomoć ovoga sveca, dobio jednu osobitu milost. — Hosana, rogjena u Komanu, zabitnome selu Crne Gore, po dana hoda od Kotora, još izmalena obdarena od Boga osobitim milostima, molbama i suzama sklone svoju majku, da je povede u Kotor, te da je tude ostavi za sluškinju kod jedne pobožne gospogje. Kasnije obuče odijelo sestara trećeg Reda Sv. Dominika, uzevši ime Hosana, dok se otprije zvala Kata. Živjela je veoma sveto, a još za života njena Bog je bješe proslavio darom čudesa. Umrije u dobi od 72 godine 1565 Njeno čitavo i neraspadljivo tijelo čuva se u crkvi Sv. Pavla u Kotoru, a uspomena joj slavi se 25 siječnja. Do desetak godina nazad, Crnogorci su, toga dana, svake godine prilagali svojoj blaženoj Jožani voštane svijeće. — O blažena Hosano moli, moli za svoju otadžbinu! (Život svetice opisan je u Farlatu: VI, 491—493, a potpuniju biografiju izdao je kanonik Matković, pod natpisom: *Život blažene Hosanne Kotorkinje.* Zagreb 1888).

narodu Crne Gore i Brdâ", bijaše još svjetovnjak; ali u isti dan, kad bi otvoren zavjet, plemenske starešine zaodješe ga sveštenskim rizama, staviše mu u ruke nadsvešteničku palicu, te na trgu Ivan-begovu predstaviše puku, kao njegova gospodara. Malo izatoga, Prizrenski biskup, redi ga gjakonom, svećenikom i arhimadritom. Na regjenju uze ime Petar (II). Bude zavladičen u Rusiji 6 kolovoza 1833 godine, a imagjaše tada tek devetnaest godina i devet mjeseci.

Novi vladika učio je koje u Cetinjskom manastiru, pod stričevom upravom, koje u onome Savine, kod Novoga, u Bokam Kotorskim: poznije bio mu je učitelj pjesnik Sima Milutinović; a njegova naobrazba bješe više svjetovna i klasična nego crkvena. U *Gorskom Vijencu* ostavio je besmrtni spomenik svoga pjesničkog dara. Umrije od sušice u 38 godini (1851), a njegovi zemaljski ostaci počivaju u crkvi, koju on sam sagradi na Lovćenu, više Kotora.

S ovim vladikom-knezom započinje doba prosvjete u Crnoj Gori. S njime dokrajči u toj državi svećenička vladavina. On odredi nasljednikom svog sinovca Danila, koga prizna vladikom narodna skupština. Danilo ode u Rusiju, da se zavladiči; ali, kad je stigao u Rusiju otkri drugu namjeru, a naime, da hoće biti gospodarem Crne Gore, ne primajući svećeničkog čina. Rusija pristane, te Danilo ostane svjetovnjak. On uze ime *kneza i gospodara slobodne Crne Gore i Brda*. Pošto ga ubi u Kotoru (1860) jedan njegov podanik, naslijedi ga njegov sinovac Nikola, mladić od dvaest godina, koji bude proglašen knezom Crne Gore 14 kolovoza 1861.

Nikola I, 1861 i 1862 godine, ratovao je opasan rat s Portom, koji svrši sretno po Crnu Goru, jer joj raširi zemljište. Susljednih godina trudio se oko prosvjete svog naroda. Pred što će uzaći na prijestolje, Crna Gora imagjaše u sve samo tri pučke škole, godine 1885 imala ih već 75, s realkom, preparandijom za učitelje i zavodom za djevojke. Njemu duguje Crna Gora novi gragjanski zakonik, koji je prava slava

kneževa i piščeva (Bogišić), koji ga sastavi[14]. U svojim diplomatičkim pregovorima s Portom i u svojim svezama sa drugim državama, knez Nikola pokazuje, da ima jednu višu sposobnost, te je izvjesno jedan od najumnijih vladalaca Evrope. Godine 1875 potpomagao je tajno Hercegovački ustanak; a prvog srpnja godine 1776 navijesti rat Turskoj, koji svrši bojnom umirbom 31 siječnja 1878 godine; dok su Crnogorci, ova šaka ljudi, održali pobjedu u dvanaest bojeva, deset bitaka i pedeset okršaja. Radi toga je Crna Gora postala mala sila[15], koju neminovno čeka mnogo blistavija budućnost.

Pošto se odvojila duhovna vlast od svjetovne, stane se izbirati za Crkvu tê kneževine mitropolit, čije naimenovanje nalijega, naravno, knezu. Mitropolit sjedi u Cetinju, u manastiru S. Petra, koji je osnovan, 1485 god., od vojvode Ivana Crnojevića, na čast Rogjenju Marije Djevice i Majke Božje. Kada Turci spališe ovaj manastir, vladika Petar I opet ga sazida, te se po njemu prozva „manastir S. Petra". Mitropolit nosi naziv *vladike Crne Gore i Brda;* te, osim prihoda od manastirskih dobara, što su procijenjena 40.000 godišnjih forinta, veli se, da prima od Ruske državne blagajne 30.000 forinta na godinu, kao naknadu za gubitak crkvenog zemljišta u Dalmaciji, poslije ratovanja Petra I protiv Francuza[16].

---

[14] Општи Имовински Закон за књажевину Црну Гору (Paris G. Chamerot 1888). Danilov zakonik od 1855, u pogledu napretka i civilisacije u zemlji, bješe već star i nedovoljan: stoga je knez Nikola, sa prvim srpnja 1888, uveo Bogišićev Imovinski Zakon.

[15] Na početku XVII vijeka Crna je Gora obuhvatala površinu od 1300 četvornih kilometara, sa pučanstvom od 30.000 duša: sada ima površinu od 9080 kil. četvornih i 200.000 stanovnika. Od ovih ima 4000 katolika, a toliko i muhamedovaca. Sve ostalo pripada Grčko-istočnoj vjeri. (*Gotthaischer Hofkalender*, 1896, p. 960). Zemlja se prostire povrh južne Dalmacije (Kotora), graničeći od sjevera s Hercegovinom, od istoka sa sandžakatom Novopazarskim, od juga s Arbanijom. — Brda su, o kojima se poviše govori, sjeverna polovina kneževine, te obuzimlju *nahije* Pipera, Kuča, Bratonožića, Vasojevića i Morače..

[16] Andrić, *Geschichte des Fürstenthums Montenegro*, 149.

Osim mitropolita, drugih biskupa Grčko-Slavenskog obreda nema u Crnoj Gori. U zemlji ima nekoliko manastira; no jer Crnogorci ne vole kalugjerski život, oni su pretežno pusti. U manastiru Morači, koji ćemo imat prilike docnije spomenuti, stoji arhimandrit sa nekoliko kalugjera.

Stvari, što smo ih dovde ispričali, bit će nam pomagalo, da bolje razumijemo sveze, što se razviše izmegju Crne Gore i papa.

Netom su prvi Balšići osnovali novu državu Crnogorsku, ova mahom stupi u svezu sa Rimom.

Dok su tri brata Stracimir, Gjuragj i Bolša širili svoje granice i opsijedali Kotor, općina i stanovnici ovoga grada obrate se papi Urbanu V, moleći ga, da se zauzme za nje kod katoličkih vlasti, pošto se nalazila u velikoj pogibli njihova vjera i njihov politički život. Papa pisa stoga (1367) duždu Mletačkomu, Marku Cornaru, živo ištući, da bi republika, po kopnu i po moru, pritekla u pomoć Kotoranima[17]; u istome smislu pisa takogjer Zadranima, Dubrovčanima i stanovnicima Drača i Pulja[18]. I Vukašin[19], od svoje strane, iz mržnje i zavisti spram Balšića, bješe poslao moliti Mletački senat, da ih proždene od Kotorskih voda. Nato Mlečani pošalju im jednog izaslanika s naredbom, da učine mir s Kotoranima, i da se svakako udalje svojim brodovima; drugačije, da će ih Mletačko brodovlje spaliti i potopiti. Naredba je polučila uspjeh, jer u ono

[17] Dilectorum filiorum civium et communis civitatis Catharensis piam querelam audivimus cum amaritudine mentis nostrae, continentem . . . quod nonnulli nobiles et alii ex dictis haereticis et schismaticis *(Rassiae et Albaniae)* eos subjugare et ad damnabilem ipsorum ritum (ovgje riječ *ritus* znači *religiju)* adducere hostilibus aggressibus moliuntur; et quod, nisi a te et aliis Christi fidelibus adjuventur, sunt in maximo animarum et corporum ac rerum periculo constituti: quare super hoc apostolici favoris praesidium implorarunt. Nos igitur, *etc.* RAYNALDI a. 1367, n. 12.

[18] FARLATI VI, p. 452.

[19] Vidi Pogl. XII, p. 354 sq.

doba nije bilo šale sa Jadranskom kraljicom, koja ugod tada bješe doprla do vrhunca. Balšići učiniše mir sa Kotoranima.

Poslije toga, braća Balšići pošalju, u prvoj polovini 1368 godine, Petra, Svačkog[20] biskupa u Arbaniji, istome Urbanu V, da mu izjave, e će prijeći na katoličanstvo, te da ga mole, da im dade potrebita uputstva. Papa im pisa ovo pismo: „Obradova se Naš duh u Gospodinu, kada smo čuli od Našeg časnog brata Petra, Svačkog biskupa, koga ste Nam poslali u službi svoga poslanika, da se je Bog udostojio razsvijetliti Vaš razum, te da, raspudivši od sebe tminu raskola i zabluda, u kojima ste dosele živjeli, započinjete spoznavati vidjelo istine, mudro se brineći za korist svojih duša i svojih podložnika, voljnih prijeći sa poštovanjem i iskrenim srcem na pokornost i podanstvo svetoj Rimskoj Crkvi, majci, učiteljici svih vjernika, te u njoj ostati dovijeka; a svrh toga da ištete još od Nas, i ako nedostojnoga namjesnika Krstova na zemlji, uputstvo kako treba hoditi putem zapovijesti Gospodnjih. Za take dobre početke Mi bogoljubno zahvaljujemo Gospodinu, koji Vas je pretekao svojom milošću, te će zanago nastaviti svoje djelo, samo ako bude beshilna Vaša namjera. Blagodarimo još i Vama, te smo spravni primiti vas kao duhovne sinove, držati vas za takove, i biti vam na ruku prema prilikama, ako blagočasno poslušate Naše naredbe i rečene Crkve. Megjutim, da zaslužite biti primljeni u milost pomirenja, te zadobijete blagonaklonost i usluge apostolske Stolice, valja da se sasvim okanite dosagjivati crkvama, crkvenim ljudima i drugim katolicima, navlastito gradu Kotoru, za koji smo čuli, da ga vi ili bolje rekavši ti Gjorgje, odavna napastvuješ; jer i s ovim treba da pokažete iskrenost svojih namjera. O čemu, kaogod i o drugim stvarima, koje valja da izvršite u poslu pomenutog vašeg pomirenja, dali smo upute rečenomu biskupu, kome ćete

[20] Svačka dijecesa prostirala se megju Skadrom od istoka, a Ulcinjem od zapada.

vjerovati u svemu, što vam od Naše strane reče". — Pismo je od 25 svibnja 1368[21] godine.

Po sadržini pisma, koje smo donijeli, opaža se, da je papa malo sumnjao u uvjeravanja, koja su mu davali Balšići. Ali su ovi radili pošteno; te zato 29 siječnja, nastajne godine (1364), javno, i sa svom svečanošću, odrekoše se Focijevskog raskola i prijegjoše na katoličku vjeru. Theiner je objelodanio izvornu ispravu[22], koja ovako glasi:

„Presvetomu u Krstu Ocu i gospodinu, gospodinu Urbanu, Prvosvećeniku svete i vasiljenske Crkve, Stracimir i Gjorgje i Balša, braća, župani Zetski, padajući na celov blaženih nogu — Preko časnog Petra, biskupa Svačkoga, primili smo, sa dužnim poštovanjem, poslanicu ispovijedanja vjere Vaše Svetosti, zapečaćenu spolja autentičnim Vašim pečatom, smisla i sadržaja ovoga. „Urban itd:" — Ovgje je u cijelosti prepisana poslanice, koju smo donijeli, pak slijedi ispovijedanje vjere:

„Vjerujemo sveto Trojstvo, Oca, Sina i Duha svetoga, Boga svemogućega . . . Vjerujemo, da je svako lice u svetomu Trojstvu pravi i savršeni Bog. Vjerujemo, da je isti Sin Božji, Riječ Božja, vječito rogjen od Oca . . . , vremeno rogjen, po Duhu Svetome, od Marije vazda Djevice . . . ima doći suditi žive i mrtve . . . Vjerujemo takogje Duha Svetoga, savršenoga i pravoga Boga, ishodećega od Oca i Sina . . . Ovo je prava katolička vjera, koju drži i propovijeda o rečenim članima sveta Rimska Crkva. No osim toga, zbog različitih zabluda, što su neki pakosti radi, a neki neznanja radi uveli, ona kaže i propovijeda . . . da duše onih, što umiru istinito pokajani u ljubavi, prije nego su zadovoljili, sa dostojnim plodovima po-

[21] Nobilibus viris Strazimiro et Georgio ac Balzae fratribus Zupanis Zente, gratiam in praesenti per quam obtineant gloriam in futuro, etc. Datum apud Montemflasconem Balneoregiensis dioecesis VIII Kal. Junii, anno VI. — Raynaldi a. 1368, n. 19; Farlati XII, p. 297—298.

[22] Theiner. *Monum. Slavor. Merid.* I, p. 261—264.

kore, za svoje grijehe, jesu poslije smrti očišćane od čistilišnih muka, i da te muke mogu ublažiti molitve živih vjernika, to jest žrtve misa, molitve i milostinje, i druga pobožna djela, što vjernici čine za druge vjernike, po ustanovama Crkve . . . Ista Rimska Crkva posvećuje eukaristični sakramenat u prijesnom kruhu, držeći i učeći, da se u prijesno posvećuje pravo tijelo Krstovo . . . . Osim toga ista sveta Rimska Crkva, imajući vrhovno i puno prvenstvo i vlast nad svom katoličkom Crkvom — prvenstvo, koje zajedno s puninom vlasti ona istinito i smjerno priznaje, da je primila od istog Gospodina u osobi blaženog Petra, poglavice apostolskoga, kojemu je Rimski nadsvećenik nasljednik, — kako je više od drugih (Crkava) dužna braniti istinu vjere, tako, ako nastanu o vjeri raspre, ona ih mora svršiti svojom vlastitom presudom. Na nju se može svak, u stvarima, što spadaju u krug crkvenih posala, prizivati. Njoj su . . . sve Crkve podvlašćene, te njihovi biskupi treba da joj se pokoravaju i da je poštuju . . ."

To je ono isto ispovijedanje vjere, što ga je Klement V bio poslao, 1308 godine, kralju Urošu. Ali nema nipošto onih dometaka, za koje smo mi sami bili uzeli slobodu kazati, da su nepodesni[23]. Za ispovijedanjem vjere dolazi izjava triju župana:

„Ja Stracimir, Zetski župan, više napisani obrazac vjere, kako je pročitan i vjerno istumačen, priznajem, da je svet i pravovjeran; primam ga, te srcem i ustima ispovijedam; a obričem, da ću istu vjeru, onako kako je u istinu drži i vjerno naučava i propovijeda sveta Rimska Crkva, nepovrijegjeno čuvati i u njoj ustrajati svagda, niti ću se ma pod koji način ikada od nje udaljavati, niti odstupati ili se njome ne slagati. A i primat svete Rimske Crkve, kako se sadrži u spisu naprijed stavljenu, budući da voljna srca dolazim u pokornost iste Crkve, ispovijedam i priznajem, primam i od svoje volje zagrljam; te sve predrečene stvari, tako o istini vjere kako o

[23] Poglavlje XII, p. 332.

prvenstvu te iste Rimske Crkve, obzirom na primanje, ispunjenje i ustrajanje u tome, sa zakletvom obričem i potvrgjujem, da ću uzdržati. Onako me Bog pomogao, i ova sveta Božja Evangjelja. Ako bi se ja pak usudio misliti, ispovijedati ili drugačije djelovati, makar kako suprotno, to se priznajem raskolnikom i prokletim, i podvrženim oštrini svetih pravila. Ovaj spis moje priznaje, primidbe, ispovijedanja vjere, pristajanja i zakletve, učinjen mojom slobodnom voljom, proštiven i smotan, dragovoljno potvrgjujem, i dao sam na nj udariti pečat nas tri brata, budući da nemam svoga vlastitoga.

„Ja Stracimir, župan Zetski, odričem se svakog raskola, te višenapisano ispovijedanje vjere, kako je potpuno proštiveno i vjerno izloženo, priznajem, da je istinito, sveto, katoličko i pravovjerno itd. (kao poviše, do riječi: *Evangjelja Božja*).

„Jednako ispovijedanje vjere, zakletvu i odricanje činimo mi Gjorgje i Balša, braća rečenoga Stracimira, u nazočnosti časnih biskupa Petra Svačkoga i Ivana Drivaskoga, i redovnika fra Petra, reda Propovijedalaca i plemića Pervosija, Ulcinjskog gragjanina, koji su od rečenog Stracimira i njegove braće bili pozvani, da budu svjedoci ispovijedanja vjere, zakletve i odricanja, što ga učiniše više puta imenovana braća; a da bi spis imao veću snagu dadoše, da ga napiše, svojom vlastitom rukom, rečeni Ivan, po milosti Božjoj i apostolske stolice, Drivaski biskup, te ga zapečatiše svojim zajedničkim pečatom.

„Učinjeno i napisano kod Skadra, njihova stojnog mjesta, godine Gospodinove 1369, dana dvaest devetoga mjeseca siječnja, godine sedme pontifikata presvetoga u Krstu oca i našeg gospodina, gospodina Urbana, Božjom Providnošću pape petoga.

„Poslije svega, svidjelo im se, i zamoliše rečene biskupe, Svačkoga i Drivaskoga, te na njihovu molbu i sami udariše na ovaj spis svoje biskupske pečate.

(L. S.) (L. S.) (L. S.)".

Koliko je Urban V ostao zadovoljan možemo lasno sebi predstaviti. Stoga im pisa pismo čestitanja[24], a godinu kasnije preporuči im četiri biskupa Franjevca, koje je slao u Arbaniju i u susjedne oblasti, da privedu odvojene u stado Gospodnje[25]. — Balšići ostaše vjerni katoličkoj vjeri i Stolici S. Petra.

Poznata su prava, što ih je u XIV vijeku imala na Dračku knežinu Anžuvinska kuća. Pred što će ta grad prijeći pod vlast Mlečana, neki Gjorgje, sin Karla Topija, bješe se proglasio gospodar Draču, svojatajući ga preko Luigja Anžuvinskog. A kako je ovaj držao stranu antipape Klementa VII, i Gjorgje, gospodar Drača, kao i nadbiskup Ivan Panella, rodom iz Napulja, naginjahu na Klementovu stranu protiv zakonitog pape Urbana VI. Kad je umro Urban (1389), te ga naslijedio na papinskoj stolici Bonifacije IX, ovaj pisa 1391 godine, Gjorgju II Balši, sinu Stracimirovu, nukujući ga, neka nastane svim svojim silama oduzeti Drač Gjorgju Topiji, pa pošto istjera pristaše Luigja Anžuvinskoga i antipape, da privede tu knežinu pod posluh pravog nasljednika S. Petra[26]. — Vjerovatno je, da Bonifacije nije znao, da je i nadbiskup bio stranke Klementa VII, jer ga ne spominje u rečenome pismu.

Ako je istina, što Raynaldi tvrdi, Gjorgje II Balša bješe tako privržen apostolskoj Stolici, da je htio ne samo podvrći svoju državu gospodstvu Rimske Crkve, priznajući se njenim vasalom, nego je još odlučio, kad bi ugasnuo vladalački dom Balšićâ, da njihova knežina prijegje u nasljedstvo S. Stolici: zaradi koga odlučka papa ga hvali sa jednim drugim pismom[27].

---

[24] Extant aliae ad eosdem gratulatoriae de schismate damnato litterae (Tom. IV, Ep. secr. p. 104). Raynaldi a. 1368, n. 19. ad fin.

[25] Raynaldi a. 1370. n. 8. Cf. Farlati VI, p. 452: VII, p. 297—298.

[26] Raynaldi a. 1391, n. 27; Farlati VII, p. 369.

[27] Erat adeo egregie affectus in Sedem apostolicam Georgius Stratimerus, ut principatum suum Romanae Ecclesiae supremo imperio subjecerit, statueritque ad Sedem apostolicam devolvendum cum ipsius

Do XVII vijeka spomenici nam ne govore više o bivšim svezama izmegju S. Stolice i Crne Gore. Nalazimo samo, da je 1579 godine jedan pravi ili tobožnji potomak Crnojevića dinastije, po imenu Petar, pošao u Prag na Dvor caru Rudolfu II, te pošto je podnio isprave svoga plemena, da je dobio od cara preporučeno pismo za papu Grgura XIII[28].

U XVII vijeku izmala se pred naše oči prezamašno i Bogom blagosloveno poslanstvo Frane de Leonardisa. Bješe rodom iz Trogira u Dalmaciji, i sin vrlo blagorodne obitelji. Odavši se crkvenome zvanju, učio je bogoslovlje u Rimu, gdje dobije doktorstvo. Kad se vratio u otadžbinu bude kanonik i arcigjakon tê saborne crkve. Ali je on imao poziv blagovjesnika: spasenje duša i obraćanje Slavena na katoličku vjeru bijaše cilj njegovim mislima, predmet kucajima njegova srca, njegov ideal. Nato zaište u S. Stolice oblast poći megju Srbe kao apostolski blagovjesnik. Nije nam poznata godina, kada je otišao iz Trogira; ali godine 1638 nalazimo ga u Lješkom saboru, u Arbaniji, gdje, u službi „povjerenika S. Kongregacije", učini kraj razmiricama, što su, zbog granica dijecesâ, od više godina trajale megju biskupima Arbana i Lješa i Dračkoga nadbiskupa[29]. Kada je spoznao dogmate i običaje Grčke i Raške Crkve u tim predjelima, napiše kratak komentar u Talijanskom jeziku, koji pošlje u Rim.

„Srbi — on govori — tako nazvani od Srpske države, plemena i jezika Ilirskoga, a koji su zapleteni u Grčki raskol, rasijani su svukuda, ne samo u toj državi nego i u drugim oblastima, Srbiji susjednima, koje nekada bjehu upodanjene carevima loze Nema-

---

stirpem deficere contigisset: cujus principis pium consilium Pontifex aliis litteris ad ipsum datis (Lib. II, Ep. cur. p. 103) commendavit. Raynaldi l. c.

[28] Theiner, *Monum. Slavor. Merid.* II, p. 70. — I nadvojvode Ferdinando i Karlo, sa naročitim pismima, preporučili su ovoga Crnojevića papi. *Starine* (Fermendžin) XXV, p. 164—166.

[29] Farlati VII, p. 203—205.

njića: jer od istoka stanuju u Rumuniji, koja graniči s Bugarskom i Grčkom, od sjevera u onoj zemlji, koja se obično zove S. Stjepana te se prostire do obala Dunava, od juga u jednoj i drugoj Zeti, to jest u gornjoj i donjoj, što megjaši s Arbanijom, napokon od zapada u Hercegovini ili vojvodini S. Save, i u drugim bližnjim krajevima Bosne . . . Oni su područni Pećkome patrijaru, te njega sama slušaju, priznajući ga jedinim i vrhovnim poglavarom svoje Crkve . . . A on je sasvim nezavisan od Carigradskoga patrijara, niti poznaje nad sobom ikakva drugog jerarha; a ima pod svojom jurisdikcijom četrdeset i jednoga mitropolita i biskupa. Jedni od ovih nisu od davnine postavljeni. Kada su Turci osvojili ove predjele te počeli stavljati u svakome gradu jedno novo praviteljstvo, koje zovu sandžakat, Pećki patrijar, povodeći se za tim primjerom, postavljao bi u tome gradu i jednog biskupa . . .

„Kad sam bio u zemlji Paštrovićâ, u svojstvu apostolskog misionara, odem otale u Crnu Goru i u Zetu. Sa spoznanstva, što sam ga u ovim mjestima stekao, ispitujući navićaje i mišljenje otadžbenikâ, laskam se velikom nadom, da će se sabrati obilni duhovni plodovi, ne samo megju ovim narodom nego isto tako megju onima, što žive naokolo.

„Crnogorskome je vladici podregjena ne samo sva zemlja, što se pravo zove Crna Gora, i koja se prostire od granica Risna do Skadarske zemlje, u duljini od neko pedeset hiljada koračaja, nego takogjer Paštrovići, Grbalj, Luštica i Krtole, — — gradovi i varoši, što broje više od pedeset hiljada žitelja.

„Zetskome vladici podvrženi su: Podgorica, Bjelopavlići, Bratonožići, Piperi, Mikulići, Krajina, Markovići, i jedan ne mali dijel polja Spičanskoga. Ova dijecesa obuhvata sve krajeve, što se protežu preko rijeke Morače i Skadarskog jezera do Srpskog polja, te je veoma naseljena, a u njoj će bit više od osamdeset hiljada kršćana.

„Srpski popi, čim se rede za svećenike, postanu župnici, a da ih nitko ne potvrdi ili predloži na župe. Mnogi su regjeni svećenicima prije nego navrše osamnaest godina, i pored toga što eukolegij brani rediti svećenika, koji nije ušao u tridesetu godinu. Župe nisu ni stalne, ni omegjene, ni sveudiljne. Pa kako su im upravitelji postavljeni bez biskupske vlasti, tako posebni ljudi samovlasno izbiru i skidaju svog župnika. Neumješnost i neznanje Srpskih popa preveliko je: ne znaju brzo čitati ni eukologij ni liturgjiju; a što se pak tiče pisanja vrlo ih malo zna pisati. Pošto imadu ženu i djecu, koju valja hraniti i odijevati, tvrdice su i lakomi na novce, stoga prodaju sakramente, te ako se prije ne pogode za cijenu, zakraćuju odriješenje i posljednju pričest umirućima. Rijetko otpravljaju liturgjiju; naime o glavnijim i većim praznicima godine, na dan svetog pokrovitelja župe, kada se ukopava koji mrtvac, i u sedmi i četrdeseti dan i na godišnju daću. Puštaju na pričest mladiće, koji su dovršili petnaestu godinu, ne očistivši ih prije svetom ispovijegju, pa i onda kada su u opasnosti života, pričešćuju ih, ne saslušavši prije njihove ispovijedi. Jedan cigli put na godinu ispovijedaju, i redovno u isti dan, kada svršavaju liturgjiju. Bivši zapitani neki mladi svećenici s kojim riječima daju odriješenje, odgovoriše, da oni upotrebljavaju ovu samu riječ: *deposto* (?) koja znači isto što: *da je odriješen.* Jedan kalugjer, koji je išao sa mnom, pričao mi je za mnoge osobe od njeg ispovjegjene na času smrti, da nisu u svome životu ni jedanput sve svoje grijehe ispovjedili . . . .

„Kod njih se nikad ne propovijeda, niti se ikada čini katehesa; čega radi ima mjestā i čitavih sela, gdje ni jedno jedito čeljade ne zna Očenaša ni deset zapovijedi; dapače ove ne znadu ni popi.

„Postovi se poste sa svom strogošću; ter drže za preveliki grijeh prestupiti ga bilo i u najmanjoj stvarci . . . U posne dneve ne dopuštaju mrsiti se ni bolesnicima, ma da su svjetovnjaci i smrtno bolesni.

„Popi i kalugjeri tolike su neznalice, te ne znaju razlučiti svete knjige od profanih, kanoničke od apokrifnih, odobrene od osugjenih. Zato se zadajaju premnogim zabludama, te drže za članke vjere griješke spisatelja osugjenih od Crkve; otuda dolazi, što mrze na vjeru Latinaca, a da bi našli štogod joj zabaviti svegj čitaju Grčke izmišljotine. Oni ne znadu koja je i kolika razlika prolazi izmegju obreda i vjere: po tome drže, da različnost obreda nosi sobom i različnost u vjeri; a nasuprot, da istovetnost obreda vrijedi koliko i jedinstvo u vjeri. Zato zovu Latine, da su pretvorice i *novovjerci*, to jest ljudi nove vjere; pošto je — kako oni drže — istočni obred bio u snazi u iskonskoj Crkvi, pa i u Rimu i svemu Zapadu . . .[30]"

Nada Leonardisova, da njegovo poslanstvo u Crnoj Gori ne će ostati besplodno, ne bi varljiva. On je priveo u katoličku vjeru i zajednicu sa Stolicom Petrovom vladiku Mardarija, crkvenu i gragjansku glavu tê zemlje.

Stoga Mardarije bješe sumio da pogje u Rim; ali je smatrao za potrebno prije poslati papi Urbanu VIII istoga Leonardisa i viteza Franu Bolicu iz Kotora, kao svoje poslanike, neka obavijeste papu o njegovim namjerama kako o sjedinjenju sa katoličkom Crkvom tako o naumljenom putovanju. Nema sumnje, da mu Urban nije pismom odgovorio. On trebaše da to učini s onom skrbi i s onim osjećajima, što zasluživahu i posao sam sobom i ličnost, koja je izaslala to poslanstvo; ali isprava ili se nije sačuvala do nas ili se dojako nije obrela. Megjuto Mardarije, ne mogavši nabrzo zaputiti u Rim, pisa papi ovaj list:

„Vrhovnome, velikome gospodinu, ocu, učitelju, po vlasti i volji svemogućega Boga, koji upravlja i vlada svim stvarima, koji je od sve vječnosti i bit će, bez početka i svrhe, Otac, Sin i Duh Sveti, Bog slavni i dostojan klanjanja; — papi

---

[30] Farlati VII, p. 127—128.

velikoga i uzvišenog Rima, vrhovnome poglavici vasionoga svijeta i svih vjernika, Hristoljupcu, Bogom vjenčanome, Bogom osveštanome, Bogom postavljenome nad svim državama, koji blista od jednog do drugog kraja zemlje, jer ga prodičiše i proslaviše sveti apostoli. — Mardarije, po milosti Božjoj, biskup Macedonije, domovine Aleksandra Velikoga, Crne Gore, u manastiru vojvode Ivana Crnojevića, na Cetinju, na granici Kotorskoj.

„Sveviśnji gospodin Bog, ispitatelj srdaca, kome su poznate misli ljudske, zna vrlo dobro koliko živo želim doći u Rim, da zasvjedočim osobeno svoje sjedinjenje s tom Sv. Stolicom, moju vjernost i pokornost spram iste. Stoga sam već bio spravio potrebito za taj put, kako sam obznanio Sv. Zbor po arcigjakonu Frani de Leonardisu i vitezu Frani Bolici; no kako je svaki dan rastao glas, da se Turska vojska primiče, s najvećom tjeskobom i žalošću duha morao sam odložiti putovanje; jer ovi puci, kojima bijah saopćio svoju nakanu otići u Rim, prestravljeni dolaskom Turaka, plačni i dršćući opkoliše me, moleći i zaklinjući, da ih u tako jeznom stiskolju ne ostavim, niti lišim utjehe i moje vladičanske zaštite i vlasti i nazočnosti. Poradi toga smatrao sam se dužnim privoljeti se volji i molbi njihovoj. No ako, po Božjem milosrgju, izbjegnemo pogibelji, što nam prijeti, te zemlja bude bez straha i mirna, nastajnog mjeseca kolovoza ukrcat ću se za Italiju, te ću se požuriti doći u Rim. Ako nas pak dotada ne mine ova nedaća, otpravit ću dva znatnija kalugjera ovoga manastira, da, klečeći pred nogama Tvoje Svetosti, obećaju Tebi i toj presvetoj Stolici moju pokornost i vazdašnje moje sjedinjenje s njome, te mi postignu nebeski i dobrosretnji blagoslov od Tebe, koji si općeni otac svima i nasljednik onoga prevelikoga i preslavnog Petra, vrhovnog poglavice apostolâ, komu je rekao Gospodin: Štogod razdriješiš i zaželiš na zemlji, razdriješit će se i potvrditi na nebu. Ufam se pak, dapače držim za stalno, kako se gogj ja, ujedno s ovim mojim narodom, posvećujem, darujem i vežem navijeke

Tvojoj vrhovnoj vlasti, tako ćeš i ti, kao općeni otac, učitelj i pastir, sve nas primiti u krilo tvoje ljubavi, jer je pisano: Koji dolazi k meni, ne ću ga istjerati napolje (Iv. 6, 37); a svrh toga ti češ nas sažaljavati u našim bijedama, pošto nas od svakuda, i besprestano, kinje i pritješnjavaju neprijatelji kršćanskoga imena. A budući da i mi, prema zapovijesti Krsta Gospodina, vršimo milosrdna djela spram kršćana Latinskog pravila, te ih, koliko je moguće potpomažemo, kada u svojim potrebama pribjegavaju našemu manastiru, koji je u ovim stranama kao pristanište i zajedničko utecište kršćanima, što su nevoljama pritisnuti, uzdamo se od tvoje ljubavi, da ćeš i nas podatljivo pomagati u našim potrebama. Svevišnji, neka uzdrži zdravu i čitavu Svetost Tvoju, i neka te proslavi na nebu i na zemlji[31]."

Ni ovog puta vladika-gospodar Crne Gore nije mogao ostvariti svoje želje do odregjenoga vremena. Zato, da ne bi više odgagjao svečani čin svog ujedinjenja sa katoličkom Crkvom, opremi, s jednom drugom poslanicom. papi Urbanu svog tajnika Besariona, svoga sinovca i jednog jeromaha, da oni u svoje ime i svega naroda, učine ispovijest vjere, prema dogmatama Rimske Crkve, te svečano zaključe čin ujedinjenja Crnogorske Crkve sa stolicom Sv. Petra.

Poslanici budu primljeni u Rimu sa veseljem, a Urban VIII pokaza im upravo očinsku ljubav. Iz jednoga trećeg pisma Mardarijeva papi doznajemo, da se tada i Leonardis nalazio u Rimu. Bješe možda ostao tamo, da čeka dolazak vladičin ili drugo njegovo poslanstvo. Nedostaju nam pojedinosti obreda, kojim su Crnogorci savršili čin ujedinjenja; no je izvjesno, da ga savršiše, bez ikakvog ustručuvanja, sa najvećim zadovoljstvom pape i svega Rima. — Na ovaj način Crna je Gora, priznajući primat papi te ispovijedajući, preko svojih poslanika, vjeru Rimske Crkve, stupala u zajednicu sa katoličkim narodima.

[31] FARLATI VII, p. 128—129.

Urban VIII dade poslanicima, za vladiku Mardarija, ovu poslanicu:

„Časni brate. Pozdravlje itd. Naš duh se veseli u Gospodinu kadgogj Nam se desi čuti, da je koja ovca, istrgnuta iz čeljusti ričućega lava, prevelikom dobrotom Božjom postavljena na obilna pasišta i pojila, što krijepe. A mnogo smo se većma obveselili, kada skoro iz poslanice tvoga bratimstva razabrasmo, da si bio naumio prigrliti zajednicu Rimske Crkve, izvan koje nema spasenja. Ali malo čas Naša radost dogje do izobilnosti, kada si, spriječen različitim preponama, poslao amo ljubazne sinove, Besariona arcigjakona[32], s jednim drugim jeramahom i s tvojim bratanićem, da, u tvoje ime, ispolje nam pokornost. Toga radi pročitali smo sa slašću pismo, što su nam ga donijeli, kojim pokazuješ izvrsnu pobožnost duha, te bogojažljivom naklonošću otkrivaš tvoje poštovanje naspram svete Crkve Rimske, učiteljice vjeri, i (majke) tvoje i svih (tih) vjernika (i) kalugjera.

„Mi smo blagonaklonjeno i prijateljskim načinom primili tvoje poslanike, koji su nam obilno posvjedočili predanost, što nosiš spram Naše ličnosti i ove apostolske Stolice. Poradi toga, i ako nas rastavlja dalečina mjesta, mi te grlimo ljubežljivo u milosti Isukrstovoj; jer ljubav, koja je sveza savršenstva, zna sajediniti sve. A pošto Naša služba zadaje nam dužnost, da budemo općeni otac svima, Mi smo spravni podariti tim pucima one duhovne pomoći, što su u Našoj vlasti. Ti pak, časni brate, koji si od Boga, prevelikom njegovom dobrotom, bio prosvijetljen, unaprijed treba da se staraš, eda oni, što sjede u tminama i u sjeni smrti izagju na svjetlost katoličke istine. Prostrano polje otvora se tvojoj kreposti i radinosti tvoje pa-

[32] Slavenska riječ *arhidijak* (аръхидиякъ), koju upotrebljava Mardarije pravo znači jednoga „višeg bilježnika" (Daničić, *Rječnik iz književnih Starina Srpskih*). U našemu slučaju ona znači *tajnika*. Zaradi naličnosti dviju riječi *arhidijak* i *arhidiakon* Urban VIII zove našega Besariona „arcigjakonom".

stirske službe; vrlo je velik vinograd, što ti je Samovišnji dao da ga obragjuješ. Nemoj da ti se uparloži rukosad, zalamaj ga i zanavljaj, a Bog, načelnik dobra, dat će roda. Navlastito pak želimo, da se trudiš dozivati k apostolskome jedinstvu tvoga patrijara, starajući se pažljivo uvjeriti ga, da zagrli sjedinjenje, prema nauci svetih pravila. Što, cijenimo, ne će ti biti teško, pošto si u njegovoj milostivoj blagonaklonjenosti. Nastavi dakle djelo Božje; te sa postojanošću vrši ono što si, zadahnuvši te Duh Sveti, započeo. Baci mreže za lovnjenje, da dobiješ duše Krstu, koji, svojom skupocjenom krvlju, njih je otkupio. To ište od tebe dužnost tvoje službe, tome se i mi od tebe besumnjivo nadamo. Premda smo osvjedočeni, da te ne treba podsticati, pošto si se voljno hvatio posla, opet Naše pastirske skrbi radi, i jer te mnogo volimo i uveliko uvažavamo tvoju krepost, dodajemo i Naše nukanje.

„Napokon želeći ti od onoga, koji je Naš mir, okrilje nebeske blagodati i dugovremenu čestitost, od svega srca udjeljujemo bratinstvu tvome apostolski blagoslov.

„Dano u Rimu, kod Sv. Petra, pod prstenom Ribarovim, dne 12 svibnja, godine XVII (1640) Našeg Pontifikata“[33].

Kada se Besarion, sa svoja dva druga, vratio u Crnu Goru, vladika sakupi vas narod, te mu istumači uspjeh poslanstva. Vijest sa zadovoljstvom saslušaše svi. Stoga Mardarije, da bi pokazao svoju zadovoljnost i zahvalnost, napiše odma dvije poslanice,[34] jednu istome Urbana VIII, a drugu stožerniku Barberinu, obje iz manastira Mahine blizu Budve, 2 listopada 1640. Sa prvom je bilo priloženo njegovo ispovijedanje vjere, a bješe ono, što ga je Klement IV propisao Grcima, a koje je Urban V poslao braći Balšićima, kako smo naprijed vidjeli.

---

[33] Farlati VII, p. 129.

[34] O. Eusebije Fermendžin, učeni istraživalac povjesnih izvora, našao je ova pisma u arhivu Propagande u Rimu, te ih izdao na svijet 1892. *Starine* (Zagreb 1892) XXV, p. 167—169.

Poslanica je glasila ovako:[35] „ . . . . . Budući ja poslao moje poklisare, da dadu dužni posluh sv. Skupštini od Rasplogjenja vjere općene Crkve Rimske, matere svega kršćanstva, da celivaju svete noge namjesniku Sv. Petra apostola, i da prime blagoslov od Vaše Svetosti, ja i ovi puk kršćanski, koji je na ove mejaše i nama su se pohvalili, da su bili prihvaćeni i prigrljeni i svaka im ljubav učinjena od Vaše Svetosti, a tako i za milostinju poslatu svetoj našoj Crkvi. I bi na skupu ovi vas puk i knezovi i vojvode i starešine ovoga puka kršćanskoga te se pohvališe, da su bili prigrljeni i svaka im ljubav učinjena od Vaše Svetosti i od vrhovite gospode kardinala. Ti si se na nas umilosrdio kako se nebo na grešnike umili. Zato ja i vas puk na ove mejaše poklanjamo ti se i smireno se ponizujemo

[35] Бога всемог8щаго, всемь всачьскаго деиств8юща, ни(гдѣ)же начинаема, ни(гдѣ)же престаема, отца и сына и светаго д8ха, вь трехь славимаго и покланаемаго, сего 8бо бога нашего властию и хотениемь и благоволением скиптрь жителства великаго и славнаго рима, царства благостиваго и христоюбиваго вс(ѣ)мь веньчанаго и богомь почьтенаго и богомь превьзнесенаго и благочестиемь всиıа вселена вь концехь проснииавшаго, наипаче же вь апостолехь пресветлеишаго и преславнаго и великаго и светаго господина ѡтца и 8чителa папи, и врьховним и пре8мнимь господаромь виетникь, светиню его грьденаломь свете ск8пщине оть расплођена вере. милостию божиею ıась еписк8пь кѵрь мардарие ѡть предель македонскихь, ѡть земле црьнегоре, ѡть манастира цетиньа, б8д8щи ıась моıе поклисаре посла за дати д8жни посл8хь светои ск8пщини опщене цркве римскыıе, материю (sic) всего крьщанства, и целивати свете ноге намесник8 светаго апостола петра, и приıати благословь ѡть негове светине, ıа и ѡви п8кь крьщански, кои ıе на ове меıаше, и нама с8 се нохвалили, да с8 били прихваћени ѡть ваше светине, и пригрьени, и свака имь любавь 8чиньена, и свето(и) цркви милостиню послали, и би на ск8п8 ѡви вьсь л8кь и кнезови и воıеводе и старешине ѡвога р8ка христианскога и похваливше се и показаше намь оть ваше светине, и оть те врьховите господе грденаловь, да с8 били прихваћени и пригьрлени и свака имь любовь

obrazom do zemlje i svete ti noge sve ovce (tvoje) celivamo. ... A što mi je Vaša Svetost i tajništvo tē svete Skupštine i sve tē vrhovne gospode kardinala preporučila, da govorim patrijaru, da dade dužni posluh tome svetom Sjedalištu, ja se, o proljeću, spravljam glavom njemu otići; ako li ne uzmognem poći, onda ću poslati s mojim knjigama moga arhigjaka Besariona, koji je bio kod Tvoje Svetinje s gospodinom arhigjakonom Franom Leonardisom, koji je (otpregje) od te Skupštine amo bio poslan; a uzdam se, da će se s drage volje i on sjediniti, i od tebe blagoslov prijati. Imasmo bijede i nevolje od prokletih Turaka; vodili su me i vezali i toliko vremena držali u sindžiru. I ovoga ljeta mnoge sam bijede od njih pretrpio. Toga radi ne mogah prije zahvaliti Vašoj Svetosti i Sv. Skupštini; ali nema

---

8чинена. и на нась си се 8милосрьдио, како небо на грешнике се 8мили. за то ти се ıась и вьсь пукь на ове меаше покланаıем (sic) и смерено пониıеніе и велико роклонıеніе ѡбразомь до земле и свете ти ноге вси овце целивамо, и покланıем се ващем8 пресвиетлом8 госпогсву и светителств8. и що ми ıе ваша светиніа и секретаріе те свете ск8пщине и све тезиехь врьховниехь господе грьденаловь да говоримь патрнарх8 за дати д8жни посл8хь том8 светому седалищ8, ıас ѡ прслеђу се справлıамь глıавомь мѡмь 8тећи, ıаколисе не8змогохь нођи, онда ђ8 послати с книгами моима аньхиђака моего висариѡна, кои е тво(ıои) светини біо сь господиномь арьхиђаконом Франомь Леѡньрьдисомь, кои ıе ѡт те ск8пщине овамо посланъ. и 8здам се, да ђе з драге воле и онь сьединити се, ѡть тебе благословь приıати. а имасьмо биеде и неволе ѡть проклетиехь т8рькь, водили с8 ме и везали, и толико времена дрьжали 8 сеньжир8, и много биеде ѡгъ нихь и на ово лето. того ради немогохь приıе захватили и поклонити се вашо(и) светини и свето(и) ск8пщини, ıали не с8мьне нища веђе драго моѡ(и) воли, да сьмь приıа благословь ѡть ваше оветине и свете ск8пщине и сьединиѡ се с тимь светими седалишемь; защо си ти наше с8нце, нашь отьць и мати, да нась прихватишь како свое овчице преpор8чене ѡть спаса христа. того ради азь ђ8 се тр8дити ро селе за послужити ваше пресвиетло господство и светителство, и ıась нека с8 ме т8рци водили и везали,

sumnje, da mi nije ništa draže od blagoslova Vaše Svetosti i svete Skupštine, i što sam se sjedinio s tim svetim Sjedalištem: zašto si ti naše sunce, naš otac i mati, da nas prihvatiš kako svoje ovčice preporučene od Spasa Hrista. Toga radi ja ću se truditi posele, da poslužim Vaše presvijetlo gospodstvo i svetiteljstvo; i ja ću, neka su me Turci vodili i vezali, ispuniti moju svetu želju, i pohodit ću ta sveta mjesta, kada malo slobode vidim od inovjeraca. A za sada pošiljem Vašoj Svetosti i toj vrhovnoj gospodi ovo moje ispovijedanje pravoslavne vjere, koje ostali pravoslavni hrišćani od Grčkoga čina, po naredbi Vaše Svetosti, imadu ispovijedati. A pošto ovih dana mimošnjih

---

испѹнити ћѹ мою светѹ желю, и походиђѹ та света места, кьдь мало слободе видимь ѡть иноверьць; а за сьда пошилемь вашои светини и то врьховно господи ово мою ихсповедане православне вере, коıе ѡстали православни христıани ѡть чина грьчекога по повелени ваше светипе, а защо овиехь даньньхь мимошьсниехь дођe до мене господинь Маринь Болица властелинь которски, презвитерг ѹмьнь и разѹмьнь, ѹкращень свакомь добротомь, и много наѹчень ѹ зветомѹ писмѹ и ѹ ствари црковне ѡть старине а башска ѹчи не и законе паше; зато биль помолиѡ смирено светинѹ вашѹ и тѹ светѹ скѹпщинѹ, да бисте се достоали послати га, защо бѹдѹђи ститль свакога крепосна и племенита наѹка, ѹзда бих се, да ће много онь користьнь бити за схужбу божию, толико веће, да родбина и племе негово есть могуће, а навластито витезь Франо Болица, кога ıе гласъ и ѡбласть ть, и неима слике ѹ све ѡве стране, и кои много ѹзгриань (sic) ѹ любави божиои за користь ѡѹихь верниехь. продужи и блажи господь богь вашѹ светину за узвишене свете матере цркве римске православне, конма азь целѹю смирено свете ноге и свете ризе, писана ѹ манастирѹ у Махине вьведенıя богородице, месеца оттомрииıа. .в. от рѹждьства христова тисѹћа и шесто и .м. смиреии ѹ христу слѹга Мардарие владика црьногорски и всега приморıа.

(Velik pečat).

Tabular, s. Congreg. de propaganda fide original. Vol 125 fol. 361.

dogje do mene gospodin Marin Bolica, vlastelin Kotorski, svećenik uman i razuman, ukrašen svakom dobrotom, i mnogo naučan u svetome Pismu i u starinama crkovnim, a osim toga uči nas i zakone naše, — zato bih molio smireno Vašu Svetost i tu svetu Skupštinu, da biste se dostojali poslati ga, zašto, budući pun svakoga kreposna i plemenita nauka, uzdao bih se, da će mnogo koristan biti za službu Božiju; toliko veće, da rodbina i pleme njegovo jest moguće, a navlastito vitez Frano Bolica, koga je glas i oblast velika, i nema mu slike u sve ove strane, i koji je mnogo ugrijan u ljubavi Božjoj za korist ovih vjernih.

„Da produži i blaži Gospodin Bog za uzvišenje svete matere Rimske Crkve pravoslavne Vašu Svetost, kdjoj ja cjelujem smireno svete noge i svete rize."

„Pisana u manastiru Mahine na Uvedenja Bogorodice, 2 mjeseca listopada Rogjenja Hristova 1640. — Smireni u Hristu sluga Mardarije vladika Crnogorski i svega Primorja".

Poslanica kardinalu Barberinu bješe ova[36]: „Izabranome još od mlada rasta, vrhovnome i plemenitome i mnogo umnome i svake časti i hvale dostojnome i prevelikome gospodinu i

---

[36] Иже ѡть млада враста произбраном8 и врьховном8 и племенитом8 и много 8мном8 и всаке части и фале достоном8 и превеликом8 господин8 и господар8 и братаниħ8 великога Ȣрьбана осмога Барьбарин8 Аньтонию заступнику и помилователю вере православне, ıа епиcк8пь кѵрь Мардарию ѡть земле црьне горе ѡть манастира Цетинıа, б8д8ħи моıе поклисаре посла 8 ть свети избрани сиѡнь сьıединити се и поклонити се вашем8 пресвиетлому и врьховному господств8 и светому седалиш8, и тако ми се похвалили, и раз8миѡ самь, да с8 оть вашега пресвиıетлога и врлховнога господства били лиıепо прихваħени и дочекани и загрлени, и свака имь милость и любавь 8чинина ѡть твоıего пресвиıетлога господства, ıа ти се смерено покланıаимь и свет8 риз8 ваш8 целивамь, и велıе

gospodaru i bratanińu velikog Urbana VIII, Barberinu Antoniju zastupniku i pomilovatelju vjere pravoslavne, ja episkop Kyr Mardarije, od zemlje Crne Gore, od manastira Cetinja. — Budući moje poklisare poslao u taj sveti izabrani Sion sjediniti se i pokloniti se vašemu presvijetlome i vrhovnomu Gospodstvu i svetomu Sjedalištu, oni su mi se pohvalili, i razumio sam, da su od Vašeg presvijetloga Gospodstva bili lijepo prihvaćeni i dočekani i zagrljeni, i svaka im milost i ljubav učinjena od tvoga presvijetloga Gospodstva. Stoga ja ti se smireno poklanjam i svetu rizu Vašu cjelivam, i veledrago zahvaljujem, ponizeno glavom do zemlje i koljenom Vašemu presvijetlomu i vrhovnomu Gospodstvu" . . . Mardarije prelazi zatim ispričavati se, što nije pregje zahvalio kardinalu, te mu obećaje, da će, zajedno s kalugjerima, moliti Boga za nj. — Obilje i visokoparnost nazivâ, što ih je čitalac zamijetio u ovoj poslanici,

---

драго захвалюемь, понизено главомь до земле и коленомь вашемȣ пресвиетломȣ и врьховоомȣ господствȣ. защо би дȣжно до сьда писати и захвалнти вашои величини за таквȣ любавь и милость, що смо ѡть вашега господства имали; него преѣе инюсамь могь, защо сȣ ме проклети тȣрци глобили и много сьмь биюде има ѡть нихь ово лета (sic); али не сȣмне нища веѣе ю дваго и мило моѡи воли, да смь такву милость и загрьюне ѡт вашега пресвиетлога госпотства има; защо рече свети апосталь: „беди вь мори, беди вь пустини"; и паки рече христь: „претрьпеви же до конца, ть спасет сю". а ни ю смь ел мои калȣђери молити бога и за ваше пресвиетло господство; и що ȣзȣмиемь послужити на ове меаще вашȣ величину. продужио и ȣдрьжа господь богь житие твоего пресвиетлога господства. А писа се ȣ манаетирȣ ȣ Махине ȣвьденииаа богороднце, месеца ѡктомвриıа. ь. дьнь, на тисȣѣу и шесто и .м. Епискȣпь Мардарию

In monasterio Mahinensi Praesentationis Dei genitricis 2 octobris anno 1640.

Tabular. s. congreg. de propagand. fide original. Vol. 125 fol. 356.

plod su ne toliko vremena, u kome življaše Mardarije, koliko njegova Grčko-istočnog uzgoja.

U idućem poglavlju vidjet ćemo, da sjedinjenje Crne Gore sa katoličkom Crkvom nije ostala osamljena činjenica u povjesti južnih Srba, te da je apostolski rad Frane Leonardisa, potpomagan bez sumnje mitropolitom Mardarijem, požeo lijepu žetvu i preko granica tê knežine.

POGLAVLJE XV.

Crna Gora.

(Nastavak.)

Jedan spomenik nagjen i izdat[1] godine 1892 vodi nas na trâg radljivosti Frane Leonardisa i vladike Mardarija, na korist sjedinjenju Crkava, megju južnim Srbima. Spomenik je prijepis jedne poslanice istoga Leonardisa predstojniku Propagande u Rimu. Nažalost u njem ima prazninâ te ga izdavač ovako označava: *Reliquiae epistolae Francisci Leonardi etc.* Prepisač, koji je prepisivao spis za arhiv Propagande, otkrnjivao je riječi i periode, misleći, da se mogu lasno razumjeti; a bio je tako nemaran, da nije ni datuma prepisao. Izdavač je našao spis u arhivu Propagande u Rimu megju spisima od 1654 godine; ali ova godina ne može biti istinita, jer Leonardis godine 1644 bio je naimenovan nadbiskup Barski, a umrije dvije godine poslije (1646)[2].

---

[1] Od oca Fermendžina.

[2] Innocentius X, cognita probatissimi viri virtute, illum anno 1644, ad hanc (Antibarensem) ecclesiam regendam evexit, ut est in tabulis Consistorialibus: „*1644, 22 Novembris providit ecclesiae Antibarensi . . . de persona Francisci Leonardis etc. concessum eidem pallium 12 Decembris 1644*". Sed ne integrum quidem biennium praefuit, morte sublatus 1646 . . . . . Innocentius X „*anno 1646, 2 Septembris providit ecclesiae metropol. Antib. per obitum Francisci de Leonardis vacanti de persona F. Joseph Mariae Bonaldi*". Ex actis Consist. FARLATI VII, p. 129 sq.

U to doba bješe patrijar Pećki Paisije (1614—1648), koji bi jedan od najučenijih i najznatnijih Srpskih patrijara[3].

Leonardis, daklem, priča kako su, on lično i ustveno, a vladika Crnogorski „po pismima“ raspravljali sa patrijarom posao sjedinjenja. Paisiju su ostajale samo dvije dogmatične teškoće, pa da popusti: nauka o ishogjenju Duha Svetoga i od Sina, i posvećenje eukaristije u prijesnom hljebu. Inače i on je želio sjedinjenje. U ovome smislu on pisa jednu sinodičku poslanicu papi, izlažući sopstveno uvjerenje o tim dvjema točkama, te potkrepljući ga razlozima i svjedočanstvima. Nato odredi nekoliko kalugjera, što su u činu njegovih poslanika morali poći u Rim, koji, osim što su nosili tu istu poslanicu, imahu nalog iskati od S. Stolice, neka dade prevesti u Slavenski i štampati Ćirilovskom pismenima spise Florentinskoga sabora, da bi on i biskupi njemu područni mogli pravim poznavanjem pitanja i sa zrelošću postupiti u stvari tako zamašite važnosti. Leonardis preduze da isprati poslanike patrijarove i da ih opskrbi potrebitim za put. I zbiljam oni zaputiše iz Peći. No radi onovremenih političkih meteža, a naročito zbog rata izmegju papinske države i vojvode Parmanskoga, koji započe 1639, a dovrši tek 1644 godine, Leonardis je pametno cijenio, da može odložiti polazak za Rim patrijarovim poslanicima, te ih vratiti iz Budve u manastir Moraču. Te je on tada otpravio naprijed pomenutu poslanicu kardinalu predstojniku Propagande; koja je stoga morala biti pisana prije konca 1644 godine.

Leonardis govoraše u istoj poslanici: Vrlo sam zadovoljan pismima Vašeg Presvijetlog Gospodstva, od 27 lipnja, obzirom na odluke, što sam ih preduzeo po savjetu i uputstvu gospodina A. Bolice. Sadašnje mutljavine u Italiji, a naosob u crkvenoj Državi, prinudiše me, da pošljem u manastir Moraču patrijarove kalugjere, odgagjajući put za tamo na mirnija i udobnija vre-

[3] Dučić, Историја српске православне Цркве, p. 184.

mena. Da mi je bogdice Vaše Gospodstvo izvoljelo, čim je primilo prve moje listove, kazati svoje mišljenje; jer bi, držeći se Vaše upute, bio prištedio mnogi trošak, što me je zapao hraneći ove kalugjere u Budvi i druggje; tako te mi se valja gotovo s potrebom boriti. Opet blagodarim Gospodinu, pa se nadam, da će sve biti njemu na slavu, radi koje voljno sam se primio trudbe, tegobe i opasnosti, svakad imajući pred očima, dâko Bog da milost te se ostvari ovo sjedinjenje, da će ono biti na uzvišenje svete Crkve i na spasenje svih Iliraca Grčkog obreda.

Presvijetli se gospodin patrijar još koleba kako sam vam nagovijestio u mojim prvim listovima zbog nauke, o ishogjenju Duha Svetoga od Sina, i zbog posvećenja u *beskvasnom kruhu*, kako to on sam ističe u svojoj sinodičkoj poslanici Njegovoj Svetosti, navodeći dokaze i svjedočanstva na potkrepu Grčkih zabluda; ipak, istom sinodičkom poslanicom, on spušta i preporučuje stvar razmatranju tê S. Stolice. Za tu je svrhu odredio spomenute kalugjere kao poslanike Njegovoj Svetosti, sa naregjenjem, eda nastanu kod tog svetog Zbora, neka se prevede Florentiski sabor u Ilirski jezik Ćirilovskim pismenima, da bi biskupi podvrženi njegovoj jurisdikciji, kad mu spoznaju sadržinu, mogli sa zrelošću suda primiti ga, *prema prijedlogu njima učinjenu od presvijetlog biskupa Crne Gore pismeno a od mene usmeno*. I premda se on pokazuje kolebljiv i neizvjestan u glavnim točkama, uza sve to, nadati se je, da će na posljetku prigrliti sjedinjenje . . .

Ovo njegovo prvo raspoloženje, kako sam smireno spomenuo naustice Vašoj Svetosti, mislim, da bi trebalo njegovati apostolskom prijaznošću i ugodljivošću: jer, pošto je čovječja priroda umiješena od pûti, i pošto se ragja iz pohote, otuda slijedi — kako premudro opaža S. Bernardo — da našu hotljivost prije gane svjetska korist, koja kad je uredna, može da svrši u duhu . . .

Stoga, i ako je prepoštovani patrijar napomenuo svoje prigovore o katoličkim dogmatima, budući da se povjerava mišljenju učitelja i pastira (općenoga, to jest) pape, koga on priznaje i ispovijeda takovim, ja bih mnio, da se postupi s njime blagonaklonjeno i milostivo, *in vinculis charitatis;* eda, kada utvrdimo njega u vjerovanju, uzmožemo po njemu privesti sve (Srbe) u stanje spasenja.

Na ono što V. G. napominje, da je, naime, stigao u Rim izvještaj od drugoga izvora, da rečeni (čini se patrijar) voljan je samo razmetati se sjedinjenjem sa S. Stolicom, (odgovoram da) kada bi presvijetlo V. G. bilo dokolno i voljno općiti nekoliko dana s njime, drugačije bi sudilo. U poslanici na Vašu Svetost on je predložio svoje dogmate suprotne katoličkoj vjeri; a da je htio hiniti, kako tobože neki izvještavaju, i ne istavljati prigovorâ, bio bi ispovjedio katoličku vjeru, da poluči pod ovim (plaštem ono, što mu je stajalo na srcu). Ti izvjestitelji ne znaju svojstva njegovih, a da bi Bog dao, da su podsticani istinskom revnošću. Što se tiče mene, siguran sam, da ga ni vidjeli nisu, a nekmoli govorili s njime . . . (Ja sâm morao sam) putovati čitavih deset dana, te sam jedva mogao stignuti u Peć . . . U okolini nema nijednog svećenika, niti redovnika Latinskoga . . .; a s velikom mukom i ja sam mogao imati saslušaj kod njega . . . Šta više, da me nisu pratila pisma i ljudi gospodina viteza Bolice, i *kavazi* vladike Crnogorskoga, vratio bih se babine sreće[4] . . .

Iz ovih je posljednih riječi jasno, da vladika Mardarije, do tog časa, nije mogao osobeno poći u Peć; nego se vidi, da je raspravljao s patrijarom pismeno o predmetu sjedinjenja, te da je radio, sloški sa Leonardisom, oko napretka ovoga svetoga posla.

Jesu li pak otišli u Rim poslanici patrijara Paisija, o kojima se pominje u poviše navedenoj poslanici? Inocent X

---

[4] *Starine* XXV, p, 181—185. — Mi smo donijeli sadržaj upotrebljavajući pretežno riječi originalnog teksta.

posadi Leonardisa na Barsku nadbiskupsku stolicu za njegove kreposti i trudbe, a i zaradi dobra, što ga je S. Stolica očekivala od njega. Nema sumnje, da je ideja sjedinjenja Srba sa katoličkom Crkvom — ideja, kojoj se on bješe odao svim svojim životom bila do posljetka vodilja njegovu trudoljubivu apostolatu. On kao biskup trebaše da nastavi započeto djelo kod Paisija; a mi smo radi držati, kad je pošao u Rim, da primi biskupsko posvećenje, da su pošli s njime i poslanici patrijarovi, premda ne znamo uspjeha. Znamo samo, da je papa pisao Paisiju jedno pismo te mu poslao biskupsku krunu (mitru), kako ćemo docnije kazati.

Godine 1648 umre patrijar Paisije; ali misao sjedinjenja Crkava ne samo da se nije zatomila nego sticaše sve većma zemljišta.

Srpske vladike bjehu se sabrale u manastiru Morači (1648), da izaberu pošljednika pokojnome patrijaru. Uto prispje u Moraču neki Ruski knez, po imenu Ivan Szuiski, te zaiska gostoprimstva u kalugjera. Taj bješe utekao iz Turskog ropstva, pa putujući kroz Srbiju šćaše poći u Rim. Ti arhipastiri, nadbiskupi, biskupi, arhimandriti, sinodalno zaključiše otpraviti u Rim svoje poslanike, da bi molili papu, neka im pošlje jednog „od većih prelata“, da ugodi njihovo sjedinjenje sa svetom Crkvom Rimskom, kako se to učinilo u Poljskoj s Rutenima. I doistine oni opreme, zajedno s tim knezom, jednoga od svojih dostojnika, eklasijarka Teodosija, dajući mu, za S. Stolicu, sinodalno pismo, koje počinje ovako: „Svetoj, apostolskoj i Rimskoj Kongregaciji velikoga Boga, Rimskoj Crkvi. Uzoriti kardinali velikog biskupa nad svim biskupima, vrhovnoga poglavice Rima, i našega velikog gospodina i gospodara u Gospodinu, kome se smireno poklanjamo do zemlje. — Voljom Božjom Srpski i Primorski patrijar, otac Paisije, preseli se iz ovog života: zato namijenismo za patrijara jednoga od naše braće vladika, štovanoga i dostojnoga kalugjera, po imenu Gabrijela“. Poslije ovog uvoda, pričaju, da se, megju papirima i predmetima, što pripa-

dahu pokojnome patrijaru, našla jedna poslanica, što mu je papa pisao, i jedna kruna biskupska, od istoga mu poslata; no koju je on držao skrivenu u svojoj sobi. Nato ispoljavaju svoju živu želju sjediniti se sa Rimom, pošto priznaju u Turskome zulumu, što ih pritješnjava, Božju kaznu za svoje grijehe, i za "neposlušnost„ onome, koga oni zovu „veliki biskup nad svima biskupima". Isprava je pisana od sabora u Morači prvoga veljače 1648 godine, a potvrgjena je od Paisija, mitropolita Budimlja i Arbanije[5].

S. Kongregacija Propagande, po naregjenju pape Inocenta X, s namjerom, da otkrije pravo stanje stvarî, odredi za Srpsku misiju u Peć Paulina Demskoga, svećenika Rutenskog reda S. Basilija, dajući mu zgodna uputstva, kojih trebaše, da se drži u svojim odnosima sa patrijarom, s ostalim biskupima i s narodom. On je morao izjaviti svima, da nije došao unijeti „smutnju u njihovu vjeru", nego otvoriti školu na korist Srpske mladosti.

Tê iste godine (1648) krene iz Rima Demski. Stigavši u Kotor, morao se tu zaustaviti, jer Turska vojska bješe zauzela granicu. Nato otvori u tome gradu školu, u kojoj obučavaše u crkvenoj i svjetskoj znanosti „mnoge mladiće kako Grčkog tako Latinskog obreda"; broj učenika bješe dosegao do stotine.

Godine 1651, kada se stišala ratna vreva, Demski iz Kotora otide u Peć, te nagje patrijara, Gabrijela Raića, veoma blagonaklonjena uniji. „Patrijar — piše isti Demski — primi dragosrcno posaobinu, te sa velikim veseljem sabere sinod u grad Budimlje, kome je pribivao on sam lično, sa drugim mnogim nadbiskupima, biskupima, opatima i igumnima; te svi, *unitis votis et animis*, zaključiše, da ode u Rim mitropolit Budimljanski i Arbanaski Paisije te da, u ime patrijara i svih drugih, izjave pokornost S. Stolici apostolskoj". Nadbiskup Paisije zaputi u Italiju sa patrijarovim pismima; ali ga putem izda njegov poslužnik kalugjer, koji prokaže Turcima cilj nje-

[5] *Starine* XXV, p. 169—170.

govu putu. Vajnoga arhipastira uhvate tada ti varvari, te ga ončas živa na mijeh odriješe. Megjuto Demski, da se ne bi zamjerio Turcima, bješe se već povratio u Kotor, gdje preuzme zvanje nastavnika mladosti[6].

Kad se doznalo za tragični slučaj mitropolita Paisija, patrijar Gabrijel i vas narod zdravo se prenerazi. Demski je ipak jednako nutkovao s pismima patrijara i druge arhipastire, da što prije izašalju koga drugog vladiku, neka prikaže poslušnost papi te formalno zaključi uniju. U to doba patrijar pogje u Rusiju (1654), da prosi za svoje crkve, pa ostane tamo do 1656 godine. Hele, po njegovoj naredbi, Eutimije, Valjevski nadbiskup, sazove, u prosincu 1654 godine, Sinod u manastir Moraču, sa namjerom, da izabere poslanike za Rim, koji su morali „obavijestiti Njegovu Svetost, da je patrijar veoma spravan, sa svim svojim vladikama izvršiti sve ono, što njegova Svetost zapovjedi". Sinod izabere poslanikom Maksima, arhimandrita istog manastira, namjenjujući mu za drugara gjakona Cirijaka. Nato bude obznanjen Demski u Kotoru; a on, poslije nego je izvijestio o stvari S. Stolicu, odvede u Rim rečenog arhimandrita[7]. Ovaj, praćen gjakonom Cirijakom, nosio je papi sinodalnu poslanicu spomenutog sabora u Morači, od koje Slavenski original, Ćirolovskim slovima[8], na dlaku se slaže s onim, što smo ga prinijeli iz Talijanskog izvještaja oca Demskoga. Poslanica, što nosi datum prvog prosinca 1654 godine, upravljena je „presvijetlome ocu i gospodinu, Rimskome papi, Inocentu X, upravitelju svete i velike katoličke i apostolske Crkve". U njoj papa je nazvan još „otac, učitelj, pastir slovesnim ovcama stada Hristova, namjesnik apostolima, su-

[6] *Relazione del Padre Demski. Starine* XXV, p. 185—186.
[7] *Ibidem*, p. 186—187.
[8] *Starine* XXV, p. 179—181.

prijestolnik velikomu i vrhovnomu apostolu Petru[9]". U ispravi se pominje velika poteškoća ići u Rim, jer na granicama primorja vrebaju Turci, smetajući prijeći, te govore da „bezbožni eretici" igju zapadnim kraljima, da dignu protiv njih na oružje vojske: radi toga uzroka zgubiše sverjepom smrću vladiku Paisija, koji, po nalogu patrijara Gabrijela i u njegovo ime, igjaše pokloniti se otačanskomu Prijestolju[10]. Sredstva, što ih Srpske vladike predlagahu, da se sasvim iskorijeni raskol u zemlji, bijahu osnivanje jednoga sjemeništa i narodne štamparije: sa sjemeništem odnjivio bi se bogoljubni i katolički podmladak, kojim bi se napunili manastiri, te bi se providjelo katoličkom nasljedstvu učitelja i pastira puka; sa štamparijom umnožavale bi se bez griješaka crkvene i pobožne knjige.

Ovgje nam nedostaju spomenici. Držimo, da se posao sjedinjenja nije dokonao poradi dogagjaja, što sljedovaše u patrijaršiji Pećkoj. Dok se Gabrijel bavio u Rusiji, Porta posumnja, da nije otišao za političke svrhe; zato htjede, da Srpske vladike izaberu drugog patrijara. Oni, sabravši se u sabor, izaberu Maksima, po prilici, onog istoga, koji je skorice bio u Rimu. Kad se Gabrijel vratio iz Rusije u Peć 1656 godine, nagje, da je drugi zasio patrijarsku stolicu. Izbor Maksimov, prema pravilima, bješe nevaljan; ali Srpske vladike ne smjedoše suprotiti se Turskoj samovolji. Sada je domašnji raskol bio neotkloniv. U takome stiskolju nije bilo prilike starati se o sjedinjenju sa Rimom. Pošto su se nastavile unutrašnje raspre, Porta naredi godine 1659 Gabrijelu, da se predstavi u Carigrad, gdje, bez dokazâ, bude osvagjen za veleizdaju te osugjen na smrt. Nato ga odvedu u Brusu i ongje objese.

---

[9] ѡцꙋ и оучителю и пастироу словесни́имъ ѡвцамъ стада Христова . . . апостоломъ намѣстномоу и съпрѣстолномоу великомоу и врховномꙋ апостолоу Петроу.

[10] да сы еписꙋпъ въ мѣсто егово поклонит се престолꙋ ѡтачаскомоу.

Iz Crne Gore prodrije i megju Srbe stare Travunije i Zahumlja misao o sjedinjenju Crkava.

Za pontifikata Aleksandra VIII (1655—1667), vidio se u Rimu iguman Trebinjskog manastira, Šimun Prževič, koji bješe došao tamo tražiti milosti i pomoći, jere su ga Turci bili više ucijenili nego je mogao sastaviti te se otkupiti. Naravno, tu se odrekao raskola, ispovijedajući vjeru katoličku. Evo kako nam opisuje njegovo obraćenje nadbiskup Zmajević: „Sa spravnošću prisegnu podanstvo namjesniku Krstovu Aleksandru VII i pristajenje na katoličke dogmate. Zasluži samilost u tjeskobi, a pomoć u potrebi. Povrati se sa bogatim darovima, koji se još čuvaju u Savini u Novome, a bijahu jedan križ i srebrni svijetnjaci; ali sa većim zadovoljstvom, što je prevario Rim, i što je svojim licumjerstvom narugao se ispovijedanjem vjere". Isti izvor kaže, da ga je Pećki patrijar stoga učinio Beogradskim vladikom.

Opet iz jedne poslanice, pisane početkom 1671 godine, od Vasilija mitropolita Hercegovačkoga papi Klementu X, moglo bi se izvoditi, da je sjedinjenje u tim predjelima bila gotova činjenica; a vidi se, da su se sveze s Rimom podržavale dosta živahno. Basilije piše ovako papi: „Višnjega Boga odregjenjem presvetomu, Bogom izabranomu, i apostolima ravnoprijestolnomu, i naučitelju savršenomu svete vjere kršćanske, svetoga Petra namjesniku, i vasiljenskomu učitelju, nastavnicima nastavniku, ocima ocu, nadahnutomu od svetoga Duha, izabranomu gospodinu i gospodaru našemu, Klementu X papi i svoj ostaloj Rimskoj gospodi od nas, Vasilija mitropolita Hercegovini i Zahumlju, i od nas igumna Atanasija i od sve ostale braće naše, manastira svete Gospe u Trebinju, nisko klanjanje tvome prijestolju a celovanja (tvome) podnožju. — Sveti Oče, kršćanstva kruno i diko i pohvalo, Vaša Svetost razumjela je naše tuge i nevolje, koje od prokletih Turaka trpimo na ove strane za ovoga rata; a u našim mukama i nevoljama ne uzdamo se u drugoga nego u Gospodina Boga i u tebe, sveti

Oče i pravo utješenje, jer će nas pomoći svete tvoje molitve i blagoslov, koji primismo grešni. Da bismo vjeru sačuvali, sveti Oče, tukli smo se i krili po goroma i špilama, koji ubodeni, koji obješeni, koji na kolac nabijeni, imajući pred očima, što učini sveti Atanasije i ostali sveti mučenici od neprijaznikâ progonjeni. I tako od Gospodina Boga dogje nam pomoć; tere nevoljni u životu ostadosmo i k manastiru se prikupismo, i u njemu, pred krstom, koji nam je poslao sveti otac Aleksandar (VII), prethodnik[11] V. Svetosti, neprestano Boga molimo, da vam slavu umnoži mnogo ljeta, i uzdrži stadu svomu dobroga pastira, a tako i posvetilišta činimo plemenitom čašom, koju nam takogje, kao obilježje svoje ljubavi, poslaste. Hotjeli smo odavna poslati našu braću, da bi ta sveta mjesta pohodili i Vašoj se Svetosti poklonili, i tuge naše pokazali; ali sveti Oče! nismo smjeli od Turaka, jere je bio rat. A sada, neka znaš, svijetlo sunce, poslasmo dva naša brata: popa jeromaha Filipa i popa jeromaha Simeona, da ih Svetost Tvoja blagoslovi[12] namjesto svih nas. A pošto je vaša dobrota odredila, da nam bude dana milostinja, kada bismo poslali naše kalugjere, to sada šiljemo dva naša kalugjera, i našu istu knjigu, koja nam je odregjena od prijestolja vašega, i u knjizi otpisata plemenita milostinja, koju nismo primili; jer ima devet godina, bojeći se Turaka, nismo smjeli dohoditi i Svetosti se Tvojoj pokloniti. Najpreosveštena glavo[13], svetitelju Božji, primi braću našu i pomozi nam, kako te Duh Sveti nauči; jer nam se na velikoj crkvi trulo uvinulo i oko crkve narasuri poukidali od trešnje, koja je bila na sve strane i u Turskoj oblasti; mnogo harča trebuje, a mi ne imamo svojih baština, nego što prosimo po zemlji tim se pomažemo: a sveto Pismo kaže svoju crkvu ne ostaviti, koja je bila čuvena po mnogim zemljama. Da smo ti

[11] Tekst veli: **намисникь**, namjesnik.

[12] Južni Slaveni reku *blagosloviti* se, kada hoće da kažu prijelaz iz hrišćanstva u katoličku Crkvu.

[13] **наипреосвещена главо.**

preporučeni sveti Oče; a mi smo dužni, Tvoga Svetiteljstva sluge, Gospoda Boga moliti, kako je predato po ustavu svetih apostola, za Svetinju Tvoju i ostalu Rimsku gospodu (kardinale), koji tebi noge celujemo i umiljeno se poklanjamo. U ostalome preporučujemo se Vašim svetim molitvama, da nas mogu pomoći.

„Pisano u manastiru blažene Gospe u Trebinju, mjeseca Januara, trećega dana[14].

Koliko je vremena živio vladika Mardarije, ne znamo. Prema spisima Cetinjskoga manastira, koje je pregledao Milaković, Mardarija bi naslijedio Rufin Boljević 1673 godine, iza koga bi došao mitropolit Vasilije Veljekrajski, a za ovim Besarion Baiza[15]. I arhimandrit Dučić kaže, da je naslijedio 1573 Rufin Mardarija, a Besarion, da je bio neposredni pošljednik Rufinu[16]. Ali je izvjesno, da je Mardarije umro prije 1673 godine. Te je prilično istini, da je njegov neposredni pošljednik bio onaj isti Besarion, koga bješe poslao u Rim, da uglavi sjedinjenje. U jednome spomeniku od 1648 godine, koji donosi Farlati, pominje se *Besarion biskup Crne Gore*, koji tada imagjaše trideset godina[17]. Imamo tako isto dva pisma samog Besariona od 1651 i 1654 godine, u kojima se takogjer vidi, da je on Crnogorski biskup. Prvo od tih pisama upravljeno je predstojniku Propagande. On moli, da mu se da godišnja pot-

---

[14] Theiner, *Monum. Slavor. Merid*, II. p. 201—202; Marković, *Cesarizam* II, p. 160, bilj. 113.

[15] Milaković, O. c. p, 77.

[16] Dučić, O. c. p. 249.

[17] . . . *presulem Bessarionem Montisnigri natum annos triginta, qui Romae, dum literis operam daret, catholicae fidei professionem emisit, eamque ab illo, postquam episcopus factus est, renovandam curavi.* Farlati VII, p. 131. To je jedan misionar, za koga se ime ne zna, što tako govori u jednome izvještaju poslatu Sv. kongregaciji Propagande. Bit će netočnost, što se tu tvrdi o *naucima* toga Besariona u Rimu; dok je istina, da je isti, u ime Mardarija, učinio u Rimu ispovijedanje vjere.

pora ili plaća, što mu bješe odredila S. Kongregacija, kada ga je namijenila za drugara ili ćemo reći za pomoćnika pokojnome Leonardisu, da rasprostranjava megju Srbima katoličku vjeru. A pošto je radio na tome poslu, te je voljan i dalje raditi, to traži, da mu se zaostaci podmire i sama potpora godišnja nastavi[18].

Druga poslanica, pisana iz Mahina (malenoga brdskog predjela izmegju Budve i današnje Crne Gore), upravljena je papi Inocentu X. Evo joj sadržaja[19]: „Presvijetlomu i presvetomu i Duhom Svetim izabranomu, nastavniku slovesnoga stada Hristova, svima nama svijetlećemu pastiru, vasiljenskomu stupu, velikomu gospodinu, svetitelju, namjesniku apostola Petra, papi i gospodinu svetoga grada Rima, novoga Siona. — Ja smireni biskup Crnogorski i Primorski, *kir* Besarion, prikazujem se i duboko se klanjam i ljubim svete noge Tvoje. A poslije toga, neka bude znano vašoj vedrosti i bogodanoj svetosti, kako molimo gospodina Boga i prečistu Mater njegovu, da se krijepi i sija sveta apostolska Crkva i sveti prijesto vasiljenski. A pak znadi, sveti gospodine, da su me agarenske (Turci) zmije prognali

[18] *Eminentissimo e R-mo Signore! Bessarione vescovo di Montenegro et oltramarino* itd. Pismo je pisano Talijanski. *Starine* XXV, p. 179.

[19] Въсесветеишомȣ и преѡсвещеномȣ и дȣхомъ светимъ изволеномȣ посетителȣ же и наставникȣ словеснаго стада христова въсемъ намъ светеишемȣ пастиру и въселенъско (м)ȣ стълъпȣ и великомȣ господинȣ и светителу и намесникȣ светаго апостола петра, светаго града новаго сиѡна рима папе и господину. прикасаю се и покланаю се съцелобитнимъ поклонениемы, и лобизаю светие нове твое азъ смерени епискȣпъ църъногоръски и приморски киръ висариѡнъ. а по сихъ весто ти бȣди вашои ведрости и богоданои светини, како молимо господина бога и пречистȣю его матеръ, да се крепитъ и сиꙗетъ света апостолъска црковъ и свети престолъ въселенъски. паки да веси, свети господине, како есъмъ прегнанъ ѡтъ престола моѥго ѡтъ лȣтихъ змиꙗхъ агаренъскихъ езикъ, и немогȣ црковъ мою държжати ни се кърмити, ни себе ни ѡве

iz moga prijestolja, te ne mogu crkve svoje držati, niti se hraniti, ni kršćane okolo sebe. Naše crkve porušiše, a nas izgnaše. Samo ovo malo javljamo, a ostalo će vam kazati vaš poslanik Pavlin, naš općeni brat i poslužitelj, koji je sam svojim očima vidio naše tuge i nevolje; tako da je i patrijar Srpskoj zemlji prisiljen, da se udalji od svoje arcibiskupije. Nego ti se molimo svijetli pastiru i vasiljenski oče slovesnoga stada Hristova pogledaj tvojom svjetlošću na sve naše kraje, i tvojom očinskom pomoći opravi naše crkve i manastire, kako i drugim zemljama obilno činiš. I mi imamo veliku želju doći k vama i pokloniti se Vašoj Svetosti; a vaše svete djestvene molitve, da prebivaju s nama. Amen. — 1654, 14 ožujka, u Mahine.

Spomenik, što smo ga naveli u bilješci 39 poglavlja XIII govori o *Besarionu* „biskupu Cetinjskomu u Crnoj Gori“, koji 20 listopada 1688 dogje u Kotor sa jednim pismom Pećkoga patrijara, koje je biskup toga grada, Marin Drago, imao otpremiti u Rim. Ako u drugoj polovici XVII stoljeća Crna Gora nije imala dva biskupa istog imena, ovaj ne može biti nego

---

кържстиане ѡколо себе, цькве наше порушише а насъ изъгнаше; теке въ мале ıавламо се, що све 8правъ да ви каже вашъ посланикъ павлинъ, а нашъ ѡбщи братъ и посл8жителъ, кои е самъ своиемма ѡчима видиѡ наше т8ге и неволе, како и самъ съръбскои земле патриıаръхъ своръцанъ естъ, да се 8дала ѡтъ свое - . . арьхиеписк8пие по биеди агаренъскога: него ти се молимо, светеинщи пастир8. и ѡче въселенъски словеснаго стада христова, погледаи на тие наше западне крае твоею светлостию и ѡчею помощию въздвигни наше цркве и монастире, како ѡно иннема земламa ѡбилъно чинишъ. и ми имамо велик(ое) желание прити къ вамъ и поклонити се вашои светини, и ваше светие и свещемо деистъвние молитви да пребиваю съ нами аминь. .ч. .х. .н. д. марѳа .ıд. 8 махине.

Vanerabiliter reddatur sanctissimo et universali Doctori atque Pontifici in sacras ejus manus.

Tabularium S. Congr. P. F. Orig. Vol. 220, fol. 602. Est etiam versio latina fol. 604. quae signatur anno 1654, Marcij 13 Machinae. — *Starine* XXV, p. 192—193.

naš Besarion, koji bješe već učinjen biskupom 1648 godine, a tada je imao 30 godina. Ali sada morao ih je imati 70. Vladika Petar u svojoj Povjesti Crne Gore, koju navodi Milaković, kaže nam, da je mitropolit Besarion Baiza pomogao Mlečanima protiv Turaka, koji su stoga, pod Sulejmanom, pašom Skadarskim, okrenuli oružje protiv Crne Gore, te su, uzevši, nakon krvave bitke, Cetinje, razorili manastir Ivan-beg. Milaković, ispravljajući jednu kronološku pogrešku vladike Petra, misli, da je ovaj napad bio 1690 godine. Bilo to kako mu drago, pouzdano je, da je biskup Besarion, godine 1688, u dugom razgovoru, što ga je imao s Kotorskim biskupom," pokazao osobito poštovanje", koje osjećaše sa svojim pukom prama nasljedniku S. Petra, Rimskome nadsvećeniku.

Srpski istorici, pa i raniji, previgjaju ove činjenice ili barem tako izgleda. Oni nam to samo znaju kazati, da je neposredni (?) nasljednik Mardarijev, Rufin Boljević, „priveo u pravoslavnu vjeru" nekolika plemena, naime, Kuče, Bratonožiće i Drekaloviće, koji bjehu prešli na Latinski obred nastojanjem Propagande Rimske[20]. — Iz spomenika maločas spomenutih može se izvoditi, da su Crnogorci ostali sjedinjeni sa S. Stolicom dajbudi do 1688 godine. Činjenica pak, što se prisvaja vladici Boljeviću, mogla bi biti istinita u tome smislu, što je on povratio koje selo na Grčko-Slavenski obred, bez štete katoličkoj vjeri. U jednome spomeniku od 1655 godine nalazimo, da su u staroj Srbiji, i u Crnoj Gori, Latinski misionari vršili svoju djelatnost. Crnogorski misionar zvao se don Jure Massarecho[21]. Može biti, da je tkogod od ovih, i saviše revnostan uveo megju te hrišćane Latinski obred. Može biti i to, da su plemenske starešine, revnošću malo prosvijetljenom, htjele ostaviti svoj stari obred a prionuti uz Rimski. Da su se slični do-

---

[20] Milutinović *Istorija Crne Gore* (Beograd 1836), p. 25. I. Milaković (O. c. p. 77, n. *) Tvrdi isto, no samo o Drekalovićima.

[21] Pismo Andrije Bogdana S. Kongregaciji Propagande. *Starine* XXV, p. 193–194.

gagjaji zbivali megju južnim Srbima, ne može se metnuti pod sumnju. Već pregje nego će Mardarije raspravljati sa papom Urbanom VIII o sjedinjenju Crkava, isti papa, 1 veljače 1627 godine, bješe dao jedan dekret, kojim se zabranjuje Barskom nadbiskupu i njegovu zamjeniku privlačiti Grke na Latinski obred; budući da je, po pregjašnjim odlukama S. Stolice, bilo dosta za sjedinjenje, da oni priznadu dekret sabora Florentinskog[22]. Urbanov dekret, upravljen naročito Barskom nadbiskupu, predpostavlja protivne zloporabe, što se počinjahu u tim predjelima. Stoga vladika Rufin mogao je ne trpjeti Rimski obred te narediti, da kršćani tih sela povrate se svome Grčko-Slavenskom obredu. Njegov postupak odgovarao bi savršeno namjerama S. Stolice.

Poznije, pod mitropolitima Njegušima od bratstva Petrovića, iščeznu sasvim sa Crnogorskog zemljišta i pojam crkvenog sjedinjenja sa Rimom; a to uticajem Rusije.

Izravne sveze Crne Gore sa Rusijom otpočeše pod vladom Danila Šćepčeva Njeguša, koji bješe prvi vladika od tog bratstva. U povjesti Crne Gore ime Danila Šćepčeva jest jedno od najčuvenijih i najslavnijih. Bješe uman i odrešit. Da bi očistio zemlju od poturčenika ili bolje reći od onih, kojima praroditelji, još pod Crnojevićem, bjehu prigrlili Islam, a koji su od mržnje na kršćansku vjeru, postali najopasniji neprijatelji Crnoj Gori, može, kazati, da je Danilo započeo svoju vladavinu sa jednim sverjepim činom. Sabere plemenske poglavare,

---

[22] Sanctissimus et patres saepe rescripsernnt: Graecos non esse ad ritum latinum trahendos, sed sufficere, si Romanae Ecclesiae incorporentur juxta decreta s. concillii Florentini; et proinde in hac congregatione scribi jusserunt archiepiscopo Jadrensi, ut tam archiepiscopum Antivarensem, quam ejes vicarium admoneat, ne de cetero Graecos ad latinum trahant, sed eos de aliquo graeco presbytero catholico Romanae Ecclesiae unito provideant, ut illos in suo ritu conservare fidemque catholicam, juxta praedicti concilii Florentini decreta, docere valeat. — In congregatione particulari habita prima februarii 1627. FERMENDŽIN, *Starine* XXV, p. 166.

te im otkri svoju misao: „Vi vidite — reče im — do šta su doveli našu zemlju ovi prokleti poturčenici, a možete da pogodite, dokle će s vremenom oni dotjerati. To su smrtonosne otrovnice zmije; te ja ne mogu više podnositi, da se gnijezde na našem njedru: poradi toga, ako ne oslobodite Crnu Goru od ovih krvopija, kada oni ne bi htjeli primiti Hristovu vjeru, kažem vam, da ne mislim dalje biti ni vaš gospodar, ni vaš pastir. Ako hoćete da me poslušate, velim vam, da oslobodite Crnu Goru od ove Turske more, da pregnete junačkim srcem i pregnućem, pa da otkupite slobodu, što je izgubiste". — Jedne noći, strašne kao ona od pokolja S. Bartolomeja, — na badnje veče 1702 godine — budu isječeni svi Muslomani Crnogorski, koji se ne spasoše bještvom. Dvije godine docnije (1704) Danilo opet sazida crkvu i manastir Cetinjski, što bješe razorio Sulejman paša.

Koncem godine 1710 Porta bješe navijestila rat Rusima. Onda se nalazio u službi Rusije knez Sava Vladislavić, rodom iz Hercegovine. Poznajući dobro Crnu Goru i njena vladiku Danila, predloži Petru Velikomu, neka zaište pomoći u južnih Slavena, poimence u Crnogoraca i njihove braće Hercegovaca, nagovarajući ih, da navale na susjedne Turske oblasti. Uslijed toga, prispješe 1711 godine, u Crnu Goru, kao Ruski izaslanici, kolunel Miloradović, rodom Hercegovac, i kapitan Ivan Lukačević iz Podgorice, s carevim proglasima, na vladiku Danila i njegova brata, kneza Luku Petrovića. U ovim proglasima Petar Veliki govori ovako: „Turci varvari, *gonitelji Crkve i narodnosti pravoslavne,* nepravedni posvojitelji mnogih oblasti i zemalja, satritelji mnogih crkava i manastira . . . Kada vidješe, da mi želimo dobro kršćanskome narodu . . . ujediniše se s eretičkim kraljem Švedskim, bez ikakva razloga ili izgovora navijestiše Nam rat . . . namjeravajući podjarmiti i ostatak stada Hristova. S ovoga uzroka, a zaradi nepravice i gonjenjâ, što ih od njih snose kršćani, zovući Boga na pomoć, bili smo primorani dignuti na oružje i Našu vojsku i onu Nama sa-

veznih vlasti, ne samo da se odupremo idućega ljeta Našim bezvjernim neprijateljima, nego da na nje navalimo jakom vojskom u srcu njihova carstva, te tako oslobodimo, dadne li Bog, potlačene *pravoslavne kršćane* od njihova jarma... Svatko, kome u grudima kuca blagorodno, beshilno i junačko srce, mora savladati ma kakav strah i teškoću, te se, ne samo boriti, nego i proljeti posljednju kap krvi *za Crkvu i pravoslavnu vjeru* kao što smo spravni i Mi to učiniti svim Našim silama... S druge strane, tko od vas, u ovom prepravednom ratu, skoči u pomoć kršćanima, imat će prvo i prvo plaću od milosrdnog Boga, pa Našu milost, i bit će zato nagragjen; jer će svaki primiti platu od Nas, prema svojim zaslugama i svojim željama; pošto Mi druge slave nemamo razma izbaviti od tlačenja Turaka bezvjernika kršćanske narode vaših predjela, da možemo opet graditi pravoslavne crkve i nanovo časni krst podizati[23]".

Odma iza dolaska Ruskih izaslanika, vladika sakupi zbor te pred narodom izreče ovaj govor: „Bogobraćo Crnogorci! Mi smo uvijek čujali, da ima — Bog sam zna gdje — u jednoj daljnoj zemlji Istoka, pravoslavni car, te smo svagda žudjeli imati vijestî o njemu i njegovu carstvu; no pošto smo ogragjeni od svakuda ovim gorama, ništa ne mogosmo za nj saznati. Nama se dojako činjaše, da on ne može obaznati za nas, ovu malu šaku čeljadi, opkoljenu gujama i jakrepima; ... a gle danaske — blagodarimo Bogu na milosti — vidimo njegove poslanike, imamo u rukama njegove carske povelje. Ovi izaslanici, nisu lje inostranci, nego naša braća Srbi, te nam oni pričaju, da je Petar Veliki car i samodržac svecijele Rusije, i da je njegovo carstvo, Bogom blagosloveno, najprostranije od svih zemaljskih carstva. On ratuje na Turke, niti gramzi za kakom slavom, osim da izbavi Hristove crkve i manastire, da nanovo pobije na njima časni krst, i da oslobodi kršćanski narod od strašnoga jarma Turskoga. Naša je dužnost moliti se Bogu,

[23] Milaković, O. c. p. 88—89.

da mu blagoslovi preduzeće, pa spopasti oružje, te s njime zajedno zavojštiti protiv općenog neprijatelja. *Mi smo srodni s Rusima zajedničkom narodnošću i vjerom.* Kamo sreće da se možemo njima približiti i bliskošću granica! Oružajte se, dakle, moja braćo Crnogorci; ja sâm, ne štedeći ni života ni troška, gotov sam poći s vama, za kršćanskog cara i svoje otačanstvo, moleći Boga milosnoga, da nam bude branič i vogj[24]".

Nije trebalo drugo. Sa proglasima Petra Velikoga, i sa govorom, što ga je izrekao Crnogorcima njihov vladika, bude učinjen savez izmegju svete Rusije i malene Crne Gore: — savez u isto doba politični i religiosni.

Godine 1712 vladika Danilo održa sjajnu pobjedu nad Ahmed-pašom, u predjelu Lješani, na mjestu, koje se otada zove *Carev laz*[25]. Tri godine docnije on će putovati u Rusiju; a Petar Veliki, šiljući darove svojim saveznicima Crnogorcima, 19 lipnja iste godine, piše im: „Poznato Nam je, kako ste Vi, koji ste s Nama sajedinjeni vjerom i jezikom, na Naš poziv dignuli se na oružje . . . te s kakovom ste hrabrošću i slavom potukli općenog neprijatelja kršćanstva. Poznato Nam je, da je sultan, poslije načinjena mira s Nama, poslao vojsku u vašu zemlju, koja sasječe mnoge od vašega naroda, mnoge zarobi, rušeći i paleći crkve i manastire. Kada saznadosmo za to, sažaljavali smo vas sa kršćanskom ljubavlju, te smo naredili, da se namah u svim crkvama i manastirima Našeg pravoslavnog carstva, čine javna molenja za one što, trpeći Hristove vjere radi, dobiše palmu mučeništva. Vama pak, hrabri i valjani bojnici, što ostaste u životu te žurno pohitiste na oružje u vrijeme rata, u duhu kršćanstva i zajednici vjere s Nama, hotjeli smo vam odati, sa nazočnim spisom, jednu javnu pohvalu . . . Kao

[24] *Ibidem* p. 89—90.

[25] *Laz* = mjesto, gdje je mnogo šume isječeno i drveta popadala jedna na drugome; otuda alegorički izrijek *Carev* (ili Sultanov) laz, da se naznači mjesto, gdje je isječena Turska vojska.

biljeg Naše blagonaklonosti, šaljemo, preko prečasnog Danila Njeguša, vašim vojvodama 160 zlatnih kolajna, s Našom slikom, i 5000 rubalja za potporu onima, što su većma stradali, a drugih 5000 rubalja predali smo istome mitropoliti, da namiri učinjene dugove tom prigodom i posagradi porušene crkve i manastire svoje eparhije . . . Naredili smo, da se iz Naše riznice dadu mitropolitu Danilu sveta posugja, vladičanska i sveštenička odijela, i potrebite knjige crkvi za svetu liturgjiju. Tako isto dopuštamo, da se namijeni svako tri godine 500 rubalja Cetinjskom manastiru . . . A obričemo vam Našu carsku blagonaklonost i nagradu; niti će vam premanjkati Naša milost unaprijeda[26]".

Vladika Sava Petrović, sinovac i nasljednik Danilov, ode 1742 godine u Rusiju te ga blagohotno primi carica Elisabeta, koja mu darova svešteničkih odijela, srebrnih sudi, liturgjičnih knjiga i novaca. Doda mu suviše tri hiljade rubalja, da podmiri neisplatke odregjene novčane potpore Cetinjskomu manastiru[27].

Godine 1752 pogje u Rusiju vladika Vasilije, te, osim što mu je dana pomenuta prošnjevina od 500 rubalja za svako troljeće, bi obasut darovima od same carice. Ne samo crkvenih predmeta, i jedan kovčežić moćiju, narešen vrlo skupocjenim briljantima, nego je Vasilije dobio u gotovu novcu više od 5000 dukata[28].

Godine 1758 Vasilije opet pogje u Rusiju, te povede sa sobom petnaest Crnogorskih mladića, da tamo svrše nauke. Vraćajući se dobi novih darova od Elisabete.

Godine 1765 Vasilije po treći put pogje u Rusiju, da se pokloni novoj carici Katarini II, i isprosi novčanu potporu,

---

[26] Milaković, O. c. p. 95-97.
[27] Milaković O. c. p. 109.
[28] Milaković, p. 111.

koja mu je, govoraše, trebovala, da postavi redovnu vladu i osnuje pučke škole. U ovome trećemu putu oboli te umre u Petrogradu (10 ožujka 1766). Njegov sinovac, Petar Petrović Njeguš, tada gjakon, i jedan stari kalugjer iz Mahina, koji su ga pratili, povrate se iz Rusije, noseći sa sobom ono, što je ostalo pokojnome Vasiliju, sa jednom nadbiskupskom mitrom i svešteničkom odjećom, koju mu bješe darovala Katarina II, a ispratili su ih dva Ruska časnika[29].

Pod vladičanstvom Arsenije Plamenca, pošto je Rusija već otpočela spravljati se na rat, 5 kolovoza 1769 stiže na Cetinje knez Dolgoruki sa mnogom džebanom i sa vrećama novaca, a 31 srpnja bješe se iskrcao na Barskom zemljištu, blizu Crnogorske granice. Sutradan bi pročitana narodu povelja Katarine II, napisana u istome smislu kao i ona, što smo je vidjeli, Petra Velikoga. Iste misli i isti pijetisam te je na podsmijeh onome, koji poznaje povjest Petra i Katarine II. Carica upravlja svoje riječi „svim općinama *pravoslavnog* naroda Grčkoga i Slavenskog“, svojim jednovjercima svete istočne Crkve, obećavajući im svoju „visoku milost i blagovoljnost“. Ona žali, „što se lijeva na potoke kršćanska krv“, a misleći na njihove nevolje „puca joj čovjekoljubivo srce, vrelo i puno ljubavi spram pravovjerja“. Nato ih nutka, da uzmu oružje te se bore za vjeru i pravoslavnu Crkvu, kojoj je ona „čuvarica“, i obriče im svoju pomoć i potporu[30].

Godine 1788 prispije u Crnu Goru Ruski pukovnik Tutolmin, noseći proglas caričin, kojim se, u ime vjere „i obrane pravoslavne Crkve“, podgovaraju Crnogorci, da spopadnu nanovo oružje protiv Turaka. „Poznata je — veljaše autokratica — svemu svijetu revnost hrabrih Crnogoraca i njima srodnih naroda za *pravoslavnu* vjeru i njihova predanost, osobito od vreménâ slavnog i besmrtnog cara Petra Velikoga, samodršcima

[29] Milaković p. 113–114.
[30] Milaković p. 124 126.

Rusije, koji, sa čitavim carstvom, ispovijedaju istu vjeru kaono i Crnogorci". Po sebi se pak razumije, da je Katarina obećavala Crnogorcima svoju „carsku milost i nagradu[31]".

Godine 1798 vladika Petar I pošlje u Petrograd arhimandrita Vučetića, da prosi od onoga Dvora jednu novčanu pripomoć, da može ustaliti unutrašnji poredak i organisaciju zemlje, te da traži zaštitu u Rusije proti pograničnim državama. Pavao I pristane na ovu prozbu. Sa diplomom od 11 siječnja 1799 godine, on uze kneževinu Crne Gore pod svoje Rusko pokroviteljstvo, odregjujući joj 1000 dukata godišnje potpore[32].

Zbivši se dogagjaji izmegju vladike Petra I i Rusije u prvim godinama carovanja Aleksandra I, o kojima smo govorili u pregjašnjem poglavlju, bili su samo trenutačna nesuglasica u Rusko-Crnogorskim odnosima. Inače se je vladika brzo pomirio sa Ruskom vladom, te joj bio prevjerni saveznik, premda Aleksandar I nije nikada mogao oprostiti Crnogorcima nesmjerni način, kojim su mu pisali 1804 godine. — Vladika Petar I umrije (1830) proklinjući vječnim proklestvom, one što bi u buduće kušali izmaći ispod Ruskog pokroviteljstva.

Znano je, da je Petru II Petroviću Njegušu (1830—1851) Moskva i Kijev bio uzor Slavenskoga duha i kršćanske prosvjete.

Dok se je, sa načinom kako smo izložili, obrazovalo, kroz XVIII vijek, prijateljstvo i pobratimstvo Rusa sa Crnogorcima, okaljeno potocima krvi njihove, u kneževini se nije više govorilo o Rimu, a zaboravila se sasvim misao zajednice s velikom katoličkom obitelju. Za Crnu Goru Rusija postade sve. Kako je odonuda dolazila ratna sprema, vojničke odlike, novac, žito za gladnih godina, crkveno ruho, liturgjične knjige, svetačke moći; kako se od strane Rusije jednako iznosila religiosna misao i

[31] Milaković p. 148.
[32] Milaković p. 169—171.

korist „pravoslavne“ Crkve, tako su Ruski carevi u očima Crnogorskog naroda bili samo zatočnici pravovjerja, braniči pravoslavlja, zagovornici jedine prave Krstove Crkve. Nije dosta. Kako su god s jedne strane ovi isti carevi postali najača obrana slobodi i političkoj nezavisnosti Crne Gore, a s druge strane Crnogorci, poradi bolje budućnosti, barem po San-Stefanskom ugovoru, svukoliku svoju nadu polagali na Rusiju; tako će Crna Gora ostati njoj svagda vjerna, niti će ikada primiti u svojim javnim religiosnim odnosima sa drugim kršćanima, ma koju promjenu, koju ne bi htjela ili povladila Rusija. Inače Crnogorci ne zlobe katolicima niti ih mrze, premda su možda osvjedočeni, da katoliku ne valja mnogo vjerovati.

Pobratimstvo i prijateljstvo sa Rusijom uspelo se do vrhunca pod sadašnjim gospodarom Nikolom I. Dvije svoje kćeri, Milicu i Stanu, udade za dva carska kneza Ruska, a car Aleksandar III, s jednom nazdravicom, kojoj bješe namijenjeno obaći svijetom te zauzeti mjesto u povjesti, svečano proglasi, da je knez Nikola „jedini vjerni prijatelj Rusiji.“

Gospodar Crne Gore prožet je osjećajima pravednosti spram svojih podanika katolika: o čemu svjedoči Konkordat 18 kolovoza 1886 godine, što ga sklopi sa Sv. Stolicom, a bi objelodanjen 4 studenoga (23 stud. st. st.) iste godine u službenom glasilu kneževine.

Taj spomenik[33] glasi ovako:

„U ime presvetogu Trojstva! Njegova Svetost vrhovni biskup Lav XIII i Njegova Visost Nikola I knez Crnegore za obranu vjerskih interesa katoličkoga pučanstva u kneževini, odlučiše sastaviti pogodbu, imenujući u to ime dva punomoćnika, t. j. od strane Nj. Svetosti preuzoritoga i prečas. g. kardinala Ludovika Jacobinia, Njegova Državnog Tajnika, a od strane

[33] Izvorni je spomenik napisan u dva jezika, u Talijanskom i Srpskome. Ovo je prijepis iz Srpskog izvornika.

Nj. Visosti g. viteza Jovana Sundečića, kneževa osobita tajnika; koji izmijenivši punomoćnice, i našav ih u dobru i dužnu obliku, sporazumješe se u slijedećim člancima:

„Članak 1. Katolička apostolska Rimska vjeroispovijest vršit će se slobodno i javno u Crnoj Gori.

„Članak 2. Njegova Svetost, prije nego definitivno imenuje Barskoga Nadbiskupa, priopćit će vladi kandidata, da se vidi ima li protiva koji čin ili razlog političke ili gragjanske naravi.

„Članak 3. Barski nadbiskup, čijoj vjerskoj jurisdikciji pripadat će svi katolici u Crnoj Gori, zavisit će u crkvenim stvarima izravno i jedino od Sv. Stolice.

„Članak 4. Prije nego ugje u službu Barski Nadbiskup položit će u ruke Nj. Vis. Crnogorskoga kneza zakletvu vjernosti u slijedećim riječima: „„Kunem se i obećajem pred Bogom i na svetom Evangjelju posluh i vjernost Nj. Visosti, knezu Crne Gore; obećajem da ne ću imati nikakva dogovora, ni prisustvovati nikakvu vijećanju i da ne ću poticati, ni dopuštati da svećenstvo meni podložno učestvuje u ma kojem pothvatu, koji bi težio da uzdrma javnu državnu sigurnost"". — Crnogorska vlada priznaje mu naslov „„Presvijetlog Pragospodina"" i namjenjuje mu 5000 franaka dohotka na godinu.

„Članak 5. Barski nadbiskup imat će potpunu slobodu u vršenju crkvene službe i u upravi svoje biskupije: moći će vršiti sva prava i povlastice, koje su sa njegovim pastirskim zvanjem skopčane po disciplini, koju je Crkva odobrila: njemu su podložni svi članovi katoličkoga sveštenstva u koliko to spada u vršenje sveštenskoga zvanja.

„Članak 6. Na Barskoga Nadbiskupa spada, da u sporazumu sa Crnogorskom vladom ustanovljuje župe. Na njega spada takogjer da postavlja župnike, a kad bi se ticalo ljudi, koji nisu podanici Crnogorski, postupat će u sporazumu sa

vladom Crnogorskom; ako budu Crnogorski podanici dojavit će imenovanje vladi.

„Članak 7. U župama, gdje ne bude zgradâ za katolički obred, nadbiskup će se sporazumjeti sa mjesnim vlastima, da se, po mogućnosti, za to odredi zgrada pristojna.

„Članak 8. Nadbiskup će po svom pastirskom zvanju, upravljati vjerozakonskim obučavanjem katoličke mladeži po svim školama i u sporazumu sa vladom, postavljat će crkovnjake ili katoličkog učitelja za predavanje vjerozakona u državnim školama; i taj će primati istu plaću, što primaju i ostali učitelji. U mjestima pak, gdje su mješćani sasvim ili u velikoj većini katolici, vlada će u državnim školama za učitelje odabrati ljude, ugodne duhovnoj vlasti.

„Članak 9. Vlada priznaje valjanost braka megju katolicima i mješovitih brakova ovršenih pred katoličkim župnikom po crkvenim zakonima.

„Članak 10. Bračne raspre megju katolicima, osim onoga o čem sude gragjanski zakoni, presugjivat će nadbiskup Barski; a u mješovitim brakovima, izuzevši takogjer ono o čem sudi gragjanski zakonik, vlada ne će smetati supruzima, da podnose svoje raspre pred istoga nadbiskupa.

„Članak 11. Molitva za vladaoca: *Domine salvum fac Principem*, pjevat će se pri službama Božjima u Slavenskom jeziku.

„Članak 12. Za pripremu Crnogorskih mladića sposobnih, da budu katoličkim svećenicima, Crnogorska vlada, u sporazumu sa Barskim nadbiskupom izabrat će neke zaslužnije, koji će se šiljati u Rim, da tamo svrše nauke, a radi iste svrhe vlada će im davati pristojnu godišnju pripomoć. — Za prvih pet godina, brojeći od dana ovoga ugovora, šiljat će se po dva mladića svake godine a poslije samo po jedan svake godine. Ti mladići biti će obvezani, da u Rimu uče i Srpski jezik.

„Članak 13. Ako bi se u buduće pojavila kakva teškoća u tumačenju pregjašnjih članaka, S. O. Papa i Nj. Visost Crno-

gorski knez, u zajedničkom sporazumu priteći će, da te teškoće riješe na prijateljsku.

„Članak 14. Ovaj će Ugovor ući u krepost odma pošto ga Nj. Sv. Papa Lav XIII potvrdi i pošto ga potvrdi Nj. Vis. knez Crnogorski Nikola I.“

„U Rimu 18 Avgusta 1886.

L. kardinal Jacobini s. r. Jovan Sundečić s. r.“

Uz pregovore, Crnogorski se je izaslanik, u više mahova, živo zauzimao, da bi se u Ugovoru priznalo njegovu gospodaru svojstvo „pravoslavnoga“; stožernik se Jacobini pak, sa najljepšim načinima, ali u isto vrijeme svagda kategorički opirao, govoreći, da nije moguće, da katolička Crkva, dok vjeruje u svoje pravoslavlje, prizna ta naziv ličnostima ili Crkvama, što nisu u zajednici s njome[34].

Megjutim kako je konkordat stečevina za katoličku Crkvu, tako je jedna slavna stranica u povjesti Crne Gore. — Dao Bog te se i druge Slavenske države povele za njenim primjerom[35].

[34] Jednaki se pokušaj ponovio i onda, kada se imao štampati glagoljski misal, ali se kardinao Rampolla usprotivio s istim razlozima.

[35] Kada smo svršavali ove vrste zbio se je jedan dogagjaj, što tvori epohu u povjesti Crne Gore: — ženidba Talijanskoga kraljevića Viktora Emanuela, sa kneginjom Jelenom, četvrtom kćeri kneza Nikole. Katolička štampa — pa i ona, što misli, da sama utire put pomirenju Crkava — rasturujući kojekakve vijesti, sa komentima i primjedbama, koje ma da su izgledale pravedne, nije drugo učinila nego srdila i ogorčavala duhove u Rusiji. — Ženidba nasljednika prijestolja obavila se u luci Bari, na kraljevskom *Savojskom* yachtu, na kome su iz Crnogorskoga Bara plovili visoki mladijenci.

POGLAVLJE XVI.

Bugarska do godine 1040.

Govoreći o obraćenju Bugara[1] vidjeli smo prve sveze Borisove sa Sv. Stolicom.

Mjeseca kolovoza godine 886 iskrsnu u Rimu jedno poslanstvo Bugara, sastavljeno od sina Borisova i mnogih boljara, megju kojima bješe jedan od njegovih rogjaka, po imenu Petar. Megju darovima, što ih je, preko istih poslanika, Boris slao papi, bješe oružje, s kojim je vojevao protiv otpadnih suparnika kršćanstva. Poslanici, u ime svoga vladaoca, predadu papi jedan spisak od sto i šest upita o načinu kako da udese svoj život; ištući u isto vrijeme, da papa pošalje Bugarima Rimske zakone, koji bi im bili pravilom u gragjanskim djelima, i da pošalje u njihovu zemlju svećenikâ za obučavanje naroda.

U odgovoru Nikole I na ta pitanja odsijeva začudo umiješna praktičnost Rima, koji ne traga za metafisičkim tančinama, niti upotrebljava bogoslovske spekulacije. Taj spomenik[2], za koji se drži, da je pisan 13 studenoga 866 godine, poradi obična i jako jednostručna oblika sasma pristupna shvatanju jednoga poluvarvarskog vladaoca, poradi svoga sadržaja, preopuna kršćanske i političke mudrosti, bješe uvelike podoban pridobiti Borisa, sa njegovim narodom, vjeri i uljudbi.

---

[1] Dio I, p. 44—49.

[2] Mansi XV, p. 401—424; Farlati Coleti VIII, p. 257—280. Što se tiče datuma dokumenta, cf. Heffele IV, p. 347; Jaffé I, p. 360, a. 2812.

Vrijedi da iznesemo pred oči čitatelju gdjekoje znatnije od ono sto i šest članaka; pa će sam čitatelj vidjeti jeli papa Nikola shvaćao svoj visoki poziv, i jeli imao na oku išta drugo nego kršćanski odgojiti Bugare.

„Saopćio si nam — ovako on piše Borisu — da si pokrstio sav tvoj narod, ali da je ovaj izatoga bijesno buknuo na te, govoreći, da mu nisi dao dobar zakon, šta više, da te je htio usmrtiti te izabrati sebi drugoga gospodara; pa kako, pošto si ih, s pomoću Božjom, svekolike pokorio, dao si poubijati velikaše sa njihovom djecom[3]; te nato pitaš jesi li u tome sagriješio. Dakako, što se tiče nevine djece, koja nije uzela oružje protiva tebi, niti učestvovala u buni svojih otaca. Ti si morao svrh toga spasiti život ocevima, koje si zarobio, i svima onima, što si ih mogao poštedjeti u boju. No pošto si to učinio u revnosti vjere, i više neznanjem nego pakošću, dobit ćeš oproštenje čineći pokoru. Ako i taj narod, koji ti se odmetnuo, hoće da je i on učini, treba ga primiti na sud biskupa ili svećenika; drugačije biste se povodili za ereticima novacijanima[4].

„One koji se, poslije nego su prigrlili kršćansku vjeru, nje odriču, treba iznajprije da opomenu njihovi kumovi, što su im bili poruci na krštenju. Ako ne pogje za rukom ovima privesti ih na pravi put, valja ih prokazati Crkvi; a kada ne bi poslušali ni njene opomene, neka budu posmatrani kao pogani te ukroćeni svjetovnom vlašću, budući da kralj mora kazniti one, što su Bogu nevjerni, ne manje od onih, što su nevjerni samom njemu[5].

„Obzirom na one, što ostaju u idolopoklonstvu, ne upotrebljavajući nikakve sile, da ih obratiš, zadovolji se, da svjetom i sa razlozima dokažeš sujetnost idolā. Ako te ne uzaslušaju,

---

[3] Pedeset i osam boljarskih porodica bude na ovaj način pogubljeno.

[4] Cap. 17. 78.

[5] C. 18.

ne jedi s njima i stranči se od njih, te ih goni od sebe kao strance i čeljad poganu. Valjada ih takova teška bruka dovede do obraćenja[6].

„Jedan Grk, koji govoraše, da je svećenik, bješe tamo krstio premnoga lica. Kad si otkrio prijevaru, dao si mu odrezati nos i uši, te si ga metnuo na šibu i prognao iz svoje zemlje. Ova tvoja revnost ne bi po razumu (Rim 10, 20). Taj čovjek na koncu konca učinio je dobro djelo, propovijedajući Isukrsta i krsteći; a ako je podjeljivao krštenje u ime Trojstva, ono bijaše valjano, jer ovaj sakramenat ne zavisi od kreposti podjelitelja. Ti si dakle sagriješio postupajući s tolikom okrutnošću; premda ga treba osuditi, što se gradio onim, što nije bio: bješe dosta prognati ga[7].

„Svečani dani za dijeljenje krštenja jesu Uskrs i Duhovi; ali megju vama, za krštenje, nema propisana vremena, kakogj za one, što se nalaze u opasnosti života. Inače na dan krštenja kao ni u susljedne ne treba postiti[8].

„Ti kažeš, da vam Grci ne dopuštaju primati pričešćenja bez pojasa, i da vam upisuju u pretežak grijeh moliti u crkvi s neprekrštenima rukama na prsima. To su ravnodušni običaji, samo kada nema upornosti ne htjeti se privoljeti onome, što drugi čine[9].

„Dobra je stvar moliti za kišu; ali je pristojno, da tê molitve naregjuju biskupi[10].

„Svjetovnjaci valja da mole svaki dan u odregjene sate, jer je zapovjegjeno svima moliti bez prestanka, a može se moliti gdje mu drago[11].

---

[6] C. 41. 92. 102.
[7] C. 14, 16.
[8] C. 69.
[9] C. 54. 55.
[10] C. 56.
[11] C. 74.

„Treba svetkovati nedjelju, a ne subotu. — Osim u nedjelje, treba se ustezati od radnje u blagdane Presv. Djevice, Evangjelistâ, Sv. Ivana Krstitelja, Sv. Stjepana prvomučenika i Svetaca, kojih se spomen svetkuje kod vas[12]. U iste dane, kao i uz korizmu, ne smije se javno suditi[13].

„Treba se uzdržavati od mesa u sve posne dane, a to su: korizma pred Uskrs, post poslije Duhova, uoči Uznesenja Djevičina i Božića. Naregjeno je isto tako postiti sve petke i bdjenja svih većih praznika; no sada, dok ste početnici, strogo vas ne obdužujemo. Srijedom prosto vam je jesti meso, i tog dana ne treba se ustezeti od kupelji, pa ni u petak, kako vam kažu Grci[14].

„Slobodno vam je pristupiti ka svetoj trpezi svaki dan u korizmi, kao i u drugo vrijeme[15]; ali preko korizme nije prosto ići u lov, niti igrati, niti se zabavljati lakrdijama ili praznim razgovorima[16]. U to vrijeme ne smiju biti gozbe ni svadbe[17], a ženidbeni drugovi, neka žive u uzdržljivosti: ostavljamo pak razboritosti svećenika i biskupa odrediti pokoru onome, koji bi u korizmi protivno činio[18].

„Može se ratovati u korizmi, ako je rat svakojako potrebit za samoobranu[19].

„Prosto je jesti svaku životinju, ne obazirući se na starozavjetne razlike, koje mi razumijevamo u duhovnom smislu[20].

„Dopušta se svjetovnjacima, gdje nema svećenika, da blagosivaju stô sa znakom križa[21].

[12] C. 10. 11.
[13] C. 12. 45.
[14] C. 4. 5. 6.
[15] C. 9.
[16] C. 44. 47.
[17] C. 48.
[18] C. 50.
[19] C. 46.
[20] C. 43.
[21] C. 53

„Običaj je Crkve, da se ne jede prije treće ure, što odgovara devetoj iz jutra[22].

„Ne dolikuje, da kršćanin jede od lova jednog neznabošca, da ne bi općio s njime, te ne bi pomislio, da je idolopoklonstvo stvar neznatna[23].

„Milostinju valja davati svakome po riječi Isukrstovoj: Podaj tko ti god zaište: treba pak držati se rasudljiva reda[24].

„Običaj Rimske Crkve obzirom na ženidbu jest, da, poslije zaručenja i vjenčanja, mladijenci daju prilog crkvi preko ruku svećenika, te primaju vjenčani blagoslov i koprenu, koja se ne daje pri drugome vjenčanju. Izlazeći iz crkve nose na glavi vijence tu pohranjene. Ali ovi obredi nisu nužni: suština sastoji u uzajamnom privoljenju prema zakonima[25].

„Tko ima dvije žene, treba da drži prvu, a čini pokoru za prošlost[26].

„Čovjek i žena treba da se uzdržavaju u korizmi i svake nedjelje, i sve dok žena doji dijete[27]: ova pak može, poslije porogjaja, ići u crkvu kad ushtjedne[28].

Što se tiče kazne za zločine, papa upućuje Bugare na Rimske zakone, koje im on šalje po biskupima Pavlu od Populonije i Formosu od Porta, koji su takogje nosili ovaj odgovor. Uza sve to ne će, da ovi biskupi ostave te knjige kod njih, da se ne bi njima zlo služili[29].

Bugari su se posavjetovali ne samo o vjeri nego i o različitim neznatnim običajima; kao na primjer: ima li kralj jesti sam za jednim stolom, a žena mu i djeca i velikaši dvora

[22] C. 60.
[23] C. 91.
[24] C. 101.
[25] C. 3.
[26] C 51.
[27] C. 50. 63. 64.
[28] C. 68.
[29] C. 13. 24—28 52.

*

okolo njega na zemlji[30]; kakav miraz mogli bi dati svojim ženama[31]; jeli ženama slobodno nositi femoralija[32]: toliko bijahu prostodušni! Papa im odgovara kano otac, s divnom dobrotom i mudrošću, crpeći iz najmanjih stvari predmet duhovne pouke. Tako na primjer, što se tiče objedovanja, svjetuje kralja, da se kloni svake gizde te slijedi kršćanske vladaoce, naročito Isukrsta, kralja kraljâ, koji je io ne samo sa svojim prijateljima i apostolima, nego i sa carinicima i grešnicima[33].

Bijahu ga takogje zapitali o razuovrsnim praznovjericama, koje on osugjuje, kao: vjerovati u kobne i sretne dane, pitati vračare i gatare, iskati vračarske molitve[34], isceljivati bolesti sa izvjesnim šljunkom ili sa izvjesnom vezicom[35]. Za gdjekoje od tih praznovjerica kazaše im Grci, kao gatati sa otvoranjem knjige[36], i jesti meso od životinja ubijenih od uškopljenikâ[37], te još koješta, da je sve to smrtni grijeh. Namjesto starih sujevjerstva o ratu, papa ih svjetuje, da se na nj pripravljaju pohagjajući crkve, slušajući misu, dajući priloge, milostinju i različita blagodjetna djela, ispovijedajući se i pričešćujući; a preporučuje im, da u ratno vrijeme ne izostavljaju svoje molitve, jer im tada više trebuje pomoći Božje[38]. Svjetuje ih, da uzmu za zastavu križ, a ne tûg, koji su nosili[39] kano i Turci. Preporučuje vjernost u mirnim ugovorima[40]; ali zabranjuje činiti ga sa nevjernicima, već ako će ih s time privesti

[30] C. 42.
[31] C. 49.
[32] C. 59.
[33] C. 42.
[34] C. 35.
[35] C. 62. 79.
[36] C. 77.
[37] C. 57.
[38] C. 35. 38.
[39] C. 33.
[40] C. 81.

na štovanje pravog Boga[41]. Hoće da se prisežu na Evangjelju, a ne više na maču, kako su dotada činili[42].

„Pitate me — nastavlja papa — može li se kod vas rediti patrijar. O tome ne možemo ništa presuditi prije povratka Naših poslanika, koji će nas obavijestiti o količini i slozi kršćana kod vas. Dat ćemo vam sada jednog biskupa, kome ćemo, kada se umnoži broj kršćanskog puka, dati stepen nadbiskupa. On će tada postavljati biskupe, koji će se k njemu obratiti za znatnije poslove a, kada umre, oni će mu izabrati nasljednika, te će ga posvetiti, dok on ne će biti dužan dolaziti amo, poradi duga puta, što bi ga morao učiniti. Megjuto isti biskup moći će samo govoriti misu sve dotle, dok ne dobije od apostolske Stolice palij, kako čine svi nadbiskupi Galije, Germanije i drugih krajeva[43].

„Vi želite točno znati koliko patrijarâ ima. Pravi patrijari jesu oni što, besprekidnim nasljedstvom biskupâ, sjede na apostolskim stolicama, to jest stoje na glavi Crkava besumnjivo osnovanih od apostola, a te su: Rimska Crkva, osnovana propovijedanjem svetitelja Petra i Pavla, poglavica apostolskih, i posvećena njihovom krvlju, prolivenom za Isukrsta; Aleksandrinska Crkva, koju evangjelista Marko, učenik i sin S. Petra, prerogjen od njega krštenjem, ustanovi i posveti Isukrstovom krvlju, poklem je primio poslanje od S. Petra; napokon ona Antiohiska, gdje je vjernicima upravljao za više godina S. Petar, pred što će se preseliti u Rim. Carigradski i Jerusolimski biskupi nose naziv patrijarâ, ali bez vlasti; jer prva od tih Crkvi nije imala za osnovatelja nijednoga apostola, a ne spominje je ni sabor Nicejski; a budući da je Carigrad prozvan novi Rim, njegov biskup dobi ime patrijara više naklonošću vladalaca, nego po pravu. Jerusolimski biskup ima takogje naziv patri-

[41] C. 82.
[42] C. 67.
[43] C. 72—73.

jara, i mora se častiti, po jednom starom običaju, povlašćenu Nicejskim saborom, koji je ipak ostavio vlast njegovu mitropolitu (Cesarejskome), te ga zove prosto biskupom. U ostalom, patrijar, što dolazi neposredno poslije onoga u Rimu, jest Aleksandrinski[44]". — Razlika, koju papa Nikola čini izmegju pravih patrijara apostolskih Crkvi i drugih poznijeg postanja, uzeta je, tako reći, od riječi do riječi od svetih papa Leona Velikoga, Gelasija i Grgura Velikoga. „Biskupi — slijedi papa — koje vam šaljemo, donijet će vam pravila pokore, što ste ih iskali, ali ova ne smiju imati u rukama svjetovnjaci, a to isto razumije se o misalu[45].

„Vama svjetovnjacima ne dolikuje suditi svećenicima ili gjacima, niti ispitivati njihov život: vi to sve morate ostaviti sudu biskupâ[46].

„Zločinci, što pribjegavaju u crkvu, neka se iz nje ne izgone protiv njihove volje; ali im treba spasti život, te ih podvrći pokori, prama sudu biskupovu ili svećenikovu[47].

„Vi velite, da su s vama došli kršćani iz raznih zemalja, Grci, Armenci i drugi, koji uče drugačije, po različitim svojim mnijenjima; te želite doznati koje je pravo kršćanstvo. Radi toga šaljemo vam Naše poslanike i Naše spise, eda se poučite, a ne ćemo prestati odgajati vas poput mladica; neka se samo naučava istina, ne smeta ma od koga ona došla[48]".

Bješe običaj u Bugara ubiti stražu na granici, kuda je pobjegao jedan sužanj, pa i slobodan čovjek; a tako i sve one što su pozvani u rat, ako bi se prikazali na smotri s konjma i oružjem neopravni. Papi se čini pretjerana ta strogost; stoga ih nuka, da se brinu čuvati ljudima život još više nego prije[49].

---

[44] C. 92—93,
[45] C. 75. 76.
[46] C. 70.
[47] C. 95. 26. 28.
[48] C. 106.
[49] C. 25. 40.

Za kaznu bjeguncima, klevetnicima i otrovnicima, papa spominje Rimske zakone, preporučujući ipak umjerenost i čovjekoljublje[50].

Što se tiče običaja stavljati na muke one, za koje se sumnjalo, da su počinili kakav zločin, izjavljuje, da to ne dopušta ni Božji ni ljudski zakon ili Rimski; jer ispovijest valja da bude voljna, a ne primorana. Mučenjem prav može vanredno trpjeti ne kazavši ništa; a u tome je slučaju bezakonje na strani suca: ili satrven mukom, može se priznati za kriva, premda nije takav; a i tada bezakonje nije manje pri sucu. Poräšta slobodan čovjek nema se osuditi, osim ako je ubijegjen svjedočanstvom tri svjedoka; a kad se to ne bi moglo polučiti, neka se prinudi priseći[51].

Može se ne imati tople nježnosti spram papinstva, može se, po načelu, i izuzeti na nj; ali motreći kako papa Nikola bješe nastao da pripitomi sverjepe običaje tog naroda te zadahne Bugare čovjekoljubivim ćutima i kršćanskom samilošću, nije moguće oteti se udivljavanju spram njegovih odgovora[52].

Biskupi Pavao i Formos, otpravljeni od pape, obratiše i krstiše u Bugarskoj mnogo naroda. A Boris je bio tako zadovoljan njihovim radom te je otjerao blagovjesnike drugih narodnosti; očitujući, da njegovu narodu moraju propovijedati sami Rimljani. Izatoga opremi u Rim i drugo poslanstvo, neka ište u Nikole, da naimenuje nadbiskupa Bugarima istog Formosa, te da pošalje još drugih svećenika, koji bi nastavili obučavati narod. Papa, veoma zadovoljan tako dobrim uspjehom ispita mnoge svećenike, te one, koje je našao dostojne, odašalje na to poslanje sa dva druga biskupa, Dominikom iz Triventa u Napulju i Grimoaldom iz Polimarta u Toskani. Ova dvojica dobiše nalog izabrati megju tim svećenicima onoga, koji

---

[50] C. 83. 85.
[51] C. 86.
[52] Vidi *Cesarizam* I, p. 438.

je podobniji za nadbiskupsko dostojanstvo, te ga poslati u Rim, da ga papa posveti; jer Nikola nije htio uzeti Formosa njegovu puku Portskom. Od dva biskupa, što ih je papa slao u Bugarsku, Grimoaldo moraše ostati tamo sa Pavlom iz Populonije, da uredi tu novu Crkvu; dok Formos i Dominik imali su kušati prijeći u Carigrad, da dokrajče raskol. Ali u tome umre (13 studenoga 867) papa Nikola, a dva poslanika Grimoaldo i Dominik obustaviše svoj polazak u Bugarsku; ipak naskoro, možda krajem iste godine, budu poslani tamo od Hadrijana II[53]. O njihovu zasebnom poslanstvu u Bugarsku ne znamo gotovo ništa. Poznata nam je samo plašljivost i po prilici podmitljivost jednoga od njih.

Latinski misionari počiniše pogrešaka u Bugarskoj. Bješe sasma prirodno, da uvode Latinski obred, obred naime Crkve, kojoj su pripadali; ali uza nj mogao je postojati i Grčki u mjestima, gdje otprije bješe uveden. Boris naprotiv istjera iz Bugarske Grčke svećenike; a ovu mjeru bit će preduzeo, eda se umili papi, i pošto se je svjetovao sa biskupom Formosom, čija ga svojstva bjehu opčinila. Nego je gore, što se na Zapadu mislilo, da je služitelj sakramenta potvrde sam biskup, — mišljenje, koje za se ima regbi apostolske Ustanove[54], — te su Formos i njegov drug Pavao krizmavali u Bugarskoj sve one, što su, po Grčkom obredu, već primili potvrdu, zajedno sa krštenjem, od prostih svećenika. Očito je, da je takav postupak morao još više ozlojediti Grke, te ih navući, da reagiraju na svaki mogući način, služeći se svim sredstvima, bila dobra ili zla, samo da iskorijene iz Bugarskog zemljišta Rimsku Crkvu.

Formos i Petar, vrativši se godine 870 u Rim, izvjestiše Hadrijana II, da se je Bugarska sasvim podvrgla Rimskoj Crkvi te mu predstaviše poslanika kralja Bugarskoga, Petra, koji je

[53] Anastasius Bibliothecarius Opp. (Migne) II. 1375. 1383.
[54] L. III. c. 16. Pitra, *Iuris eccles. Graecorum* I. p. 239 sq.

nosio papi darove i pisma. S ovim pismima Boris je jako iskao u pape, da mu da za nadbiskupa gjakona Marina, koga je poznao, kad je prolazio, kao papin legat, kroz Bugarsku, idući u Carigrad; a kad ne bi mogao dati mu ovoga, neka mu pošlje jednoga Rimskog kardinala, da ga Bugari sami mogu izabrati i potvrditi, te ga nato opet poslati u Rim, eda primi biskupsko posvećenje. Papa, mjesto udovoljiti tražbinama Borisovim, otpravi mu nekog podgjakona Silvestra, a u isto vrijeme, da bi namjestio posao, pošlje u Bugarsku dva legata, to Leoparda, Jakinskog biskupa i Dominika, Trevskog biskupa. Boris uostren ne htjede da ih primi, pa tako sva trojica morali se vratiti natrag. Boris tada nanovo zamoli papu, da mu da jednog nadbiskupa ili Formosa, biskupa Portskog. Po onome, što kaže *Liber Pontificalis*, ovog bi puta Hadrijan II otpisao Borisu, da će sigurno dati Bugarima za nadbiskupa onoga, koga kralj poimence naznači[55]. Ova vijest izgleda čudnovata. Boris poimence bješe zatražio Formosa, pak Marina, pa opet drugi put Formosa, a sada mu se kaže, da će mu se dati onaj, koga još jednom naznači. Ako je povjesni izvor nepokvaren dopro do nas, pisac bit će htio reći, da se papa zatekao dati Bugarima za nadbiskupa onoga, koji bi mu se god, *osim ta dva*, predložio. Nikola i Hadrijan pape sveti, a ne manje prosvijetljeni i učevni, treba da su imali prevažnih razloga, da ne povolje Bugarskome vladaocu u ličnosti nadbiskupa, koju je želio; ali potomci, štono poznaju posljedice toga nepovoljenja, ne mogu da ga ne žale.

Boris bješe već izgubio strpljenje. Politika, više nego religiosna korist svoga naroda bješe ga nagnala, da okrene legja Carigradu, a obrati se papi Nikoli i Germanskom caru Ludviku: politika ga sada svjetovaše ostaviti Rim, a približiti se Bizantu. Prije svega on je htio imati za glavu Bugarske Crkve

[55] Quibus inter nonnulla rescripsit, ut quemcumque nominatim devotio regalis exprimeret, eum sine dubio pontificalis previsio Bulgaris archiepiscopum commodaret. ANASTASIUS II, 1395.

jednog patrijara, iz čijih ruku bi mogao primiti znakove, dostojanstvo i ime cara, onako kakvi su bili Bizantinski carevi. Veoma je blizu istini, da je poslije svoga obraćenja učinio odnosne korake kod Focija. Ali Mihailo, Borisov kum, od obraćenja Bugara htio je iscrpsti samo političku korist za Bizant: toga radi ni on, ni Focije nisu se brinuli, da im dadu ni ciglog biskupa. Megjuto Boris, kad je vidio, da njegove tražbine nemahu uspjeha, obrati se papi Nikoli, hoteći još obezbrižiti sebi prijateljstvo i oslon Zapadnog cara. Sada pak, pošto je revolucija Carigradskoga Dvora posadila na prijesto drugoga cara, i povukla sobom svrgnuće Focijevo, a Rim okolišio dati Bugarima nadbiskupa, koga je Boris mislio učiniti patrijarom, Bugarski monarh smatraše, da je probitačno opet se sprijateljiti sa Bizantom: jer Basilije Macedonac bješe car vrlo moćan, koji bi bio kadar stvarati mu neprilikâ. S druge strane tragična sudbina kneza Rastislava u Moravskoj plašila ga, da ne bi Germanski Karolinzi, koji su, što oružjem, što Njemačkim kršćanstvom djelovno poslovali na propasti Moravske države, uvalili Bugarsku u istu opasnost kao i Moravsku. Da bi tome ubjegao, savez sa Bizantom i tamošnjom patrijarskom stolicom, činio mu se više nego zgodan, nuždan. Misao, u očima Borisovim, bješe podesna i pod drugim vidom. Što je pokušao ujediniti se sa Zapadnom patrijarhijom te uvesti u Bugarsku Latinsko pravilo, služilo bi za opomenu Carigradskome patrijaru, da učini koncesija Bugarskoj Crkvi, e ne bi imali izgovora on i njegovi posljednici tražiti po drugi put sjedinjenje s Rimom. A poklem mu je Rim, svojim trgovlačenjem dao priliku, Boris gledaše tâjom sprijateljiti se sa Grcima, te onoga Petra, koji je bio njegov poslanik kod pape Hadrijana, otpravi sada u Carigrad, da pita kojoj patrijarskoj stolici spada Bugarska.

Tri dana prije Borisova poslanstva, u Carigradu je bio zaključen osmi vasiljenski sabor i njegevi akti potpisani. Nalazeći se tu još papini poslanici i oni triju patrijarskih stolica na Istoku, car Basilije pozovne ih na dogovor, zajedno sa pa-

trijarom Injacijem, a sa namjerom, da čuje Bugarske poslanike te da oni riješe spor. Petar, pročelnik poslanstva, reče, kako njegov gospodar, znajući, da su se oni sabrali radi koristi Crkve, tome da se mnogo veseli; a pošto su Bugari odskora došli k vjeri, a neiskusni u crkvenim stvarima, da ištu u njih, koji su predstavnici patrijarskih stolica, kojima od ovih treba da potpada Bugarska. Papini legati odgovoriše: Rimskoj, kojoj se vaš kralj, kroz usta vaša, podvlastio ujedno sa vascijelim svojim narodom. On je dobio od pape Nikole izvjesna pravila življenja, i biskupe i svećenike, koje vi još držite sa poštovanjem, koje im liči. — Istina je, odvratiše Bugari, da smo pitali u Rimske Crkve svećenike, i da su ovi još s nama, a mi smo gotovi slušati ih u svemu. Pri svem tome mi vas molimo, da odlučite, u sporazumu sa legatima patrijara, koji su ovgje nazočni, jeli priličnije razlogu, da ostanemo podvlasni Rimskoj Crkvi ili onoj Carigradskoj. Na što legati odgovoriše: Mi smo dovršili posle, koje smo, po nalogu apostolske Stolice, morali opraviti zajedno s Istočnjacima; niti je u našoj oblasti baviti se vama: zato ne možemo ništa presuditi o tome predmetu na štetu Rimske Crkve; ali budući da je vaša Crkva puna naših svećenika, koliko stoji do nas, presugjujemo, da vi morate pripadati ne drugoj Crkvi nego Rimskoj.

U ovaj par poslanici istočnih patrijara zapitat će Bugare: Kad osvojiste tu zemlju, kome je ona bila podvržena? Je li imala svećenike Latinske ili Grčke? — Mi smo, rekoše poslanici, oteli zemlju Grcima, a u njoj smo našli svećenike Grčke a ne Latinske. — Dakle je, reći će Istočnjaci, očevidno, da je ta zemlja u granicama Carigradske jurisdikcije. — Papini poslanici primijetiše: Različnost jezikâ ne remeti crkvenog reda; a Sv. Stolica, koja je ipak Latinska, postavlja u mnogim mjestima Grčke biskupe, prema zemlji. — Ali, rekoše Istočnjaci, ako ne drugo, ne možete zanijekati, da je ta zemlja pripadala Grčkome carstvu. — A Rimljani će na to: Ne poričemo; nego ovgje se radi o pravu stolicâ, a ne o diobi carstvâ. —

Prvi dodaše: Radi bismo znati, s kojim razlogom vi kažete, da Bugarska vama pripada. — Iz dekretâ, odgovore papini legati, Rimskih papa možete razumjeti, da je apostolska Stolica vladala novim i starim Epirom, svom Tesalijom i Dardanijom, koja zemlja jest danas Bugarska. Stoga ova Stolica nije presvojila tu vladavinu Carigradskoj Crkvi, kako vi mislite, nego izgubivši je provalom Bugara neznabožaca zadobila je opet natrag, otkako su postali kršćani. S druge strane, sami Bugari, koji su osvojili taj predio te ga već od toliko godina drže, voljno su došli pod zaštitu i vladu apostolske Stolice. Napokon, apostolska stolica, poslala je tamo nekolicinu nas ovgje nazočnih i biskupe Pavla, Dominika, Leoparda, Formosa i Grimoalda, koji je tamo još sada, sa mnogim našim svećenicima, kako su priznali Bugari ovgje u našoj nazočnosti. Mi smo ongje tronosali crkve, redili svećenike te mnogo trudili obučavajući lijep broj nevjernika. Toga radi, budući da je Rimska Crkva na posjedu više od tri godine, to ju se ne može lišavati, bez znanja Rimskog nadsvećenika. — Takav odgovor, posmatran kriterijem ne samo svetih pravila nego i zdrava razuma, bješe nepobitan; ipak ne uspje da ušutka prepredenu dovitljivost Bizantinsku. Zato Istočni legati priupitaše: Kojima od tih prava hoćete sada da se služite? — S onim papinim odgovore: S. Stolica apostolska nije izabrala sudijama svojoj raspri vas, od sebe niže. Ona sama ima osobito pravo suditi cijeloj Crkvi; dakle njenome sudu pridržavamo ovu raspru, za koju ne bismo ovlašteni. — Istočnjaci dometnuše: Vama se ne pristoji, koji ste napustili Grčko carstvo, da učinite savez sa Francima, da pridržavate makar kakvu vlast u državi našeg cara. Stoga uzroka mi sudimo, da Bugarska zemlja, koja je u starini bila upodanjena Grcima, i imala Grčko svećenstvo, da se mora i sada, kao kršćanska, povratiti Carigradskoj Crkvi, od koje se, kao poganska, bješe otrgla. — Protiv te presude papini legati dadoše suprotnu izjavu; pak obrnuvši se patrijaru Injaciju, koji u svem ovome razgovoru nije otvorio usta, reknu: Mi te zaklinjemo, prama ovome pismu

presvetoga i vrhovnog nadsvećenika Hadrijana, koji ti predajemo, da se ne miješaš u upravu Bugara, da ne bi počem uzeo prava onoj Svetoj Stolici, koja te je postavila u tvoja. Ako scijeniš, da imaš kakav opravdan razlog žalbi, u dužnome obliku, možeš ga podnijeti Rimskoj Crkvi, tvojoj pokroviteljici. — Injacije uzme papino pismo, no ga odma ne htje čitati, i pored molbi papinih legata, pa reče: Bog sačuvao, da bih ja ubroždio u takove prohtjeve protiv dužne časti spram apostolske Stolice; jer nisam ni toliko mlad, da bih se dao uhvatiti u zamku, ni toliko star, da bih ludovao te činio ono, što bih morao osuditi u drugima.

Sve ovo od riječi do riječi ostavio nam je Anastasije Bibliotekar[56], koji je pribivao razgovoru.

Megjuto Bugarska, ne snagom ove samovlasne i jednostrane presude, nego zato što je tako zahtijevala tada religiosna politika Borisova, bude ocijepljena zasvagda od zapadne patrijarske vlasti.

Namah izatoga Injacije posveti za Bugare jednog nadbiskupa, koga neki zovu Teofilaktom, neki Gjorgjem, neki Gabrijelem, a Jiriček kaže, da se zvao Josip. Vrlo je prilično istini, da je izabrao za svoje stojno mjesto Ohrid (starinski Lychnidus a Ἀχρίς Bizantinaca). Ovome prvome Bugarskom nadbiskupu[57] čini se, da je posvetio svoju *Povjest Manihejā* Petar Sicilski.

Borisu je sada stajalo za tim, da raskrsti sa Latinskim svećenstvom. Biskup Grimoaldo ostavi Bugarsku, ne dobivši i ne pitavši dopuštenje od pape. On krenu odonuda noseći papi jedno dugo pismo Borisovo, u kome je Bugarski gospodar tražio ispričati svoj postup sugjenjem legatā, što su predsijedali Carigradskom saboru. Grimoaldo pak, koji bješe poveo sa sobom

[56] Opp. II, col. 1391—1394.

[57] *Πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας.* Pisac zove u uvodu ovoga biskupa arhipastirom (*ἀρχιποιμήν*) novosabranoga (*νεολέκτου*) stada. MIGNE Pat. Gr. CIV, col. 1240.

sve Latinske svećenike, da se ispravda, kazivao je, da su ga Bugari istjerali, premda o tome u Borisovu pismu nije ni riječi bilo. A svećenici, što su došli s njime, tvrgjahu, da nisu bili istjerani ni od Bugara ni od Grka, nego da ih je sam Grimoaldo prelastio. Pa kako se on povratio s velikim blagom, stalo se sumnjati, da nije izdao svoju službu[58]. Mi cijenimo, da je ovo taman bio slučaj, te da ga je Borisovo zlato zaludilo.

Tada je Boris zavladičio mnoge biskupe; ali se ne može odrediti ni broj, ni ime prvim biskupskim stolicama. Valjada se ne bi vele odalili od istine nagagjajući, da je tada bilo osnovano deset biskupija. Bude takogjer otpravljeno iz Carigrada veliko mnoštvo kalugjera, neka obučavaju Bugare S tim načinom ustali se u zemlji kršćanska vjera, ali sa Grčkim obredom, i zavisno od Carigradske stolice. Nato se razviše prijateljske sveze megju Grčkim carstvom i Bugarskom. Bugarskom nadbiskupu u Bizantu, pri svim javnim svečanostima, davalo se prvo mjesto poslije patrijara, a kralj Boris pošalje svog sina Simeuna u tu prijestonicu, da se ongje odgoji.

Hadrijan II, u poslanici, što je pisa (10 studenoga 871) caru Basiliju, tuži se na patrijara Injacija te prosvjeduje proti novome redu stvarî, što ga se uvelo u Bugarsku[59]. Tako je isto učinio u poslanici, koju posla istome Injaciju[60]. Njegov nasljednik Ivan VIII jednako se je žalio. Čim je stupio na papinski prijesto uze u ruke ovaj posao te ga ne napusti kroz sve svoje papovanje (872—882); jer je Rim po pravdi smatrao kao stvar vanredna domašaja oteti Bugarske kršćane opasnom uticaju Grkâ. Megju prvim spisima ovoga pape[61] nalazi se pismo pisano knezu Mihailu (Borisu) i pismo od koga su nam

[58] ANASTASIUS II, 1395.
[59] BARONIUS a. 871, n. 12; JAFFÉ I, p. 374, n. 2943.
[60] BARONIUS l. c. a. 16; JAFFÉ n. 2944.
[61] Vidi o Ivanu VIII djelo Jesuita LAPÔTRE: *L'Europe et le Saint-Siège à l' époque carolingienne,* Premiére partie. *Le pape Jean VIII* (Paris 1895).

poznata samo dva odlomka, izdana u 1880 godini. U njima se sadrži ovo: Premda je općena Crkva zaručnica Isukrstova (Efes. 5, 23—27), glavni dijel iste Crkve, naime, Stolica Petrova, božanstvenim odregjenjem, nema mane, ni mrštine ili takvoga čega. Bugarska, kako svjedoče stare isprave, pripada zapadnoj patrijarhiji. Ako Injacije, koji je s pomoću apostolske Stolice, opet dobio svoju stolicu, ne povrati Bugarsku Rimskoj Crkvi, papa će protiv njega izreći odsudu skinuća s časti te će udariti anatemom Grčke biskupe i svećenike, što se nalaze u Bugarskoj; s tim većma, što se govori, da su oni regjeni od Focija te imadu iste osjećaje s njime. Ivan VIII ne štedi prijetnjama ni Borisa. S oštrim i podosta jakim izričajima grozi mu se izopćenjem[62].

Zahtijevati, kako je činio Ivan VIII, da se Bugarska povrati zapadnoj patrijarhiji, bijaše prilično pravu, pravičnosti i samom interesu Bugarske Crkve; ali je žaliti, što papa nije upotrebio blaži način, kao opet što se u svemu ovom poslu podavao dosta bezopazno prijetnji izopćenja. No se već zna, da je on uopće bio vrlo lasan rukovati tim oružjem. Pri tome valja uzeti na um, da su ga spletke Bizantinske politike i nezahvalnost, za koju mišljaše, da je na strani Injacija, bile darnule u živac. S ovoga je uzroka napisao premnoge poslanice na razne krajeve, da prokaže kršćanskomu svijetu krivicu, što ju je Bizant učinio apostolskoj Stolici. Imamo jedan ulomak poslanice, koju papa pisa, o istomu predmetu, Hrvatskome banu Domogoju. Grčko kovarstvo — on govori — otcijepi Bugarsku od Rimske patrijarhije kojoj po pravdi ta zemlja pripadaše, te joj posla jednoga *raskolnog* biskupa, naime, jednog pristalicu Focijeva[63].

---

[62] Rački *Starine* XII. p. 211—212; Jaffé I, p. 377, n. 2962. Ovoj se poslanici odregjuje vrijeme izmegju 14 prosinaa 872 i mjeseca svibnja 873 godine.

[63] *Starine* l. c.; Jaffé n. 2964.

Malo vremena potom, ne znamo radi koga uzroka, sljedovale su prijateljskiji odnosi izmegju Ivana VIII i Borisa, kako se može opaziti iz odlomaka jedne poslanice, pisane, 874 ili 875 godine, Bugarskome vladaocu od istog pape. Namjesto jetkosti, ovgje zamjećujemo samo čuvstva očinske blagosti. Opet se papa i sada žali na Injacija, te kaže, da je on bio uspostavljen s uvjetom, a naime, da ne presvaja pravâ apostolske Stolice na Bugarsku: nato očituje, da Sv. Stolica ne priznaje biskupa, što su ih tamo poslali Grci, a prethodno obznanjuje Borisa za izopćenje, što će ga na njih poslati, ako se ne usvijeste[64].

U isto vrijeme Ivan je VIII pisao takogjer, i caru Basiliju Macedoncu. Iz odlomka tê poslanice doznajemo, da je pozvao Injacija u Rim, da dade razlog svome postupku[65].

Poslije ove poslanice, do one, što je godine 878 papa pisao Injaciju već mrtvu, ne znamo ništa za pregovore vogjene izmegju Rima i Carigrada o Bugarskom sporu tog vremena. Izvjesno je, da se nije došlo do vidnog rascjepa. Pače se zna, da su u 877 godini papa i Bizantinski Dvor živjeli u najljepšim svezama: koje nam svjedoči to, što je papa tê godine iskao u Grčkog zapovjednika u Italiji, da mu pribavi i opravi deset ratnih lagja protiv Saracena[66]. Moglo bi biti, da se u to vrijeme ostvarilo neko zbliženje izmegju Injacija i pape, otprilike zbog učinjenih objašnjenja od Injacija; jer se ne smije predpostaviti, da je bilo u tome arhipastiru ni duha častoljublja, ni čuvstva neblagodarnosti naprama apostolskoj Stolici, koja bješe posegla za njegovu stvar te jê branila sa odrešitošću i nekolebljivom postojanošću. Što se tiče Bugarske i on sam bijaše žrtva sudbonosna vremena. Njemu je bilo dobro znano, da je Focije, njegov suparnik, imao premnogih i premoćnih pristaša i prija-

[64] *Starine* XII, p. 216—217; JAFFÉ I, 382 n. 2996.

[65] *Starine* XII, p. 218; JAFFÉ I, p. 383, n. 2999.

[66] *Ep. ad Ajonem: Ep. ad Gregorium imperialem paedagogum.* MANSI XVII, p. 41—42; JAFFÉ I, p. 392, n. 3091.3092.

telja u sveštenstvu i u višim razredima društvenim. Da se je inače naklonio k strani papinoj te htio raditi unatoč političkoj koristi Bizanta ili samovolji Dvora, morao je zacijelo strahovati, da ga ovaj ne bi nanovo istjerao te postavio Focija na patrijarski prijesto ili jednoga od njegovih sljedbenika. Prema tome popuštajući sticaju nužnih opstojnostī, na ovome zemljištu, bit će našao jedan privremeni *modus vivendi* sa Sv. Stolicom.

U veljači 878 godine Ivan VIII bješe odredio otpraviti u Carigrad jedno poslanstvo, sastavljeno od Pavla biskupa Jakinskog i Eugenija od Ostije, s naredbom, da obavijeste naustice cara Basilija o napadima i nepravdama, počinjenim proti i njemu i apostolskoj Stolici od Lamberta Spoletskog vojvode od Adalberta Toskanskog markiza, te je već bio spravio i poslanicu, koju su mu imali odnijeti. Papa, u istoj poslanici, iznova traži pomoći protiv Saracena[67]. Nego, pred što će oni zaputiti iz Rima, stignu papi dva pisma od samog Basilija, kojima on moli papu, da mu pošlje svoje poslanike, eda učine mir u Carigradskoj Crkvi, narušen megjusobicama svećenika i kalugjera. Kada su pisane ove poslanice ne znamo. Kako se u istima nije pominjao Injacije, niti njegova smrt, koja se desila 23 listopada 877 godine, Ivan VIII, šiljajući u Carigrad dva spomenuta biskupa, sa drugom poslanicom na cara Basilija[68], pisao je takogje patrijaru Injaciju, misleći, da je još živ. Naravno, i ovikrat, papa je od njega zahtijevao, da se kani prohtjevâ na Bugarsku[69].

Hele Boris sa svoje strane nije htio nigda lično raskidati sa Rimom. Pa i ove iste godine (878), preko nekog kalugjera, po imenu Orsa, bješe poslao papi sjajne darove. Stoga

[67] MANSI XVII, p. 70; JAFFÉ I, p. 396. n. 3118.

[68] MANSI XVII, p. 69 sq.; BARONIUS a. 878, n. 2—4; JAFFÉ I, p. 398, n. 3135.

[69] MANSI XVII, p. 67 sq.; BARONIUS a, 878, n. 5—7; JAFFÉ I, p. 397, n. 3133.

papa koristeći se odlaskom svojih poslanika u Carigrad piše njemu, i još dvjema ličnostima, a tako isto Grčkim biskupima u Bugarskoj. On moli i zaklinje Borisa, da bi nanovo podvlastio Bugarsku Rimskoj patrijarhiji, te ga uvjerava, da to ne ište od želje za slavom, častima, vremenim dobitkom; već jedino, da sačuva prava Zapadnoj patrijarhiji; dok on nije namjeran učiniti ma kako štetu slobodnome vršenju državne vlasti u Bugarskoj. Na koncu mu blagodari na darovima, što mu ih je poslao po Orsu[70]. Petru, ministru Borisovu, i jednome vlastelinu, za koga Hefele misli, da je bio kraljev brat[71], papa piše preporučujući im, da se zauzmu kod kralja, u smislu njegova pisma, što mu ga je poslao[72]. Biskupima pak objavljuje, da su upali u izopćenje, jer, veli, da su, neovlašteni, vršili duhovnu jurisdikciju u zemlji, što je područna Rimskoj patrijarhiji; te im naregjuje da ostave, kroz trijest dana, Bugarsku: a u slučaju nepokornosti, prijeti im, da će ih lišiti crkvenog čina[73].

Boris je ispočetka imao u zemlji Grčko svećenstvo, Grčki obred i Grčku Crkvu: objednom sve to predrugojači, tjerajući iz zemlje Grčke svećenike, a odmjenjujući ih sa Latinskima. Kasnije otpravi ove, te učini doći drugom Grčko svećenstvo. Ne bijaše posve teško izvesti prvu promjenu; jer ni sav narod, pa ni pretežni dio istoga nije bio kršten, a nije bila redovito uregjena ni Crkva, tako da Bugarima, kako smo rekli, iz Carigrada ne bješe dat niti jedan biskup. Ne bijaše jako mučno izvesti ni drugu premjenu, koje zato što Latinska Crkva u Bugarskoj nije imala vremena, da pusti duboka korijenja u narodu, koje zato što nije još bila ustanovljena redovna jerarhija, pa još i zato što je Grimoaldo od sebe napustio svoje poslanje, odvodeći Latinske svećenike. Sada pak, otpokle su Grci, posljednjih osam

[70] Mansi XVII, p. 62—64; Jaffé I, p. 397, n. 3130.
[71] *Conciliengeschichte* IV, p. 447.
[72] Mansi XVII, p. 64. 66: Jaffé I, p. 397, n. 3131. 3132.
[73] Mansi XVII, p. 69; Jaffé I, p. 398, n. 3134.

godina, svoga interesa radi, i da odmaste Latinima, razvili veliku djelatnost, s namjerom, da istrijebe svaki trag Latinstvu, a imagjahu jednu moćnu jerarhiju, bio bi veoma tegotan i sami pokušaj uvesti kakav novi koreniti prekret. Valja predpostaviti, da se je narod već bio priljubio obredima, običajima, uredbama istočne Crkve. Novi obrt u stvarima bogočašća i savjesti izlagao bi Borisa i državu opasnosti i nemirima. Opet kako se omraziti sa Basilijem Macedoncem? Zar ne bi uvalio državu u opasnost spram Bizanta? Čini se, dakle, da je Ivan VIII tražio sada od njega stvar praktično nemoguću.

Kada su učenici Sv. Metoda, u 886 godini, bili prognani iz Moravske, mnogi od njih pogjoše u Bugarsku: a megju njima nalazili su se najznatniji, kao Gorazd, Klement, Sava, Angelarije[74]. Oni bjehu za Borisovu državu blagoslov Božji. U svojoj novoj otadžbini nastaviše apostolsku i prosvjetnu trudbu, koju njihov otac i učitelj bješe namijenio Slavenima Zapada. Liturgjične knjige Slavenske, što su ih ponijeli sa sobom, naskoro će zamijeniti u crkvi Grčke knjige, koje puk nije razumio, a Slavenska književnost, što ugasnu u povojima u Moravskoj, kipjet će bujnom snagom i životom u Bugarskoj; tako da će ona nabrzo postati predglasnica i zastavnica prosvijećenosti svima Slavenima, i posrednica izmegju Istoka i Zapada.

Od učenika Metodovih spomenuti je osobito Klementa, koji je i podrijetlom pripadao Bugarskoj. Iz Preslava (Martianopolis, Turski: *Eski-Stambul*, blizu Šumle), koji je po prilici već bio prijestonica Borisova, stari vladalac bješe ga poslao, sa Naumom, u zapadnu Macedoniju. Kutmičivica (predio na jugozapadu Ohridskoga jezera), bi pozornica njegove radljivosti. Tu je radio kao apostol, kao književnik, kao prosvjetitelj, provodeći život dobrotvoran, neprijekoran i svet. Njegov *Grčki* životopisac[75]

[74] V. Prvi dio, c. V, p. 136.

[75] Migne *Patr. Gr. CXXVI*, p. 1192—1240. Cf. Martinov, *Annus eccles. Gr. Sl.*, 17 Julii, p. 180: 27 Julii, p. 187—188; Allatius, *In Rob. Creyghtoni Apparatum*, p. 259—262.

predstavlja nam ga protivna nauci Latinâ o ishogjenju Duha Svetoga. No, osim što ta nauka nije bila još dogmatički utvrgjena, može se mniti, da pisac samo pridijeva svetitelju sopstvene osjećaje. Klement, kako smo druggje kazali, umrije kao biskup Velički (ili Dremvički), za koji se točno ne zna, gdje je bio, ali je izvjesno, da je bio u onom istom kraju, gdje je on razvijao svoju djelatnost.

I pored kolebanje njegova izmegju Rima i Bizanta, Boris znade postojano se održati pravim i revnosnim kršćaninom. U ovome obziru bio je uzor svetosti svojim podanicima. Još od svoga krštenja živio je ne samo besprijekorno nego vrlo strogo. Obdan bi se oblačio u svoje kraljevsko odijelo; a obnoć, obučen u vreću, išao bi krišom u crkvu, gdje bi odstajao duge sate na molitvi, prostrt po kostrijeti. Pošto je carovao trideset i šest godina (852—888), posadi na prijesto svoga prvorogjenoga Vladimira, pa ostavi krunu i povuče se u jedan manastir, gdje se bavio milostinjom i molitvom. Četiri godine docnije, kad je čuo, da mu se sin podavao po raspuštenu životu, da je pritješnjavao teškim dancima svoje podanike, i da je još htio navući ih na idolopoklonstvo, svuče sa sebe monaško odijelo, uze kacigu i oklop sa odličjem kraljevskog dostojanstva, sabra oko sebe, one što se Boga bojahu, pa stane tjerati nedostojnog sina, koji je bez obzira bježao. Pošto ga uhvati, izvadi mu oči, te ga osudi na doživotnu tamnicu. Izatoga, u jednoj narodnoj skupštini, proglasi kraljem svoga drugoga sina, prijeteći mu, da će s njime postupati kao i sa njegovim bratom, ako se bude kao i on vladao. Tada ovaj kršćanski junak, sa velikom žalošću svega svoga naroda, vrati se u manastir, gdje svrši sveto svoje dane 2 svibnja 907 godine. S njime počinje povorka narodnih Bugarskih svetitelja[76]. — Njegova slika, na zlatnoj pozadini, nalazi se u jednome rukopisu sinodalne knjižnice u Moskvi.

[76] Martinov 2 Maji, p. 120.

Simeon (893—927), nazvan *Polugrk* od Luitpranda, biskupa Kremonskoga, zbog svršenih nauka u Carigradu, bio je najzatniji od svih Bugarskih careva, a njegovo kraljevstvo predstavlja nam najsjajniji odsjek povjesti tog naroda. Kada je stupio na prijestolje svrši mir, koji za trideset godina ne bijaše narušen megju Bugarskom i Grčkim carstvom. Nato se otvori rat na smrt, koji je, sa kratkim razmačicama, trajao drugih trideset godina. Prigodu, da raskine sa Bizantom, dali su mu sami Grci. Dva Grčka trgovca bjehu dobili od Lava Filosofa monopol sve trgovine s Bugarskom, te navraćajući, za svoju veću polasticu, Bugarsku provoznu robu iz Carigrada u Solun, udarali su na nju tešku carinu. Simeon pošto je uzalud kušao osloboditi svoju državu od takova nameta, zavojšti na Grke, te razbivši njihovu vojsku, pošalje im natrag zarobljenike sa odrezanim nosovima: stoga car Lav zovnu u pomoć Madžare.

Simeon za svog vladanja doveo je do ruba propasti Bizantinsko carstvo. Patrijar Nikola Mistik, u interesu svoga mladoljetnog Konstantina Porfirogenita i carstva, upotrebit će svu umještinu Grčkog besjedništva, i svu silu argumenata, ne bi li ga sklonio na mir[77]. Ali se Simeon svakad znao odbraniti. Nazvanje *cara*, što ga uze i ustanovljenje Bugarske patrijarhije, čime je htio isporediti svoj prijesto s onim Carigradskim, bijahu prvi koraci k osnivanju jednog Grčko-Slavenskoga carstva na razvalinama monarhije Konstantina Velikoga. Njegovo se carstvo prostiraše od Beograda skoro do Carigradskih platna, od ušća Dunava do Tesalije i južnog Epira, dodirujući tri mora, Crno, Egejsko i Jadransko, a imalo je četrdeset biskupija. Uz slavu pak, što ju steče na bojnim poljanama, Simeon prisajedini još drugu, što je njegovao u svojoj državi Slavensku književnost. I on sam bješe jedan spisatelj toga doba. Navadno je čitao djela S. Ivana Hrizostoma; pa stoga izabra

[77] Imamo 27 pisama, što ih je Nikola pisao o tome Simeonu. MIGNE Pat. G. CXI. 70—202.

neke njegove govore, te ih prevede i sabere u jednu knjigu s natpisom *Zlatostruja*.

Povjesni izvori složno tvrde, da je Bugarska patrijarhija osnovana pod Simeonom. Dapače u jednom rukopisu XV stoljeća, što sadrži spisak careva i carica, patrijara i biskupa Bugarskih, čitaju se imena četiri *patrijara* Preslavska iz vremênâ Simeona i njegova sina Petra[78]. Nastaje po tome pitanje: kako je postala ta ustanova, te koja je crkvena vlast dala Crkvi Bugara to dostojanstvo?

Kada se Simeon uspeo na prijestolje, sjegjaše na stolici Sv. Petra papa Formos (891—896). To bijaše onaj isti, što je s bogatim plodom trudio na obraćenju Bugara, te je bio prijatelj Borisu, koji ga je u više mahova pitao, u papa Nikole I i Hadrijana II, za nadbiskupa. Kad je postao papa, Formos htjede dokonati spor učinjenih regjenja od Focija, spor, koji držaše u zabuni istočnu Crkvu. Uto će se sin Borisov, zadjevši se sa Grcima, obrnuti prijatelju svog oca, papi Formosu; te ne dirajući u obred i ustanove Grčko-Slavenske Crkve u svojoj državi, hoćaše da otrgne istu tu Crkvu od Carigradske patrijarhije i povrati onoj Zapada. Zato Baronije bilježi u godini 893 svojevoljni povratak Bugara Rimskoj Crkvi[79]; premda bi to moglo biti štogod poznije. Ali treba da su pregovori otpočeti pod Formosovim pontifikatom. Kralj Kalojan[80], u jednome pismu od 1204 (na papu Inocenta III), sa svjedočanstvima narodnih isprava, tvrdi, da je Simeon dobio od S. Stolice za se carski vijenac, a patrijarhiju za Bugarsku Crkvu[81]. Obzirom na Simeonovo vjenčanje na kraljevstvo svi istorici priznaju isti-

---

[78] JIREČEK, *Geschichte der Bulgaren*, p. 168.

[79] BARONIUS a. 893, n. 9.

[80] Tako je nazvan u Bugarskim ispravama, a tako se je i sam nazivao u pismima na papu. Drugačije se on zove Joanicije *Ἰωαννίτζης* ili prosto Ivan (I).

[81] . . . diligenter perscrutantes, in eorum invenimus scripturis, quod . . . *Simeon*, Petrus et Samuel, et nostri praedecessores *coronam* imperii

nitost činjenici, premda je treba odgoditi na vremena Ivana X, po prilici u 721 godini. S ovim je dokazano, da je Simeon otrgao Bugarsku Crkvu od Bizantinske patrijarhije, sajedinjavajući je tješnje s Rimom, jer Sv. Stolica ne bi mu dala, vanda s ovim uvjetom, krunu. Što se tiče patrijarhije, može se držati, da se stvar ovako zbila. Jurve je Boris htio imati patrijara i Crkvu nezavisnu od ma koje strane patrijarhije: koje bijaše uzrok kolebanja njegovoj politici izmegju Rima i Bizanta. Ali Simeon ištući za se od Sv. Stolice carski vijenac, koji bi ga izjednačio u dostojanstvu sa Bizantinskim carem, teško je vjerovati, da nije nastavio religiosnu politiku svog oca spram Bugarske Crkve. Prama tome se može držati, da je Ivan I, u ovoj prilici, pogagjajući tomu možnome monarhu, uveo neku promjenu u crkvenoj jerarhiji novog carstva. Može biti, da je on uzvisio Bugarskog nadbiskupa na primatsku čast, sa preimućstvima i pravima gotovo istovrednim s onim patrijarâ. A Bugari mogli su jamačno prozvati svoje primate *patrijarskim* imenom.

Simeon, koji je činio dršćati Bizant preko jednu tretinu vijeka, bi nesretan u svojim dvjema vojnama protiv Hrvatâ. Ovi, pod njihovim kraljem Tomislavom, s vojskom od stotinu hiljada konjanika, te s brodovljem od sto i osamdeset bojnih lagja[82], bijahu znamenita sila. Simeon, 925 godine, pošalje proti njima, pod vojskovogjom Alogoboturom, veliku vojsku, koja bude do noge potučena. Dvije godine kasnije, uz proljeće, preduzme drugu vojnu, a ovog puta, sam će voditi vojsku; no bude i sada ametice razbijen, ostavljajući na bojištu gotovo svu svoju golemu vojsku. Pripovijeda se, da je, isti dan ovoga strašnog poloma, Simeon od žalosti umro (27 svibnja 927).

---

eorum, et *patriarchalem benedictionem* acceperunt a sanctissima Dei Romana Ecclesia, et ab apostolica Sede. Opp. *Innocentii* III (Migne) II, col. 287. Cf. ibid. col. 290: I, col. 1112.

[82] CONSTANTINUS PORPHYROG. *De Adm. Imperio*, c. 31. Opp. III, p. 151.

Petar, koji naslijedi Simeuna (927—968), po primjeru svog oca, zaiska takogje carski vijenac u pape, te ga dobi[95]. Ovo je moralo biti odma u početku njegove vlade, pod pontifikatom istog Ivana X. Iz akta jednog Splitskog sabora, držana u to doba pod predsjedanjem papinskog legata Madalberta, doznaje se, da se sam Madalbert upravo tada povratio iz svoje posolstine u Bugarskoj, gdje je bio izaslan, da gradi mir megju Hrvatima i Bugarima. Pa kako spomenik nagovješćuje o poslu sretno uspjelu[96], valja nam držati, da je to bilo poslije smrti Simeunove, i da je prema tome taj sabor držan godine 927. Dakle je veoma nalik na istinu, da je u takovoj okolnosti Petar tražio krunu, i da mu je papa dao.

Kad je vjenčao Petar (8 rujna 927) jednu knegjinju Grčku, Mariju, sinovicu cara Romana Lekapena, Bugarska politika stane mahom naginjati na Carigradsku stranu; šta više stane se stvarati jedno tijesno prijateljstvo sa Bizantinskim dvorom. Petar nije imao svojstvá svoga oca: prije nego ratoboran i politik bješe on čovjek miroljubiv, blag i bogodušan. On će postati narodni svetitelj[97]; ali će pustiti, da se nadmoćno razvija u njegovu dvoru utjecaj Bizanta, koji će docnije postati sudbonosan po Bugarsku.

Kada je patrijar Stefan blagoslovio, u crkvi Bl. Djevice Marije od Izvora, ženidbu mladog cara s Marijom, Bizantinci priznadoše Petru ime cara; a Bugarskoj Crkvi potvrdiše nezavisnost i samosvojnost, sa nazivom i pravima patrijara njezinu nadbiskupu Damjanu, koji tada sjegjaše u Silistriji. Obavezaše se dapače plaćati Bugarima svake godine godišnji danak. Poslje-

---

[95] Vidi povíše bilješ. 81. Cf. Jireček O. c. p. 171—172; Coleti, *Illyr. Sac.* VIII, p. 194.

[96] Peracto negotio pacis inter Bulgaros et Chroatos, repetito itinere ad nos venerabilis Madalbertus episcopus, in civitatem Spalatensem adveniens. Rački, *Documenta Historiae Chroaticae*, p. 194—197; Farlati III, p. 102—104.

[97] Martinov O. c. 26 studenoga, p. 288—289.

dica je toga bila, da je Bugarska napustila tijesnu svezu, što jer pod Simeonom spajaše sa Rimom[86]. Ali četovogje i stari subornici prvog cara nisu nipošto bili zadovoljni ovim prijateljstvom sa Grcima. Nezadovoljnost prometne se u prevrat, a kolovogja nezadovoljnicima postane mlagji brat Petrov, po imenu Ivan; ali ga, pošto je bio nadbiven u boju, išibaju, pak zatvore u jedan manastir. Drugi buntovnici umriješe na mukama. Malo izatoga, na pitanje cara Romana, Petar mu preda svog brata, a on ga opskrbi mnogom imovinom te drža na svom dvoru, na strah i trepet samome Petru. Naskoro bukne drugi ustanak u zapadnim oblastima. Stariji sin Simeonov, koji se bješe zakalugjerio, ostavi manastir i kalugjersku mantiju, udruži su se s ustanicima te pogje proti bratu; ali ga nabrzo digne prijeka smrt, a njegova stranka moraše uzmicati put Epira. Jedna treća buna, oko 963 godine, uspije, sa štetom jedinstva Bugarskome carstvu. Boljarin Šišman, rodom iz Trnova na Jantri, na podini Balkana, obrazova novo carstvo od zapadnih oblasti (Macedonije i Arbanije), koje se održa do 1018 godine.

Za vlade Petrove, car Nicefor Foka bješe zakanio podvlastiti Bugarsku, razdvojenu i oslabljenu unutrašnjim ratovima. Godine 965 Bugarski poslanici dogju u Carigrad, da prime višepomenutu godišnju potporu; a Nicefor, umjesto potpore, dade lijepo izlijemati poslanike, pak podgovori Ruskog kneza Svjatoslova, da upadne u Bugarsku (967). Ali pobojavši se on sam svojih novih saveznika, učini mir s Bugarima, obećavši caru Petru istjerati Ruse iz Dunavskih oblasti.

Na 30 siječnja 969 umre Petar ostavljajući prijesto sinu Borisu (II). Njegovo je vladanje bilo kratkovječno. Grčki car Ivan Cimisk pokori istočno carstvo Bugarsko, te ga učini oblašću Bizantinskog carstva (971). Patrijar Damnjan i car

---

[86] Le-Quien, *Oriens Christianus* II, p. 290; Jireček O. c. p. 172.

budu svrgnuti. Pobjednik vraćao se sa slavljem u Carigrad. Dovedoše mu jedna kola, koja sjahu zlatom, a potezali su ih četiri zapregnuta konja. Namjesto da sjedne na kola, metne u nje kraljevske nakite Bugarskih knezova, a pod njima kip Presvete Djevice, koji je nosio iz Bugarske. On je išao za kolima na jednom bijelom konju, s krunom na glavi. Ovako progje cijelim gradom, kojemu ulice bjehu prostrte zlatnim i bagrenim sagovima i lovorovim vijencima. Zatim ode u crkvu Sv. Sofije, pa tu priloži krunu neprijateljâ Rimskog carstva, Bugarskih careva. Boris II morao je skinuti carske znakove, purpurnu kapu, ukrašenu zlatom i dragim kamenjem, bagrenicu i crvenu obuću. U zamjenu dobi naziv *Magistra* carevinskog, a njegov mlagji brat, Roman, bude uškopljen. Ali Bugarska patrijarhija ne pogibe u ovoj katastrofi. Ona se zakloni u zapadnom Bugarskom carstvu. Pa kako se je sjedište Šišmanovićâ često pomijeralo, tako se pomještalo i ono patrijarâ sve dok se ne stani u Ohridu.

Na prijestolju zapadne Bugarske Šišmana bješe naslijedio sin David, a kad je ovaj poginuo u jednom boju sa Vlasima, sjedne na prijesto Samuel (978—1014) njegov brat. Kako su učinili Simeon i Petar, tako i on zaiska te dobi od pape kraljevsku krunu.

Jiriček tvrdi, da se iz ove činjenice ne bi moglo dokazati Samuelovo crkveno jedinstvo s Rimom. Mi smo imali prilike više puta dokazati u ovoj knjizi, da Sv. Stolica nije nikada davala ta odličja već ako katoličkim vladaocima: niti nam povjest pokazuje bar jedan suprotni primjer. Nije dakle moguće, da je Samuel primio od pape carski vijenac, ako mu prije nije dao jaku tvrgju, da će, zajedno sa svojom državom, u stvarima Crkve, ostati vjeran i podložan Petrovoj Stolici. Dali je zaista održao obećanje. s nestašice povjesnih spomenika, ne može se ništa positivna reći; ali bi tvrgjenje moglo biti vrlo vjerovatno, jer njegovi ratovi sa Grcima, koji su potrajali za

sve njegove vlade, morali su mu omrznuti makar kakvu svezu i sa Carigradskom Crkvom. Ne valja u ostalom zaboraviti, da vjera još ne bješe razdvojila istočnu Crkvu od zapadne.

Poslije bitke na Bjelasici (29 srpnja 1014), gdje je bila uništena Bugarska vojska, umrije od tuge car Samuel. Jedva se mogao spasti u Prilêpu. Basilije II otpravi mu tamo 15000 Bugara, koje bješe zarobio i oslijepio u toj bici, ostavivši samo na svaku stotinu po jednog vogju oslijepljena u jedno oko. Kad Samuel vidje to veliko mnoštvo ljudi tako zvjerski nagrgjenih padne onesvješćen na zemlju. Došav k sebi, zaiska vode, ali čim je okusio, oboli od srca, te drugog dana umrije (15 rujna 1014).

Njega naslijedi na prijestolju sin Gabrijel Roman. Njegova stolica bješe u Ohridu, gdje ju je u zadnju prenio Samuel, premještajući tamo i patrijarsko sjedište. Godinu potom (1615), cara Gabrijela ubije njegov rogjak Ivan Vladislav, koji presvoji krunu. Megjuto su Grci nastavili ratovanje, dok nisu sasvim uništili Bugarsko carstvo. Godine 1018 pogibe pod Dračem Ivan Vladislav, posljednji car od vladalačkoga doma Šišmanovićâ. Iste godine ugje u Ohrid car Basilije. Kad je otvorio riznicu Bugarskoga kralja, nagje u njoj mnogi novac, krunâ od dragog kamenja, prebogata ruha i stotinu kvintala zlata. — Na početku 1019 godine car Basilije II slavio je svoje slavlje, ulazeći, kroz zlatna vrata, u prijestonicu: igjahu pred njim carica Marija, kćeri Samuelove i zasužnjeni boljadi. Grci proslaviše svoga cara, prozivajući ga *Bugaroktonom* (Zatiračem Bugarâ).

Iz prva kraja Basilije II priznavao je samostalnost Bugarske Crkve, izjavljujući, da će Ohridski jerarsi i nadalje ostati nezavisni. Ali se više nisu imali zvati patrijari nego nadbiskupi. Patrijar David bude svrgnut, a na mjesto njega imenovan *samostalni nadbiskup Bugarima* iguman Dibarskog

manastira, po imenu Ivan, rodom Bugarin. U isto vrijeme car, sa tri isprave, potvrgjivaše ne samo sva prava Bugarskoj Crkvi, nego takogjer obnavljaše zemljišni opseg, što ga je ona imala za vremênā cara Petra i Samuela. U drugoj ispravi izrijekom govori: „Premda smo osvojili ovu zemlju, sačuvasmo netaknuta njena prava, pošto smo ih potvrdili našim hrisovuljama i pečatima“. U istim hrisovuljama, koje su vrlo dragocjene za povjest Bugarske Crkve i naroda, pobrojene su sve biskupije, sa njihovim gradovima, a ima ih ništa manje od trideset, od kojih deset pripada Macedoniji, tri Istoku, pet Srpskim krajevima, osam Arbaniji, dvije Tesaliji, i još dvije druge, kojima se ne zna položaj[87]. Ovo trideset biskupija imalo je 1027 godine 685 duhovnika. Podunavska Bugarska (osim Vidina) nije bila u tome broju. Ona sačinjavaše zasebnu crkvenu pokrajinu, sa pet biskupija zavisnih od Drstarskog (Silistrija) mitropolita. — U ovo se doba počinje Ohrid istovetovati sa *Justinijanom Prvom*, te izvoditi iz crkvenih uredbi Justinijanovih samostalni opstanak Bugarske Crkve.

Poslije prvog autokefalnoga biskupa, imenovana carem Basilijem II, nikada rogjeni Bugar nije sjedio na Ohridskoj stolici. Naprotiv su postojano bile poglavice Bugarskoj Crkvi Grčki arhipastiri. Ivana odmijeni Leon, spisatelj glasovite poslanice, s kojom je Mihailo Cerularije dokrajčio raskol istočne Crkve.

---

[87] Evo ih sviju: 1. *Macedonija:* Ohrid (sa Prespom), Kastorija, Moglena (zajedno sa Prošekom), Bitol (sa Prilêpom i Velesom) Skopje, Servija, Berheja, Strumica, Morozvizd (sa Zletovom) Velbužd (sa Stobom i Razlogom); 2. *Istok*: Sofija (sa Pernikom) Niš (sa Toplicom i Svrligom) Bdyn (Vidin = *Βυδίνη*); 3. *Srpske zemlje*: Prizren, Rasa, Lipljan (u Kosovskom polju), Beograd, Vranica (Braničevo?); 4. *Arbanija:* Glavinica (sa Kaninom kod Valona), Oreja (Stari Oricum?), Černik, Chimaira, Drynopoli, Buthroton. Janina, Kozil; 5. *Tesalija*: Stago i Petra; 6. Thramos, kome se ne zna položaja, a jedno je ime izostavio prepisač. JIREČEK O. c. p. 102

Za njim je došao († oko 1055) Teodul; pak su slijedili Ivan Lampeno, Ivan Astemije (ἄοινος) Teofilakt (oko godine 1085 do 1107), Leon Mung (Židov), Mihailo Maksim, Eustakije (oko godine 1143—1156), Konstantin I (svrgnut: 1166), jedan neimenjak (1183) i Ivan Kamatero.

Jedan od ovih Teofilakt, ostavio je o sebi lijepu uspomenu u književnoj povjesti crkvenoj. On misli, da je u Rimskoj Crkvi pogrešno učenje o ishogjenju Duha Svetoga i od Sina. Drugih zabluda, niti išta prijekorna u zapadnoj disciplini ne zna naći. Vrijedi pak zabilježiti, da Teofilakt tako piše odgovarajući jednome od svojih povjerljivih znanaca, koji ga bješe zamolio, da ukratko pobije zablude Latinaca. Spominje beskvasni kruh, subotnji post, razlikost korizme, beženstvo svećenikâ, brijanje brade, biskupski prsten, razliku crkvenog odijela, jedenje udavljenoga, upotrebljavanje mesa kod Latinskih monaha, molenje klečeći, dopust, što se dava svim svjetovnjacima, bez razlike, ženiti se. A poklem je sve to nabrojio, dodaje, da oni što su odviše revnosni spram običajâ istočne Crkve znat će iznijeti na pretres i drugih tužba, koje će veoma nadmašiti broj onih, što je on spomenuo. Ali, veli, i ove druge stvari takove su, da ih, po mome mišljenju, ne treba ni ispravljati, a neke su prave sitnice, koje, sve kad bi ih ti mogao popraviti, ne bi zato donio velike koristi Crkvi; a ostavljajući ih kakve su, njoj ne će biti ni od kakve štete. U pitanju nekvasnoga kruha, što se tiče ustanovljenja eukaristije, Teofilakt odlučno pristaje uz zapadne teologe protiv Cerularija, i teologa istočne Crkve: što čini ne samo u ovome djelcu nego i u svojim komentarima Evangjelju Matejevu (gl. 26, 26) i Lukinu (22, 7). Uopćeno pak prekorava više žestinu s kojom Grci navaljuju na Latine nego ove posljednje, zbog tokoršnjih njihovih zabluda. O prvima, kaže, da imadu revnosti, ali ne po razumu[88]. — Na ovaj način jedan

[88] Marković, *Cesarizam* II, p. 118—120.

biskup Grčke Crkve osugjuje fanatisam Mihaila Cerularija i svih njegovih pošljednika.

Hele se od sebe razumije, da su Grčke vladike pogrčile narodnu Crkvu Bugarsku; te je ovim načinom Ohrid, od dvanaestoga stoljeća, postao branik helenisma u Slavenskim oblastima Macedonije.

POGLAVLJE XVII.

Bugarska od 1040—1207.

Pod vladom Mihaila IV Paflagonca (1034—1041), jedan Bugarin, koji se zvao Petar Deljan, rob jednog Carigragjanina, pobjegav iz kuće svoga gospodara, progje svom Bugarskom ća do Beograda, pa gradeći se naravnim sinom Arona, brata posljednjeg cara Samuela, pobuni Bugare, koji ga proglasiše svojim carem (1044). Deljan bude odveden sa slavljem u glavne gradove zemlje, pa, da bi počastili njegov prolaz i ulaz u iste gradove, Bugari smicahu koliko su god Grka dešavali. U tome carska vojska, sastavljena od Dalmatinaca i od Bugarâ još vjernih, videći se ostavljena od svojega zapovjednika, Mihaila Dermokaite, bez obzira se odmetne te proglasi kraljem Bugara, Tihomira, prostog vojnika, ali cijenjena od vojske, sa svoje hrabrosti i valjanosti. Bugarska se tada razdijeli na dva tabora: jedni državu stranu Tihomirovu, drugi Deljanovu. Ali je ovaj drugi bio hitropametniji od svoga takmaca. Nato ga pozove, da se sastanu, predlažući mu diobu Bugarske, eda se ubjegne strahotama gragjanskog rata. Kad se dvije vojske približile, Deljan im stane ovako govoriti: „Ja skidam krunu pred vašim nogama: izaberite sebi gospodara. Država ne će dijeljenja. Ako vi volite vojniku nego bratancu svoga cara Samuela, ja popuštam Tihomiru: njemu dajte krunu, a meni dignite život. Ako li pak scijenite, da se ona meni više pristoji, zatrite sjeme buni i razdoru". Iza ovih riječi posta silna galama. „Živio Deljan, Deljan je naš car":

ovo je bio općeni poklič. Bijedni Tihomir u tili čas bude kamenovan. Izatoga je Deljân imao sjajnih uspjeha. Ali godinu kasnije (1041) bude svladan ustanak, te se car Mihailo vraćao pobjedonosan u Carigrad, vodeći velik broj zarobljenika, megju kojima je bio i Deljan bez očiju, koje mu malo prvo bješe iskopao drugi njegov suparnik, a naime Alusijan.

Godine 1073 Bugari se digoše po drugi put. Narodni boljadi bijahu se obratili knezu (poznije kralju) Dioklije Mihailu, moleći ga, neka im dopusti izabrati carem njegova sina Konstantina Bodina, eda pod njegovim vladanjem, oslobode svoju domovinu od Grčkog tiranstva. Mihailo se na to privoli, te Bodin, praćen od trista Srba, ode u Prištinu, gdje ga skupština narodnih velikaša izabra carem. Ali i ovaj ustanak zlo svrši; jer Grci potukoše do nogu Bugarsku vojsku, a zarobiše Bodina, koga otprave caru u Carigrad, a odavle zatoče u Antiohiju: otkle pak, s pomoću Mlečana, pogje mu za rukom spasiti se bještvom te se povratiti u Srbiju.

Preduzimali su Bugari da se oslobode 1086 godine, pa opet i 1094 godine.

Pri izmaku XII vijeka Bugarska uskrsnu na nov život. Dva Trnovska boljara, Petar i Ivan Asen, koji su tobože kazivali, da vuku lozu od starih Bugarskih careva, dignu (1186) narod na oružje, oslobode domovinu od Bizantinskog jarma te isposluju narodnu samostalnost. Papa Inocent III, nekoliko godina potom, pišući Ugarskome kralju, te smjerajući na sjajnu pobjedu, što je održaše, 1190 godine, nad Grčkom vojskom, kojoj zapovijedaše sam Isak II, sa očitim zadovoljstvom pominje dogagjaj obnovljenoga Bugarskog kraljevstva[1].

[1] Praevalentibus Graecis Bulgari perdiderunt regiam dignitatem, quinimo compulsi sunt gravi sub jugo imperatori Constantinopolitano servire, donec novissime duo fratres, Petrus videlicet et Joannitius, de priorum regum prosapia descendentes, terram patrum suorum non tam occupare quam recuperare coeperunt, ita, quod una die de magnis principibus, et innumeris populis mirabilem sunt victorium consecuti. Opp. (Migne) II, col. 414.

Petar bješe proglašen kraljem; ali je u istinu to postao njegov brat Ivan Asen, koji je bio odrešitiji i preduzimljiviji. Poslije vladanja od devet godina Ivana Asena smakne boljar Ivanko, u njegovoj palači (1796). Naslijedi ga u vladi brat Petar, koji takogjer svrši od ubojnog oružja (1197) jednog svoga domoroca. Stupi tada na prijestol mlagji brat, po imenu Kalojan (Joanicije), neprimirljivi neprijatelj Grcima.

Tek je otpočeo u Bugarskoj novi red, ili što je biskupska stolica Trnovska ispražnjena bila, ili što su dva brata Petar i Ivan istjerali Grčkog biskupa, bude smjesta naimenovan narodni nadbiskup, imenom Basilije, sasvim nezavisan od Carigradskog patrijara. Te s time Bugarska Crkva, koja se, zbog osvojenja Basilija II Bugaroktona, bješe pogrčila, postade opet narodna, a Slavenska liturgjija uze svoje mjesto u svetim hramovima.

U isto vrijeme dva Asena bjehu naumili obnoviti stare sveze sa Rimom, potaknuti, naravno političkom korišću i mržnjom protiv Grka, gnjetitelja njihove otadžbine i njihove narodnosti. Ali nisu poslali, pored sve svoje želje, svoje poslanike u Rim, poradi neprijatelja, što ih odasvuda opkoljivahu. I Kalojan, odma prve godine svog vladanja (1197), triput je pokušao odaslati Celestinu III jedno poslanstvo, da pita u Sv. Stolice ime i krunu kralja, kao i ovlaštenje, da može imenovati patrijara, budući da bi on podvlastio Bugarsku Crkvu Rimskoj.

U to doba bješe postao papom glasoviti Inocent III (8 siječnja 1198). Stigavši mu, ne znamo od koga ni kako, vijest o namjerama Bugarskoga vladaoca, uze sam rukovoditi posao. Da se što bolje obavijesti, te da zapozna istinsko raspoloženje Kalojanovo, pošlje, mjeseca prosinca 1199 godine, u Bugarsku Dominika, Grčko-sjedinjenog nadpopa iz Brindisa, vješta Grčkom i Latinskome jeziku, dajući mu za kneza jedno pismo, kome bijaše ovaj sadržaj: Papa je čuo, da je on iskreno predan Sv. Stolici, stoga šalje na njegov Dvor jednog poslanika, eda se bolje obavijesti o stvari: ako obavještaj bude odgovarao onome, što mu je bilo saopćeno, on će izaslati poslanike višeg čina,

da utvrde kneza i njegove poslanike u privrženosti spram Petrove Stolice, a osobito da uvjere kneza o blagovoljnosti papinoj[2].

Dominik, Grk budući, mogao je putovati ne zadavajući nikome sumnje; a Kalojan, koji bješe zakanio dobiti od pape carsku krunu, primi ga raskriljenih ruku.

Dominik ostane dugo vremena u Bugarskoj: barem se iz spomenika čini pouzdano, da se nije vratio u Rim nego u 1202 godini. Već se razumije, da njegovo poslanstvo nije moglo ne uspjeti dobro. Kad se vraćaše u Italiju, Kalojan pošalje s njime jednog Bugarskog dostojnika, koji je nosio papi ovo pismo: „Blagočasnome i presvetome ocu, vrhovnome nadsvećeniku, ja Kalojan, car Bugarima i Vlasima[3], šaljem veselje i pozdravlje. — Donosimo do znanja tvojoj Svetosti, da sam primio tvoja sveta pisma, nama donesena od bogoljubivog nadpopa iz Brindisa, koja pred našim očima imadu višu cijenu od sveg zlata svijeta i od najskupljih dragulja. Stoga smo neiskazano blagodarili Bogu svedržitelju, koji Nas, po svojoj neizrečenoj dobroti, pohodi, premda smo njegov nedostojan sluga . . . Ti dakle, sveti Oče, kao dobar pastir i glava svih vjernika kršćana, htio si tražiti Nas, tjelesno daljne, da prisajediniš zajedno sinove katoličke Crkve i apostolske vjere.

„Već moja braća hoćahu poslati poslanike tvojoj Svetosti; ali ovi ne mogoše stići do tebe, jer su ih sprečavali mnogi naši neprijatelji. Ja sâm trikrat sam to isto kušao; ali uzalud. Sada pak, kada je tvoja Svetost poslala nuncija Našem kraljevstvu[4]; i mi, kako se dolikuje sinu naprama svome prelju-

[2] Opp. I, 825, Potthast I, p. 89, n. 931.

[3] Kako su po svemu Balkanskom poluotoku bili rasijani Rumunji, od Grka i Slavena nazvani *Vlasi* (*Βλάχοι*), tako je i u Bugarskoj bilo mnogo njihovih naselja. Hrisovulja cara Basilija II bješe podvrgla Vlahe Bugarske, Vidina, Beograda do Janine, Ohridskome nadbiskupu. Jireček O. c. p. 217.

[4] Riječ je *imperium* počasno ime cara; te na ovome i na drugim mjestima ne znači „državu“ kako neki prevode.

beznom i predragome ocu, šaljemo, s istim nuncijem, tvojoj blagosti bogobojaznog popa Blaža, izabrana Braničevskim biskupom, s tom svrhom, eda uvjeri Svetost tvoju o Našoj zahvalnosti, prijateljstvu i predanosti.

„Presveti Oče, ti nagovješćuješ u svome pismu, da ti kažemo, što bismo htjeli polučiti od Rimske Crkve. Daklem Naše kraljevstvo ište od apostolske Stolice, da nas postojano uzmeš u broj sinova Rimske Crkve. Zatim Naše kraljevstvo ište naročito krunu i odličja, koja su od starine uživali naši kraljevi; od kojih jedan bješe Petar, pak Samuel, i drugi, što prije njih sjegjahu na kraljevskom prijestolju, kako nahodimo zabilježeno u našim carostavnim knjigama. Ako pak Svetost tvoja htjedbude dati nam, što želimo, sve ono što uscijeniš narediti Nam, izvršit ćemo na poštenje Božje i Rimske Crkve. Ne čudi se, što se tvoj poslanik nije odma vratio, jer smo nešto sumnjali o njemu, a zato što su se mnogi predstavljali Našemu kraljevstvu, misleći Nas prevariti; ali se znadosmo od svih odbraniti. O njemu smo pak dobili povoljan izvještaj od Pretasata, koji Nas je smirio.

„Voljan budi, presveti Oče, poslati Nam poglavite svoje poslanike, o kojima si Nam govorio u svome pismu; a s njima vrati Nam natrag Našeg poslanika, pa ćemo te onda obznaniti o uspjehu prve i druge posaobine. Neka te Bog uzdrži na mnoga ljeta[5].“

U spomeniku ima izričajâ sinovske ljubavi i odanosti k papi; ali svatko vidi, da ih je kazivala više politika nego srce.

U isto vrijeme pisa papi Bugarski nadbiskup Basilije, uvjeravajući ga, da je i on od mnogo godina želio spremiti u Rim svoje poslanike, jer „osjeća potrebu milosti i blagoslova svete katoličke i apostolske Stolice“: toga radi, kada mu je

[5] Innocentius *III*, Opp. I, 1112 sq. Cf. II, col. 155; Theiner *Monumenta Slavor. Merid.* I, p. 15—16.

sadašnji car, pozvavši ga k sebi, saopćio cilj poslanstvu Dominikovu, on je, skupa sa svojim pukom, digao ruke k nebu, blagosivajući Boga s ovim riječima: Gospodin nas se sjetio, kada nismo ni mislili. Nato prelazi moliti papu, da bude privoljan kraljevim željama; budući da su on i njegovi državljani preodani Rimskoj Crkvi[6].

Još jedno pismo bilo je pisano tom prilikom papi iz Bugarske; a ovo se najvećma dopada. Piše ga jedan narodni boljarin: „Ja Belota knez, veliki grešnik, klanjam se tvojoj visokoj Svetosti, uzvišenoj nad vasionim svijetom. Činim ti na znanje, kad je došao megju nas tvoj poslanik, nadpop Dominik, i kad nam je kazao, da tvoja Svetost moli za nas, to nam bješe veoma drago; a ja od moje strane pozdravljam tvoju povišenu Svetost, te prosim tvoju molitvu i blagoslov tvoje Svetosti, eda ja, i moja žena, i moja djeca sa svom svojom porodicom, možemo uživati milost Rimske Crkve; i (molim), kada prvom prilikom tkogod otuda dogje na ove strane, da nam

[6] Honorantissimo et sanctissimo summo pontifici papae, ego Basilius, indignus archiepiscopus sanctitatis vestrae et pastor de Zagora, salutem, gaudium et adorationem mitto vobis, tanquam patri nostro spirituali. — Quamvis non possimus vos corporaliter adorare, vos tamen spiritualiter adoramus, notificantes sanctitati vestrae quod, cum nos vidimus missum a vobis Dominicum, archipresbyterum Brundusinum, Deo gratias egimus, qui non despexit nos humiles et indignos servos suos, esurientes et sitientes gratiam et benedictionem sanctae catholicae et apostolicae Sedis; quia domini nostri imperatores et nos voluimus a multis annis mittere ad vos, sed non potuimus, et nunc per voluntatem omnipotentis Dei et vestrae sanctitatis, quia misistis domino nostro imperatori orationem et benedictionem, valde bene fecistis. Nos autem haec ab imperatore discentes, qui fecit nos vocari, levavimus manus ad coelum cum universo populo sic dicentes: Memor fuit nostri Dominus, quod nos non cogitavimus. Unde nos omnes, parvi et magni, sicut boni filii, rogamus vos sicut bonum patrem, ut dominus noster imperator quod petit a vobis obtineat, quia dignus est hoc obtinere; quia ipse ac totum imperium ejus bonam devotionem ad Ecclesiam Romanam habent . . . . Innocentius III. Opp. I, col. 1115 sq.; Theiner O. c. 1, p. 17.

pošalješ tvoja pisma i tvoj blagoslov, da budemo utvrgjeni u tvojim molitvama[7]." Ovgje se vidi jedna čistosrdačna duša, koja bez usiljenosti, bez truna himbenosti, sa istinskom prostotom srca traži unići u zajednicu s Rimskom Crkvom.

Dominik prispije sretno u Rim; ali svećenik, što ga je s njime poslao Kalojan, zaradi teškoće putovanja morao je obustaviti daljni put; tako da nije ni došao na mjesto svog odregjenja.

Kada je Inocent III primio pisma od poslanika, dade istraživati u Rimskim arhivima isprave o odnošajima starih Bugarskih kraljeva sa Sv. Stolicom; no po učinjenim istraživanjima nije se mogao uvjeriti o povjesnoj točnosti onoga, što je Kalojan tvrdio o njihovu krunjenju preko Sv. Stolice, premda je našao o tome nekoliko vijesti. Da bi postupio u ovome poslu zdrelo i rasudljivo, a ujedno da bi dao toka započetim pregovorima, pošlje sada u Bugarsku svoga kapelana Ivana, dajući mu palij za nadbiskupa Basilija, s naredbom, da ispita narodne spomenike o činjenici vjenčavanja na kraljevstvo. Dade mu još tri poslanice, pisane 27 studenoga 1202 godine: za Kalojana, Basilija i kneza Belotu. Prvome piše ove riječi: „Apostolska Stolica, na kojoj, premda nedostojni, Mi sjedimo, opominjući se evangjelske riječi, rečene Petru i kojemu drago od njegovih nasljednika, *ako ljubiš, pasi moje ovce*, da bi ova Stolica pokazala, da ona iskreno ljubi Gospodina, trudi se pasti njegove ovce, i privoditi one, što su raspugjene u krilo Crkve, koja je jedna; da bude jedan ovčinjak i jedan pastir. Budući da je ona općena majka svima, da pokaže svima svoju materinsku njegu, stara se svim svojim snagama skupiti i sabrati sve zajedno, kaošto kokoš skuplja svoje piliće pod svoja krila, te ne propušta prilike pohagjati ih, koje preko poslanika, koje poslanicama, eda i pastir upozna svoje ovce, i ove upoznadu ovčinjak i pastira. To imajući Mi pred očima, već pregje smatrali smo, da

---

[7] INNOCENTIUS III Opp. I. col. 1116; THEINER I, p. 18.

ti pošaljemo jednog poslanika nosioca Naših poslanica ..... Ti si nam pako odgovorio, da ti je Naše pismo bilo draže od svega zlata i dragog kamenja ..... te si Nam poslao, zajedno sa Našim poslanikom, svećenika Blaža, izabrana za biskupa Braničevskoga, koji, zbog opasnosti na putu, nije mogao dopriječi do Nas.

„Ti si smjerno zatražio u Rimske Crkve krunu, kako se čita u uspomenama vašim, da ju je ona dala Petru svijetle uspomene, Samuelu i drugim tvojim pretcima. Stoga Mi, da u tome stečemo veću izvjesnost, dali smo pažljivo ispitati papinske regeste; a iz ovih očito proizlazi, da je u zemlji, kojom ti vladaš, bilo okrunjenih kraljeva. Osim toga nalazi se u istima, da je za vrijeme pape Nikole, dobre uspomene, Našeg prethodnika, kralj Bugarâ, na čija iskanja uputstvā on je veoma često odgovarao, pošto je, po propovijedaocima od njega mu poslatim bio kršten, sa svom njegovom državom, da je ta isti kralj tražio od njega jednog nadbiskupa. Došao je takogjer k papi Hadrijanu, sa kraljevskim darovima, poslanik Mihaila, kralja Bugarâ, noseći njegove poslanice, i ištući, da mu papa dâ za nadbiskupa jednoga kardinala ..... Mi ti sada šaljemo, u službi poslanika apostolske Stolice, ljubaznog sina Ivana, Našeg kapelana i pouzdanika, čovjeka mudra i razborita, Nama i našoj braći vrlo draga, zbog njegova poštenja i pobožnosti, te mu dajemo nalog, da ispravi ono, što u duhovnim stvarima, bude vidio da treba ispraviti, i da uredi ono, što po Bogu učini mu se, da je potrebno. Po njemu šaljemo tvomu nadbiskupu palij, znak punoće nadsvećeničke službe, koji će mu valjat predati, prema propisanom obrascu u buli, što ti je šaljemo. Tako isto naredili smo istome legatu, ako počem bude u tvome kraljevstvu kandidata za redove ili za vladičenje, da ih redi i zavladiči samo od susjednih katoličkih biskupa. Svrh toga smo mu zapovjedili, da ispita s velikom marljivošću starostavne (vaše) knjige i druge spomenike, eda dozna istinu o kruni, koju je Rimska Crkva dala tvojim praroditeljima, te da

raspravi s tobom sve ono, što je nužno: da, kad od njega i od poslanika, koje ćeš Nam poslati, doznamo zacijelo kako ide posao, budemo kadri postupati obzirnije i s većom zrelošću[8]".

Nadbiskupu Basiliju papa stavlja pred oči Petrov primat i njegovih nasljednika, Rimskih prvosvećenika, te mu kaže, kad je Crkva jedno tijelo, ona, kao takova, ne bi mogla imati nego samo jednu glavu. U ostalome se raduje, te ga hvali, što je on od sebe priznao primat Stolice Petrove, i tražio milost i blagoslov svete, katoličke i apostolske Crkve. Podsjeća ga, da ustraje u istoj predanosti i pokornosti spram Rimske Crkve; pa ga obznanjuje, da mu je poslao palij preko legata Ivana[9].

Knezu Belotu Inocent preporučuje, da ustraje u svojim osjećajima odanosti k Sv. Stolici, uvjerava ga o naklonosti i dobrohotnosti iste, te želi njemu i svoj njegovoj obitelji svako dobro vremenito i vjekovito[10].

Uto Grci doznadu za pregovore izmegju pape i Kalojana: te poradi toga car Aleksije III i patrijar Ivan Kamatero otprave na dvor Bugarskoga cara svoje poslanike, nudeći mu krunu i carsko ime, a Bugarskoj Crkvi patrijarsko dostojanstvo; ali Kalojan odbi njihove ponugjaje, a godinu kasnije, pred što će stići u Trnovo papinski legat, sa naprijed spomenutim poslanicama, nanovo piše (1203) papi, pričajući mu spletke i nugjenja Grkâ, te ga moli, da mu pošalje legate, da ga okrune, i postave patrijarsko dostojanstvo u Crkvi njegove države, jer on hoće biti sasvim nezavisan od Grkâ i zasvagda ujedinjem sa Stolicom Sv. Petra[11]. Poslanicu je nosio oni isti nadbiskup

[8] Opp. I, 1113—1115; THEINER I, p. 16—17; COLETI *Illyr. Sac.* VIII, p. 212.

[9] Opp. I, 1116—1118; THEINER I, p. 17—18; COLETI L. c. p. 214.

[10] Opp. I, 1118; THEINER I, p. 18.

[11] . . . Intelligo ego Colojoannes imperator Bulgarorum, quod tu habes potestatem a Deo ligandi, et solvendi, sicut habuit beatus Petrus apostolus . . . Notum facio sanctitati tuae. quod elapsi sunt sex anni, quod ego semel, secundo et tertio misi ad vos, sed nuntii mei non po-

Basilije, koga je Kalojan slao u Rim sa bogatim darovima za papu[12]. Nadbiskup nakon duga i tjeskobna puta, došav u Drač, nije mogao nastaviti putovanja, jer Grci, kad su obnjušili, da igje u Rim, ne dadoše mu ići naprijed, te mu prijećahu, ako se ukrca, da će ga potopiti i odnijeti mu, što je sa sobom nosio. Poslije nego se posavjetovao sa svećenstvom Latinskim toga grada, Basilije se povrati; te iz jednog sela, koje se u spomeniku zove Kavatokori, gdje se je bio zaustavio 15 dana, otpravi u Rim, po Srgju, starešini konjušnice Kalojanove, i po nekom popu Konstantinu, spomenutu poslanicu, bilježeći svojom rukom dogagjaj, što mu se zbio u Draču[13]. Krosto od strane vladareve stigne mu glas, da je već prispio u Trnovu papinski legat: zato mu bi naregjeno, da se žuri povratiti.

Legat Ivan, 8 rujna 1203 godine, na blagdan Rogjenja Bl. Djevice Marije, javno u crkvi, preda Basiliju palij poslati mu od pape te mu dade papinski blagoslov, a obredu je pribivao kralj, narodni biskupi i tušta puka; dok je Basilije, pred svima, zaprisegao vjernost i pokornost apostolskoj Petrovoj[14] Stolici.

---

tuerunt ad sanctitatem tuam accedere, et proponere verbum meum, et referre mihi consolationem tuam. Inspiravit Dominus sanctitatem tuam, ut mitteret mihi Dominicum . . . Ex quo sciverunt istud Graeci miserunt mihi patriarcha et imperator: Veni ad nos, coronabimus te in imperatorem, et faciemus tibi patriarcham, quia imperium sine patriarcha non staret; sed ego non volui, imo recurri ad sanctitatem tuam, quia volo esse servus sancti Petri et tuae sanctitatis . . . Et rogo . . . ut tu mittas cardinales . . ut me coronent in imperatorem, et in terra mea faciant patriarcham, ut sim servus tuus tempore vitae meae. INNOCENTIUS III, Opp. II, 155—156; THEINER I, p, 21.

[12] Et sciat sanctitas tua, quod ego misi ad te archiepiscopum meum cum omni ordinatione et pecunia, et pannis sericis, cera, et argento, equis et mulis, ut adoret sanctitatem tuam pro me servo tuo. L. c.

[13] L. c. Cf. *ibid.* col. 288.

[14] Et ego cum multa devotionis humilitate recepto palleo, exhibui fidelitatis obedientiam, praesentibus episcopis qui scribunt sanctitati vestrae, et principe nostro, et multis aliis in ecclesia assistentibus. — Tako piše Basilije papi. INNOCENTIUS III, Opp. II, 289 THEINER I, p. 28.

Kalojan, koji nestrpljivo čekaše carski vijenac, sad je već vidio jasno, ako će ga imati, da mu treba dati papi pouzdanije poručanstvo o iskrenosti svojih namjera obzirom na sjedinjenje Bugarske sa Rimom, s tim većma, što je Inocent, u svome posljednjemu pismu, bio natuknuo ševrdanje Bugara u ovome predmetu[15]. Stoga predade (1204) legatu Ivanu hrisovulju, s kojom svečano izjavljuje, da se ujedinjuje s Rimskom Crkvom, obričući, da se ne će od nje nigda odijeliti, te da će istoj besprekidno biti podvržena Bugarska Crkva, tako isto, da se ne će usuditi nijedan od knezova njegova kraljevstva odijeliti od nje.[16]

U isto vrijeme, s drugom posebnom poslanicom, Kalojan se povraća nanovo moliti papu, da se udostoji podijeliti Bugarskom nadbiskupu naziv i dostojanstvo patrijarsko, naimenujući za tu službu samog Basilija, te da pošalje istome pastirsku štaku pa druga odličja tog dostojanstva, kako za nj tako i za njegove nasljednike. Ište u njega još, neka ovlasti

---

[15] Cumque idem Adrianus illuc cum duobus episcopis quemdam subdiaconum direxisset, Bulgari corrupti donis Graecorum et promissionibus circumventi, Romanis ejectis, Graecos presbyteros receperunt. Licet igitur tantae memoria levitatis nos usque adeo induxerit ad cautelam, ut nullum ex fratribus nostris, cardinalibus scilicet, ad tuam praesentiam mitteremus. Opp, I, 1115.

[16] . . . . Subsignat autem imperium meum ad securitatem chrysobolum suum, quod nunquam ab Ecclesia Romana et ab apostolica Sede principe apostolorum Petro, ipsum videlicet imperium meum discedet neque alii imperii mei principes disgregabuntur; sed ut vocatus dilectus filius sacrosanctae et apostolicae Romanae Sedis principis apostolorum Petri ero. Et deinceps. quascumque terras christianorum seu paganorum meum acquisiverit imperium, sub potestate et mandato ejusdem sacrosanctae Romanae Ecclesiae et apostolicae Sedis erunt. Et, ut praesens chrysobolum imperii mei ratum et firmum habeatur, dedi imperium meum in manibus reverendissimi viri Joannis, sacrosanctae Romanae Sedis legati, et domini papae capellani, in quo et nostrum pium et a Deo promotum subsignavit imperium, anno sex millesimo septingentesimo duodecimo (1204), indictione VII. — INNOCENTIUS III, Opp, II, 287—288; THEINER I, p. 28.

Trnovsku Crkvu izabirati i svetiti novog patrijara, a da joj ne treba svaki put utjecati se Rimu; a to poradi dalečine i ratova. Nadalje traži, da Trnovski patrijar može posvećivati krizmu. Potom ponavlja prošnju o svome vjenčanju, moleći, da mu papa pošalje vijenac i žezlo, i legata, koji će ga vjenčati na kraljevstvo[17]. Na kraju dodaje, da mu šalje, u svojstvu legata, Blaža, Braničevskog biskupa, kome će papa moći potpuno vjerovati; pa kaže, da će mu isti predati dare, to jest: tri dvostruka *esameta*[18], kupu od zlata, četiri librice *ipesperâ*[19], tri zdjele srebrne i jedan gradual ili srebrni antifonarije.

Basilije već bješe glava Bugarskoj Crkvi, kanonički postavljen sa predadbom palija. U Bugarskoj bilo je nekoliko mitropolita, a budući da je papa njemu samome poslao palij, s time ga je očito postavljao poglavicom nad svima drugima, a ukrito mu podjeljivao prava i povlastice sopstvene primatima: kako je, u stara vremena, Sv. Stolica navadno šiljala

[17] . . , Et rogo et deprecor magnam sanctitatem tuam ut compleat desiderium imperii mei, et mittat virgam pastoralem ad congregandas oves, et caetera quae patriarcha consuevit habere, et faciat psaesentem primatem et patriarcham in sancta et magna Ecclesia Trinovae, primae civitatis totius Bulgariae, et habeat ecclesia ipsa etiam post mortem istius patriarchae patriarcham in perpetuum, ex praecepto sanctitatis tuae. Et quoniam grave esset propter longitudinem vitae et guerram hominum. in obitu cujusque patriarchae recurrere ad Ecclesiam Romanam, concedatur ab Ecclesia Romana Ecclesiae Trinovae, ut sibi possit eligere et consecrare patriarcham . . . Nunc autem, petimus ut fiat chrisma ex praecepto sanctitatis tuae in sancta et magna Ecclesia civitatis Trinovae . . . Et aliud peto a sanctitate tua, ut mittas cardinalem ad imperium meum, seu istum qui venit ad me, sive alium a Sede apostolica, et des ei diadema et sceptrum secundum apostolicae Sedis et apostolorum principis benedictionem, et mittas privilegium bullatum aurea bulla ad exemplar ipsius servandum perpetuo in Ecclesia Trinovae; et haec omnia dent imperio meo, et consecrent et coronent imperium meum. — INNOCENTIUS III, Opp. II, 290 sq.; THEINER I, p. 29—30.

[18] baršunasto odijelo.

[19] Zlatni novac Bizantinskih careva: *sic appellata quasi ex auro eximie rutilo et recocto confecta esset.* DU CANGE.

palij samo onim mitropolitima, što uživahu prava i primacijalna preimućtva[20]. Kalojan, u ispravi, koju smo naveli, već zove Basilija *primatom*, i kaže, da je takav i naimenovan[21]; ali je očevidno, da mu papa ne bješe još dao ta naziv, već ako je legat Ivan kojekakim tumačenjem dao razumjeti tu misao Bugarskome vladaocu.

Kad se papinski legat dijelio iz Bugarske, i s njime Kalojanov poslanik, sa pomenutim ispravama, oni nošahu sa sobom još dvije poslanice: jednu od nadbiskupa Basilija, a jednu od mitropolita Anastasija Velbuždskoga (Köstendil) i od Saka Preslavskoga, a tako i od Marina biskupa Skopljanskoga, Cirika Niškoga i Klementa Vidinskoga.

Basilije, poklem je opet pripovjedio papi svoje putne nezgode prošavše godine, i obred predaje palija, moli ga, da bi ga poučio kako „treba da vlada stadom, koje mu je Bog i njegova Svetost povjerila". Osim toga pita, neka papa odluči, šta valja činiti poradi miropomazanja: jer — veli — Grci, od kojih ga pregje primasmo, sada na nas mrze koliko mrze na te. — To bješe iskati, za se i za svoje posljednike, povlaštenje posvećivati krizmu u Trnovu, kako se već nalazilo u Kalojanovoj poslanici. — Napokon Basilije prosi od pape palij za dva mitropolita, Velbuždskoga i Preslavskoga[22]. Drugi su pak biskupi tražili za se palij, a svi priznavahu papu „svojim jedinim pastirom i općenim ocem" svih vjernika.[23]

Više nije trebalo ništa, pa da papa pošalje žezlo i krunu Bugarskomu vladacu. Zato odašalje da taj posao otpravi kardinala Leona od Sv. Križa.

---

[20] Thomassini, *Vetus et Nova Discipl.* P. I, L. II, c. 54.

[21] . . . Venit ad me praesens nuntius apostolicae cathedrae . . ., Joannes, capellanus, . . . et paleavit dictum archiepiscopum, et fecit eum *Primatem* totius Bulgariae et Blaciae. — . . . . (Basilium) merito *nominatum primatem* . . .

[22] Innocentius *III* Opp. II, 288—289; Theiner I, p. 28 sq.

[23] . . . ut nostrum singularem pastorem, et universalem patrem et dominum, quatenus pallium ad pontificalis officii plenitudinem mittere dignemini humotenus rogitamus. LL. cc.

Legat imagjaše svršiti obred okrunjenja, a u isto vrijeme podignuti Trnovsku Crkvu na primacijalno dostojanstvo. Osim pripadnih isprava[24] i kraljevskih odličja, nosio je Kalojanu jednu ratnu zastavu, na kojoj zajedno sa Propećem, bjehu napisani Ključi Sv. Petra: koje je za nj zaiskao Bravičevski biskup, naravno, što mu je on sam to naložio. Na njegovo pitanje tako isto papa dopusti Kalojanu, da može kovati novce sa svojim natpisom.

Kad je kardinao stigao tvrgjavi Kubinu (blizu Pančeva), na Dunava, koji dijeljaše Ugarsku od Bugarske, dok su ga na suprotnoj obali gomile Bugara čekale sa veseljem, zarobit će ga Madžari, koji ga ne pustiše na slobodu, sve dok papa, čuvši za dogagjaj, nije se požalio kralju Mirku i Ugarskim biskupima pismom od 15 rujna (1204)[25]. Potom dogje u Trnovo 15 listopada iste godine.

Pošto je predao nadbiskupu Basiliju dvije poslanice, što mu ih papa bješe pisao[26], stožernik ga posveti Bugarskim primatom, oblačeći ga u biskupsko odijelo, koje mu sam papa bješe poslao, a on je svečano izgovarao zakletvu vjernosti i pokornosti papi, po obrascu, što ga ovgje donosimo: „Ja Basilije, Trnovski nadbiskup, primat sve Bugarske i Vlaške, odsele unapredak, bit ću vjeran i pokoran blaženomu Petru i svetoj Rimskoj i apostolskoj Stolici, gospodinu mome Inocentu, kao i njegovim katoličkim nasljednicima. Ne ću učestvovati ni u čemu, što bi bilo štetno njihovu životu, njihovoj bezbjednosti ili njihovu imuću, niti ću potpomagati slične spletke savjetom ili pristankom. Ono što mi povjerljivo saopće, ne ću očitovati nikome, ako uzaznam, da će im škodovati. Obaznam li, da se proti njima snuje kakovo zlo, nastojat ću da ga spriječim; a kada ne bih mogao

[24] Opp. II, 277. 292. 295; Theiner I, p. 23. 30. 33; Potthast I, p. 185—186, nn. 2135, 2140.

[25] Opp. II, 410—412; Theiner I, p. 34; Potthast I, p. 196, n. 2282.

[26] Opp. II, 280. 282; Theiner I, p. 25; Potthast I, p. 185, nn. 2137. 2138.

spriječiti ga, prokazat ću ga njima, što prije budem mogao. Branit ću bilo suprot koga, sa svim svojim snagama, bez povrede moga čina, Rimsko papinstvo, časti, dostojanstva, prava apostolske Stolice. Kada budem pozvan na sabor, doći ću, ne bude li me sprečavala koja kanonička zadjeva. Svake četvrte godine, lično, ili preko svoga poslanika, pohagjat ću apostolsku Stolicu, ako ne budem od toga oprošten. Primat ću predano legata apostolske Stolice, za koga doznam, da je baš takav, te ću ga pomagati u njegovim potrebama. Svaki od mojih sufraganeja, koji su od mene posvećeni, činit ću, da prisegne vazdašnju pokornost i dužnu čast Rimskom papi i Rimskoj Crkvi. K tome, kada budem vjenčavati na kraljestvo Bugarske i Vlaške kraljeve, prema dopuštenju, što ga je Sv. Stolica dala meni i mojim nasljednicima, zahtijevat ću od njega kletveno obećanje, da će biti odan i poslušan papi, koji će u to vrijeme vladati apostolskom Stolicom, i Rimskoj Crkvi, te da će držati u pokornosti i odanosti napram apostolskoj Stolici sve zemlje i puke podložne njegovu kraljevstvu. Sve ću ovo vjerno uzdržati. Tako me pomogao Bog i ova sveta Vangjelja, sada i posada. Amen[27].

Istog dana, kardinao je blagoslovio i predao palij dvama mitropolitima Preslavskome i Velbuždskome, a biskupima Vidina, Niša, Braničeva i Skoplja stavi na glavu mitru[28].

Sutradan 18 (rujna 1204) Kalojan bude sa velikim slavljem okrunjen za cara, prisižući i on predanost i poslušnost Rimskoj Crkvi, kako mu bješe naredio papa[29].

---

[27] Opp. II, 295; THEINER I, p. 32.

[28] Et duobus de metropolitanis benedixit cardinalis, et tradidit illis palleum atque mitras, et reliquis in caput eorum mitras imposuit. *Ep. Basilii ad Innocent* III, Opp. II, 554. Cf. JIREČEK O. c. p. 237. — Imamo i pismo, što ga je papa pisao Anastasiju, Velbuždskome nadbiskupu, šaljući mu palij (Opp. II, 292), a ne sumnjamo, da nije odgovorio i onome Preslavskome.

[29] . . . Sceptrum regni ac regium tibi mittimus diadema ejus (cardinalis Leonis) quasi nostris tibi manibus imponendum, *recipiendo a te juratoriam cautionem* quod nobis et successoribus nostris et Ecclesiae

Trnovski arhipastiri po tome, sa dopuštenjem papinim, mogli su u buduće kruniti Bugarske kralje. Oni pak bili bi sveštavani od svojih mitropolita i vladika[30].

Ne znamo radi koga razloga Inocent nije htio dati Bugarima patrijara, kada su ga ovi, s tolikom molbom, tražili. On im je dao primata, a ne drugo. Tako je pisao Kalojanu, tako je pisao Basiliju, a tako se isto objasnio u poslanici opravljenoj Anastasiju Velbuždskome[31]. No valjada će trebat tražiti uzrok u tome, što su Istočnjaci bili već poprimili jedan pretjeran i kriv koncept o patrijarskoj vlasti, kao da je ona vrhovna te, u svakome pogledu, nezavisna od bilo koje vlasti, osim ekumeničkog sabora. Prema tome bilo se bojati, da ne bi u nazivu *patrijara*, priznatu jednom od Sv. Stolice, politika našla priliku učiniti makar kada Bugarsku Crkvu nezavisnu i od više vlasti S. Petra. Hele papa, da mu zasladi što je grko gucati, u poslanici, koju je o tome pisao Basiliju, kaže, da *primat* i *patrijar* znače *gotovo* jedno isto[32]. Inocent III nije hotio razdražiti Bugarskoga vladaoca, pa se je stoga izražavao tako. Ali je u istinu primacijalno dostojanstvo stajalo mnogo ispod patrijarskoga, jer je sa prvim bila spojena jurisdikcija slična onoj starih istočnih esarha, s tom razlikom, što su ovi, do V stoljeća, bili sasvim nezavisni od patrijara, te njima skoro ravni,

---

Romanae devotus et obediens permanebis, et cunctas terras et gentes tuo subjectas imperio in obedientiae et devotione Sedis apostolicae conservabis. Opp. II, 279 sq.

[30] Opp. II, 280. 281.

[31] Archiepiscopo Trinovitano, in terris in quibus imperas privilegium concedimus *primatiae* (Opp. II, 280). Te quoque in regno Bulgarorum et Blacorum *primatem* statuimus, et ecclesiae Trinovitanae presenti privilegio auctoritatem concedimus *primatiae* (L. c.). Cum igitur . . . archiepiscopum Trinovitanensem . . . *primatem* duxerimus statuendum (Opp. II, 292).

[32] . . . fraternitatem tuam scire volentes, quod apud nos haec duo nomina, primas et patriarcha, pene penitus idem sonant, cum patriarchae et primates teneant unam formam, licet eorum nomina sint diversa. Opp. II, 281.

a primati bijahu podregjeni Rimskom papi, ne samo kano Petrovu nasljedniku i poglavaru općene Crkve nego kao patrijaru Zapada. Stoga su primati naslijedili one, što se u davnini označivahu imenom „apostolskih vikara", kašto su, na primjer, Solunski biskupi za Iliriju, oni Arleski za Galiju, oni Seviljski za Španjolsku; te, poput ovih, morali su tražiti palij od Rimskoga nadsvećenika, i prisizati vjernost Petrovoj Stolici[33].

Treba pribilježiti, da su, kako car tako i novi primat, izmijenili namah naziv *primata* u onaj patrijara. Kalojan, pišući papi, kaže, da je kardinao Leon, po naredbi njegove Svetosti, posvetio „patrijara" od njegove države i od sve Bugarske[34]. S istim riječima izražava se i Basilije. A nije poznato, da je papa prosvjedovao. Je li legat Inocentov, kardinao Leon, prema tajnim uputstvima papinim, kad je zamotrio raspoloženje duhova u Bugarskoj, naosob odrešitost Kalojana, privolio se na promjenu naslova? Ne znamo.

Vjenčani car u istoj poslanici, kojom objavljuje papi svoje vjenčanje na carstvo i posvećenje Basilija za „patrijara", cijenio je, da mu valja otkrito obznaniti papu, kako on, izuzevši duhovne sveze s Rimom, misli biti samostalan vladalac svojoj državi: zato ga moli, da posreduje svojom vlašću kod Ugarskog kralja i Latina, koji odskoro (13 travnja 1204) osvojiše Carigrad, da ne bi upadali u njegovu zemlju. Drugačije, da će umjeti silu odbiti silom; jer on hoće da bude sasvim slobodan: u ostalome, da Njegova Svetost poradi toga ne bi imala sumnjati o njegovoj predanosti[36]. Da pak dade papi svjedodžbu svoje privrženosti, sjem darova, što mu ih bješe opremio, šalje mu i svoga sina,

---

[33] Opp. II, 281.

[34] Dominus Leo . . . benedixit sanctissimo *patriarchae* regni mei et totius Bulgariae, ex praecepto vestrae sanctitatis. INNOCENTIUS III, Opp. II, 552.

[35] Ex praecepto vestrae sanctitatis unxit me chrismate, mihi benedicens: et consecravit me in *patriarcham*. *Ibidem* col. 554.

[36] INNOCENTIUS III, Opp. II, 552—553; THEINER I, p. 39.

sa jednim drugim mladićem, sinom nekog popa Konstantina, da ih papa uzgoji kod sebe[37].

Na nesreću mir megju njim i Francima ne potraja dugo. Križari, koji bijahu zauzeli Carigrad te zasnovali tê iste godine Latinsko-istočno carstvo na obalama Bosfora, drugim svojim krivicama dodali su i ovu, što su se svadili sa Kalojanom. Kad je godine 1189 Fridrik Barbarosa, na čelu svojih križara, kretao iz Beograda put Bizanta, braća Kalajonova, Ivan Asen I i Petar, nudeći mu jaku pomoć, gledahu ga skloniti, da ósvoji Grčku prijestonicu. Dapače Petar podvezivao mu se doći u pomoć su 40.000 ljudi, s pogodbom, da mu Fridrik da carsku krunu. Ali im Barbarosa odgovori, da ima na umu predobiti Svetu Zemlju, a ne rušiti kršćanska kraljevstva. Kalojan bješe prigrlio istu politiku svoje braće. Stoga kad su krstonosci opsjednuli Carigrad (1203), nugjao se pomoći im s vojskom od 100.000 ljudi, samo ako ga priznadu Bugarskim carem. Kad su oni odbili ponudu, Kalojan još jednom zaiska njihov savez; no ga oni odbiše s prezirom, govoreći mu, da ga drže za nepravednog presvojitelja zemlje, što pripadaše Grcima, koja sada, po pravu nasljedstva, pripada njima. Kalojanu nije trebalo više dvoumiti, da mu križari nisu neprijatelji, i da ne kane osvojiti Bugarsku. Sada vidimo sporadi kojega razloga bio je snebivljiv spram Latinaca u Carigradu, u onome pismu, što ga bješe onomadne pisao papi. Zato kada su ga Trački gradovi molili za pomoć (1205), da skinu s vrata Franke, obećajući mu, da će njega priznati svojim kraljem, Kalojan sakupi vojsku, iznebuha napadne kojekuda raspršane Latine i potuče ih s glave; a pobijegjene njihove zastave zamijeni sopstvenima. Zaradi toga Baldovin sabere sve svoje sile, te pohita da podsjedne Jedrenu, koja bješe jako utvrgjena i prijeko ljuto branjena od Grka. Uto prispije Kalojan sa svojima i zavrgne s njime bitku. Protiv križa Latinaca vijori se stijeg od Propela i Ključā Sv.

[37] LL. cc. Neka se vidi i pismo Basilijevo papi: Opp. II, 5 4; THEINER l. c.

Petra, koji je Bugarskome caru stavio u ruke papa. Franci su pobijegjeni; bolji pogiboše; a ono dvaest tisuća Armenaca, što se bjehu s njima sjedinili, pod mač okrenuše. Sam Baldovin zapadne u ropstvo Bugarima (14 travnja 1205). Što je preostalo od razbijene i isječene vojske, bježalo bezobzirce, da stigne taborima u darmaru.

Kad je u Rim došao glas o ovoj katastrofi, Inocent piše strašnome pobjeditelju Franaka. Počinje ljubezno ga podsjećajući na dobročinstva, što ih je primio od apostolske Stolice, pa poklem mu je istakao očinsku brižljivost za mir i napredak njegove države, domeće: „Znadi, dakle, predragi sinko, da dolazi golema vojska u Grčku sa Zapada, osim one, što je skorice došla. Toga radi brini se i za se i za svoju državu, mireći se sa Latinima, dok si na vrijeme; jer se bojati, ako oni navale na te s jedne strane, a Ugri s druge, da ne ćeš moći tako lako oduprijeti se jednima i drugima. Dakle Mi svjetujemo iskreno tvoju vedrost, da si obezbrižiš mir sa Latinima, puštajući na slobodu kralja Baldovina, za koga se govori, da je tvoj sužanj; a pišemo Mirku, bratu istoga kralja i zapovjedniku kršćanske vojske Carigradske, te mu naregjujemo Svojim apostolskim pismima, da nastane oko Latina, neka načine mir s tobom, i prestanu te uznemirivati"[38]. Istorik Rohrbacher ovgje lijepo zamjećuje: Postupajući sa vladaocima, osobito sa vladaocima Kalojanova značaja, papa liči na krotioca zvijerî, medvjedâ, lavâ, leopardâ. Da ih malo a malo ukroti i umekša, upotrebljava sva pomislena sredstva: obećanja, grožnje, laskanja, kazne, s opasnošću, da on sam dobije više od jednog puta krvave ogrebotine. Obzirom na Bugarskoga kralja isti mu je papa dao kraljevsko dostojanstvo i zastavu S. Petra te primio njegovo kraljevstvo pod osobito pokroviteljstvo S. Stolice. I ovo je razlog s koga mu sada piše onako kako smo vidjeli.

[38] Opp. II, 705; THEINER I, p. 42.

Poslanica Mirku, koju spominje papa Kalojanu, glasila je ovako: S ovim apostolskim poslanicama naregjujemo blagorodstvu tvojemu, u povodu oslobogjenja tvoga brata, da praviš stalni i pravi mir s predragim našim sinom Kalojanom, svijetlim kraljem Bugarima i Vlasima: eda unapredak Bugari i Latini budu združeni istinskim i nekolebljivim prijateljstvom, koje će jednima i drugima biti veoma probitačno"[39].

Kalojan odgovori papi s ovim riječima: „Kad čuh za uzeće Carigrada, pisao sam Latinima, da bih s njima bio u miru, ali mi odgovoriše uzuošljivo, da ne će sa mnom mira, dogod ne povratim Carigradske zemlje, koje sam, oni govorahu, silom presvojio. Ja sam im odvratio, da posjedujem te zemlje pravičnije nego oni Carigrad, koji njima nipošto ne pripada. Osim toga sam rekao, da sam ja zakonito primio krunu od pape, dok onaj, što se zove Carigradski car, sam jê od sebe uzeo: zato da meni više nego njemu pripada carstvo. Izjavio sam dakle, da ću pod zastavom, što sam je primio od Sv. Petra, na kojoj su napisani nebeski Ključi, boriti se hrabreno protiva njima; unatoč lažnim križima, što ih nose na ramenima. Kad sam potom bio napadnut od Latina, primoran bih braniti se, a Bog, koji se protivi oholima, dade mi po zagovoru Sv. Petra, neuadanu pobjedu. Što se tiče rečenog cara, ne mogu ga povratiti na slobodu, po tvom savjetu i zapovijesti, jer je umro u tamnici"[40].

Baldovin u istinu bješe umro. Kalojan je ispočetka čovjekoljubivo s njime postupao; ali ga docnije baci u tamnicu, gdje je rgjom kapao, niti je druge utjehe imao osim caričine pohode. Ova kneginja, od Humanske narodnosti, ali mudra i kovarna, bješe dobila dopuštenje od muža, koji ju je vrlo ljubio, da može, pod izlikom milosrgja, kojekako tješiti vajnoga Baldovina. Baldovin je bio lijep kao upisan: carica se u nj smrtno zaljubi. Zabavljujući se s njime, jednom će mu reći: Ti možeš, bez otkupa, izbaviti dva sužnja nevoljnika. — A koji su to,

[39] Opp. II, 710; Theiner I, c.
[40] Innocentius III, *Gesta*, n. CVIII. Opp. I, col. CXLVII sq.

zapita Baldovin. — Ti, odgovori carica, i ja; jer bi me oprostio nasilja jednoga sverjepog čovjeka. Ako me uzmeš za ženu, bit ćemo oboje slobodni. Ostavimo Kalojanu to derno carstvo Carigradsko, koje ne može više opstati, a ti se sa mnom vrati u svoju državu. Ja ću se starati za sredstva. — Džasnu se Baldovin, te joj stane kazivati kako bi takova ženidba bilo prosto grešno preljubodinstvo. Kneginja izagje bijesna prijeteći mu smrću. Sutradan opet dogje ga obaći i podvostruči prijetnje; ali joj Baldovin odgovara isto kao i jučer. Očajana igje Kalojanu, te bijedi Baldovina bezakonjem, s kojim se sama bješe ogriješila. Kalojan, od prirode okrutan, postat će sada ljubavnom sumnjom još okrutniji. Zovne svoje dvorane na gozbu, pa pošto je doveo i Baldovina, pušta da ga grde, a on mu prebacuje bezočno smionstvo. Baldovin uzalud kaže, da je nevin: kralj s te stope odsijeca mu ruke, laktače, noge, stegna na razmačice, te mu baci trup, s odrezanim udovima, u jednu veliku jamu, kod Trnova, gdje se bacahu psi i konji lipsali. Baldovin umre tek nakon trećeg dana izjeden od grabljivih ptica. Kalojan dade dignuti mu lubanju, pa je okuje u zlato te se njome služio kao čašom pri svečanim gozbinama[41].

Inocent III pokuša još dvaput skloniti Bugarskoga cara na mir. Izašalje na njegov dvor jednog nuncija, da ga za to moli; ali ovaj nije mogao ništa postići. A Kalojan da se izgovori, opremi jednoga svoga poslanika papi. Onda mu papa pisa (25 svibnja 1207), jednu poslanicu, kako bi to učinio ljubazni otac svome sinu. Kori ga, ali tako, da se ne mogaše uvrijediti. Kaže mu, da se, zbog svojih pobjeda nad Latinima, ne uznosi, nego da blagodari Bogu, koji zacijelo htjede ih kazniti za njihove grijehe. Blago mu se žali, što nije primio njegova legata sa svim onim počastima, kako se pristoji jednome nunciju apostolske Stolice. Pak dodaje: „Pri svem tome, budući da te nehinjenom ljubavlju u Gospodinu ljubimo, kao Našega predragog sina, Mi smo mi-

---

[41] Lebeau, *Histoire du Bas-Empire* (Paris 1824—1836) T. XVII, p. 243 sq.

lostivo primili tvoga poslanika. Razumjevši iz tvoga pisma, da si odavna želio odaslati Nam tvoje poslanike, ali da nisi mogao to učiniti s uzroka, što nemahu slobodnog prolaza preko Ugarske, a niti preko Drača, gdje zapovijedaju Mlečani, evo s Našim poslanicama, naregjujemo Našem predragom u Krstu sinu, svijetlome kralju Ugarskome, a tako isto Našem ljubeznom sinu duždu Mletačkome, da dadu slobodan i bezbrižan prolaz tvojim poslanicima. A jer Nas uvjeravaš o istrajnosti tvoje predanosti spram apostolske Stolice, kao i to, da si spravan, kad bi bilo potrebito, dati za nju svoj život, Mi preporučujemo Bogu tvoje kraljevsko visočanstvo, te zahvaljujemo darovatelju svakog dobra, što te je nadahnuo takovim osjećajima". Papa završuje pismo moleći ga, nukajući ga i naregjujući mu u Gospodinu, da učini mir s Latincima ili barem primirje, s kojim bi zamuklo oružje[42].

Nije mnogo prošlo, a Kalojan, kao i njegova dva brata, bude ubijen (u jeseni 1207). On je opsjedao Solun. Jedne noći, zacijelo nagovoren od carice, njegov gjenerao Manastras, Kumanac, ugje u njegov stan, te dok je on spavao u svojoj postelji, udari ga kopljem u slabinu, pak iščeznu. Kalojan, teško ranjen, stane zapomagati. Dotrči Manastras iz svoga obližnjega šatora, te se nagje u čudu; ali car uprav njega krivi s ubistva. Manastras, naravski, to stane bašiti, tvrdeći, da car trapovijesan tako iza sna govori. Sutradan Kalojan umre u strašnim bolovima, a naskoro se prospe glas, da ga je S. Dmitar, pokrovitelj Soluna, probo svojom rukom. — U prostonarodnom pričanju Tračkih Bugara živi i sada uspomena cara *Kalijanče*, kao „silnoga i blagostivog" kralja[43].

I ako je istina, da je politika dovela Kalojana k papi; ali se iz svega toka činjenica i okolnosti vidi očigledno, da je pošteno održao zadatu vjeru, i da je do smrti ostao privržen Petrovoj Stolici: premda nije u svemu pristao na želje papa Inocenta; — a za to valja baciti krivicu na Carigradske Latine.

---

[42] Opp. II, 1162; Theiner I, p. 44; Potthast I, p. 264, n. 3109.
[43] Jireček O. c. p. 243.

POGLAVLJE XVIII.

Bugarska od 1207—1292.

Crkveno jedinstvo tako dobro započeto pod Kalojanom nije moralo biti dugovječno. Ono je postojalo bez sumnje do smrti primata ili ćemo reći prvog patrijara Trnovskoga, a zaradi časti ljudske savijesti treba nam držati, da su ostali vjerni jedinstvu i biskupi, koji su ga, u 1204 godini, svečano priznali. Pouzdano je takogjer, da za vlade Borila (1207—1218), nećaka Kalojanova od strane sestre, koji bješe presvojio prijestol, nije se zbila nikakova promjena napram Rimu. Dapače doznajemo iz jednog povjesnoga vrela tog vremena,[1] da je papa Inocent III poslao jednog kardinala caru Borilu. Cilj se ne spominje; te na ovoj vijesti neki osnivaju mišljenje, da je papa namjerio Borila progoniti eretike bogomile u svojoj zemlji (1211). Bilo o tome kako mu drago, i ovaj papin uticaj pokazivao bi, da je Bugarska još bila sjedinjena sa Stolicom Petrovom. Još docnije, kad se Boril, po smrti (1206) Latinskog cara Mirka, svog zeta, vidio sasvim osamljen, zna se, da je zaiskao pomoć u pape[2].

Stvari su sljedovale u istome stanju još dugo vremena. Pošto je Ivan Asen II (1218—1241) zauzeo oružjem prijestolje svoga oca, te prisilio usurpatora Borila bježati iz Trnova, imamo razloga vjerovati, da se je u prvome deceniju svoje vlade uz-

---

[1] Kronaka Alberika od Tres-Fontaines. koju navodi Drinov.

[2] Jireček O. c. p. 247.

držao vjeran katoličkoj Crkvi: šta više može se misliti, da se takav uzdržao preko svega života ili bar do godine 1235. Godine 1219 on vjenča Mariju, kćer Ugarskog kralja Andrije. S ovom ženidbom bješe ušao u rodbinske sveze sa Latinskim Carigradskim carom Robertom Courtenay-em, te je živio u prijateljstvu sa tim carstvom. Godine 1221 Franci mu dopustiše, da uzme iz hrama svetih apostola u Epibatosu (Turski: Bojados), — u Tračkom primorju 12 sati daleko od Carigrada — tijelo svete Petke te da ga prenese u Trnovo[3]. Malo da nije on sam postao, godine 1228 upraviteljem Latinskog carstva, mjesto maloga cara Baldovina II. Već su pregovore bili započeli sami Latini, koji su vidjeli, da carstvu treba jaka ruka. A da se dobri odnosi bolje ustale, predlagali su Asenu ženidbu njegove kćerke Jelene, koja je tada imala istom tri godine, sa Baldovinom. Asen se izjavljivao spravan na to, te je obećavao, da će opet osvojiti, na korist Baldovina, Traciju, već uzetu od Ivana Vataca, Grčkog cara od Nikeje. Ali u vijeću Latina pretegnu na koncu strah od Bugara, i oporba svećenstva. Stoga se odluči zovnuti bivšeg kralja Jerusolimskoga Ivana Brienna, te zaručiti njegovu kćer Mariju sa Baldovinom. Grgur IX, diplomom od 9 travnja 1229, potvrdi učinjeni ugovor megju strankama[4].

Naravno slični postupak Carigradskih Latina morao je da ozlojedi Bugarskoga vladaoca. Ipak ne htje još prekinuti s njima. U to Grgur IX, sa ispravom maločas pomenutom, ovlasti narečenog staratelja Baldovinu, da opet osvoji sve

---

[3] Svetica je poznata megju južnim Slavenima pod imenom *svete Petke,* koje je prijevod Grčke *Παρασκευή*, u koliko ova riječ znači *Petak.* Katolički je puk nepovoljno o njoj obavješten — posljedica vrèmenâ neznanja —; ali je ona u istinu bila i jest velika svetica, koja je sa angjeoskim i djevičanskim životom spajala upravo čudnu i vanrednu pokoru. Njeno se tijelo sačuvalo cijelo skoro dva vijeku u Epibatosu, njezinu rodnome mjestu, prije nego su ga Franci dali Asenu II.

[4] Raynaldi a. 1229, n. 46—47; Potthast I, p. 720, n. 8370.

zemlje, koje su, makar kada, pripadale Grcima, „osim onih, što ih drži Asen;" jer ovoga papa smatraše katolikom.

Godine 1230 Asen, nepravedno izazvan oružjem Todora Komnena, Grčkog cara od Epira, pobijedi ga na Klokotnici, te osvoji sve njegove oblasti. Zato njegova država obuhvataše sada, osim podunavske Bugarske, Braničevo i Beograd, Niš i Velbužd (Köstendil), Traciju sa Didymotikom i Jedrenom, svu Macedoniju, to jest, okružja Seresa, Skoplja, Prilepa, Devota i Ohrida, pak Arbaniju s Elbosanom u današnjem vilajetu Skadarskom, gotovo do Drača. Što se tiče vjere, Asen je trpio u svojoj državi jednako nekatolike kao i katolike, pa i eretike bogomile. Stoga se dogodi, dok se je Bugarska politički penjala na visok stepen moći i sjaja, da su dotle počele slabiti veze, što su na početku ovoga vijeka vezale u jedno tijelo Bugarsku sa Stolicom Petrovom. Imamo dva pisma pape Grgura IX, jednakog sadržaja, na (24 veljače 1232) provincijala Poljskih Dominikanaca i biskupu Csanadskome u Ugarskoj[5], s kojima papa žali odmetnuće od jedinstva Rimske Crkve Bugarskih biskupa Braničeva i Beograda; te pošto je spomenuo, da je Petar postavljen od Isukrsta pastirom svojim ovcama, te da stoga ne može biti u broju ovih, tko ne priznaje za svog pastira nasljednika Petrova, naregjuje, da se trude skloniti tê biskupe, neka se povrate u jedinstvo Rimske Crkve; a kad se, do odregjena im roka, ne bi htjeli prevoljeti, neka podvlaste njihove dijecese Srijemskom biskupu.

U tome je došlo vrijeme, te se Asen stao misliti, kako bi se svetio Carigradskim Latinima. Godine 1234 oženi se Baldovin II kćerju cara Ivana Brienna. Ove iste godine Asen načini savez s Ivanom Vatacem. Zavjeravajući se jedan drugome na savez za odbranu i napad, uglave, da će na godinu sabrati

[5] Prvo se nalazi u *Illyricum Sacrum* (FARLATI COLETI) VIII, p. 247; drugo u *Monumenta Hungariae* THEINER (I, p. 103); POTTHAST I, p. 763, n. 8900—8901.

sve svoje sile, te zavojštiti i uništiti sasvim moć Franaka u Istoku. Kao zalog prijateljstva Asen dade Vatacu, za njegova sina od jedanaest godina, Todora, svoju kćer Jelenu, onu istu, koja je imala biti vjerenica Baldovinu II, a sad joj bješe devet godina. Vojničke pripreme započnu, prama ugovoru, u proljeću 1235 godine. Vatac ukrca svoje čete u Lampsaku te sigje u Galipol, koji su tada držali Mlečani. Opsijedanje ne bješe dugo, usprkos otporu opsjednutih; koji su svi bili udareni pod mač. Grci već bijahu gospodari grada, kad stiže Asen, sa svojom ženom i malom Jelenom, vjerenicom Todorovom, koja je imala biti baštinicom države svoga oca i mržnje ovoga protiv Latinâ. Bugarski car ostane u Galipolu, a Vatac se povrati u Lampsak, gdje bješe ostavio ženu Irenu i sina Todora. Tu ih vjenča patrijar German dvoren od Joakima, Trnovskog nadbiskupa.

Ovom prilikom Bizantinski patrijar, sa pristankom, kaže se, druga tri istočna patrijara, a u nazočnosti velikog broja Bugarskih i Grčkih biskupa, prizna nezavisnost Trnovskoj Crkvi te naimenova patrijarom istog nadbiskupa Joakima[6].

Asen i Grčki car podsjedoše Carigrad; ali Ivan Brijenski, ovaj junak od osamdeset i sedam godina, razbi ih i raspudi, kako kaže Cesare Cantú, divnim pobjedama[7]. Ovi kobni polomi još većma raspališe ta dva kneza, koji će pregnuti da izbrišu svoju sramotu sretnijim naporima. Nato se stanu na vrat na nos pripravljati na drugu vojnu protiv Carigrada. Nego Ivan Brijenski obrati se vladaocima Evrope i papi za pomoć.

---

[6] Cum itaque, ut praedixeram, ambo Joannes Ducas imperator et Asanus Joannes Bulgarorum rex in unum foedere icto convenissent; . . . tum et Trinobi praesul, Constantinopolitano obnoxius, *imperatorio ac synodico* decreto . . . suo jure vivere et patriarchae nomine condecorari obtinuit. Georgius Acropolita, *Annales* c. 33 (Ed. Bonn.), p. 54 sq. Cf. Lebeau. *Histoire du Bas-Empire* T. XVII, p. 362 sq.; Jireček O. c. p. 258.

[7] Cesare Cantú, *Storia Universale* VI, p. 83. Cf. Lebeau l. c. p. 364—366.

Poznato je, da su pape za održanje Latinskoga carstva u Carigradu posmatrali kaono potrebiti uvjet, da se osvoji Palestina. Zato Grgur IX pisa, 16 prosinca 1235 godine, Beli IV kralju Ugarske, tome vladaocu jakome i najbližemu, koji mogaše da pošlje pomoć, živo ga nutkujući na to preduzeće protiv ta dva „raskolna“ kneza. Postara se takogje, da ga mole i biskupi njegova kraljevstva, nagovarajući ih poslanicama istog sadržaja[8]. Ne znamo, edali su nagovori starom papi ispali za rukom. Istina je, da su Asen i Vatac navratili se po drugi put (1236) opsijedati prijestonicu Latinskog carstva sa brojnim brodovljem. Ali uto Goffred od Ville-Hardouin, Akajski knez, pomoli se u Propontidi sa šest ubojnih lagja. Mleci šiljahu 25 galija, a Gjenovezi i Pizanci, što su se već nalazili u Carigradu, naoružaše svoje brodove. — Hrabrosti Latinaca pogje k ruci suzbiti opsjedatelje od zidova, a malo izatoga Talijanci uništiše Bugarsko i Grčko brodovlje.

Dok su se ove stvari zbivale u Bosforskim vodama, Grgur IX piše (24 svibnja 1236) Robertu, nadbiskupu Ostrogonskom, i Ugrinu, biskupu Koločkom, da se zauzmu kod Asena, ne bi li ga odvratili od izopćenoga Vataca, te ga preslovili da dalje ne dosagjuje Latincima; ako pak ne bi htio poslušati, neka i njega izopće[9].

[8] . . . . Nos igitur attendentes, quod ipsius conservatio imperii specialiter pertinet ad promotionem subsidii Terrae-Sanctae, de qua nonnisi per partes Romaniae liber reditus peregrinorum habetur, et si, quod absit, dictum imperium dominio Graecorum, qui magis Latinos odiunt quam pagani, subjicitur, de facili ejusdem terrae dissidium sequeretur; celsitudinem regiam monendam duximus attente et hortandam, quatenus, cum eo levius et citius praefato imperio per homines Ungariae subveniri valeat, quo ei viciniores existunt, . . . ad subveniendum praefato imperio regium studeas auxilium et consilium impartiri . . . Raynaldi a. 1235, n. 53—54; Theiner, *Monum. Hung.* I. p. 140; Potthast I, p. 855, n. 10066.

[9] Theiner, *Monum. Hung.* I, p. 144; Potthast I, p. 864. n. 10165. Cf. Coleti VIII, p. 230 sq.

Malo zatim postajalo, a Asen će se objednom, ne zna se poradi šta, posvaditi sa Vatacem. Grčki povjesničar Gjuragj Akropolita kaže, da mu se činilo opasno, da raste moć Nikejskomu caru[10]; a zacijelo mu se valjalo bojati, da ne bi Vatac, kada budu istjerani Franci iz Carigrada, osvajajući prijestonicu Bizantinskih careva, preduzetan i moćan kako bješe, okrenuo sve svoje sile proti njemu, da mu otme bar jedan dio njegovih oblasti. Moguće je takogjer, da je u ovome pregnuću Asenovu imao učešća i njegov šûra Bela IV, Ugarski kralj; koji je jamačno morao posredovati, da odgovori brigama Grgura IX. Bio koji mu drago razlog, Asen se otcijepi od svog saveznika, te nagje izgovor, da dobije natrag svoju kćer Jelenu, premda vezanu u ženidbi sa Todorom. Zaiska, da mu je dovedu iz Nikeje u Adrijanopolj, jer željaše još jednoč vidjeti je i zagrliti. Vatac, ne dvoumeći ni o čem, pošlje mu je, a on, kad je dobio, povede je u Trnovo, niti ju je više povratio njenu čovjeku.

Asen sada piše papi ištući jednog legata, s kojim bi mu valjalo raspravljati o sredstvima da pomogne Latinima, a tako i o uvjetima jednog saveza s njima. Grgur je to i želio: stoga mu odašalje Perugjinskoga biskupa Salva de Salvis, sa dva pisma, jedno pisano 21 svibnja (1237) a drugo prvog lipnja[11]. Treće pismo pak dao je papa biskupima i drugima dostojnicima manastira i crkava Asenove države[12], kojima toplo preporučuje posao, za koji bješe dat nalog legatu. — Nunciju pak dadoše preporučnice za Belu IV i za Ugarske biskupe[13].

O uspjehu poslanstva Salva de Salvis, povjest nam ne kaže ništa. Jedna je stvar izvjesna, a naime, da je Asen te iste

---

[10] . . . Romanorum namque in meliora progressum formidabat. GEORG. ACROPOLITA, cap. 34, p. 57.

[11] RAYNALDI l. c. n. 70; THEINER, *Monum. Hung.* I, p. 155 156; POTTHAST I, p. 880. 882. nn. 10368. 10388.

[12] RAYNALDI a. 1237, n. 72—73; POTTHAST I, p. 882, n. 10389.

[13] RAYNALDI a. 1237, n. 71—72; POTTHAST I, p. 880. 882, nn. 10369. 10387.

godine preminuo, a moglo bi biti blizu istini, da je još u nazočnosti papina legata u Bugarskoj preduzeo neprijateljske mjere na štetu katolika. Zaradi toga vidimo, gdje Grgur IX objavljuje u Ugarskoj sveti rat (27 siječnja 1238) „proti otpadniku Asenu, koji odvajajući se od Crkve, a ne hoteći biti u broju ovaca Petrovih, prima u svoje zemlje eretike i njih brani; tako da je, koliko se govori, njima natučeno i otrovano svecijelo kraljevstvo“[14]. A kad Ugarski kralj šćaše kretati se protivu Bugarske, s nepritajenom namjerom da je osvoji, papa, pismima 8 kolovoza (1238), preporuči, neka se u Ugarskoj javno moli za sretan uspjeh Belova oružja, te uze pod zaštitu Sv. Stolice njegovu državu[15].

Kad se Asen našao u zapari, učinit će savez sa Francima protiv Grka. Radi toga papa pošalje protivnu naredbu u Ugarsku te tako nije ni bilo krstonosne vojne. No je savez Asenov sa Latinima bio samo efimeran. Dok je s njima ujedno, činio juriš na Zurul, Trački grad, stigne mu nenadana vijest, da su umrli u Trnovu, u isto vrijeme, njegova žena i sin i patrijar

---

[14] Theiner, *Mon. Hung.* I, p. 161; Raynaldi a. 1238, n. 7–9; Potthast, 1, p. 891, n. 10507—10508. — Pod imenom *eretikâ* papa, razumijeva bogomile, koji su se na Zapadu zvali raznim imenima: *katara albigjesa, paulicijana, patarena, maniheja* itd.; jer svi, i pored razlika, što mogu biti megju katarima i patarenima, imaju svojim početnikom Bugarskoga popa *Bogomila* (Teofila): (попъ именемь Богоумилъ, а по истинѣ Богоу не милъ: kaže jedna isprava *X* stoljeća), koji, u prvoj polovini X stoljeća, pod vladom cara Petra, uvede u Bugarsku gnostičko-manihejsku jeres (uzetu od istočnih paulicijana) od dva principa ili božanstva, odbacujući stari Zavjet i sve one uredbe kršćanstva, što su spojene sa materijom; dakle krštenje i druge sakramente, pa i samu ženidbu. Iz Bugarske, ova se kuga rasprostranila po Evropi. — Rački je napisao jednu solidnu raspravu o Bogomilima i Patarenima u *Radu* (Zagreb 1869) VII. p. 84—179; VIII, p. 121—187. Može se vidjeti o Bogomilima i ono, što piše Jireček u svojoj Bugarskoj Istoriji (p. 173 do 184). Da su ovi radovi bili poznati Funku, zacijelo bi napisao bolji članak za novi *Kirchenlexikon*.

[15] Raynaldi a. 1238, n. 12—20; Theiner, *Mon. Hung.* I. p. 164–167; Potthast I, p. 900—901, nn. 10631—10639.

Joakim. Preneražen od straha i čuda, mišljaše, da je to Božja kazna, što je povrijedio svoju zakletvu spram Grka, i što je raskinuo svetu vezu, što je spajala njegovu kćer sa Todorom: nato spali svoje bojne strojeve, dignu opsijedanje, zaiska pomirbu sa Vatacem, ispovijedajući svoj grijeh. Vrativši se izatoga u Bugarsku smjesta otpremi Jelenu njenom mužu, te se s time nanovo sprijatelji sa Grcima[16].

Godine 1241 umrije Ivan Asen II, koji je, poslije Simeuna bio najčuveniji Bugarski car. Naslijedi ga sin Kaliman I, dječak od devet godina.

Poslije četiri godine, Inocent IV, koristeći se odlaskom nekolicine Franjevačkih blagovjesnika za Tatarsku, pisa (21 veljače 1245) Kalimanu jedno lijepo i ljubezno pismo o jedinstvu Crkve i primatu Petrove Stolice, moleći ga i opominjući, da se s njome ujedini. Naravno, pismo je, po papinoj namjeri, više bilo namijenjeno vladajućim ličnostima nego mlagjahnome monarhu: „Svijetlome Kalimanu, što vlada u Bugarskoj, (želje) da ljubi Boga i boji ga se itd.“ U drugom dijelu pisma papa govori: „Dok mi, po Božjemu odregjenju, a ne Našim zaslugama, sjedimo na Petrovoj Stolici, ne možemo bez bolećega srca gledati, kako su od otajstvenoga tijela Isukrstova odijeljeni gdjekoji udi, mislimo reći Crkvu Grkâ i Bugarâ, koja neposlušnošću ocijepivši se od svoje glave, ne može biti dionica života, što je svojstvo svemu tijelu, jer se je otrgnula od jedinstva ovoga tijela. Budući da smo Mi dužni tražiti spas sviju kao služitelj Onoga, koji ne će da nitko pogine, podstaknuti samilošću spram tebe i tvog naroda, te ugledavajući se u primjer naučitelja narodâ, Sv. Pavla, koji se učini sve svima, da pridobije sve Gospodinu, molime te i zaklinjemo u Gospodinu Isukrstu, da se povratiš bez oklijevanja u jedinstvo svete Rimske Crkve. . . Mi ne ištemo vaših stvari, nego smo žedni vaše istinske koristi duhovne: ne tražimo uzeti ništa od vašeg

[16] Georgius Acropolita, c. 36, p. 61; Lebeau O. c. XVII, p. 376—378.

imanja, niti namjeravamo smanjiti vašu čast; nasuprot želimo je raširiti i rasprostraniti, koliko Nam dadne Bog, da to možemo pravedno učiniti. A Naša će se ljubav uvećati, ako se ti, koji si glava i vladalac narodu, poslušav ono, što ti rekuu vijesnici mira, koje ti šaljemo, vratiš u jedinstvo katoličke Crkve, te postaneš Krstu prvina od puka, što će da se vrati u isto jedinstvo. Kad bi ti se pak činilo, da se to ne može ostvariti bez vasiljenskog sabora, Mi se namah sada izjavljujemo gotovi i raspoloženi sazvati takav sabor; samo ako ti i biskupi Grčke i Bugarske to uzištete[17]." U istomu je smislu Inocent pisao i Bugarskim biskupima, moleći ih i opominjući, da se povrate k jedinstvu[18]. Ali namjesnici i staratelji mladog cara, rekao bi, da nisu htjeli znati za jedinstvo sa katoličkom Crkvom.

Na godinu (1246) umre Kaliman; a govorilo se, da je otrovan[19].

Pope se tada na prijestolje njegov brat, takogje mladoljetan, Mihailo Asen (1246—1257), pod regenticom Irenom, udovicom Ivana Asena II. Grčki car Ivan Vatac, netom je čuo za smrt Kalimanovu, provali u njegovu zemlju, te osvajaše Bugarske oblasti. Godine 1257 Mihaila Asena izdajnički ubije njegov rogjak Kaliman i nekoliko Trnovskih gragjana. Ubojica zavlada prijestolom carice, udove Mihailove i kćeri Srpskoga kralja Stefana Uroša I. Ovaj, iz zagogja, da obezbriži život i čast svoje kćeri, upadne sa vojskom u Bugarsku. Kaliman II bude prisiljen bježati, te dok je tumarao koje kuda, pogibe i on od nepoznate ruke (1257 ili 1258)[20].

Ovako se ugasi vladalačka porodica Asenovićâ.

---

[17] Coleti VIII, p. 235—237; Potthast II, p. 985, n. 11.606.

[18] Coleti l. c.; Potthast l. c. n. 11613. Ova je poslanica pisana 25 ožujka.

[19] Jireček O. c. p. 263.

[20] Sed Rosus Urus (Ῥῶσος Οὖρος) cum exercitu Trinobum ingressus filiam ... recuperat: quidam enim Callimanum ex loco in locum aberrantem antea trucidarant. Agropolita c. 73, p. 162.

Bugari tada izabraše gospodarom jednog Srba, koji je već bio pribavio pravo gragjanstva, po imenu Kostantina, potomka po ženskoj lozi Nemanjićima, čovjeka umna i valjana.

Konstantin (1258—1277), da spase spoljašnost nasljedstva, otpusti svoju ženu, te vjenča Irenu, sinovicu Ivana Asena II, a kćer Todora Laskarisa i Jelene, otpravljajući prvu, kao jamstvo mira, u Nikeju[21]. Kako stvar povijeda Grčki istorik, vidi se, da Bizantinski moral nije nalazio ništa prijekorna u činjenici od nas ovgje pomenutoj. Umrvši Irena (1280) Konstantin vjenča drugu kneginju Grčku, bratanicu Mihaila Paleologa, koji se podvrže povratiti Bugarskoj carevini, kao miraz nove carice, gradove Mesembriju i Ankijalos. A zato što Paleolog nije ostao na pogodbi, Konstantin zametne rat Grcima; ali ovi, pošto zovnu u pomoć Nogaja-Kana, gjenerala gospodaru od Zlatne Ordije, suzbiše napad Bugara.

Bizantinski car sad pokuša uništiti Bugarsko-Slavensku Crkvu ili ćemo reći Trnovsku patrijarhiju, priznanu od Grka 1235 godine. U tu svrhu, jednom hrisovuljom od 1272, obnovi već pogrčenu Ohridsku patrijarhiju u onome opsegu, koji je obuhvatala godine 1020. S time se poricalo postojanje Bugarske Crkve pa i Srpske, koju, s pristajanjem takogjer Grka, bješe uredio Sv. Sava. Poradi toga i u Lionskom saboru (127) Grčki poslanici tražili su, u ime svoga cara, da budu priznata stara prava Crkvi Justinijane Prve, koju su ovi sada griješkom istovetovali s Ohridskom[22].

---

[21] . . . et ut speciosas regnandi causas (Constantinus) haberet ac haereditario jure regnum possidere videretur, (Bulgari) legatos ad imperatorem misere, ut filiam suam majorem, cui nomen Irene erat, in matrimonium Constantino . . . concederet, quae illi legitime copularetur, tanquam quae esset Asani Joannis . . . neptis . . .; sed quando . . . Constantinus alio eoque legitimo matrimonio vinciretur, uxorem a viro separatam ad imperatorem Theodorum deducunt . . . Sic . . . tranquillitatem uterque aucupatur. ACROPOLITA l. c.

[22] JIREČEK O. c. p. 274.

Poslije Lionskog sabora, carica se Marija nadmetala, u mržnji protiv Rimske Crkve, sa svojom majkom Eulogijom, sestrom cara Mihaila VIII. Čete su kalugjera ražnjale izmegju Trnova i Carigrada noseći vijesti i pisma. Sve bješe napereno, da priduši pokret, što se je pojavio spram sjedinjenja. Marija pače, da se osveti stricu, pošalje u Palestinu Josipa, prozvana Kataro, sa gjekojim drugima, da dojave Jerusolimskom patrijaru, sve što se dogodilo, te da podgovore Egipatskoga sultana, neka zavojšti na cara Mihaila u isto vrijeme, kad je bio napadnut od Bugara. Turčin se začudi toj tražbini; jer mu takova nigda nije bila učinjena. S druge strane budući da nije poznavao Bugara, niti njihove sile, izgledalo mu sumnjivo to poslanstvo; te zato otrsi bez odgovora poslanike nevjerne carice[23].

Godine 1277. pod patrijarom Vekom, držao se u Carigradu sabor, kome su predsjedali legati pape Ivana XXI. Na istome saboru bijaše i patrijar Trnovski Joakim III; te je, kao i svi ostali, izjavio pokornost Rimskoj Crkvi, i potpisao sinodički akt, s kojim se priznavaše primat apostolske Stolice, te se izrijekom primahu svi dogmati Latinske Crkve, uključivo sa ishogjenjem Duha Svetoga i od Sina, prama odluci Lionskog sabora[24].

Vrativ se Joakim III u Bugarsku nije mogao ništa učiniti za uniju. Car Konstantin, od dugoga bolovanja bješe uzet u nogama, a taštoljubna Marija, poklem je imenovala carem svoga sina (1277), dječaka Mihaila, držaše u rukama svu vlast. Pod njenim namjesništvom nitko nije smio ni pisnuti o sjedinjenju Crkvi, osim toga politički meteži, što su sljedovali, ne dadoše o tome ni misliti. Kada probisvijet Ivajlo (*Lakanas* u Grka),

[23] FLEURY, *Hist. de l' Égl.* Liv. LXXXVII, n. 25; JIREČEK O. c. p. 274 sq.

[24] RAYNALDI a. 1277, n. 34—39; HEFELE *Conciliengeschichte* VI, p. 156 sq.; LEBEAU O. c, T. XVIII, p. 220 sq.

od svinjara i hajduka postade car Bugarima, pošto je ubio cara Konstantina, Marija, ta Bizantinska pletkašica, vjenča se (1278) s ubicom svog muža, i uzdrža svoj uticaj u javnim poslima. Nego, godinu docnije (1279), državni prevrat uznese na prijesto Ivana Asena III (1279); a tada ona bude prognana i predana Grcima, koji je odvedoše u Drenopolje.

Ivan Asen III, za koga se držalo, da je potomak porodice Asenove, bješe stekao pravo gragjanstva u Grčkoj, te je zevkario u Troadi, na obalama Skamandra. A Paleolog bješe onaj, koji mu pribavi Bugarsku krunu, pošto mu dade za ženu svoju kćer Irenu. Nego je sam Paleolog, ne hoteći, bio uzrok njegovoj propasti. Bješe tada megju knezovima jedna ličnost plemićke obitelji Kumanske, koja je s velikim bogastvom spajala jedan viši um te sva ona blistava svojstva, što redovno nameću poštovanje mnoštvu. Zvao se Gjuragj Terter. Bizantinski car htio od njega učiniti oslonac prijestolu, na koji bješe posadio svoga zeta. Htjede stoga, da se Terter srodi s novim carem. Nato mu ponudi despotsko dostojanstvo, samo da otpusti svoju zakonitu ženu te vjenča njegovu sestru. Terter primi bez duševne bojazni takav prijedlog, premda suprotan svim načelima prirodnog zakona, vjere i časti; te otjera svoju ženu, koja, stražarno, bude odvedena u Nikeju sa sinom Venceslavom. Potom toga vjerivao se sa sestrom Ivana Asena III. Megjuto se narod još više zaljubi u Tertera, gledajući poprijeko na cara nametnuta od Grčke politike. S toga uzroka Asen, osjetiv, da se narod na nj izuzeo, ostavi krišom Bugarsku te ode u Carigrad. Izatoga Terter bude krunisan carem (krajem 1280).

Pod vladom Gjorgja Tertera (1280—1292), iznajprije poradi rata sa Grcima, pak poradi upada Tatarâ, u Bugarskoj moralo se gotovo zaboraviti religiosno pitanje. Našla se ipak jedna spoljna ličnost, koja se, potaknuta revnošću spram vjere i istinskom kršćanskom ljubavlju, bavila istim pitanjem, te je s tom svrhom otpočela prepisku s papom Nikolom IV. Čitalac

već znade, da mislimo na Srpsku kraljicu Jelenu; koja si bješe zadala brigu obratiti na katoličanstvo Gjorgja Tertera, te nastojati o sjedinjenju Bugarske Crkve sa Petrovom Stolicom.

Pobožna kneginja bješe naumila otići u ljetu 1291 godine na Dvor cara Bugarskoga, a da bi zadatak izvršila s većom izvjesnošću obrati se papi, moleći ga, neka piše Terteru i Trnovskome patrijaru[25]. Nikola IV poznavao je osobeno patrijara Joakima, jer on bješe jedan od papinih poslanika[26], koji su, u 1277 godini, predsjedali naprijed pomenutom saboru Carigradskome. Stoga papa pisa (23 ožujka 1291) i caru i patrijaru.

Poslanica prvome ovako je bila napisana: „Visokorodnome knezu Gjorgju, svijetlome caru Bugara, milost u sadašnjem vijeku, koja da ga vodi u slavu budućega. — Odregjenjem Onoga, koji veličinom svoje sile providno vlada nebeskim i zemaljskim stvarima, pozvati da pasemo stado Gospodnje, besprestano se brinemo, da svi samrtnici upravljaju svoje korake stazom zapovijesti Božjih, eda bi, iza toka ovog prolaznoga života, dobili trku vječite sreće. Ali da se poluči takova nagrada, svakomu je prijeko nužno vršiti i tvrdo držati katoličku vjeru, kako je drži, ispovijeda i uči sveta Rimska Crkva, majka i učiteljica prave nauke; jer nitko bez te vjere ne može omiljeti Bogu, niti stići k veselju vječnog blaženstva, budući da je ona sveza ljubavi i osnova svekolike presvete religije. Ona očišćava od grijeha; rasvetljuje umove, raspugjava tamu nevjerstva, raspršava oblake zablude, daje sredstva spasenju i obećaje svojim posljednicima nagradu vječnog života. Ova spasovna vjera, kako nas uči prava religija, ne može se druggje imati do u zajednici sa Rimskom Crkvom, koja sama, voljom Isukrsta, načelnika našega spasenja, ima vrhovno i odlično prvenstvo nad svim

---

[25] Vidi naprijed na str. 324.

[26] Malobraćanin fra Jerolim iz Ascola, koji je prije bio provincijao Zadarskih Franjevaca.

ostalim Crkvama: koje je bilo nagoviještano Nojevim kovčegom, slikom katoličke Crkve, u kome mogoše se spasti od općenog potopa samo oni, što se u nj zakloniše. Toga radi blagorodni kneže, budući Mi, premda nedostojni, namjesnik Onoga, koji je došao s neba na zemlju, da otkupi čovječji rod s prolićem svoje krvi, to i želimo sa svim srcem samo ono, što spada na tvoje spasenje, te je kadro učiniti slavnije tvoje ime kod Boga i kod ljudi. Pa zato vrlo molimo tvoju Svjetlost, i spasonosnim nukovanjem opominjemo te u Gospodinu Isukrstu, Sinu Božjemu, da prigrliš ovu vjeru, za koju smo pregje kazali, da je drži i vrši Rimska Crkva, te da pristaneš uza nju svim svojim pregnućem i svim svojim hotnjama, držeći se nje postojano te starajući se privući istoj vjeri narode tvome žezlu podložne; jer ćeš tako omiljeti Bogu, steći ćeš zaslugu vječne plaće, i proslavit ćeš svoje ime megju narodima. Da pak Svjetlost tvoja upozna bolje ovu vjeru, prilažemo nazočnome pismu njeni obrazac: *Vjerujemo u sveto Trojstvo, Oca, Sina i Duha Svetoga* itd"[27].

Patrijaru Joakimu papa je ovako pisao: „Nikola, biskup, sluga slugu Božjih, nadbiskupu Bugarskome milost u sadašnjem vijeku, koja da ga vodi u budući. — Milosrdni i blagi Gospodin itd., da ne bi stado, otkupljeno sa proljevom dragocijenjene krvi, ostalo bez pastirske brige, postavljajući zasvagda svojim namjesnicima na zemlji blaženoga Petra i sve njegove nasljednike, htio je povjeriti njima upravu istoga stada. Stoga budući da smo Mi, i ako nedostojni, namjesnik samog Boga svemogućega i nasljednik samog poglavice apostolima, to po dužnosti Naše pastirske službe, vodimo brigu, eda svi ljudi, naosob oni, što su oprani vodom svetog krštenja, upravljaju svojim činima u svjetlosti istine, te da idući ravnim putem Gospodnjih zapovijesti, dostignu radost vječnog blaženstva itd. A budući da živo želimo ono, što vodi k tvome spasu i puka, kojim upravljaš, stoga smo odlučili moliti Bratstvo tvoje, i ponukat

[27] Coleti VIII, p. 238—239; Potthast II, p. 1893, n. 23619.

te ljubavlju Isukrstovom, da gotovo prigrliš, postojano držiš i propovijedaš vjeru, koju drži i vrši Rimska Crkva, a tako isto, da se svojski staraš, da istu prigrli visokorodni knez Gjuragj, svijetli car Bugara (kome, o ovome predmetu, šaljemo našu poslanicu), i narod područan tvojoj brizi i njegovoj vlasti. Mi se uzdamo, da ćeš voljno i hotno nastati oko ovog posla, koji je po volji Božjoj i Našoj; pošto si ti, ako si u istinu onaj, što si onda bio nadbiskup Bugarski, već u nazočnosti Mihaila Poleologa, u palači Blakerne — kako držimo, da se spominješ — pred Nama, naustice, ispovjedio, da si neposredno podložan Rimskome papi. Zato, predragi brate, primi blagočasno ovu opomenu, što izlazi iz korijena ljubavi, te je ispuni, da na potonjem nagragjivanju pravednika zaslužiš nadarje toliko veće, koliko obilniju rukovet dobrih djela, na korist svoju i ostalih, uneseš u žitnicu gospodara od kuće. Da pak ispovijedanje vjere bude bolje poznato tvome Bratstvu, prilažemo nazočnome pismu ovaj obrazac itd[28].

Nikola IV u istinu se nadao, da će posredovanje patrijarovo biti uspješno. Stoga obznani Srpsku kraljicu, govoreći joj: „Takogje smo opomenuli pismom časnoga našeg brata Bugarskog nadbiskupa, čije potpomaganje može da bude vrlo blagotvorno[29]“.

Ne znamo jeli Jelena mogla otići u Bugarsku zbog ratova i uuutrašnjih meteža te zemlje; ali se ne može sumnjati, da papina pisma nisu predata. Je li se na ista odgovorilo? S nestašice svjedočanstva, ne može se ništa izvjesno reći.

Prije nego zaključimo ovo Poglavlje, treba nam štogod reći o Latinskoj Crkvi u Bugarskoj.

Besumnjivo je, da je još od prvih desetina XIII stoljeća bilo u Bugarskoj katolika Latina. U Dubrovačkom arhivu čuva

---

[28] Coleti VIII, p. 239—240; Potthast l. c. n. 23620.
[29] Farlati VII, p. 53.

se izvorni spomenik u kvijeru, što ga je kralj Bugarski Asen dao Dubrovčanima, poradi slobodne trgovine u njegovoj Državi, dajući im velike polastice, kao „svojim prevjernim i ljubljenim gostima[30]". Dubrovačka naselja u Bugarskoj morala su biti dosta brojna, jer oni imagjahu u svojim rukama svu trgovinu u unutrašnjosti Balkanskog Poluotoka. Dubrovčani pak, bez izuzetka, bijahu svikolici Latinskog pravila.

Godine 1365 Ugarski kralj Ljudevit I Anžuvinski osvojivši Vidin, htjede tamo uvesti katoličanstvo, te zaiska u Rimu ništa manje od dvije tisuće redovnika, da rasprostranjavaju vjeru; ali mu dadoše samo osam Bosanskih Franjevaca. Ovi u pedeset dana prisajediniše katoličkoj Crkvi dvjesta tisuća duša. Boljadi i seljaci, starci i mladići, djevice i žene, navlastito bogomili, natječući se, primahu katolički zakon. Bješe to jedan divan pokret; ali ne potraja dugo Godine 1369 Ugri budu istjerani iz Bugarske. Kada Vlajko (Vladislav), sin Moldavskog vojvode Aleksandra Basarabe, zavlada Vidinom, kalugjeri toga grada, koji su gledali krivim okom napretke katoličanstva, nisu htjeli znati za sjedinjenje sa Rimom, nego se udružiše sa Basarabovim vojnicima te napadnu kuću Latinskih blagovjesnika, megju kojima bio je i Grgur Trogirski, koji, kako kaže Wading, bješe veoma vješt u tumačenju svetog Pisma, te je sa revnosnom gorljivošću spajao takav život, koji je bio ogledalo manastirskog opsluženja i poniznosti[31]. Četvorici od njih pogje za rukom spasti se bjekstvom; jedan u prvoj gunguli bude iskomadan od napadačā; drugu petoricu, tvrdo svezane, dovedu pred pobjednika. Tude ih izazovu ti kalugjeri, neka se s njima prepiru o pravoj Crkvi Isukrstovoj. Blagovjes-

[30] ѣкω и всевѣрнии любωвнии госте царьства ми. Miklošić, *Monum. Serbica* n. VII, p. 2—3. Isprava se prisvaja Asenu I (1186 — 1196); ali je priličnije, da pripada Asenu II (1218—1241), budući da se u njoj pominju neke oblasti, koje u vrijeme Asena I ne bijahu upodanjene Bugarima.

[31] Wadingus, *Annales* a. 1369, n. 11.

nici, premda su znali, da su im muke blizu, to toliko da se pokažu branitelji katoličke vjere, drage volje pristanu na prijedlog. Nato se stanu prepirati, a povjesna vrela kažu, da su njihovi suparnici bili prinugjeni zamuknuti. Zbog toga ražljućeni, zahtijevali su svakako od Vlajka, da osudi na smrt te Latinske pletkaše. Ali Moldavski knez, koji nije bio tako okrutan, pa ni tako neprijatelj, kao oni, katoličkoj vjeri, ne htjede ih nipošto osuditi: nego zapovjedi, da jedni i drugi odlaze ispred njega. Ti fanatici, pošto ih svačim izgrde i ispsuju, odvuku ih izvan grada na obalu Dunava, te im tu odrube glave[32]. Franjevački ljetopisi pričaju, da je postojanost tih mučenika, a i znakovi zbivši se na njihovoj smrti, ne samo utvrdila katolike još više u vjeri im; nego da je pridobila i gdjekoje od samih raskolnika, rukostavnika tog beščinja, koji svigjeni i raskajani iskaše utjehe u krilu katoličke Crkve[33].

U XIV vijeku katolici Latinskoga obreda imali su u Bugarskoj svoje biskupe. Ovi su prebivali u Nikopolju; ne u onome na Dunavu nego u onome, što su ga stari zvali *Nicopolis ad Haemum*, smještenu u nutrašnjosti, četiri sata daleko od Trnova, a 12 sati od Dunava, blizu pritoka Rusice sa Jantrom, kod današnjega sela Nikjup. Wading broji osam biskupa Franjevaca Nikopoljskih, posljednji od kojih biskupa dolazi do početka XV vijeka; a u prvoj polovini istog XV vijeka nalazimo četiri biskupa Dominikanca od Nikopolja Trajanova na Dunavu: Franu, Ivana, Venceslava i Uga. Drugi je bio imenovan poveljom Ivana XXII, 1412 godine; četvrti 1437, poveljom Eugenija IV. Ne zna se dali su bili drugo osim titularni biskupi. Godine 1518 Lav X naimenova biskupom Nikopoljskim Alberta Dominikanca iz Palerma († 1531), a Pavao III 1544 godine naimenova na tu stolicu Španjolskog Dominikanca Franu Ro-

[32] Wadingus l. c.; Jireček O. c. p. 326—328.
[33] Cf. Marcellino da Civezza, *Storia delle Missioni francescane* IV, p. 120.

blesa[34]: ali su obadva bili samo biskupi *in partibus*, te nigda ne vidješe Bugarske. Isto treba kazati o Dominikanskim biskupima Varne, Ivanu I, Nikoli Stayneckeru (1393) i Antoniju (oko 1396), kao i o Augustinijancu Antoniju II (1398) i o druga tri Dominikanca, Nikoli II (1419), Ivanu II (1493) i Konradu (1494)[35]. Isto nam treba misliti o Latinskim biskupima Ohrida, Nikoli (1320), Mateju (1517), Rafaelu Levakovića (1647), Andriji (1651), i Frani Svimiroviću (1657)[36]. Što se pak tiče petorice Ugarskih biskupa Vidina od XV vijeka, postavno se znade, da je treći od njih, Benediktinac Ivan Biagio (1423—1430), sjedio u svojoj dijecesi[37].

Godine 1565 nalazimo u Bugarskoj jednoga *apostolskog pohoditelja*, a to bijaše fra Ambrož iz Dubrovnika, Barski nadbiskup, koji je nosio naziv „primata sve Rasije". Došav u Čiprovec (Ciprovacium), nagje, da je upravitelj te crkve, Ivan Jugović, javno oženjen: čini ga rastaviti od žene; te obadvoje podvrže pokori[38]. Čiprović su nastavali katolici Latinskog pravila, a jedan spomenik iz godine 1578 kaže nam, da je tada bilo u tome gradu „dvije hiljade kršćana Latinaca i dva svećenika"[39].

Godine 1580 i 1581 bi apostolskim pohoditeljem u Bugarskoj Petar Cedolino, Ninski biskup[40].

Godine 1585 Klement VIII posla u Bugarsku, u službi pohoditelja, Bosanskog Franjevca, po imenu Petra Budi, rodom iz Soli; a godine 1600 imenova ga biskupom u Sofiji, (Sredec). Ovaj je prebivao u Čiprovecu, gdje katolici bijahu narasli do 4000.[41] — I bližnja sela Kopilovac, Klisure i Že-

---

[34] Coleti VIII, p. 106—108.
[35] Coleti VIII. p. 130—132.
[36] Coleti VIII, p. 199—203.
[37] Coleti VIII, p. 156—187.
[38] Fermendžin *Acta Bulgariae ecclesiastica* (Zagrabiae 1887) p. 1.
[39] Fermendžin O. c., p. 394.
[40] Fermendžin O. c. p. 1—8.
[41] Coleti VIII, p. 69—70.

lezna imali su katoličko pučanstvo. Valja još dodati velik broj Dubrovčana, razasutih po svim Bugarskim gradovima, u Rušćuku, Silistriji, Babadagu, Varni, Šumli, Pazardžiku, Provadu, Plovdivu, Sofiji i drugim trgovačkim mjestima.

Rečeni biskup Petar obrati i pokrsti premnoge pavlićane (bogomile). U Petikladencima obrati stotinu porodica te im sagradi crkvu, i posveti je Sv. Petru. U Trničevici obrati 200 osoba jednog i drugog spola, u Brestovici 200, u okružju Beljanskom, na obali Dunava, 500, u Orešću oko 400, u Kozagovu 150, u Vareni dvanaest obitelji. U Lužanim-Dolnim, selu od 50 obitelji, pokrsti ih polovicu; u Gornim-Lužanim pokrsti trideset obitelji, to jest, cijelo selo, u Teležanima 20 duša, u Dauževu, od stotinu odžaka, obrati tretinu, u Orehovu dvanaest obitelji, u Strizarevu dvanaest obitelji, u Trnovu takogjer obrati velik broj pavlićana, i još druge u drugim mjestima[42].

Petra naslijedi fra Ilija Marinić (1623—1641), od plemenite porodice Čiprovečke, gdje je takogje prebivao. Na svojim apostolskim putima megju pavlićanima, koji mu bjehu veoma dragi, i on mnoge od njih obrati[43]. Namah iza svoje prve pastirske pohodnje mogao je pisati (1625) papi Urbanu VIII: „Pokrstio sam više od trista osoba, koje su se obratile na katoličku vjeru[44]. U jednome izvještaju, što ga je u 1626 godini, njegov ovlašćenik fra Petar Nikpetrić predao Sv. Kongragaciji, čita se, da je u Sofijskoj dijecesi bilo „više od deset tisuća katolika Latina“[45].

Pod njegovim nasljednikom Petrom II Bakšićem (1641—1674), koji je isto tako bio rodom iz Čiproveca, Urban VIII podiže, u 1643 godini, Sofijsku Crkvu na nadbiskupsko dostojanstvo[46]. Petar II drža prvi dijecesanski sinod u crkvi od

---

[42] Fermendžin O. c. p. 14—15 : 17—21.
[43] Coleti VIII, p. 71.
[44] Fermendžin, p. 29.
[45] Fermendžin, p. 27.
[46] Coleti VIII, p. 72.

Uznesenja Marijina u Čiprovecu, 18, 19 i 20 kolovoza 1641 godine[47]. Izmegju 23 potpisa, četiri su Hrvatska, napisana ćirilicom Bosanskom[48].

Godine 1643 bi osnovana Latinska nadbiskupija Preslavska (Eski-Stambul), kojoj se podvlasti Moldavska i Dobruča (Tomiska oblast). Prvi nadbiskup bio je Bosanski Franjevac Marko Bandulović. Pod njegovom jurisdikcijom bješe i grad Trnovo. Nakon njegove smrti 1650 godine, poslije udovne stolice za pet godina, bude naimenovan (1655) na tu Stolicu Petar Parčević, koji je bio pitomac Ilirskog zavoda u Loretu, a bijaše rodom iz Čiproveca. Od ovoga arhipastira ima oporuka sa nadnevkom od 27 srpnja 1670; ali se ne zna, kada je umro[49].

Godine 1708 Klement XI dade titulu Marcijanopoljske Crkve jednome Dominikancu, Ivanu Vincencu[50].

Što se tiče Nikopoljske Crkve, znamo, da je 1648 godine, poslije jednog vijeka prekida, Sv. Stolica imenovala jednog biskupa za tu stolicu. To bijaše Bugarin Filip Stanislavov, rogjen od roditelja pavlićana, ali odgojen u Iliričkom zavodu Loretskom[51].

Godine 1677 bi posvećen Nikopoljskim biskupom Antonije Stepančić (Stefani) iz Čiproveca, čiju je revnost hvalio Andrija Zmajević, Barski nadbiskup[52]. Imamo od njega jednu poslanicu Rimskim kardinalima o pokolju grada Čiproveca, koji je bio 1688 godine, zaradi ratovanja izmegju Turske i Austrije[53]. — U jednome pismu, pisanu 18 rujna 1691 godine,

---

[47] Spisi, u navedenom djelu Fermendžinovu; p. 113—132.

[48] Иа фра Бонавентура подписахъ — Иа фра Ђура из Неретве подписахъ, — Иа фра Павао Будановић подписах, — Иа фра Адам Шерић подписахъ.

[49] Fermendžin p. 248. 257. 281—283. Jireček O. c. p. 465.

[50] Coleti VIII, p. 104.

[51] Fermendžin p. 184. 185—187. 190—192. 206—207; Coleti VIII, p. 109; Jireček O. c. p. 464.

[52] Fermendžin p. 294—297. 298—301.

[53] Fermendžin p. 304—305.

kardinala Kolonića (tada Kaločkog biskupa), čita se, da je Nikopoljski biskup, udaren od kapi, mnogo nedjelja ležao u postelji u Beču[54]. Uprava dijecese Nikopoljske bude izatoga povjerena nadbiskupu Sofije, koji, 1708 godine, pošalje tamo, kaono misionara, Bošnjaka fra Matiju Medakovića[55].

Godine 1728 nahodimo već imenovana Nikopoljskoga biskupa fra Nikolu Stanislavića; koji je stanovao u Krajevu u Vlaškoj, odakle, 1739 godine, bude premješten na Csanadsku stolicu u Ugarskoj[56]. — O drugim redovnim biskupim Nikopoljskim nemamo vijestî.

O nadbiskupima Sofije, koji imahu stolicu u Čiprovecu, treba nam zabilježiti, da je Petru II († 1674) bio dat nasljednik, godine 1676, fra Blaž Koičević; ali već 1677 nalazimo na onoj stolici drugog Franjevca, Stjepana Kneževića[57].

U ratovima 1688 godine Čiprovec je bio sasvim uništen. Od blizu 5 stotina katoličkih porodica što su ongje stanovale, jedva jedna trećina mogla se bijegom spasiti, sklonuvši se u Erdelj. Od druge dvije trećine, oni što ne padoše od mača, bjehu odvedeni u ropstvo. Jednaka sudbina zateče Kopilovac, Železno i Klisuru: od kojih prvo mjesto imagjaše katoličko pučanstvo od neko 500 obitelji, drugo od 300 obitelji, a treće od 80. Od pedeset ili šezdeset Franjevaca samo ih četrnaest moglo pobjegnuti; a crkve i manastiri, pošto budu opljačkani i zapaljeni, postanu garišta. Nadbiskup Knežević pobjegne pa ode u Trgovište, u Vlaškoj. I odavde morao je bježati u Erdelj, te umrije u Hermanstadtu (28 listopada 1691)[58].

Godine 1707 bude naimenovan nadbiskupom Sofije Pavao (II) Jozić. Bijaše tada u Čiprovečkom kotaru gotovo 4000 katolika. Jozića naslijedi Marko Andrijašić (1723), koji je, posred

[54] Fermendžin p. 314.
[55] Fermendžin p. 330.
[56] Fermendžin p. 343. 345. 369. 372.
[57] Fermendžin p. 290. 293. 294.
[58] Fermendžin p. 301–305; 311–313.

premnogih teškoća, vladao, oko dvadeset godina, dijecesom, stolujući u Plovdivu. Godine 1743 bi učinjen nadbiskupom Nikola Radovan, a jedno deset godina docnije Dubrovčanin Benedikt Zuzzeri, koji se, godine 1758, odreče stolice, a bješe posljednji od Latinskih nadbiskupa u Sofiji. Od tada bivali su imenovani apostolski vikari za tu Crkvu[59].

Dok sada u Temeskoj županiji u Ugarskoj ima 26—30.000 Bugara Latinskog obreda, to u Bugarskoj, stojeći na Gotskom Koledaru od ove godine (1896), nema katolika Latina nego 22.617, razdijeljenih u tri dijecese: Plovdisku (nadbiskupija), Nikopoljsku i Rušćučku. — Vidi se, da je Latinski obred biljka, što ne može lijepo rasti pod Istočnim nebom.

Hele Rim nema drugih namjera nego sačuvati tome obredu već stečeni postad. A mora da mu ga sačuva sa dva razloga: — što će Latinska Crkva na Istoku svagda biti iskreno i otkrito katolička, pa onda što je sama činjenica njena opstanka u tim predjelima, gdje vladaju istočni obredi, bespréstani i rječiti poziv odvojenim narodima, neka se sajedine, u jedinstvu vjere i crkvene zajednice, sa Stolicom Petrovom, držeći ipak svaka svoj obred. — To je misao Rima.

[59] COLETI VIII, p. 74-76.

POGLAVLJE XIX.

Bugarska od 1292 do naših dana.

Sada nam je pomenuti dogagjaje, što su sljedovali u Bugarskoj od vremena Gjorgja Tertera.

Na izmaku XIII vijeka Vidin je stao imavati svoje despote. Najprvi od ovih bio je Šišman, koga jedni zovu Stracimirom. On je vladao, kao nezavisan gospodar, svom zapadnom Bugarskom. Bješe zavojštio na Milutina kralja Srpskoga, ali ga ovaj nadbije. Šišmana naslijedi u vladi sin Mihailo, koji je imao za ženu Nedu, kćer istog Milutina.

Megjuto Gjorgje Terter, poslije dvanaest godina vladanja, morao je bježati iz Bugarske (1292). Tatari navriješe na Bugarske oblasti. Tada kan Nogaj načini Bugarskim carem boljara Smilezu[1] (1292), koji je imao za ženu jednu bratanicu cara Andronika II. Godinu docnije Smileza proždene (1293) Tatarski kan Čoko, sin Nogajev i zet bivšeg Gjorgja Tertera. Godine 1295 Todor Svetoslav, sin istog Gjorgja, otjera svog šuru Čoku te izbavi otadžbinu ispod iga Azijatskih nomada.

Todor Svetoslav (1295—1322) pogubi patrijara Joakima. Ovaj časni starac, osumnjičen, da drži stranu Tatarima, kao izdajica domovine, po naredbi njegovoj, bude strmoglavce bačen sa jedne strmine Trnovske tvrgje[2]. U prvoj polovini od 28

---

[1] *Σμιλτζος*: tako ga zove Pakimer *(De Andronico* L. III, c. 26. Opp. II, p. 266).

[2] Pachymeres l. c. p. 265.

godina svoje vlade, Todor je morao izdržati mnoge ratove sa Bizantom; pače istom 1320 naravna se sa Grcima, vjenčavši Todoru, bratanicu Andronika II.

Umrvši Todor Svetoslav, naslijedi ga sin Gjorgja Tertera II (1322—1323), koji, koristeći se jednim gragjanskim ratom, što tada planu u Carigradu, krene s vojskom put Rodope te osvoji Plovdivo; ali bude slomljen od Andronika Mladoga blizu Drenopolja. Gjorgje umre nakon godine vledanja, te s njime ugasnu vladalački dom Terterâ.

Tada nasta užasno bezvlašće. Gradovi ispod Balkana, od Mesembrije do Slivena, potpadoše Bizantinskom gospodstvu. Vojslav, brat Svetoslavov, osnuje sebi jednu malu kneževinu. U tome Bugarski boljari ponudit će krunu Vidinskom despotu Mihailu (1323—1330). Ovaj brže bolje sabere vojsku te opet osvoji gradove, što se bjehu otrgnuli od Bugarske te priznali Grčko gospodstvo. Vojslav mu se opirao čitavu godinu, pak pobjegne u Carigrad. Izatoga car Mihailo opustoši svucijelu gornju Trakiju. No kad vidje, da su napokon u Carigradu nakanili zametnuti mu rat, otpremi dva poslanika na carski Dvor, izjavljujući, da želi živjeti u miru s carem, i da je zato otpustio svoju ženu Nedu, kćer Srpskog kralja Milutina, te vjenčao Todoru, kćer Andronika Mladoga, a udovicu Svetoslava. Bizantinci prime drage volje ponugjeni im mir; ali rastava sa kneginjom Nedom omrazi Mihaila Srbima, te potonja posljedica bi rat izmegju dva srodna naroda, koji je zapao Mihaila prijestola i glave; jer pogibe na Velbuždu u boju 28 lipnja 1330.

Pobjeditelj Stefan Uroš III pošalje poslije toga u Trnovo svoju vojsku, te postavi carem Stefana ili Šišmana II, sina Mihailova, od Srpske kneginje: ali poznije pobuni se narod protiva carici Nedi, koja pobjegne u Srbiju, a sin joj Šišman pogje se zakloniti megju Tatare.

Tada bude proglašen carem sinovac Mihailov, Ivan Aleksandar (1331—1365). Pod njegovom vladom, osim ratovanja sa Grcima, zemlja je stradala od Turskih upada, koje su Bi-

zantinski vladaoci bili pozvali u pomoć iz Male Azije. Kada ne bješe šta uzeti u južnoj Trakiji (Bizantinskoj), Turci su išli svake godine u pljačku u sjevernu Trakiju (Bugarsku), te je pustošahu. Ni to nije bilo dosta. Bugarska u ovom odsjeku vremena bolovala je jošte od lažnih vjerskih nauka, što su se širile na uštrb vjere i zdrave kršćanske etike. Ona bješe kolijevka sredovječnog manihejisma i gnosticisma u Evropi[3]; a nauka popa Bogomila, naperena da potkopava temelje Crkvi, državi i obitelji, besprekidnim četiristoljetnim radom kako nije mogla ne pokvariti naroda, tako je, osobitim načinom, morala ga učiniti podazrivim spram katoličke Crkve, koja se ne zna nagagjati, kada se radi o istini, te se ona jedina uspješno bori sa zabludom. Bogomili se svakad održaše u Bugarskoj, pa i sada, oko polovine XIV vijeka, dolaze sijati nove praznovjerice i lažne nauke nekakvi esikasti, — ta trg, što je sa gore Athosa, unesen u zemlju preko Carigrada. Pridolaze onda, isto tako Svetogorci, Lazar i Ćiril, nazvan Bosota. Ovaj Bosota kaže, da vidi u snu božanstvene utvare, ruga se slikama svetaca, psuje Božju Majku i Propelo, propovijeda proti radu i ženidbi; dok njegov drug Lazar potuca se tamo amo po putovima u Adamovoj odjeći, pokrivši samo jedan dio tijela sa praznom tikvom, pa biva početnik adamitismu. Jedan drugi kalugjer, po imenu Teodosije, sa svojim propovijedanjem o beskorisnosti braka, pribire oko sebe veliko mnoštvo ljudih i žena, mladića i staraca. Njegovi sljedbenici, obučeni u kalugjerske haljine, igju za njim u pusta mjesta, po gorama i pećinama, da tu banČuju baš po divlju. Kao da je bilo malo tih jada, bogomilima, esikastima, adamitima prianjaju vječiti neprijatelji Isukrsta i kršćanskih naroda, Židovi. Car Aleksandar, zatravljen kćerju Abramovom, da je vjenča, tjera svoju ženu Todoru, kćer Vlaškoga gospodara, te je zatvora u jedan manastir. Pod zaštitom nove carice, koja na krštenju bješe uzela isto ime otpuštene žene, Židovi

[3] Vidi bilješku 14 Poglavlja XVIII.

su djelovno radili, eda potresu u puku vjerom u božanstvo kršćanstva, rugajući se ovome a podsmijevajući se pučkoj lakovjernosti.

Bugarska Crkva stala djelovati obratno, kad je zlo već bilo uhvatilo dubok korijen. Življaše tada u Bugarskoj jedan Božji ugodnik, kalugjer Teodosije, rodom iz Trnova, koji se boraše svim svojim silama, da spase vjeru i kršćansku ćudorednost u puku. On je baš svjetovao cara i Bugarskoga patrijara Teodosija II, neka sazovu sabor, koji je zbiljam bio držan (oko 1350). Bi držan i drugi sabor (oko 1355), na kome bijahu svi biskupi, car, knezovi njegovi sinovi, Teodosije sa svim svojim kalugjerima iz Kilifareva[4]. Opet, i poslije ovoga sabora, jeres ne spješa megju Bugarima: tako da je, pod patrijarom Eutimijom, Teodosijevim učenikom, u Vidinskim stranama, teško bilo naći jednoga pravog kršćanina. Tada dogje, isto tako iz Carigrada, u Trnovo, drugi propovijedalac, da useli novu vjeru, koja bješe mješavina nestorijanisma, esikasma i ikonoklasma te, s pomoću jednoga kalugjera, nagje mnogo pristalica i megju Dvorskim časnicima[5].

Car Ivan Aleksandar umre, po Jirečekovu mišljenju, u proljeću 1365 godine, pošto je razdijelio carstvo na dvoje, ostavljajući srednju Bugarsku i Trnovski prijesto, sa Drstarom, Nikopoljem, Sofijom i Dijampolom, mlagjemu sinu, Ivanu Šišmanu III, a zapadni dijel ili Vidinsku oblast, starijemu, Ivanu Sracimiru; dok je neki knez Dobrotić vladao kao nezavisan gospodar u Pontskim krajevima. Od njega dobi ime današnja Dobruča.

Godine 1365 kralj Ugarske Ljudevit I Anžuvinski osvoji Vidin te zarobi cara Ivana Sracimira sa njegovom ženom, kćerju Aleksandra, Vlaškoga kneza, koju bješe obratila na katoličanstvo njezina mati Klara, revnosna katolikinja. Ljudevit

[4] Rački, *Rad* (Zagreb 1869) VIII, p. 184 186; Jireček O. c. p. 310–315; Martinov, *Annus Eccles. Gr. Sl.*, p. 56.

[5] Jireček O, c. p. 315.

odvede svoje svijetle sužnje u Gumnik (sadašnje Bosiljevo kod Čazme) u Hrvatskoj, te ih držao tu časno u zatočenju, ostavivši u Vidinu, kao namjesnika, Erdeljskog vojvodu Dionisija. Poslije četiri godine (1369), Vlajko, brat žene Sracimirove, pošto se udruži sa njegovim bratom, Trnovskim carem, istjera Ugre iz Bugarske: nato po učinjenu ugovoru izmegju njega i kralja Ljudevita, Sracimiru se povrati prijestolje, ali mu je valjalo priznavati nad sobom vrhovnu vlast Ugarsko-Hrvatske krune.

Godine 1388 Turci upadnu u Bugarsku, te car Šišman III, sa veoma teškim uvjetima postiže mir. Nakon pet godina, Turci navale i drugom na Bugarsku, te Bajazit Munja pošalje svog sina Čelebi, da podsjedne Trnovo, koje, iza tri mjeseca opiranja, pade 18 srpnja 1393.

Patrijarska crkva od Uzašašća Gospodinova bude pretvorena u džamiju; druge zateče ili ista sudbina ili su bile obraćene koje u konjušnice koje u kupelji. Svetačke moći, izvučene napolje, budu sažežene i bačene na vjetar. Trapeziski dvorak, sa svojim palačama i bogomoljama, postade takogjer plijen plamenu, te se izravni sa crnom zemljom. Tako svršiše kraljevske palače u dvorcu Carevcu, u kome sjegjahu Aseni Terteri i Šišmani. Patrijar Eutimije bude prognan u Macedoniju, gdje, kasnije, umre. Vlastela i sve znatnije ličnosti Trnovske budu odvedene u unutrašnjost Male Azije. Kakva je sudbina zapala Šišmana III ne zna se izvjesno. Ali se drži, pošto bješe zarobljen, da su ga bacili u tamnicu i tu mu sudili. Jednome od njegovih sinova pogje za rukom pobjegnuti u Ugarsku. Drugi, Aleksandar, da spase život, poturči se, te ga Bajazit učini Samsunskim pašom u Maloj Aziji.

Godinu docnije (1394), Carigradski patrijar povjeri praviteljstvo Bugarske crkve Moldavskom mitropolitu. Ali 1402 nalazi se već imenovan jedan Trnovski mitropolit, područan Bizantinskoj patrijarhiji; a u Florentinskom saboru (1439), javlja se, megju Grcima, ime Injacija, mitropolita te Crkve[6].

[6] Marković, *Cesarizam* II. p. 490

Na ovaj način država bude podvlašćena Turcima, a Crkva Grcima. Ipak liturgjija Slavenska osta u porabi u Bugarskoj do polovine XV vijeka. Tada moraše ustupiti mjesto Grčkoj; a jedva jedvice mogla se je dodržati u nekoliko sela, eda sasvim ne iščezne sa Bugarskog zemljišta[7].

Poslije glasovite Nikopoljske bitke (28 rujna 1396), dokrajči i malena država Sracimirova, koju bješe Bajazit dotada pustio u miru. S padom Vidina, sva Bugarska, od Varne do Timoka, posta Turskom oblasti.

Pod Otomanskim gospodstvom, Ohridska Crkva, stala se nanovo smatrati autokefalnom, sa vlašću nad svim drugima: toga radi njeni vladika imao je naziv „nadbiskup svecijele Bugarske".

Allacci kaže nam, da su, oko polovine XVII vijeka, tri vladike Grčke Ohridske Porfirije, Anastasije i Abram, zagrlili katoličanstvo ujedinjavajući se sa Stolicom Petrovom[8]. Što se tiče drugoga od tih arhipastira stvar se je dogodila kako ćemo sada kazati. Nekoliko vremena otpregje, jedan Grčki arhimandrit, komu je bilo ime Simeun (Simom) Laskaris, a bijaše esarh (vikar) Carigradskog patrijara, dogje u Mletke i primi katoličku vjeru: izatoga otide u Rim. Zbor Propagande pošalje ga poslije toga u Arbaniju, da širi megju Grcima, u tim krajevima, misao sjedinjenja, dajući mu u tu svrhu, za druga jednog učitelja, te mu naredi, da otpremi u Rim nekoliko Arbanaskih mladića, da se tu odgoje. Malo izatoga Simeon bude naimenovan Dračkim nadbiskupom Grčkoga obreda, a posvećen, kako veli Coleti, od Atanasija Ohridskoga nadbiskupa[9]. On uze, cijenimo, samovlasno naziv mitropolita Drača i Dalmacije. On bješe, koji namjeri Bugarskoga arhipastira, da se izjavi katolikom i sjedini sa Rimskom Crkvom. S toga isti arhipastir pisa papi Aleksandru VII ovu poslanicu: „Atanasije, po Božjem milosrgju, nadbiskup

[7] Jireček O. c, p. 467.
[8] *De Consensu utriusque Ecclesiae* . . . L. III, c. 11, n. 1.
[9] *Illyricum Sacrum* VII, p. 382.

nove Justinijane i Ohridski patrijar, primat Srbije, druge Macedonije, zapadnoga Ponta i ostalih dijecesa,[10] presvetomu i vrhovnomu Prvosvećeniku, nasljedniku apostolskog poglavice, Aleksandru VII pozdravlje u Krstu. Podnosim dužno štovanje Tvojoj Blaženosti prevelikoj, moleći Krsta, pravog Gospodina, da te uzdrži zdrava, te da tvoja prebožanstvena i presveta ličnost živi sretna za dugovjeke godine, na ugled i nauku katoličkoj i apostolskoj Crkvi. — Znadi, dakle, o preblaženi Oče, da je naša duša željela katoličko sjedinjenje, kako jelen želi izvor vode. Kad je došao pak k Nama presveti mitropolit Drača i Dalmacije Simeon, dao nam je piti mlijeka, koje je on sam sao iz sisa Crkve, te se napuni Naša duša. Stoga šaljemo Tvojoj Blaženosti jednoga poslanika, da Nas udostojiš svoga blagoslova, e Nam tako bude dano, kaono sinu, povratiti se apostolskoj Stolici. A budući da se nalazimo usred neznabožačkih naroda te smo stiješnjeni različitim stiskoljima, Naš brat i saslužitelj Simeon, kazat će Tvojoj Blaženosti sve ono, što je čuo iz Naših usta. Osim toga mi uvijek molimo Krsta Boga, da ti dā kraljevstvo nebesko, koje nema svrhe, te da možemo uživati tvoje svete i Bogu primne blagoslove, koji da Nam budu spasovni za cijeli naš život. Da si živ i zdrav u Gospodinu! — Godine 1659, mjeseca siječnja, dana 12. — Tvoje Blaženosti brat i saslužitelj, Ohridski patrijar Atanasije[11]".

Iz obavještajâ, što ih je rečeni Simeun šiljao na Propagandu u Rim, izlazi, da su raskolnici, ponaosob Janinski mitro-

[10] U XVII vijeku pripadalo je Ohridskoj jurisdikciji devet mitropolitskih stolica (Kastorija, Vaden, Korča, Bitol, Strumica, Greveno, Berat, Drač, Valona) i sedam biskupskih (Moleschos, Prespa, Gora kod Ohrida, Spathia kod Bereta, Dibra, Moglena, Sisanija sa Šatistom). — Što se tiče nadbiskupske titule „nova Justinijana", (*Justinijana Prima*), ona je, protiv povjesne istine, ušla u običaj još od vremênâ Demetrija Chomatene, Ohridskog nadbiskupa, koji življaše na početku XIII vijeka. Cf. Jireček O. c, p. 466—467, bilj. 34.

[11] *Illyricum Sacrum* VIII, p. 201—202. Cf. Jireček O. c. p. 467.

polit i Carigradski patrijar, upotrebili sve moguće spletke, da uduše pokret, što se bio pojavio spram katoličanstva, te da su podsticali takogjer surevnjivost Turske politike. Sam Atanasije našao se prinugjen ostaviti svoje sjedište te se skloniti u Krf. Što se tiče Simeona, u Rimu su imali razloga sumnjati o njegovoj iskrenosti: zaradi toga Sv. Zbor, obustavivši ga od službe, digne mu (1663) poslanstvo, što mu ga bješe povjerio. Stoga on otide u Italiju, no pošto mu je Propaganda zabranila doći u Rim, pogje u Mesinu, te se više za nj nije znalo[12].

Protekoše dva vijeka, a Bugarska Crkva nije imala sveza sa krščanskim Zapadom, a još manje sa papom. Da je bilo kršćana u Bugarskoj, to je svijet znao samo po teškim uzdisajima njihovim ispod Turskog jarma, i ispod onog Fanariotskoga, još težega.

Prijedlog, što ga je 1737 godine, Ypsilanti učinio Turskoj vladi na štetu narodne Crkve Srpske, ciljao je takogjer protiv autokefalne nadbiskupije Ohridske. Tâ je prijedlog bio obrazložen nuždom, da se podvlaste svi Slaveni Balkanskog Poluostrva pod neposrednu vlast Grčkog patrijara Carigradskoga; pošto bi se tako dokonalo miješanje Austrije, koja je tada ratovala s Turcima. Porta držeći, da u tomu prijedlogu ima i preuba mješavine iste Austrije, osveti se samomu Ypsilantu, te ga osudi na smrt. Ali su Grci, bez patiska, radili ispod ruke. Godine 1767 Porta podvlasti izravno Fanaru Ohridsku Crkvu, primoravajući nadbiskupa Arsenija, rodom Bugarina, da se odreče, te ga onda otpravi u zatočenje na goru Athos, u Zografski manastir, gdje malo zatim dovrši svoje dane.

No je već bio otpočeo pomaljati se u Bugarskoj narodni pokret, naročito naperen proti helenismu. Bješe on djelo jednog kalugjera, po imenu Paisija. Ovaj u 1762 godini, kao proiguman Hilindarskog manastira, bio je sastavio jedan nacrt „Povjesti puka, careva i svetitelja Bugarskih“. Paisije bješe nešto

---

[12] *Illyricum Sacrum* VII, p. 382. 435—436.

nalik na našeg fratra Kačića. Svaka stranica njegove knjižice disaše toplim, dapače oduševljenim domoljubljem. Bugari su je čitali sa prevelikom pohlepom, te se naskoro probudi narodna svijest u njihovim grudima. Iskra zapaljena Paisijevom knjigom bila docnije pothranjivana vatrenom riječju Sofronija (Stojko Vladislavov) Vrackog biskupa. Poslije oslobogjenje Srbije i Grčke, velike vojne Rusko-Turske, umnožene trgovačke sveze sa Zapadom, djelovanje Bugara nastanjenih u Rusiji i Rumunjskoj dadoše nov pravac narodnoj misli. Godine 1835 Bugarski trgovci iz Odese osnovaše u Gabrovu prvu školu Bugarsku. Otpor protiv crkvenog gospodstva Carigrada sve je više rastao. Isprva Bugari tražili su reformu samo nekih zloupotreba, koje zaista bjehu mnoge i nesnošljive, i postavljanje narodnih vladika; ali su doskora stali zahtijevati svoju vlastitu crkvenu jurisdikciju, pod zasebnim nadbiskupom, koji bi inače bio podvlašćen ekumeničkom patrijaru. Kada nisu uspjeli pregovori, megju Bugarima obrazova se stranka, koja poče zagovarati kod puka misao crkvenog sjedinjenja s Rimom: u čemu je potpomagaše Francuska.

Hele ova ista stranka, mjeseca kolovoza 1859, otpravi jedno odaslanstvo u Solun, apostolskom vikaru Carigradskome, pragospodinu Brunonu, koji se nalazio u tome gradu, da mu saopći kako njihov narod hoće da se ujedini s Rimom. Kad su došli Bugari, Brunoni se bješe već ukrcao, a parobrod trebaše da krene iz luke. Ne mogavši predati njemu ispravu, što je imagjahu u ruci, ostaviše je Turrogues-u, starešini misije Lazaristâ. Bugari su pričali u tome pismu kako „od dvanaest godina raskolni nadbiskup — tako su ga oni nazivali — Bugarski nije radio kao pastir nego kao grabljivi vuk“, te kako iznureni tiranskim gnjetavanjem, hoće da se povrate k vjeri otaca, i da se oslobode Grčkog jarma. S toga su uzroka razložili svoje vjerovanje u primat Rimskog pape i želju sjediniti se sa Petrovom Stolicom, uzdržavajući ipak obrede, jezik, običaje i narodno svećenstvo. Nadalje iskahu, da mogu sami izbirati nad-

biskupa izmegju Bugarskih domorodaca te ga predlagati Sv. Stolici.

Godine 1860 Fanar udari na Bugare porez od sedam milijuna pijastri; a svrh toga nije htio da primi nikoga od njih u općinsko vijeće. Fanar je dopokon poricao život Bugarskome narodu, govoreći, da su Bugari Grci, koji su naučili jezik od barbara nastanjenih megju njima. Na kraju Grci patrijarhije govorahu, kad i ne bi bilo tako, da Crkva ne bi mogla priznavati razliku narodnosti,

To uveliko razdraži Bugare; a puk, doveden do očajanja, istjera iz mnogih mjesta fanariotske vladike. Uto su Carigradski Bugari jednako tražili od Porte crkvenu samoupravu. Povjesne studije o ukinutim patrijarhijama Trnova i Ohrida izdavale se u knjižicama i povremenoj štampi. Dnevnik *Bugarska*, uregjivan od Dragana Cankova, najvećom odrešitošću zagovarao je potrebu sjediniti se sa zapadnom Crkvom. Razni vrsni spisatelji i bogati trgovci branjahu istu misao. Trebao je samo jedan korak, pa da se oglasi otcijepljenje Bugarske Crkve od Carigrada; a ta je korak bio već neotkloniv. Na 3 travnja 1860, na Uskrs, u Bugarskoj crkvi, u Carigradu, kad je biskup Ilarion, na svetoj liturgjiji, htio izgovoriti patrijarovo ime, sav puk zavika visokim glasom, neka ispusti to ime. Ilarion se morao privoljeti. Za ovim se primjerom povedoše u svoj Bugurskoj.

Izatoga se Bugari obrate Armenskom sjedinjenom nadbiskupu Hasunu, tražeći od njega, da im bude privremeno posrednik izmegju njih i Sv. Stolice.

Nato, krajem prosinca iste godine, otprave Piju IX dva spisa, sa dvije tisuće potpisa, s kojima, u ime svega naroda, priznavahu „papu glavom cijele katoličke Crkve, nasljednikom Sv. Petra, namjesnikom Isukrstovim“ te primahu „sve istine, koje uči sveta Rimska Crkva“; pak moljahu „Njegovu Svetost, da blagoizvoli sačuvati Bugarima njihove obrede i običaje crkvene, po odredbama svetih općenih sabora, a napose onoga

Florentinskoga". A odreku raskola učine tada svečano te iste narodne poglavice u crkvi Duha Svetoga, u Peri, u nazočnosti katoličkog Latinskoga nadbiskupa prag. Brunona i naprijed pomenutog nadbiskupa primata katoličkih Armena, prag. Hasuna.

Radeći se o prevažnoj stvari vrijedi iznijeti pred čitaoca te dvije isprave, što su poslate u Rim, i odgovor Pija IX.

Akt sjedinjenja Bugara sa Rimskom Crkvom[13].

„Poznato je svemu kršćanskome svijetu, da je Bugarski narod nekada imao svoju narodnu jerarhiju, kanoničku i nezavisnu, koja je pak bila ujedinjena, svezama sinovskoga podanstva, Rimskoj Crkvi, a ova ju je priznavala kanoničkom i nezavisnom. Koristeći se posebnim okolnostima, a služeći se prijekornim sredstvima, Carigradski patrijar diže Bugarskome narodu tu kanoničku uredbu, te mu prava sjedini sa svojim sjedištem.

„Bugari još odonda, visokim glasom i dubokim uzdasima, nisu prestali prosvjedovati protiv takove otimačine njihovih najsvetijih pravica; a naš sadašnji narod, koji ima ta ista osvjedočenja, mišljenja je, da te pravice, njemu toliko drage, nisu na odaće, niti da su zastarive. Zato obodren hatihumayomom od 6/18 veljače 1856, s kojim N. V. carsko naš gospodar dopusti svim narodima Otomanskog carstva slobodu savjesti, on danas prosvjeduje, kako su neprestance činili njegovi pregji, a to čini s tim većom energijom, što antikanonička pretješnjavanja i zloporabe Grčkog svećenstva prijete javnome moralu i umnome razvijanju njegovu.

„Megjuto sablažnjen u jednu ruku nećudorednim ponašanjem i besputnim življenjem Grčkih vladika, od kojih se mnogi u ovi čas nalaze pred sudovima za ubojstvo i nasilje; a u drugu voljan i hotan da sačuva pravoslavnu vjeru u onoj čistoći,

---

[13] Nismo mnogo izvjesni, da svaka riječ prijevoda, što ga donosimo, potpuno odgovara originalu, jer nije posve pouzdan Francuski izvor, iz koga prenosimo isprave.

koju su mu naručili njegovi prethodnici, kako su je naugod oni primili od svetih apostola i vasiljenskih sabora. Bugarski narod, osjećajući se uvrijegjen u religiosnoj savjesti, riješio se je zaradi svih ovih razloga prekinuti veze, što su ga vezale sa Grčkom patrijarhijom Carigradskom te se odvojiti od njene nekanoničke vlasti. Toga radi Bugarski je narod više puta izjavljivao, a i sada svečano izjavljuje, da priznaje i da će svakad priznavati svetu Bugarsku Crkvu (sjedinjenu) Carigradsku za svoju pravu duhovnu majku; dok u isto vrijeme živo želi, da kroza nju, i njenim briženjem, uspostavi se njena davna kanonička i nezavisna jerarhija, te da njezin predstavnik nosi nazvanje Bugarskog patrijara, a tako isto i svaki od njegovih nasljednika. Priznajući pak ovoga predstavnikom sve Crkve i svega Bugarskoga svećenstva, koji će njime vladati prema kanonima i carskim zakonima, Bugarski narod želi, da se obnovljenje njegove kanoničke i nezavisne jerarhije provede pod zaštitom i okriljem svete zapadne Rimske Crkve, koju je on u starini takovom priznavao.

„U tu svrhu, mi potpisani, kojima je narod povjerio punovlašće za potrebite korake, da obnovimo sveze sa svetom zapadnom Rimskom Crkvom, preko njezina poglavice, koji je pravi nasljednik Sv. Petra, svečano izjavljujemo, da priznajemo svetima dogmate i obrede zapadne Rimske Crkve; te da obričemo potpunu i iskrenu vjernost Njegovoj Svetosti papi Piju IX, njegovim nasljednicima u tako uzvišenom dostojanstvu, i njegovu svećenstvu. S druge strane, budući da znamo za odluke svete zapadne Rimske Crkve, mi i vas narod Bugarski izvjesni smo, da će naši vjeroispovjedni obredi, liturgjija, običaji našeg svećenstva i način, kojim ispovijedamo dogmate ostati netaknuti i istovetni, kako se to sada otpravlja u istočnim Crkvama; — što je u ostalome bilo riješeno u Florentinskom saboru, obzirom na dogmate i obrede Istočnih Crkava.

„Dosljedno potpisani mole Nj. Sv. papu Pija IX, da primi sjedinjenje na rečeni način i zajednicu sa našom Bugarskom

Crkvom, te da se udostoji priznati, bez ograničenja, našu samostalnu i kanoničku jerarhiju.» Na kraju smjerno molimo Njegovu Svetost, da izvoli pozvati Njegovo Veličanstvo Francuskoga kralja, da bude, u svome svojstvu prvorodnog sina Crkve, posrednik kod Nj. V. carskog Sultana, neka prizna Otomanska vlada našu jerarhiju nezavisnom, te da joj ista vlada pokloni svoje blagovoljno pokroviteljstvo proti slučajnim spletkama Grčkoga svećenstva ili makar čigovima. Isto tako molimo Francusku vladu, da nam pokloni svoje pokroviteljstvo i svoju uslužnost, kako ih poklanja drugim narodima Otomanskog carstva, koji priznavaju zapadnu Crkvu. Osnivajući svoje nade na kršćanskoj ljubavi Nj. Svetosti, potpisujemo se sa najvećom sinovskom predanošću".

Ova nam isprava otkriva težnje onih, što otpočeše religiosni Bugarski pokret. Oni su imali na srcu osloboditi Crkvu od Fanarskih šapa, da lašnje poluče slobodu domovini. Oni su po tome htjeli nominalno sjedinjenje sa Rimom, imajući patrijara i svećenstvo nezavisno i od ovoga. Što se tiče dogmata, priznavajući — bar riječima — svetima one, što ih ispovijeda katolička Crkva, htjeli su, da im ova prizna slobodu onako ih razumijevati, kako ih razumijeva Grčka Crkva.

Molba Bugara na Pija IX.

„Presveti Oče! — Mi potpisani, sveštenstvo sa svjetovnjacima Bugarskog naroda, u ime svoje subraće, izjavljujemo, da priznajemo Tvoju svetost glavom svecijele katoličke Crkve, kaono nasljednika Sv. Petra i namjesnika Isukrstova; osim toga izjavljujemo, da ispovijedamo sve istine, što ih sveta Rimska Crkva naučava, prama ispovijedanju vjere, koje smo učinili pred njihovim Visočanstvima, prag. Brunonom, apostolskim namjesnikom, i prag. Hasunom, Armenskim primatom Carigradskim. Mi molimo Tvoju Svetost, da sačuva naše obrede i naše crkvene običaje, prema odlukama svetih ekumeničkih sabora, a naosob onoga Florentinskoga.

„Prostrti pred prijestoljem Tvoje Svetosti, prosimo apostolski blagosov od Tvoje Svetosti nad svim Bugarskim narodom".

Pio IX mogao je da uzme za podlogu svome odgovoru samo ovaj drugi dokumenat. I ta je odgovor bio upravljen apostolskom vikaru Brunonu. Evo mu sadržaja:

Pio IX, papa, pragospodinu Brunonu, apostolskom vikaru u Carigradu.

„Časni Brate, pozdrav i apostolski blagosov.

„Poslije raznih vijesti, što se proniješe o povraćenju Bugara na vjeru i katoličko jedinstvo, mnogo smo se obeselili, kada vidjesmo, da je ta stvar i spasonosna i poželjena, Božjom milošću, čestito započela; kako smo, sa Našim prevelikim zadovoljstvom, razumjeli iz tvojih pisama, što si ih Nama ovih dana poslao, i što su Nam opravili mnogi svećenici i svjetovnjaci tog naroda, koga božanstvena milost izvuče iz bezdane jednog veoma kobnoga raskola, uvodeći ga u krilo katoličke Crkve, majke ljubavi pune.

„Stoga oni očituju u istim pismima, da vjeruju i ispovijedaju sve ono, što vjeruje i naučava ova sveta Rimska Crkva, majka i učiteljica svim Crkvama, tako isto, da priznaju sa poštovanjem i cijelim podanstvom Rimskoga Nadsvećenika glavom sve katoličke Crkve, namjesnikom N. G. Isukrsta na zemlji i nasljednikom Sv. Petra poglavice apostola, s onim načinom kako su već visoko i javno izjavili svojim svečanim vjeroispovijedanjem, koje su 30 prosinca prošavšega, učinili pred tobom i pred časnim bratom Antunom, nadbiskupom-primatom Armenskim, u nazočnosti još drugih apostolskih predstojnika i svećenika jednoga i drugoga svećenstva.

„Primajući rečena pisma od Bugara, megju tjeskobama te Nam ih zadaše preljuti jadi, što sada pritješnjavaju Crkvu, te dok je katoličko stado opkoljeno svakojakim opasnostima, u svoj smjernosti Našeg srca blagodarismo Bogu, početniku svake

utjehe, koji se, u Našoj žalosti, sa tako veselim dogagjajem, udostojio podati Nam jednu slatku utjehu.

„Poradi toga, bez oklijevanja, pišemo ti, časni Brate, ovo pismo, s kojim ti preporučujemo, da obznaniš te iste sjedinjene Bugare, da Nas je napunio radosti, toliko željeni njihov povratak k vjeri i jedinstvu katoličkome. Osim toga, u ime Naše, a svesrdnim riječima, kazat ćeš im za naročitu i sasma očinsku Našu nježnost spram njih, jer ih zagrljamo sa ljubavlju, kaono predrage sinove Naše i katoličke Crkve, te smo gotovi učiniti sve ono, što će im nasporiti duhovni probitak. Da bi Bog dao, da možemo namah zagrliti te vidjeti s Nama sjedinjene i s ovom Petrovom Stolicom sve članove toga blagorodnog Bugarskoga naroda, navlastito one, što su u svetim činima, i one što su ukrašeni crkvenim dostojanstvima!

„Ti isti ljubazni sinovi, sjedinjeni Bugari, vrlo su Nam priklonito razložili svoje želje, eda im se sačuvaju sveti i zakoniti obredi njihovi, liturgjija i jerarhija njihova. Iz toga uzroka časni Brate, ti ćeš, u ime Naše, potvrditi ono, što im odgovoreno bi po časnome bratu Antoniju, nadbiskupu-primatu Armenskom, a naime, da ćemo veoma rado njima dopustiti ono, što je jasno i otvoreno ispoljeno u Našoj encikličkoj poslanici *Ad Orientales* od 6 siječnja 1848.

„Ne dvoumimo pak, da ti isti sjedinjeni Bugari ne će i unapredak služiti, sa dužnom, te kako liči katolicima, vjernošću N. V. Sultana, gospodara Turske.

„Obavješćujući o svem ovome te iste ljubazne sinove, sjedinjene Bugare, i saopćujući im sadržinu ovoga Našeg pisma, kazat ćeš im za apostolski blagoslov, što im ga dragosrdno udjeljujemo, ujedno sa Našim čestitanjem: koje da se raspro-strani na sve ono, što može uroditi pravom čestitošću; a reći ćeš im, da Mi ne ćemo prestat podizati usrdne molitve Višnjemu, eda izlijeva na njih sveudilj izobilno bogastvo svoje božanstvene blagodati. — Na koncu kaono zalog Naše osobite blagonaklonjenosti spram tebe, časni Brate, udjeljujemo apo-

stolski blagosov tebi, svemu tvome svećenstvu i svim vjernicima tvojoj skrbi povjerenima.

„Dano u Rimu, u Sv. Petru, dne 21 siječnja 1861, XV godine Našeg Pontifikata. — Pio IX, papa".

U travnju 1861 godine dogjoše u Rim Bugarski izaslanici, sprovogjeni od pragospodina Bore-a, apostolskog predstojnika Carigradskoga. Megju njima bijahu Dragan Cankov i iguman Josip Sokolski, stari hajduk, prepukla neznalica. Sjedinjenje bude nanovo svečano potvrgjeno; a jer izaslanstvo nasta oko pape, da bi redio Bugarskim nadbiskupom istoga Sokolskoga, Pio IX posveti ga svojim rukama u kapeli Sikstinskoj. — Dragan Cankov bi učinjen komendatur reda Sv. Grgura Velikoga.

Nažalost sav ovi pokret bio je tek politički šićar. Nakon istočnog rata i Pariskoga mira (17 veljače 1856) Rusija bješe ponižena; niti se moglo od nje nadati uspješnoj pomoći. Zato Bugarski rodoljubi skastiše obrnuti se Rimu: ne od vjerskog uvjerenja, niti što bi imali naklonjenosti spram Rimske Crkve, nego zato što su se laskali nadom, da će im velike katoličke vlasti, osobito Francuska, dati ruku pomoći.

Da sjedinjenje ne bi uhvatilo korijena u narodu i svećenstvu Bugarskome, Lobanov, Ruski poslanik u Carigradu, i Bulwer, Engleski poslanik, otpremiše agente u Bugarsku, da uzrujavaju duhove protiv religije Latinaca, i da drškaju puk protiv unije. Sterline i rublji prosipahu se neštedice. Stoga, kad se je Bugarska deputacija povratila iz Rima, mjesto da vaskolik narod pristane uz uniju, malina ih htjela znati za nju. Isti Sokolski ne odolje iskušenju. U Carigradu bilo ga je vidjeti, gdje posjećava ekumeničkog patrijara i obilazi u Bujuk-Deru ljetnu palaču Ruskog poslanika. Objednom tajom iščeznu. Govorilo se, da je bio ugrabljen i odveden u Rusiju. Ali bi reći, da mu nije izvjesno sila učinjena, nego da je nagovoren od Lobanova, svojevoljno otišao u Kijevo, u manastir Pešćer-

ski, da uživa bogatu mirovinu. Rusija se poznije njime služila, da dokrajči raskol Kelmske dijecese[14].

Opet se sjedinjenje nije sasvim istrijebilo. Poklem je iščeznuo Sokolski, bješe odregjeno, da ga odmijeni jedan Bugarski svećenik Latin Arabajeski, te ga Porta prizna gragjanskim upraviteljem unijata. No kad on nije htio prijeći sa Latinskoga obreda na Grčki, Propaganda Rimska imenova biskupom sjedinjenih Bugara svećenika Rafaela Popova. Presvijetli Sembratowic, koji je tada živio u Rimu, kao nadbiskup od Nazijanza *in partibus*, bude poslan u Carigrad, da svrši, po Grčko-Slavenskom obredu, osvećenje. I ovo budne 19 studenog 1865, u maloj Bugarskoj crkvi Sv. Ivana Hrisostoma.

Megjutim u Carigradu, u Drenopolju i u Kazalinku budu osnovane škole za sjedinjene Bugare. Praviteljstvo Bugarske misije bi povjereno osobito Poljskim Resurecionistima Grčko-Slavenskoga pravila. Pio IX pozva takogje Francuske Augustinijance, da osnuju u Plovdivu sjemenište za Bugare[15]. Carigradski, Solunski i Monastirski Lazaristi isto su tako bili podvezani širiti sjedinjenje. — Govori se, da ima sada Bugara katolika, uzevši one, što stoje izvan kneževine, jedno osamdeset tisuća[16]. — Bugarski sjedinjeni biskup sjedi u Drenopolju.

Megjuto disidentni Bugari jednako su se borili protiv Fanara. Godine 1866 patrijar Gregorije VI hoćaše postaviti jednu zasebnu crkvenu oblast Bugarsku, kojoj bi prvi mitropolit nosio nazvanje „esarha sve Bugarske“: no jer bi ona obuhvatala samo zemljište megju Dunavom i Balkanom, isključujući Bugarske predjele Trakije i Macedonije, Bugari ne htješe primiti njegove osnove. Napokon, kada otpočeše političke mutljavine, uzrokovane upadima oružanih četa, koje su Bugarski iseljenici našiljali u Bugarsku iz Srbije i Vlaške, sama se Porta

[14] Vidi naprijed na str. 249.
[15] Cf. *Cesarizam* II, p. 133 sq.
[16] Civiltà Cattolica 7 ožujka 4896, p. 613.

umiješa. Na 12 ožujka (novi stil) 1870 sultan potpiše ferman, s kojim se osnivao Bugarski samostalni esarhat, koji je obuhvatao današnju Bugarsku i istočnu Rumeliju, s biskupijama Niša, Pirota (u današnjoj Srbiji) i Velece (u Macedoniji). Što se tiče ostalih Macedonskih eparhija trebaše da odluči glasanje dotičnoga pučanstva, da li će naime ostati područne patrijarhiji ili će se pripojiti Bugarskom esarhatu. Inače ta plebiscit bio je samo u Ohridskoj i Skopljanskoj biskupiji, te je ispao, to se zna, na korist Bugarima.

Sultan je pridržao sebi naimenovanje i potvrgjenje esarha, koji je dužan stajati u Carigradu. Esarhu pripada naziv „Svetost". Po naredbi pak Visoke Porte, on mora u svetoj liturgjiji pominjati ekumeničkog patrijara te od njega primati miro. — Godine 1872, Antim, Vidinski vladika, bi izabran prvim esarhom.

Grci ne mogahu snositi mirno takovu protivakanoničku uredbu. Poradi toga uzroka, iste godine 1872, ekumenički patrijar sazove u Carigrad, u crkvu Sv. Gjorgja, sabor, gdje se izopće Bugari, a osudi *filetisam*[17] ili takozvano načelo narodnosti, u svojoj primjeni na spoljnu crkvenu vladavinu. — Od to doba sve do danas, Bugarska Crkva, u očima Grka, jest potpuno raskolna Crkva.

Bugarski esarh ima pod svojom vlašću 4,000.000 Bugara, koji politički pripadaju današnjoj istočnoj kneževini Rumeliji, a tako Macedoniji i drugim Turskim zemljama u Evropi[18]. U kneževini imade sada jedanaest biskupija područnih esarhu, a sve mitropolitskim nazvanjima (Rušćuk, Plovdivo, Sofija, Trnovo, Varna, Vraca, Samokov, Vidin, Slivno, Stara Zagora,

---

[17] *Filetisam*, od φυλή = pleme, narod.

[18] U ovom su broju sadržani Bugari Rumelije, (500.000), Rusije (100.000), Ugarske (27.000). Naravno oni Carigradski (gdje će ih možda biti ne manje od 50.009) i od drugih predjela Turskih u Evropi (pa i oni Bugarskog sela Kyz-Derbend u Maloj Aziji, izmegju Nikomedije i Niceje) područni su jurisdikciji esarha.

Loveć). Druge četiri Grčke biskupije (Anchialos, Mesembrija, Plovdivo, Varna) isto tako sa mitropolitskim nazvanjima, podvlašćene su ekumeničkoj Carigradskoj patrijarhiji.

Sa vjerskim pokretom, što na koncu izvojšti samovlasnost Bugarskoj Crkvi, postupno se razvijala narodna misao, težnja za političkom slobodom. Na posljetku, početkom svibnja 1876, plane buna u zagorskim okruzima Srednje Gore i Balkana, koja imagjaše svoje sijelo u gradu Panagjurištu. Ustanak slome Turske čete, s kojima se sjedine Pomaki (Mahumedanci Bugari, koji u XVIII vijeku listom prijegjoše na Islam), i Čerkezi, koji su 1864 iz Kaukaza bili iselili na Balkanski poluotok. Budu počinjene užasne okrutnosti. Neko 15.000 Bugara nagje smrt, a 58 sela postanu garišta. Ali godine 1877 bukne Rusko-Turski rat, koji dovrši 3 ožujka 1878, ispred Carigradskih vrata, sa Sanstefanskim mirom. U preliminarima ovog mira Bugarska bi priznana kano tributarna kneževina Porte, te joj bude odregjen veoma znatan opseg etnografičnih granica, koji je obuhvatao unutrašnju Macedoniju i luku Kavala na Egejskom moru (oko 3090 četvornih milja). No je u potonjem ugovoru Berlinskom od 13 srpnja 1878, taj prostor bio sužen na jednu tributarnu Bugarsku kneževinu megju Dunavom i Balkanom, s oblašću Sofije, i sa glavnim gradom ovog imena, (oko 1180 četvornih milja), i jedne samostalne oblasti Otomanskog carstva istočne Rumelije — sa jednim kršćanskim namjesnikom, a sa glavnim gradom Plovdivom. Te je tako, nakon 485 godina, Bugarska opet postala politička država.

Narodno sabranje izabra (29 travnja 1879) svojim vladaocem kneza Battenberga, koji, poslije sedam godina vladanja, bi prinugjen od Rusije, da se odreče 1886 godine.

Iza njega, odlukom velikog sabranja u Trnovu, bude pozvan na prijestolje (7 srpnja 1887) knez Ferdinando Koburg, katoličke vjere.

Od tog časa prerevnitelji tobožnjega pravoslavlja uzbrižili se, da se ne bi, pod katoličkim knezom, pokušalo nanovo sjedinjenje s Rimom Mišljahu oni, da treba biti na oprezu, te praviti stravu kojekakim avetima i Jesuita i Latinaca, jer je bila tajna svima javna, da bi Stambulov, veliki neprijatelj Rusiji, bio kadar potpomagati tu misao, pa je i izvesti, od supora spram velike Sjeverne sile, i da otme Bugare Ruskome uticaju; čime je imao na oku obezbrižiti nezavisnost zemlje u budućnosti, koja može biti nije bila veoma daljna. Strah i podazrivost revniteljā porasto mnogo više, kada ustav od 1879, koji je odregjivao, da dinastija, osim prvog izabranoga, treba da bude Grčke pravoslavne vjeroispovijesti, bi (27 svibnja 1893) preinačen u toj točki, dopuštajući, da barem prvi potomak može ostati katolik. Rusija je tada sa svojim novinama političkim i nepolitičkim, crkvenim i necrkvenim digla džagor: kao uoči kijameta. Naravski džagor odjeknu u višem Bugarskom svećenstvu na sve četiri strane: Trnovski mitropolit Kliment držao u sabornoj crkvi jednu gromovnu filipiku protiva pogibli, što prijeti Bugarskoj, da bude napastovana od katoličke propagande. U to se rodi, 30 siječnja 1894, nasljednik prijestolja, a krsti ga po Latinskom pravilu, nadbiskup Menini, apostolski vikar Sofije i Plovdiva.

Kad je pao, u svibnju 1894, Stambulov, vlada se htjede izmiriti sa Rusijom. Jedno izaslanstvo, vogjeno mitropolitom Klimentom, bude otpravljeno, mjeseca srpnja 1895, u Petrograd: što je izgledalo kao da se hoće položiti vijenac na grob pokojnome caru Aleksandru III, ali je zacijelo išlo, da ište oproštaj za prošlost, i da se učini politička poprava sa Rusijom. Ova je primila ponugjaj, ali s pogodbom, da prijegje nasljedni knez sa katoličke na Grčku vjeru.

Tom je prilikom, 16 srpnja, gjeneralni prokurator S. Sinoda Pobjedonoščev upravio mitropolitu Klimentu, predvoditelju Bugarskoga izaslanstva, ovu besjedu: „Mi vas pozdravljamo, preosvećeni arhipastiru, te se veselimo vašoj nazočnosti

megju nama. Mi se veselimo, jer nam je dano vidjeti u vama pravog predstavnika vašeg naroda u najiskrenijem i najsućutnijem izrijeku njegove duše, to jest u njegovoj pravoslavnoj vjeri, u kojoj vi i mi svi, njeni vjerni Slaveni, mičemo se i jesmo (Dj. Ap. 17, 28). Samo njome može postojati svako Slavensko pleme, i samo u njoj može da nagje okrilja suproć neprijateljima, i svojim lažnim prijateljima, a ovi potonji jesu pogibeljniji od istih neprijatelja. Zato, kad se vratite u otadžbinu, ako vas tkogogj zapita, šta želi Bugarskoj njena jednovjerna Rusija, odgovorite im: Ona želi narodu postojanstvo u pravoslavnoj vjeri, nesavitljivo uporstvo pri čuvanju dobrih navičaja svojih predaka, pa jednu vladu, kojoj da je duša zajednična sa narodom u pravoslavnoj vjeri". — Ovu su besjedu objelodanile Petrogradske *(Cerkovnija Vjedomosti)*.

Knez Ferdinand zapao je sada u jednu veoma tjeskobnu situaciju. Htio ne htio bješe doveden pred ovu raskrsnicu: ili se odreći ili izdati katoličku vjeru, dajući bezazlenu dušu malog katolika Borisa raskolnicima — Rusima. Ščinjao se za neko vrijemo. Htio je poravnati i složiti ono, što nije bilo moguće. Došla mu dopokon na pamet malo čestita misao, da pogje lično u Rim, ne bi li iskamkao od pape dopust, da može učiniti nekatolikom jednog člana katoličke Crkve, i to svoga rogjenog sina. Kad je vidio, da ga nada prevarila, učini sam sobom . . . Na 14 veljače ove godine 1896, Bugarski esarh Josip, pošto dogje s velikom svečanošću iz Carigrada, svršavao je miropomazanje kneževića, sa pretečnim — unatoč katoličkom dogmatu — upitom i odgovorom, da Duh Sveti izlazi od *samoga* Oca. — Mali Boris imao za kuma cara sve Rusije Nikolu II: čime je Rusija htjela dati Vatikanu ozbiljnu lekciju.

A Vatikan je uzdahnuo. Bješe 2 siječnja: zbor kardinala smjerno čestitaše papi god njegova rogjenja, a govorio je kardinao dekan, Monaco La Valletta, osobito spominjući obnovljenje katoličke jerarhije megju Koptima. Lav XIII u odgovoru, poslije nego je ispoljio svoju radost zaradi prvinā od sjedinjenja

odvojenih Crkvi (sjedinjenja, — reče — kojega plodove, ako ne ja, vidjet će nedaleko potomstvo), izreče ove znatne riječi: „Vrlo Nas je ovih dana sneveselila činjenica, jao! koliko žalovita od onoga, koji zaboravljajući svečanu riječ Evangjelja, *Quam dabit homo commutationem pro anima sua?* grdno poplesa ne samo svoju dušu nego i dušu nevinoga sina, voleći razlozima ljudske politike nego dostojanstvu kršćanske savjesti i presvetim Božjim razlozima. O da bi nebeski Otac sa svojom mnogomilostivošću, za koju ga iz dubine srca svesrdno molimo, pozvao i prosvijetlio one, što zagjoše s puta; niti da bi dopustio, da tužni i žalosni primjer, ma kako poremeti ili spriječi svetu trudbu, koju zagovaramo, mirnoga rasprostranjavanja njegova kraljevstva na zemlji"[19].

---

[19] CIVILTÀ CATTOLICA, 4 travnja 1896, p. 100 sq.

Konac drugoga Dijela.

Dopuna.

K bilješci 26, str. 376 dodaj: Godine 1625 bio je naimenovan biskupom Semendrije fra Alberto Rengjić, a S. Kongregacija dopusti mu, da može redovno prebivati u Beogradu (Fermendžin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica*, Zagrabiae 1892, p. 347. 376). On umrije 1630 godine u Beču; a tada car Ferdinando II, kao Ugarski kralj, predloži za tu dijecesu fra Henrika Fastroyera (O. c. p. 395). Godine 1637 nalazimo *izabrana* za biskupa Semendrije fra Tomu Marnjavića (O. c. p. 425), koji je pak, kao biskup-upravitelj Bosne, stao u Fojnici. (O. c. p. 425. 432. 433).

K bilješci 51, str. 391 dodaj: — Crkva Sv. Venerande pominje se u spisima apostolske pohodnje Agustina Valerija, Veronskoga biskupa, koga je, godine 1579, poslao u Dalmaciju Grgur XIII: „*Ecclesia campestris sub vocabulo S. Venerandae a Graecis aedificata etc.*“ Grčki svećenik, imenom Basilije, koji je tada bio upravitelj, bješe primio jurisdikciju od Mletačkoga patrijara; kako svjedoči isti Valerije: „*Celebrandi sibi datam esse facultatem asseruit* (Basilius) *a reverendissimo patriarcha Venetiarum, ut patuit ex ejus indultis*“ (Farlati IV, p. 272). Crkva je imala svoje groblje, a služba Božja otpravljala se Grčki. Hvarski su biskupi činili kanonički pohod. Za jedan od tih pohoda, koji je godine 1614 obavio biskup Petar Cedolini, nalazimo zapisano: „*Receptus fuit a rev. p. Neophito sacerdote, et introductus visitavit altare in dextero pariete sito pro latinis, . . . deinde processit ad altare majus visitavitque sacram Eucharistiam in pane fermentato conse-*

cratam, in vase ligneo, pulcro tamen et adornato, decenter in tabernaculo honorifico asservatam; . . . (praeterea) *sanctum Chrisma in ampulla Venetiis sibi transmissum inungendis in Baptismate parvulis* . . ." *(Archivio vescovile di Lesina).* — Iz jedne isprave od 1666 godine doznajemo, da su tada prebivali u tome manastiru prior o. Nicefor Condachiti i druga tri kalugjera. U jednoj ispravi od godine 1670 govori se o drugome studencu istoga manastira, „što će služiti za galije i druge bojne lagje." — Od godine 1738—1783 nalazimo tu oca Germana Moraitti, koji je, za svoje uprave, prodao premnoge srebrne i zlatne predmete iz te crkve. — Godine 1797, dok je bio prior neki otac Neofit, na Hvaru bješe samo jedna obitelj od troje čeljadi Grčkoga obreda, a to bijaše obitelj pokojnoga Grčkog popa Nikolarića, koji je, iza smrti pomenutoga Moraitti, nekoliko vremena, otpravljao Božju službu u crkvi S. Venerande.

U jednom izvještaju biskupskoga Ordinarijata Hvarskoga godine 1805 na Dalmatinsku vladu čitamo, da je tada u manastiru S. Venerande bio jedan Grčki svećenik; a da je imenovanje župnika te crkve otprije „zavisjelo od pomorskoga Mletačkoga Zapovjedništva na službu brodovlja" . . . *koje je od starine sagradilo rečenu crkvu.*

Ove obavjesti iscrpao sam iz dokumenata, koje mi je izvolio učtivo saopćiti m. p. Gospodin Don Kuzma Vučetić, Hvarski svećenik.

PRIJEGLED.

Strana

Poglavlje I. — O odnošajima Rusije s Rimom do Florentinskog sabora, str. 1—36.

Poglavlje II. — Odnošaji Rusije s Rimom do smrti Vasilja III (1437—1533), str. 37—57.

Strana

Poglavlje III. — Odnošaji Rusije s Rimom pod vladom Ivana Groznoga (1533—1584), str. 58—80.

Poglavlje V. — Petar Veliki (1689—1725), str. 111—139.

Poglavlje VI. — Nasljednici Petra Velikoga do Katarine II (1725—1762), str. 140—154.

Poglavlje VII. — Katarina II (1762—1706), str. 155—178.

Poglavlje VIII. — Pavao I i Aleksandar I (1796—1825).
str. 179–206.

Strana

Poglavlje IX. — Nikola I (1825—1855), str. 207—236.

Poglavlje X. — Aleksandar II (1855—1881). str. 236—279.

Poglavlje XI. — Srbija od VII vijeka do smrti Stefana Prvovjenčanoga, str. 280—316.

Poglavlje XIII. — Srbija poslije 1889 godine, i Srbi Austro-Ugarskoga carstva, str. 358—403.

Poglavlje XIV. — Crna Gora, str. 404—437.

Poglavlje XV. — Crna Gora (Nastavak), str. 438—462.

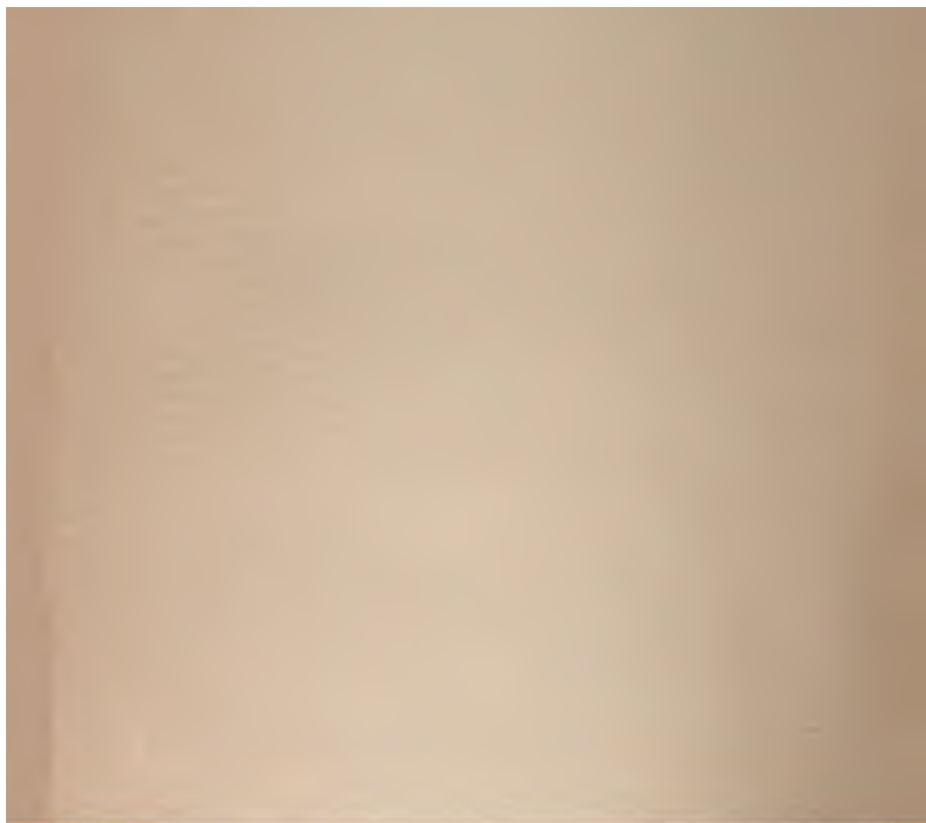
Poglavlje XVI. — Bugarska do godine 1040, str. 463—494.

Poglavlje XVII. — Bugarska od 1040—1207, str. 495—516.

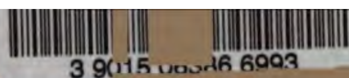
Poglavlje XVIII. Bugarska od 1207—1292, str. 517—538.

Strana	Vrsta	Pogriješeno	Popravi
2	22	Frevirske crkve	Trevirske crkve
8	19	u kojima	u kojih
23	24	što živi	što žive
23	28	pedipsati	pedepsati
25	7	dogogjaju	dogagjaju
25	13	Olumuškom	Olomučkom
30	26	Vitepsku	Vitepsk
35	22	svome	ovome bezboštvu.
37	15	dvije godina	dvije godine
39	9	tako su ih svrgnjivali	tako su ih svrgavali
39	16	staie	stali
40	posljednja	opisući ga	opisujući ga
41	19	Pije II	Pio II
48	predposlj.	brata	bratu
85	3	izjavljajući	izjavljujući
97	6	u poodu	u povodu
101	posljednja	koja	koje
112	posljednja	opet uije	opet nije
121	9	koga on	koga taj kip
140	1	Seremetjev	Šeremetjev
148	16	glavuome . . . Uuatoč	glavnome . . . Unatoč
149	24	slatima	slastima
150	predposlj.	grenatira	granatira
164	2	povratiti	posvetiti
164	15	nastojavanja	nastajavanja
158	22	časnika	časniku
169	6	dvije glave	dvije glave,
183	13	što obuhvatiše	što obuhvataše
186	17	uvijek uvijek živjeti	uvijek živjeti
204	7	a drugu	a druga
243	27	ne bijahu nikada izvršene	ne bijahu nikada izvršena
245	14	prekonisarao ga	prekonisirao ga
247	17	te izopći Wojcičkogo	te izopći Wojcičkoga
247	22	no kad ih pak	no kad ih puk
265	20	odakle izviru	odakle izvire
270	posljednja	i zaplijena	i zapljena
278	22	jer je vitil	jer je vitilj
281	1	Smedorovskih	Smederevskih
284	27	kraljevsko ime	kraljevsko ime i znakove kraljevskoga dostojanstva žezlo i krunu.
288	12	Ohride	Ohrida
298	11	naslijedi ovomu	naslijedi onomu

Strana	Vrsta	Pogriješeno	Popravi
312	13	nego se obratite	nego se obratiti
316	4	Simon paša	Sinan paša
327	14	Pitao c još	Pitao je još
329	22	Ono pak šte hoćemo	Ono pak što hoćemo
327	8	Daagutina	Dragutina
356	posljednja	svojih vladaoca	svojih vladalaca
357	5	koja odmjeni	koja odmijeni
360	4	krasnorriječje	krasnorječje
362	14	koja bi ga nagragjivala	koja bi nagragjivala
367	22	Da se pak uzdrži živa	Da se pak uzdrži živo
374	14	koje župnik	koje crkve župnik
374	18	U istomu	U istome
378	15	Veličkog kotara	Vrličkog kotara
380	24	kalugjere i svećenika	kalugjere i svećenike
407	27	njoj je Zata	njoj je Zeta
418	11	Bolša	Balša
420	16	prepisana poslanice	prepisana poslanica
430	11	jeramahom	jeromahom
431	25	Urbana VIII	Urbanu VIII
452	predposlj.	može kazati	može se kazati
481	13	proti i njemu	proti njemu
481	13	od Adalberta	i od Adalberta
485	3	bio je najzatniji	bio je najznatniji
489	2	što jer	što je
507	predposlj.	Bugarskomu vlaoacu	Bugarskomu vladaocu
508	10	na Dunava	na Dunavu






3 9015 08386 6993